E V R E N S E L   B A S I M   Y A Y I N

GALINA SEREBRYAKOVA

ATEŞİ ÇALMAK 2

FIRTINANIN ORTASINDA

Galina Serebryakova

ATEŞİ ÇALMAK 2

FIRTINANIN ORTASINDA

Çeviren

Nurşen Özkan

EVRENSEL
BASIM YAYIN

DOĞA BASIN YAYIN
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Blv. Kamerhatun Mah. Alhatun Sk. No: 25 Beyoğlu / İstanbul
T: 0212 255 25 46 F: 0212 255 25 87
www.evrenselbasim.com - info@evrenselbasim.com
Evrensel Basım Yayın 74
Galina Serebryakova: Ateşi Çalmak -2
Çeviren: Nurşen Özkan
Redaksiyon: Ali Gündoğan
Genel Kapak Tasarım: Savaş Çekiç
Kapak Uygulama: Devrim Koçlan

Ateşi Çalmak genel başlığı ile okuyucuya sunulan

nehir romanın ciltleri ve yaklaşık olarak kapsadıkları dönem şöyledir:

Ateşi Çalmak-1

Karl Marx'ın Gençliği

(1831-1845)

Ateşi Çalmak-2

Fırtınanın Ortasında

(1845-1849)

Ateşi Çalmak-3

Sinamalar

(1849-1864)

Ateşi Çalmak-4

Yaşamın Doruğu

(1865-1883)

Ateşi Çalmak-5

İkinci Keman

(1883-1895)

YAZARDAN

Romanın temelinde Marx, Engels ve onların çağdaşları hakkındaki tarihi ve biyografik belgeler, yanı sıra, romanda gelişen olayların geçtiği yerlere giderek topladığım materyaller yer alıyor.

Marksizm-Leninizm Enstitüsü'ndeki işçilerin bana büyük yardımları dokundu. Geniş bilgilerini benimle paylaşan ve bana çok değerli öğütler veren G. D. Obiçkin'e, E. P. Kandel'e ve E. A. Stepanova'ya en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca, tarihçi L. E. Yakopson'a da teşekkür ediyorum.

Galina Serebryakova

BİRİNCİ BÖLÜM

UZAK ŞİMŞEKLERİN PARILTISI

Çok sıcak geçen 1844 Ağustosu'nda St. Germain ıssızlaşmıştı. Sonradan zenginleşerek sınırsız bir servete kavuşan finans aristokrasisi ile Restorasyon'dan sonra güçlenen aristokratlar Brötonya'daki çiftliklerine, durgun Loire kıyısındaki kasvetli şatolarına ve Pirenelere çekilmişlerdi. Kentin üzerini Parisli bayanların şemsiyelerindeki danteller kadar ince, kızgın bir nem bulutu sarmıştı. Zengin bayanlar, gündüzleri, pliseli jüponları ve balina pullu dar korseleri içinde işkence çekiyorlardı. Hava, ancak akşama doğru serinliyordu.

Karl Marx, redingotunu ve ceketini bir kenara atıp, günlerce kitaplarına ve defterlerine kapandı. Durmaksızın okuyor ve yazıyordu. Ekonomi ve felsefe kitapları, Fransız burjuva devriminin önderlerinin anıları, istatistiki tablolar, İngiltere'nin mezarlık kayıtları kadar iç karartıcı 'mavi' parlamenter kitapları; tüm bunlar ilgisini çekmekteydi. Dinlenmek istediğinde de, birçok eserini ezbere bildiği Shakespeare'i karıştırıyor, kurnaz ve zeki Gil Blas'ın dalaverelerine gülüyor, Balzac okumaktan hoşlanıyordu. Heine, George Sand, Musset, Hugo ve Mérimée'nin hiçbir yeni kitabını kaçırmıyordu.

Güneş battığında, Karl pencereyi açıyor ve akşam havasını derin derin içine çekiyordu. Vanneau sokağında bol sayıda bulunan kestane ağaçlarının geniş yapraklarının üzerini kalın, beyaz bir toz tabakası kaplamıştı. Karl, sevgili Trier'in güzel kokulu havasını anımsamadan yapamıyordu. Üzüm toplama bayramlarından baküsvari esintiler eser; kızlar saçlarını üzüm dallarından taçlarla süsler ve hareketli Mosel şarkıları söylerlerdi. Üzüm toplayıcıları, güneşten, havadan ve tatlı üzüm suyundan sarhoş olurdu.

Marx, bu kocaman şehirde, özellikle de çılgın sokak kalabalığının arasında, kendisini gittikçe daha yalnız hissediyordu.

Jenny, Trier'e, annesi Barones Westphalen'in yanına gideli birkaç ay olmuştu. Ağır hasta olan küçük kızını da birlikte götürmüştü. Olaysız, sakin Trier'de, çocuk kısa bir sürede sağlığına kavuştu. Ama iki Jenny'nin yokluğu Karl'a acı veriyordu. Komşusu Bayan Ruge'nin gıcırtılı sesi ve

onun kendinden emin kocasının gürültüsü, şimdi Karl'ı, her zamankinden daha çok rahatsız ediyordu.

Karl, Jenny ve çocuğunun dönmesini sabırsızlıkla bekliyor ve onlara karşı duyduğu özlemi, yoğun ve sıkı bir şekilde çalışarak bastırmaya çalışıyordu.

***

Friedrich Engels, Marx'la tekrar görüşebilmek için en geç 1844 yılının eylül ayında Paris'e gitmeye karar vermişti. İlk görüşmeleri soğuk geçmişti. Friedrich, Köln'deki görüşmeleri sırasında, Marx'ın, 'Özgürler' komitesinden ani kopuşundan memnun kalmayan Bauer kardeşlerin mektuplarının etkisiyle, 'Ren Gazetesi'nin redaktörüne soğuk davranmış; Marx da, Berlinli 'Özgürler'in fikirdaşı olduğundan şüphelendiği Engels'e, aynı soğuklukla karşılık vermişti.

O ilk karşılaşmanın üzerinden iki yıldan fazla bir zaman geçmiş, Engels 'Kuduz Trierli'yle ilk görüştüklerinde, Karl'ın sahip olduğu o berrak bakış açısına, düşünce ve analiz derinliğine kendisinin henüz ulaşamadığını anlamıştı.

Engels, yüksekten atan 'Özgürler'in kendi kendilerini kandırdığını ve kibirli konuşmalarının sığlığını anlamış, tatlı dilli Bauer kardeşlerdeki kafa karışıklığının gerçek özünü artık görmüştü.

Daha sonra Friedrich, burjuva toplumunun, kendi üstünü kapatmak için kullandığı tüm örtüleri yırtarak onun gerçek yüzünü açığa çıkaran ekonomik sorunlar üzerinde yoğunlaştı. Tüm burjuva İngilteresini sarsan Chartist ayaklanmaları, açlık çeken işçilerin grevlerini, Luddistlerin makinelere yönelik isyanlarını dikkatle izledi.

Friedrich, İngiltere'de işçi sınıfının durumunu incelemeye başladığında, yeni bir toprağa ilk ayak basan bir kâşif kadar etkilenmiş; tüm bunları Karl'a yazmıştı. Aralarında ne zamanın ne de tehlikelerin yıkabileceği bir dostluğun ilk bağları, farkında olmadan kuruluyordu.

Bu bağlar, tam bir güven ve uyuma dayanmaktaydı. Engels, Paris'te çıkan 'Alman-Fransız Yıllıkları'nın (Deutsch-Französische Jahıbücher) yazarıyken, işe ekonomi politiği eleştirmekle başladı; Marx gibi, Hegel'in hukuk felsefesine saldırıyor ve eleştiriyordu. 'Ekonomi Politiğe Eleştiri

Taslağı' yazısı, öyle parlak ve içtendi ki; titiz Marx, heyecan ve sevinçten deliye döndü. Karl, Engels'in bu yazısını, "dahiyane bir plan" diyerek övmüştü.

Ekonominin birçok köklü sorununu ele alarak burjuva toplumunun en derin çelişkilerini açıklamaya çalışan yazının yirmi dört yaşındaki yazarı, eserinde analitik bir düşünme yöntemi izleyip cerrahi bir sondaj uygulayarak tüm felaketlerin özünün özel mülkiyet olduğunu ortaya çıkarmıştı.

Friedrich, yaşadığı toplumun derinliklerine inmiş; kapitalist rekabetin, krizlerin ve sınıflar arasındaki ölümcül savaşların doğurduğu korkunç sonuçları görmüştü. Özel mülkiyetin egemenliği devam ettiği sürece, bilimin başarılarının bile, insanlığa kurtuluş yerine cehennem ve kölelik getirdiğini düşünüyordu.

Karl Marx, mektupları ve yazıları sayesinde, Friedrich'i daha yakından tanıyınca, onun güçlü bir zekâya ve birçok yeteneğe sahip olduğunu kesin bir şekilde anladı.

Marx ve Engels, İngiltere'yi Fransa'dan ayıran, somurtkan ve gri yeşil Manş'ın üzerinden birbirlerine düşünceleriyle el uzatmışlardı.

1844 yılı Ağustosu'nun sonunda Friedrich, Manchester'den Londra'ya gitmek için yola çıktı. Her zaman olduğu gibi bu şehrin korkunç monotonluğu onu sarstı. Ağır keble[1] sokaklarda gezinirken Londra'nın 'güney'inin 'kuzey' ve 'güneydoğu'sundan farklı olmadığını düşünüyordu. Her yerde tek sıra halinde, birbirinin benzeri parlak, gri binalar vardı. Bu binalar arasında uzanan çıkmaz sokaklar kara deliklere benziyordu.

Yağlı tezgahların üzerinde, balık, pörsümüş sebze ve meyve, bozuk yumurtalar ve iyice yıpranmış kullanılmış elbiseler satılıyordu.

Friedrich, yoksulluğun bu hüzünlü belirtileriyle ilk kez karşılaşmıyordu. Avrupa'daki her burjuva kentinde, mutlaka, ticaret semtleri, tiyatro ve borsa meydanları, pazarlar, meyhaneler, belediye ve hükümet binaları, genelevler, kiliseler, batakhaneler –yoksulluğun ve acının sokakları, mezarlıklar ve dünyaya yeni bir nüfus fazlalığı getiren sıradan doğum barınakları– vardı.

Yoksul çocukların korkunç ölüm oranına rağmen, insanlık durmadan çoğalıyordu. Kısa bir süre önce, Friederich, bir yazısında, Malthusçu teoriyi eleştirmişti.

Protestan papazı Malthus'un kitabında hararetle kanıtlamaya çalıştığı tezleri çürütmüş ve insanlığa, doğum oranının azaltılması için yaptığı çağrıyı geçersizleştirmişti.

"Evet, Malthus'a göre bugün tok burjuvanın masasında proletaryaya yer yok," diye düşünüyordu Friedrich. "Hiç şüphesiz, fabrikatör, işçiye artıktan başka bir şey vermeyecek. Dünyayı özel mülkiyet yönettiği sürece, proletaryaya, aç kalmaktan, yaşamını sürdürmek için savaşmaktan başka bir yol kalmıyor. Ama yarın her şey daha başka olacak ve biz bunun için hazırlanmalıyız."

Friedrich, elinde olmadan, Piccadilly'de dolaşan seçkin kalabalığı, yıpranmış şallara sarınan bitkin, çaresiz kadınlar ve onların cılız çocuklarıyla kıyaslıyordu. Keb, yakınlarda bulunan, işsiz yabancılar ve zanaatkârların oturduğu Soho semtine yöneldi; sonra da deniz kenarındaki Temsa sokağına çıktı. Uzakta liman görünüyor, arkasından doklar başlıyordu.

Londra Limanı'nda yeryüzünün tüm kıtalarından insanlar çalışıyordu. Aralarında birçok İrlandalı, Hintli ve uzak okyanus adalarından gelenler vardı.

Taşıdığı sandığın ağırlığı altında iki büklüm olmuş yüzü kırışık bir Çinli, gözlerini kısmış, koyu renkli, kurutulmuş küçük çay yapraklarının tahtaların arasından gelen güzel kokusunu içine çekiyordu. Bu çay, onun köyünün çevresindeki plantasyonlardan getirilmişti. Pirinç, gözünün önüne su dolu yeşil tarlaları getiriyordu.

Atletik yapılı bir zenci, Batı Afrika muzuyla dolu bir sepeti elleriyle dengeleyerek başının üzerinde taşıyordu. Sandıklara, yemyeşil yapraklar arasında büyüyen altın kabuklu meyvelerin yetiştiği tüm toprakların en kudretli efendisi olan mevye firmasının işaretini taşıyan etiketler yapıştırılmıştı.

Seylan'dan Londra'ya, küçük kirpilere benzeyen, ananaslar getiriyorlardı.

Yüzünde tifüs izleri olan bir Hintli ve Dublin doğumlu açık renk gözlü bir işçi, yüksek kaliteli Hindistan tütünüyle dolu sandıkları arabaya yüklüyor, pres edilmiş Hint pamuğu balyalarını taşıyorlardı.

Dokların özenle korunan depolarında, Avustralya yünü, Brezilya kahvesi, Malaya kauçuğu, Rusya'dan gelen ağaç ürünleri ve deri mallar, İngiltere'ye gönderilmek üzere bekliyordu.

Hiçbir özelliği olmayan sıradan bir gemi, Trinidad adasından, donmuş volkan lavını andıran doğal, kahverengi asfalt getirmişti. İngilizler, tüm tarih kitaplarında, bu asfaltı ve patatesleri bulan, hırslı araştırmacı Sir Walter Raleigh'ye teşekkür etmekteydiler.

İngilizler, özellikle de İskoçyalılar, Avrupa'nın en sağlıklı insanları olarak anılmaktaydı, ama Londra'nın işlek sokaklarında yürüyen insanlar bu değerlendirmeyi ne kadar doğruluyorsa, doklarda çalışan insanlar da o ölçüde yalanlamaktaydı. Doklardaki hamallar, genellikle zayıf, dar omuzlu ama dayanıklıydılar. Onların güçlü elleri, geniş avuçları ve kısa parmakları, sandıkların tahtalarına, bedelini oldukça pahalı ödemek zorunda kaldıkları yaşama sarılırcasına heyecanla yapışıyordu.

Hint doklarının bitişiğinde birçok İrlandalı'nın da yaşadığı Londra'nın en bedbaht köşesi, Çin mahallesi bulunuyordu.

Çinlilerin gettosu, tekerlekleri çıkarılmış hayvan taşıma vagonlarına benzeyen, penceresiz, siyah evler ile bu evleri çevreleyen dar kaldırımlardan ibaretti.

Zehirli sis, Çin gettosunun dar sokaklarında, genellikle kendi ülkelerindeki bahçelerin yerini tutsun diye yapılan kağıttan yapılma ejderhaları, bayrakları, çiçekleri hemen yutuyordu.

İnsanın içine işleyen rutubet, burada yaşayan insanları evlerine hapsetmişti. Londra doklarının etrafındaki küçük çıkmaz sokaklar karamsar; orada yaşayan insanların yüzleri, Thames'ın suları ve dokların üzerindeki gökyüzü gibi griydi.

***

Engels, 26 Ağustos'ta Paris'teydi. Topu topu, on günlük boş zamanı vardı; çünkü akrabaları, onu ısrarla Almanya'ya çağırıyordu. Sevgili Barmen ve Elberfeld'in, neredeyse yan yana yerleştiği serin Wupper vadisi burnunda tütüyordu. Ama Marx'ı, ayaküstü de olsa görüp daha yakından tanımaya karar verdi.

İkisi de, gençliklerinde bağlı oldukları felsefe okulunu arkalarında, uzaklarda bırakmışlardı.

Friedrich, İngiliz sanayisini tanıyarak çağının görevlerini anlamaya çalışırken, Karl, Fransa'nın son altmış yıllık tarihini özenle incelemiş, birçok çelişkinin nedenini ve sosyal güçler arasındaki savaşımın içyüzünü keşfetmişti.

Karl'a göre, Paris, devrimin canlı kitabıydı; o da yorulmak nedir bilmeden, bu yazıları çözüyordu. Bununla birlikte, ekonomik ve felsefi sorunlar üzerine de yoğunlaşmıştı. Paris'i iyi tanıyordu. Jakobenlerin korkusuz, devrimci önderinin ve yandaşlarının ölümünün üzerinden sadece elli yıl geçmişti. Karl, monarşinin restorasyonundan sonra 'düzen' adı verilen 'devrim' meydanından geçerken, 1793 yılındaki muhteşem devrim geçitlerini düşündü.

Tunik giymiş kızlar, kar beyazı özgürlük heykelini –yüzü Yunan tanrıçalarını andıran, muhteşem vücutlu bir kadın– taşırlar; rüzgarda dalgalanan kızıl bayraklar üzerine işlenen 'Özgürlük! Eşitlik! Kardeşlik!' dövizleri, uzaktan görülürmüş.

Ahşap bir yükseltiden hatipler konuşur ve kent dışından gelen devrim bölüklerini selamlarlarmış.

Devrimin yakın geçmişine ait bu görüntüler birer gölge gibi, Marx'ın gözlerinin önünden geçiyordu.

Dinleyicilerini en çok heyecanlandıran, Jakoben Saint-Just'müş. (Robespierre'in yoldaşları arasında en iyi hatiplerden biri) Sert Couton'u koltukla getirirlermiş. 'Satın alınamayan' Robespierre, tribünden, sakin ve biraz monoton konuşurmuş.

Devrim ordusunun askerleri, cepheye bu meydandan giderlermiş. Burada yapılan şölenler ve geçit törenleri sırasında Marseillise özel bir coşkuyla

söylenirmiş. Ve hiçbir yerde, ‘Carmagnole’, Seine nehrinin kıyılarında olduğu kadar keyifli oynanmazmış!

Devrim zamanında, eşsiz cellat, kahraman Samson, meydanın ortasında, hiç yorulmadan, giyotini aristokratların kafalarına indirirmiş. Yakınlardaki Grev Meydanı, burayı çok iyi tanıyan Marx’ta derin düşünceler uyandırıyordu. Karşıdevrimci darbe, Jakoben diktatörlüğünü on gün içinde düşürünce Robespierre, Saint-Just ve sakat Couton’u 10 Thermidor’da bu meydanda giyotinle infaz etmişlerdi.

Konvensiyonun bir kısmının ihaneti, ardından Montagnardların yenilgisini getirince, Valilik’te intihar eden Robespierre’in kardeşi ve Philippe Leba’nın cesetleri meydana getirilip kafaları kesilmişti.

İlk Fransız Devrimi’nin son sayfası, işte böyle trajik bir şekilde kapanmıştı.

Başkentte, devrimci demokrasinin kalesi, Komün yenilgiye uğramış ve yok edilmiş; birçok üyesi de idam edilmiş; hükümet değişmişti. Spekülasyon ve paranın değer kaybetmesi, yoksulların hayatını tamamen çekilmez hale getirirken, üçkağıtçıların zenginleşmesinin yolunu açmıştı. Halkın kaderini belirleyen en önemli sorunlar, şimdi, Jakoben Kulübü’nün tribününde değil, direktuvar yöneticilerinin metresleri Teresa Tallien, Josephine Beauhornais ve Adélaïde Recamier’nin görkemli özel odalarında çözülmekteymiş.

Ama pleblerin Parisi, ‘sans-culottes’ların[2] kenti, yenilgiye uzun süre boyun eğmemiş. Acı çeken insanların, yiyecek için fırınların ve gıda mağazalarının kapıları önünde beklediği 1795 yılında, Paris’te yeni bir ayaklanma patlamış.

“Ekmek”, “1793 Anayasası” ve “Yurtseverler Serbest Bırakılsın!” haykırışlarıyla, halk, Konvensiyon binasına doğru koşmuş. Ayaklananlar silahsızlandırılarak birçoğu hapse atılmış. Ama yoksulluk, her şeyini yitirmiş bir insanın hiçbir şeyden korkmasına gerek olmadığından, uslanmamıştı. Açlık ve yoksulluk, insanları kenar mahallelerden Konvensiyon’a doğru ekmek, ücret ve adalet istemleriyle yine koşturmuştu.

Devrim yıllarında, burjuvazinin peşinden yürüyen acı ve yoksulluk içindeki emekçiler, bundan böyle, onları, yeni ve daha güçlü bir efendiyle

savaşın beklediğini anlamışlardı.

***

1844 yılında, Fransa, güçlü bir patlamanın sonrasındaki yanardağ gibiydi. Volkan tamamen dinmemişti; zelzeleler, ülkeyi sarsmaya devam ediyordu. İngiltere'den bir yüzyıl daha geç, 1789 yılında, mutlak monarşinin tahtı devrildi. Silahlı halkın, Paris sokaklarından soyluların evlerine doğru bayraklarla yürüdüğü günden itibaren Fransa'nın başkenti uzun süreli bir huzura kavuşamadı.

Aristokrasi, savaşarak ve kurnazlık yaparak adım adım geri çekildi ve iktidarı, yeni bir sınıfa, burjuvaziye bırakmak zorunda kaldı.

17. yüzyılda, İngiltere'de devrim, aristokratların ve burjuvaların uzlaşmasıyla bitti. Efendi konumundaki bu sınıflar arasındaki sınırlar yok edildi. Asil lordlar, avam üyelerle büyük bir zevkle hısımlık kurup birer tüccar ve sanayici oluyorlardı. Soyluluk ve zenginlik: Ta İngiliz krallarının saraylarına kadar her yerde işte bunlara değer veriliyordu.

Fransa'da ise, 1830 yılında, tahttan indirilen Charles'ın yerine Louis-Philippe –'burjuva-kral'– çıkmıştı. Onun hükümdarlığı, ülkeye sükûnet getirmedi. Lyon ayaklanmaları, dünyaya, burjuva hakimiyetinin tehlikede olduğu mesajını verdi.

***

Marx'ın Vanneau sokağındaki evinin zili keskin bir şekilde çaldığında, hava kararmak üzereydi. Kapıyı Karl açtı. Karşısında gri gözlerinin bakışları inceleyici ve cesur, elinde silindir şapkası ve bastonuyla oldukça genç bir adam duruyordu.

Karl, içeri giren adamı bakışlarıyla sardı. Bu, her zaman olan bir şey değildir. Bazen, insanlar uzun süre akılda kalmazlar ve onlar hakkındaki izlenimler, zamanla değişir. Konuğun yüzünden irade ve zekâ, iyiniyet ve gözlem yeteneği okunuyordu. Karl, onun saydam açık tenini, geniş ve titreşen burun kanatlarını, dolgun ve iyimser dudaklarını sanki başka bir gözle gördü. Misafirin, özenle bakılmış sakalı küçük ve kestane renkliydi.

Tepesinden ikiye ayrılmış gür sarı saçları oval yüzünü çevreliyor ve ince favorilerine kadar iniyordu.

Uzun boylu, geniş omuzlu, oldukça zayıf ve şık giyimliydi.

“Girin Engels, sizi gördüğüme sevindim, çok sevindim,” dedi Marx.

“Beni tanıdınız, Marx? Ben, Paris’e şöyle bir uğradım; İngiltere’den Almanya’ya gidiyorum. İstedim ki...”

“Ama girin de...” diye onun sözünü kesti Marx, içtenlikle.

Birkaç dakika sonra, Friedrich ve Karl, masanın başında oturuyorlardı ve sanki kırk yıllık dostmuşlar gibi geliyordu onlara.

“Sizin, ekonomi politik eleştirisi taslağınız muhteşem. Şimdiye dek hiç kimsenin keşfedemediği şeyi söylemişsiniz. Burjuva ekonomisinin tüm çelişkilerinin kaynağının özel mülkiyet olduğunu ispatlama hedefi, dahiyane bir buluş. Özel mülkiyete karşı savaşa kalkıştığı halde sonradan kendisi de içine batan Proudhon’u çoktan aşmışsınız. Yazınızı, dikkatle inceledim,” dedi Marx.

Friedrich kızardı ve çok utandı.

“Doktor Marx, siz yaptıklarımı abartıyorsunuz. Bunlar, sadece ilk adımlar. Tüm yaptıklarımı, siz, eğer burada başka konularla uğraşmasaydınız, çoktan bulmuş olurdunuz.”

Karl, dostluklarına içmeyi teklif ederek iki kadeh şarap doldurdu.

“Biz, uzun süredir, aynı safta savaşıyoruz. İkimiz de ‘Alman-Fransız Yıllığı’nda ikişer yazı yazdık. Ve böylece, sevgili Friedrich, ben senin için, sadece Karl’ım,” dedi gülümseyerek.

“Mükemmel, çok sevindim.”

Engels, geniş omuzlu, kısa boylu muhatabına, artan bir sempati duygusuyla baktı. Bir yapağıyı andıran müthiş siyah saçları, muhteşem alnını çevreliyordu. Karl’ın, derin, siyah gözlerinin berrak neşeli bakışı, tarif edilmez bir çekicilikteydi.

“Her ikimiz de, aynı sonuçlara varmışız,” dedi bu arada Marx; kalktı, bir puro yaktı ve odada gezinmeye başladı. “Biz inanıyoruz ki, dünyayı ve insanlığı değiştirme yüce görevini proletarya üstlenecek. Proletaryanın zaferi ise kaçınılmazdır.”

“Bundan benim de kuşkum yok,” dedi heyecanla Engels.

“Friedrich, eğer sabrın ve zamanın varsa, sana, son zamanlarda, sürekli düşündüğüm bir şey hakkındaki yazımı okuyacağım. Yazdıklarımın birçoğunu, senin yazını okuduktan sonra tamamladım.”

Karşı karşıya duruyorlardı. Birisi uzun boylu, diğeri daha kısa; ikisi de geniş omuzlu, güçlü, genç.

“Görüyor musun,” dedi Marx, “özel mülkiyet fikrini yok etmek için, komünist fikirler yeterli. Ama gerçek hayatta, özel mülkiyeti yok etmek için komünist eylem gerekiyor.”

Marx, bir defter açtı ve birkaç sayfasını çevirdikten sonra okumaya başladı:

“Komünist işçiler, aralarında birleştikleri zaman, her şeyden önce eğitimi, propagandayı vs. hedeflerler. Ama aynı zamanda bunlar sayesinde yeni bir ihtiyaç da doğar: Sosyalleşme ihtiyacı. Ve araç olan şey, amaç haline gelir. Bu pratik hareketin, ne kadar parlak sonuçlar getirdiğini, sosyalist Fransız işçilerinin toplantılarında izleyebiliriz. Sigara içmek, içki içmek, yemek yemek vs. artık, insanların bir araya gelmesi için, orada, bir araç olarak kullanılmaz, bağlayıcı araçlar olarak kullanılmaz. Sosyalleşmek, bir birlik içerisinde birleşmek, sosyalleşme amacı taşıyan tartışmalar yapmak, onlar için yeterli olur; insanların kardeşliği, onların ağzında, boş bir laf değil, gerçek ve onların, çalışmaktan kabalaşmış olan yüzlerinden, bize doğru, insanca bir soyluluk parıldar.”

Engels; Wuppertal, Bremen, Manchester ve Londra’da, işçilerle yaptığı konuşmaları hatırlayarak her sözcüğü dikkatle dinliyordu.

“Tüm bunlar doğru,” dedi, kendinden emin bir tavırla.

“Ama felsefeye dönelim,” diye devam etti Marx, “felsefi vicdanımızın denetimini yapmamız gerekecek. Çünkü seninle aynı yollardan yürümüşüz.”

Engels, onayladığını göstermek için başını eğdi ve ekledi:

“Ben, senden daha uzun bir süre, bu kargaşada bocaladım.”

“Yine de, ondan zamanında kurtuldun,” diye devam etti Karl, odada ağır ağır dolaşıp puro içmeye devam ederken.

Duman, başını bir an perde gibi kapatıyor sonra da tavana yükseliyordu.

“Antropoloji, bir insan bilimidir. Çok önemli ve hâlâ karışık bir bilim dalı. Feuerbach’ın, tüm dinlerle, isimleri her neyse, ilişkisini kararlı bir şekilde bitirdiğini reddedemeyiz. Onun sorusunu ve yanıtını hatırlıyor musun? ‘Tanrı nedir?’ Alman felsefesi, şöyle çözdü onu: ‘Tanrı-insandır.’ İşte, yeni dinin özü budur: soyutlama; Feuerbach insanının putlaştırdığı şey budur. Peki tarihi gelişimleri içindeki gerçek insanlar, nerede? Feuerbach, tüm dahiliğine rağmen, bunu görmüyor. Onun insanı, her şeyin anlamıdır. Ama bu doğru değil; insan, sosyal ilişkilerinin toplamıdır, toplumun sosyal gelişiminin ürünüdür.” Marx, Friedrich’in yanında durdu ve elini omuzuna koydu.

Nikotin dumanı, büyük bir bulut gibi uzun süredir odada dolaşıyordu. Bunu fark eden Karl, karısının, ondan, çok sigara içmemesini istediğini hatırlayarak pencerenin kanatlarını sonuna kadar açtı ve hüzünlü bir şakacılıkla izmaritini söndürdü. Kibrit kutusunu kenara çekti, sonra da yazı masasının yanına gidip, sık, düzgün olmayan bir yazıyla doldurulmuş birkaç defter daha aldı. Oturdu ve okumaya başladı. Bunlar, onun için, çok değerli ve önemli düşünceler; birçok yılın sözlere dökülmüş ürünüydüler. Yeni keşfedilmiş bir kıta gibiydiler, uzun bir savaşın sonunda kazanılmış zaferdiler.

Marx, Hegel’le tartışıyordu. Cümleleri, bir kanara gibi, düşmanın üzerine yürüyor ve eziyordu. Karl, puro içme isteğini bastırdı.

“Fred, bazen, Hegel’in düşüncelerinin, doğanın ve insanın dışında yaşayan, donmuş bir ruh olduğunu düşünmüyor musun? Pandora gibi, o da, onları bir bütün içinde toplamış ve kendi ‘Mantığı’na hapsetmiş”

Engels, onaylayıcı bir şekilde başını salladı ve heyecanla ekledi:

“Tüm Bauer ailesi, kendi gazetelerinde durmadan bize saldırıyor, bu aynı ruhları sergiliyor ve canlı olan her şeye aşağılayıcı bir tavırla saldırıyor.

Saldırılarını, kesin bir şekilde geri püskürtmenin ve sayıklamalarını yüzlerine vurmanın zamanı geldi. Saf felsefenin, en iyi savaş alanı olduğunu ısrarla iddia etmeye devam ediyorlar."

"Çok parlak bir fikir. Ben de uzun süreden beri onlarla çatışmayı arzuluyorum Friedrich. Bu işi, artık bir tek gün bile ertelemeyeceğiz," diye cevap verdi Marx.

"Aslında, Bauerler'in, nasıl bir aptal durumuna düştükleri ve halkı, kitleyi nasıl aşağıladıkları, onların son amentülerinde görülüyor. Ben, onu ezbere hatırlıyorum: 'Geçmişteki tüm yüce hareketler, başından beri hatalıydılar ve başarısızlığa uğradılar; çünkü, kitleler onlara ilgi duyuyorlardı ve hayranlardı.'"

"Evet, Friedrich. Bruno Bauer'in 'Genel Edebiyat Gazetesi'nde geçen her cümlede kitle ruhuna bir karşı çıkış var. Köppen'in bu oltaya takılmadığına ve Hegel felsefesini iğrenç bir soyutlama düzeyine düşürmediğine seviniyorum."

"Bauer kardeşler, burunları gerçekten uzun olduğundan ilerisini göremiyorlar. Bununla birlikte, kendini beğenmişliklerinin sınırı da yok. Farkında mısın, felsefe parçalarından oluşan tüy döşeklerinin, bulutların üzerinde uçmaya boşuna uğraşıyorlar. Sırayla, her şeyi eleştiriyorlar; özellikle, onları gece gündüz rahatsız eden tüm kitlesel hareketleri. Bunlar, ister sosyalizm, Fransız Devrimi olsun; ister Hıristiyanlık, Anglikanlık olsun; isterse de sanayideki çelişkiler ve mücadele olsun. Çünkü tüm bunlar kitlelerle, insanlarla yakından bağlantılı," dedi Engels hararetle ve devam etti:

"Evet, biz, Bauerler'in, kavga davetlerini kabul ediyoruz! Paris'te kalacağım kısa süre içinde, biz, broşürümüze başlamakla kalmayacağız, ama bundan böyle, kimin ne yazacağını da belirleyeceğiz."

"Bu, bizim, birlikte yapacağımız ilk iş olacak Fred, Mükemmel."

Bu muhteşem akşamda, Engels; engebeli, sessiz Vanneau sokağındaki evden geç saatte ayrıldı. Mutluydu. "Belki de," diye düşündü, "hayal ettiğim şeyi buldum; ömür boyu bir dost."

Dost, dostlar... Bu sözcükler, çok sık dile getirilmelerine karşın insan üzülerek fark eder ki, hayatında böyle insanlar yoktur.

Rahatlıkla içini dökebildiğin ve bundan asla pişmanlık duymadığın, başarısızlıklarını ve sevinçlerini paylaşarak omuz omuza bütün bir hayatı birlikte yürüdüğün insan, dostundur. Dostluk... Eski çağlarda birbiri için hayatını vermeye hazır olan, Orest ve Pilad için bir destan yazılmıştı. Sınanmalar, mücadele ve arayışlar onları, daha güçlü ve daha sağlam bir şekilde birleştirmiş ve zafer getirmişti. Friedrich, adımlarını gittikçe hızlandırarak yürüdü. Karl'ın ateşli bakışlarını karşısında görüyor, gülüşü kulaklarında yankılanıyordu; övgülerinden gurur duymuş, yüreklendirici sözlerine sevinmişti. Bu görüşme, her ikisi için de çok şey vaat ediyordu. Engels gülümsedi. Etraftaki her şey harikuladeydi.

Paris, seslere ve renklere bezenmişti. Tuileries Bahçesi'nde, orkestra, 'Sevil Berberi' uvertürünü çalıyordu. Kafelerin sandalyeleri, tretuvarları kaplamıştı. Birçok kişi kafayı bulmuştu; şarap, dilleri çözüyor, kahkahalara yol açıyordu.

Bu sıcak sonbahar akşamlarında, sadece evler somurtkan ve ıssız görünüyordu. Sanki, herkes meydanlara ve bahçelere inmişti. Gürültülü bulvarlardan geçmek kolay değildi. Çünkü yüksek şapkaların üzerine, kestaneler, sararmış, tozlu yapraklar dökülüyordu. Açık renk elbise giymiş işveli birkaç kadın, bol elbiselerinden yabancı olduğunu anladıkları şık ve genç erkeğe özellikle takıldılar. Engels, özür diledi. Kadınlar, onunla konuşmaya çalıştılar ama Friedrich hızla kenara çekilmişti. Karl'ın sessiz evinde konuştuklarını bir kez daha düşünebilmek için yalnızlığa her zamankinden çok ihtiyaç duyuyordu.

"Dost!" Anlamını ta kalbinde duyduğu bu söz, onu sevindiriyor ve tüm benliğini sarıyordu. Gelecekte, her ikisini de çok ağır sınavların beklediğine kuşku yoktu. Ama bu sadece, ruhlarını yüceltebilir ve heyecanlarını kamçılardı.

"Devrim!" İşte bunu hayal ediyordu Engels. Oysa etrafta, endişe verici bir sessizlik vardı...

Friedrich, antik bir tapınağa benzeyen opera binasına yaklaştı. Bu akşam, Ernani'nin prömiyeri vardı. Operanın bestecisi, İtalyan Verdi, Paris'te

henüz pek az tanınmıştı.

“Verdi... ‘Nabucco’sunu ve ‘Lombardlar’ını dinledim. Müziği bana kaba ve keskin geldi,” diye düşündü Friedrich. Geçen bahar, Londra’da, İtalyan operasının gastrolleri sırasında dinlediği Donizetti ve Rossini’yi, daha çok beğenmişti. Friedrich bazen tam olarak hatırlayamasa da, ‘Lucia du Lammermoor’ ve ‘Favori’nin melodilerini mırıldanıyordu. Rossini’nin ‘Sevil Berberi’, aryalarının güzelliği bakımından ona bir müzik şaheseri gibi geliyordu.

Bu arada yırtık gömlekli cingöz bir çocuk elinde kalan son akşam gazetelerini Engels’e satmaya çalışıyordu.

“Bayım, herhalde, vatansever Fransızların Cezayir’de Abd-el-Kadir’in peşine düştüklerinden, Faslıların ise kendi topraklarında onlara yardım ettiklerinden habersizdir? Bay ne düşünüyor acaba: Bu akılsız Abd-el-Kadir, kaçmayı başaracak mı, yoksa yakayı ele verecek mi? Onu Paris’te görmemiz ilginç olurdu,” diye sırnaşıyordu gazete satıcısı yumurcak.

“Ya sen yumurcak, palmiyelerin, devekuşlarının ve gazalların ülkesine gitmeye hazırlanmıyor musun?” diye sordu Engels, çocuğa bir su yerine bir frank vererek. “Kendine bir gömlek al ve evine git.”

“Ailem benim sırtımda bayım,” diye havalı bir şekilde cevap verdi çocuk.

Cezayir ile ilgili haberler, Friedrich’in ilgisini çekmişti; bu saatte karanlık ve ıssız olan borsa yakınlarındaki bir kafeye saptı. Kafe sessizdi ve çok dumanlıydı. Engels, kahveyle birlikte bir küçük marmelatlı çörek siparişi verip, gazeteleri okumaya koyuldu. Yan salondan, birbirine çarpan bilardo toplarının kısa, künt sesleri duyuluyordu. Elindeki hisse senetleri değersizleşmiş, oldukça sarhoş bir ticaret komisyoncusu bir şeyler mırıldanıp hıçkırarak yorgun, zayıf garsonun gitmesine engel oluyordu.

Bu yıl Fransızlar, Cezayir’i ele geçirmişti. Engels okuyordu: Prens Joinville’in savaş gemileri Mogador’u bombardımana tutmuş ve onun istihkâmlarını yıkarak adaya beş yüz asker yığmıştı. İngiltere; bir Fransız Kabinesi’ni, bir Fas Sultanı’nı tehdit etmeye devam ediyordu. Aslında Fransa’nın, bu sefer, Fas’ta elde ettiklerini korumaya hiç niyeti yoktu. Fas Sultanı’nın, kendisini aşağılayarak yalvarmalarına cevap olarak uzlaşma görüşmelerini başlattı.

10 Eylül'de, Cezayir'e karşı Tanger Antlaşması yapılmıştı. Yurdunun kurtuluşu için Fransız istilacılarına karşı savaşan ünlü emir Abd-el-Kadir, bu sıralar kendisine sadık kabileler arasında saklanıyordu. İsyankâr emirin kaderini Fransa ve Fas arasındaki antlaşma belirliyordu. Abd-el-Kadir'in çok ünlü olduğunu bilen Fransızlar, onu esir almayı başardıklarında, gönül yüceliği gösterme sorumluluğunu üstlenmişlerdi. Faslılar ise kendi adlarına, isyancıların cesur önderine tekrar güç toplama fırsatı vermek için, onu sahil kentlerinden birinde enterne etmeye söz veriyorlardı.

Engels, alaycı bir şekilde gülümsedi. "Fransızlar, Faslılarla cilveleşiyor; köpekbalığı, sazan balıklarıyla oynuyor. Cezayir ve Fas, halk savaşlarının alevinde cayır cayır yanıyor; bu ülkelerde silah sesleri dinmiyor."

Friedrich, Paraguay'ın bağımsızlığının ilan edildiği haberini okudu ve bunun ne kadar pahalıya patladığını, Brezilya ile savaşta ne kadar kan döküldüğünü hatırladı.

Dünya sükûna ermemiş ve eremez. Friedrich, gazeteleri attı ve hâlâ gürültülü olan sokağa çıktı. Gecenin taptaze havası, insanı canlandırıyordu.

"İyi, çok iyi," dedi Engels, Almanca. Tıpkı memleketi Barmen'de konuştukları gibi.

Bazen kendisi de yetişme koşullarının ve alışkanlıklarının bastırdığı heyecanına şaşırıyordu. Ama o, sadece yirmi dört yaşındaydı!

"Heine, dünyanın bütün meydanlarında aşkını haykırmak istediğini söylüyor. Sanırım şimdi ben de şarkı söyleyebilirim ama aşka değil; dostluğa, yalnızlıktan kurtuluşa," diye düşündü Engels.

Friedrich, Paris'te kaldığı kısa zaman zarfında, Marx'la birlikte, Bauer kardeşleri eleştirmek üzere planladıkları broşüre yedi bölüm yazdı.

Bu günlerde, ona, günler ve geceler olağanüstü kısaymış ve insana yetmeyen tek şey zamanmış gibi geliyordu. Engels, birkaç kez, tek başına veya Marx'la Fransız sosyalistlerin ve komünistlerinin toplantılarına gitti ve demokrat Flocon'un konuşmalarını ilgiyle dinledi. 'Reform' gazetesinin, henüz elli yaşında bile olmayan redaktörü, yirmi dört yaşındaki Friedrich'e namuslu ve dürüst bir ihtiyarmış gibi geldi. Yüzü; havalı, süslü, şirin bir kızınkini andıran, narin vücutlu sosyalist Louis Blanc, o zamanlar, işçi ve

zanaatkârların yaşadığı varoşlarda büyük bir sükseye sahipti. Louis Blanc'ın karışık görüşlerinin eleştirilmesine karşı gösterilen hoşgörüsüzlük, Engels'i şaşırtmıştı.

Tartışma sırasında sükûnetlerini koruyabilen düşünceli İngiliz Chartistleriyle kıyaslandığında Fransızlar eleştiri kaldırmazmış gibi geliyordu Engels'e. Onların, parlak sözlere karşı duydukları aşk, ateşlilikleri, keskin espri anlayışları, moral durumlarındaki hızlı değişim, hemen göze çarpıyordu.

Friedrich, birkaç gün sonra Barmen'e gidecekti. Onu orada, adaba muhafık ataerkil evlerinde her zaman sebepsiz yere çıkışan, despot, nasihat vermekten hoşlanan babası; sevgi dolu, duygulu, şefkatli annesi ve enerjik, al yanaklı, yaşama sevinciyle dolu yedi erkek ve kızkardeş bekliyordu! Friedrich, idealleri bakımından onlardan kesinlikle farklıydı. Aile fertleri, kendilerini kaygı ve düşüncelere bırakmıyor ve fabrikatör ya da fabrikatör karısı olmanın bu dünyada imrenilecek en büyük şans olduğuna inanıyorlardı.

Friedrich tam yirmi dört yıl önce bir sonbahar sonunda bu büyük evde doğmuştu.

Engels'in şimdi, doğduğu eve yaklaştığı sırada olduğu gibi, o zaman da, keskin rüzgârın döktüğü son erguvani altın yapraklar Wupper nehri vadisini, ağırbaşlı Barmen sokaklarını işgüzarlıkla döşüyordu.

Engels'in gidişinden kısa bir süre sonra, sağlığına kavuşmuş çocuklarıyla birlikte Jenny, Trier'den Paris'e döndü. Vanneau sokağındaki evde hayat her zamanki gibi akmaya başladı.

1844 yılının yazı ve sonbaharında Karl, sık sık, işçiler ve zanaatkârlarla görüştüğü Paris'in kenar mahallelerine gidiyordu. O sıralar Vaugirard sokağındaki yapılanma henüz seyrekti ve suya gelen kadınların toplanıp gürültü ettiği kuyuların çevresinde kızılımsı otlar bitmişti. Akşamları, işten dönen arabacılar, mobilyacılar, demirciler, terziler ve kalfalar döşenmemiş sokaktan geçiyorlardı. Buradaki küçük evlerden birinde terzi Stock, ailesiyle birlikte yaşıyordu.

Yaramaz oğlu Johann'ın bütün gün oynadığı bahçeden, uzaklardaki şehir çöplüğü ve cılız bir ormancık görünüyordu. Küçük evin sahibi, araba

ustasının dulu, çatı katını da kiraya vermişti. Orada üç arkadaş yaşıyordu: Eğirme fabrikasında çalışan Fransız Cabien, İtalyan Diverolli ile matematik ve müzik dersleri veren Polonyalı Krasotzki.

Sokağın dibindeki çitin yanında tabelası silikleşmiş bir meyhane vardı. Tabelanın üzerine, ışıl ışıl bir saraya bakan ak saçlı üç ihtiyar çizilmişti.

Restorasyon yıllarında 'Çocuk İsa'nın Yanında' adını taşıyan meyhanenin tabelası zaman geçtikçe silinmiş şimdiki sahibi Bay Jean da bir ambara benzeyen bu dar lokale 'Adalet Arayanların Kulübü' adını uygun görmüştü. Mesaiden sonra ucuz şarap içmek ve şundan bundan konuşmak isteyen semt sakinleri, Fourier ve Cabet'nin fikirlerine sempati duyduğunu ilan eden Jean'ın yanına toplanıyordu. İnsan, bu 'kulüp'ün basit ahşap masalarında soluklanabilir, en önemlisi de kolayca hararetlenen tartışmaları izleyip katılabilirdi.

Jean, lokalinin kapılarını genellikle ağzına kadar açardı. Üç ahşap basamak çıkıldığında, ziyaretçilerin sıcak akşamlarda oturduğu geniş verandaya ulaşılırdı.

Meyhanecinin karısı, yüzünde yanık izleri bulunan kirpiksiz ve kaşsız bir nineydi. Gençliğinde bir manastırın yanındaki atölyede dantel örmüştü. Örgülerin motifleri çok zordu. Usta kadınlar, gün ışığının girmediği garip salonlarda mum ışığında çalışırlardı. Bazen öyle olurdu ki, uğruna aylarca emek verilen bu ince elişleri tutuşuverirdi. Aradan yıllar geçmiş olmasına karşın meyhanecinin karısı ispermeçet mumlarının yanan fitillerine hâlâ korkuyla bakıyor; mumlukları getirirken, başını mümkün olduğu kadar geride tutmaya çalışıyordu.

Meyhane sahibesi, genellikle, küçük ve alçak salonun tek süsü olan, duvara oyulmuş eski usül ocağın yanına yerleştirilmiş, devrim zamanından kalma süngülerin ve kilden yapılma tabak çanakların yanına otururdu.

Pazara denk gelen bir yaz gecesinde, meyhanenin müdavimleri yine canlı bir sohbete başladı. Altmış yaşlarındaki çenesi düşük meyhane sahibi, tezgahın arkasında duramıyordu. Çevik hareketlerle yüksek sandalyesinden atlıyor ve bir o masaya bir bu masaya gidiyordu.

"Yalanım yok," dedi fırlayarak, "güçlü kuvvetli bir delikanlı için şehirde her zaman iş bulunur. Atölyeler ve fabrikalar, benim torunlarım gibi hızla

büyüyor.”

Bardağındaki ekşi şarabı bitirmek üzere olan cılız bir adam konuştu:

“Benim işim var ama böyle yaşamaktansa gebermeyi tercih ederim. Kaç yaşındayım dersiniz, arkadaşlar?”

Kalktı ve çevresinde dönmeye başladı. Mumun ışığı yüzüne düşerek gözlerinin altındaki daireleri derinleştirmiş ve zaten ince olan burnunu iyice sivriltmişti.

“Susuyorsunuz ha? Yirmi dokuz yaşındayım. Biliyorum, elli beş diye düşündünüz.”

Sahibe, acıyarak konuştu:

“Hayır, sen henüz genç görünüyorsun, yalnız hastalıklısın.”

“Bröton çamaşırcısının elindeki çamaşır gibi sıkılmışım. Mezar gibi karanlık bir ambarda, günde on dört saat çalışmak! Ve bu, beş yıldır devam ediyor. Karım bir memurla kırıştırıyor. Onun artık kocası yok.”

Gürültülü bir şekilde öksürdü.

“Bizi, bununla mı şaşırtmaya çalışıyorsun,” diye çıkıştı geniş omuzlu, gözleri uykusuzluktan kızarmış gibi görünen bir delikanlı. “Ben madende on üç saat kömür kazıyordum ve oradan zamanında sıvışmasaydım şimdi bir köstebek gibi kör olacaktım.”

“Kardeşler, mutlu bir hayatı nerede arayacağımızı ben biliyorum,” diye bağırdı duygulu tenor sesiyle ‘kulüp’ün sahibi. “Altın Boğa ve rahiplerinin, banker ve fabrikatörlerin hakim olduğu bu çürümüş ülkeden defolalım. Buradan defolalım! Adanmış ülkeye! Okyanusu yüzerek geçeceğiz ve orada zenginlik ve adalet bulacağız, kardeşlerim benim...”

Bu arada meyhaneye giren Johann Stock’un alaycı sesi, meyhanecinin monoloğunu kesti.

“Vaaz çektiğin yeter, ihtiyar.”

“Ben sosyalistim,” diye diklendi Jean.

“Sen masal anlatıyorsun. Cabet dedenin düşündüğü İkarus ülkesine, senin cennetine ihtiyacımız yok! Ben bu dürüst bilgeye saygı duyuyorum ama doğruyu söylemek gerekirse bizim için burası da kötü olmayacak.” Ve Stock yüksek sesle okumaya başladı:

> “Mutlu olalım bu toprakta.
> Acı içerisinde yaşadığımız yeter!
> Çalışan ellerin emeğiyle,
> tembel karınları doldurduğumuz yeter!
> Ekmek doğuruyor toprak, gence de ihtiyara da.
> Şan ve şölen sofrası kuruyor bize.
> Güller, mersinler, huzur ve arzuyu
> ve tatlı günahı o veriyor bize.”[3]

Arzuladığımız dünyayı bu topraklar üzerinde kuracağız.

Terzi kalfası Johann Stock da henüz otuz iki yaşında olmasına rağmen oldukça yaşlı görünüyordu. Zayıf yüzündeki derin kırışıklar, saçlarının kızıllığını yumuşatan beyazlıklar, çökük, yorgun gözlerinin gergin bakışları, kaderin kendisine cömertçe reva gördüğü ağır sınavların kanıtıydı.

Geçim derdiyle 1831 yılı başlarında Ren kıyılarında dolaşırken, Savoie dağlarını aşarak Fransız tekstilinin başkenti Lyon’a gelmişti. O zamanlar Stock, uzun boylu, kızıl saçlı bir delikanlıydı; neşeli ve şakacıydı. Birkaç dokuma el tezgahının sahibi ihtiyar Bouvri’nin atölyesinde, başını sokabileceği bir yer bulmuştu ve sipariş olduğu zaman aldığı düşük ücret de ödülü oluyordu. Aldığı para, kirasına, yemeğine ve küçük lambanın yağına zar zor yetiyordu. İşte o sıralarda okumayı yazmayı öğrenen genç kalfa, tutkuyla okumaya başladı. Stock, mutluluğunu da Lyon’da buldu. Bu, ihtiyar Bouvri’nin yapma çiçek ustası kızı Geneviève’di. O gün bu gündür suları berrak Rhône’un kıyısındaki bu kent, onun için hep değerli oldu.

Lyon ayaklanması sırasında, Stock kızıl bir kumaşın üzerine şunları yazdı: “Çalışarak yaşamak ya da savaşarak ölmek!” Ve işçi semti Croix-Rousse’da bu bayrağın altında çarpıştı.

Böylece Alman kalfa, ilk sınavından Fransız kentinin yoksul kenar mahallesinde ateşle vaftiz edilerek geçti. İnsan, bir kez kanını çarpıştığı

barikata bulaştırmışsa, sonsuza dek devrimle kan kardeşi olmuştur artık. Ve Stock, dikenlerle döşenmiş bir yoldan yürüyordu. Lyon ayaklanmasının yenilgiye uğramasından sonra Stock, sadık Geneviève'le birlikte kendi memleketine, Darmstadt'a döndü.

Orada gizli bir devrimci komiteye katıldı. Komite kısa bir sürede açığa çıkarıldı. Hessen Hapishanesi'nin cehenneminde iki yıl geçiren Johann'ı, yenilgi karamsarlığa düşüremedi. Mutsuzluk, nasıl gerçek dostluğun sınama taşıysa, aynı şekilde hapishane de, devrimcinin sınandığı okuldur.

Yüzyılların, acımasızlık adına bulup geliştirdiği her şeyi yaşadı Stock. Ama kendini kaybetmemesine, isyancı ruhunu korumasına rağmen ruh sağlığını yitirdi; topallamaya başladı, saçları ağardı ve gülme yetisini neredeyse kaybetti.

Düşünmenin ve öğrenmenin sonsuz sevincini tanıyan Stock, hapishaneden kaçmayı başarınca yavaş yavaş fiziksel ölümden kurtuldu. Birkaç yıl boyunca, kendisi tutuklandıktan sonra sınırdışı edilen Geneviève'i boşuna aradı. Ama hayatın olanakları tükenmez ve hiçbir hayal gücü de tesadüfün hazırladığı şeyleri tasarlayamaz.

Blanqui'nin gizli 'Mevsimler Birliği' komitesinin üyesi Johann Stock, 1839 yılında, sokak çatışmaları sırasında ağır yaralandığında, kendisi gibi burada savaşan Geneviève tarafından kurtarıldı.

"Mücadelecinin yaşamı her zaman olağandışıdır," diye düşünürdü terzi ve kaderinin tersliklerine şaşmazdı.

Son birkaç yıldır da Stock, Paris'te yaşıyordu.

"Evet, arzuladığımız dünyayı kurmayı başaracağız," diyordu.

***

Johann, meyhanedekilerle biraz daha konuştuktan sonra tozlu sokakta topallayarak sürüklendi. Kiralık bir evde, İtalyan Diverolli ve Polonyalı Krasotzki'yle birlikte oturuyordu.

Pietro Diverolli, ünlü İtalyan devrimci Guiseppe Mazzini'nin hemşerisiydi. İkisi de Cenova'da doğmuştu. Giuseppe, edebiyat ve felsefe

öğrenirken, ondan beş yıl sonra doğan Pietro, babasıyla birlikte balık tutmaya gidiyor; sonra da limandaki buharlılara yük taşıyordu. Genç Mazzini öğrenimini bırakarak bir gazetenin redaktörü olduğunda, o da yük taşımaktan çöküp, mezarlık çitleri arasında kurulan bir atölyede işe girdi.

Pietro, boş saatlerinde, Campo Santo'nun, mermer kabirlerin içinde eski tüccarların ve yöneticilerin yattığı parklarında dolaşmayı seviyordu.

Uzaklarda, sakin havalarda üzeri morumsu bir kadifeyle örtülen Akdeniz görünüyordu. Mersin ve defne ağaçları, mezarlığı antik bir ormana dönüştürmüştü.

Bir keresinde uzak bir park yolunda, yoksul ölülerin gömüldüğü mezarlığın tepesinde Pietro, uzun boylu, cılız, genç bir adam görmüştü. Adamın, İtalya'da bile ender rastlanan, yakıcı siyah gözleri vardı; pelerinini ve şapkasını otların üzerine atmış oturuyordu. Pietro, tanımadığı bu adamın esinli yüzünden gözlerini alamıyor, onun çok önemli bir şeyi mi düşündüğünü yoksa dua mı ettiğini anlamaya çalışıyordu.

Genç adam birden sanki onun düşüncelerini okumuş gibi geniş geniş gülümsedi ve konuşmaya başladı.

Adı Guiseppe Mazzini'ydi. Ertesi gün, hükümet yetkililerinin emri üzerine, Cenova'yı sonsuza dek terk etmek zorundaydı. Karbonarilerin gizli komitesinin üyesi olduğundan kuşkulandıkları için onu İtalya'dan kovuyorlardı. O da, doğduğu kentle vedalaşıyordu.

"Kristof Kolomb da Cenovalıymış," dedi, Pietro'ya biraz garip ve çok okumuş gelen Mazzini. "O, Amerika'yı keşfetti; ya seninle biz, insanlara yararlı olacak neyi keşfedeceğiz?"

Mazzini sonra da ona, 'Genç İtalya' adını verdiği, yeni partinin programını anlattı.

"Cumhuriyet ve birlik," diyordu heyecanlı bir şekilde Giuseppe, elini ileriye doğru uzatarak ve Pietro'yu, gözleriyle yakıyordu. "Cumhuriyet: Çünkü, eski Roma'da bu yönetim şeklini en iyi ve mantığa en uygun yönetim şekli olarak görüyorlarmış. Birlik ise gücü garanti ediyor; kıskanç ve güçlü birleşik devletlerle çevrili İtalya, her şeyden önce güçlü olmalı. Benimle aynı fikirde misin?"

Pietro bir Cenovalıya özgü ateşlilikle, kendisine Tanrısal ve içten gibi gelen Giuseppe’nin sözlerine inanmıştı.

“Bizim şiarımız ‘Tanrı ve Halk.’”

Ve Pietro, onun arkasından bu sözcükleri mümince tekrarladı, tıpkı çocukluğunda, inançla ellerini kavuşturup, “Bizim Babamız”[4] dediği gibi.

Mazzini’nin yazdığı ‘Genç İtalya’nın programı, mistik-dinsel içeriğine rağmen, İtalyan halkının, haklarında hemen hemen hiçbir şey bilmediği, yirmili yılların İtalyan Komplocuları’nın vaaz ettiği her şeyden tümüyle farklıydı.

Onlar, derin bir sırrı korumaya çalışmışlar, mutlu bir ülkeyi hayal etmişlerdi. Mason-taşçılardan farklı olarak, İtalyan Komplocular kendilerine kömürcüler diyorlardı. Karbonariler sayıca kalabalıklardı ve zafere mahkûmdular.

Ateşli bir cumhuriyetçi ve milliyetçi olan Mazzini, İtalya’nın burjuva demokratlarını birleştirdi. Sadık Pietro Diverolli onun neferi oldu. Guiseppe’nin verdiği görevleri yerine getirdi ve birkaç kez gizlice İtalya’ya gidip geldi.

1844 yılında, büyük sayılmayacak bir grup, son derece cesur Bandiera kardeşlerle birlikte Kalabriya’ya girdi, orada bir ayaklanma başlattı ve ‘Genç İtalya’nın programında yer alan talepleri ilan etti. Avusturyalılardan oluşan bir intikam bölüğü, çatışmada onları yendi ve esir aldı. Bandieralar kurşuna dizildi. Karbonarilerin deneyi gibi, bu komplo da yenilgiye uğradı.

Ayaklanmaya katılan Diverolli, mucize eseri kurtuldu ve Kalabriya’dan İsviçre’ye kaçtı. Kısa bir süre kaldığı Lozan’da, ‘Adiller Birliği’nin üyesi, eski üniversiteli Karl Schapper’le arkadaşlık kurdu. Sonunda, yaya olarak Paris’e ulaştı. Gittikçe daha yoğun bir çaresizliğe kapılıyordu. ‘Genç İtalya’nın başarısızlıkları, daha önce Mazzini’nin taktik ve teorik yeteneğine sonsuz bir şekilde güvenen birçok sempatizanı ürkütmüştü ve fikirleri gerçekleştirilemez görülmeye başlanmıştı.

Birçoğu aynı zamanda, Roma Papası’nın önderliği altında reformlar ve özgürlük vaat eden, papaz Gioberti tarafından ayartılıyordu. Bazıları ise,

Avusturyalılarla savaşma çağrısı yapan, aristokrat, sıradan bir ressam ve yazar Masimmo D’Azeglio’nun sözlerine kanmıştı.

D’Azeglio, Sardunya Kralı Karl Albert’ten anayasa talebini basına ve topluluklara yaptığı açıklamalarla dile getiriyordu. Cumhuriyet olasılığına karşı, Papa veya Kral’ın hakimiyeti ihtimali, dinsel aristokrasinin ve büyük burjuvazinin daha çok hoşuna gitmekteydi.

Öğrenci gençlik ve küçük burjuvazi ise artık hiçbir şey yapmadan duramazdı.

İtalyan burjuvazisinin ve uyanan halkın en iyi temsilcileri ağırlıklarını açık bir çatışmadan yana koymuşlardı. Monarşistleri ve cumhuriyetçileri bir araya getiren şey, Avusturya’ya karşı duydukları kin ve bu imparatorluğun yurtları üzerindeki boyunduruğunu yok etme arzusuydu.

Fransa’da kalmak zorunda olan Diverolli, bir eğirme fabrikasında çalışıyordu. Orada, Fontainebleau doğumlu, yaşama sevinciyle dolu Étienne Cabien’le arkadaşlık kurdu. Bir keresinde, bir işçi toplantısında, Cabien ve Diverolli, Sigizmund Krasotzki’yle karşılaşmışlar ve Lüksemburg Bahçeleri’nde, bir bankta, hava aydınlanana kadar zevkle sohbet etmişlerdi.

Sabah, bu üç arkadaş birlikte yaşamaya karar verdiler ve aynı gün, Vaugirard sokağındaki bir dula ait çatı katını kiraladılar.

Eski Polonya şehri Lublin’de doğan Krasotzki, 1831 yılında Fransa’ya iltica etmeden önce isyancı Savinski’nin ordusunda subaydı ve Varşova’da son kurşununa dek çatışmıştı.

Sürgünlüğü sırasında birçok meslek değiştirdi. Bir şarap tüccarının yanında şişe yıkadı, meyhanede garson olarak çalıştı, bir çiftlikte bekçilik yaptı, Chamonix’de koyun sürüsü güttü, ayakkabıcı kalfası olarak çalıştı... Sonunda sık sık işsiz kalmak ve açlık, sağlığını bozdu ve hastalandı. Bu arada Sigizmund, Paris’te, ülkesindeyken tanıştığı Adam Mitzkeviç’le karşılaştı. İhtiyacı olan herkese, özellikle de Polonyalılara, her zaman yardım etmeye hazır olan şair, Krasotzki’ye birkaç matematik dersi buldu; daha önce de, zengin evlerini ziyaret edebilsin diye ona, bir takım elbise aldı.

Krasotzki o zamandan beri iyi kötü toktu. Adam Mitzkeviç'in edebiyat dersleri verdiği Collège de France'ı sıklıkla ziyaret ediyordu.

'Polonya'nın Vicdanı' adını verdikleri ünlü şair kürsüye çıktığı zaman, mutlaka kalabalık bir dinleyici topluluğu olurdu. En katı kalbi bile heyecanlandıran ve insan ruhunda doğruya karşı aşk ve haksızlığa karşı öfke uyandıran eşi bulunmaz bir hatipti.

Saçları kırlaşmaya yüz tutmuş güçlü kafasını dimdik kaldıran Adam Mitzkeviç, ezilen halkların acılarını ve aşağılanmalarını anlatır ve onlar için özgürlük isterdi. Gelecekteki ulusal devrimler hakkında kehanette bulunur ve kendi şiirlerini okurken heyecanı sanki yüzüne vururdu. Böyle anlarda, ağzının çevresindeki acı çizgiler silinir; düşünceli derin gözlerindeki hüzün kaybolurdu.

***

Collège de France'ta Mişle de –yüce 1789 yılının tarihçisi– sık sık konuşurdu. Krasotzki; Mitzkeviç ve Mişle'yi dinlerken, gözyaşlarını zor tutuyordu. Özgürlük! Bağımsızlık! Sürgündeki bir devrimciye yaşama gücü veren sihirli, kutsal sözcüklerdi bunlar. Sigizmund, Mitzkeviç'in birçok şiirini ezbere bilir ve özellikle kendisini heyecanlandıranları tekrarlardı:

> Yıkılacak her türlü zulüm, kalplerde aşk ışıyacak,
> yükselirken göklerde kapitol kubbesi,
> ölümlüler önünde yıkılıp kalacak.
> Taçla çelenklenmiş, yetkin gururlu halk,
> ölüme götürecek, asa tutanları.
> Avrupa'da parlayacak özgürlük ateşi.

Boş saatlerini, Collège de France'taki dersler ve işçi toplantılarının yanı sıra, parası olduğu zamanlar gittiği bir başka yüce hemşerisinin, Frederic Chopin'in konçertolarını dinleyerek geçirirdi.

"Eğer beste yapma yeteneğim olsaydı, Chopin'in, ses dünyasında bulmuş olduklarına başka hiçbir şey ekleyemezdim. Tıpkı Mitzkeviç gibi o da kalplerimizi okuyor ve okuduklarını anlatıyor," diyordu Sigizmund, arkadaşlarına.

Krasotzki, eski bir keman satın almıştı. Onunla sadece Polonya halk türkülerini değil, Chopin'in parçalarını da çalıyordu. Yaz akşamları, Sigizmund'un açık pencerelerinden yayılan coşkulu sesler, sokakta bir dinleyici kalabalığı yaratırdı. Dükkan ve meyhane sahipleri, onun yanına çocuklarını da getirmeye başlamışlar ve kısa bir süre sonra matematik derslerine müzik dersleri de eklenmişti. Ama en önemlisi, o tozlu, yoksul kenar sokağı Vaugirard sakinlerinin sevgisini kazanmıştı. Müzik, insanları yakınlaştırıcı bir köprüydü.

Vaugirard sokağında, tıpkı Paris'in birçok kenar mahallesinde olduğu gibi, çok sayıda yabancı yaşıyordu. Sürgünler –Almanlar, Polonyalılar, İtalyanlar– 1830 Devrimi'nden sonra burada mekan tutmuşlardı. İşçiler ve zanaatkârlar, Avrupa'da, özellikle Fransa'da olup biten her şeyi, gözlerini dört açarak izliyorlardı. Kendi kaderleri de buna bağlıydı. Toplanıp siyasi haberleri konuşuyorlar, gruplar oluşturuyorlardı.

Bu toplantılara, bazen Fransız gazeteciler de katılırdı; yükselen 'Reform' gazetesinin çok bilmiş redaktörü Flocon, kendini beğenmiş, nasihatçi Louis Blanc bunların başında geliyor ve insanın insan olma hakkı için mücadele çağrısı yapıyorlardı.

Marx, işçilerle görüşmekten hoşlanır, onları dikkatle dinlerdi. Davetleri de seve seve kabul ediyordu. Bir ağustos akşamı, Cabien, Krasotzki, Diverolli ve Stock'un oturduğu küçük eve geldi.

Dulun odası –küçük evdeki en büyük oda– terzilerle, mobilyacılarla, matbaacılarla ve iplikçilerle tıka basa dolmuştu. İşgününün dayanılmaz uzunluğu, pahalılık ve yıkım, yüksek kiralar üzerine yapılan konuşmalardan sonra, tartışma, tüm anayasal kanunları başka türlü gösteren Başbakan Guizot ve Kral'a, İngilizlerin kendi misyonerleriyle halk arasında körükledikleri hoşnutsuzluklara, Fransız Tahitisi'ndeki olaylara kaydı.

"Kralların entrikaları yüzünden, orada Fransız gemi tayfaları şehit oldu," dedi Cabien.

"Kralın ağzı," diye cevap verdi, sakallı bir mobilyacı; Louis-Philippe'in "Benim ağzım" dediği Guizot'yu kastediyordu. "Fransız halkının refahı için konuşuyor, yalnız 'halk' derken, bankerleri, spekülasyoncuları ve dolandırıcıları kastediyor."

“Ben köyde büyüdüm, ama orada köylü, kendisine daha uzun süre hizmet edebilmesi için, ata özen gösterirdi. Fabrikatör ise, kendi işçisini bir an önce mezara yollamaktan başka bir şeye aldırmıyor. Çıkarlarını bilmiyor,” dedi, metal fabrikasından genç bir işçi.

“Bunu çoktan biliyoruz.”

Sıcaktı, birçoğu susamıştı. Ev sahibesi, bir tepside, su dolu bir sürahiyle bardakları getirdi. Marx’a yaklaşınca, kar beyazı önlüğünün kocaman cebinden küçük bir kutu çıkararak açtı ve çamur sarısı renginde bir parça şekeri dikkatlice tepsiye koydu. Nezaketle eğilerek:

“Afedersiniz mösyö, ama kamış şekeri benim keseme göre değil. Tanrı’ya şükür ki, insanlar, normal pancardan da, tıpkı denizaşırı kamışınınki gibi bir tat elde edebildiler. Çünkü, pancar şekeri ortaya çıkalı beri, yoksul insanların çocukları da bu muhteşem özel yiyecekten tadabiliyor. Daha önce böyle bir şeyi ne duymuş ne de görmüştük.”

Marx, pancar şekerinin pazara çıkmasıyla kamış şekeri fabrikatörlerinde doğan paniği anlattı. Onlar, pancardan şeker elde etmeyi tamamen yasaklamasını hükümetten defalarca istemişlerdi.

Konuşma, yine Guizot ve Louis-Philippe’in keyfi yönetimine döndü.

Kalabalığın içinden biri, beş yıl önceki başarısız ayaklanmadan sonra dağıtılan cumhuriyetçi gizli örgüt ‘Mevsimler Birliği’nin üyesi bir matbaa işçisi;

“Auguste Blanqui ve Barbès hapiste, monarşinin boynunu kıracak kimse yok. Çok konuşuyoruz, ama az eylem yapıyoruz,” dedi.

“Madem yenileceğini önceden biliyorsun o halde boşuna savaşa başlama. Yeter, bizi çok yendiler. Eğer ayaklanacaksak, mutlaka yenmemiz gerek. Ben, Lyon barikatlarında savaştım, 1839 yılında ise Blanqui’yle birlikte, Paris’te çatışırken yaralandım,” dedi Stock ve herkesi dikkatle inceledi.

“Sabrımız tükenmek üzere. Guizot, hiçbir reforma izin vermiyor, özgürlüğü boğuyor,” diye karşı çıktı aynı matbaa işçisi.

“Olsun, zaman durmadan akıyor. Biz çoğunluğuz ve gün geçtikçe daha da çoğalıyoruz. Artık eskisi gibi dağınık değiliz. Her yeni fabrikayla, işçi

ordusu büyüyor. Artık bizi zapt edemeyecekler," diye devam etti kendine güvenle Stock.

Marx, ona onaylayarak baktı.

Karl, akşam geç saatte evine dönerken Johann Stock da yanındaydı. Fransa'nın bu günlerdeki gerçek hükümdarı hakkında konuşmaya başladılar.

"Lamartine, Guizot için; '1830 Devrimi sayesinde tesadüfen duruma hakim oldu ve en küçük iyileştirmeleri de reddederek, bu konumdan gerilememeyi kendisine hedef olarak koydu,' derken galiba haklı... Eğer öyleyse, sadece bir kütük bile Guizot'nun yerini tutabilir," dedi Stock.

Marx güldü:

"Her şeyi abartmayı seven, tatlı sözlü Lamartine, bu defa fena konuşmamış. Ama beş yıl boyunca her şeyi köstekleyen Guizot, tarihin gidişatını belirleyemez."

Marx ve Stock, St. Germain kenar mahallesine kadar geldiler. Günlerdir devam eden sıcaklardan sonra, Paris'in üstündeki gökyüzünü bulutlar kaplamıştı, ama yağmur yoktu. Uzakta bir yerlerde şimşek çakıyor, mavi zikzaklar karanlık göğü kesip alevlenerek sönüyordu.

"Fırtına yaklaşıyor," dedi Stock, uzaklara bakarak. Havanın en sonunda tazeleneceğine seviniyordu.

"Fırtına daha sonra patlayacak. Ufuktaki bu ışıklar sadece uzak şimşeklerin parıltısı," diye cevap verdi Marx.

***

Bay Heinrich Börnstein, çoğu sabahlar, sol tarafından kalkar; işlemeleri altın kaplama kocaman karyolasında, uzandığı böğürtlen rengi kadife baldahinin altında ve birkaç büyük ve yumuşak Alman döşeğinin üzerinde son zamanlarda neyi iyi yapmadığını anlamak için kafa yorardı.

Metresinden –Börnstein sayesinde Paris'in kafeşantanlarının sahnelerinde ün kazanmış, şebek gibi hareketli bir şarkıcı– çoktan bıkmıştı. "Onu, nüfuzlu arkadaşlarımdan birine pazarlamam gerekiyor," diyordu Heinrich

Börnstein kendi kendine, geceliğini çıkarıp beline kuşağını sararken. “Bu zor olmayacak,” diyerek sesli şekilde düşünüyordu. “Zarafeti, parlak tuvaletleri, cazip afişler ve gazetelerdeki sürükleyici ayrıntılar sayesinde ünlü yaptığım düzgün bacakları, bu aptalın fiyatını birkaç kat yükseltti.”

Ama sorun, metresi ya da bir önceki akşam Montmartre gazinosunda kaybetmiş olması değildi. Belki de ‘Lemardele’ restoranındaki eğlencede sarhoş olup geğirmesi ve karaciğerindeki ağrı onu endişelendiriyordu. “O kadar çok yağlı ciğer ezmeleri yememeliyim,” diye düşündü Börnstein. Giyinirken her zaman felsefe yapma havasına girerdi.

Hamburg’da; en güzel şehirde doğmuş, Avusturya’da gezip dolaşmış ve kader tarafından Paris’e sürüklenmiş bir Alman’ın hayatı nasıl olabilir? Hayat: Her an iflas edebilecek karmakarışık bir işyeri. Her ticari faaliyette olduğu gibi, önemli olan, en uygun şekilde kendini pazarlamak. Bu da; her şeyde kârı ve başarıyı gözeten reklamla olur.

Ama Börnstein birden somurttu. Yoksa sadece reklam yetersiz mi? 19. yüzyılın ilk yarısının sonlarında yaşamak zor. Bir işadamının yolunda öyle çok kurt tuzağı var ki, her an kapana kısılabilirsin.

Reklam, Heinrich’in şimdiye dek inandığı tek güçlü Tanrıydı. Kafede, büroda, tiyatroda karşılaştığı her işadamına –ona göre bu, adamın zengin olduğu anlamına geliyordu– şu sözleri söylerdi:

“Siz gazete reklamının gücünden kuşku mu duyuyorsunuz? İddiaya girerim ki, onun yardımıyla ben, yeteneksiz olduğu için konservatuvardan kovulmuş bir kemancıyı ünlü yapabilirim, kötü sesli bir şarkıcıya, eserleri okunmayan her şaire ün kazandırabilirim. Fransız veya Alman olması benim için hiç fark etmez. Eğer Bay Henri Beyle[5], zamanında bana başvursaydı, son derece sıkıcı kitapları kapışılırdı. İnsan ruhunu tanıyorum. Kralların, prenslerin, Guizot ve Metternich’in güçleri hangi temellere oturuyor? Reklama! Günümüzde tüm ticareti ve sanatı, her gelişmeyi yöneten kaldıraç budur. Reklamsız ün yoktur.”

Bir keresinde, Lyon manifaturacılarının kralı Brocher’nin altın işlemeli hırkasına yapışan Heinrich, onu gazete çıkarmak için kaynak sağlamaya ikna etmeye karar vermişti.

“Dünyadaki tüm bayanların Lyon kadifesinden soğuduklarını öğrendim! Akılsızlar! Atkılarındaki dantellerden de bıkmışlar. Siz bana para verin, ben de size tüm müşterilerinizi geri getireyim. Nerede olurlarsa olsunlar; ister dondurucu Petersburg’da ister mümbit, zengin Madrid’de. Reklam –bu en yüce etkileme sanatı– Hint yogalarının hipnozundan daha güçlüdür. Modayı yaratan da dünyayı yöneten de odur. Gazete yazılarımla, kadınların en çirkinini bile, Lyon kumaşlarının onu orman perisine dönüştüreceğine, ipeklerin hışırtısının, erkeklerin kulaklarını ve hayal gücünü altüst edeceğine ikna edeceğim.”

Brocher, kaçarak kurtulmaya çalışırken,

“Siz şair değil misiniz?” diye çekinerek sordu. Oldum olası, şairlerin zırdeliler kadar tehlikeli olduklarını düşünürdü. Devrimler onların sayıklamalarından doğuyordu. Ve Börnstein’ın şair olduğunu sandığından ona gazete için para vermeyi reddetti.

Uzun zamandır gövde gösterisi yapmayı hayal eden Börnstein’ın karşısına sonunda bir fırsat çıktı.

‘Hugenotlar’ operasının birinci perdesinden sonra, besteci Meyerbeer’e takdim edildi. Hiçbir zaman, şu anda, Berlin operasının ünlü genel müzik direktörü, popüler besteci, piyanist ve orkestra şefi karşısında olduğu kadar çekingen olmamıştı.

Doğduğunda Yakov Ber adını taşıyan, şöhret düşkünü besteci, anne tarafından dedesinin bıraktığı mirasın yüzü suyu hürmetine Meyerbeer oldu. Bu miras ona, zengin bir banker olan babasının paralarına ek olarak büyük bir servet getirmişti.

Besteci, yerlere kadar eğilerek locaya yaklaşan Heinrich Börnstein’ı uzun süre lornetle izledi. Kekeleyerek sözcükleri karıştıran Heinrich, ‘Prusya’nın yüce evladı’nı övmeye koyuldu.

“Eğer elimde olsaydı, her gün, ünlü eleştirmenlerin ve opera uzmanlarının ağzıyla, güzel dithiambiler söylerdim, henüz herkesin yeterince değer vermediği dehanızı yüceltirdim,” dedi monoloğunun sonunda. “Siz, bizim Heine’nin söylediğine göre, mersin çelenklerinin ağırlığı altında boğuluyorsunuz, ama sizin yetenekleriniz daha fazlasını hak ediyor.”

Çıkarcı, dalavereci, kurnaz, dalkavuk ve kendini beğenmiş Meyerbeer'i, bir gazeteye sahip olması gerektiği konusunda ikna etmeye çalışıyordu.

"Bu, en güzel süsü olduğunuz sanat uğruna, Alman operasının duyurulması uğruna gerekli," diye fısıldadı tüccar.

Sivri çenesini boynuna bağlanmış muare fiyongun içine gömen besteci, erişilmez gördüğü müziğinden sarhoş olmuştu.

"Evet, dünya bizi gereğince tanımıyor. Üstelik, doğal olarak her başarımızla, biz, Salieri gibi tehlikeli sayısız kıskancı, her türden müzik solucanını yarattık. Yetenekli bir insana, bunlardan bir bölük düşüyor! (Mütevazılıktan "bir dehaya" demedi) Ben daha çok, günümüz Babil'i olan Paris'te olmaya çalışıyorum, çünkü Berlin neredeyse tam bir taşra oldu. Evet, Paris'te, boş saatlerimde dinlenirken okumaktan hoşlanacağım; bizler için, yabancılar için bir gazete."

Yüklü serveti sayesinde, sadece Berlin operasının değil, Paris operasının da sınırsız hükümdarı maestro Meyerbeer şöhrete doymuyordu. Yükselişine, rüşvet, hediyeler, yağcılık, bazen de ikiyüzlülük eşlik ediyordu.

Hastalık derecesinde kibirli bu zenginden hiç kimse ince bir eleştiriyle öç almıyor, yüceltmeler hiç kimseye pahalıya malolmuyordu. Gazetecilere ve eleştirmenlere prömiyerden önce ünlü 'Prens Otel'de verdiği ziyafetler, yarattığı aryalar kadar ünlüydü.

Börnstein'ın teklifi, bestecinin ağzının suyunu akıttı. Birkaç gün sonra bankerlerin arasına katılan müzisyen yüklü bir çek imzaladı. En sonunda, Börnstein'ın hayali gerçekleşti. Bundan böyle, ona göre reklamın en kolay iletildiği bir gazeteye sahipti artık.

Gazetenin adı 'İleri!' (Vorwärts!) olmalı ve haftada iki kez yayınlanmalıydı. Sadece Fransa'da yaşayan Almanlar'a değil, Prusya ile diğer Alman krallıkları ve prensliklerindeki okuyuculara da seslenmeliydi.

Heinrich Börnstein bir kafede oturarak, uzun uzun, başlık logosundaki resmi tasarladı. Birkaç kadeh şaraptan sonra, engin hayal gücünün ortaya çıkardığı resmi, ressama ısmarladı.

Dört taşkın atın koşulduğu üstü açık bir fayton, gotik binaların çevrelediği sokakta ok gibi uçuyordu. İçinde, kamçısını savuran arabacının yanı sıra birçok yolcu vardı; silindir şapkalı erkekler ve açık renk şemsiyeli kadınlar. Yayıncı, ön plana bilinçli olarak yerleştirilmiş sokak lambasını özellikle çok beğenmişti.

“Harikulade. Bu, her Alman’ı kalbinden vuracak.”

Heinrich Börnstein, umumi tuvaletlerden ve çöplüklerden aldığı vergiyi “paralar kokmuyor” diyerek mazur gösteren Roma İmparatoru Vespasianus’un, bir yerlerde gözüne çarpan bu sözünü yinelemekten hoşlanırdı.

O da hiçbir dalavereden tiksinmeden para kazanıyordu.

Çıkarı olduğu ölçüde de siyasetle ilgileniyordu. Her şey koku alma ve oryantasyon yeteneğine bağlıydı. Siyaset de bir oyundu, bir çeşit kumardı. Börnstein, at yarışlarını asla kaçırmıyor; tahminlerde bir kazanıyor, bir kaybediyordu.

Gazeteyi yayınlayarak, Alman junkerlerinin gerici milliyetçiliğinden destek almanın işine yarayacağını düşünüyordu. Bu amaçla, Berne’nin açıkça etkisi altında bulunan ‘Genç Almanya’ oyun yazarlarına hücum başlattı. Bu edebiyat grubunun piyesleri sıklıkla duygusal ve vasattılar ama her zaman, günlük kurallara karşı isyankâr olduklarından genellikle küçük burjuvaların zevklerini okşuyordu.

Heinrich Börnstein, birçok Fransız vodvil ve dramı yardımıyla, rakiplerine Paris’ten saldırmaya karar verdi. Bunlar, tıpkı kelebekler gibi aldatıcı bir rengarenklilik ve tam bir hafiflikle dikkat çekiyordu. Ama piyesler, birkaç gün gündemde kaldıktan sonra, yaratıcılarının isimleriyle birlikte öbür dünyayı boyluyordu. İlk başlarda, Heinrich bunun tutacağını düşünmüştü. Fakat gazete kısa bir süre sonra ısrarlı bir karşı koyuşla karşılaştı. Almanlar herhalde Fransız piyesleriyle ilgilenmiyordu artık. Gazetenin monarşist eğilimi aboneleri itmiş; reklamın da bir yararı olmamıştı.

“Biz, siyaset çağında yaşıyoruz ve o olmaksızın zengin olmak mümkün değil,” diye oflayıp pufluyordu Heinrich Börnstein.

‘Vorwärts’ gazetesinin baş redaktörü, Prusya ordusu eski subayı Adalbert von Bornstedt’ti.

Heinrich Börnstein’ın gözlerinde hâlâ düşünce, arzu veya duyguyu hatırlatan bir şeyler vardı; fakat birkaç dil bilen ve milliyetçi diye tanınan Adalbert von Bornstedt’in kansız yüzünün kaslarında, sinirlerinde ve bulanık gözlerinde, ne zaman olursa olsun, hiçbir tepkiye rastlanmazdı.

Bu konuda tam bir mükemmelliğe ulaşmıştı ve yüzü, taştan yapılmış gibiydi. Prusya ordusunda görev yapmak üzere yetiştirilmişti. Dizlerini bükmeden yürüyor, herhangi bir nüanstan yoksun bir sesle konuşuyordu; genellikle, konuşmak yerine dinlemeyi ve fark edilmemeyi tercih eder, bu da ona mütevazı bir görünüm verirdi. Bu, sonsuza dek kurulmuş bir saat gibi şaşmaz adam, ilk önce Avusturya’nın yüksek rütbeli polisleri tarafından değerlendirildi. Onun kusursuz otomatizmi, sosyetik edası, az buçuk bilgisi ve suskunluğu müthiş beğenildi ve insan sarrafı Metternich’e bile tam bir güven verdi. Metternich; Adalbert’i, defalarca, gece vakti, Johannesburg Şatosu’nun gizli salonlarından birinde şartlı mektupla kabul etti.

***

Avusturya Şansölyesi Prens Klemens Metternich, 1815 yılındaki Viyana Kongresi’nden sonra Avrupa’nın fiili hükümdarı olmuştu. Gücü birkaç kez sarsılır gibi olmasına karşın 1830 Devrimi’nden sonra İngiliz Başbakanı, Rus Çarı Nikolay, Avusturya Habsburgları ve çok sayıda Alman prensi yine Metternich’in yardımına koştular. Devrimin can düşmanı Şansölye, son nefesine dek devrime karşı savaşmaya yemin etmişti ve devrimci hareketin yükseldiği ülkelerin içişlerine karışma hakkını ilan etmişti. Metternich’in yüksek sesle ilan ettiği politik sistemde asillerin ve zenginlerin güvenliği adına güç kullanma hakkı vardı.

I. Nikolay, Avusturya Şansölyesi’ne monarşiyi koruduğu için teşekkürlerini sunarken şunları söylemişti: “Kendinizi koruyun prens, siz bizim köşe taşımızsınız.”

Yetmiş yaşındaki Şansölye, sınırsız bir güce ve zenginliğe sahipti, her isteği yerine getiriliyordu. Ama karısı güzel Melanie’nin aşkına ve pohpohlanmalarına rağmen kendisini mutlu hissetmiyordu.

İhtiyarlık, onda herhangi bir devrimden daha korkunç bir etki yaratıyordu. Yaklaşan güçsüzlüğü yenme çabası boşunaydı. Hiçbir şey işe yaramıyordu. Zaman: İşte, Metternich'in karşısında güçsüz kaldığı düşman! Şansölye çöküyordu. Her yanda onun politik sisteminin yıkımını hazırlayan olaylar gelişiyordu. Metternich'in, devrimci hareketin durdurulması için Avrupa'daki tüm gerici hükümetlerle birlikte yükselttiği set, yıkılma tehdidiyle yüz yüzeydi.

"Yoksa koyduğum dayanaklar çürük mü?" diye düşünüyordu, kudurgan bir çaresizlikle.

Adalbert von Bornstedt, şöminenin yanındaki deri volter koltuğunun üzerine yarı yarıya uzanmış süslü ve kendini beğenmiş ihtiyarın karşısında kendini hissettiği kadar, hiçbir zaman ve hiç kimsenin karşısında küçük ve korkak hissetmemişti.

Metternich'in adı onyıllar boyunca öyle hipnotik bir etki yaratmıştı ki, her zaman kendisine hâkim olan Adalbert, şimdi bunda zorlanıyordu. Bir pars gibi tuttuğunu koparma yeteneğine ve bir tilki kurnazlığına sahip bu gericilik ilahının feri kaçmış gözlerine bakamıyordu.

"Sizi Fransa'ya gönderiyoruz," diye konuşuyordu Prens, "1830 yılından sonra bu ülke, dünyanın çöp sepeti oldu. Tüm isyancılar, komplocular, devrimciler; insanlığın tüm pisliği oraya kapak attı. Çok da iyi oldu; böylece bulaşıcı hastalığın dünyaya yayılmaması için onları kuşatmak veya yakmak bizim için kolay olacak. Devrim, veba gibi tehlikeli. Aslında plebler, kaslarının gücüne rağmen, asla kazanamayacaklar. Onlar başsız bir vücut. Bay Proudhon'ları, Blanc'ları ve Blanqui'leri ciddiye alamam. Bizim gibi yüksek kültüre ve zekâya sahip insanlar basit halka gidemezler. Eğer onlar doğuştan patrisyen değillerse haindirler, satın alınabilirler. Hiç şüphe yok ki, devrimcilerin yok olması kaçınılmaz; hiçbir zaman kendi bilimadamları ve önderleri olmayacak. Bir hiç olan Guizot, şimdi Paris'te herkese komuta ediyor. Thiers farklı görünse de aslında bir akrobat. Maalesef Prens Richelieu gibi gerçek insanlar kalmadı. Oysa o politik bir dehaydı, değil mi? Akıl ve bilginin yeryüzünü aydınlatan son meşalesi de sönünce insanlığın hali ne olacak?"

Adalbert von Bornstedt, "meşale" derken, Metternich'in kendisini kastettiğini anladı ve dalkavukluğunu yüzündeki ölü gibi donmuş ifadeyle,

ve isteksiz bir ses tonuyla yumuşatarak itaatkâr bir biçimde yanıtladı:

“O zaman dünyanın üzerine karanlık çökecek ama ben, dirlik ve düzenin tüm dostları gibi eminim ki, zatıaliniz, dehanızla daha uzun yıllar uygar ülkelerin yolunu aydınlatacaksınız.”

Metternich memnuniyetle gülümsedi ve karşısında hazırolda duran von Bornstedt, doğduğu ülke hakkındaki raporunu bitirince, Şansölye şunları söyledi:

“Hükümetin morali ve Berlin’de olan önemli her şey hakkında ayrıntılı bir yazı yazın.” Biraz düşündükten sonra devam etti. “Fransa’ya gittiğinizde, Thiers’e bir dikkat edin. Şimdi bu daha basit. Guizot, aptalın –Kralın– güvenini kazanmayı başardı ve Thiers gözden düştü. Ama bu şan düşkünü, kurnaz Thiers, dünya arenasında daha birçok okus pokus yapacak. Kendisini her duruma uydurabilme konusunda olağanüstü bir yeteneği var, müthiş bir siyaset cambazı. Bu ise çok önemli bir özellik. Üstelik, çağdaş Fransa’nın yetkinlerinden hiç kimsede onunki kadar ateşli bir iktidar tutkusu yok.”

“Evet!” diye onayladı Adalbert von Bornstedt ve Metternich’in koruyucu gülümsemesinden güç alarak ekledi: “Thiers, için ‘tek başına veya çoğunlukla, tek başına veya azınlıkla, herkesle veya herkese karşı yönetmeyi arzuluyor, yeter ki yönetsin, yeter ki devletin başında olsun’, derken bir Fransız şairi çok güzel söylemiş.”

Adalbert Von Bornstedt, gece geç saatlerde Metternich’in sarayını terk etti. Ve hava aydınlanmaya başlamadan önce kapalı bir faytonla Avusturya’dan ayrıldı.

Ama Metternich’in gözde ajanı, sadece bu görevle tatmin olmamıştı; Prusya kökenli biri olarak aynı zamanda Prusya hükümetinin de ajanıydı. Prusya hükümeti, büyük yardımları karşılığında ona çok yüksek miktarda ödemeler yapıyordu. İsminin önündeki ‘von’ eki, toprak soylularından olduğunu gösteriyor ve ona özel bir itibar sağlıyordu. Meyerbeer gibi, o da Paris’i seviyordu. Fransız kadınlarını ve şaraplarını her şeye tercih ediyor ve Berlin’deki kışla atmosferinden sıkılıyordu.

Böylelikle, bir Prusya’yı Avusturya’ya, bir Avusturya’yı Prusya’ya satarak, bazen de her ikisini birden Rusya’ya satarak, onunla aynı anadili

konuşan Paris'teki mülteci komitelerini dikkatle izledi. Redaktör unvanı güvenli bir paravandı, çok işine yaradı.

Ama Heinrich Börnstein'la birlikte, 'Genç Almanya'ya karşı mücadeleye başlamakla yanıldı. Kendilerini reformların ve yükselişin sempatizanları olarak tanıtan varlıklı şehirlileri, Berlin esnafını kızdırdı. Bunlar, lezzetli sosisler eşliğinde içilen iki kadeh biradan sonra, büyük bir zevkle hükümetlerini eleştirmeye girişiyorlardı. Bu eleştirilerin, aslında kimseye zarar verdiği yoktu ama yediklerinin hazmedilmesine katkısı büyüktü. 'Vorwärts' gazetesinin aldığı tutumdan önce hayal kırıklığına uğramışlar, sonra da kızmışlardı.

Heinrich Börnstein; gazetenin, ilerici ya da gerici her tür uç akıma uzak duracağına dair söz verdiği yazıları boşuna yazdı.

Paris'teki mülteciler, gazeteyi ülkedeki yurttaşlarından önce reddettiler.

Adalbert von Bornstedt, gazete yazılarında;

"Ilımlılık, orta yoldur, altındır. Aristoteles bize böyle öğretti," diye Börnstein'dan sonra tekrarlıyordu. Alman mültecileriyle arasını hoş tutmak ve onları gazeteden koparmamak için her şeye hazırdı. Verdiği her bilgi karşılığında cömertçe ödüllendiren Prusya hükümeti de onu, bu hayvan için ava göndermemiş miydi?

Ama mülteciler, sözde rejime bağlılık gösteren bu açıklamaları okuyunca redaktöre ve yayıncıya inanmadılar. Gazetenin tirajı hızla düştü.

Bu arada, Prusya polisiyle arası açılan Bornstedt, Avusturya'nın verdiği talimatları yerine getiriyordu. Berlin'deki gizli polis şubesi, gazetenin çizgisindeki keskin değişimi fark edince, hükümete, 'Vorwärts' gazetesinin yıkıcı propaganda yaptığını rapor etti ve gazetenin Prusya'ya sokulmasının yasaklanmasını sağladı. Diğer Alman hükümetleri de bunu örnek aldı.

'Vorwärts' iflas tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Adalbert von Bornstedt iyice kalaylanmayı beklerken, redaktörlük görevinden kovulduğunu öğrenince sevindi ve Berlin'e, günah çıkartmaya gitti.

Heinrich Börnstein, sabahleyin korsesini giyerken ve kıvırcık favorilerine bakım yaparken, hayatın içeriği hakkında bu kez, olağandan daha uzun bir süre felsefe parçaladı.

Gazetenin durumu çaresiz görünmesine rağmen, her türlü saldırı ve savunmaya hazır bir şekilde Meyerbeer'e gitmek için yola koyuldu. Ama patron, onu beklediğinden daha kibar karşıladı. Önceki akşam II. Friedrich'i yücelten 'Silezya'daki Kamp' operasının prömiyeri başarılı geçmişti. Evet, Meyerbeer, alkışların ve tezahüratların tadını çıkarırken, biliyordu ki, eşi bulunmaz Heinrich Börnstein, dikkat çekmemesi için grup halinde değil de, tiyatro salonunun farklı yerlerine yerleştirdiği alkışçılara bol bol para dağıtmıştı. Onlar da, aldıkları paranın hakkını veriyorlardı doğrusu.

Ünlü 'İsveç Bülbülü' şarkıcı Jenny Lind, çingene aryasını harikulade söyledi. Dekorlar ve orkestra, hükümdar Hohenzoller'lerin sarayının görkemini çok iyi yansıtıyordu.

Afişler ve libretto da aynı şekilde kusursuzdu. Kraliyet-Prusya müzik direktörü, başarıya her şeyden daha çok değer veriyordu. Onun, her tür kapris için savurabileceği çok parası vardı.

Meyerbeer piyanonun başından kalktı ve dünkü prömiyerden sonra dolup taşan kabul odasındaki saksılardan birinden, yorgun bir jestle tuberoz çiçeği koparak;

"Evet, gazete iyi bir tona rastlamadı ve yüksek notayı yanlış çalarak sesi mahvetti," dedi ve övgü bekleyerek durdu. Övülmekten, yüceltilmekten müthiş bir haz alıyordu; övsünler de ne için överlerse övsünler: Opera, kostüm veya yaratıcılık için... Heinrich Börnstein bunu anlıyordu, yüksek sesle kıkırdadı:

"Muhteşem, bay yönetmen, muhteşem formüle ettiniz! Evet, dahi insanlar, ses veya söz olsun her alanda dahidir. Bizim, çok bilmişlerden birine bu konu hakkında bir yazı ısmarlamamız gerekiyor."

"Sanıyorum, sizin benden başka aboneniz yok," dedi besteci, ince alaycı dudaklarını gülümser gibi kıpırdatıp çiçeği, ceketinin iliğine sıkıştırırken.

"Evet, işler kötü. İşin özü, biz yanlış ata oynadık. Ne desek boş; bu, çok tecrübeli insanların da başına gelebilir. Bu devirde yayıncılık yapmak kumar oynamaya benzer. Yönümüzü değiştirmemiz gerekiyor.

Prusya hükümetinin tutumu bu sonuca varmamızda bize kopya verdi. Açık konuşalım, hükümet ne kadar aptal! Bizim iyiniyetli yayın organımız

ne kadar aptal! Kendi devlet çıkarlarını anlamayarak bizim iyiniyetli yayın organımız gibi bir reklamı, dostu reddetti. Keyifleri bilir. Madem 'Vorwärt' Prusya'da yasaklandı, onun bu siyasi eyleme layık olmasını sağlamamız gerekecek. Gazeteye, yasak bir yayının tüm çekiciliğini kazandırmamız gerekiyor; günümüzde bu, bir gazetenin aranırlığını garantileyen en iyi reklamdır. Yasak gazete! Bugün tüm yerli kökenliler bizim abonelerimiz ve gazeteyi karaborsadan bile almaya hazırlar. Biz onlara yardım edeceğiz. Paris'teki mülteciler de oturup düşünecekler. Emin olun ki, hiçbir zaman daha iyi bir ticari geleceğimiz olmadı. Ama sansasyon bekleyen ve bunun için şimdiden titreyen tüketiciyi aldatmamalı. Kendi külünden yeniden doğan yavrumuz için ben, eşi bulunmaz bir Alman redaktör buldum."

"O kim?" diye sordu tembelce Meyerbeer. Sıkılmıştı.

"Bavyera doğumlu, genç, fanatik biri; yaptığı ve konuştuğu şeylere inanıyor, dışa dönük ve isyancı, üstelik diviti ısırgan otu gibi yakıyor. Ve çok yetenekliler: Heine, Ruge, Marx... Hepsi bizim yazarımız olacak. Muazzam imkanlar! Umarım, genç Bernays'a bir itirazınız yoktur. Şimdi aklıma geldi, bana bir sır olarak itiraf etti: 'Hugenotlar' operasının yaratıcısını, yüzyılımızın en yüce opera sanatçısı olarak görüyor. Sizin müziğinizi, çağıltılı bir şelaleye, bazen sessiz, bazen korkunç dalgalı bir okyanusa benzetiyor; oysa tüm bu Donizetti'ler, Rossini'ler ve yeteneksiz Verdi'ler bolca su katılmış, tadı kaçmış şurup üretiyorlar ona göre."

"Mükemmel bir tespit," diye canlandı Meyerbeer.

Genç, son derece çenesi düşük, kolay inanan ama ateşli bir gazeteci olan hukuk eğitimi almış Bernays, 'Vorwärts'ın redaktörü oldu. Ve gazeteye hemen, Paris'te yaşayan birçok Alman mülteci yapıştı.

'Ren Gazetesi'nde başlatılan mücadeleyi sürdürmek için bir kürsü arayan Marx, 'Vorwärts'te çalışma önerisini değerlendirmeye karar verdi. Arnold Ruge, kendi yazılarını getirmekte gecikmedi. İmzasını taşıyan bu yazılardan birinde, Marx'ın birçok düşüncesini onaylıyor, 'Vorwärts'in birinci, mutsuz döneminde Heinrich Börnstein'ın saldırmaya yeltendiği Marx'ın 'Alman-Fransız Yıllığı'ndaki çalışmalarına sahip çıkıyordu.

'Vorwärts'in redaksiyon odaları her zaman dumanlı, gürültülü ve kalabalıktı. Haftada birkaç kez toplantı yapılıyordu: Atik Marx, haberlerin,

dedikoduların ve aile sorunlarının yükü altında ezilen, çenesi düşük Bernays, hasta Heine, süslü püslü Herwegh, tatlı dilli Bakunin, çalışkan Weber ve şöhret düşkünü Ruge.

Redaksiyon bölümünde bazen gürültülü tartışmalar olurdu. Hiçbir şeyin anlaşılmadığı bu hengame ortamı, sonra yerini boş sohbetlere bırakırdı. Bernays; Ruge ve Bakunin'in monologlarını keserek, kendisini aldattığından şüphelendiği karısının ikiyüzlülüğünden, kötülüğünden yakınırdı veya gizemli bir edayla Heinrich Börnstein'in ona yetiştirdiği sosyete dedikodularını ve tiyatro kulislerindeki son haberleri bildirirdi.

Marx'ın, lafazanlığa hiç tahammülü yoktu. Puroları birbiri ardına tüketerek, gevezeliklere sık sık müdahale eder, herkesi işe çağırırdı. Ona karşı çıkmıyorlardı. Marx, kısa zamanda gazetenin belkemiği oldu. Kendinden emin ama oldukça mütevazı olarak, 'Vorwärts'in bir sonraki sayısı için gerekli yazı konuları hakkında bilgi veriyor, bir adım bile gerilemeden, gazetenin redaksiyonunu yapıyordu ve bazen sonuç niteliğinde yazılar yazıyor, kısa ama içeriği zengin imzasız notlar düşüyordu.

Doktor Weber, ekonomi politik alanında ayrıntılı bilgilere sahip olmamakla birlikte eğitimliydi ve konuları başarıyla popülarize ediyordu. Bunu değerlendiren Marx, kendisine özgü tüm cömertliğiyle, düşüncelerini Weber'le paylaşmaya başladı; ona kendi felsefi-ekonomik elyazmalarını verdi. Weber, elyazmalarındaki teorik tahliller ve açıklamalardan yararlanarak Marx'ın, burjuva toplumunda paranın gücü hakkındaki birçok düşüncesini kolay anlaşılır bir tarzda tekrarlıyordu. Marx'ın yaptığı gibi, o da Shakespeare'in 'Atinalı Timon'undan altının konu edildiği bölümü çevirdi:

> İşte bundan şu kadarcığı, siyahı beyaz
>
> çirkini güzel, aşağılığı seçkin,
>
> Korkağı cesur, ihtiyarı genç, hınçlıyı iyi yürekli yapar.
>
> Ey tanrılar! Niye? Niye böyle?
>
> Bu, kandırıyor tapınaktaki sahibinizi,
>
> Koparıp alıyor, yorgunun başı altındaki yastığı;
>
> hep o aynı sarı kindar

ve bağlıyor ve parçalıyor, vazife ve sadakati
Kutsuyor kahrolası kötü kalplileri.

Bir seferinde Ruge, ‘Vorwärts’te, Prusya siyaseti ve Silezya dokuma işçilerinin ayaklanması hakkında birkaç not yayınladı. Ek olarak, ayyaşın –Prusya Kralı’nın– karakterindeki hiç hoş olmayan tarafları ve topal Kraliçe hakkındaki çeşitli dedikoduları aktarıyor, notlarını Prusya Kraliyet çiftinin sadece ‘manevi’ bir evlilikte bulundukları tahminiyle bitiriyordu. Arnold Ruge, tüm bu pisliği, gerçek adıyla değil de ‘Prusyalı’ takma adıyla imzalamıştı.

“Ama kim bu?” demişti okuyucular. Ruge aynı zamanda, Dresden Şehir Kurulu’nun üyesiydi ve Fransa’daki Sakson Elçiliği’nin listelerinde yer alıyordu.

Jenny Marx, ‘Prusyalı’ imzasını taşıyan bu alçakça yazıları okuyunca heyecanlandı.

“Kim bu Prusyalı? Okuyucuyu yalancı bir ize doğru yönlendirdiği kesin,” dedi sinirli bir şekilde, gazeteyi kocasına uzatarak. “Ama Karl, bazıları bu ‘Prusyalı’nın sen olduğunu sanacak. –Ellerini çırparak ekledi– İşte, siyasal kin insanları nerelere götürüyor. Yazarı, düşmanlarımızın arasında aramak gerekiyor. Ruge olduğundan eminim. Onun stili, onun kalemi...”

“Bay ve Bayan Ruge,” dedi, yanlarında küçük Jenny’nin bezlerini değiştiren Helene Demuth, “duydukları korkunç kinden her an patlayabilirler. Hiçbir şeyden tiksinmiyor; Doktor Marx hakkında küfürlü sözler edebiliyorlar. Kendi kulaklarımla duydum.”

“Bunlar sadece onların zayıfladıklarının kanıtı,” dedi Karl, öfkeli iki kadını sakinleştirmeye çalışarak.

“Sana gönderilen zehirli oku karşılıksız mı bırakacaksın,” diye şaşırarak sordu Jenny.

“Tabii ki hayır. Ruge’nin kirli çamaşırlarını ortaya sereceğim ama onun yöntemiyle değil. Hatırlıyor musun, benim yeni yoldaşlarıma nasıl gülüyordu: ‘Bir buçuk proletarya –işte Marx’ın ordusu.’ Üstelik, en önemlisi, onun yazılarında dalga geçebileceğim şeyler var.”

Karl odada gezindi. Çatışmaya girmekten hiçbir zaman çekinmezdi. Haklılığından emin bir insan gibi, kazanacağı zaferi şimdiden görüyordu.

“Bay Heine zeki bir insan. Ruge gibileri için ne kadar güzel bir benzetme yapmıştı,” diye söze başladı yine Helene Demuth, güzel bezlere sarılı, neşeyle bakan küçük çocuğu sevgiyle izlerken. “Ruge gibiler tıpkı tahtakurularına benzerler: Dokunmasan ısırır, ezersen kokarlar.”

Karl ve Jenny güldü. Lenchen kısa bir süre sonra kucağında çocukla çıktı. Karl sanki sesli düşünüyormuş gibi konuşmaya başladı. Jenny, onun kendisinin önünde sesli düşünme alışkanlığını özellikle seviyordu.

“Öyle cevap vermeliyim ki, ilkesizlik çukuruna doğru hızla kayan Ruge’ye benzememeliyim. Zavallı ve korkak bir insanın ihanetinin kendince bir mantığı var. Daha baş harfini söyler söylemez, ihanetin son harfine kadar çorap söküğü gibi gidiyor. Ruge çok yakında sürünerek Prusya Hükümeti’nin Dışişleri Bakanlığı’na gidecek ve kendi günahlarını eski arkadaşlarının üzerine yıkarak pişmanlık gösterip af dileyecek.”

Jenny’nin gözleri parladı. Arnold Ruge’yi sümüklüböceğe benzetti.

Marx hiç ertelemeden yazmaya koyuldu. Bu yazı, o aşağılık uydurmanın yazarı olabileceği kuşkusunu Marx’ın üzerinden şerefli bir şekilde kaldırmalıydı.

Sayfadaki boşluklara dikkatlice notlar alarak ve bazı cümlelerin altını çizerek ‘Prusyalı’ imzalı yazının tamamını tekrar okudu. Hiç şüphe yoktu ki, bunu yazan Ruge’ydi. Karl, onun stilini ve düşünce tarzını tanıyordu ve yanılmamıştı.

Ruge bir yazısında, kısa bir süre önce patlayan Silezya dokuma işçilerinin ayaklanmasını önemsiz göstermeye çalışarak işçilerin politik bir amaç taşımadıklarını ileri sürüyor ve bundan ötürü toplumsal bir devrimin imkansız olduğunu savunuyordu. Bu da Marx’a, Ruge’nin zorlama, süslü, boş sözlerine bir epigram gibi net bir darbe indirmesine imkan yarattı.

“Her devrim, eski toplumu yıktığı için sosyal; eski rejimi devirdiği için politik bir devrimdir,” diye yazdı Marx.

Marx ütopik fikirleri reddediyor ve sosyalizmin devrimsiz gerçekleştirilemeyeceğini gösteriyordu.

Silezya dokuma işçilerinin ayaklanması, Alman burjuvalarının merhamet duygularını kabartmıştı. Almanya'da sınıf mücadelesi henüz zayıftı ve zenginler, yoksul işçilerin kaderine büyük bir istekle gözyaşı döküyorlardı.

Öldürülen veya tutuklanan dokuma işçilerinin aileleri yararına yapılan fedakârlıkların listesini veren 'Köln Gazetesi' bu konuda başı çekiyordu.

Zengin tüccarlar ve üst düzey memurlar cüzi bir para yardımında bulunup sonra da bunu reklam malzemesi yapmışlardı.

Köln'de bir davette, çiçek ve yemeklerle donatılmış bir masanın etrafında gezdirilen tepsiye çınlatarak demir paralar atılıyor ve bayanlar iç çekerek kavalyelerine anlatıyorlarmış: "Bu yarı vahşi fakirlere yazık. Çağımızda, teller kopasıya gerilmemeli. Her şeye rağmen onlar da insan ve Alman." Bu davette, yaklaşık yüz taler toplanmış.

Eski dostu Jung, Karl'a, burjuva 'Köln Gazetesi'nin bile komünizm sözcüğüyle zevkle hokkabazlık yaptığını yazıyordu.

Oysa Karl biliyordu ki, Almanya'da işçi hareketi güçlendiğinde fabrikatörlerin ve bankerlerin kanlı saldırılarıyla karşılaşacaktı hemen. Sosyal bir çatışma başlayacak ve barikatlar, iki uzlaşmaz sınıfı sonsuza dek ayıracaktı.

Alman burjuvazisinin ezdiği işçilere karşı gösterdiği acıma duygusu ve onlardan korkmadan güçlerini abartmasının nedeni, mücadelenin henüz güçsüz oluşuydu.

Silezya dokuma işçilerinin ayaklanması özel mülkiyete karşı ilk tehditti ve Marx, bu eylemde pleblerin sosyal patlama kroniğinde, henüz tanımadığı özellikler keşfetti. Ruge'ye karşı şöyle yazdı:

"Her şeyden önce dokuma işçilerinin türküsünü hatırlayalım. Hani ocak, fabrika ve çevresi hakkında hiçbir eser olmamasına karşın proletaryanın özel mülkiyet toplumuna karşı çıktığını bildirdiği, herkesin anlayabileceği hayret verici açıklıktaki, keskin ve güçlü mücadele çağrısını hatırlayalım.

Silezya ayaklanması, Fransız ve İngiliz işçi sınıfı ayaklanmalarının bittiği noktada başladı. Yani proletaryanın, kendi eyleminin içeriğinin bilincinde olmasıyla. Tüm diğer hareketler her şeyden önce, sadece sanayinin

efendilerine, görünen düşmana karşı yönelmişken, bu hareket; aynı zamanda bankerlere, gizli düşmana yöneldi.

Barutla oynamaktan hoşlanan burjuvazi, ayaklanan dokuma işçilerine ‘kibarlıklar’ yaptı. Silezya dokuma işçilerinin dolaysız efendileri onları açlıktan yavaş yavaş öldürürken diğer Alman burjuvaları paralarına kıyıp, ayaklanmada ölenler için tabut aldılar ve artık eve ekmek götürecek kimseleri kalmayan işçi ailelerinin önüne birer kap yemek koydular.”

Marx, geçmişe dönüp, devrim tarihini inceleyerek Chartist ve Lyon ayaklanmalarını çözümledi; bu hareketlerin bilimsel, tarihi açıklamalarını yaptı.

Marx, yazısına devam edebilmek için evde tam bir sessizliğin hâkim olacağı geceyi beklemeye karar verdi. O zaman dikkatini dağıtan tüm engellerden kurtulan beyni, gizemli işine tutkuyla yöneliyor; düşüncelerinin yırtılmaz kumaşını sessizce bağlıyor, dokuyordu. Bu sessiz yaratıcılık saatlerini nasıl da seviyordu Karl! Jenny, Lenchen ve küçük kız uyuyordu. Güneşlik, pencereyi sıkıca kapatmıştı. Düşünmesini, sorgulamasını ve çözümler aramasını hiçbir şey engellemiyordu.

Avizenin ışığı, etraftaki her şeyin gölgesini bırakarak beyaz sayfaların üzerine düşüyordu. Sinirlerini ve beynini besleyerek damarlarda coşan kan akımının ürünleri, kağıtları dolduruyor; ölümsüz sözcükler bellekteki cevheri, cömertçe yüzeye bırakıyordu.

Karl ihtiyaç duyduğu malzemeyi, masanın üzerinde rastgele yığılmış tablolar, kaynaklar ve notların arasından alıyordu. Bunlar yazıyı bir kumaş gibi dokuyor; divit, düşünce fırtınasının ortasında büyülü bir kayık gibi geziniyordu.

Gerçek bir şair yaratıcılığına sahipti Marx. Yaratıcılık, çağrısına boyun eğerek kendisini ona istekle sunuyordu. Marx birkaç hafta çalıştıktan sonra bazen uzun süre tembellik eder, kanepeye uzanarak eline geçen herhangi bir kitabı karıştırırdı. Bu bazen bir roman bazen de bir şiir kitabı olurdu. Sonra birden düşünce tatili sona erer, içki bulmuş bir ayyaş gibi büyük bir arzuyla kendisini işe verir, düşünmeye ve yaratmaya hırsla koyulurdu. Çalışmaktan alıkonulduğu zaman acı çekiyordu. Çalıştığı zamanlarda ise, kendini

paralıyor ve özenli bir elmas parlatıcısı gibi üslubunu ve cümlelerini sürekli düzeltiyordu.

Vanneau sokağındaki ev, gündüzleri hareketli ve gürültülü olurdu. Yavaş yavaş büyüyen küçük Jenny minik ellerini sık sık uzatır, anlamsız tatlı sesler çıkarır, odaya giren ışık huzmelerine ve kendisiyle ilgilenenlerin yüzlerine bakardı.

Ama tüm çocuklar gibi o da bazen hastalanırdı. Gülümsemesi büyüklerde sevinç uyandırır, ağladığında endişelenen anne ve babası hemen nedenini arardı. Onun hastalıkları evde panik ve kargaşa yaratırdı. Böyle zamanlarda sadece Lenchen daha ciddi, soğukkanlı ve buyurgan olurdu.

Bir seferinde, Helene, işini gücünü bırakıp ateşler içinde kıvranan hasta çocuğun karyolasının başından ayrılmayan Karl'a sertçe çıkışmıştı:

"Yoksa siz, küçüğün hiç hastalık geçirmeden büyüyeceğini mi sanıyordunuz? Ama o zaman direnç kazanamaz ki. Çocuklar hastalıklardan sonra daha zeki olur ve güçlenirler."

Ses tonu Karl'ı biraz sakinleştirmişti.

"Hadi Doktor Marx, karınızı da yanınıza alıp gezmeye çıkın. Karınız böyle kapanıp ortada bir neden yokken iç çekmeye devam ederse ikinci çocuğunuzu öyle çelimsiz doğuracak ki, bizim gibi cahil ve yoksul insanları nasıl daha mutlu ve zengin yapacağınızı düşünmeye zaman kalmayacak. Hadi hadi şalınızı hemen üstünüze alın sevgili Jenny. Bay Marx, şemsiyeyi alın; eminim ki yağmur yağmak üzeredir."

Helene'nin mantıklı laflarına direnemiyorlardı. Helene Demuth, Karl ve Jenny'yi gönderdikten sonra çok sevdiği çocuğa koşardı. Lenchen adeta, doğuştan bir hastabakıcı ve dadıydı. Küçük Jennyhen'i hiç kimse ondan daha çabuk sakinleştiremez, rahatsızlığını anlayamazdı.

"Bir çocuğu tedavi etmek bir kuşu tedavi etmek gibi. Zavallılar sadece ötebilirler ama nerelerinin ağrıdığını söyleyemezler," diye fısıldardı sevgiyle ve çocuğa vermek üzere Bayan Karoline von Westphalen'den öğrendiği sihirli ilacı, çayı hazırlamaya koyulurdu.

Bu saygıdeğer, itibarlı ve iyi kadından ne kadar çok ve ne kadar yararlı şey öğrenmişti; yemek yapmayı, çocuk ve hasta bakmayı. Bir zamanlar bir

Protestan papazından öğrendiği duaları aklında nasıl tuttuysa, eski reçetelerin, şifa çaylarının hazırlanışını ve ev işlerinde gerekli olan pek çok şeyi belleğinde aynı öyle korumuştu.

Lenchen, çocukların müteşekkir hastalar olduğunu, çabuk hastalanıp çabuk iyileştiklerini bilirdi. Ve şimdi de ıhlamur çiçeğinden yapılmış sıcak çay ve ılık zeytinyağıyla yapılan masaj, Jennyhen’e iyi gelmişti. Karl ve Jenny eve döndüklerinde, sakinleşen kızları uyuyordu, yüzü de gece yandığı gibi artık yanmıyordu. Jenny önce ısınıp sonra içeri girdi ve kızının karyolasının üzerine eğildi. Endişeyle çocuğun yüzüne bakıp dinledi. Çocuğun nefes alıp verişi düzenli ve sessizdi.

“Lenchen sen büyücüsün. Küçük beşikten hastalığı neyle kovdun?” diye sordu, genç kıza şükranla bakarak.

“Aa, nazar değdirmeyin lütfen ve sakın küçük civcivi uyandırmayın,” diye elini salladı Demuth, yapmacık bir kızgınlıkla.

***

Bu günlerde Barmen’den bir mektup geldi. Karl zarfı sabırsızlıkla açtı. Friedrich nihayet ona yazmıştı. Birbirlerinden ayrılalı üç hafta olmuştu.

Kızkardeşinin nişanlanmasıyla evde başlayan koşuşturmayı anlatan Friedrich, Almanya’da belki de altı ay kalması gerektiğini yazıyordu.

“... Böyle olmaması için tabii ki elimden gelen her şeyi yapacağım ama burada benimle ilgili ne kadar ıvır zıvır küçük hesaplar yapıldığını ve ne batıl inançlar öne sürdüklerini tahmin bile edemezsin...” diye okuyordu Karl.

“... Köln’de üç gün kaldım ve yaptığımız propagandanın yol açtığı büyük başarı, beni hayrete düşürdü. İnsanlarımız çok aktif ama sağlam bir desteğin yokluğu hissediliyor.

Yaşanmış tarihin ürünü ve tarihsel, mantıksal devamı olan düşünce biçimimiz ve ilkelerimiz, birkaç yayınla açıklanmadığı sürece, bu iş yarım kalacak ve bizimkilerin çoğu, karanlıkta el yordamıyla ilerlemeye çalışacaklar.”

Engels, Düsseldorf ve Elberfeld’deki durumu ayrıntılarıyla anlatıyor, ‘Vorwärts’ı ve gazetenin redaktörü Bernays’ı soruyordu. Mektubunu tüm tanıdıklara ve Jenny’ye selam göndererek şu satırlarla bitiriyordu:

“Haydi sağlıcakla kal sevgili Karl ve hemen cevap yaz. Ayrıldığımızdan beri, senin yanında geçirdiğim o on günden sonra, kendimi bir kez bile o kadar neşeli ve o kadar insan hissetmedim...”

... Karl, gece yarısı, ‘Vorwärts’ için hazırlamakta olduğu yazıyı tamamlamaya koyuldu. Bu gece onu bitirmeye karar vermişti.

Silezya ayaklanmasının önemini değerlendirirken, Fransa, Almanya ve daha birçok ülkeyi dolaşmış olan Alman terzi kalfası Wilhelm Weitling’in yapıtındaki hayret verici teorik derinliği hatırladı Marx.

“Tabii ki,” dedi Karl, Jenny yatmaya gitmeden önce onun yanına uğrayıp koltuğunun yakınına oturunca. “Kendi eğitimini tek başına gerçekleştiren Alman Weitling’in anlatımı Fransız Proudhon’un parlak formüllerinden geride kalıyor ama buna karşılık onun düşünceleri ve vargıları daha derin. İkisi de proleter olan Proudhon ve Weitling’in birer doğal dahi olduklarına kuşku yok. Gelecekte, işçi sınıfı, dünyanın en büyük beyinlerini doğuracak.”

Marx, Weitling’in ‘Uyum ve Özgürlüğün Güvencesi’ kitabını karıştırarak konuşmaya devam etti:

“Bildiğin gibi Weitling ‘Adiller Birliği’nin kurucularından. Cabet, Louis Blanc ve Proudhon’dan daha önce ortaya çıktı ve sosyalist oldu. Otuz dokuz yılında ‘Adiller Birliği’nin yediği ağır darbeyle parçalanması, gerçekten mücadele etmeyi düşünen ve isteyenlerin direncini artırdı aslında. Bu birliğin en iyi üyeleri yeniden mücadeleye atıldılar ve şimdi bir birlik kuruyorlar. Paris’e geçmiş olanların birçoğuyla görüşüyorum. Weitling, İsviçre’deki komünist hareketi yönetiyor.

Toplantı ve örgütlenme özgürlüğünün sosyal ilişkileri düzenlediği İngiltere’de devrimci kararlılığa sahip ilginç insanlar var. Bizim Parisli birçok arkadaşımız ise bu özellikten yoksun.”

“Bunlar Engels’in zevkle yadettiği o üç gerçek insan mı: Saatçi, matbaacı ve ayakkabıcı,” diye sordu Jenny.

“Evet. Fred’in olumlu izlenimlerinden kalkarak onlardan çok şey bekliyorum. Evet, artık, proletarya bize güçlü beyinler veriyor. Bunu biliyordum. Weitling ve Proudhon; burjuvazinin, pleblerin bir hiç olduğu yolundaki iftirasını boşa çıkardı. Bu insanlar, ait oldukları sınıfa yol gösteriyorlar. Yüce bir görev!”

Jenny kocasının yanından ayrılmadan önce, onu yan odadaki çocuğun yatağına götürdü. Dünyada hiçbir şey, hafifçe gülümseyerek sakince uyuyan bir çocuktan daha muhteşem olamazdı.

Babası da annesi de bunu düşündü. Ama sessiz protestosunu ellerini çaresizlikle sallayarak gösteren bütünüyle bir kızgınlık abidesine dönüşmüş Lenchen, yandaki karyoladan kalktığında Karl ve Jenny; ayak parmaklarının ucuna basarak hemen kaçtılar. Az kalsın küçük masayı, üzerindeki fitili kısılmış lamba, süt şişesi ve çamaşır sepetiyle birlikte deviriyorlardı.

En sonunda evi tam bir sessizlik kapladı. Artık her iki Jenny de uyuyordu. Karl yine masanın yanındaki koltuğundaydı. Karl’ın, düşüncelerini olağanüstü bir hızla izleyen diviti, kar beyazı sayfaları bozuk ve hareketli bir el yazısıyla yazılmış sözcüklerle doldurdu.

“Burjuvazi (filozofları ve kalemşörleri dahil) kendi kurtuluşu hakkında Weitling’in ‘Uyum ve Özgürlüğün Güvencesi’ kitabı gibi bir eser ortaya çıkarmış mıdır? Alman kül kedisinin, gelecekte atletik bir vücuda sahip olacağı kehanetinde bulunmak için Alman işçilerinin bu ölçüsüz parlaklıktaki eserini mızmız ve vasat Alman politik literatürüyle; proletaryanın bu dev çocuk ayakkabısını Alman burjuvazisinin yumuşak cüce ayakkabılarıyla kıyaslamak yeterlidir.”

Ve Karl, yükselen sınıfa selamını, Alman işçilerini Avrupa proletaryasının teorisyeni, İngiliz işçilerini iktisatçısı, Fransız işçilerini ise politikacısı olarak niteleyerek tamamladı.

Marx, yazmaya uzun süre devam etti. Hava aydınlanmaya başladığında ‘Vorwärts’ gazetesi için yazdığı yazıyı bitirmiş, kısa bir süre önce Engels’le planladıkları ortak çalışmaları Bruno Bauer eleştirisine kaldığı yerden devam etmeye koyulmuştu.

Fred, broşürden payına düşen bölümleri bitirmişti. Karl da, kendi payına düşen bölümleri yazmak için çok kısa bir zamana ihtiyacı olduğunu tahmin etmişti ama yanılmıştı. Her zaman yaptığı gibi konunun derinlerine daldıkça dalmış; bir fikir bir başkasını açmayı gerektirdiği için Marx'ın uçsuz bucaksız düşüncesi, üzerinde çalıştığı her şey gibi, kitabı da planı aşan bir genişlik ve derinliğe kavuşturmuştu.

İki yazarın küçük bir broşür yazmak için hazırladıkları ilk planın değişmesini başka etkenler de zorladı. Yirmi formanın üstündeki kitaplar, bilimsel kabul edildiklerinden ciddi bir sansüre uğramıyordu. Frankfurt am Main'da, Löwenthal adlı bir yayıncı, Marx ve Engels'in çalışmasını tüm sansür engellerini geçmesi koşuluyla yayınlamayı kabul etmişti.

Marx bunu göz önünde bulundurarak yaklaşık yirmi forma yazdı. Engels'in yazdığı bir buçuk formayla birlikte ortaya bir broşür yerine, büyük bir kitap çıktı. Kitap alayla doluydu, okuyanı kahkahalara boğuyor ve bohemce bir hayat süren çenesi düşük Bauerler ve hempalarının kirli çamaşırlarını ortaya döküyordu.

Bauer'le çatışma kaçınılmazdı. Bauer, gazetelerde yazdığı yazılarda, Karl ve Friedrich'in 'Alman-Fransız Yıllıkları'nda yayınlanan yazılarına saldırmaya devam ediyordu.

Karl Marx, Engels'le birlikte 'Eleştirel Eleştiri'nin Eleştirisi' adını verdikleri polemik eser üzerinde çalışırken, Kont Yakov Nikolayeviç Tolstoy, Vanneau sokağından pek uzak olmayan St. Germain kenar mahallesinde kiraladığı villada Petersburg'a ayrıntılı raporlar yazmaktaydı.

Kalın astarlı ipek bir sabahlık giyen dağınık saçlı, tıraşsız Tolstoy, pahalı bir Türk halısıyla örtülü kanapesinde oturuyordu. Elli beş yaşındaydı ama gerdanı sarktığı, iri yüzü kırışıklarla dolduğu için daha yaşlı görünüyordu.

"Öyle İvan," dedi, altmış yaşlarındaki toprak kölesi oda hizmetçisine dönerek. Ona çok güveniyor ve hastalık bahanesiyle ilk kez ülke dışına çıktığı 1823 yılından beri yanından ayırmıyordu. "Suratına bakıyorum ve görüyorum ki, sen Ay'a ve rafadan yumurtaya benziyorsun. Evet, yani sen rafadan bir Ay'sın."

İhtiyar hizmetçi, hem alındığını ve üzüldüğünü saklamak hem de benzetmeden olmasa da efendisinin ses tonundaki yumuşaklıktan hoşlandığı

için kıkırdadı.

“Aslında İvan, sen, yani rafadan Ay, bana darılma. Şimdi ben de en fazla bu gökyüzü yumurtasına benziyorum.”

“Ne diyorsunuz efendim,” diye kızdı İvan. “Akı karaya benzettiniz!”

“Biz seninle birbirimize benziyoruz,” diye devam etti Yakov Nikolayeviç duymazlıktan gelerek. “Belki benim saygın babam senin annenle günaha girmiştir. Benim babam tıpkı benim gibi büyük bir demokrattı. Siyah ekmeği ve kvası seviyordu. Sana bir sır vereceğim: Tüm kadınlar aynıdır.”

Oda hizmetçisi, üzerinde bol miktarda tuvalet malzemesi olan aynalı küçük masayı Kont’un yanına getirdi. Kuaför içeri girdi ve Kont’un dağınık, seyrek saçlarıyla favorilerini taramaya koyuldu.

Kont Yakov Nikolayeviç Tolstoy, üzerine parfüm sıkıldıktan sonra kalktı. Suratı düzelmişe benziyordu. İvan, ona resmi elbisesini –açık renk pantolon, turkuaz kırçıllarla süslü bir hırka ve koyu kahverengi redingot– verdi. Paltosunu ve silindir şapkasını giydikten sonra Yakov Nikolayeviç, aniden ve sertçe hizmetçisinin çökük karnına vurdu.

“E seninki nasıl, ona ne ad veriyorsun, halâ öğütmüyor mu?”

“Evet Kont hazretleri, öğütmüyor,” dedi saygıyla eğilerek, hüzünlü toprak kölesi.

“Benimki de iyi değil,” dedi Tolstoy, bastonunu aldı ve aynaya baktı.

“Şaka yapmaya tenezzül ediyorsunuz Kont hazretleri. Sadece Mösyö Bakunin öğlen geldiğinde ne cevap vermem gerektiğini söylemeye tenezzül etmiyorsunuz.”

“Bir şeyler düşün ve akşama doğru mutlaka uğramasını rica et. Herkese kontun, görevli olduğu elçiliğe gittiğini söyle. İyice aklında tut, şöyle söyleyeceksin: Kont, elçinin yanına gitti.”

Kont Tolstoy, kocaman vücudu ve yaşından beklenmeyen delikanlıca bir hafiflikle merdivenlerden aşağı koştu ve faytona oturdu. Ama elçiliğe değil, önemli ve gizli bir randevu için Boulogne ormanına doğru yola koyuldu. Faytonun içindeki yumuşak koltuğa gömülünce gülümsemeyi kesti. Yüzü

aniden değişti. Belirgin bir biçimde kötü niyetli çizgilere sahip dudakları büzüldü, kenarları ise sarktı. Şakaklarına iki sert kırışık yerleşti. Somurtkan gözkapaklarının altındaki küçük gözlerinin ifadesi sert ve kabaydı. Şimdi Kont, tüm yaşamını dolduran sürekli yapmacıklık maskesini çıkarmıştı. Ancak, düşünceleri ve can sıkıcı anıları ona rahat vermiyordu.

Uzun süredir Paris, ona Petersburg'dan daha yakındı. O soğuk kış gününde, 'Senato Meydanı'nda son silahlar sustuğundan ve Dekabrist ayaklanma kanlı bir şekilde bastırıldığından beri, Yakov Nikolayeviç iki yıldır yabancı ülkelerde yaşamaktaydı ve yurduna dönmeyeceğini bildirmişti.

Turgenyev ile birlikte ilk Rus siyasi sığınmacılar olmuşlardı. Ama yıllar geçip gitti ve Tolstoy despotların ve diktatörlerin en ikiyüzlüsü I. Nikolay'ı sevdi. Üstelik Kont, yurt özlemi çekmekteydi; doktorların 'nostalji' dedikleri bir hastalıktı bu. Yakov Tolstoy, Çar'a bağlılığını, af dileyerek değil; çalışarak ispatlamaya karar verdi. Kaderin, kendisini yurtdışında karşılaştırdığı herkes hakkında hırsla ve oldukça iyi ifade ederek rapor üstüne rapor yazmaya başladı. Gizli servis, yurtdışında herkesin Aralık Günleri'nin masum kurbanı olarak gördüğü bu gönüllü soylunun çalışmalarına ilgisiz kalmadı. Ama Kont, sadece ajan olarak çalışmakla yetinmedi. Paris gazetelerinde I. Nikolay ve yönetimine methiyeler de yazdı.

"I. Nikolay, yüce Peter'in yerini doldurmaya aday. Rusya, hiç bu kadar güçlü bir devlet olmamıştı!" diyordu Tolstoy.

1837 yılında, Çar ve ülkesinin itibarı için yaptıkları, gerektiği gibi değerlendirildi. Benkendof, yakın zamana kadar siyasi sığınmacı olan Tolstoy'un ümit verici biri olduğuna dair garanti verdi. Kont Tolstoy, Paris'te güvenlerini kazandığı Ruslar hakkında ayrıntılı ve ustaca yazılmış raporları Çar hazretlerinin kabinesine bağlı olarak çalışan gizli servise teslim ettikten sonra yurduna döndü. Onu dost olarak gören herkesi ele verdi ama kendisi sadece bir yurda değil, bundan böyle kendi çıkarları doğrultusunda çalışmasına imkan veren bir işe de sahip oldu. Aslında o, kendi çıkarlarını devletin çıkarları olarak görüyordu.

Tolstoy'u Petersburg'da sevgiyle karşıladılar ve onu Paris'te gizli servisin ajanı olarak görevlendirdiler. Başlangıçta, bu görevini Kültür ve Eğitim

Bakanlığı Muhabirliği paravanı arkasında yürütecekti. 1842 yılından itibaren de, daha rahat hareket edebilmesi için Rus Elçiliği'nde görevlendirildi.

Kont'un Paris'teki evi, olanca konukseverliğiyle tüm Ruslar'a açıktı, özellikle de polis kayıtlarında tehlikeli adamlar olarak adı geçenlere. Bu adamlar, isyancılıklarının ve düzene muhalefetlerinin dozu ne kadar yüksekse, Tolstoy tarafından o kadar iyi karşılanıyordu. Tolstoy, evinde yabancı sığınmacıları da ağırlıyordu.

Şimdi, kendini kadife koltuğa bırakmış olan Yakov Nikolayeviç, yüzünde hâlâ aynı kalan vurdumduymaz ve kendini beğenmiş ifadeyle düşündü: "Ben dürüst ve sadık bir şekilde efendime hizmet ediyorum. Benim atalarım, Tolstoylar, komploları her zaman acımasızca yok ettiler. Düşman karşındayken dövüşmek kolay. Ama o, rengi doğayla uyumlu bir kaplan gibi sık ormanlarda saklanırsa, o zaman ara ki bulasın! Bul onu ve öyle yok et ki, ölürken, darbenin nereden geldiğini anlayamasın. İşte sanat bu! Güç bu! Sonraki her yüzyıl, bir öncekinden daha kurnaz. Ben bir şövalye değilim ki rakibimi boynuz sesleriyle savaşa davet edeyim. Yükseliş çağı başka yöntemleri gerektiriyor. Komplocu düşman daha da kurnazlaştı; onunla onun metodlarıyla savaşmak gerekir. Tüm bu isyankârlar ve devrimciler zırhlı elbiselerinin üstüne palyaço kıyafeti giyiyorlar. Ben de aynısını yapıyorum. Onlardan hangisi düşünebilir ki, üzerinde Pestel ve Rileyev'in komplosunda yer aldığı şüphelerini taşıyan, eski siyasi mülteci, en eski Rus soylu ailelerinden birinin mensubu isyankâr ben, kendi imparatorumun güvenini kazandım, kim düşünebilir ki? Ya düşünürlerse?"

Korku, içini ayaz gibi kavuruyordu. Yakov Nikolayeviç sakinleşmeye çalıştı; "hiç kimse benden şüphelenmez. Ben ağzımdan laf kaçırmam; ne dost önünde, ne hizmetçi, ne de kadın önünde. Çar ve gizli servis ise beni ele vermez. Beni ele vermek işlerine gelmez," diye mırıldandı Yakov Nikolayeviç, paltosunun eteklerini toplayarak.

Boulogne ormanı çıplaktı. Rüzgâr, buradan nadiren gelip geçenlerin içtiği puro artıklarına benzeyen, yerdeki kararmış, kırışık yaprakları sürüklüyordu. Kont Tolstoy bir yan yola saptı. Orada muhteşem Arap atlarının üzerinde Amazon gibi kadınlar ve zayıf, Don Kişot gibi uzun bir İngiliz dolaşıyordu. Küçük grum[6] efendisine zorlukla yetişti.

Ekim güneşi yakmaya başlamıştı, Yakov Nikolayeviç, paltosunun önünü açtı. Kapalı küçük bir büfenin yanında, dış görünüşü dikkat çekmeyen, yüksek silindir şapkalı bir adam Kont'a yaklaştı. Birbirleriyle, hafifçe eğilerek selamlaştılar ve birlikte ormanın içlerine yürüdüler.

"Şimdilik ciddi bir şey yok," dedi Yakov Nikolayeviç, çevreyi dikkatle kolaçan ederek. "Paris'teki Rus baylar para savuruyor, pislik yapıyor ve Rus düzenine küfrediyorlar. Bildiğiniz gibi bu, Rus toprak ağalarına özgü bir davranış. Bunlar, her zaman kargaşa çıkarır ama onun cebine veya toprağına saldırırsan imdat ister ve bir aslan gibi dövüşmeye hazırlanır."

"Olağanüstü bir enerjileri var," diye gülümsedi Kont'la birlikte yürüyen adam. "Rusya'da her şeyden bol miktarda var ama şimdilik bu zenginlik neredeyse dokunulmadan duruyor... Rusya'nın insanları da henüz işlenmemiş yeraltı zenginlikleri... Bizim çılgın Mihail Bakunin nasıl?"

"Bugün görüşmeyi düşünüyorum. Evet o bir barut deposu. Tehlikeli bir kafa."

"Çenesi düşük!"

"Yo, hayır efendim, göreviniz gereği iyi bir psikolog olmanız gerektiği halde, siz; bu, okulunu bitirememiş asteğmeni iyi anlayamamışsınız. 1840 yılından beri Avrupa'da dolaşıyor, başlangıçta İsviçre'de sonra tüm Avrupa'da devrimcileri topluyordu. Şimdi ise Rusya'nın eski köklerine karşı Haçlı Seferi düzenliyor. Güzel konuşuyor ve tehlikeli. Demagogların en hızlısı."

"Şimdi bizde, Rusya'da, toprak ağaları arasından çok sayıda küçük Maratcılar ve Robespierreciler türedi," dedi kuşkucu bir gülümsemeyle, Yakov Nikolayeviç'le konuşan adam.

"Hayır ben bu cinsi çok iyi tanırım ve yanılmam. Burada bir fikir çorbası olduğunu kabul ediyorum, ama Bakunin, Avrupa ölçülerine göre davranıyor ve birçoğunu da sollayacak. Süreklilik yok ama devrimci lafazanlık ve demagoji konusunda çok ilerledi. Önüne gelen herkesle tanışıyor. Boş bir insan ama atılgan, cesur ve hareketli."

Yarım saat daha, oldukça kısık seslerle konuşarak ve etrafı dikkatlice kollayarak Boulogne ormanında dolaştılar.

“Petersburg’a sözlü olarak iletin,” diye konuştu Tolstoy, “biz burada barut fıçısı üstündeymiş gibi yaşıyoruz. Bizim elçimiz Kiselev, gerçekten de Kisel[7], hiçbir şeyin derinine inmek istemiyor. Şimdi buraya tüm dünyadan devrimciler toplandı: Bizimkiler, isyankâr Polonyalılar, İtalyan çıplakları, akıllı Almanlar, zapt edilmez İrlandalılar; Paris’in dolup taştığı Fransız Jakobenleri’nin ise sözünü bile etmiyorum. Metternich, bir zamanların korkunç yırtıcı kuşu şimdi süslü püslü bir korkuluk sadece. O artık hiçbir işe yaramaz. Tüm ümitler bizim efendimizde. Devrim ejderhasını o ezecek. Bizim görevimiz bundan ibaret. Ama zaman geçiyor. Eğer Petersburg yardım etmezse birçok Kraliyet tahtı düşecek ve devrim, bir veba gibi tüm Avrupa’yı kasıp kavuracak.”

Kont yüksek silindir şapkalı beye, kırmızı mumla birkaç kez mühürlenmiş kapalı bir zarf verdi ve şaşırtıcı hafiflikteki adımlarıyla hızla Boulogne ormanının çıkışındaki eczanenin yanında bekleyen faytonuna yürüdü.

Akşam Kont Yakov Nikolayeviç’in evinde birkaç davetli toplandı.

“Rus kalbi taşıyan biri için Ruslarla görüşmekten daha değerli ne olabilir ki,” diye tekrarlıyordu aynı sözcükleri farklı ses tonlarıyla Tolstoy, misafir odasının kapısında hemşerilerini karşılarken. Yüzüne iyiniyet ve duygulu bir basitlik ifadesi kondurmuştu. Dudak kenarlarını, aşağı düşüp iğrenç ve aşağılayıcı bir anlam kazanmamaları için özenle yukarı kaldırmıştı; kin dolu delici bakışlarını da sarkık gözkapaklarının arkasına saklamaya çalışıyordu.

İki yüz toprak kölesine sahip, başkent dergilerinde bazen ahlâk öğütleri veren hikâyeler yazan, bunalmış bir kadın olan alçak toprak ağası Elenova herkesten önce gelmişti. Onunla birlikte, ev sahibiyle aynı adı taşıyan, zengin olduğunu daha ilk bakışta belli eden, paralarını pahalı tatil yerlerinde ve Avrupa’nın başkentlerinde savuran step toprak ağası Grigoriy Mihailoviç Tolstoy geldi. Ve birkaç Rus daha.

En sonunda, şatafatlı yeni bir hizmetçi elbisesi giymiş İvan, Mihail Aleksandroviç Bakunin’in geldiğini bildirdi.

Odaya, ördek gibi yürüyen, geniş omuzlu, oldukça dolgun, yüzü terden parlamış, küçük mavi gözlü, bakışları kendinden emin ve cesur bir adam girdi. Elbisesi kötü ütülenmiş görünüyordu, çenesinin altındaki kravat ise pek temiz değildi.

“Söyleyin,” diye sordu toprak ağası Elenova, beyaz eldivenler geçirdiği zayıf uzun ellerinden birini yapmacık bir şekilde onun dudaklarına doğru uzatarak (ellerinin muhteşem, olağanüstü olduğuna inanıyordu), “söyleyin, siz kendi yurdunuzda çözümsüz olan soruların yanıtlarını yabancı topraklarda arayanlardan birisiniz değil mi? Ne kadar ilginç. ‘O ise isyankâr ve sürekli fırtına arıyor,/fırtınada huzur bulmak için...’ Biliyorsunuz ben sizinle aynı adı taşıyan Lermontov’a bayılıyorum. Siz de Mihail’siniz değil mi? Ama Martinov’u Lermontov’dan her zaman daha çok sevmişimdir. Çünkü o kibar ve sevimli. Aklıma gelmişken sizin babanız Tver’de bölge yöneticisi değil miydi?”

Mihail Aleksandroviç Bakunin’in başını hayır anlamında sallaması, Elenova’nın onu sıkıştırdığı köşeden bir an önce kurtulmaya çalışması boşunaydı.

“A, demek ki hayır,” dedi güzel konuşan yazar, Bakunin’e doğru ilerledi.

“Ya muhteşem Evdoksiya Mihailovna Bakunina; İtalya’da resim dersleri aldığı dönemde onunla üç unutulmaz ay geçirdim, bu ressam fräulein (frolayn), sizin kuzeniniz değil mi? Brülow’un ‘Pompei’nin Ölümü’nü beğeniyor musunuz? O bir şaheser değil mi? Vezüv gece ne kadar güzel ve Romalı terma kızları da akşam karanlığında! Bu görüntü insanın ruhunu sarsıyor. Ve biz iki bin yıl geriye uzanıyoruz. Ben bunu ‘Moskovalı’da yazıyorum. İtalya’ya gidin. Sizin gibi bir isyankâr için gizli bir örgütün üyesi olmaktan daha güzel bir şey olamaz. Milano, Napoli, Roma bu tür örgütlerle dolup taşmış. Orada her lümpen mutlaka komplocu, her lümpen...”

Bakunin aniden ve kararlı bir tavırla, karşısında oynayan, onu her an tutmaya hazır elleri önünden çekti, bir özür mırıldanarak bayan Elenova’nın kıskacından sıvıştı.

Aslında Elenova bundan hiç utanmadı, alınmadı ve durmak bilmeyen sözcük şelalesinde bir anda başka bir misafiri boğdu. Urgan gibi elleri her an birinin boynuna dolanmaya hazırdı.

İnsanları iyi tanıyan Tolstoy onlara yağ çekmeyi, konuşmalarını sağlamayı ve değerli itiraflarını dinlemeyi seviyordu. Ama asla doğrudan sorular sormuyor, karşısındakinin üzerine saldırmıyordu. Çünkü biliyordu

ki böyle yaparsa kurban, gözünü dört açacak. Belirlediği şu veya bu av, onun için ne kadar önemliyse Tolstoy ona karşı o kadar umursamaz davranıyordu.

Gizli ajanlığa başladıktan sonra Kont, bir avcınınkine benzer sezgiler kazanmıştı. Spor yaptığı duygusu Tolstoy'u dizginliyordu. "Ben bir oyuncuyum," diye düşünüyordu. "Bazen benim için, çıkar değil, oyunun verdiği zevk daha önemli." (Üstelik Kont şöhret düşkünüydü) "Daha iri bir balık tutayım da Benkendorf aklını kaçırsın." Gizli bir güce sahip olma duygusu, Yakov Nikolayeviç'in kendine hayran olmasına yol açıyordu.

Bu akşam Kont'u, sadece Bakunin ilgilendiriyordu.

"Bohem, sinek avcısı, zeki olduğu kadar aptal," diye geçirdi aklından Tolstoy, yöntemi gereği onunla sadece nezaket kurallarının gerektirdiği ölçüde ilgilenerek.

"Kapana kendisi girecek," diye uman ev sahibi, bir yandan da ortak sohbeti canlı tumaya çalışıyordu.

Hizmetçiler akşam yemeğini getirdiler. Herkes masaya oturdu.

"Ben Herzen'i beğeniyorum. Onun 'Bilimde Yüzeysellik'ini tabii okumuşsunuzdur?" diye soruyordu Elenova, gösterişli bir biçimde taranarak kıvrılmış ve parfümlenmiş favorileri olan eski yüzbaşıya.

"Müthiş bir eser," diye başladı Kont Tolstoy, "hiç şüphe yok ki, Herzen ve şair Ogaryov, Rus göklerinin en yüksek yıldızları. Gerçi birçok siyasi konuda onlarla aynı fikirde değilim. Ama bunlar gençliklerinin etkisi. Düşünce ve fikir özgürlüğünü ben her şeyin üstünde tutuyorum, gerçeği arama cesaretine sahip, dürüst amaçlar güden insanlara saygı duyuyorum. Ben hayatta, dikenlerle dolu bir patikada yürüdüm, birçok yer dolaştım, tıpkı göklerdeki çobana inanmak nasıl gerekli ise, yeryüzündeki insanlara da çoban gerektiğini anlayıncaya kadar her tür ütopyaya inandım."

Akşam yemeği sona erdi. Kâğıt oyuncuları bir masaya oturdu. Elenova, akraba çıktığı step toprak ağasını rahat bırakmıyordu; birkaç nesil akrabalarını saymaya başladılar.

Bakunin, ev sahibini salonun bitişiğindeki çalışma odasında puro içerken buldu.

“Sonunda Rusya’ya dönmeyi düşünüyor musunuz?” diye sordu Kont. “Çünkü Benkendorf şakalaşmayı sevmez. Bildiğim kadarıyla daha şubat ayında size yurda dön çağrısı yapılmış. Geri dönülmez bir hata yapmayın, dostum. Dönün. Bir zamanlar ben de sizin gibi yurdumu terk etmeye karar verdim ama sonradan bu kararımdan ötürü çok pişmanlık duydum. Şu ihtiyarın ve dostun sözünü dinleyin, henüz vakit varken yuvaya dönün. Orada sizi...”

“Beni orada hapislik bekliyor,” diye sözünü kesti sırıtarak Bakunin. “Beni siyasal bakımdan güvenilmez ilân ettiler. Ama çekindiğim konu bu değil. Korkaklardan değilim. Kafa tutan hapishaneyi de göze alır. Ama aradığım şeyi tam şimdi buluyorum: Devrim teorisini ve bundan sonra izleyeceğim yolu.” Bakunin biraz sustuktan sonra devam etti: “Yakov Nikolayeviç, biliyorsunuz ki ben uzun süre dolaştım, sadece Avrupa’nın birçok ülkesini görmek için değil, kendimi ve nasıl söylesem, kendi fikirlerimi aramak için. Tüm bunlar ilginizi çekiyor mu?”

Tolstoy, Bakunin’in fazla konuşma zaafı olduğundan haberdardı ve Petersburg’a ağzı üst üste mühürlenmiş zarflarda ve önceden belirlenmiş imzayla göndereceği raporlarda yer alan bilgileri tam da bu sözcük tufanından ediniyordu.

“Anlat, anlat,” diye canlandı Yakov Nikolayeviç, bir şey kaçırmamak ve her şeyi aklında tutmak için kulaklarını dört açarak.

“Ah, şöyle koltuğun altına yerleştirilebilecek ve etrafta konuşulan her şeyi kaydedecek bir alet icat etseler,” diye içinden geçirdi. Gizli servis ajanı, elliyi aştıktan sonra belleğinin ne kadar zayıfladığını fark etti.

Mihail Aleksandroviç ise, bu arada koltuğu şömineye yaklaştırmıştı. Purosunu yakıp bir nefes çekti ve kısık bir sesle konuşmaya başladı.

... Misafir odasındakiler oyuna dalmıştı. Elenova ise, insanların birbirlerini sadece İtalya semaları altında sevebileceği, bu yüzden oraya gitmeleri gerektiği konusunda subayını ikna etmeye çalışıyordu.

“Paris sonbaharı romantizmi öldürebilir. Her şey öylesine donuk ve uykulu ki...” diyordu, boğuk bir fısıltıyla. Sonra Goethe’nin kahramanı Minyon’un monoloğunu okumaya başladı.

“Sen bilir misin limonun çiçek açtığı ülkeyi, altın portakalın kararmış dallar altında yandığı yeri...”

Mihail Aleksandroviç Bakunin, Kont Yakov Tolstoy’a, çevredeki önemli olan her şeye duyarlı, okumuş delikanlı Stankeviç’in derneğini anlatıyordu. Orada horozlar ötene dek, insanın görevleri, hayatın anlamı ve tabular hakkında tartışılıyordu.

“O zamana dek, ben sadece, subay okulunu bitirememiş, ailesini hayal kırıklığına uğratmış, yaşamını sürdürecek bir geliri olmayan, babasından miras kalmayan, hiçbir işe yaramayan ağa oğluydum... Bettina von Arnim’in ‘Goethe’nin Bir Çocukla Yazışması’nı beğeniyordum ve henüz beynimin üretemediği düşünceleri ilk kez ondan edindim. Uyanışımı o kitaba borçluyum. O, ağacı tutuşturan kıvılcım gibi içimde bir yangına yol açtı.”

“İlginç,” dedi dişlerinin arasından Yakov Nikolayeviç, “buna benzer bir duygu hissetmedim hiç. Belki de yazarı tanıyor olmam yüzünden. O, kendine oldukça güvenli, mükemmel olmasa da iyi bir zekâya sahip bir kadın.”

“Benim için o, bir dahinin ilham perisi,” diye yanıt verdi Bakunin, hülyalı. “Otuz beş yılında biz hepimiz Kant’ın ‘Pratik Aklın Eleştirisi’ni okuyorduk, sonra da Fichte’yi okumaya koyulduk. Ben ısrarla Tanrı’yı aradım. Ama ne oldu? Her şeyi reddettim ve sonunda saldırganlaştım. İnanma açlığı çekiyordum ama anladım ki, ben soyutlamayı kavrayamıyorum, ulaşabildiklerim ise bana boş geldi. Panteizm, Tanrı’yı bulmama yardım etmedi çünkü doğa, ölü ve adanmıştı. Ve sonuçta Tanrı’yı, insanda buldum.”

Hiç kımıldamadan dinleyen Tolstoy, kendi düşüncelerini belli etmiyordu. “Yaşamın amacı, gerçek aşkın konusu,” diye devam etti Bakunin, onun bir şeyler söylemesini beklerken. “İnsanlıkta bulduğum Tanrı’ymış. Benim Tanrım, insanın gelişimine paralel olarak yükseliyor. Anlıyor musunuz, Kont?”

“Evet tabii ki,” diye hafifçe somurttu Tolstoy, belleğinde tutması gereken tehlikeli bir eres[8] dinlediğini düşünerek.

Bakunin ayağa kalktı; sanki bir kürsüden sesleniyormuş gibi yüksek sesle ve ellerini sağa sola savurarak konuşuyordu artık:

“Hak yok, görev yok; sadece tüm insanlar arasındaki sevgi var. Her görev, aşkı her zaman göz ardı eder; suç ve haksızlığa sebep olur.”

“Sanki biraz kapalı konuşuyorsunuz,” diye mırıldandı hayal kırıklığına uğrayan Yakov Nikolayeviç. “Ben de çok felsefe yaptım ama hayat, tüm bu felsefeleri yıktı.”

Bakunin’in güçlü ve duygulu sesini duyan yan odadaki diğer misafirler de çalışma odasına gelmişlerdi. Mihail Aleksandroviç, bunu kendisine yapılan bir iltifat gibi gördü (her zaman ilgi odağı olmayı seviyordu) ve devam etti.

“Baylar benim sırlarım yok. Fakat gençliğimde idealim olan Hegel, biz Rusların ilgisini biraz zor çeker.”

“Ne diyorsunuz? Bu bilimadamının gereğinden fazla ağır ve anlaşılmaz kitapları Rusya’da kutsal sayılıyormuş.”

“Var olan her şey mantıksaldır,” diye alâkasızca söze karıştı Elenova. Bununla, o karamsar Berlinli profesörün yazdıklarına dair bir şeyler bildiğini göstermek istemişti.

“Bay Bakunin, sanırım bir önceki yıl Almanya’daki durumla ilgili yazdıklarınızı okudum. Şu iflah olmaz Arnold Ruge’nin dergisinde yayınlanmıştı. Mükemmel bir eser,” dedi Tolstoy’un konuklarından biri.

“Fakat bu çok uzun süre önceydi,” diye elini salladı Bakunin. “O zamandan beri dünyayı dolaşıyorum. Kâh Dresden’de, kâh Berlin’de, kâh Zürih’te.”

“Sanırım Zürih’te Weitling ile karşılaşmışsınız? Onun çok hareketli, çarpık bacaklı bir terzi olduğu söyleniyor,” diye gülümsedi Kont Tolstoy.

Bu arada önde İvan olmak üzere, hizmetçiler meyve, tatlı ve içkilerle dolu tepsilerle içeri girdiler. Konuklar gözle görülür bir biçimde canlandı.

“Evet,” diye cevap verdi Bakunin, artık tamamen farklılaşan, daha alçak ve daha belirgin bir ses tonuyla, “benim sizden saklayacak bir şeyim yok. Siz defalarca bana, gerçeğin yurtsuz arayıcısına yardım ettiniz...”

“E, bu hesaplar da ne? Yardım ettiğim için seviniyorum ve yine ederim. Ben de genç oldum ve gerçeğin peşinden koştum. Çok kurnazca bir iş!”

“Wilhelm Weitling görünüş itibariyle Nibelunglar’ın neslinden, ruhu ise sınırsız.”

“Çirkinin teki değil mi? Duyduğuma göre hastalıklı ve çarpık bacaklıymış; bir terzi kalfası nasılsa tam öyle. Nedense pleblerden kahraman çıkacağına inanmıyorum.”

“Hata ediyorsunuz Yakov Nikolayeviç. Wilhelm çok yakışıklı. Ruhu ise Spartaküs’ünkü gibi. Patrisyenden bilgi ve kültürü almış bir proleterin güçlü mantığının ve temiz zekâsının ne anlama geldiğini biliyor musunuz? Bu, eşi benzeri bulunmayan korkunç bir güçtür. Antikçağ kahramanı gibi!”

“Uzun süredir boşuna aradığınız Tanrı’yı bakın nerede bulmuşsunuz!” dedi kinayeli bir edayla Kont. “Demagog Weitling’in çevresinde pervane olan Alman komünistleri sürüsünde! Aslında ben, sizi bataklığa düşmek üzereyken kurtarmak istiyorum. Şerefinize!” Tolstoy, bardağını, bu çıkıştan biraz şaşırmış olan Bakunin’le tokuşturdu.

“Biliyorum, Yakov Nikolayeviç, siz sertsiniz. Aleksandr’ın eski savaşçısı, Dekabristlerin dostu...”

“Ve işte şimdi yabancı bir ülkedeyim. Çarıma sadakatime rağmen Rusya bana tolerans göstermiyor... Aklıma gelmişken, Belçika’dan döndükten sonra sanırım Proudhon’la da görüşmüşsünüz. O neyin nesi, yoksa Ajaks kardeşlerin ikincisi mi?”

“Evet, belirli ölçüler içinde Weitling ve Proudhon ruhen ve amaçları bakımından kardeş. Birisi Alman kafası taşıyan bir Fransız, diğeri ise Fransız kültürüyle dolup taşmış bir Alman. İkisi de tüm işçiler gibi yokluk içinde yaşamalarına rağmen satın alınamazlar, güzel konuşuyorlar, neşeli ve sağlıklılar. Hiç kimse ve hiçbir şey onları doğdukları ortamdan koparamaz.”

“Komünizmin yıkıcı fikirlerinden,” diye vurguladı Tolstoy.

“Fakat Kont, gerçeği anlamamı ve düşüncelerinin çelikten mantığına boyun eğmemi sağlayan, sınırsız bilgisi, tutarlı karakteri, cesur amaçları ve iradesinin sağlamlığıyla beni hayrete düşüren kimdi biliyor musunuz? Bir Alman bilimadamı ve devrimci, Doktor Karl Marx. Doğrusunu söylemek

gerekirse insan olarak onu pek sempatik bulmuyorum, biz farklı insanlarız ama o bir düşünür ve onun önünde eğiliyorum.”

Tolstoy yapmacık bir vurdumduymazlıkla konuştu:

“Karl Marx’ı duymuştum. Galiba şimdi o, gelecekteki muhtemel işçi ayaklanmalarının fonundaki en önemli insan; pleblerin yıldırım saçan Zeus’u. Fakat sizin gibi soylu bir Slavı nasıl etkiledi?”

Bakunin, Marx’ın özelliklerini saymaya başladı. Ona göre Marx, ilk defa tarihte benzeri olmayan tutarlı bir sosyo-politik sistem yaratmıştı. Bakunin, şimdi gerçeği ve felsefeyi aramak için daha az dolaştığını ve cesaretle sosyalizmin yolundan yürüdüğünü ve bunu Marx’a borçlu olduğunu itiraf etti. Bakunin’in karışık zihnini, materyalist felsefeye doğru Karl Marx yöneltmişti.

Tolstoy koltuktan kalktı ve büyük, narin elini ağır bir şekilde Bakunin’in omuzuna koydu.

“Söylesenize, bu yedinci harikanın karısı, sanırım ağabeyi neredeyse Prusya bakanı düzeyine yükselmiş bir barones? Fakat anlattıklarına göre zengin değillermiş. İşçi sınıfının mesihi, açlığa mahkûmmuş.”

“Marx’ın dostu Jung diye biri, Köln’den yakınlarda bin frank göndermiş; böylece aile, geçim sıkıntısından kurtulmuş, Marx da yeni çalışmalarını yapma imkânına kavuşmuş... Gazeteler, yazılar için çok az para veriyor,” diye bildirdi hemen güvenen Bakunin.

“Yazık, yazık ki Doktor Marx değerini bilmiyor. Onunki gibi bir kafa, her devlette işe yarar. Ama o çok küstah. Şimdilerde, satın alınamaz bir insana bizde ‘prensip sahibi’ diyorlar. Marx’ı ilk kez Berlin’de bir restoranda olmak üzere birkaç kez gördüm. Uzun süre önceydi. Daha o zaman bana sıradışı, barut gibi patlamaya hazır bir üniversiteli gibi geldi. Eğer ona yetki verseler ilk önce Rusya’daki köylüleri serbest bırakır ve Rusya Cumhuriyeti’ni ilân eder.”

“Ben Marx’tan dört yaş daha büyüğüm ama onun artık aksiyom düzeyinde kesinleştirdiği görüşlerin birini bile anlamış değilim,” dedi Bakunin.

“Şu Marx’ı görmek istiyorum. Eski alışkanlıklarımı tazeleyip beynime antrenman yaptırayım, şu son yıllarda kendimi çok bıraktım.”

“Buyurun. Çağın en parlak beyinleri bu günlerde ‘Valentino’ salonunda toplanacak: Marx, Proudhon meselâ. Doğrusunu söylemek gerekirse ben Proudhon’u bu Renli ermişten daha çok beğeniyorum. Çünkü ben Galliler’den hoşlanırım”

“Uğrayın ve beni de götürün, canım. Birlikte gidelim. Bir şeye ihtiyacınız olursa çekinmeyin, dostum. Tolstoy ve Bakunin aileleri köklü ve ünlü aileler. Marx’ı unutmayın.”

Bundan kısa bir süre önce Yakov Nikolayeviç; Arnold Ruge ve Karl Marx’ın editörlüğünü yaptığı ‘Alman-Fransız Yıllıkları’nın iki sayısı birlikte yayınlanmış bir örneğini Petersburg’a, gizli servise göndermişti.

Örneği yollarken Ruge ve Marx’ın yayınladığı derginin, yüce ve saygıdeğer her şey hakkında “iğrenç bir provokasyon ve kara çalmayla” dolu olduğunu bildirerek, “hiçbir şeyi affetmiyorlar, bu adamlar için kutsal hiçbir şey yok,” notunu düşmüştü.

Bakunin, Tolstoy’un büyük ve kapısı her zaman konuklara açık evini terk ettiğinde akşam saat on birdi. Parisliler uyumaya hazırlanıyorlardı. Gün ağarmaya başlar başlamaz işe koyulan ve artık uyumak ve dinlenmek isteyen küçük tüccarları, zanaatkârları ve işçileri uykuya yatıran Paris, gecenin ilerleyen saatlerinde, eğlence, kadın ve şarap ticareti yapıyor; müzikli kafeler ve oyun salonları, eğlenmek isteyen zenginler ve yabancılar için bütün gece çalışıyordu. Geceleri, nemli ve sevimsiz bulvarlarda dolaşarak sabahlayan, başkentteki sayıları hayli kalabalık evsizler ve turnayı gözünden vurmaya çalışan hırsızlar da uyumuyordu.

Mihail, St. Germain kenar mahallesinin sokaklarından geçti. Demir parmaklıkların, atlas veya yün perdelerin arkasından belli belirsiz ışıklar titreşiyordu.

Mihail, Vanneau sokağının dar ve karanlık bir bölgesindeki 38 numaralı evin önünden geçerken Ruge ve Marx’ın burada oturduğunu hatırladı. Elinde olmadan, az önce Kont’la, Marx hakkında konuştuklarını anımsadı. İçten içe garip bir kızgınlık duygusu kabardı Bakunin’in içinde. Hakkında kötü dedikodular dolaşan kurnaz soylu Tolstoy’un önünde, tecrübesiz, toy

bir delikanlı gibi neden bu kadar içten konuşmuştu? Ama Bakunin, yararsız pişmanlıklar duyarak endişelenmekten hoşlanmıyordu.

Üstelik Kont, kendisi hakkında çok iyi şeyler düşünüyor ve bu da her zaman haklı olduğuna inanmasına yardımcı oluyordu. Biraz düşündükten sonra, tereddütü kayboldu, kesinlikle mantıklı davrandığına karar verdi ve büyük bir zevkle güzel akşam yemeğini ve Tolstoy'un iltifatlarını hatırladı. Fakat Marx... Mihail yine kendine kızdığını hissetti. Karşısında çekingenlik duygusuna kapıldığı bu dev, Bakunin'de anlaşılmaz bir düşmanlık uyandırıyordu. Neden böyle duygular hissediyordu? Kıskançlık olamazdı. Hayır, o böyle şerefsizce duygulara kapılamazdı. Karl ona karşı her zaman son derece dikkatli ve sabırlıydı; ona kendi kendini anlaması için yardım etmişti. Kendi kendini anlamak ise, bazen hayatta her şeyden daha önemliydi. Bakunin kendi yolunu belirledikten sonra etrafındaki her şeyi daha iyi anlamaya başlamıştı. Yine de Karl'da Bakunin'e sıcak gelmeyen, yabancı bir şeyler vardı.

Marx ve Bakunin kadar birbirine zıt yapıda başka iki insan bulmak zordu. Karl'ın her şeyi –davranışları, düşünme tarzı– düzenli ve uyumlu bir bütündü. Bakunin'in her şeyi ise çelişkili, yüzeysel ve dağınıktı. Sanki yaşamında karakteristik bir tek prensip bile yoktu.

Bakunin planlı ve düzenli çalışmayı hiçbir zaman başaramıyordu. Her zaman onu engelleyecek ve işinden alıkoyacak bir sorun çıkardı. Bu yüzden kendisini rahatlatmak için, çalışkanlığa ve düzenliliğe enayilik adını takmıştı. İşte, aşkta ve dostluklarda da çabuk ısınır, çabuk soğurdu. Kendisi için yararlı olabilecek ilişkileri bile kaldıramazdı.

Abartılı bir kendine hayranlıkla hayal kırıklığı arasında salınmaya müsait olan Bakunin; her zaman geveze, atılgan, ama iradesizdi. Amaçsızca dolaşmayı, şehir sokaklarındaki itişip kakışmaları, gece yarılarından sabahlara dek süren tartışmaları seviyordu. Becerikliydi, kendine yabancı düşünceleri çabuk kavrayıp geliştiriyordu. Ruh hali sürekli değişiyordu. En zor maceralara bile gözünü kırpmadan atılmaya hazırdı; ama yaşamın karşısına çıkardığı yeni engeller, coşkusunu bir anda söndürebilir; bunalıma sürüklenirdi. Bakunin, tam bir zaman savurganıydı. Marx'a ise zaman hiç yetmez, boş sohbetlerden hoşlanmazdı.

Bakunin, Vanneau sokağını arkasında bıraktıktan sonra, yanına yaklaşıp, bir anda kedi gibi sokularak nazik bir şekilde, "benimle gel sevgilim. Sabaha kadar sıkılmana izin vermeyeceğim," diyen güzel kızın peşinden gitmedi; bir kadeh sert şarap daha içmek için kafeye de uğramadı.

Bulvarlardan geçerek bir odasını kiraladığı bakımsız evin bulunduğu karanlık sokağa ulaştı. Kapının çalındığını duyan ihtiyar kapıcı homurdanarak kapıyı açtı ama kiracısını tanıyınca hemen kibarlaştı. Çünkü Bakunin onun sorunlarını sık sık can kulağıyla dinliyor; bazen samimi tavsiyelerde bulunarak, bazen de eğer üzerinde para varsa, para vererek yardım ediyordu.

Bakunin küçük odaya girince lambayı yaktı, bütün akşam boynunda bir urgan gibi hissettiği şalı çıkardı, rahatlayarak oh çekti; ceketini çıkardı. Sonra sallanan küçük bir masayı kendine doğru çekti; sabahtan yıkanmadan kalan kahve bardağını, artıklarla dolu tabağı ve kitap yığınını masadan alıp pencerenin pervazına koydu. Sonra da iri harflerle yazmaya koyuldu:

"Marx gibi böylesine bilgili ve üstelik hem çok hem derinlemesine okuyan insanlara az rastlanır. Onun çalışmalarının en önemli konusu, ekonomi bilimidir. Özel bir ilgiyle, tüm diğer ekonomi bilimcilerinden pozitif bilgileri ve pratik zekâlarıyla ayrılan, İngiliz ekonomik olaylarının deneyiminden, ciddi bir eleştiri ile dürüst ve cesurca sonuçlar çıkaran ve bu bakımdan daha ileride olan İngiliz ekonomistlerini inceledi.

Ama tüm bunlara ek olarak Bay Marx, Hegel okulundan öğrendiği son derece bağlantısız ve akıllara durgunluk verecek ölçüde zayıf olan diyalektiği kullanıyor..."

"Bu çalışmayı bir gün nasıl olsa bitiririm," diye düşündü Bakunin, yazdıklarını bir tarafa bırakarak; bir puro yaktı ve aynaya yaklaştı... Küçük oval ve terli yüzü, güçlü vücudu oldukça çekici görünüyordu. Barikatta –tabii ki devrimcilerin lideri olarak– nasıl görüneceğini gözünde canlandırmaya çalıştı. Etkileyici bir görünümü olacağına karar verdi. Kendisiyle biraz eğlendikten sonra yatağa uzandı, elbiselerini ve ayakkabılarını yere attı...

Sabah onu kapıcı uyandırdı. Postacı, Paris'teki Rus Elçiliği Sekreteri'ne derhal başvurması için bir çağrı mektubu getirmişti. Aynı gün, Bakunin,

Petersburg mahkemesinin, kendisi hakkında, Rusya’daki çarlık rejimine karşı devrimci eylemler yürütmek ve yurda dönmeyi reddetmek suçlarından ötürü soyluluktan çıkarılma ve ağır koşullarda çalışma cezası verdiğini öğrendi.

İKİNCİ BÖLÜM

GEZGİNLİK

“Karl sana bir düşünceyi hatırlatmak istiyorum, belki kime ait olduğunu anımsayacaksın,” dedi Jenny, her zaman gülmeye hazır kocaman kahverengi gözlerini bir süre kısarak. “Korkarız ki, cehalet, bu şeytani güç daha pek çok trajediye sebep olacak. En büyük Yunan şairlerinin, Myken ve Thebai’daki Kraliyet ailelerinin yaşamını çarpıcı sahnelerle canlandırırken, cehaleti trajik bir kader olarak göstermeleri boşuna değildir.” Ne kadar güzel söylenmiş değil mi?

Marx hayretle cevap verdi:

“Sevgilim, ‘Ren Gazetesi’ndeki sunuş yazımdan bütün bir pasajı böyle kelimesi kelimesine nasıl hatırlayabiliyorsun? Bu yazıyı okuduğunu bile bilmiyordum. Onu, ayrı olduğumuzda yazmıştım.”

Jenny omuz silkti ve şakadan bir reverans yaptı.

“Bilginiz olsun diye söylüyorum, Karl Marx’ın yazdığı her şeyi en az onun kadar iyi bilirim.”

“Teşekkür ederim, çünkü bazen, yazdığım her şeyi sana okumakla iyiniyetini ve sabrını zorladığım ve sömürdüğüm düşüncesi bana acı veriyor.”

“Asla böyle konuşma sevgilim. Tanıdıkça seni daha çok seviyorum. Ve bazen, düşüncenin ancak bu kadar derinleşebileceğini ve seni bundan daha çok sevemeyeceğimi düşünüyorum. Ama kafan durmadan yeni şeyler keşfediyor, benim kalbim de seni daha çok ve daha derinden sevebilmek için büyüyor...”

Karl, karısının ince elini usulca sıktı, sonra da eğilerek küçük, narin parmaklarını öptü. Bütün hayatı boyunca, daha çocukluk yıllarından itibaren, sadece bu kadını sevmişti ve gerçek mutluluğu onun aşkında buluyordu. Jenny’yi ilk gördüğü günü hatırlamak için boşuna çabaladı. Onu, daha çocukken Trier’de tanımıştı. Yaramaz ve hayalperest Jenny ile aralarındaki dört yaş fark, çocukluklarında daha çok hissediliyordu.

Ama bunun şimdi hiçbir önemi yoktu. Karl ancak, çılgınlıklarına son verip kendisini kitaplara ve düşüncelere kaptırdığı delikanlılık çağında muhteşem kızı fark etti. Güzel Jenny, onun ateşli ve yaratıcı hayal gücünü altüst etmişti; Karl'ın, küçük kızkardeşlerine anlattığı masallardaki tüm prenseslerden ve perilerden daha muhteşemdi.

Genç Jenny öyle güzeldi ki! Tüm Trierliler ona hayrandı. Düzgün bir vücut, etrafı kestane rengi buklelerle çevrelenmiş, gururlu, dik bir baş, parıldayan gözler, zarif oval bir yüz, küçük, hafiften dolgun dudaklar... Ama Marx'ın karısı şimdi de daha az güzel değildi; görkemli güzelliği Antikçağ'daki tanrıçaları anımsatıyordu. Aynı düzgün alın, hilâl kaşlar ve vakarlı bir burun. Karl'ın yaşamında, bu çehreyi içinde yaşatmadığı, bu çehrenin kendisini heyecanlandırmadığı bir tek gün olmamıştı.

Karl, gençliğindeki, bir sarhoş gibi kendinden geçtiği, bağımsız yaşamın başını döndürdüğü dönemle ilgili can sıkıcı anıları unutmaya çalışıyordu. Babası savurganlığı ve gereksiz çılgınlıkları konusunda ona kaç kez kızmıştı. Ama Karl, Jenny'ye âşık olduktan sonra tamamen değişmiş; birbirlerini yedi yıl beklemişlerdi.

"Bir tanem, sevgilim," dedi Karl Jenny'ye ve parmaklarını saygıyla, şefkatle öptü.

"Karl, milyonlarca insan bilinçlenince dünyada birçok kötülük ve suç yok olacak değil mi?"

"Değerli dostum, sen cehaletin ayrıcalıklı sınıfın elinde ustaca kullandığı bir silah olduğunu göz ardı ediyorsun. Prometheus için, ateşi tanrılardan çalıp insanlığa vermek o kadar da kolay olmamış. Ama cehaletin, evimizin hemen yanıbaşında bile görebileceğimiz bir başka türü de var."

"Ruge ve onun grubu," dedi Jenny.

"Evet, esnaf, önünde sonunda bir bakkal ruhuna sahip olduğunu gösterecek. O her şeyi, hatalarını bile ticaret konusu yapmaya hazır; yeter ki onları satın almak isteyen birileri çıksın. Bauerler, Rutenbergler için de bu geçerli. Çok gördük böylelerini. Bunların hepsi birer siyaset kısırı!"

Karl ve Jenny, Paris'te yaşayan Alman sürgünleri için düzenlenen bir toplantıya gitmeyi düşünüyorlardı o akşam. Toplantı, pek büyük olmayan

bir restoranda yapılacaktı. Noel öngünüydü. Tüm Paris gazetelerindeki edebiyatçılar, Noel hikâyeleri anlatmak için yarışıyorlardı. Soğuk gecelerde çeşit çeşit güzel yiyeceklerle süslü vitrinlerin önünde duran veya kilise girişlerinde kibrit satan erkek ve kız çocuklarını rengarenk tasvir ediyor; evsiz nineleri ve yaptıklarından pişmanlık duyan suçluları abartılı bir duygusallıkla anlatıyorlardı.

Sokak köşelerinde dilenen dilenciler, polisi görünce girişlere saklanıyordu.

"Sadaka vererek dilenciliğin yaygınlaşmasına katkıda bulunuyoruz, derken, galiba Proudhon haklı," dedi Jenny, manşonundan küçük çantasını çıkarırken, "Ama insanın yardım etmemek için kendini tutması da çok zor."

Her zamankinden daha fazla ışıklandırılmış vitrinlerde, kolayla biçimlendirilmiş dantellere benzeyen beyaz kâğıttan küçücük şık yakalara sahip pembe domuz yavruları göze çarpıyordu. Kâğıt şeritlerle sarılı dana ayakları, kanlı et parçaları ve düzinelerle kesilmiş tavuk, kaz ve av hayvanı, gelip geçenlerin hayal gücünü etkilemek, iştahlarını kabartmak ve dükkanlara uğramalarını sağlamak üzere vitrine yerleştirilmişlerdi. Silindir şapkalı baylar, çiçekçilerde frak ve paltolarını süslemek için çiçek tomurcukları seçiyor, genç adamlar nişanlılarının en sevdiği çiçekleri hatırlamaya çalışıyor; eğer aradıklarını bulamazlarsa, sevgililerinin bu sezon kendi renkleri olarak açıkladıkları renkleri seçiyorlardı.

"Beyaz gülleriniz yok mu? Ne kötü! O halde beyaz açelya verin."

Satıcı kadın sinsice gülüyordu:

"Kalbinizdeki kız, beyaz elbiseler giydiğine göre brunette."

"Beyaz renk blondnesslere[9] de yakışır; ten rengine bağlı," diye cevap veriyordu genç adam çekingen bir tavırla.

Büyük vazolara konulan, kurdelelerle sıkıca bağlanmış, geniş yuvarlak kağıt danteller içindeki hazır buketler, tıpkı başkentin ana caddelerindeki vitrinlerde duran domuz yavruları gibi, doğallıktan çok uzaktılar.

Güller, açelyalar, karanfiller, tüberozlar ve diğer çiçeklerin, solgunlaşınca eğilip boyunları sarkmasın diye gövdelerine acımasızca teller saplanıp bağlanmıştı. Bir buketteki tel sayısının solan çiçek sayısından daha az

olmaması da yeni moda olmuştu. Buketler, terzilerin icat ettiği metal çemberli jüpona kadar uzanan, gerilmiş sert korselere mükemmel bir uyum gösteriyordu. Sınırsız ve görünmeyen bir iktidarın sahibi terziler, zevk ve isteklerini belirleyerek kadın ve erkekleri yönetiyor ve bazen de çılgınca müsriflik yapmaya yöneltiyorlardı.

Marx, bir çiçekçide büyük bir olasılıkla Nice'ten getirilerek bir sepete yerleştirilmiş küçük bir menekşe demeti görüp onu satın aldı. Dükkanda olduğu gibi sokakta da Jenny herkesin dikkatini çekmişti. Ve Marx, karısının güzelliğiyle gurur duyarak delikanlılığında onunla ilgili yaptığı benzetmeyi anımsadı: "Çiçek açmış akasya!"

Ama Jenny dış görünüşüne duyulan hayranlığı fark etmiyor gibiydi.

"Küçük kızımızın henüz oyuncaklarla veya bebeklerle oynayamaması ne kadar üzücü. Büyümesini sabırsızlıkla bekliyorum," dedi Jenny, olağan bir anne sabırsızlığıyla.

"Kız her şeyi mükemmel anlıyor," diye karşı çıktı Karl, "ona bir ayı alacağız, adını da Ata Trol koyacağız. Heine çok mutlu olacak. Ayı sanki oyuncak bebekten daha gösterişli."

... Marx, bir yıldan biraz fazla bir süredir Paris'te yaşıyordu. Bu süre olağanüstü verimli geçmişti. Edinilen birçok yeni izlenim, felsefe ve ekonomi alanındaki buluşlar, Heine ve Herwegh ile tanışma, mücadelecinin silahını bileyen polemikler, Fransız ve Alman proletaryalarıyla yakınlaşma ve en önemlisi Engels'le kurulan dostluk; 1844 yılını çok özel kılmıştı. Şimdi Karl, tüm bunları gözünün önünden keyifle geçiriyordu. Friedrich, Barmen'e gittikten sonra Karl, tasarladıkları Bruno Bauer'e yanıtı özenle yazmaya devam etti.

Marx'ın kendine özgü özel bir bakış açısı, dünyayı algılayış tarzı vardı.

Araştırma alanı eğer fizik, kimya veya tıp olsaydı, tıpkı dahi doğa bilimcileri gibi büyük buluşlar yapmış olurdu. Ama Marx, kendisine, insanı mutlu etme hayalinin belirlediği başka bir yol seçmişti.

1844 yılında Marx, dünyadaki en mutsuz insanların nerede ve kimler olduğunu kesin olarak biliyordu artık. Felsefenin yaşamdan ne kadar kopuk olduğunu görmek, onu hayretlere düşürmüştü. İnsanlığın politik tarihini

incelemeye başladı ve Birinci Fransız Devrimi, geçmiş ve gelecekteki ekonomiler üzerinde özellikle durdu. Böylece, başlangıçta onun için gizemli olan her şey daha ulaşılır, berrak olmaya başlamış, onun güçlü mantığına ve zekâsına boyun eğmişti.

“İnsanı zenginleştiren, güzel bir yıldı,” dedi Karl Jenny’ye, yeni yılın yaklaştığını müjdeleyen, mağaza vitrinlerindeki süslü çam ağaçlarına bakarak.

***

Lokanta kalabalık ve gürültülüydü. Şarkıcılar Birliği’nin üyeleri, işçiler ve zanaatkârlar –İtalyanlar, Polonyalılar, Fransızlar– bu bayram akşamını Almanlarla birlikte kutlamaya karar vermişlerdi.

Sigizmund Krasotzki, ilk gelenler arasındaydı. Ama Pietro Diverolli ve Cabien, onların biraz eskice olan paltolarının düğmelerini alelâcele diken Stock’un yanında bir süre oyalandılar. Bu arada Geneviève de, kocasının ve arkadaşlarının özenle yıkadığı gömleklerini ütülüyordu. Oldukça yıpranmış ayakkabılarını temizlemek, hepsinin başına dert açtı. Küçük Johann, annesinin sandığından yılda bir defadan fazla çıkarılmayan, Geneviève’in boş saatlerinde uğraşmaktan hoşlandığı parlak yapma çiçeklerle süslenmiş, yassı küçük şapkayı inceliyordu. Hazırlıklar nihayet bitti; Stock ve karısı, şehir merkezine yakın ‘Valentino’ salonuna gitmek üzere Vaugirard sokağından çıktılar.

Karl ve Jenny birkaç işçi ailesiyle birlikte salona girdiklerinde orkestra, artık Bravur valsi çalıyordu. Kadınlar, kocaman kaşmir şallarını, sıcak kapşonlarını, küçük şapkalarını zarif hareketlerle çıkardılar. Gaz lambalarının sarımsı ışığında tüm yüzler daha genç ve güzeldi. Karl, kendi palto ve silindir şapkasıyla birlikte Jenny’nin montunu da vestiyere bıraktı. Bir Alman mültecisi olan vestiyer, onları eski bir dostmuş gibi neşeyle selamladı.

“Hoşgeldiniz Doktor Marx. Bizim Silezyalı kahramanlar hakkındaki yazınızı zevkle okudum.”

Karl, ihtiyara teşekkür etti; ona bir şey sormak üzereyken zayıf, düzgün yapılı genç bir adam kendisine doğru koştu. Bu adam ‘Vorwärts’ın

redaktörü Bernays’tı. Onun hareketli, esinli yüzü şimdi endişeli görünüyordu. Şaşkın bir hali vardı.

“Önemli ve tamamen güvenilir bilgiler aldım,” dedi Karl’a. “Bunu sizinle konuşabilmek büyük şans. Gazetemiz tam bir bozgunun eşiğinde. Sevgili Marx, nasıl bir tutum izlememiz gerektiğini konuşmalıyız. Çünkü ‘Vorwärts’ın kaderi, bizim ortak kaderimiz.”

Karl, Jenny’den kendisini yan salonda beklemesini rica ettikten sonra Bernays’la holden çıkarak büfeye gitti.

Çıkarıldığı yılın ikinci yarısında ‘Vorwärts’ gazetesi, Berlin’deki Kraliyet sistemine ve IV. Friedrich Wilhelm’e hiç acımadan saldırıyordu. Dört yıl önce tahtı ele geçiren bu kral, şimdi Alman büyük toprak sahiplerini, –tüm Alman prensliklerini gerici Prusya İmparatorluğu’nun yönetimi altında birleştirmeye çalışan tehlikeli ve aptal bir güç– açıkça destekliyordu.

Bernays, yazılarında hükümet yanlılarına hücum ediyordu. Ona göre, bunlar; Kral’ı destekleyerek, en gerici toprak ağalarının başlattığı taarruzun sonucunu belirleyen Berlin’in Hıristiyan Alman aptallarıydı.

Bernays’la birlikte Heinrich Heine de Alman gericiliğine baş kaldırmıştı. Gazetede yayınlanan alay dolu şiirleriyle bütün kinini kusarak ‘Yeni Büyük İskender’ lakabını taktığı Friedrich Wilhelm’i aşağılıyordu.

Yabancı ülkelerdeki bu Alman isyancılara eli yetişmeyen Kraliyet Hükümeti, onları sadece çeşitli cezalarla tehdit edebiliyordu.

1 Nisan 1844’te, ‘Alman-Fransız Yıllıkları’ndaki bir yazısından dolayı devlete ihanetle suçlanan Karl Marx’ın ülkeye girmesi ihtimaline karşı Berlin’den Prusya sınır kapılarına tutuklama emri gönderildi. Kraliyet Bakanlığı, Fransa Başbakanı Guizot’dan ‘Vorwärts’ yazarlarının işlerini bitirmesini istiyordu. Bay Guizot ise bunu duymamazlıktan gelmeye çalışıyordu. Tüm gericiliğine rağmen o, oldukça eğitimli bir insan, becerikli ve dikkatli bir politikacıydı. ‘Vorwärts’ın yayınını yasaklaması durumunda çok sayıdaki düşmanının, despotluğu ve deliliği herkesçe bilinen Prusya Kralı’nın hizmetkârı olduğunu ilân edeceği kaygısı, onu Berlin’in isteklerini uzunca bir süre kulak ardı etmeye zorladı. Guizot’nun asla çiğnemediği bir prensibi vardı: Acele etmemek, uygun zamanı kollamak.

Böylece ‘Vorwärts’ gericiliğe cepheden saldırmayı sürdürürken Kral ve Prusya kraliçesi gittikçe daha sık, öfke krizine girdiler. Gazetenin fırlattığı oklar hedefini bulmuştu.

Prusya Hükümeti ve Guizot arasındaki gizli yazışmanın temposu hızlandı. Noel’in ilk gününde Prusya Elçisi von Arnim –Paris salonlarının en şık ve en aranır misafiri– muhteşem bir baloda, uzun bir süre ve ısrarla, Prusya tahtını ve Prusya siyasetinin prestijini, Paris’e sığınmış Alman pleblerinden korumak gerektiği konusunda Guizot’yu ikna etmeye çalıştı. Güzel giyimli ve kibar aristokrat von Arnim, Fransız Hükümeti’ne bu konuda yazılı başvuru yapmayacak kadar zekiydi. Birçok kâğıt sayfasını bizzat doldurmuş olan elçi, imzanın nelere yol açacağını çok iyi biliyordu. Oysa sözlü olarak iletilmiş bir mesaj, her zaman inkâr edilebilirdi. Ama o, tarihin, uzun ve duyarlı kulakları olduğunu unutmuştu. Von Arnim’in, Fransa Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Guizot’ya ‘Vorwärts’ yazarlarının hak ettikleri şekilde cezalandırılmaları için yalvarması gizli kalmadı.

“Eminim ki,” dedi yorgun bir sesle Guizot, saraylı bir bayanı gözleriyle izleyerek, “bu gazeteye doğal olarak duyduğunuz öfke, şair Heinrich Heine’yi de kapsamıyordur. Tüm aydın Avrupa ona hayran. Bizzat benim de onun sihirli lirinin tartışılmaz hayranı olduğumu itiraf ediyorum. Heine’nin esin perisinin ona yazdırdığı diğer her şey gibi, mükemmel iki şiirin, Kral ve Kraliçe’yi kırması için hiçbir sebep yoktur. Şairler çocuk gibidir: Bazen kaprisli, bazen öfkeli; ama her zaman olağanüstü. Çocukların yaramazlıklarını kim ciddiye alıp alınabilir ki? Öyle değil mi Bay Elçi?”

“Bay Heine, divitini iğne gibi batırarak her şeyden çok acı veriyor. O, Prusya siyasetine ve Kral hazretlerine karşı iki değil, on bir şiir yayınladı.”

“Şairler arı gibidir,” dedi sert bir şekilde Guizot, “belki de bazen iğnelerini batırabilirler, ama çiçekten çiçeğe konarak bizler için bal toplarlar. Arılara kim darılabilir ki? İki veya on bir şiir; eğer onlar yüce bir ilhamın meyveleri iseler, bu hiç önemli değil. Tanrıların gözdelerine karşı bu denli bilgiçlik taslamamıza, buluttan nem kapmamıza gerek yok. Üstelik bana verdikleri haberlere göre, sizin ve Prusya tahtının canını bu denli sıkan gazetenin redaksiyon komitesine büyük bir olasılıkla Heine dahil değil.”

“Ben de şiir severim ve uçuk fikirli Heine’ye de birçok kez yardım ettim. Benim bir barbar olduğumu sanmayın. Ama eğer söz konusu olan bu alçak

gazetecik ve onların yazarlarıysa, hiçbir şekilde hoşgörüyü hak etmiyorlar.”

“Gazetenin kapatılması ve yazarlarının sınırdışı edilmesi, hükümet tarafından kararlaştırılacak, sizi temin ederim.”

“Teşekkür ederim.”

Guizot ve von Arnim, ‘Vorwärts’ konusunu kapattıktan sonra, gökkuşağı kadar narin bakır kadehlerle Burgon şarabı içmeye hazırlanırlarken, Marx ve Bernays, kendilerine yöneltilen tehditlere aldırmadan, daha önce belirlenen çizgiden sapmayacaklarına ve geri adım atmayacaklarına karar verdiler.

Büfeden ayrılıp alçak tavanlı, kare salona girmişlerdi. Büyük pencerelerde ve kapılarda altın renginde şeritlerle bağlanmış ipek perdeler vardı, duvarlarda ise kötü çizilmiş savaş resimleriyle iktidardaki Orlèans hanedanlarının portreleri duruyordu.

Karl salondan geçerken Bakunin’i gördü. Bakunin, birkaç Rusla, el kol hareketleri yaparak, sık saçlı başını sallayarak hararetle, bağıra çağıra tartışıyordu. Ruslardan biri Yakov Tolstoy’du. Marx’ı fark eden Tolstoy, Bakunin’le birlikte hemen ona doğru seyirtti.

“Düşüncenizin derinliğine hayranım,” diye başladı Tolstoy, bas sesiyle. “‘Avrupa sorunu’ ve tabii ki özellikle ‘Hegel’in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi’ yazılarınız eski fikirleri mükemmel bir şekilde çürütüyor. Eveet, biz Ruslar arasında Hegelcilik hastalığına yakalanmamış olan var mı ki? Ve siz, Alman bilimadamı, devrimci Feuerbach’tan sonra geliyorsunuz ve insanlara kendi kafalarını geri veriyorsunuz.”

Karl, karşısındaki, altın düğmeli açık-yeşil redingotlu ve kareli mor pantolonu eğilse patlayacakmış gibi duran bay ‘züppe’ye dikkatle baktı.

Bakunin hariç tüm Ruslar, gösterişli giysileri, keskin parfüm kokusu ve abartılı saç modelleriyle dikkat çekiyorlardı. Kont’un saçları özenle ortadan ikiye ayrılarak küçük bukleler haline getirilmişti. Dimdik kolalı yakaları olan açık renk redingotlar giymiş iki Rus da saçlarını kulaklarını kapatacak biçimde taramışlardı. Her ikisinin de favorileri çenelerine kadar iniyordu.

Rus kadınları da, çok geniş tafta elbiseleri ve kocaman, rengârenk Hint kaşmiri şallarıyla daha az dikkat çekmiyordu. Yüzükler, bilezikler ve

broşlar zenginliği gösteriyor, Bayan Elenova, altın saplı gözlüğünü kaldırıp Marx'a bakarken ona saygı kadar korku da duyduğunu saklamaya çalışmıyordu.

"Ne mutlu bize ki, devrim artık demode oldu. Bu başlığı bir yerlerde görmüştüm. A, evet! Roma'da, tavanını Michalengelo'nun işlediği Sistina Kiliseciğinde. Hz. Musa bulutların arasında," dedi Elanova, sesini kısma gereğini duymadan yakışıklı Grigoriy Mihayloviç Tolstoy'a. "Şu sizin Marx tam bir Musa. Öyle bir bakıyor ki, sanki herkesin içini okuyor," diye devam etti, Bakunin'i tutarak.

Ama Bakunin bu geveze toprak soylusu kadına selam verip Marx'a doğru yürüdü.

"Bakın Marx," dedi Marx'ın kolunu sertçe tutarak, "size söylemek isterim ki, Ruge'yle tartışmanızda sizi tamamen haklı buluyorum. Dürüstlük her şeyden önce gelir. Gazetelerde veya sözlü tartışmalarda muarızınız beni birçok kez savunmuş olmasına rağmen sizin günahınızı alamam. Siz haklısınız; o değil, siz."

"Buna sevindim, çok sevindim," diye cevap verdi Karl, heyecanla.

Ama Kont Tolstoy, nezaketsizce Bakunin'i itip Marx'la konuşmaya çalıştı.

"Bildiğiniz gibi ben, sizin toprak köleliğinden tiksinmenizi anlayabiliyorum. Toprak köleliğinden benim de nefret ettiğimi söylemek zorundayım ve yemin ettim ki, ölmeden önce... " diye başladı ama susmak zorunda kaldı.

Bu arada birkaç kişi Marx'ın etrafını sarmıştı. Onlardan ilki, Büchner ve Blanqui'nin dostu, korkusuz devrimci Johann Stock'tu. Stock'un yüzü anormal derecede kızarmıştı. Artık saçları iyiden iyiye ağarmıştı.

Ardından Pierre Joseph Proudhon geliyordu. Bakunin onları geniş bir el hareketiyle selamladı.

"Proudhon!" diye çığlık attı bayan Elenova. "Ama o hiç plebe benzemiyor. Eğer biraz daha güzel giydirseler Lordlar Kamarasında bile yer alabilir."

“O her zaman yeterince iyi giyinir,” dedi havalı bir pomeşçik.[10]

“Ama ben eminim ki,” diye konuşmaya katıldı Kont Tolstoy, “Bay Proudhon kendisini yoksul bir yaşama bile isteye mahkûm ediyor, bir tavan arasındaki küçücük kötü bir odada kalıyor. Ziyaretlerimden birinde onu pencerenin pervazında yazı yazarken buldum. Bugün, bir küçük burjuva gibi giyinmiş; oysa onunla tanıştığımda, yamalı pantolonu, yün gömleği ve tahta topuklu ayakkabıları vardı. İmkanları kısıtlı proleterler gibi yaşıyor. Zaten doğuştan bir proleter.”

“Öyle kötü şartlarda yaşaması da çalım satmaktan başka bir şey değil,” dedi Ruslardan biri.

Tolstoy; Stock, Proudhon ve Bernays ile birlikte yan odaya geçen Marx’a bakarken:

“Hayır, düşünce tarzından doğan bir inanç. Ama eminim ki, bundan bıkacak,” diye sözünü bitirdi.

Birkaç dakika sonra Bernays büyük salona geldi ve kürsüye çıkarak orada toplanmış bulunanlara oturmalarını rica etti. Herkes fazla gürültü çıkarmadan, koşuşturmadan eski, ağır sandalyelerin üzerine yerleşti.

Genç Bernays’tan hemen sonra kürsüye Proudhon çıktı. Otuz beş yaşında olmasına rağmen daha genç gösteriyordu. Yumuşak açık renk saçları, düzgün büyük alnının üzerine düzensiz bir şekilde düşmüştü. Favorileri, ince oval yüzünü çevreliyordu; metal çerçeveli küçük gözlükleri, dünyaya sanki biraz dalgın bakan, ufak, miyop gözlerini gizleyemiyordu. Biçimli dudakları ısrarla büzülmüştü; burnu ise fazla büyük değildi.

Safkan Burgonyalı olmasına rağmen dış görünüşü bir Alman’ı andırıyordu. Onun bir Fransız olduğunu sadece hızlı hareketleri, jestleri ve canlı konuşması ele veriyordu.

Proudhon, ateşli bir hatipti ama ekonomik çelişkiler, gelecekteki devrim ve komünizm hakkındaki fikirlerinde berraklık yoktu. Bolca yapılmış alıntılardan ibaret konuşmasının parlak sözcükleri, söylendikleri anda ikna edici görünüyorlar ama hemen ardından sabun köpüğü gibi dağılıp yok oluyorlardı. Bu konuşmanın, ne mantıklı bir düşünce örgüsü ne de ikna ediciliği vardı.

“Bu Fransız, bir Alman kafası taşıyor ama sorun da orada: Çok karışık,” dedi Johann Stock, Alman Mülteciler Komitesi’nin yöneticisi Hermann Ewerbeck’e.

Proudhon’un konuşmasını dikkatle dinleyen Jenny’ye göre ise, “Onun düşünceleri, ipe dizilmemiş inciler gibi”ydi. Jenny birden kalbinin hızla çarpmaya başladığını hissetti. Kürsüye Marx çıktığı zaman, hep böyle olurdu. Onun söyleyeceği her sözcükten ne kadar emin olursa olsun yine de heyecanlanırdı.

Marx konuşmasına başladı. Salona, beklentili bir sükûnet hakim oldu. Kürsüye daha yakın oturan Ruslar bile fısıldaşmayı kesti.

Marx, Paris’te kaldığı bir yıl zarfında bazıları için son derece değerli, bazıları için ise korkunç olmuştu. İnsanlarda kendisine karşı uyandırmadığı tek duygu ise umursamazlıktı.

Karl daha birkaç sözcük söyler söylemez Jenny –tüm dikkatini kürsüye vermiş, beklenti içinde ve sevgiden ibaret– onun hangi konuda konuşmaya karar verdiğini anlamıştı. Marx, son aylardaki çıkarsamalarını, elde ettiği sonuçları anlatıyordu. ‘Vorwärts’a yazarken ve daha sonraki dönemde de bu sonuçlar üzerinde çalışmıştı. Sanki kendisini heyecanlandıran ve yeni fikirler doğuran bu buluşları yeniden ve yeniden işliyor, doğruluğunu sınıyordu.

Marx, burjuvazi ve proletaryanın kurtuluş hareketleri arasındaki farklılığı açıkladı. 1789 Fransız Devrimi’nin yönetimini kimin üstlendiği konusunu birçok kez düşünmüştü. Lyon fabrikatörleri ve onlara katılan tüm zengin aydınlar; Brissot, Condorcet, büyük fizikçi Lavoisier, manifaturacı Rolland ile bir kuyumcunun kızı olan karısı, zenginliklerine ve eğitimlerine rağmen yönetimde söz sahibi olmamışlardı; onların siyasi iktidarı talep etmelerinin nedeni, sömürülmeleri veya aç olmaları değildi.

İktidara doğru yürüyen üçüncü sınıfın zenginleri için, soylu Fransa’nın duyduğu kin, korkunç ve çekilmez bir ayakbağı olmasına karşın devrimin itici gücünü, daima, tüm haklardan yoksun ve bir lokma ekmek, yakacak ve iş için sürekli mücadele eden en geniş yoksul kitleler oluşturmuştu.

Halkın feodallere ve toprak ağalarına karşı isyanını kurnazca kullanan burjuvazi, politik gücünü devrimin enerjisinden kazanmıştı. Ama iktidarı

ele geçirdikten sonra müttefiklerine –emekçilere– her zaman sırtını dönmüş; zaferin tüm kazanımlarını kendisine malederken silahını zanaatkârlara, işçi ve köylülere doğrultmuştu. Baltalarla, eğer o da yoksa taşlarla silahlanarak barikatlar kuran işçilerin, emekçilerin, halkın zaferi veya yenilgisi, devrimin de kaderini belirliyordu.

Karl, insan olarak yaşamlarını sürdürme hakkına bile sahip olmayan Lyon dokuma işçilerinin, İngiliz işçilerinin çok iyi bildiği yaşam koşullarını gözünün önünden geçirdi. Her türlü haktan yoksun, sömürülen plebleri ayaklanmaya, isyana iten, işte bu koşullardı. Burjuva devrimleri ve proletarya devriminin nedenleri arasında pek çok belirleyici fark vardı.

Johann Stock, sandalyesinin üzerinde daha fazla kalamamış, sanki büyülenmiş gibi kürsüye yaklaşmıştı.

Marx kürsüden inerken ona birkaç el uzandı. Bu sarılmalar, sevgi ve güven dolu bakışlar, çalışmaları karşılığında ona sunulan en güzel ödüldü.

“Sen sadece bir düşünür değilsin. Sen insansın!” dedi Stock, Marx’a.

İtalya, Polonya ve Fransa’dan işçiler ve devrimciler, Marx’ın elini sıktılar. Proudhon, somurtmasına rağmen Marx’ın konuşmasının önemini kavramıştı.

Rusya’nın step bölgelerinden bir pomeşçik, Grigoriy Mihayloviç Tolstoy, gözyaşlarını silerek Karl’a sokuldu, ona sarıldı ve heyecandan karıştırdığı bir Fransızcayla;

“İnsanlar ve kendi vicdanım önünde yemin ederim ki, ülkeme döndüğümde, köylüler için okul ve hastane kuracağım, onları insanca yaşatacağım. Doktor Marx, benimle Rusya’ya gelin, buyurun gelin lütfen. Gelin dostum!..”

***

Marx, ocak ayının ilk günlerine kadar hiç ara vermeden ‘Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi’ üzerinde çalıştı. Arka arkaya birkaç gece hiç uyumadığı oluyordu. Bu, gerçek bir yaratıcı kendinden geçişti. Yüzü solup sararsa da yorgunluk hissetmiyordu. Olağanüstü gergin olduğu, sadece sık

sık öfkelenmesinden anlaşılıyordu. Ama Jenny, onu kolayca yatıştırabiliyordu.

Karl yeni çalışmasında, Bruno Bauer ve yandaşlarıyla sadece teorik düzeyde tartışmakla ve fikirlerini çürütmekle yetinmedi; aynı zamanda kendi geçmişini de sorguladı. Bir zamanlar kendisi de bir Hegelciyken felsefi gerçeği bulmak için Bruno'yla birlikte yürümemiş miydi? Bauerler'in Charlottenburg'daki evinde, Profesör Gans'ın öldüğü gün, o ana kadar inandıklarından şüphe duymaya başlamış, o günden bu güne de öyle çok yol katetmişti ki.

Her zaman olduğu gibi Karl, eskiyi çürütüyor, yıkıyor; yıkıntılar üzerinde yeniyi yaratıyor ve kuruyordu. Derin, anlatım tarzı bakımından mükemmel açıklamaları sayfaları dolduruyordu. Bruno Bauer'in Fransız materyalizmi ve Fransız Devrimi hakkındaki saçmalıklarına karşılık Marx, bu tarihsel olguları olağanüstü bir parlaklıkla irdeledi. Bruno Bauer, ruh ve madde, fikir ve çıkar kavramları arasında çelişki arayıp duruyordu.

"... Her zaman, 'fikir', 'çıkar'dan ayrı tutulduğu ölçüde içler acısı bir başarısızlığa uğramıştır," diye yazdı Karl: "... 1789 Devrimi'nde, burjuvazinin çıkarı, 'tumturak'ın dağılmış ve bu çıkarın beşiğini taçlandırdığı 'esrik' çiçeklerin solmuş bulunmalarına karşın başarısız olmak şöyle dursun; her şeyi kazanmış ve büsbütün gerçek bir sonuç sağlamıştır.

Bu çıkar öylesine güçlüydü ki, Bourbonlar'ın İsa'lı haçını ve mavi kanını olduğu gibi, Marat'nın divitini, teröristlerin giyotinini ve Napolyon'un keskin kılıcını yendi."

Marx, Bruno Bauer'in, devletin uygar toplumun tüm 'atomlarını' bir bütün halinde birleştireceği iddiasını da çürüttü.

"Sadece siyasi bir batıl inanç, günümüzde devletin burjuva toplumunu ayakta tuttuğunu düşünebilir. Oysa gerçekte tam tersidir; devleti ayakta tutan burjuva toplumdur."

Bruno'nun sanayi ve doğanın tarihsel bilinçle ilişkisi hakkındaki fikirlerine yanıt olarak Marx, şöyle bir soru yöneltti: "İnsanın doğa, sanayi ve doğa bilimiyle olan teorik ve pratik ilişkisini tarihsel devinimden ayırarak bilime biraz olsun yaklaştığını mı düşünüyor eleştirel eleştiri?" "O" diye yazdı Marx, eleştirel eleştiri için, "düşünceyi duygulardan, ruhu

bedenden, kendi kendini dünyadan ayırdığı gibi, tarihi de doğa bilimi ve sanayiden ayırır ve onun için tarihin doğduğu yer, yeryüzünde yapılan kabaca maddi üretim değil, gökyüzünde dalgalanan sisli bulutlardır."

Marx, Engels'le ilk ortak çalışmasını gece geç saatlerde bitirdi.

Sonra da Engels'in broşür için yazdığı, keskin bir zekânın ürünü olan alaycı girişi tekrar ve özel bir zevkle okudu:

"Eleştiri," diye yazmıştı Friedrich, "'var olan şeyler kategorilerine' yani var olan Hegelci felsefe ile var olan toplumsal özlemlere 'dayanarak formüller türetmek'ten başka da bir şey yapmaz; formüller, sadece formüller; ve dogmatizme karşı tüm saldırılarına rağmen o, kendi kendini dogmatizme mahkûm ediyor, dahası kadınsı dogmatizme. O, ihtiyar bir kadındır ve bu şekilde de kalır: Onda o Hegelci felsefe, en iğrenç soyutlamaya indirgenmiş kuru gövdesini gülünç bir biçimde örtüp süsleyen ve zampara ardında Almanya'dan çekip giden kurumuş dul, kendini hemen gösterir."

Karl, elyazmasını okuduktan sonra, kitabın yazarlarının isimlerini yazdı. İlk önce arkadaşınınkini, sonra da kendi adını.

Daha sonra da hafif tütünden bir sigara sarıp keyifle tüttürdü. Karl, sonlandırılmış bir işin verdiği zevki duyumsayarak dinleniyordu. Önünde öylesine çok başlanmamış iş, o kadar yeni fikir ve hedef vardı ki...

Bu günlerde Guizot, Prusya Hükümeti'ne verdiği sözü yerine getirdi. 16 Ocak 1845'te, Karl Marx'a, Fransa'yı terk etme emri ulaştı. Heinrich Börnstein 'Vorwärts'ın yayınını durduracağına dair söz vererek sınırdışı edilmekten kurtuldu; Arnold Ruge, Saksonya Elçisi'nden kendisine arka çıkmasını rica ettikten ve Prusya'ya bağlılığını kanıtladıktan sonra Paris'te kaldı. Heinrich Heine, onun yeteneğine hayran olan Guizot'nun desteği sayesinde kurtuldu. Marx, kendi prensiplerinden hiçbir şekilde ödün vermeyi kabul etmeyerek Brüksel'e taşınmaya karar verdi.

Akşam, yola çıkmadan önce Marx'ın en yakın arkadaşları eve geldi. Herkesten önce de Emma Herwegh. Jenny, Brüksel'e, kocasının yanına gitmeden önce çocukla birlikte birkaç gün onda kalmak zorundaydı.

Marxlar’ın evinde, her zamanki huzur ve düzenden eser kalmamıştı. Çiçek dolu vazolar, peçeteler ve Trier’den getirilmiş güzel örtüler ortadan kalkmıştı. Küçük Jennyhen’in karyolasındaki pembe kurdeleli tül perdecikler artık yoktu. Masaya mütevazı bir akşam yemeği kondu. Emma etrafa baktı, ellerini çırptı, dantelli pahalı patiska mendilini gözlerine götürerek Jenny’ye sarıldı.

“Sevgili Jenny, Georg için öyle korkuyordum ki, iyi ki bu işlere bulaşmadı. Sanırım o da kovulmak istiyor. Çünkü sonuçta, kovulmak, mücadelenin kanıtı. Ama Georg zaten gözden düşmüş bir şair. Sadece iki yıl önce bizi İsviçre’den kovdular. Ah, şairler her zaman heyecan peşindedirler! Herwegh, lirik olduğu kadar da devrimci, üstelik o, Karl’sız bir Paris’i düşünemiyor.”

Emma konuşmasını sürdürürken küçük Jenny’yi kucağına alıp göğsüne bastırdı ve bebeğin küçük yumuşak başını tatlı sözler eşliğinde öpücük yağmuruna tuttu; sonra yine şaşkın bir şekilde Jenny’ye dönerek;

“Günümüzde, tüm iyi insanlar gezginliğe zorlanıyor,” dedi.

Georg’un ve arkasından da Heine’nin gelişi, sözlerine devam etmesini engelledi.

Heinrich Heine son zamanlarda bariz bir şekilde değişmişti. Dizlerini bükemediği için ayaklarını zorlukla hareket ettiriyor; hastalık onu yavaş yavaş öldürüyordu. Yüzü yeşil bir renk almış, hafifçe çarpılmıştı. İradesine boyun eğmeyen gözkapakları sürekli düşüyor, içe kaçmış koyu renk gözlerini kapatıyordu. Kırlaşmış sakalı, zayıf, cefakâr yüzünü daha uzun gösteriyordu. Güçsüz, sarkmış sol koluna şimdi zorlukla sahip çıkan Heine’nin, sadece birkaç yıl önce, tıpkı Herwegh’inki gibi çekici bir dış görünüşü olduğuna ve ataklığı ve canlılığıyla ün kazandığına inanmak zordu.

Heine, son modaya uygun giyinmişti. Güçsüzlüğünü ve fiziksel acılarını gizlemek için her yolu deniyordu. Marx’ın gidecek oluşu, şairi derinden sarsmıştı ve her zaman şaka yapmayı seven bu adam, şimdi suskun ve hüzünlüydü.

Kısa bir süre sonra Karl da geldi. Brüksel treni için bilet almıştı. Konuşma, uzun süre beklenilen yolculuk etrafında döndü.

“Brüksel on dört saat çekiyor,” dedi Karl, içinde eşyaları bulunan sepeti bir iple bağlarken.

“Tabii en iyi olasılıkla; ama yirmi saat de sürebilir,” diye söze girdi Herwegh, boşalan odaya ve yolculuk hazırlıklarına kederle bakarak. Purosundan bir nefes çekip koltuğa oturdu; her zamankinden daha solgun ve gergindi.

“Avrupa’da demiryolları ağır gelişiyor. Oysa tren, insanlar için gerçek bir nimet. Fransa’daki demiryolu ağı üç bin kilometreyi bile bulmaz,” dedi Herwegh.

Heinrich Heine, bir şişe pahalı şarap açarak burada toplanmış olanların şerefine ve mutlu geleceğe içmeyi teklif etti.

İlk kadehler bittikten sonra Heine, zaten çekik olan gözlerini kısıp sadece dolgun kadınsı dudaklarıyla gülümseyerek, kadehleri yine doldurdu ve konuştu:

“Kahrolsun tiranlar, dar kafalılar ve dönekler!”

“Düşümüzün gerçek olacağı günlere kadeh kaldıralım,” dedi Herwegh. Koltuktan fırladı ve beklenmedik bir heyecanla kadeh tokuşturmaya başladı.

Şaraplar içildikten sonra Heinrich Heine, öbür odaya geçti, küçük Jenny’nin karyolasına yaklaştı ve üzerine eğildi. Çocuğa herhangi bir şey bulaştırmamaları için yabancıları çocuğun yanından genellikle kovan Lenchen, ona sevimli bir şekilde gülümsedi. Bu, Heine’ye tanınan bir ayrıcalıktı. Bir seferinde, havale geçiren küçük Jenny ölümcül kasılmalarla sarsılırken, tesadüfen uğrayan şair, kendi elleriyle banyo hazırlayıp bebeğin yaşamını kurtarmıştı. Şaşkın, çaresiz kalmış anne ve baba, Heinrich Heine’nin büyük bir hız ve ustalıkla küçük kızlarını yıkayıp ovmasını seyrederken şaşkınlıktan donup kalmışlardı. Banyo, küçük Jenny’nin kasılmalarını kesmiş, sağlığını ona geri vermişti!

Veda yemeğinden sonra Georg’un başı ağrıdı ve Emma bir an önce eve dönmeleri için onu ikna etmeye çalıştı.

“O öylesine narin, öylesine duygusal ki. Karl’ın kovulması onu umutsuzluğa düşürüyor,” dedi Emma, şapkasının kurdelelerini bağlarken.

“Yarın görüşmek üzere, sevgili Jenny.”

Herwegh, Karl’a sıkıca sarıldı.

“Eğer başka bir şekilde görüşemezsek, ben sana geleceğim,” dedi.

Karl, Jenny ve Heine, Herweghler’i gönderdikten sonra masaya oturdular. Ruge konusu açıldı.

“Solon’un sözleri bu durumu açıklayabilir,” dedi Heine.”Bilge diyor ki: ‘İnsan yaşadığı sürece ona, mutlu demeye çekinin.’ Arnold yaşadığı sürece dürüst olduğunu söylemeye çekinin. Bekleyin; yeni pislikler yapabilmesi için çok zamanı var. O da bu konuda zirveye tırmanabilmek için antrenman yapıp duruyor.”

Herkes güldü.

“Sizden Bayan George Sand hakkında bir şeyler öğrenmek istiyorum,” diye başladı Jenny. “Çünkü onu yakından tanıyorsunuz, hatta arkadaşlığınız bile var. Ben ‘İndiana’ ve ‘Consuela’yı tekrar okudum. O, eserlerinin konularını çoğu zaman yalnızca aşka, üstelik zaman ve mekandan soyutlanmış bir aşka indirgemesine karşın çok yetenekli. Ve her zaman, aşk özgürlüğünün yasal sayılmasını talep ediyor ısrarla.”

Heine, parmaklarıyla uzun ve yumuşak saçlarını taradı, Jenny’ye baktı ve cevap verdi.

“O artık pek de genç sayılmayacak bir bayan. Ama hâlâ zeki ve yetenekli. Şimdi onun birlikte olduğu Chopin, hiç kuşkusuz en yetenekli piyanist-virtiöz ve en çekici insanlardan. Ama çok hasta, ülkesi Polonya’nın kötü durumu onu derinden etkiliyor ve değişken karakterli sevgilisiyle başa çıkması hiç de kolay değil.”

“George Sand görünüşe göre müziği seviyor. Uzun bir süre Liszt’le de arkadaşlık etmişti,” dedi Jenny.

“Evet, ama prenses d’Agault onları ayırdı. Aurore Düdevant –George Sand’ın bu takma erkek adı arkasına niye gizlendiğini anlamıyorum– gerçeği bulabilmek için bocalayıp duruyor. Aradığını müzikte buluyor. Çünkü müzik, bize ıstırap çektiren çelişkilerden azade. Seslerde, aptallık ve kendimizi zeki göstermeye iten hırslar yok. Herkes kendince, istediği her

şeyi onda buluyor ve bundan dolayı insan kendini daha iyi ve daha canlı hissediyor."

"George Sand, hem yaşamda hem de yaratıcılık alanında cesur bir kadın," dedi Jenny, kendinden emin. "Dünyaya dikkatle ve anlayışla ama biraz hüzünle bakan derin, siyah gözleri ve esmer yüzü benim hoşuma gidiyor."

"Dünyaya bakınca insan, hüzünlenmek için epeyce şey bulabilir," dedi Heinrich, sesinden o her zamanki alaycılığı silerek.

Karl'ın Paris'teki bu son akşamında Jenny ve Karl, Heine'yi geç saatte uğurladılar.

"Senden ayrılmak, diğer herkesten ayrılmaktan daha zor geliyor bana Heinrich. Seni seve seve birlikte götürebilirdim," dedi Marx, ona son kez sarılırken.

***

... 3 Şubat'ta, gün ağarırken, Marx, Brüksel'e gitmek üzere yola çıktı. Jenny, mobilyaları ve çeyizinin bir kısmını satmak için Herweghler'de kaldı. Yabancı bir kente taşınıp yerleşmeleri için para gerekiyordu. Paris'ten bir an önce ayrılıp kocasının yanına gitmek isteyen Jenny, her şeyi yok pahasına sattı ve bu yüzden eline geçen para son derece azdı. Üstelik bir de hastalandı. Henüz tam olarak iyileşmeden, Emma'nın tüm ısrarlarına rağmen Jenny, artık kendisine yabancı ve sevimsiz gelen kenti terk etti. Herweghler, kiraladıkları faytonla onu ve çocuğu gara götürdüler.

Jenny, faytonun kirli camından, Paris'e hüzünle baktı. Burada öyle mutlu anlar yaşamıştı ki. Hantal bir kadanaya koşulmuş fayton, engebeli taş yolda zıplayarak tanıdık, hareketli sokaklardan geçiyordu. Herwegh, hayranlıkla Notre Dame Kilisesi'nin siluetine dalıyor, Jenny'ye Paris'in anası muhteşem Lutetia hakkında şiirler okuyordu. Emma, Jenny'ye trende küçük Jennyhen'nin yüzünü tülle örtmesini öğütlüyordu.

"Trenler son derece pis ve lokomotifin bacası tıpkı Vezüv'ün krateri gibi duman püskürtüyor. Vagonlarda hiç konfor yok; buhar çağının bu yüce buluşunun canı cehenneme," dedi Emma, sürekli bir şeylerin yerini değiştirerek. "Posta faytonlarını tercih ederim, özellikle de aktarmalı yolculuğu. Çok romantik, hava ve manzara muhteşem! Georg da hassas

boğazıyla tren yolculuğu yapamaz. Tren, sadece sağlıklı ve yoksul insanlara uygun."

"Çok doğru," diye gülümsedi Jenny, "tren yollarını işçiler yapıyor, onlar yararlanmalı."

"Emma, ne söylediğinin farkında mısın," diye kızdı Georg.

"Evet, benim kadar tasalı ve huzursuz bir insanın bunalıp saçmalaması çok doğal," diye cevap verdi Emma, hatasını kabullenerek.

Etrafı avluyla çevrili, kocaman, çirkin bir ambara benzeyen gara geldiler. Taşıyıcılar, eşyaları peronun tahta döşemesine bırakmışlardı. Kocaman bacalı küçük bir lokomotif, dar sandıklara benzeyen birkaç vagonu korkunç bir gürültü ile sürükleyip dumana boğarak geldi.

Herwegh, pis kokulu dumandan öksürmeye başlayınca Emma onu oradan uzaklaştırdı. Yolcular, kapılara doğru koşuyor ve eşyalarını sert banklar üzerine atarak korkunç bir itiş kakışla kendilerine yer tutuyorlardı. Jenny, çocuklar ve Helene bir yığın sepet ve bavulla henüz vagona yerleşmişlerdi ki, trenin hareket etmek üzere olduğunu hatırlatan keskin bir zil sesi duyuldu. Lokomotif yine feryat etmeye başladı ve vagonlar, kahverengi duman perdesiyle örtüldü. Jenny'nin, peronda duran arkadaşlarını son bir kez daha görme çabası boşa gitti. Vagonlar sallandı, sanki bir uçuruma düşmeye hazırlanıyorlarmış gibi eğildi ve rayların üzerinde yürüdü.

Görünüşleri varlıklı esnafa benzeyen iki kadın dua etti. Katolik bir papaz, kahverengi pelerininin cebinden bir tespih çıkararak hızla dua okumaya başladı.

"Sağ salim varır mıyız? Bu tehlikeli bir ulaşım aracı değil mi?" diye sordu, redingotu dizlerine kadar gelen bir ihtiyarcık, pencereden korkuyla bakarak. "İnsan buradan atlayamaz! Şeytan gibi de hızlı!"

Sarsıntıdan bunalmış bir kadın fenalık geçirdi. Sanki deniz tutmuş gibi acı çekiyordu; pencereyi açtı ve dışarıya sarktı. Esnaf kadınlar hemencecik uyudular ve sesli sesli horuldamaya başladılar.

Vagonun sonlarında bir çocuk ağladı ve küçük Jennyhen hemen uyandı. Lenchen'in açık sarı renkli büyük sepetten yollukları çıkarabilmesi için Jenny, çocuğu kucağına aldı. Çok kısa bir süre sonra, kahvaltı, şapka

kutusunun üzerine hazırlanıvermişti. Lenchen olağanüstü bir beceriyle şapka kutusunun üzerine yaydığı peçeteye küçük tabakları yerleştirdi. Tabaklarda yaprak inceliğinde kesilmiş pembe salam, purolara benzeyen 'avcı' sucukları ve üzerinde su kabarcıkları birikmiş İsviçre peyniri vardı. Kahvaltıyı, ekmek ve ev kurabiyeleri tamamlıyordu. Bu baştan çıkarıcı sofranın cazibesine karşı koymak mümkün değildi; Jenny yemeye başladı. Bu da, yemek ve ev işlerinde kendini rakipsiz gören Lenchen'i mutlu etti.

Gümrük memurlarının, sınırda yaptığı eşya kontrolünden sonra tren, yoluna, Belçika topraklarında devam etti. Jenny, etrafta Fransa'dan çıktıklarına dair bir belirti göremiyordu. Sadece, duraklarda Fransızcadan başka Flamanca da konuşuluyordu. Küçük ormanlar, tarlalar ve tepeler, vagonun penceresinde bir görünüyor bir kayboluyordu. Gökyüzünün somurtkanlığı ve çiseleyen karla karışık yağmur da Vanneau sokağını hatırlatıyordu. Yol boyunca karşılaşılan, birer ambarı andıran garlardaki her şey, sınır denen belirlenmiş çizginin öbür tarafındakinin tıpatıp aynısıydı.

... Tren rötar yapmıştı. Karl, horlayan lokomotifin ve sallanan, pis vagoncukların gelmesini garda uzun süre bekledi. Tren en sonunda geldi, Karl karısıyla kızına sarıldı. Ayrılıklarının üzerinden sadece birkaç hafta geçmişti ama Jenny ve Karl'ın özlemleri sınırsızdı.

"Zor günlerde birlikte olmalıyız," diye düşünüyordu Jenny. Birbirlerine kavuştukları şu anda, Jenny'nin gelecek hakkındaki endişesi yok olmuştu. Hiçbir şey imkânsız ve zor gelmiyordu ona artık.

"La Bruyére diyor ki," dedi Jenny, gardan çıktıklarında. "Aşk ateştir, ayrılık ise rüzgâr. Derin duygular, rüzgârda alevlenir; yüzeysel duygular ise söner, sınamalardan geçemez."

"Sevgilim, yoksa bu konuda hâlâ kaygıların mı var senin? Bizim sevgimiz, tüm sınamalardan çok önceden geçti ve sonsuza dek süreceğini kanıtladı."

Jenny, sessizce onun elini sıktı. Yabancı kente merakla bakıyordu. Kent, göklere doğru uzanan sayısızca yapı ve tapınaklarıyla, sivri çatılarıyla, dar ama Paris'tekiler gibi düzgün olmayan sokaklarıyla, heykel ve şadırvanlarla süslü bir yığın meydanıyla insanı etkiliyordu. Burada başka bir kültürün, Flaman kültürünün havası hissediliyordu.

Tüccarlar ülkesi, sakin burjuva monarşisi; Paris’te, bir volkanın üzerinde oturan Louis-Philippe tam da böyle bir ülke düşlüyordu, ama nafileydi.

Jenny, sessiz Plaine Saint Gudule sokağındaki ‘Bois Sauvage’ otelinde kiralanmış, özenle döşenmiş mobilyalı daireye girip yorucu yolculuğun ardından biraz dinlendikten sonra, Karl, ona Brüksel’e geldikten hemen sonra yaptıklarını anlattı. Karl’ı Emniyet Müdürlüğü’ne çağırmışlar ve son derece kibar karşılamışlardı. Konuşma kısa sürmüştü.

“Eğer siz, Bay Karl Marx, ailenizle birlikte Belçika Kraliyet başkentinde yaşamak istiyorsanız, Belçika’nın siyaseti hakkında bir tek satır bile yayınlamayacağınıza dair yazılı bir belgeyi imzalama nezaketinde bulunmanız gerekecek.”

Marx, rahatlayıp derin bir oh çekmiş ve iyimser bir tavırla gülümsemişti. Böyle bir belgeyi gönül rahatlığıyla imzalayabilirmiş; bu konuyla ilgilenmeyi hiç mi hiç düşünmüyormuş.

***

Jenny, Brüksel’de şair Freiligrath’la tanıştı. Jenny’nin Paris’ten gelmesinden hemen sonra, şair, soğuk bir şubat günü Marxlar’a gelmişti.

Küçük Jenny, ağaç parmaklıklı yüksek bir sandalyenin üzerine oturmuş yüksek sesle gülüyordu; kurdele ve dantellerle süslü yeni elbisesi içinde oldukça sevimliydi. Koyu renk saçlarına yerleştirilmiş şapkasının kurdeleleri gamzeli çenesinin altında bağlanmıştı. Lenchen, masalara ve raflara kolalı peçeteler, ufak tefek süsler yerleştirmiş, ‘Bois Sauvage’ otelinin mütevazı odaları birden değişmişti.

Eve dönen Karl’ın sesini duyunca Jenny, yan odaya çıktı.

Karl yalnız değildi. Karısına, yanındaki orta boylu adamı tanıttı.

“Bu, Ferdinand Freiligrath; şair, demokrat, gericiliğin yılmaz teşhircisi ve gerici Prusyacılığın düşmanı.”

“Evet, ‘Özgürlük’ ve ‘Anıt’ın yazarı. Mükemmel şiirler,” dedi Jenny, yorgun yüzlü yabancıya bakarak.

Freiligrath artık kırkına merdiven dayamıştı. Dağınık saçları omuzlarına düşüyordu. Son yıllardaki gezginlik, saf romantizme dayanan eski ideallerinin yıkılışı, dünyaya hakim olan haksızlığa karşı nefreti, sadece ruhunu değil geniş sakallı, hafifçe şiş solgun yüzünü de acıyla damgalamıştı. Freiligrath için apolitik dönem sona ermişti. Hayalperest, edebiyatın herhangi bir amaç taşımasından nefret eden, soyut sanata özlem duyan şair; katı ve sarsıcı gerçekle karşılaşınca, insanların ne çok acı çektiğini ve birçoğunun yaşamını ne kadar bilinçsiz sürdürdüğünü fark edince ürpermişti.

Geçmişte yazdığı, açıklıktan yoksun ama bülbül şakımaları gibi coşkulu şiirleri, kendisine üç yüz talerlik Kraliyet maaşı sağlayan destanlara ve türkülere beslediği hayranlık, şimdi ona bağışlanmaz bir ihanet gibi geliyordu. Herwegh'in sürülmesi, yaşayan, ilerici düşünce ve görüşlere karşı uygulanan baskı, yöneltilen saldırılar, kinini bilemişti. Kraliyet maaşından vazgeçip Almanya'yı terk etti ve yeni yazdığı devrim şiirleri dizisini; 'İnancın Sembolü'nü yayınladı.

Karl, Freiligrath'la tanışmış olmaktan çok hoşnuttu. Onun açık, sade ve erkeksi karakterini beğeniyordu.

Şubatın son günlerinde Marx'ı canlandıran ve sevindiren bir gelişme daha olmuş, Engels'le birlikte Bruno Bauer'e karşı yazdıkları kitap yayınlanmıştı. Karl'ın kafasında bundan böyle artık yeni tasarılar vardı.

Bu arada Friedrich, ona, aralıklarla günlük tarzında yazdığı uzun bir mektup gönderdi.

"Sevgili Marx!

Köln'le yaptığım uzun yazışmalar sonucunda nihayet adresin elime geçti ve oturup hemen sana yazıyorum. Sınırdışı edildiğinin haberi gelince, yapmak zorunda kaldığın fazladan harcamaları, komünistlere yakışır bir şekilde hep birlikte paylaşmak için hemen bir hesap düzenlemeye karar verdim. Başarılı oldu ve iki-üç hafta önce Jung'a 50 küsur taler gönderdim, Düsseldorflular'a da yazdım, onlar da bir o kadar topladı, Westfalia'da ise bu işi Hess'e verdim... Birkaç güne kadar tüm paraların elime geçeceğini umuyorum ve o zaman onları sana, Brüksel'e göndereceğim. Bu miktarın Brüksel'de düzenini kurmaya yeterli olup olmayacağını bilmediğim için

kendiliğinden de anlaşılacağı gibi, İngiltere'de yayınlanan ilk yazımdan yakında alacağım paranın tamamını olmasa da çoğunu, onsuz da yapabileceğimden ve babamdan borç isteyeceğimden dolayı, büyük bir zevkle sana bırakacağım. Hiç olmazsa bu itlerin, sana yaşattıkları maddi sıkıntıdan dolayı sevinmelerine izin vermeyelim. Üstüne üstlük, kirayı sana peşin ödetmeleri de pisliğin daniskası. Korkarım seni Belçika'da da rahat bırakmayacaklar ve önünde sonunda İngiltere'ye taşınmak zorunda kalacaksın...

Burada, Elberfeld'de bir bilsen ne mucizeler gerçekleşiyor. Biz, dün, kentin bir numaralı restoranında ve en büyük salonunda komünist toplantılarımızın üçüncüsünü düzenledik. Birinciye 40, ikinciye 130, üçüncüye ise 200 kişi katıldı. Elberfeld ve Barmen'in tamamı... orada temsil edildi. Hess bir tebliğ sundu. Müller'den, Püttmann'dan şiirler ve Shelley'den parçalar okundu, yanı sıra mevcut komünist topluluklarla ilgili makaleler de okundu... Muazzam bir başarı. Komünizm, tüm konuşmaların ana temasıydı ve bu bize, her gün yeni sempatizanlar kazandırıyor... Buradaki ortamın buna ne kadar müsait olduğunu tahmin edemezsin... Bizi ne zamana kadar rahat bırakacaklar, bilmiyorum. Ama polisin çok zor durumda olduğu kesin; ne yapacağını bilmiyor, asıl hayvan Landrat[11] ise şu anda Berlin'de. Ama toplantılarımızı yasaklarlarsa kurnazlık yapıp bir yolunu bulacağız, eğer başaramazsak bile biz artık herkesi öyle canlandırdık ki, burada herkes bizim edebi eserlerimizi okuyor.

26 Şubat.

Dün sabah belediye başkanı, Bayan Obermeyer'e lokalini toplantılara kiralamasını yasakladı, bana da resmi olarak, eğer bu yasağa rağmen toplantı düzenlenirse, tutuklayıp dava açacağı bildirildi. Biz tabii ki bunu ciddiye almadık ama hakkımızda soruşturma açıp açmayacaklarını bekleyip göreceğiz; aslında bu düşük bir ihtimal. Çünkü buna imkan vermeyecek kadar akıllı davrandık ve soruşturma açmaları durumunda hikâye, hükümet için büyük bir rezaletle sonuçlanacaktı. Çünkü toplantıda savcılar ve mahkeme heyetleri de vardı, tartışmalara defterdar bile katıldı.

Yukarıdaki satırları yazdıktan sonra ben, bir hafta Bonn ve Köln'de kaldım. Kölnlüler, birlik sayesinde toplantı düzenleyebiliyorlar. Bizim konumuzla ilgili, Düsseldorf'tan bundan böyle toplantıların yasaklandığını belirten, bir emir geldi...

‘Eleştirel Eleştiri’ hâlâ gelmedi! Yeni adı ‘Kutsal Aile’, zaten yeterince kızgın olan, benim sofu ihtiyarla aramızı daha da çok açacak. Sen, tabii ki bunu bilemezdin. İlânlarda görüldüğü gibi, ilk önce benim ismimi koymuşsun. Neden? Ben, hemen hemen hiçbir şey yazmadım ki, senin stilini ise herkes tanıyacak.

Daha fazla paraya ihtiyacın olup olmadığını bana hemen yaz. İki-üç hafta sonra, Wigand’ın bana bir şeyler göndermesi gerekiyor ve sen de onları kullanabilirsin. Korkarım ki, hesapta, topu topu 120-150 frank toplanacak...

Senin F. E”

***

Marx ailesi, mayıs ayında, Saint Lowen kapıları yakınındaki d’Alliance sokağındaki 5-7 No.’lu küçük bir eve taşındı. Marxlar’a kısa sürede ısınarak sık sık ziyaretlerine giden ve tüm Marx ailesinin sağlık sorunlarını üstlenen ev sahibi, iyiniyetli ihtiyar doktor Breyer, ilginç bir insandı. Vitalizme sempati duyuyordu, insanın yaşam süresinin doğuştan belirlenmiş olduğu görüşündeydi ve kan vermenin mucizevi gücüne inanıyordu. Doktor Breyer hastaya çağrıldığında bazen, kan almak üzere cebinden ipek mendile sarılı bir bıçak çıkarıyor ve böylelikle insanları ve özellikle kadınları adamakıllı korkutuyordu. Metodunu uygulamakta ısrarlıydı; hastalığa kötü kanın yol açtığını kanıtlamaya çalışırken ikna edici, güzel laflar ediyordu. Marx da kolundaki damarlardan kan alınmasına birçok defa razı olmuştu.

Jenny ve Lenchen’in harıl harıl ev işleriyle uğraştıkları bir sırada, dış kapının hızlı hızlı vurulduğu duyuldu. Jenny, üzerindeki önlüğü çıkarmadan ve yürürken saçlarını düzelterek kapıyı açmaya gitti.

Kapıda, yüzü insana büyük bir huzur veren genç bir adam vardı. Gülümseyerek:

“Karl Marx’la görüşebilir miyim? Adım Engels,” dedi.

Jenny Marx, sevinçle ona elini uzattı.

“Lütfen buyurun, Karl ve ben çok seviniriz.”

“Demek, Doktor Marx’ın karısı sizsiniz? Hakkınızda çok güzel şeyler duydum. Maalesef, Karl’la Paris’te görüştüğümüz sırada siz yoktunuz.”

“Evet, ben o sırada Trier’deydim.”

Her iki genç birbirlerine gülümsediler ve kanları hemen ısındı.

“Karl, Karl, dostumuz nihayet geldi! Buraya gel!”

Karl ve Friedrich hararetle kucaklaştılar. Öğlen yemeğinden sonra Jenny, fincanlara kahve koyarken sordu:

“Söyleyin Engels, nasıl olur da, siz daha ergenlik çağındayken ve henüz Karl’la tanışmamışken ikiniz için sanki iki yoldaşmışsınız gibi şiir yazarsınız? Sanki bir önsezi. Öyle değil mi?”

“Evet, ben her zaman Karl gibi bir dost aradım...”

“Oswald –Friedrich’ın, şaşmaz bir şekilde bugünü öngördüğü şiirlerini yine duymak isterdim,” diye, ısrarla üsteledi Jenny.

“Lütfen oku,” diye Karl da katıldı karısına.

Ve Friedrich, birkaç yıl önce yazdığı şiirini, gülerek hatırlamaya çalıştı:

Kimmiş burada en sol - Kızıl pantolonla,
yanıyor kalbi biber gibi her gün,
o uzun bacaklı erkek, konuşuyor kızgın, ateşli?
Bu Oswald’ın ta kendisi, bu kahraman Montanyar!
Tanınmış usta o giyotinde,
biricik şarkı seviyor bu dünyada,
biricik - bitiyor şu basit nakaratla:
Formez vos bataillons! Aux armes citoyens![12]
Onun ardından kimi böylesine fırtınayı, cesur görüyorsun?
Yolsuz fikirli, Trier’in esmer oğlu:
O yürümüyor - uçuyor, inletiyor çığ gibi ortalığı,
uzatıyor güçlü kollarını ileriye, sanki
yıkacak gökleri üzerimize!

“Mükemmel!”diye alkışladı Jenny

“Hayır,” diye sessizce cevap verdi Friedrich, “bu şiirleri uzun süre önce, henüz çok gençken yazmıştım.”

“Ama siz şu anda bile sadece yirmi beş yaşındasınız,” diye neşeyle güldü Jenny.

“Marx ise yirmi yedi yaşında,” dedi Engels.

“Yaşça da birbirinize yakınsınız, iki arkadaşın olması gerektiği gibi!”

Kapı açıldı. İçeri, elindeki sepetle, kabartılmış saçlarının üstüne bembeyaz küçük bir şapka geçirmiş olan, ciddi, enerjik yürüyüşlü genç bir kız girdi. Yüzünün tazeliği ve açık renk gözlerindeki masumluk, insanı derinden etkiliyordu. Pembe yanaklarıyla kırmızı dudakları ise her Parisli kadını kıskandırabilirdi.

İçeriye giren kız, seviyeli bir merakla, güvensizce ve biraz da gözucuyla Engels’i süzdü ve kararsızlıkla durdu.

“Tanıştırayım, Friedrich; bu bizim iyimser dehamız, ev işleri tanrıçası...” diye başladı Jenny.

“...Ve diktatör,” diye şaka yaptı Karl.

“Helene Demuth. Annem, dokuz yaşından beri yanında yaşayan Lenchen’i bize göndererek evinin en değerli hazinesinden yoksun kaldı.”

“Niçin böyle konuşuyorsunuz,” dedi Helene utanarak. Ve Friedrich’e biraz beceriksizce reverans yaptı.

Gözleri, cesaretle ve dürüstçe karşılaştı. Helene’nin yüz ifadesi biraz yumuşadı ama sanki genç adamın zekâ ve sadeliğinin etkisine kapılmak istemiyormuş gibi sonra yine somurttu. Helene dikkatliydi ve hiç kimseye kolay kolay güvenmiyordu. Ağır koşullarda geçen çocukluğu ve köyündeki yoksulluk, Helene’yi, yabancı insanlara karşı uzun süre mesafeli davranmaya ve duygularını belli etmemeye koşullamıştı.

“Lenchen, tüm arkadaşlarımızla bizim gibi yakın arkadaş ve umuyorum ki, o, bundan böyle senin de arkadaşın olacak,” dedi Karl, gülümseyerek.

Kısa bir süre sonra Lenchen çıkınca, Jenny yine konuyu ona getirdi:

“Doğrusunu söylemek gerekirse, bu sadık arkadaşım olmasaydı ne yapacağımı bilemezdim. Onun elleri sihirli değnek gibi. Üstesinden gelemeyeceği iş yok: Yemek yapabilir, Jennyhen’e bakabilir, parasızlığın ve özellikle benim ev işlerini yürütmedeki beceriksizliğimin bizi soktuğu en çaresiz durumlardan bir çıkış yolu bulabilir.”

“Lenchen’in beni sık sık, satrançta yendiğini de ekle. Sadece yirmi iki yaşındaki bu kızın böylesine iyi, anlayışlı ve zeki olması çok ilginç ve etkileyici. Yalnız büyük bir kalbe değil, keskin zekâya sahip olduğu da su götürmez bir gerçek.”

Friedrich Engels, Brüksel’e, Ludwig Feuerbach’tan son derece etkilenmiş olarak gelmişti ve Karl’a uzun uzun Feuerbach’ı anlattı.

“Sana mektupta da yazdığım gibi,” dedi Friedrich, “Feuerbach, birlikte ona yazdığımız mektubu yanıtladı. Yakında mutlaka komünizme ulaşacağına ve yoldaşımız olacağına inanıyorum.”

Karl şüpheyle başını salladı.

“Feuerbach’ın, soyut ruhun, teolojinin eski ruhu olduğunu ilan ederken haklı olduğu kesin. ‘Hıristiyanlığın Özü’nde birçok kafayı aydınlattığı ve onları belirsizlikten, karanlıktan kurtardığı da doğru. Biz geçen yılın şubatında, söylediği ve yaptığı her şeyi onaylamadığımız halde, onu samimiyetle selamladık. Senin de bildiğin gibi, bu konuyu ‘Alman-Fransız Yıllıkları’nda yazdım... Ama o bir devrimci olabilir mi? O, zeki ve iyi bir gözlemci ama ne idüğü belirsiz bir taşra yaşamı, onu gittikçe daha tembel ve vurdumduymaz hale getiriyor. Maalesef, Feuerbach, insanın toplumsal bir varlık olduğunu, her zaman mevcut ortam ve koşullara bağımlı olduğunu anlamak istemiyor. İnsanı yalnızca biyolojik açıdan ele alıyor. En büyük yanılgısı da burada. Doğa, doğadır ama bu dünyada siyasetten kaçıp sığınabileceğimiz bir yer de yok. Feuerbach istese de istemese de, doğa bilimcilerle sosyal bilimcilerin önderleri bir araya gelip omuz omuza olmak zorundalar.”

Engels, susup biraz düşündükten sonra cevap verdi.

“Feuerbach, Hegel’in doğa ve din felsefesini acımasız bir eleştiri salvosuna tuttu, sen de hukuk ve devlet felsefesini çözümleyip açıklıyorsun.”

“Sen ne istiyorsun? Bu cesur ve büyük düşünürün susup söylemediklerini benim söylememi mi?” diye sordu, Marx alayla.

“Evet, bunu yapabilirsin. Ama Feuerbach, kendisinin de söylediği gibi heyecanlı, duyarlı ve enerjik olduğu için ben yine de onun er veya geç bizim saflarımıza geçeceğine inanıyorum. Şimdilik, mektubunda o, henüz dinle işini bitirmediğini ve bunu yapmadan da komünizme ulaşamayacağını söylüyor. Komünistlik yine de onun doğasında var. Şehir ve başkent kargaşasına duyduğu tüm tiksintiye rağmen onun yazın kendi Bavyera arkadlarını bırakıp bizim yanımıza, Brüksel’e geleceğini umalım ve kaygılarını yenmesine yardım edelim.”

“Tabii, tabii,” diye onayladı Karl, odada dolaşan Engels’in temiz yüzündeki canlılığa ve esnek, güzel hareketlerindeki kararlılığa zevkle bakarken.

... Ludwig Feuerbach, uzun yıllar boyunca, Bavyera’nın en güzel beldesinde, Bruckberg’de yaşadı. Karamsar ve içine kapanık Feuerbach, köydeki yalnızlığını, doğayı gözlemeyi, ıssız tepelerde ve ovalarda tek başına yaptığı yürüyüşleri seviyordu. Doğanın, zekâsını ve ruhunu zenginleştirdiğini, yaşamın sırlarını açıkladığını ve çözümsüz olarak gördüğü sorunların nedenleri hakkında ipuçları verdiğini iddia ediyordu. Galilei’nin “Şehir, düşünür için hapishanedir” sözünü tekrarlamaktan da çok hoşlanıyordu.

Feuerbach, kendisini insanların arasına çağıran herkesle tartışıyor; mücadele için yalnızlık ve sessizlikten güç topladığını söylüyordu. Ama mücadeleci değildi ve eylemden kaçıyordu. Pasif karakteri kitaplarına da yansıyan Feuerbach, eserlerinde düşünüp irdeliyor ama başkaldırı ve mücadele çağrısı yapmıyordu.

***

‘Kutsal Aile’nin yayınlanmasından kısa bir süre sonra, Avusturya gizli polisinin Viyana’daki önde gelen şeflerinden biri, o zamanlar etkin bir

gazete olan ‘Allgemeine Zeitung’dan, bir gazeteciden aldığı oldukça büyük paketi, incelemesi için Metternich’e verdi.

Koyu renk askeri üniforma içindeki Avusturya Şansölyesi, masanın başına oturmuş, monokluyla kağıtları inceliyordu. Bir zamanlar sarsılmaz güce sahip olan bu yırtıcı hayvan, ihtiyarlığın acımasız hışmından çökmüştü.

İnce krem ve pudra tabakası; çukura kaçmış bulanık gözlerinin sönük bakışını, bir cesedinkiler kadar sarı, kırışmış sivri kulaklarını ve sarkmış gerdanını daha da belirginleştirmişti. Dünya gericiliğinin bu korkunç direği, şimdi artık kurbanının üzerine atlamaya takati kalmamış, zavallı, çökmüş bir vaşak gibiydi.

Ama Metternich, siyasi mücadeleyi bırakmamakta direniyordu hâlâ. İradesine rağmen ortaya çıkan tersliği görmek istemiyordu. Zamanın, suratını ne hale getirdiğini insafsız bir netlikle gösteren, sarayındaki yüzlerce aynadan, çaresizliğinin verdiği öfkeyle nasıl kaçıyorsa, şimdi de aynı öfkeyle fırtınanın yaklaştığını gösteren siyasi barometreden başını çeviriyordu.

Metternich, kapağında yazarlarının adını –F. Engels ve K. Marx– taşıyan, matbaa mürekkebinin keskin kokusunu aldığı yeni kitabı, yüzüklerle dolu kırış kırış parmaklarıyla tutarak bir tarafa bıraktı, rapora göz gezdirdi. Rapor, yayıncı Löwenthal’in mektubu ile muhbirin yazdığı açıklamalı ekten oluşuyordu. Şansölye, emrinde çalışan adamın gitmesine izin verdikten sonra, altın çerçeveli gözlüklerini taktı ve okumaya koyuldu.

Löwenthal, mektubunu yakından tanıdığı, ‘Allgemeine Zeitung’da çalışan bir gazeteciye gönderiyordu.

“Size, Engels ve Marx’ın baskıdan henüz çıkan kitabını gönderiyorum. Şu anda bu kitap ilgi odağı, çünkü kısa bir süre önce Marx, Paris’ten kovuldu. Engels ve Marx, Ruge’nin ‘Alman-Fransız Yıllıkları’nın en yetenekli yazarları. Uzun süre İngiltere’de yaşamış olan Engels, bu ülkenin toplumsal gerçeklerini mükemmel biliyor. Onun, İngiliz fabrika ilişkileri konusundaki bilgileri, Almanya’da, tartışılmaz olarak kabul edildi.

Bu kitap, Bauer ‘Aile’sinin felsefi-sosyal yönleriyle mücadele ediyor ve keskin, alaycı bir üslupla yazılmış.

Dolayısıyla, komünizm fraksiyonunu oluşturan Engels ve Marx, bir ölçüde aşırı fikirlerin temsilcisi sayılabilirler. Onların kitabı, bu Bauer gevezesine, yüksekten atıp tutmaya ve zevksiz terminolojiye karşı yapılmış yıkıcı ve muzafferane bir sefer. Her durumda dikkat çekecek; özellikle Eugène Sue'nün 'Paris'in Gizemleri'ne karşı geliştirdiği yepyeni eleştirel yaklaşımıyla. Aynı zamanda, kitapta, Fransız Devrimi, Fransız materyalizmi ve sosyalizmi hakkında da ilginç notlar var.

Bu kitapla tanışmak, sizi zengin ve tükenmez bir kaynağa götürecek; yazarlarının isimleri artık basında tartışma konusu olmuştur.

Eğer 'Allgemeine Zeitung'da bu kitabın geniş, etraflı bir çözümlemesini yazarsanız size minnettar kalırım.

Umarım, yakında, arkadaşlığınıza ne kadar içten değer verdiğimi size ispatlamayı başarırım.

Yüzyüze görüşmek dileğiyle...

Sadık dostunuz, Löwenthal

Frankfurt am Main, 24 Şubat."

Metternich, mektubun, muhbirin üzerine notunu yazdığı son sayfasını çevirdi.

"Bruno Bauer'e karşı F. Engels ve K. Marx tarafından yazılan ve yakın bir zamanda 'Rutten ve Löwenthal' yayınevi tarafından çıkarılan 21 formalık 'Kutsal Aile' veya 'Eleştirel Eleştiri'nin Eleştirisi' adlı kitap harikulade bir olay. Fransa'daki sosyalist hareketi oldukça iyi tanıyan Doktor Löwenthal'ın bu hareketi nasıl değerlendirdiğini mektubundan anlamak mümkün."

Not imzasızdı ama Metternich, uzun süredir Avusturya polisine maaşlı çalışan Alman gazetecinin yazısını tanıyordu.

İhtiyar Şansölye, koltuğunun yüksek, oymalı arkalığına yaslandı ve iki genç komünistin kitabını karıştırmaya başladı. Kitaba şöyle bir göz gezdirmek bile ona, yazarlarının espiri anlayışını, tutkularını ve olağanüstü bilgilerini değerlendirme imkanı verdi.

“Okumuş insanlar,” diye düşündü öfkeyle, “ama çağın korkunç zehiri, onlara çok kötü bulaşmış! Ve bunun tek nedeni gençlikleri. Zamanla akılları başlarına gelecek, kast düzenini korumanın yararlarını değerlendirmeyi ve paranın çekiciliğine değer vermeyi öğrenecekler.”

Tüm bu avunmalarına rağmen, Metternich’in morali bozulmuştu.

***

1845 Mayısı’nda, Engels’in ‘İngiltere’de İşçi Sınıfının Durumu’ adlı kitabı yayınlandı.

Friedrich, Marx’ın ortaya koyduğu her düşünceyi, her zaman, derinlemesine inceliyordu. Karl da kendisini arkadaşının kitabını okumaya verdi. Okurken karşılaştığı düşünceler ne kadar derin ve çarpıcıysa yüz ifadesi o kadar neşeli ve mutlu oluyordu. Karl, işçi sınıfı hakkındaki bu ilk harikulâde çalışmanın yazarıyla gurur duyabilirdi. Engels’in kitabında her şey önemli, yeni ve tartışılmazdı. İnsanlık dışı, korkunç çalışma koşulları, tüm yaşamları Dante’nin cehenneminin çemberlerinde dönüp durmaktan ibaret olan insanların sefilliği: “Bu sadece görünüş,” diyordu genç bilimadamı. “Bu sadece sonuç.” Sonra da Engels, bir bilgenin olağanüstü gözlem yeteneğiyle felâketin içeriğini, derin nedenini kavrayabiliyordu: Kapitalist üretim tarzı. Engels sadece burjuvazinin yükselme yasalarını değil, çöküşünün zorunluluğunu da keşfetmişti; bugünkü sefaletine karşılık, emekçilerin gelecekteki zaferinin kaçınılmazlığının bilimsel kanıtlarını da sunmuştu.

Kapitalistlere ve burjuvaziye şiddetle saldırıyor, büyük burjuvazinin geniş kitleler oluşturan kölelerini; proletaryayı nasıl baskı altında tuttuğunu anlatıyor, daha sonra da, tarihsel materyalizmin keskin ilkeleri doğrultusunda, başkaldıran işçilerin kendilerini sömüren gücü devireceklerini ispatlıyordu. İşçi hareketinin sosyalizmle birleşmesi proletarya egemenliğine giden yolu açacaktı.

“Kitabın mükemmel,” dedi Karl, Engels’e.

Engels’in kitabının yayınlandığı aylarda, Marx, Feuerbach üzerine tezlerini formüle etti. Tezler, Karl odada yavaş yavaş dolaşıp gözünü bir noktaya sabitleyip yoğunlaşırken veya çalışma masasına oturup birbiri

ardına puro içerken oluştu. Bu süreçte, Feuerbach'ın felsefi görüşlerini tekrar tekrar gözden geçirdi.

Kimbilir, belki de Marx, yeni dünya görüşünün dahiyane çekirdeğini tam da bu yoğun gecelerde keşfetti?

Marx, eline geçen ilk deftere, yaratıcı çözümlemelerini ve düşüncelerinin kısa sonuçlarını not etti. Bu, Jenny'nin ev için yapılan harcamaları ve yıkanmak üzere verilen çamaşırların miktarını yazdığı bir defterdi.

"Felsefeciler, şimdiye kadar *dünyayı değişik şekillerde yorumlamakla* yetindiler; oysa asıl yapılması gereken *onu değiştirmektir*," diye yazdı Marx.

Bu, Feuerbach üzerine yazdığı on birinci tezdi. Karl, "dünyayı yorumlamak" ve "değiştirmek" sözcüklerinin altını, vurgulayarak çizdi.

Marx'ın son derece karışık ve okunaksız yazısında iradesinin ve güçlü bir inancın ifadesi vardı. Sanki o sihirli öğreti, ince bir kâğıdın üzerine yazılmamıştı da mermer üzerine kazınmıştı. Derin ve veciz üslubu, eski çağlardaki bilgelerin gelecek nesiller için taşlara kazıdıkları cümleleri hatırlatıyordu.

İnsana soyut bir bağlamda bakan Feuerbach'ın tam tersine Karl Marx, insanın "tüm toplumsal ilişkilerin bir toplamı" olduğunu ispatlıyordu.

***

Jenny, çocukla birlikte Trier'e, annesinin yanına gitti ve Friedrich, Avrupa'nın en güçlü kapitalist ülkesini görmesi için Karl'ı bir buçuk aylığına İngiltere'ye gitmeye ikna etti. Temmuzun başlarında iki arkadaş Londra'daydılar.

... Manş, Kıta Avrupası'nı İngiltere'den sadece, otuz mil ayırıyordu. Her zaman hırçın olan boğaz, İngiliz-İskoç devletini, düşmanın saldırılarından, hatta her tür etki ve yenilikten koruyan sudan bir sur işlevini görüyordu.

Rüzgârdan sürekli kabaran histerik Manş, adayı yüzyıllardır bir Çin Seddi gibi korumuş, burada asırlardır yabancı istila nedir görülmemişti. Son istilacılar, İngiliz krallarının uzun kroniğini keşfeden Norman feodalleriydi.

O tarihten sonra Kıta devletlerinin gönderdiği filoların, gittikçe güçlenen Adriyatik denizinin Venedikinin, Akdeniz’in Cenova ve İspanyası’nın yerini tutmaya hazırlanan bu deniz ülkesinin kıyılarına demir atma çabaları sonuçsuz kaldı. Avrupa pazarını ele geçirmek için savaşan Napolyon’un, Fransız Normandiyası’nın tam karşısındaki kıyıya denizden çıkarma yapma hazırlıkları boşunaydı. İngilizlere karşı yaptığı başarısız saldırılar, Napolyon için sonun başlangıcı oldu.

Yeryüzünün dörtte üçünün suyla kaplı olduğu eski gerçeğini, Keltler’in ve Saksonlar’ın torunları herkesten önce keşfetmiş; kara yerine suyu tercih etmişlerdi. Güneşin pek uğramadığı adadaki sert yaşam koşulları, sağlam ve acımasız deniz tüccarlarını yaratmış ve fetihlere yöneltmişti.

Kristof Kolomb, keşfiyle İspanya’dan çok, İngiltere’yi zengin etti. Vasco da Gama’nın haritaları, Britanyalılar’ı Hindistan’a ve Büyük Okyanus adalarına ulaştırdı.

Devletin resmi himayesi altındaki yorulmak bilmeyen İngiliz korsanları, hiçbir ciddi engel veya sınırla karşılaşmadan tüm deniz ve okyanusları arşınlayarak değerli madenler çalıyor, köle kaçırıyorlardı. Ustaca yaptıkları bu ticaretten çuha ve koyun ticareti kadar kâr elde ediyorlardı.

Ele geçirdikleri topraklarda sınır tanımaz bir vahşet uygulayan denizaşırı tüccarlar, kendi ülkelerine döndüklerinde bir anda değişiyor; çok dindar, ikiyüzlü, boyun eğmeye ve af dilemeye hazır birer kral ve kilise hizmetkârı, ciddi ahlâk düşkünü baba veya dalkavuk, uslu oğul kılığına giriyorlardı. Bu kılık değiştirme özelliği, sömürgeci tüccar ve memurlarda asırlarca korunmuştu.

Sömürgelere giden İngiliz yolcuları, Kraliyet bayrağını taşıyan buharlının basamağına bastıkları anda, ‘evde kullanılmak üzere’ icat edilen maskelerini çıkarırlardı.

Ve bu şekilde, yıllar geçtikçe İngiliz sömürgeciliğinin ağı, dünyanın yarısından fazlasını içine aldı. Ufacık bir toprak parçasından oluşan ülkenin ustaca attığı oltalara bazı kıtaların tamamı ve kocaman ülkeler takıldı. Yaklaşık yarım milyar insan bu ağların içinde çaresizlikle kıvranıyordu.

Mesafeler, İngiliz zenginini işyerinden koparamadı. Avustralya sürüleri ve buğdayı, Kanada’nın süt çiftlikleri, Hindistan’ın pamuk ve çay tarlaları,

adaların kauçuğu ve Güney Afrika’nın madenleri efendilerini sürekli ve uzun gezilere zorladı.

Su, İngiltere’nin mutluluğunun temeli, savaş alanı, askeri yoluydu.

... Engels ve Marx, Londra’ya varışlarının daha ilk günü parlamento binasını görmeye gittiler.

“İngilizler, adaletin ve halkın mutluluğunun garantisi olarak gördükleri parlamenter sisteme ulaşmak için ne çok kan dökmüşler,” dedi Karl, tam teşkilatlı bakanlığı incelerken.

Burada, kral ve kahramanların, Cromwell zamanındaki püritenlerin asırlık tapınaklarına benzeyen soğuk kabirlerinin yanı başında gri, iç karartıcı parlamento binası yükseliyordu.

Londra’nın her tarafında olduğu gibi milyonlarca bacanın saldığı kömür dumanından kararmış taş duvarlar, kubbe ve pencerecikler altına saklı çatı uçları, gotik kuleler –XIX. yüzyılın başındaki yangından sonra tekrar inşa edilen, karanlık Ortaçağ’la yaşıt– parlamento binası işte böyleydi.

... Marx ve Engels yavaşça içeri girdi.

... Geçmiş asırlardaki hayaletleri andıran devriye, ağırkanlı, gösterişli elbiseler giyen şövalyelerin yarıştığı arenalar kadar engin ve her sesin yankılandığı buz gibi soğuk bir holden geçiyordu.

Pliseli zengin kostümler, Tudorlar[13] zamanından kalma deri şapkalar ve bekçilerin ellerindeki dörtgen fenerler, parlamentonun taş duvarlarını mükemmel bir şekilde tamamlamıştı. Bir insan azmanı olan ‘siyah asanın taşıyıcısı’ komiser ve çetesi, yıpranmış basamakların üzerinden geçerek Avam Kamarası’nın koridorlarında koşar adım yürüdüler.

İki yüz yıl önce, yiğit Guy Fawkes, ruhu satılmış parlamentoyu ve acımasız kralı rutubetli, karanlık mahzenlerde fıçıları barutla doldurarak havaya uçurmayı tasarlamış. Eylemi birlikte yapacakları arkadaşı tarafından ele verilmiş ve Tauer’in ölüm sehpasında şehit olmuş. Ama asi komplocunun hayaleti, uzun süre parlamento üyelerinin kâbusu olarak yaşamış. Ve o gün bugündür her çalışma dönemi öncesinde, parlamento binasının altındaki dehlizlerde yapılan geleneksel aramalar, Guy Fawkes için grotesk bir anma töreni oluyordu.

Kızıl peruğunun bukleleri omuzuna dökülen siyah pelerinli Spiker[14] parlamentonun yanıbaşındaki soğuk yüzlü devlet hazinesi binasından çıktı; duvarları fresklerle süslü boş salonlarından, ancak tavandan gelen titrek ışıkla aydınlatılmış, bir kule gibi karanlık parlamentonun toplantı salonuna geçti.

Ömrünün sonuna kadar bu görevi yapmak üzere seçilmiş olan Spiker, Ortaçağ'daki saray hizmetkârlarının da giydiği bu aynı elbiseyle, parlamentonun 'kutsal yer'indeki altın kaplı koltuğa giden aynı yolu sonsuza dek yürümeye mahkûmdu. Burada o, İngiliz refahının kaynağını sembolize eden bir çuval yünün üzerinde oturuyordu. Önündeki yeşil çuhayla örtülü yazı masasının üzerinde başkanın silahları, parlamento kararnamelerinin tamamını içeren dosyalar ve sultan asası vardı. Her şeyi usulünce yaparken parlamento tartışmalarının ölgün havasında solup giden katip, yüzlerce yıl önce belirlenmiş gösterişli bir selamla Spiker'i karşılıyor ve ona ucu açılmış, kaz tüyünden bir divit uzatıyordu. Bakanlar değişiyordu ama şişman Spiker ve dosyaların arasındaki solgun katip daima oradaydı.

Spiker, tarafsız kalma kuralına boyun eğerek seçildikten hemen sonra kendi partisinden ayrılmak zorundaydı. Bir makinenin dakikliği ve ruhsuzluğuyla, parlamento üyelerinin konuşma taleplerini fark etmek ve onlara 'söz' hakkı vermek zorundaydı.

O, artık köhnemiş parlamento aygıtının vazgeçilmez bir parçasıydı. Bir cimrininki gibi sıkıca kapatılmış dudaklarında ya da uykulu gözlerinde ve yüzünde bir siyaset adamında bulunması gereken mizacı ve düşünce kıvılcımlarını aramak boşunaydı. Spiker'in solgun yüzünde, ne kötü alışkanlıkların ne de herhangi bir meziyetin izi vardı. Öyle ki, herhangi bir kasap tezgahında, bir bankanın muhasebe servisinde veya hapishanedeki dolandırıcıların başında gardiyan olarak da durabilirdi. Doğa, bu tür insanları üretmede oldukça cömert sayılırdı.

Bu adamın, onu vekiller yığınından farklı kılarak Spiker koltuğuna kadar getiren tek bir meziyeti vardı: Belleği. Raflarında tüm parlamento üyelerinin isimlerinin ve temsil ettikleri illerin bulunduğu, akıl almaz derecede düzenli kocaman bir depo vardı ama Spiker, hepsini sima olarak tanıdığı vekilleri bölgelerini söyleyerek çağırırdı. Gelenek öyleydi; vekilin adı, ancak ayıplanacağı zaman söylenirdi.

Toplantıların başlamak üzere olduğu, güçlü bir gong sesiyle bildirilirdi. Marx'ın parlamentoya geldiği gün burada, İrlanda'daki durum tartışılıyordu. Patateslere dadanan bir hastalık, bütün hasadı mahvetmişti. 'Patates ülkesi' olarak bilinen ve çok fazla nüfusa sahip olan İrlanda, son bir yılda tarifsiz bir sefalete sürüklenmişti. Hindistan'dan oldukça düşük fiyata buğday ithal edilmesi, durumu değiştirmedi. Sadece İrlanda'da değil, bütün İngiltere ve İskoçya'da halk açlıkla burun burunaydı.

Hükümet, dışarıdan gümrüksüz tahıl ithal etmeyi tasarlamak zorunda kalmıştı. Ancak zengin çiftlik sahipleri ve tahıl tüccarları buna kesinlikle karşı çıkıyordu. Kraliçe Victoria, Lord John Russel'dan, kabineyi oluşturarak bu önemli kanun tasarısını parlamentodan geçirmesini teklif etti. Ama lord, parlamentoda yeterli desteği bulamayacağını hesap ederek görevi reddetti. Yalnızca, babalarından miras olarak baron unvanıyla muazzam bir servet devralan Muhafazakarlar'ın (Tory'ler artık bu ismi kullanıyorlardı) arasından oldukça etkili, kurnaz entrikacı Robert Peel bu konuya çözüm getirebilirdi.

Ekmek konusundaki kanunlar, parlamentoda birkaç yıldır görüşülmekteydi. Oysa bu arada açlık, Büyük Britanya'nın kulübelerine girip buralarda yaşayanları telef etmekteydi. Bu duruma korkunç ağıtlar yakılıyor ve hüzünlü şarkılar yazılıyordu.

Şair Ebenezer Elliots, ağızdan ağıza bir ilâhi gibi dolaşan 'Ekmek Kanunları İçin Şiirler'ini yayınlamıştı.

Geliyorlar Preston dokuma tezgahlarından
binlerce minik mahkûm.
Hüzünle gülümsüyor solgun dudakları,
sanki ölüm yaşamın eşiğinde.
"Bunlar çocuk mu ki?" - soruyor insanlar.
Ve korkunç, canlı bir nehir gibi.
Onlarla birlikte yürüyor, yaslanıyor erkekler.
Bitkin gölgeler ordusu.

Robert Peel, ekmek ticaretinin serbest bırakılmasını desteklediğini ilan etti. Bununla birlikte, isyanın ve toplu göçlerin dur durak bilmediği, açlığın

ve her türlü sefaletin pençesinde ezilen İrlanda’yı korkutmak için buradaki İngiliz askeri garnizonlarını güçlendirdi.

Robert Peel, halkın, aristokratları zenginleştiren mevcut ekmek kanunlarından nefret ettiğini, ve kötü niyetli toprak ağalarına her pound ekmek başına fazladan bir peni ödeyerek açlıktan ölmek istemediğini çok iyi bilmekteydi. Marx, ekmek kanunları konusundaki tartışmaları büyük bir ilgiyle izledi.

İlk sözü, Devonshire milletvekili aldı. Oturduğu yerden hafifçe doğrularak dayanılmaz monotonluktaki sesiyle, Birleşik Krallık’ta kümes hayvancılığının geliştirilmesinin yararları hakkındaki önergesini okudu.

Konuşmacıyı umursamazlıkla dinleyen Spiker, aynı zamanda, partilerin yeni başlayan sosyete sezonundaki harcamalarını hesaplamakla meşguldü.

Spiker’in sağ tarafındaki ilk sırada oturan dokuma fabrikası sahibi Cobden’in mat silindir şapkası, burnunun, etkileyici üçgeninin üzerine düştü. Cobden bir hareketle şapkasını kafasına yerleştirdi ve ayaklarını uzattı. Kâtip, onun pahalı, rugan ayakkabılarından saygıyla uzaklaştı.

Artık büyüyüp tavuk olan civcivler, kolayca altın külçelere dönüşen sayısız yumurta yumurtluyordu; Devonshire milletvekili, önergesinin yararını ispatlayarak alnındaki teri sildi.

“Dinleyin, dinleyin!” diye seslenen azınlıktaki birkaç kişi, böylece konuşmacıyı onayladıklarını gösterdi.

Parlamento toplantı salonu tüm temsilci sayısının ancak yarısını alıyordu. Büyük ‘Parlamento günlerinde’, oy arayışındaki whip’ler[15] temsilcileri çağırıp getirtmek için yorulmak bilmeden dolaşırken çok sayıda parlamento üyesi kapılarda yığılıyor veya dışarıdan gelen izleyicilere ve basına ayrılmış locaları işgal ediyorlardı.

Ortaçağ mimarı, iktidar ve muhalefet milletvekillerinin yüzyüze oturabilmeleri için temsilci sandalyelerini gotik tarzlı uzun duvarlar boyunca yerleştirmişti.

Bazen, parti organizatörleri, salonun yetersizliğini göz önünde tutarak kabinenin kaderini belirleyecek haince planlar hazırlıyordu. Önemsiz herhangi bir konuda oylamanın yapıldığı toplantıları, tehlikelerden ve

kurnazca tezgahlardan habersiz iktidar partisi hiç tasalanmadan kaçırırken whip muhalif güçleri büyük bir gizlilik içinde seferber ediyordu. Paniğe kapılıp, kendi adamlarını bulmak için kanatlanıp uçan hükümet partisi, düşmanın yaptığı ani baskına karşı oy çokluğunu on beş dakika içinde sağlayamadığında her an kabinenin düşme tehlikesi vardı.

Holde, iki kamara arasındaki tarafsız bölgede, bir gün Büyük Britanya Hükümeti'nin başına geçeceği saati bekleyen tıknaz, kendini beğenmiş, açık renk gözlü Gladstone geziniyordu.

Wigh'lerin[16] nevrastenik lideri, dinlenme salonundaki kalabalığın arasında, düz siyah saçlarını savurarak durmaksızın ve hararetle konuşuyordu. Wigh'lerin lideri, bir veremli gibi solgun, bakışları sıtmalı çırpı gibi zayıf bir adamdı. Onu parlamentoya Glasgow –itilmişlerin kenti– göndermişti.

Sanayi ülkesi İskoçya'nın eski evleri, pis kuyuları, güneş almayan fabrika ambarları halkı; sefalet, açlık ve iflah olmaz bir sarhoşlukla damgalamıştı. Raşitizmden sakatlanmış çocuklar, sanki tesadüfen geçiyormuş gibi duvarlara yapışan işsizler, yakılmamış ateşlerin üstündeki boş tencerelerin başındaki yorgun kadınlar ve bugün bir şeycikler kazanmayı başarmış ender mutlular. İşte Glasgow'da en sık görülen manzaralar bunlardı.

... Kilim ve perdelerle kapatılmış Lordlar Kamarası'nın salonlarında garip bir sessizlik ve Londra'nın aristokrat kulüplerindeki gibi pahalı bir konfor vardı. Yumuşak koltuklarda yaşlı kokonalar uyuklar; hizmetkârlar 'Blue blood'ın[17] temsilcilerinin etrafında sessizce dolaşırdı. Muhteşem kütüphanenin çok raflı bölmelerinde, üzeri kalın bir toz tabakasıyla örtülü, yaşamdan uzun yıllar önce ayrılmış insanlara ait tutanaklar, raporlar ve içinde konuşma metinlerinin yer aldığı siyah kaplı dosyalar bulunurdu.

Yine burada, kütüphanede, tarihin korkunç bir uyarısı da duruyordu: –yüzlerce imza taşıyan dürülü bir kağıt– I. Karl'ın ölüm cezası.

Med zamanında taşan Thames, pencerelerin arkasında uğulduyor, karşı kıyıda, uzaklardaki doklarda okyanus buharlıları, kale burçları gibi dikiliyordu.

Lordlar Kamarası'nın 'kutsal yeri', toplantı salonunda İmparatorluğun ve parlamentonun gerçek sahipleri, yani sömürgeleri yasal yollarla sefalete

sürükleyen köle tüccarlarının ve istilacıların oğulları –unvan sahibi asiller, zengin çiftlik sahipleri, toprak ağaları, bankerler, gangster çetebaşları yani patrisyenler– senatörler, erguvani çuhayla örtülü antik banklarda otururlardı.

Yenilmiş ve istila edilmiş ırkların onlarca bayrağı, yuvarlak balkonda dalgalanırdı.

“Eski nesillerin çoktan sönmüş bilgeliğini canlandırma, bugünü etkileme çabası boşuna. Komik seremoniler, ataların rahatsız edici kostümleri, sayısız sakat ve sakatlanmış hurafe, aristokrasinin hakimiyetini yumuşatmaya çalışan bir paravan olarak kullanılıyor,” diye düşündü Karl.

Kralların, düklerin, aristokratların keyfi yönetimine karşı verilen uzun süreli özgürlük mücadelesi sonucu elde edilen, hayatlarını inançları uğruna feda eden özgürlük âşıklarının kanı üzerinde yükselen ve bir zamanlar, hükümdarların tehlikeli ve amansız rakibi olan parlamento, herkesin yakından bildiği aynı banal piyesin bıkıp usanmadan tekrar tekrar oynandığı bir arenaydı şimdi.

Parlamento’daki şamata, gecenin geç saatlerinde sona ererdi. Evler, günün gürültülerini yutmuş olurdu.

***

... Kentler, büyük bir titizlikle bir ırkın alışkanlıklarını, tarihini ve sosyal yapısını belirgin kılar ve gösterir.

Kent muhteşem bir müzedir; orada, karmaşık bir mimarisi olan yüzyıllık evlerin –birçok nesile mezar olmuş– bazen dehaların ilk çığlığına veya ölüm öncesi feryadına tanık olmuş duvarları ise birer yapıttır.

Sabah, işini kaybetmemeyi başarmış mutlular, varoşlardan işyerlerine doğru akar, sakatlar ve dilenciler ‘görevleri’ne doğru sürünür; büyük binaların aralarından, rehber köpeklerinin eşliğinde kör kibrit satıcıları yürür; büro memurları ve bakkallara da rastlanırdı.

Sınırsız bir kendini beğenmişlik, ırksal bir kibir, başarılı ulusların bilincinde yıllar yılı, tıpkı bir uyuşturucu etkisi gösterir.

Burjuvazi ve hükümetleri, işçi sınıfının gözünü boyamak ve hayırseverliğin çeşitli şekillerini denemek için her yıl milyonlarca poundu saçıp savururlar. Tabii ki bu miktar, Büyük Britanya burjuvazisinin vergi olarak aldığı paranın yanında hiç kalır... İngiltere, paha biçilmez defineleri yağmalamış bir ülkedir.

Şoven çığlıklar, her zaman, oldukça zevkli, zengin ve pahalı bir öğlen yemeğinden sonra alınan tatlı liköre benzer. Oysa likör, boş mideler için iğrenç ve çekilmezdir.

Doğu'nun sefaleti, bir frengilinin çürüyen iki göz çukuru gibi tüyler ürperticidir. Çıplak korkunç ülserler, belirleyici özelliklerine tanık olmanın her yerde mümkün olduğu sefaleti bağıra çağıra anlatır; kötü kokan evler, hastalıklı, halsiz çocuklar; pis, vurdumduymaz, açlıktan ve çocuk çığlıklarından aptallaşmış kadınlar; ekmek kazanabilmek için en aşağılayıcı soytarılıkları yapmaya ve insan gücünü aşan en ağır işlerde çalışmaya hazır cılız erkekler; lağım sularının biriktiği gölcüklerde, yemek artıkları için bunlar bir hazineymiş gibi köpeklerle savaşan ihtiyarlar. Doğu'nun sonsuz sefaleti, çığırtkan ve saldırgandır. Çinlilerin, Hintlilerin, Afrikalıların ölüme karşı verdiği mücadele, hiçbir gün daha az çetin olmamıştır asla.

Doğu'da yoksulluk, ayıp değil; çoğunluğun 'üstünlüğü'dür.

Batı'nın sefaleti, çok daha farklıdır: Yamaları gizlenmiş, çekingen, küçük düşmeye boyun eğdiği için güçsüz kalmış, kendi kendinden korkan yoksulun sefaletidir bu. İngiliz sefaletinin en belirgin özelliği, trajik bir çekingenliktir.

İşsizlerin, İngiltere'nin sokaklarında, şehirden şehire, bürodan büroya sürünerek yürüyüşünü unutmak mümkün değildir. İşsizlik, sırtına inen bir kamçı gibi yoksulun omuzlarını düşürür, ayaklarını güçsüzleştirir. Yırtık pırtık takım elbisesi, en yakın su birikintisinde gelişigüzel yıkanmış ayakkabıları, çalışmaktan yıpranmış büyük elleri ve uzun süren gezginlikten solmuş yüzü, başını yerden kaldırmasını engeller.

Çürümüş bir kefene dönen şalına sarınan, iskeleti çıkmış bir nine, Londra'nın ana caddelerinden birinde, sisin içinden aniden belirir ve solmuş bir menekşe demetini tutan titrek elini uzatır. Kabullenmekten korktuğu yoksulluğundan çok, utancının kurbanıdır. Utançtan kilitlenen dudakları

suskunluğunu bir feryatla bile bozmaya cesaret edemeden, bir köşede açlıktan ve rutubetten ölüp gidecektir. Kimsenin satın almayacağı bu gösterişsiz cılız çiçek demeti, solmakta olan menekşeler, gözlerini dört açan polislerin karşısında ninenin bir çiçek satıcısı gibi görünmesini sağlar. Dilenci sanki bir başka dünyadan, sefiller dünyasından gelen göçmendir.

Dükkan ışıkları ve sokak lambalarıyla yarı aydınlanmış sokaklardan, hiç kimsenin menekşe almadığı kenar mahallelere döner. Eve giden yol uzundur. Banklarda dilencilerin uyuduğu sahilden ilerler, iş aramaktan bezgin, yarını olmayan insanların sulara eğilerek korkunç düşüncelere –olmak ya da olmamak?– daldığı Thames köprüsünü geçer, solgun çiçekleri ve sessizce dilendiği birkaç kuruşu şalına bastırarak gün ışıyıncaya kadar yürür. Kulübesine adeta sürünerek ulaşır. Küf tutmuş duvarlar ve kapının önündeki kırık dallı çalıcık da hep aynı utancı taşır; çirkinliğin ve sefaletin utancını Londra'da evler ve insanlar, yaralarını, kurumayan rutubetten tüten ateşi, fazla nüfusun yarattığı boğucu kokuları ısrarla gizleyerek susar. Döşeksiz ahşap bir sedirde yatan kadın, doğum feryatlarını pis yastığında boğar. Fahişe, erkekleri sessizce gönderir, dilenci, sadakayı aynı sessizlikle alır...

Friedrich, Manchester'e gitmek için acele ediyordu. Karl, kısa bir süre sonra bu acelenin sebebini öğrendi. Sevimli İrlandalı Mary Burns, Engels'i orada bekliyordu. Mary ve Friedrich, birkaç yıldır birbirlerini seviyorlardı. Mary, uzun süredir işçiydi ve daha genç yaşta birçok acıyı ve yoksulluğu tanımıştı. Engels, bundan dolayı ona çok değer veriyordu. Samimi, açık sözlü bir kadındı; doğanın kendisine verdiği bir zekâ ve gözlem yeteneğine sahipti. Genç kız, Engels'le Manchester'in yoksul ve zavallı sokaklarından birinde tesadüfen karşılaştığı günden itibaren ona, bütün benliğiyle ve sonsuza dek bağlanmıştı.

Marx, tekstil başkentinde pek çok şeyi beğendi. Ama en fazla, zengin manifaturacı Humprey Chatman'ın adını taşıyan ve Avrupa'nın en büyük kütüphanelerinden biri olan, herkese açık bu kütüphaneye ilgi duydu. Kütüphane binası, şehrin en eski yapılarından biriydi. XII. yüzyılda bir şatoyken sonraları manastıra dönüştürülmüştü. İngiliz Devrimi yıllarında ise silahhane, hapishane ve kışla olarak kullanıldı. Marx, kütüphanenin yeni ve eski gotik tarzları mükemmel bir şekilde uyumlulaştıran mimarisini zevkle seyretti.

Kitaplar, bir zamanların manastırının hücrelerine, hatta günah çıkarma bölmesine bile yerleştirilmişti. Chatman'ın vasiyeti üzerine, kitaplar, çalınmasınlar diye XVII. yüzyılın ortalarına kadar raflara zincirlendiler. Daha sonraları ise, kütüphaneciler, okuyucuları, ahşap parmaklıklı küçük odalara kapatmışlar kapılara da kocaman kilitler asmışlardı.

Engels, Marx'ı kütüphaneye ilk defa götürdüğünde;

"Burada özellikle on altıncı, on yedinci ve on sekizinci yüzyıla ait pek çok kitap var. Ve bir düşün, Guttenberg'den bin beş yüz yıl önce basılmış doksan kitap var!" dedi.

Kütüphane yönetmeliği iki yüzyıldan beri hiç değişmemişti. Basık tavanlı salonun ortasındaki koyu renk meşeden yapılma masanın etrafına sandalyeler –Cromwell döneminden– dizilmişti. Şöminenin üzerindeki alegorik figürler, bilim kitabında yer alan bilgi meşalesini –bilgeliği ve her an tetikte olmayı sembolize eden horoz ve yılan– canlandırmaktaydı. Yavrularını doyuran bir pelikan ise herhalde Hıristiyan merhametinin simgesiydi.

Marx, okuma salonunun kule çıkıntısındaki bölümünde, kare şeklindeki bir masayı seçti. Yüksek pencerenin rengarenk camlarından, sarı, mavi, yeşil ve kırmızı yumuşak bir ışık geliyordu.

Marx, Chatman'ın kütüphanesinde, şimdiye kadar sadece çevirilerini okuduğu İngiliz klasik ekonomi politiği temsilcilerinin çalışmalarının orijinalleriyle tanışma imkanı buldu. Friedrich, Karl'ı, Manchester'de, kendi deyimiyle üç gerçek insanla tanıştırdı. Mükemmel bir hatip ve aynı zamanda çok iyi bir dinleyici olan saatçi Joseph Moll; çok sert bir görünümü olmasına rağmen sıcak bir insan olan ayakkabıcı Heinrich Bauer ve kâh dizgicilik kâh öğretmenlik yapan, hırslı ve yiğit üniversiteli Karl Schapper, Marx'ı derinden etkilediler.

Bu üç Alman, gizli işçi birliklerindeki sürekli mücadelelerde sınanmış, yaşam tarafından çelikleştirilmişlerdi. 'Adiller Birliği' dağıtıldıktan sonra İngiltere'ye kaçıp, yıkılan yapıyı hemen yeniden kurmaya girişmişler; Alman mültecileri çok kısa bir sürede bir araya toplamayı başarmışlardı. Weitling'in kitapları ve Chartistlerin konuşmaları İngiltere'deki Alman işçileri üzerinde büyük etkiye sahipti.

Friedrich Engels, İngiltere'ye birçok kez gelmişti. Tüm çevrelerde büyük bir sevinçle kabul ediliyordu. Nezaketi, zekâsı ve dış görünüşüyle hem kadınlar hem de işadamları tarafından çok beğeniliyordu.

Kısa bir süre önce, askerliğini Prusya'da sıradan bir topçu eri olarak yapmasına karşın, onun dik duruşunu görenler muhafız subayı olduğunu sanıyorlardı; alışamadığı sivil elbiseler içinde biraz sakar bir muhafız subayı.

Friedrich'in yüzü, çocuksu dolgunluğunu hâlâ koruyordu; ciddi yaşam tecrübesine ve olgun bir düşünce tarzına sahip olduğunu sadece gözleri ele veriyordu. Mükemmel denecek düzeyde İngilizce konuşuyor ve kısa bir süre önce hiç ayrılmadan iki yıl kaldığı Büyük Britanya'nın tarihini, ekonomisini, siyasi durumunu ve sosyal yaşantısını çok iyi tanıyordu. Bu süre zarfında, Chartistlerin gazetesi 'Northern Star' (Kuzey Yıldızı) ve sosyalist organ 'Yeni Ahlâklı Dünya'yla işbirliği yapmıştı.

Engels, Marx'ı, Chartist hareketin birkaç etkin lideriyle tanıştırma fırsatını kaçırmadı.

Proleter bir aileden gelen ve kendisi de proleter olan, sert yüzlü ve gür kaşları sürekli çatık George Julian Harney, artık birkaç yıldır Engels'in yakın ahbabıydı. Marx'la ilk defa karşılaştığında, onu inceleyerek uzun uzun süzdü, sonra da içtenlikle gülümseyerek büyük kaba elini uzattı.

Karl, onun güçlü el sıkışında, teşvik edici, beklenmedik bir şefkat hissetti. Engels'in ilginç ve sevimli bir başka tanıdığı daha vardı. Konuşkan ve bulunduğu her ortamı canlandıran Chartist-şair Ernest Jones; Almancayı rahat konuşuyor ve bu, onunla yapılan tüm siyasi tartışmaları kolaylaştırıyordu. Karl, İngilizce'yi henüz yeterince iyi kullanamıyordu.

Ağustosta, Wiberstreet'te bulunan 'Meleğin Yanında' meyhanesinde, birçok ülkeden gelen demokratların katıldığı bir toplantı yapıldı. Marx da oradaydı. İngiltere'de kabul gören toplantı kuralları doğrultusunda hazırladıkları tasarının lehine yapılacak konuşmayı, Engels'in yapması konusunda Marx'la önceden anlaştılar.

Başkanlığı, özgürlüklerin fermanı için birçok yılını vermiş, herkesin saygı duyduğu, biraz ağırkanlı, yaşlı bir adam olan Charles Kin yapıyordu.

Toplantının sonuna doğru başkan, gözleriyle, zarafet ve ciddiyet konusunda İngilizler'den geri kalmayan Engels'i buldu.

"Söz, citizen Friedrich Engels'in," diye anons etti Kin. Ona citizen –yurttaş– diye seslenerek siyasi bir mültecinin konuşacağını açıklamış oluyordu.

Engels, gerçek bir İngiliz gibi konuştu. Alman olduğunu duyanlar, inanamayarak kuşkulandılar. Friedrich, Londra'da bulunan tüm ülkelerin demokratlarının, toplanıp bir komite kurma sorununu tartışmalarını öneren tasarıyı destekliyordu. Bu komite –periyodik toplantılar sayesinde– her ülkedeki hareketlerin gelişmesini takip edip ortak dava için sonuçlar çıkararak üyelerin birbirlerini tanımasını hedeflemeliydi.

Karl Marx, ağustosun sonunda İngiltere'den ayrıldı ve evine döndü. Jenny, eylülde bir kız doğurdu. Karl, bebeğe, en sevdiği ikinci ismi vermeyi önerdi. En sevdiği birinci isim her zaman Jenny olmuştu, ikincisi ise Laura'ydı. Friedrich Engels ve Lenchen'in de tam oy hakkıyla yer aldıkları aile kurulunda, Petrarca'nın, sonelerinde ölümsüzleştirdiği bu isim itirazsız kabul edildi.

Hareketli, pembe yanaklı, tombul Jennyhen'in küçük karyolasının yanına, kızkardeşi için bir karyola daha koydular. Küçük Jennyhen şimdi artık, odaları muhteşem bir müzikle –çocuk kahkahası– doldurarak evin içinde koşuşturup duruyordu. Lenchen ve Jenny için işler ve sorumluluk artmıştı. Karl için ise mutluluk. Bu berrak, güneşli sonbahar gününde, d'Alliance sokağındaki 5-7 No.'lu ev neşe doluydu.

Brüksel'de oturan Engels, her gelişinde buraya sıcaklık ve ışık taşıyordu. Her zaman zinde, yorulmak nedir bilmezdi. Sanki bütün varlığıyla, mantıklı ama aynı zamanda da ateşli bir beynin enerjisini, güven ve ferahlık duygusu saçıyordu.

Viking gibi yakışıklı ve güçlüydü; bir bilgenin her şeyi öğrenmek isteyen ruhuna ve ender rastlanır tutarlı bir düşünce sistemine sahipti. Karl Marx da bu insanlardan biriydi. İkisi de, evliliğin ve aile kurumunun katı kurallarının hakim olduğu bir ortamda büyümüşlerdi. Fakat Friedrich'in babasının karakteri ve yaşamsal çıkarları, hukuk danışmanı Heinrich Marx'ın karakteri ve görüşlerinden çok farklıydı.

Baba Engels, dediğim dedik bir adamdı; Luther’e ve bir o kadar da ticaret tanrısına fanatik bir bağlılığı vardı. Friedrich’in annesi ise mükemmel, şefkatli, duygulu, gözlem yeteneği gelişkin, çok okuyan ve çok düşünen ama her zaman kocasının iradesine boyun eğen bir kadındı. Friedrich, tüm kalbiyle annesini seviyordu.

“Eğer o olmasaydı,” diyordu Jenny ve Karl’a, “eğer onun yalvaran gözleri, onun çabucak bozulan sağlığı olmasaydı, cehenneme inanan, öbür dünyadaki cezalardan korkarak bütün yaşamını zehirleyen ve beni Hıristiyan kilisenin çemberine sokmak için inanılmaz hainliklerle ruhumu kollayan babama hiçbir şekilde taviz vermezdim. Şimdilik, anneme duyduğum sevgim kolumu bağlıyor.”

Brüksel’de, Marx ve Engels, ‘Alman İdeolojisi’ adını verdikleri yeni bir eser üzerine birlikte çalışmaya başladılar. Kitabın alt başlığı ise şöyleydi: ‘Temsilcileri Feurbach, B. Bauer, Stirner’in şahsında modern Alman felsefesinin eleştirisi ve peygamberlerinin kişiliğinde Alman sosyalizminin eleştirisi.’

Karl ve Friedrich bu konular üzerinde çalışırken, Prusya hükümeti, Alman uyruklu adamın izini sürmeye devam ediyordu. Prusya Hükümeti, Marx’tan korkuyordu ve bu yüzden Belçika Hükümeti’nden onu hemen sınırdışı etmesini istedi.

Sosyal güvenlik idaresinden gelen çağrılar gittikçe sıklaştığında Prusya’nın uzun elinin onu rahat bırakmayacağını anlayan Karl, Alman uyruğundan çıktı.

Bu kararını 1 Aralık 1845 yılında gerçekleştirdi. O gün, Marx’ın d’Alliance sokağındaki evine arkadaşları toplanmıştı.

“Evet Karl, sen şimdi uyruksuzsun,” dedi Freiligrath.

“Bundan böyle asla hiçbir uyruğu kabul etmeyeceğim.”

“Latince bir atasözü diyor ki,” diye söze karıştı Friedrich: “‘Nerede özgürlük varsa, benim evim de orasıdır’. Bu, Franklin’in en sevdiği sözmüş. Ya senin evin neresi şimdi, Marx?”

“Amerika’nın özgürlüğü için İngilizlere karşı savaşıp İngiltere’ye gelen İngiliz Thomas Paine, Franklin’e şöyle demiş: ‘Nerede özgürlük yoksa,

oradadır benim yurdum'" diye cevap verdi Karl.

"Paine'in bu sözlerini daha sonra, Yunanlıların özgürlüğü için savaşmaya giden Byron da tekrarlamış," diye hatırlattı Jenny.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜÇÜK NAPOLYON

Marie Derouque, koyu renkli perdeyi açtı, ellerini göğüslerinin üstünde birleştirdi ve altın kaplama kapının önünde durdu. Büyük salonda yalnızdı; bu jest, gözlerindeki heyecan tamamen içtendi.

Daha çocukluğunda Marie'ye yapmacık tavırlar takınmayı veya bir başka deyişle kendine hakim olmayı öğretmişlerdi. O, bu son derece zor sanatı çok iyi bellemişti. Sabahları uyandığında, ilk iş olarak birçok maske bulup kendisini garanti altına alıyordu ve bu maskeleri gün boyu bir sihirbaz ustalığıyla değiştiriyordu. Bazen kendini beğenmiş, bazen vurdumduymaz; kâh sert, kâh düşünceli-dalgın: Böyle icap ediyordu.

1830 Devrimi'nden sonra yakınları, ondan, avam tabakasından olanlara, yani belki de ataları pazarcılık yapmış hatta daha da kötüsü köylerde aristokratların çiftliklerinde çobanlık yapıp sonra da Paris'e gelmiş bütün bu parvenulere[18], himayeci ve şefkatli davranmasını istemişlerdi.

Ama şimdi gözlerden uzak olduğu evindeyken Marie Derouque, gerçek duygularını açığa vurabilirdi. Yüzü, dua sırasında hiçbir zaman heyecandan böylesine aydınlanmamıştı. Uzun süredir herhangi bir güce inanmıyordu. Tanrı, onun isteklerini yerine getirmekte o kadar vurdumduymazdı ki, o da kiliseleri ihtiyar teyzesi prensesten çok daha az istekli ziyaret ediyordu. Ama bu ziyaretler sıkıcı da olsa gerçekleştiriliyordu.

Her zaman bu kapının önünde, içine bir ürperti yayılırdı. Ölüme kendi isteğiyle giden bir putpereste benziyordu.

Marie, kilimin üzerinde sürünen, hışırdayan koyu renk elbisesinin ucunu parmaklarıyla kaldırdı ve diğer eliyle ağır kapıyı açtı, yarı karanlık odaya girdi. Kepenkler arasından sızan ışıklar, etraftaki her şeye gizemli bir hava veriyordu.

Oval odanın zemini leylak rengi bir kilimle döşenmişti; duvarlar ise aynı renkte ipekle kapatılmıştı. Odanın ortasında, tapınaklardaki adak yerine benzeyen, etrafındaki çiçeklerin usulca solduğu büyük mermer bir kaide yükseliyordu. Kaidenin üzerinde, Korsika generalinin kendi kendine imparator unvanını verdiği dönemden kalma I. Napolyon'un büstü vardı. O

dönemin heykeltıraşları, Napolyon'un pürüzlü, somurtkan, yorgun yüzüne, Olimpos tanrılarının yüceliğini yansıtmışlardı.

Salonun duvarlarında, bütün Bonaparte ailesinin portreleri asılıydı, etrafta büstler dizilmişti: Napolyon'un annesi, erkek ve kızkardeşleri. Paolina Borghese, bunların en güzeliydi. Heykeltıraş, onu çıplak bir Venüs biçiminde göstermişti. Tüm diğer kadınlar –haşmetli elbiseler içerisinde, taçlı ve diyademli[19]– ve erkekler –atkılı veya askeri elbiselerle– yağlı boyayla, sulu boyayla veya çini mürekkeple kâh ustaca kâh kabaca çizilmişti.

Ayrı bir yerde, büyük, altın kaplı çerçeve içinde, Martinique adasından, İmparator Napolyon'un birinci karısı kreol[20] Joséphine Beauharnais'in portresi vardı. Büyük tarihsel altüst oluş dönemlerinde insanların kaderleri de olağanüstü değişimler gösterebiliyordu. Bir zamanlar, devrim sırasında infaz edilmiş bir generalin dul eşi olan Vikontes Joséphine Beauharnais, bir raslantı sonucu cesur Gos'un sevgilisi oluvermişti. İkisi de hapishanede, mahkeme kararını beklerken aralarında bir yakınlaşma doğmuştu. Daha sonra Joséphine, en güçlü direktörlerden birinin, Barras'ın metresi oldu ve onun isteğiyle, iktidar hırsı yüzünden direktuvar için tehlikeli hale gelen Toulon kahramanı Tuğgeneral Bonaparte ile ilişki kurdu ve sonuçta Fransa İmparatoriçesi oldu.

Bonaparte, onun iki çocuğunu –oğlu Eugéne ve kızı Hortense'ı– evlat edindi ve şefkatli bir baba oldu. Onu neşelendirmeyi ve herkesten çok yağ çekmeyi beceren on bir yaşındaki Hortense'ı özellikle çok seviyordu. Hortense küçüklüğünden beri güzel resim yapabiliyor ve dahası, sözlerini yazıp bestelediği basit şarkıları çok güzel söylüyordu. Yıllar geçiyor ve Hortense, annesi kadar olmasa da, güzel bir genç kız haline geliyordu.

Gerard Duroc, Napolyon'un gözdesi ve 1796 yılından itibaren de sadık yandaşıydı; cesur ve iyiniyetliydi; Bonaparte'ın genç kızı, daha ilk karşılaşmalarında onu beğendi. Başkonsolosun karısının, seçkin zenginler ve subaylarla ilişkilerini geliştirmek amacıyla verdiği akşam partilerinde, iki genç sık sık, birlikte dans ediyorlardı. Bir seferinde, yarı karanlık terasta Duroc, Hortense'ı öptü ve o da ezeli aşk sorusuna "evet" cevabını verdi.

Fakat üvey babasının, Joséphine'in de bütün gücüyle desteklediği hesapları, farklı doğrultudaydı. Napolyon, kararlılıkla, tahta giden yolu

adımlıyordu. Joséphine'in ondan çocukları yoktu ve Joséphine, Napolyon'un vâris edinme isteğine kapılarak kendisinden boşanmasından korkuyordu. Joséphine'in etkisiyle, Napolyon, en genç kardeşi Louis'yi tahtın vârisi yapmaya karar verdi. Joséphine, zinciri iyice pekiştirmek için Napolyon'u, Louis'i on dokuz yaşındaki Hortense'la evlendirmeye ikna etti. Böylece, Beauharnais ve Bonaparte aileleri arasındaki bağların kopmazcasına kalıcılaşacağını sanıyordu.

Bu süre zarfında, Napolyon'un ailesinde her şey değişti. Bir zamanlar İtalyan ordusunun, daha sonra ise Mısır ordusunun komutanlığını yapmış bu adam, şimdi, kıskançlık krizleri geçirerek inanılmaz acılarla kıvranıyordu. Napolyon, muhteşem kreol kadının ayaklarına defalarca kapanmıştı. Şimdi, kocasının artan gücünün farkında olan Joséphine, onda, aldatıldığı şüphesi uyandırmak için hiçbir şeyden kaçınmıyordu.

Hortense'ın, annesine ve üvey babasına, kendisini Louis'yle evlendirmemeleri için yalvarmaları boşunaydı. Louis de sevmediği bir kızla evlenmek istemiyordu; bu ona çok yapmacık ve alçakça geliyordu. Ama Napolyon kararından vazgeçmedi. Kendisine karşı konulduğu ölçüde ısrarcı oluyordu. Nikâh, 1802 yılında kıyıldı. Eğer Napolyon karşı çıkmasaydı yeni evliler daha o saatte ayrılacaklardı. Ama politik hesaplar, iktidara vâris bulma konuları ve Joséphine'in kurnaz planları, bu imkanı ellerinden almıştı. Yıllar geçti; Hortense, iki erkek çocuk doğurdu. Bu çocuklar hiçbir zaman anne ve babalarını bir arada görmediler.

Bu arada, hırsları ve eski Avusturya Kraliyet ailesi Habsburg'larla akrabalık ilişkileri kurarak tahtı güçlendirme isteği, Napolyon'un Joséphine'i bırakıp katışıksız aristokrat bir ailenin güzel olmayan kızı Prenses Marie-Luise ile evlenmesine neden oldu.

Napolyon, kardeşi Louis ve üvey kızını kırmamak için onlara Hollanda'yı armağan etti. Orada, Paris'ten gelen bir emir uyarınca onlara taç giydirdiler. Kocası tarafından sevilmeyen ve kendisi de kocasını sevmeyen Hortense, burada da natürmortlar yapıyor, duygusal şiirler ve melodiler yazıyor ve habire sevgili değiştiriyordu.

Hollanda Kraliçesi'nin Amiral Verhuel'le yaşadığı 'romans' herkesin dilindeydi ve 1808 yılında Hortense bir erkek çocuğu doğurup ona Charles-Louis Napolyon adını verdiğinde, o sıralarda Pirenelerde yolculuk yapan ve

uzun süredir karısıyla görüşmeyen yasal kocası Louis, çocuğu kendi oğlu olarak kabul etmeyi kesinlikle reddetti. Ama toplumsal baskılardan ve en önemlisi İmparator'un isteğinden dolayı olup bitenlere boşverdi, kendisinden olduğunu düşünmek için belirli ölçülerde nedenleri olduğuna inandığı iki büyük çocuğu aldı ve kendisini zorla evlendirdikleri kadınla ilişkisini sonsuza dek kopardı. Hortense'ın ise, resim ve müzik dışında bir eğlencesi daha vardı: Terk edilmiş kadın ve anne rolü oynamak. Dönemin ünlü aktristi George, salonlarda, terk edilmiş Medea'nın monoloğunu söylüyordu ve Medea gibi davranmak o sırada pek modaydı.

1810 yılından itibaren Hortense, Paris'te yaşamaya başladı. Topluluk içine neredeyse hiç çıkmıyordu. İmparatoriçe unvanını koruyan annesi Joséphine, Paris dışındaki Malmaison çiftliğinde yaşamaktaydı ve çevresini, Hint Okyanusu adalarından getirilmiş bir sürü hayvancık ve bitkiyle doldurmuştu.

Antikçağ kadınlarının elbisesini andıran aşırı derecede bol bir tunik içerisindeki solgun Hortense, villasına sadece az sayıdaki yakınını ve sarayının genç Stallmeister'i[21] olan sevgilisini kabul ediyordu. Sevgilisi Kont Flahaut da, asil sevdiceğine yaranmak için hayal kırıklığına uğramış ve acı çeken adam rolü oynuyordu.

1813 yılında Hortense, bir oğlan daha doğurdu. Çocuğun resmiyetteki babası, artık uzun yıllardır görüşmemelerine rağmen Louis Bonaparte olarak görünüyordu; çocuk, Kont Morny unvanını aldı ve ağabeyisiyle birlikte villada büyüdü. Villadaki her şey, Hortense'ın kendisine kraliçe unvanını veren Napolyon'a duyduğu sınırsız saygıyı yansıtıyordu. Bu dönemde Hortense'ın en yakın arkadaşı, Genaral Derouque'un karısıydı.

General Derouque, bir zamanlar sarayda çok değerliydi; çünkü ayakkabı numaraları Napolyon'la aynıydı ve bu yüzden Napolyon'un ayakkabıları, ilk önce onun ayağında kalıbını buluyordu. Doğanın kendisine büyük bir armağan olarak sunduğu bu özellik, bu şanslı adamı Napolyon için vazgeçilmez kılmıştı ve Napolyon, onu her yere yanında götürüyordu.

Derouque'un karısı doğum sırasında ölünce, Hortense, Marie adlı bebeği yanına aldı. Küçük kız, onun oğullarıyla birlikte büyütülüyor ve eğitiliyordu.

Napolyon Bonaparte ister tahtta ister sürgünde olsun, onun üvey kızının evi, daima, herkesin Napolyon tanrısına hizmet ettiği bir tapınak olmuştu. Fransa Hükümeti'nin ve bizzat XVIII. Ludwig'in eski Hollanda Kraliçesi'ni kendi yanlarına çekmek için, dört yüz bin frank ve prenseslik unvanından oluşan muazzam büyüklükteki rüşvetleri de işe yaramadı. Hiçbir şey Hortense'ı, üvey babasına tapmaktan alamazdı. Napolyon'un Elbe adasından kaçtığı haberi ona ulaşır ulaşmaz, bundan böyle Sezarizm düşüncesinin sonsuza dek hakim olacağına emin olarak, çocuklarıyla birlikte, İmparator'u karşılamaya koştu.

"Yüz gün" içinde[22], Hortense şaşmaz bir şekilde Napolyon'un peşinden gidiyordu. Her zamanki yapmacık melankolisi bir anda yok olmuş; eski Hollanda Kraliçesi, Bonaparte sempatizanlarını bir araya getirmek için kolları sıvamıştı. Korsikalı'nın hanedanlığının tekrar kurulmasını isteyen herkes, onun bir karargâha dönüşen evine geliyordu. Hortense herkesi gelecekte artık mutlakiyetin olmayacağına, Fransa'nın 1789'da kazanılan özgürlük ve eşitlik ortamına tekrar kavuşacağına ikna etmeye çalışıyordu.

1 Haziran 1815'te, Hortense, kısa bir süre önce ölen annesi için giydiği matem elbiselerini çıkardı; açık bir elbise ve şalıyla, İmparator'un küçük yeğeni Louis'yle birlikte açık bir faytona binerek, Mars Meydanı'na gitmek üzere sabah erkenden yola çıktı.

Napolyon'a hâlâ inananlar bu günü bekliyordu. Ama İmparator, Fransız toprağına ayak basınca, halka söz verdiği vaatler hakkında hiçbir şey söylemedi. Bonaparte, ülkeyi mutlu edeceğine dair birkaç abartılı, belirsiz cümleyle yetindikten sonra geçit töreninin başlamasını emretti. Bundan kısa bir süre sonra, 18 Haziran'da, Waterloo Savaşı bir döneme son noktayı koydu; Napolyon bir daha asla doğrulmamak üzere tahtı kaybetti. Tahta dönen Bourbonlar, 1814 yılında parayı ve prenses unvanını alıp 'yüz gün'de ihanet ettiği için Hortense'ı affetmediler ve Paris'ten kovdular. Bundan böyle Hortense, bir ülkeden ötekine geçerek gezgin hayatı sürmeye başladı.

Bir yırtıcı hayvan kadar açgözlüydü. Bu özelliğini annesinden almıştı. Gençliğinden itibaren para biriktiriyordu ve şimdi muazzam bir zenginliğe sahipti. Bu yorgun hayalperest, kocasından mülk sızdırırken, mallarının yöneticisinin raporlarını dinlerken veya mücevher alışverişinde pazarlık yaparken tanınmaz hale geliyordu.

1817 yılında, eski Hollanda Kraliçesi Hortense artık, bir Alman prensliğinden diğerine taşınıp durmaktan bıkmıştı. Sessiz bir İsviçre kantonunda büyük Arenenberg Sarayı'nı satın aldı ve oraya temelli yerleşmek üzere çocuklarıyla birlikte yola çıktı.

Hortense kürküne sarılarak, kilimlerle döşeli, bir saray köşesi kadar rahat faytonunda uzandı. Yanında, sıkıldığını belli eden, anlamsız, uzun yüzlü zayıf bir erkek çocuğu –Louis Napolyon– ve gri gözleri birbirinden ayrık bir kız –Marie Derouque– oturuyordu. Kızın her davranışı, heyecanlı bir şaşkınlık ve soru sorma isteğini yansıtıyordu: Gözler de, kıvrık uzun kirpikler de, kalkık burun da, orağı anımsatan yarı açık dudaklar da.

Eski Kraliçe konuşuyordu:

"Bin sekiz yüz on üç yılında, İmparatorluk sarayının yüce Prensi Friaul şehit düştü."

"Majesteleri diyordu ki, o çok yakışıklı ve iyi biriymiş," dedi kız.

"Siz çok kötü terbiye edilmişsiniz, hayatım. Büyükler konuşurken onların sözü kesilmez."

"Eğer konuşan bir kraliçe ise, suskunluk bir saygı duruşu gibi olmalı," diye söze karıştı ihtiyar dadı, kilime neredeyse yapışıp, tamamen görünmez hale gelmeye çalışarak faytonun köşesinde ayakta dururken.

"Evet, sadıkların arasında en sadığı, üvey babamın sürekli yoldaşı ve gözdesi, Prens Friaul, Bautzen çatışmasının ertesi günü şehit düştü. Maalesef oğlum, siz, İmparatorluğun kaderini belirleyen büyük olayları henüz bilmiyorsunuz."

Louis bir şeyler söylemek istiyordu ama kendisini tuttu, çünkü annesinin sadece kendi laflarını sevdiğini ve başkalarının herhangi bir sözüne tahammül edemediğini hatırladı.

"İmparatoriçe Joséphine, benim annem, her zaman, İmparator'a mutluluk getirdiğini düşünüyordu. Bu, su götürmez bir gerçekti. Majesteleri, uzun süre ondan boşanmaya cesaret edemedi çünkü çok derin batıl inançları vardı. Ve nitekim, kısrağa benzeyen iğrenç Avusturyalı'yla evlenince, şans ona hemen sırt çevirdi. Ama bunun çok uzun sürmeyeceğinden eminim. Romalılar derlermiş ki; tanrılar gözdelerini yüceltir sonra da, yine

yüceltmek için uçuruma yuvarlar. Büyük İskender veya Julius Sezar’ın yazgılarında inanılmaz dönüm noktaları yok muydu? Korkunç sıkıcı bir mezar olan İsviçre’de çok uzun süre kalmayacağız. Bundan kuşkum yok.”

Bir süre sessizlik oldu.

“Ne yazık ki amcamın kaldığı adanın ismi Güzel Umut değil,” dedi, berrak bir sesle Louis-Napolyon, etrafındaki insanlardan sık sık duyduğu sözleri tekrarlayarak.

“Hiç fark etmez, ben ümidimi kaybetmiyorum,” diye heyecanla cevap verdi Hortense. “O dönecek ve halklar, liderler yine ayaklarına kapanacak.”

Alplerde yolculuk yapmak kolay değildi. Atlar, dolambaçlı dağ yamaçlarından zor tırmanıyorlardı. Kar yağıyordu. Mont Blanc, sisin içinde kayboldu.

Fayton durdu. Hizmetçiler küçük kapıları açtılar.

“Majesteleri, dinlenmek istemez misiniz? İsviçre sınırındayız. İleride sadece dağlar var ve hemen hemen hiç barınak yok.”

“Evet, dinlenebiliriz.”

Hortense etrafa baktı. Karanlık çöküyordu. Dağın eteğinde, iki katlı kahverengi büyük bir bina yükseliyordu. Çam ormanı, evin kıyısına kadar sokulmuştu. Bir yerlerden, dağdan düşen çığların gürleyen sesi geliyordu. Soğuk ve ürkütücüydü. Bu şartlarda, pencerelerin göz alıcı ışıkları ve bacadan yükselen duman daha da çekici görünüyordu.

Büyük bir odada, yolcuları karşılamak için her şey hazırlanmıştı. Şömine gümbür gümbür yanıyordu, hiçbir şeyle örtülmemiş koyu renk masanın üzerine ise tabaklar, bardaklar ve sürahiler dizilmişti.

“Mükemmel,” dedi Hortense ve çocukların üzerlerini çıkarmalarını emretti.

Diğer faytonda dadısıyla birlikte yolculuk yapan Kont Morny’yi kucakta içeri getirdiler ve uyandırmaya çalıştılar. Çocuk gözlerini açtı ama mızırdanmaya başladı ve yine uyudu.

Hortense pardösüsünü çıkardı, yüzük ve bileziklerle dolu narin elleriyle kıvırcık saçlarını düzeltti. Otuz dört yaşındaydı. Görkemli güzelliği pek çok kişinin yüreğini hoplatıyordu. Bundan üç yıl önce, müttefik askerleri Paris'i ele geçirdiğinde, I. Aleksander, hangisini seçeceğine bir türlü karar verememişti: Oldukça hoşlandığı anne Joséphine mi, yoksa onun muhteşem kızı Hortense mı?

Rus Çarı, her ikisine de himayesini teklif etmişti; ancak dilber Joséphine, esrarengiz bir boğaz hastalığından dört gün yatıp, zaferi kazananlar onuruna düzenlenen şenliklerin tam ortasında ölünce, kızını daha büyük bir özenle himayesi altında tutmaya başladı.

Şimdi Hortense, yurdu Fransa'yı terk ederken bunu hatırladı. İçinde ilk kez yalnız kalma korkusunu hissetti. Kocasıyla ebediyen ayrılmışlardı. Kardeşi Eugéne, uzaklardaydı. Sevgilileri onu terk etmişti. Dostları –en küçük oğluna adını veren Kont Morny, Mareşal Nei ve Mareşal Murat– şehit düşmüştü. Peki kurtuluş neredeydi? Sadece İmparator, geçmiş yılların parlak yaşantısını geri getirebilirdi ona. Ve Hortense, bütün isteklerini, hayal ve umutlarını onun üzerinde yoğunlaştırmıştı.

İsviçre Alpleri'nin arasında kaybolmuş posta istasyonunun sahipleri, derin reveranslar yaparak, yemek dolu tepsileri getirdiler.

Bu arada, küçük zil sesleri duyuldu ve evin yanında bir fayton daha durdu. Kürklere sarınmış bir kadın, arkasından da genç bir erkek ve iki oda hizmetçisi içeri girdi. Bayan, paltosunu çıkardı ve güler yüzle Hortense'a döndü!

"Fransızlar! Çok memnun oldum!" dedi ve biraz sustuktan sonra ekledi: "Majesteleri, ben sizi tanıyorum."

Hortense, "Çıkarmakta zorlanıyorum madam," diyerek kendini beğenmiş bir edayla başını kaldırdı.

"O halde, kendimi tanıtayım," dedi yeni gelen bayan.

Hastalık derecesinde şişmandı ve nefes almakta zorlanıyordu. Biraz şişkin, solgun yüzü ciddi bir hastalığı olduğunu gösteriyordu. Ama gözlerinde derin ve kışkırtıcı bir parıltı vardı.

“Ben Anna Luise Germeine de Stael Holstein’ım. Belki ismim size bir şeyler hatırlatır... Bu da... arkadaşım ve sekreterim Albert de Rocca,” diye tanıttı arkasında duran genç adamı.

Hortense bir adım geriledi. Karşısında, Avrupa’nın en iyi kadın yazarlarından biri, Napolyon’un cesur ve hırslı düşmanı duruyordu. Uzun yıllar önce Napolyon onu Paris’ten sınırdışı etmişti.

“Bu karşılaşmadan dolayı büyük bir heyecan içindeyim,” dedi buz gibi bir sesle eski Hollanda Kraliçesi. “Sizin Almanya hakkındaki kitabınız ve özellikle Corrine’in aşk ve acıları, defalarca yüreğimi hoplattı.” Hortense’ın sesi biraz yumuşadı ve birden duyguları değişti.

Madame de Stael’ın romanındaki, toplumsal önyargılarla eşitsiz bir savaşa giren son derece yetenekli bir kadının heyecan verici ve zekice tasvir edilmiş mutsuz kaderi, Hortense’a kendi yaşadıklarını anımsatıyordu. Kocasının yokluğunda, yakışıklı Stallmeister Prens Flahaut’nun çocuğunu doğurduğunda, o da zor bir savaşa girmişti. Eğer İmparator’un müdahalesi olmasaydı, saray çevresindeki kadın ve erkeklerin dedikodularının, onun yaşamını karartması işten değildi. İmparator’un sadece bir bakışı küfürleri susturdu ve iktidarsız Kont Morny’ye, Louis Bonaparte’ın kabul etmek istemediği çocuğu evlatlık edinmesini emretti. Louis Bonaparte’ın, bıktığı karısından boşanmak için yalvarmaları ise işe yaramadı.

Ama kısa bir süre sonra Hortense başka düşüncelere daldı ve Madame de Stael’ın yeteneğine saygı duyma ihtimali tam doğmak üzereyken, yeniden sulara kapıldı.

Finans kralı Necker’in şu kızı nasıl olur da onun üvey babası için ‘azılı karşıdevrimci’ deme cüretinde bulunurdu! Rusya’da, İsveç’te ve İngiltere’de gezginlik yapıp Napolyon’u rezil eden, onun bütün hareketlerini yargılayarak despotizmine karşı mücadele çağrısı yapan bu kadın değil miydi?

Hortense’ın içini kin ve öfke kapladı.

“Siz madame,” dedi iğneleyici bir şekilde, “yanlış hatırlamıyorsam, bu yıllar boyunca koruma ve himaye bulmak için dolaştınız.”

“Kendim için değil, Fransa için, majesteleri. Bir gece geç saatlerde, başkan Fouché’nin işgüzar polisleri beni Paris’in dışına çıkardıkları günden itibaren, ben gerçekten birçok ilginç insan ve ülke görme imkânı yakaladım. Aslında duyduğum kadarıyla, majesteleri siz de, son yıllarda oldukça fazla yolculuk yapmışsınız...”

Biri ihtiyarlamaya yüz tutmuş ve hasta ama zeki; diğeri ise henüz çiçek tazeliğinde, sağlık dolu bu iki kadın, soğuk bir şekilde birbirlerini selamlayıp, meyhanenin farklı köşelerine doğru uzaklaştılar.

Çocuklar sütlerini içti ve hizmetçiler, efendilerini yola hazırlamaya başladılar.

Hortense, büyük şöminenin yanında geniş bir sandalyede oturan yazara bir kez daha baktı. Genç adam, bir kadeh şarap doldurdu ve Germaine’ın iri, biraz kaba ama zeki ve güzel yüzüne şefkat ve sevgiyle bakarak ona uzattı.

Aralarında büyük yaş farkı bulunan bu iki insan arasındaki ilişkinin niteliği Hortense’ın gözünden kaçmadı.

‘Bu adam onu seviyor, hem de nasıl seviyor!’ diye düşündü şaşırarak ve elinde olmadan kıskanarak. Bakışı, Madame de Stael’ın vücudunu taradı ve uzun süre ellerinin üzerinde çakılı kaldı. Madame de Stael’ın elleri, küçük, zarif, bununla birlikte güçlüydü.

Hizmetçiler, üstleri örtülmüş soylu çocukları evden çıkardıklarında ve uzaklarda atların nal sesleri, tekerleklerin tıngırtısı kaybolduğunda Madame de Stael yanındaki adamla konuşmaya başladı. Bu adam onun kocasıydı ama bunu herkesten gizliyorlardı. Germaine böyle istemişti: Mutluluğunu insanların dedikodularıyla zehirlemek istemiyordu.

Albert de Rocca, karısından çok daha gençti. Yedi yıl önce onu, İspanya seferinden ağır yaralı olarak Cenevre’ye getirmişler ve Madame de Stael’ın şefkatine emanet etmişlerdi. O da sınırsız sadakatiyle Germaine’i kendisine hayran bıraktı. Germaine’in kalbi böyle bir sadakate öyle susamıştı ki! Daha önce sevdiği, zeki ve dalkavuk Prens Louis de Narbonne, yetenekli bir şan şöhret düşkünü Benjamin Constant, karaktersiz İtalyan şair Monti, hepsi ona ihanet etmişti ve sadece ondaki kadını değil, ondaki insanı kırmışlardı. Albert de Rocca, Germaine’in yeteneğine ve şöhretine vurulmadı, onu her şeyiyle sevdi. Ama o, artık hastaydı ve hayal kırıklığı

yaşıyordu. Germaine'in bağlanmaya müsait kadın ruhu, Albert'le en sonunda huzuru ve mutluluğu buldu.

Napolyon'un üvey kızıyla karşılaşmak, duygulu yazarı heyecanlandırdı. Napolyon'un despotizmi onda her zaman derin bir öfke uyandırmıştı. Şimdi, Mont Blanc'ın altında sessiz bir dağ evinde, Albert'e, İmparator'la tanışmasını ve uğradığı hayal kırıklığını anlatıyordu.

"İtiraf etmek gerekiyor ki," diye konuşuyordu sessizce, "ben de, onun içindeki despotu hemen göremedim ve onun 1789'un evladı olduğunu ve devrimin en güzel ideallerini gerçekleştireceğini umuyordum. Onun haris bir şöhret düşkünü olduğunu fark edemedim. Ruhsuzluk ve kabalık: İşte onun temel özellikleri."

"Ama çekici bir insan olmayı da becerebiliyor."

"Evet, tehlikeli bir komedyen. Bonaparte dürüst olduğu zaman ve geçitlerde, diplomatların karşısında takındığı yapmacık tavırları takınmadığı zaman, kendisi gibi bir insanın, milyonlarca insanın hayatına tükürdüğünü itiraf ediyor!.. Benim gibi Rousseau ve Voltaire değil İncil'i okuyan, katı prensip sahibi annem, her zaman, intikam almaktan bahsederdi. Şimdi, ne mutlu dünyaya ki; milyonlarca insan, İmparator'un üzerine tükürüyor.

"Gerçekten öyle mi, sevgilim?" diye başını salladı Albert. "Korkarım ki, şimdi de bazı insanlar, 'yüce imparator, Fransa'ya ün kazandıran şerefli kumandan, halkın şefkatli babası' hakkında destanlar uyduruyor."

"Hayır, hayır. İnsan hakları üzerine, devrime sadık kalacağına ant içen Bonaparte, Fransa'yı bir kışlaya çevirdi," diye cevap verdi Germaine. Nefes alıp verişi ağırlaşmıştı. Napolyon hakkında konuşmak onu her zaman heyecanlandırıyordu.

"Ben bu adamdan nefret ediyorum. O, çağımızın kötülüğü. Onu unutalım. Artık uzak bir adada, Napolyon artık hiç kimse için tehlikeli değil."

Ama yine de, Madame de Stael, eski İmparator hakkında düşünmekten kendisini alamıyordu.

"Napolyon henüz konsolosken, bazen etrafındaki insanların fikir ve itirazlarını dinlerdi. Ama bu despot, bütün Fransa'yı avucunun içine almayı başardığında, onun sözlerini bir yankı gibi tekrarlayan, iradesine ateşlice

hizmet edenlere tahammül ediyordu sadece. Onun sarayında her tür ikiyüzlüyü ve solucanı bulabilirdin! Fouché, gerçekten, en kötülerinden değildi.”

Germaine birden, güzel ellerini kaldırdı ve mecalsizce dizlerinin üzerine bıraktı.

“Fenalaştınız mı, sevgilim? Yorgunsunuz. Lütfen sakinleşin,” diye irkildi Albert.

“Bir şeyim yok, sevgilim. Anılar geldi gözümün önüne. Anılar bizi hem daha gençleştiriyor, hem daha yaşlandırıyor. Bir seferinde, Napolyon’a, onun için hangi kadının en iyisi olduğunu sordum. ‘Bana en fazla asker doğuran’ diye cevap verdi hiç düşünmeden. Bir başka seferinde ise askerler için kapana takılan yem et dedi. Hayır, gelecekte bu adamın adının nefretten başka bir duyguyla anılacağına inanmıyorum. Bu adamın, tarih sahnesine, izleyici karşısına çıkabileceğini zannetmiyorum.

“Maalesef, Sezarizm sahte parıltısıyla hâlâ birçok Fransız’ın yüreğini hoplatıyor.”

“Evet, bu doğru,” diye kabul etti Germaine de Stael. “Taptığım devrimin temel amacı, halkın politik ve manevi özgürlüğe kavuşmasıdır. Birtakım insanların suçlarının devrimi lekelediği doğru. Ama buna rağmen daha önce Fransa’da, insan ruhunun bu denli yüce yönleri hiçbir zaman ortaya çıkmamıştı. Eşsiz kahramanlık, kendini çoğunluğun mutluluğu için feda etme, şevk, devrimci seferlerden başka bir yerde bulunabilir mi? Ama şimdi, Napolyon’un diktatörlüğünden sonra, Restorasyon’un iğrençliğini görüyoruz. İktidarın keyfiliği, ‘soyağacından’ başka hiçbir şerefli özelliği olmayan aristokrasi, hiçbir hakka sahip olmayan cahil halk, basit bir mekanizmaya indirgenen ordu, sansürlü basın, tam bir özgürlük yoksunluğu. Polis ajanları ve yalandan başka hiçbir şey yok. Bourbonlar büyük bir zevkle, beni, yazarı, bu onlara kaça mal olursa olsun, sadece ve sadece yarattıkları karanlığı yüceltmem için satın alırlardı. Ama daha hiç kimse benim kalemimi satın almayı başaramamıştır!”

Madame de Stael, ağır bir şekilde arkasına yaslandı ve yüzü sarardı. Nefes alması zorlaşmıştı. Albert atladı ve biraz yan tarafta, duvarın yanındaki bir bankta oturan oda hizmetçilerini çağırdı.

“Madame fenalaştı, su!” Germaine’ın elbisesinin korsesini açtı ve şakaklarına sirkeye batırılmış ipek bir bez koydu.

Germaine gülümsemeye çalıştı. Gözleri, göz çukurlarına kaçmıştı ve hafiften bulanık bakıyordu, sesi titriyordu.

“Coppet’ye geri dönelim mi? Paris’in tantanası size yorucu gelecek...” diye sordu Albert.

“Hayır, hayır, Paris’e gidiyoruz,” diye cevap verdi kararlı bir şekilde Germaine. Hortense Bonaparte, Fransa sınırını geride bırakmış, sarsılan faytonuyla aşağı İsviçre göllerine doğru iniyordu. Pencereden görünen muhteşem dağ manzaralarına hüzünle baktı. Calvin’in, insanlara Tanrı korkusunu benimsettiği, katı geleneklere bağlı olarak ve çalışkan bir şekilde yaşamayı öğütlediği, sütlü sığırların ve saat atölyelerinin bu küçük ülkesinde yaşamayı hiç de istemiyordu.

Tüm düşüncesi tahttan indirilmiş İmparator’da yoğunlaşmıştı. Daha iyi bir geleceğin garantisi sadece ve sadece İmparator’daydı. Hortense geçmişi özlemle anıyor, onun yeniden tahta çıkışını bekliyordu. Ama hayalleri gerçekleşmiyordu (bu sık sık başına gelirdi).

***

... Aradan dört yıl geçmişti. Ve işte Turgay kantonuna onun en çok korktuğu haber ulaştı: Eski Fransa İmparatoru General Napolyon Bonaparte, St. Helene adasında ölmüştü.

“Bizim için her şey bitti,” diye fısıldadı, gözlerinde yaşlarla Hortense.

Ancak ertesi gün, çalışma odasından çıkarak misafir odasına geçti. Kraliçe göründüğünde –Arenenberg Sarayı’nda Hortense’ı öyle yüceltiyorlardı– bütün yakınları ayağa kalktı.

Uzun boylu, cılız, on üç yaşında bir bacaksız olan Louis-Napolyon, annesine yaklaşan ilk insan oldu. Eğitmeni, Jakoben diktatörlüğünün en korkusuz temsilcilerinden ve devrime sonuna dek sadık kalanlardan biri olan, Robespierre’in yoldaşı Philippe Leba’nın oğlu Mösyö Leba, onunla birlikteydi.

Hortense'ın en çok sevdiği oğlunun arkasından, onun on yaşındaki kardeşi Kont Charles-Auguste-Joseph Morny yürüyordu.

Morny, yuvarlak yüzünde alaycı bir ifade olan şişman bir çocuktu. Kolunda yas işareti bulunan şık askeri ceketinden az önce altın bir düğme koparmıştı ve minik, sağlıklı dişleriyle gizlice, onun sertliğini yokluyordu. Hortense'ın küçük oğlunun eğitmeni, İmparator'un ateşli sempatizanı, eski subay, çocuğun yaramazlıklarına şaşkınlıkla baktı ama onu engellemek için artık çok geçti. Hollanda eski kraliçesinin elbisesindeki siyah şeritlerin aynıları kendi elbisesinde de olan Marie Derouque, çocuğun arkasından yürüyordu. Onun küçük, oynak bulanık gözleri, etraftaki her şeyi dikkatlice inceliyordu. Kendisini himayesi altına alan bu kadına yaklaşırken, yüzüne hüzünlü bir ifade vermeye çalıştı ve gözkapaklarını indirdi.

"Fransa'nın başına büyük bir felaket geldi. İmparator öldü. Bir yıl boyunca evimiz yasa boğulacak," dedi acılı ve kısık bir sesle Hortense ve Napolyon'un portresine teatral bir jestle, siyah muare şeritlerle örülmüş bir defne çelengi astı.

Hortense'e en son başsağlığı dileyen, yirmi sekiz yaşındaki genç arkeolog, Philippe Leba oldu.

"İmparator gerçek bir devrimciydi," dedi Hortense ona, karşısında duran kişinin 9 Thermidor'da ölen bir jakobenin oğlu olduğunu hesaba katarak.

Philippe Leba bir şey demeden eğildi; çünkü Hortense'ın su götürmez saçmalamasına, böyle bir anda itiraz ederek tartışma başlatmak istemiyordu. Katı bir cumhuriyetçiydi ve hayatını bilime adamak istiyordu. Odasında, babasının silueti ve annesinin mütevazı suluboya portresinin yanı sıra Ropespierre ve Marat'nın resimleri vardı. Duvarda en fazla, Antik Yunan dönemini anlatan gravürlere yer verilmişti.

Philippe Leba, karşıdevrimcilerin, devrimi sırtından hançerleyen komplolarının hemen öncesinde doğmuştu. 9 Thermidor'da jakobenler kesin olarak yenilgiye uğrayınca, babası Valiliğin penceresinden kendisini atmıştı. 10 Thermidor'da, Leba'nın cesedi Grev Meydanı'nda giyotinin altına yatırılarak kafası uçuruldu. Küçük Philippe, annesiyle birlikte birkaç ay hapishanede kaldı. Leba'nın dul karısı ile aynı zamanda Robespierre'in nişanlısı olan kızkardeşi Elenaor'un kaderinde sonsuz acılarla boğuşmak

vardı. Ama tüm dostlarını ve yakınlarını kaybeden bu iki kadın, sorgu sırasında boyun eğmedi. Elizabeth Leba, serbest bırakıldıktan sonra, çocuğuyla bir başına kaldı ve korkunç bir yoksullukla yüzyüze geldi. Hiçbir işten tiksinmeden çalışarak ekmek parasını kazanıyordu. 1831 yılında, ölen kocasının kardeşiyle evlendi ve çocuğunun hayatı biraz olsun garanti altına girdi.

Anne, Philippe'e, daha küçük yaştayken 'Carmagnole' ve 'Marseillaise'i söylemeyi öğretmiş; babasının yazılarını, Robespierre, Saint-Just ve Couton'un konuşmalarını okumuştu. Ama yine de, oğul, devrimci olmadı. Eski Yunanca ve Latince öğrendi, arkeolojiye merak saldı. Philippe, insanlığın uzak geçmişini sığınak gibi görüyor, huzuru orada arıyordu. Şimdiki zaman, onu, sığınılacak bir yer bulamayacağı, sonsuz bir fırtına gibi korkutuyordu.

Çoğu geceler korkunç kâbuslar görüyordu. Annesi ve Eleonar'dan defalarca dinlediği dehşet sahneleri, rüyasında gözlerinin önüne geliyordu. Paris Valiliğinin yarı aydınlanmış salonu hayalinde tekrar tekrar canlanıyordu: Robespierre, gecikmiş çağrıyı dikte ediyor. Babası Philippe Leba, pencerenin yanında duruyor. İri damlalı yaz yağmuru başlıyor. Meşaleler sönüyor birer birer. Robespierre'e sadık kalan az sayıdaki devrimci de dağılıyor. Aniden kapılar açılıyor. Komplocular içeri dalıyor...

Jakobenin oğlu uyanıyor ve buz gibi soğuk düşüncelere dalmış halde uzun süre oturuyordu. Ona öyle geliyordu ki, daha sonra olan her şeyi hatırlıyor: Hapishaneyi, sefaleti, annesinin yaşadığı aşağılamaları. Hayır, tüm bunlardan uzak durmalıydı! Leba; Platon ve Sokrates okuyor; yok olmuş uygarlıkların sonsuz bilgeliğiyle sarhoş oluyordu. Ama annesinin ve amcasının evinde geçmiş devrimin fikirleri yaşatılıyordu. Philippe, o evi ziyaret ettiğinde, yine, insan hakları, yüce fikirlere, Özgürlük-Eşitlik-Kardeşlik hayallerine kapılıyor; ve o zaman Louis-Napolyon'la ilgilenirken, artan bir heyecanla ona, dünyayı değiştiren Büyük Fransız Devrimi'ni, insanlar arasındaki eşitsizliği, bugün Fransa'yı yönetenlerin kanunsuzluğunu anlatıyordu. Öğrencisi zıplayarak bağırıyordu: “Ben cumhuriyetçiyim, haksızlığa ve sefalete karşı mücadele edeceğim!”

Louis-Napolyon'la, Leba'nın dışında Başrahip Bertrant ilgileniyordu. Bertrant, Katolik inancın dogmalarında, her tür kötü alışkanlığı teşvik etme hakkını bulan insanlardan biriydi.

“Eğer günah olmasaydı kiliseye iş kalmazdı” diyordu bazen bu hoşgörülü prelat[23] ve fazla düşünceyle ne kendisini ne de öğrencisini yoruyordu.

Eski Kraliçe Hortense’ın sarayının yükseldiği Bodensee gölü kıyısında, hayat, her tür altüst oluş ve pürüzden yoksun görünüyordu. Ama Hortense oğullarına, Fransız grameri ve edebiyatı dersleri verirken, onlara yolculuğu ve macerayı sevdirmeye çalışıyordu.

“Her zaman sakin görünen gölün, oğullarımın kendilerine güvenlerini yok etmesinden korkuyorum,” diye anlatıyordu Marie Derouque’a. “Günümüz şartlarında, Bonaparte ailesinin, kendine güveni olmayan bir temsilcisi için ne kariyer, ne de hayat hakkı var. Benim oğlum, amcası gibi komutan olmalı.”

Louis Bonaparte annesinin isteği doğrultusunda askerlik mesleğini seçti, İsviçre’de topçu birliğinde yüzbaşı oldu.

Daha sonra annesi onu yolculuğa gönderdi.

“Sevgili oğlum, sizi, amcanız gibi komutan, fatih, mücadeleci ve galip olarak görmek istiyorum,” diyen Hortense ‘imparator’u da eklemek istiyordu ama hayalini dile getirmekten korktu, çünkü kadere karışmakla ilgili batıl inançları vardı.

1830-1831 yıllarında Louis Bonaparte, ağabeyi Napolyon-Louis’yle birlikte, iktidarı Roma Papası’nın elinden almak isteyen İtalyan Ciro Menotti’nin komplosunda yer aldı. Komplocular, yenilgiye uğradı. Olaydan kısa bir süre sonra Napolyon-Louis öldü. Louis Bonaparte ise bir İngiliz pasaportuyla Fransa’ya kaçmayı başardı. Oradan derhal sınırdışı edildi.

İmparator Napolyon’un öz oğlu Prens Reichstadt ölünce, Hortense sevincini gizleyemedi. Napolyon ailesinin tek varisi ve temsilcisi artık kendi oğlu Louis-Napolyon Bonaparte’tı.

Louis-Napolyon, kendini beğenmiş annesi ve az sayıdaki sempatizanın desteğiyle, basın yoluyla, Fransız tahtı üzerinde hak iddia etti. Onun ruhunda, keyfi yönetime karşı nefret tohumları ekmeye çalışan Philippe Leba’nın dersleri çoktan unutulmuştu.

“Eğer Ren deniz olsaydı,” diye yazıyordu Napolyon’un yeğeni, “eğer iyilik, insan faaliyeti için tek uyaran olsaydı, eğer kahramanlıklar, iktidara

giden yolu yakınlaştırsaydı ben cumhuriyet için mücadele ederdim... Ama yaşamın akışı," diye devam ediyordu, "tamamen farklı ve bundan dolayı, cumhuriyetin prensiplerini gerçekleştirecek olan monarşik yönetim şekli daha iyi bir tercih. Halk, yasama organı, imparator: İşte devleti yönetmesi gereken üç eşit güç... Bu güçler arasında uyum hakim olduğu zaman ülke mutlu olacak..."

"O, daha uygun bir varis," dedi Hortense.

Bu arada Marie Derouque artık genç bir kız olmuştu. Kızıl saç buklelerinin çevrelediği dar yüzünde tilkice bir ifade vardı. İnce dudakları, çocukluğunda olduğu gibi orağı anımsatıyordu; gözleri nadiren doğrudan bakıyordu, sanki özenle saklaması gereken düşünceleri elevermekten korkuyordu. O yüzden de Marie'ye 'Tilkicik' lakabını taktılar. Yarı kapalı gözleriyle etrafındaki her şeyi inceleyen içine kapanık kız, birçok sırrının yanı sıra, Napolyon'un tahtı için hak iddia eden adama karşı duyduğu büyük aşkı da gizliyordu.

Sadece Hortense bu kızın oğluna karşı duyduğu karşılıksız aşkı tahmin edebiliyordu.

"Louis Bonaparte gibi, kaderin yükümlendirdiği genç bir adam için evlilik, yükseklere götüren bir basamak olmalı ve ciddi politik ve stratejik hesaplara uymalı," dedi bir seferinde Hortense ona çekinerek. "O, kendisine ait değil, o bütün millete, bütün halka, belki de bütün dünyaya ait."

"Ama majestelerinin annesi, servetini kaybetmiş ve rejim tarafından takip edilen, Vikontun dul karısı değil miydi?" diye patladı, her zaman kendisine hâkim olan Derouque.

"Louis Napolyon, Hollanda Kralı ve Kraliçesi'nin oğlu ve Fransa İmparatoru'nun yeğeni," diye cevap verdi sakin hatta biraz da acımayla Hortense. "Ama kalbe gelince, onun kendi kanunları ve hakları var. İnsan, unvanlardan ve politik zincirlerden bağımsız olarak sevebilir. Ben kendim bunu yaşadım."

"Louis-Napolyon, kadınları fark etmiyor, o sadece bir arzuyla yanıp tutuşuyor, sadece bir amacı var, –iktidar," demek istiyordu Tilkicik ama cesaret edemedi ve küçük dişleriyle ince dudağını ısırdı.

Paris’te, Bourbonların Kraliyet hükümeti, iktidar üzerinde hak iddia eden bu genç adamı ciddiye almıyordu. Ama birtakım politik hesaplarla, cumhuriyetçi olan Lafayette, Armand Carrel ve yazar Chateaubriand onu, sanki sırf dürüst ve milliyetçi olduğu için yüceltiyorlar; Bonaparte’ın ismini kullanarak var olan düzeni yıkacaklarına güveniyorlardı. O yüzden tüm konuşmalarında ve yazılarında, sürekli Louis Bonaparte’tan söz ediyorlardı.

Louis-Napolyon, 1836 yılında, adına güvenerek iktidarı ele geçirme girişiminde bulundu. Bu olay Strasbourg’da oldu. Bonaparte komplosunu başlarındaki topçu alay komutanı Vaudrait ile birkaç subay organize ettiler. Bir sonbahar akşamı, geç saatlerde Louis şehre geldi. Üzerinde, bir zamanlar İmparator’un giydiği elbiseye benzeyen askeri üniforma ve geleneksel üçgen şapka vardı. Ama Hortense’ın şansızlığına bakın ki, oğlunun dış görünüşünde, amcasını andırır hiçbir özellik yoktu. İmparator kısa boylu ve tıknazdı, varisi ise uzun boylu ve kambur.

Askerler kışlanın önünde duruyor ve heyecanlı heyecanlı konuşuyorlardı. Vaudrait, Fransa’da ihtilal yapıldığını, Kral’ın tahttan düştüğünü ve iktidarın, yüce Napolyon’un yasal varisine verileceğini ilan etti. Önceden kararlaştırıldığı gibi birkaç asker bağırdı: “Yaşasın İmparator!” Komplocu subaylar bu sözlere eşlik ettiler.

Etkileyici görünmek için boşuna uğraşan, anemik ve nevrastenik Louis-Napolyon, kendisini sadece çok kısa bir süre için imparator hissetti. Askerleri satın alınamayan ve subayları hükümete sadık kalan bir başka alayda, komplocular destek görmedi.

Aynı gece Louis-Napolyon, grubu ve gayretkeş Albay Vaudrait tutuklandılar. Komploda yer alanlar mahkemeye teslim edildi. Ama mahkeme hiçbir zaman görülmedi. Çünkü en büyük suçlu Louis-Napolyon, verdiği pişmanlık dilekçesiyle işlediği suçtan dolayı kendisini öylesine aşağılayarak Kral’dan af diledi ve hükümetin yüce gönüllülüğünü ve merhametini öylesine övdü ki Louis-Philippe onu affetti ve serbest bıraktı. Ve şansız iktidar talibi, soluğu Amerika’da aldı.

Hortense, 1837 yılında Bodensee gölü kıyısındaki sarayında ağır bir hastalığa yakalandı. Marie Derouque, meçhul bir hastalığın yiyip bitirdiği hastanın başında gece gündüz duruyordu. Bu hastalık döneminde, eski kraliçe, ona, sadece çok miktarda mücevheri değil aynı zamanda ailenin

bütün kutsal eşyalarını emanet etti ve onları gözü gibi korumasını vasiyet etti.

“Benim küçük oğlum Joseph Morny, gerçek bir burjuva oldu. Ona küçük bir gelir bırakıyorum. Maalesef onda asalet yok. O, planter[24] dedeme benziyor. Dedem gerçek bir işadamıydı. Louis-Napolyon zayıf karakterli ve her başarısızlıkta paniğe kapılıyor. Ama I. Napolyon’un yıldızı henüz sönmüş değil; inanıyorum ki, hanedanlığın varlığını sürdürmek bizim kaderimiz. Üvey babam için deha ve başarı gerekliydi ama Louis-Napolyon için, amcasının başarılarını halkın zihninde canlandırması yeterli. Sen, Marie, Bonaparte Pantheonu’nun koruyucusu, tapınağımızın rahibesi olacaksın. Her şeyden çok değer verdiğim şeyleri sana bırakıyorum. Tüm bunları, imparator olduktan sonra Louis’ye vereceksin. Şimdilik ise, yalnızca İmparator’un ruhuna saygı duyanların bu tapınağa girmelerine izin ver.”

Louis-Napolyon, Amerika’dan döndüğünde, annesini ölüm döşeğinde buldu. Fransız hükümetinin isteği üzerine hemen İsviçre’yi terk edip Londra’ya yerleşmek zorunda kaldı. Marie Derouque, Arenenburg’u sonsuza dek terk ederek Paris’e yerleşti, St. Germain’de kendine kocaman bir ev aldı. Burada, Tanrısı I. Napolyon olan bir tapınak kurdu. Marie, Bonapartizmin ve bizzat Louis-Napolyon’un fikirlerini yayma misyonunu kutsal bir bağlılıkla yerine getiriyordu. Putunun ateşli sempatizanlarından biri olan Philippe Predot’yla evlendi.

Marie’nin kocası çok zengin ve gösteriş meraklısıydı. I. Napolyon’a o kadar sadıktı ki, söylendiğine göre, rüyasında bile “Yaşasın İmparator!” diye bağırıyordu. Yumuşak karakterliydi, Marie kendisine bundan daha iyi bir koca bulamayacağını düşünmekteydi. Her ikisi de, zenginliklerini ve Louis-Napolyon’u yüceltme çabalarını birleştirdiler.

***

Bu sabah St. Germain’deki villada kurulan tapınağın mihrabında derin bir sessizlik vardı. Marie Derouque-Predot, uzun süredir İmparator’un mermer heykelinin yanıbaşında oturmaktaydı. Kapı birden sessizce açıldı ve orta boylu, şık bir pardesü ve açık renk bir ceket giymiş bir erkek göründü.

“O, siz, prensim!” diye irkildi Marie.

Kırmızı yanaklı besili Kont Joseph Morny, küçük, ağır vücudundan beklenmeyen bir zarafetle ev sahibesini selamladı.

“Arenenberg’deki mutlu yıllarda olduğu gibi bana sadece Joseph demenizi sizden defalarca rica ettim. Saçlarınızı nasıl da çekerdim. Siz ise, ağlamak üzere olsanız bile asla şikayet etmezdiniz. Hatırlıyor musunuz? Marie, taş gibi bir karakteriniz vardı. Maalesef, ne bende ne de Louis-Napolyon’da böyle bir özellik sözkonusu.” Kont Morny etrafına bakındı. “Bak sen, bu bir pantheon! Burada abimin bütün atalarının sadece hayattaki halleri değil, öldükten sonraki hallerinin de cisimleştiğini görüyorum... Sevgili Marie, çıkalım buradan, burası mezar küfü kokuyor.”

Gerçekten de vitrinlerden birinde, ölen Bonaparte’ların yüzlerinden alınmış alçı masklar vardı. Napolyon’un gözleri kapalı beyaz yüzü, gerçek dışı olacak kadar küçük, zavallı ve hüzünlüydü. Duvarın, vitrinden kalan üst kısmında, tabutlar içindeki erkek ve kadınları gösteren tablolar koleksiyonu bulunuyordu.

“Evet, hiç de neşeli olmayan bir uyarı,” diye mırıldandı artık sinirlenen Joseph Morny. “Bu manzara iştahımı bile kaçırır! Ama ben gerçek bir Epikürcü olarak, hüznü bir an önce iyi bir şarapla boğmaya çalışacağım.”

“Joseph, sizi bir yıldan fazla bir süredir görmüyorum. Oysa hiç değişmemişsiniz! Ölümünden sonra bile bizden çaba isteyenlere karşı daha ciddi ve saygılı olmamışsınız,” dedi memnuniyetsizlikle ev sahibesi, mihraptan çıkıp, aydınlanmış, geniş misafir odasına geçtiklerinde. Marie, “mümin olmayanları” burada kabul ediyordu.

“Sevgili Marie, unutmayın ki, benim damarlarımda Bonaparte kanı akmıyor. Ben sadece iyi bir burjuvayım. Büyük bir şeker fabrikası kurdum ve başlangıçta da iyi kazanıyordum ama şimdi işler kötü gidiyor. Borsa spekülasyonları da bana yeterince para getirmiyor; kaderimi tesadüfler belirliyor; hisseler ise pire gibi bir aşağı bir yukarı zıplıyor.”

“Joseph, eğer anneniz bu halinizi görseydi, şeker fabrikası sahibi olduğunuzu ve kendinizi bir plebe yakışır tarzda ifade ettiğinizi görseydi kederden ölürdü.”

“Sevgili Marie, tekrar ediyorum, ben bir burjuvayım ve prens olmama rağmen bulunduğum konumu iyi temsil ediyorum! Ama hatırlamanızı rica

ederim; sizin ölesiye taptığınız, imparatorun prensleri ve vikontları çok daha kaba bir şekilde kendilerini ifade ediyorlardı. Çünkü onların askeri üniformaları ve unvanlarının içinde, daha düne kadar tüccarlık yapmış olanlar, köylerden gelen askerler ve başkentin basit insanları vardı.”

“Joseph, siz daima neşeli ve şakacı olmuşsunuzdur.”

“Bizim saygın ağbicik, ikinci Napolyon’dan ne haber?”

“İkinci değil, üçüncü. Hep karıştırıyorsunuz. İkinci Napolyon, şu iğrenç cellat Metternich’in prens unvanına layık gördüğü, küçük Roma Kralı Reichstadt olmalıydı.”

Marie koltuktan kalktı ve kızgın bir halde, misafir odasının yumuşak halısında dolaşmaya başladı. Sonra Joseph’in yanına giderek, çok kısık bir sesle, neredeyse dudaklarını kıpırdatmadan konuştu.

“Napolyon kartalının resmini, yüce imparatorun armasını, şimdilik göğsünde saklayan bizler, oldukça çok sayıdayız. Biz güçlüyüz ve siz de çok yakında benim gibi, üçüncü Napolyon’a bağlılık yemini edeceksiniz. Biz uyumuyoruz.”

“Ama Marie, yanlış hatırlamıyorsam,” diye başladı, misafir odasında kendilerinden başka hiç kimse olmamasına rağmen alaycı bir sesle fısıldayarak, Joseph-Louis, “Napolyon, Strasbourg ve Manş kıyısında olmak üzere iki kez, amcasının üniformasını giyerek ve onun üçgen şapkasını kafasına kondurarak, bu anlamsız maskara alayında başarısızlığa uğramamış mıydı? Bir avuç serseriyle darbe yapmak!”

“O, büyük bir gündü!” diye bağırdı Marie. “Ve aradan beş yıl geçmiş olmasına rağmen her şeyi olduğu gibi hatırlıyorum: Erkek elbisesi giymiş kendimi de, Louis-Napolyon tahtı geri alabilmek için Fransız toprağına ayak bastığında serbest bıraktığım eğitilmiş kartalı da. Eğer pislik ayaktakımı ve birkaç asker olmasaydı bizim komplomuz başarıya ulaşacaktı ve iktidar, yeniden meşru sahibinin eline geçecekti.”

Joseph Morny, küçük masadan bir gazete aldı ve onda ağabeyinin bir yazısı olmasına şaşırdı.

Marie, dantel mendilinin ucuyla gözlerini sildi ve sustu. Louis-Napolyon’un, iktidarı ele geçirmek için yaptığı ikinci denemenin fiyaskoyla

sonuçlanmasını hatırlamak istemiyordu. Louis-Napolyon, kalabalığa ateş edip bir askeri yaraladığı için tutuklanıp mahkemeye verilmişti. Fransız tahtının zavallı talibinin tutumu bu sefer de onursuzdu.

Tir tir titriyor, histerik bir şekilde ağlıyor ve af diliyordu. Mahkemede onu, Fransa'nın en güzel konuşan avukatları savundu. Tutuklanmaktan büyük bir beceriyle kurtulmayı başaran Marie, kocası ve serbest olan diğer komplocular, paraya acımadılar. Jules Favre ve Berryer, Lordlar Kamarası'nda, bir zamanlar Fransa'yı yüceltmiş İmparator'un yeğeninin affedilmesi için çağrıda bulundular. Bu olaydan birkaç ay önce, Krallık Hükümeti, Bonaparte'ın ulusal bir kahraman olarak kabul edilmesine ve kemiklerinin Paris'e getirilip törenle gömülmesine karar vermişti. Diktatör kültü ölmüşken, dinmeye başlamışken canlandı ve yeğeninin yargılanması ülkede karışıklıklar yarattı.

Yaptıklarından dolayı pişmanlık gösteren ve Kral Louis-Philippe'e bağlılık yemini eden Louis-Napolyon'a ömür boyu hapis cezası verildi ama hakları elinden alınmadı.

Ham Kalesi'ne sevk edildi. Burada son derece ayrıcalıklı koşullarda yaşamını sürdürüyordu. Marie ve arkadaşları yılda birkaç kez kaleye giderek orada uzun süre kalıyorlardı. Arkadaş canlısı ve kibar komutan sayesinde kale, pek hapishaneye benzemiyordu. Louis-Napolyon Bonaparte, büyük bir zevkle ziyaretçi kabul ediyor, jimnastik yapıyor ve yazı yazıyordu.

Marie ve diğer Bonapartistlerin para aktardıkları 'yardımsever' gazeteciler, 'Ham mahpusu'nun ününü şişirmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Hatta Fransa'da, Louis Bonaparte'ın basit fikirlerinin propagandasını yapan ve onun yoksun olduğu şerefli özelliklerini, "acılarını" her tür yolla şişiren birkaç gazete çıktı.

Louis Bonaparte, iktidarı ele geçirme ve imparator olma fikrinden sonsuza dek vazgeçtiğini ilan etti gazetelerde. Devrimci, cumhuriyetçi olduğunu bildirdi ve 'sefaletin köklerini kazımak' hakkında birkaç yazı yayınladı. Ona göre sadece, 'emeğin ödüllendirilmesi tesadüfe ve keyfiyete bağlıdır' fikrini savunan çağdaş ekonomik ilişkileri eleştirmeye çalışıyordu.

“... İşçi sınıfı hiçbir mülke sahip değil. Onu mülk sahibi yapmak gerekiyor,” diye yazıyordu Louis-Napolyon. Louis Blanc etkisini apaçık gösteren bu satırlar, birçok ünlü sosyalistte, satırların yazarına karşı acıma duygusu uyandırdı. ‘Pas de Calais’nin Yükselişi’ gazetesinin redaktörü cumhuriyetçi de George, Louis Bonaparte’ın bir yazısını okuyunca, Ham’a gitmek üzere yola çıktı. Bu olaydan sonra gazetesinde, ünlü mahkûmun yazılarına sürekli yer verdi. Bu yazıların büyük bir kısmı tutarsız düşünceler yığınıydı ve her zaman da ikiyüzlüydü. İmparator’un varisi, işsiz proleterlerin yaşayabileceği çok sayıda çiftlik kurarak sefaletin kökünü kazıyacağını vaat ediyordu.

De George, Louis-Napolyon hakkında yazı yazarken her defasında duygusallaşıyor ve şöyle diyordu: “Ben eminim ki, bundan böyle o, taht üzerinde hak iddia etmeyecek; partimizin üyesi ve cumhuriyet savaşçısı olacak.”

***

Kont Morny, ağabeyinin, gazetedeki, cumhuriyete bağlılık yeminleriyle dolu yazısını birkaç kez okudu.

“Bu sadece bir örtü,” dedi Marie kin dolu bir ifadeyle. “Her şey hazır. Altı aya varmadan, özgürlüğüne kavuşacak. Firar, bu sefer şüphesiz başarılı olacak.”

Kont Morny, dikkatle dinlemeye başladı. Ağabeyini seviyordu ve Louis’nin kurtuluşu, belki de yükselişi düşüncesi onu heyecanlandırdı.

“Para gerekiyor mu?” diye sordu kabaca.

“Hangi iş olursa olsun, para her zaman gerekli,” diye cevap verdi Marie, dişlerinin arasından.

“Harika, ben bir maceracıyım ve artık çok defalar iflas ettim. Bir macerada daha yer almamın hiçbir sakıncası yok.”

“Bu sefer bizim Louis-Napolyon, imparator gibi değil oduncu gibi giyinecek,” diye anlatıyordu fısıldayarak Marie. “Güvenilir bir adamla ona aletlerle dolu bir sandık göndereceğiz. Bu konudaki bilgileri öğrenmek onun için eğlenceli. Bu da, halkta, ona karşı sevgi uyandırıyor ve

gardiyanların dikkatini azaltıyor. Küçük bir deniz seferi ve sonra da arkadaşlar onu İngiltere'ye geçirecek."

"Siz kahramansınız, Marie," dedi duygulanarak Joseph. "Eğer, yüce amcasından bir Korsikalı ateşliliğini bile almamış olan Louis-Napolyon'u, bana tercih etmemiş olsaydınız, ben sizin için, o öylesine nefret ettiğiniz şüpheli spekülasyonlarımla fabrikalarımdan vazgeçerdim."

"Maalesef, sizin damarlarınızda bir damla bile imparator kanı yok," dedi gülümseyerek Marie ve Kont Morny'yi öğle yemeği için yemek odasına davet etti.

Hapis Louis-Napolyon, onun başarılı, hilebaz kardeşi Kont Morny ve Sezarizm fikrinin diğer sempatizanları, yakında tarih sahnesinin görünür yerine çıkacaklardı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ZORLU BİR YIL

Geneviève, küçük Johann'ın yanında oturmuş, ve gergin bir şekilde, biri sabah altıda Paris'ten Lyon'a, diğeri bir saat sonra Lyon'dan Paris'e hareket eden iki yolcu arabasının neden özellikle şu kadar veya bu kadar saat sonra yolun ortasında karşılaşacaklarını anlamaya uğraşıyordu.

Oğlu, az önce çözdüğü bu problemi sabırla annesine anlatıyordu.

"İlginç," dedi Geneviève, "bilim neler düşünmüyor ki... Ama dünyadaki her şeyi bilmelerine rağmen birçok bilimadamı neden yoksulluk içinde yaşıyor. Ben, eskiden, okumanın her zaman zenginlik getirdiğini düşünürdüm."

Çorbanın taşmak üzere olduğunu fark ederek hemen ocağa yürüdü.

"Zenginlik genellikle cahillerin eline düşüyor," dedi, içeri giren Johann Stock.

Kalın fanilasını çıkardı ve iş dönüşünde yıkanması için su ve leğenin bulunduğu antreye çıktı. Johann yorgundu ve her zamankinden fazla topallıyordu.

"Yağmur yağacak, kemiklerim sızlıyor," dedi, güçsüzlüğüne kızarak. Odaya dönünce oğlunun omuzuna şefkatle vurdu ve yıpranmış sandalyeyi masaya doğru çekti. Geneviève, tencereyi ocaktan indirdi ve tabak koydu. Odanın bir köşesinde, çamaşırlar ozona bastırılmıştı.

Johann, karısının morarmış şişkin ellerine baktı ve acıyla sordu:

"Hep yıkıyor musun? Kendini zorlamıyor musun?"

"Bugün Bay İvier'nin çamaşırlarını yıkamam gerekiyordu. Oğlumuzu okutuyor ya."

Kocasının bakışlarını yakalayınca, ellerini hemen önlüğünün altına sakladı ve yorgunluğunu gizlemeye çalışarak oturdu.

Johann hüzünle düşündü. Onun yaşındaki zengin kadınlar çiçek tazeliğindeydi. Oysa Geneviève yaşlı bir elma ağacı gibi kırışmış, kurumuş

ve yamulmuştu.

Karısına karşı hissettiği acıma duygusunun boğazını sıktığını hissederek tabağı itti ve konuşmaya başladı:

“Bak hanım, daha fazla böyle yaşayamayız. Ben Paris’te kendimi düzeltemeyeceğim. İşim geçici, ‘Adiller Birliği’nde ise birçok şeyin cevabını bulamıyorum. Başka bir yere taşınma seçeneğini düşünmeliyiz. Duyduğuma göre, galiba Brüksel’de benim gibi işsiz terzi sayısı pek fazla değilmiş.”

Küçük Johann sandalyeden zıpladı ve heyecanla dönmeye başladı. O zaten hep böyle şeylerin hayalini kurardı: Yolculuklar ve yabancı diyorlar.

Geneviève, hayal kırıklığını saklamaya çalışmadan kocasının yanına oturdu.

“Johann, neden böyle şeyler düşünüyorsun? Burada benim tanıdıklarım ve sürekli bir gündelik işim var.”

“Çamaşır yıkamayı mı kastediyorsun?” diye acıyla gülümsedi kocası.

“Böyle bile olsa sonuçta bir işim var. Bu işim sayesinde oğlumuz okumuş bir adam olacak. Bakalım, yabancı yerlerde bir çamaşırcının ve bir terzinin oğlunu kabul edecekler mi? Şimdi sen de şöyle veya böyle bir şeyler kazanıyorsun. Kalkmış çingeneler gibi yine dünyayı dolaşmayı düşünüyoruz. Çingeneler mi? Hayır, onların hiç olmazsa bir atları ve arabaları var. Bizim ise sadece bir leğen, kırık kerevet, masa, üç sandalye, biraz yırtık pırtık eşya ve bir de tenceremiz var.”

Geneviève içtenlikle, ailenin bütün varlığını saydı. Ama Stock ısrar ediyor; küçük Johann da annesini yabancı yerlere taşınmaktan korkmaması için ikna etmeye çalışıyordu.

“Neden bu kadar endişeleniyorsun, Geneviève?” diye hayretle sordu Stock. “İşçi, patrona göre büyük bir avantaja sahip. Hiçbir şeyi yok ve bu yüzden seyyar olabilir. Kaybedecek hiçbir şeyimiz yok.”

Geneviève elini savurdu ve kabul etti.

“Gerçekten, bundan da kötü olamaz ya.”

Baharın ilk günlerinde Stock ve ailesi, yolcu arabasıyla Brüksel'e gitmek üzere yola çıktı. Arabacı, boynuzla, hareket ettiğini belirten bir ses çıkardı, küçük kapıları kapattı ve atlar, düzgün yolun üzerinde sınıra doğru koşmaya başladı.

Stock, pencereden bakmaktan bıkınca, kabı kararmış dar bir kitapçık çıkardı, oğluyla karısına okumaya başladı:

"Daha sekizinci yüzyıldaki tarih kitaplarında Bruocsella adında küçük bir kasabadan söz edilir. Kasaba, Birinci Otto'nun kızkardeşi Herberga'nın drahoması olarak kocası Hizelbert Lotaringski'ye verilmiş. 1251 yılından 1259 yılına kadar yönetimde kalan Birinci Johann döneminden başlayarak Bruocsella, yavaş yavaş bir başkente dönüşmeye başlamış ve Luven şehri önemini kaybetmiş. Önceliklerini patricilere veya prenslere karşı hırsla savunan vatandaşların birçok silahlı çatışmasından, kanlı savaşlardan sonra 1355 yılında Brüksel, Dük Cesur Philippe'in karısı Prenses Flandre'nin olmuş.

1430 yılında, Burgonya hanedanından Dük Philippe, başkenti Brüksel olan Brabant topraklarının yönetimini ele almış. Onun torunu Marie'nın döneminde ise şehir Habsburg'ların yönetimine girmiş. Bu prenslerin, halka yeminlerle verdikleri sözleri çiğnemesi ayaklanmalara yol açmış."

Geneviève iç çekti ve kocasının sözünü kesti:

"Nereye baksan hep aynı şeyleri görüyorsun. Halka zulmediyorlar; ve o da dayanamayıp ayaklanacak; onu tavuk gibi kesecekler ve her şey yeniden aynı şekilde başlayacak."

Johann okumaya devam etti:

"V. Karl, Brüksel'i, Niderland'ın başkenti yapmış. Şehir, saray hayatının cafcafıyla dolup taşmış. V. Karl'ın oğlu İkinci Fhilippe'nin döneminde Brüksel, Niderland Devriminin sahnesi olmuş."

"Baba, hiç yoksulların olmadığı bir dönem olmuş mu?" diye sordu küçük Johann.

"Hayır, şekerim," diye gülümsedi Stock, "hatırladığım kadarıyla böyle bir dönem olmamış. Ama olacak."

“Devam et,” diye rica etti Geneviève ve Stock bıraktığı yerden okumaya devam etti:

“Bu kana susamış despot İkinci Philippe’nin tiranlığı korkunçmuş. Masum insanların dinsel sapkınlıkla suçlanarak meydanlarda yakılan ateşlere atıldığı bir engizisyon yerleştirmiş ülkeye. 1566 yılı başında, Niderland’da, ‘Orta Halli Asilzadeler Birliği’ kurulmuş. Bu insanlar, din özgürlüğünü İspanya hükümetinin saldırılarına karşı savunmaya ant içmişler. İspanyol yönetici Margarita Parmska’nın gözünde itibar kazanan, tanınmış ve zengin Niderlandlılardan biri, Barlemon, birliğin üyelerine, ‘Gezi’ adını vermiş. Bu, halkla birlikte ayaklananları incitmemiş, bilakis kaynaştırmış. Geziler, dilencilik yapan rahipler gibi kül rengi elbiseler giymeye başlamışlar ve göğüslerine, garip bir rozet takıyorlarmış –üzerinde iki uzatılmış el ve torba olan gezi pfeningi– sonra İspanyol zulmüne karşı ayaklanan halkın başına geçmişler. Acımasız Dük Alba, ayaklanmayı bastırmak ve önderleri öldürmek için Niderland’a gönderilmiş. Ama isyancılarla başa çıkmak için gösterdiği tüm çabalar boşa gitmiş... Deniz gezi’leri, İspanya filosuna ve kıyıya yerleşmiş olan ‘ıslah edici’ birliklere saldırmışlar. Geziler 1572 yılında Bril şehrini ele geçirmişler ve yavaş yavaş Niderland’ın bütün kuzey sahilini İspanyol istilacılarından kurtarmışlar. Dük Alba’nın zulmünden ve Niderland’ın ayrıcalıklarını acımasızca yok etmeye çalışan engizisyondan en fazla yarayı Brüksel almış. Engizisyonun ateşlerinde ve işkence odalarında binlerce insan katledilmiş.

Niderland’da süren uzun savaşlar sırasında Brüksel, kâh Niderlandlıların, kâh İspanyolların destek noktası olmuş. Şehir, cesurca bağımsızlığını savunmuş: Ta ki, kahraman ve adil Prens Oranski’nin öldürülmesinden sonra bin beş yüz seksen beş yılında Aleksander Farneze, Parmska’ya teslim olmak zorunda kalana kadar. Katolik ruhaniler, acımasız önlemlere rağmen Brüksel’e yerleşen Protestanlığın köklerini kazımak için her tür çabayı göstermişler... Şehir, İspanya’nın Fransız Kralı IV. Louis’yle ve Avusturya’nın V. Ludwig’le yaptığı savaşlar sırasında büyük hasarlara uğramış.

“Bu da ne böyle, kim kiminle savaşırsa savaşsın olan hep Brüksel’e oluyor,” diye hayret etti Geneviève.

“Bir ülke bağımsızlığını kaybedince öyle olur. Üstelik şehrin konumu öyle önemli ki, boşvermek mümkün değil!” diye cevap verdi Johann ve

yine okumaya koyuldu.

“Daha sonra tahta, Avusturya İmparatoru İkinci Joseph çıkmış ve bin yedi yüz seksen dokuz yılında Brabant Devrimi adıyla anılan acı sınamalar dönemi başlamış. Ancak kısa süren bir bağımsızlık döneminden sonra bin yedi yüz doksan yılında Avusturya hakimiyeti tekrar kurulunca, Julius Sezar döneminde Romalıların dediği gibi Belçikalıların ülkesi, Jemap çatışmasının sonunda Fransızların eline geçmiş. Ama bin yedi yüz doksan üç yılının Martı’nda Avusturyalıların Aneervinden’deki zaferinden sonra Fransızlar şehri terk etmek zorunda kalmışlar. Avusturya İmparatoru İkinci Franz, bizzat kendisi, törensel bir şekilde, Brabant Anayasası’na bağlı kalacağına yemin etmiş ama birkaç ay sonra, Jurdan’ın Fleurus’te kazandığı zafer, Fransızları Brüksel’e getirmiş. Şehir bundan böyle, Dyle eyaletinin başkenti konumuna indirgenmiş. Hiçbir şey ona eski parıltısını tekrar kazandıramamış. Bin sekiz yüz on dört yılında, Napolyon tahttan indirildikten sonra Brüksel ve bütün Belçika, o dönemde kurulan Niderland Krallığı’na dahil edilmiş. Brüksel, La Haye şehriyle dönüşümlü olarak, başkent ve Kraliyet Sarayı’nın ikamet yeri olmuş.”

Stock kitabı kapatıp sepete koydu.

“Sonra ne olmuş?” diye ilgiyle sordu küçük Johann.

“Daha sonra, 1830 yılının temmuz ayında Brüksel’i devrim alevleri sarmış. Ülkenin her köşesinde halkın kanı dökülmüş. Dört gün boyunca, ayaklanan halkla Kraliyet askerleri arasında sokak çatışmaları olmuş. İsyancılar kazanmış ve Brüksel, bağımsız Belçika Krallığı’nın başkenti olmuş...”

***

Ertesi sabah, pazar günü, şafak sökerken Stock, karısı ve oğlu, şehir surlarını geçtikten hemen sonra, yol üstündeki bir meyhanenin yanında yolcu arabasından indiler. Tanıdık bir Alman zanaatkâr, onları, Aşağı şehirde, Schelde kanalının yanındaki evinde misafir etti.

Küçük Johann yolculuk sırasında hiç mi hiç yorulmamıştı ve annesiyle babası konuksever hemşerilerinin evinde dinlenirken, o, basık tavanlı derli toplu küçük evden çıkarak kırlara doğru yürüdü. Şehrin kenar

mahallelerinde hava temiz ve berraktı. Johann, birkaç kola ayrılan ve kanalın yakınlarında şehri ikiye bölen Senne nehrini gördü. Kafalarında kocaman şapkalar taşıyan kadınlar, kıyıda çamaşır yıkıyor; uzaklarda bir otlakta, çobanlar hayvan güdüyordu. Birkaç atlı tırıs halinde çocuğun yanından geçti.

“Sakın gözden kaybolma,” tembihini unutan Johann, yamru yumru, dar ve temiz sokaklardan yukarı doğru yürümeye başladı. Yürüdükçe insanlar çoğalıyordu.

Aşağı şehirdeki insanlar, Johann’a yabancı olan Felemenkçe konuşuyordu. Bu pazar sabahında da, ciddi koyu renk elbiseler giymiş müminler ellerinde İncil’lerle kilisedeki ayine yetişmek için acele ediyordu.

Çocuk yukarı çıktıkça etrafındaki sokaklar daha güzel ve geniş, evler daha görkemli oluyordu. Kulağına Fransızca konuşmalar çalındı. Bakıcıları, eğitmenleri veya dadılarıyla birlikte gezinen süslü püslü çocukların oynadığı bir parka girdi. Çocukların hepsi Johann’a hayretle baktı. Basit, temiz elbiseleri, tahta pabuçları ve savrulan saçlarıyla Johann gerçekten de bu muhteşem parkta bir tuhaf duruyordu.

Biraz gezindikten sonra parktan çıktı ve kendisini Mazlumlar Meydanı’nda buldu. Burada, 1830 yılında özgürlük için verilen kavgada düşenlerin anısına yapılan şehitlik vardı. Johann, parktan gizlice kopardığı küçük bir leylak dalını kahramanların anıtına koydu.

“Oo!” dedi pelerinli bir bay, küçük çocuğun anıta derin bir saygıyla baktığını fark edince. “Çiçek getirdiğin bu insanlar hakkında ne biliyorsun?”

“Onlar iyi insanlarmış. Hollanda Kraliyet askerlerinden korkmamışlar ve halkın daha iyi yaşayabilmesi için dört gün savaşmışlar,” dedi Johann ve utangaç bir gülümsemeyle ekledi: “Büyüyünce ben de halk için, yoksulların olmaması için, dünyadaki herkesin zengin olması için mücadele edeceğim.”

“Anladığım kadarıyla sen zeki bir çocuksun. Nerede yaşıyorsun?”

Johann ne söyleyeceğini bilemedi. Ancak şimdi, anne ve babasını dinlemeyerek uzaklara geldiğini, eve nasıl döneceğini bilmediğini anımsadı.

Solgun ve yorgun yüzlü pelerinli adam, çocuğun tereddütünü ve şaşkınlığını fark etti.

“Evsiz misin? Adın ne?”

“Evsiz değilim. Biz Paris’ten henüz bu sabah geldik ve babamın bir arkadaşına yerleştik. Adım Johann Stock.”

“Sen terzinin oğlusun. Baban topallıyor, değil mi?”

“Babam benim yaşımdayken topallamıyormuş,” diye cevap verdi Johann.

Birkaç dakika sonra Ferdinand Freiligrath, küçük Johann’la birlikte Brüksel sokaklarında yürüyor ve onunla eski bir dost gibi canlı bir şekilde konuşuyordu.

Valilik Meydanı’nda, çocuğu küçük bir kafeye götürdü ve bir bardak kahve ve sıcak sosis ısmarladı.

“Evlat, sen herhalde iyice acıkmışsın,” dedi şair, küçük Parislinin kıskanılacak bir iştahla yiyişini zevkle izlerken.

“Ya siz kimsiniz?” diye sordu Johann, bisküvilerle dolu tabağı özenle temizlerken.

“Adım Freiligrath.”

Şairin genellikle sönük olan gözleri şimdi iyiniyetli bir gülümsemeyle alevlendi. Johann düşündü.

“Ne iş yapıyorsunuz?”

“Şiir yazıyorum.”

Johann sevindi.

“Biliyorum. Sonra da onları şarkı gibi söylüyorlar,” diye söze girdi, kendinden memnun bir şekilde ve “siz bu şarkıyı biliyor musunuz?” diyerek kısık bir sesle söylemeye başladı:

> Çalıyor dünya üzerinde borular: Özgürlük!
> Kalkıyor dünya savaşa.
> Dalgalanıyor kutsal savaşın bayrağı,

Geliyor halklar sayısızca...

“Bravo!” diye bağırdı Freiligrath, “Chartistlerin marşını sana Fransızcaya kim çevirdi?”

“Babam bu marşı söylüyor, annem ise Marseillaise’i daha çok seviyor,” dedi Johann, kendini beğenmiş bir tavırla.

Kafeden çıktılar. Çocuk, gotik tarzda yapılmış, göklere doğru uzanan kulesinde, kanat açmış baş melek Mikail figürünün bulunduğu olağanüstü binaya baktı. Freiligrath ona, bu belediye binasının XV. yüzyılda, İspanya hakimiyeti döneminde inşa edildiğini ve kulenin yüksekliğinin birkaç yüz foot olduğunu anlattı.

Johann, çok beğendiği bu yabancı şehirde biraz daha dolaşmak istiyordu, ama şair hiçbir itirazı kabul etmedi. Freiligrath, oğullarını kaybetmiş anne-babanın endişelenmiş olabileceğini tahmin etmişti. Bir fayton çağırdı ve Johann’ı tanıdık bir Alman’ın yanına götürdü. Alman, Johann Stock’un kimin evine yerleştiğini öğrenmelerine yardımcı olacaktı. Yolda çocuk, şairden kendisine şiir okumasını rica etti.

“Şiirlerin nasıl yapıldığını anlamak istiyorum,” diyordu Johann ciddiyetle.

Ferdinand cumhuriyet için yazdığı şiirlerini çocuğa okudu:

Cumhuriyet! Cumhuriyet!
O amansız, yüce bir çatışmaydı!
Biz yendik kısa sürede:
Cumhuriyeti kurduk süngüyle,
Üç gün - ve çatışma bitti!
Cumhuriyet! Cumhuriyet!
Yaşasın Cumhuriyet!
Cumhuriyet! Cumhuriyet!

Peşimizden yetişti acele haber:
Cumhuriyet kazanılmış!
Sayemizde tarih bugün
Söylüyor cesur mısralarını
Cumhuriyet! Cumhuriyet!
Yaşasın Cumhuriyet!

Freiligrath ancak akşam üzeri, küçük Johann'ı, bir hayli endişelenmiş anne ve babasına teslim edebildi.

Birkaç gün sonra Stock, 'Yeşil hiyaban'da, modacı bir terzinin atölyesinde işe başladı. Küçük Johann'ı, birkaç 'hayırsever dindarın' yoksul çocuklar için kurduğu okula yerleştirmeyi başardılar. Geneviève bundan böyle ağır günlük işten kurtulmuştu. İkinci çocuğunu bekliyordu.

***

Wilhelm Weitling, Stock'tan kısa bir süre önce Londra'dan Brüksel'e gelmişti. İngiltere'de kaldığı süre, onu hayal kırıklığına uğratmıştı. 'Adiller Birliği'nin Karl Schapper, Joseph Moll ve Heinrich Bauer gibi önderleri, onu dostça karşılamış ama kısa bir süre sonra bu yeni yetme kâhinden uzaklaşmışlardı. Eski terzi Wilhelm Weitling, kendisinin bir kâhin olduğuna inanıyordu.

İngiltere'de Chartist hareket dalga dalga yayılıp yükselirken; emekçiler bütün baskılara rağmen, günlük çalışma süresinin on saate düşürülmesi, emeğe daha iyi bir ücret ödenmesi ve cezaevlerine kapatılan önderlerinin serbest bırakılması için grevler yapıp toplantılar düzenlerken, Weitling, Alman mültecileri arasında güzel konuşmalar yapıyor ve bütün dünyada konuşulabilecek ortak bir dil yaratmayı öneriyordu. Ona göre, böyle ortak bir dil olmadan işçi sınıfının birleşmesi mümkün değildi.

"İşçiler için ortak bir dil mi? Bu önemli mi?" diye soruyorlardı hayretle veya can sıkıntısıyla. "Hangi dili konuşursa konuşsun proletarya her yerde aynı sömürü, açlık ve ağır çalışma koşullarıyla yüzyüze."

Weitling, aynı zamanda, ilk doğduğu haliyle Hıristiyanlığın, gerçek komünizmin ta kendisi olduğunu ispatlamaya çalışıyordu ısrarla. Ve o bunlarla uğraşırken, İngiltere’nin dört bir yanında işçiler, Parlamento’ya gönderilmek üzere hazırladıkları toplu dilekçeler için imza topluyorlardı. Toplanan imza sayısı bir milyonu geçmişti. Weitling ile Londra aydın teşkilatının diğer önderleri arasındaki teorik ayrılıklar gittikçe derinleşiyordu. Weitling, kırgın dahiyi oynayarak, düne kadar fikirdaş olduğu insanlardan uzaklaşmış, işçi sınıfından ve onun mücadelesinden günden güne kopmuştu.

Belçika başkentine yeni kitabı ‘İnsanlığın Gerçek Yüzü’nü bitirmiş olarak geldi. Bu kitapta bir kâhinin ses tonuyla komünizmden Hıristiyanlığa geçişi vâzediyordu. Bundan habersiz olan Marx, Wilhelm Weitling’i değer verdiği bir dostu gibi karşıladı.

Weitling’in muhabirlik yeteneğine değer veren Marx ve Engels, daha 1845 baharında Londra’da komünist bir dergi yayınlamayı önermişlerdi. Ama o, öneriyi reddetmişti. Bu dönemde Brüksel’e şöyle yazdı:

“Değerli dostlar!

Faaliyet halindeki komünistler arasında fikir birliği yok. Bu, özellikle fedakârlık gerektiren ve herkesin davaya karşı duyduğu sorumluluk ve azim ölçüsünde daha az veya daha çok şey yapmasının şart olduğu durumlarda kendini gösteriyor. Ama ben düşüncemi yarıda kesmek zorundayım: Kısacası, iş öyle ki, burada bir dergi çıkarmayı zor görüyorum; daha doğrusu onun redaksiyonuyla herhangi bir ilgim olsun istemiyorum. Eğer aynı içerikte böyle bir mektubu bana bir ay önce göndermiş olsaydınız, o zaman büyük bir zevkle, bu planın gerçekleşmesi için elimden gelen her şeyi yapardım. Ama şimdi artık benim için çok geç. Ben, daima, sonuna kadar sabrederim ama şurama kadar geldiğinde de hemen kararımı veririm. Şimdi de böyle oldu. İşte artık her tür yazarlığı bırakalı bir hafta oldu. Çok tutulan bir malın üretimine soyundum. Kalan paramı makine ısmarlamak ve numune hazırlamak için harcadım. Bu akşam yine paraya ihtiyacım olacak ve ben nereden bulacağımı bilmiyorum (ancak yarın 2 pound alabilirim)... Bu tür bir derginin redaksiyonu daima nankör bir iş olmuştur. Her ihtimale karşı ben bu işi ancak sizin teklifiniz doğrultusunda yaparım, kastettiğim ise, her yazının yazarının imzasıyla yayınlanması. Ama böyle bir durumda da birçok insan yazı getirir ve aralarından seçme yapmak zorunda kalırız.

Bu durumda da, insan ancak düşman kazanır. Üstüne üstlük, bir de bakmışsın ki, başka insanların kafalarını zenginleştirmek ya da daraltmak üzere benim kafamdan da nelerin akması gerektiği konusunda tavsiye toplantıları yapmaya ve oy çokluğu sağlayarak kararlar almaya başlamışlar.

Sözün kısası, bu işte, 'Junge Generation' ve 'Hülferuf'u yayınlarken sahip olduğum o özgürlükten yoksun olacağım. Bundan dolayı, temsilcilere ret cevabı verdim."

Weitling, Brüksel'e geldikten sonra Marx'ı sıkça ziyaret etti. Karl, ufak tefek kırgınlıkların, onun kendine duyduğu sevginin aldığı yaranın ve kendini beğenmişliğinin bu politik eylemciyi tamamen değiştirdiğini çok geçmeden anladı.

Bir akşam Johann Stock, Marx'a gitti. Kapıyı Lenchen açtı ve onu içtenlikle selamlayarak Karl'ın çalışma odasına götürdü. Oda dumanlı ve gürültülüydü. Stock, orada bulunanlardan Marx dışında kimseyi tanımıyordu. Stock'a çok genç gelen Engels, sanki kırk yıllık dostuymuş gibi, terziyle çok sıcak ve içten tokalaştı.

Odadaki konuklar arasından sempatik yüzlü biri ismini söyledi: Westphalen.

"Kayınbiraderim ve çocukluk arkadaşım," diye açıkladı Karl, Johann'a ve diğerlerini de tanıttı: Bu Joseph Weydemeyer; tüm Westfalialılar gibi hırslı ve sözüne sadık. İşte tanışın, bu, soğuk ve karanlık Rusya'dan Bay Annenkov. Bu da ünlü Weitling'in ta kendisi!"

Johann, karşısında uzun boylu, pardösüsü düzgün vücudunu saran, yakışıklı bir sarışın gördü. Ayağındaki dar ayakkabılar parlıyordu.

"Bu gerçekten işçi mi?" diye kuşkuyla geçirdi içinden Stock, öylesine çok beğendiği 'Uyum ve Özgürlüğün Güvencesi' kitabının yazarı Weitling'i kaba bir şekilde süzerken. Düzgün kesilmiş sakalı, pomatlanmış saçları ve kendini beğenmiş havasıyla Weitling, zengin bir mağaza sahibini andırıyordu. Ama Stock'un dikkatli gözleri, onun çatık kaşlarının altındaki huzursuz bakışlarını, ince, belirgin, titrek dudaklarındaki gerilimi yakaladı. Stock karşısında, bir şeylere kızmış, zayıf karakterli, moral durumu çabucak değişebilen bir insan durduğunu anladı.

“Hayır, barikatta yanımda böyle birisinin olmasını istemezdim,” diye geçirdi tekrar içinden Johann. Bir süredir, yeni birileriyle tanışırken, eğer ateş altında olsaydı bu insana güvenip güvenemeyeceğini soruyordu mutlaka, kendi kendine.

Herkes, yeşil örtülü, küçük masanın etrafına oturdu. Pavel Annenkov, kısa bir süre önce, Grigoriy Mihayloviç Tolstoy’un tavsiye mektubuyla Karl Marx’a gelmişti.

Karl Marx’ı Paris’ten tanıyan toprak ağası, Annenkov hakkında şöyle yazıyordu:

“Sevgili dostum! Size Bay Annenkov’u tavsiye ediyorum. Bu adamı her yönden beğeneceğinizi umarım. Onu sevmeniz için görmeniz yeterli. O, size beni anlatır. Şu anda size, söylemek istediğim her şeyi yazmama imkân yok, çünkü birkaç dakika sonra Petersburg’a hareket ediyorum.

Dostça duygularımın içtenliğini kabul etmenizi rica ediyorum.

Hoşça kalın ve sizin gerçek dostunuz Tolstoy’u unutmayın.”

Annenkov, etrafındaki her şeyi büyük bir dikkatle inceliyordu. Marx’tan çok etkilenmişti.

“Bu adam gerçekten de irade, enerji ve sarsılmaz bir inançtan ibaret. Rusya’da karşılaştığım mangalda kül bırakmayan gevezelerle ne kadar korkunç bir tezat oluşturuyor,” dedi, Edgar Westphalen’e dönerek.

Karl, elinde kurşunkalemle kağıda bir şeyler yazıyordu. Çok uzun boylu Engels, ayağa kalkmış, ciddi bir şekilde, orada toplanmış olanlara, kendilerini emekçilerin kurtuluşuna adamış olan insanların, gelişen olaylar karşısında ortak bir bakış açısı oluşturmasının taşıdığı önemi anlatıyordu.

Düşünce ve eylemde birlik sağlanmalıydı; bütün sorunların tek tek teorik açıklamasını yapmaya imkanı ve zamanı olmayanların anlayıp benimseyeceği bir doktrin yaratmak zorunluydu.

Engels, giderek artan bir hevesle konuşuyordu; heyecanlandı ve hafifçe kekelemeye başladı.

Stock, onun sözlerini dikkatle dinliyordu. Engels, Weitling’e emekçilerin vaazlarla değil, bilimsel bir propagandayla kazanılacağını ispatlamaya çalışıyordu.

Bu toplantıda özellikle, ilk aşamada ne tür kitapların yayınlanacağı tartışılıyordu. Weitling, kendi ktaplarının önemli olduğunda ısrar ediyor, derhal yayınlanmalarını istiyordu.

Marx aniden kalktı ve burun buruna gelene kadar yaklaştı Weitling’e. Gözleri ciddi bir şekilde bakıyordu. Hareketleri biraz kabacaydı.

“Söyleyin, bakalım Weitling,” diye sordu gürleyen bir sesle Karl, “bugün sizin teorik fikirleriniz neler? Komünizmin fikirleriyle hıristiyan dogmaları arasında nasıl bir ilişki kuruyorsunuz. Son kitapçığınızda bu ikisi arasında uyum sağlama saçmalığında bulunarak kısır bir döngüye giriyorsunuz.”

Weitling şaşırdı. Toplananları güvensiz bir bakışla yokladı ve amacının ne olduğunu anlatmaya koyuldu.

“Yeni teoriler yaratmaya gerek yok; zamanın ve deneylerin artık sınadığı teorileri ele almak gerekiyor,” dedi ve devam etti. “Her yerde karşılaştıkları haksızlıklar, aşağılamalar ve bulundukları durum konusunda işçilerin gözünü açmak gerekiyor. İşçi, bugün güçlü olanların vaatlerine kanmamalı, sadece kendi gücüne güvenmeli, demokratik ve komünist cemaatler kurmalı.”

Weitling, uzun süre konuştu. Konuşması gittikçe anlamsızlaşıyor ve bazen bağlantısız oluyordu. Engels’in her söylediği ne kadar ikna ediciyse ve her düşüncesi bir öncekini ciddi bir düzenle takip ediyorsa Weitling’in sözleri de bir o kadar çelişkili, bağlantısız ve karışıktı. İçerik bakımından hiçbir sonuç çıkarılamıyordu. Marx onu dinlerken kurşunkalemle masaya hafifçe vurdu ve yüzü giderek daha çok karardı. Kaşları çatıldı, gözleri parladı. Aniden kalktı, doğrudan Weitling’in yüzüne baktı ve onun sözünü kesti:

“Ciddi herhangi bir bakış açısı ve slogan ortaya koymadan halkı tahrik etmek, onu kandırmak anlamına gelir!” diye bağırdı. “Ve bilmelisiniz ki, Weitling, günümüzde, kesin bilimsel bir fikir olmadan, sınanmış bir teori olmadan işçilere gitmek, sıradan insanları her şeye güvenen eşekler yerine koyan şerefsiz ve boş bir kahin olmak demektir... Siz haklı değilsiniz, haklı değilsiniz! Politik bir doktrine sahip olmayan insanlar, işçilerin başına çok

bela getirmiştir ve şimdi sorumluluklarının farkında olmadan, soyundukları davayı bizzat yok etmekle tehdit ediyorlar.”

Weitling parladı, ayağa kalktı ve beklenmedik bir şekilde düzgün ve kendinden emin bir ifadeyle konuşmaya başladı:

“Bana aptal ve boşboğaz diyorlar! Avrupa’daki bütün emekçilerin tanıdığı bana! Ben, adalet, dayanışma ve kardeşlik adına aynı bayrağın altında yüzlerce insan topladım. Ama siz, saldırılarınızla beni gücendiremezsiniz, Marx. Birçok ülkeden bana gelen, minnet dolu mektupları hatırlıyorum. Eğer gerekirse, beni, o mektupları yazanlar yargılayacaktır, halkın ihtiyaçlarına yabancı olan siz değil. Benim, beni anlayan emekçiler arasındaki çalışmalarım, halkın çektiklerinden ve ihtiyaçlarından habersiz olarak bürolarda üretilmiş her tür kitabi ideoloji ve eleştiriden çok daha önemli. Siz eğitmek istediğiniz insanlardan çok uzaklarda yaşıyorsunuz. Siz ne biliyorsunuz? Siz halka nasıl yardım edebilirsiniz?”

Weitling, son sözlerini yüksek sesle söylerken başını dimdik kaldırarak herkesi tepeden tırnağa süzdü. Ama birden geri çekilip hemen oturdu. Onun sözlerinden artık çok sinirlenen Karl, öyle bir güçle masaya vurdu ki, sallanan lambanın ışığı titremeye başladı. Marx sararmış bir halde bağırdı:

“Cehalet, şimdiye kadar hiç kimseye yardım etmemiştir asla!”

Sonra hızla yerinden kalktı ve sandalyeyi sert bir şekilde kenara itti.

Arkasından, herkes yerinden kalktı. Böylece toplantı bitti. Kısa bir süre sonra dağılmaya başladılar.

Johann Stock, Annenkov’la birlikte çıktı. Her ikisi de, bu akşam Marx’ın evinde olanlardan derin bir şekilde etkilenmişlerdi.

“Weitling bu mu? Ben onun şişinip duran bir hindi değil de gerçek bir insan olduğunu zannediyordum,” dedi Stock, yeni ahbabına. “Ama Marx ne kadar olağanüstü, ne kadar büyük bir beyin.”

“Marx’ın söylediği her şey, ne şekilde söylerse söylesin, derin ve doğru. O, olağanüstü bir insan. Böyleleri dünyada az bulunur,” diye onayladı Annenkov.

Titrek ışıklı bir fenerin yanında dostça ayrıldılar.

Johann'ı yine şiddetli bir mücadele etme isteği sardı. "Biz Weitling'in vaazlarıyla değil, zaferi kazanacağımıza duyduğumuz sağlam, bilimsel inancımızla silahlanıp ayaklanacağız. Bu bilimi Marx gibi insanlar ve mücadeleciler biliyor," diye düşünüyordu.

Annenkov, Brüksel'de, tasarladığından çok kaldı ve d'Alliance sokağındaki sakin evi sık sık ziyaret etmeye başladı.

Çoğu zaman, ülkesini terk edip Avrupa'da gezginlik yaparken ferahlık duygusuna kapılırdı. Bütün dünya boğucuydu; ama Rusya'nın atmosferi ona tümüyle çekilmez geliyordu. Annenkov, sesini kısmadan ve çevresini korkuyla gözlemek zorunda kalmadan konuşmayı seviyordu. Söyleyeceği herhangi bir liberal söz için kendisini bekleyen acımasız hesaplaşma –artık birçok arkadaşına olduğu gibi– korkusunu ve kaygısını içinde taşımaktan utanıyordu.

Yüksek yaratıcılık yetenekleri yoktu ama düşünmeyi, insanlar ve fikirler arasından en yücelerini ve en ilericilerini ayırt etmeyi biliyordu. Marx'ın her şeyi onu derinden etkiliyordu. Onun gibi bir Rus toprak ağasına, Marx'ın, aşırı gibi görünse de son tahlilde tutarlı gelen keskin açıklamalarını saatlerce zevkle dinlemişti. Marx ve Engels'te; Moskova'da ve Petersburg'daki birçok arkadaşında ve kendisinde olmayan özelliği keşfetmişti: Düşünce ve eylemin birliği.

Annenkov, Marx'ın irade ve inancının korkunç gücüne gittikçe daha fazla teslim oluyordu.

Karl'la konuşmaktan sınırsız bir haz duyuyordu.

"Öyle insanlar vardır ki," diye düşünüyordu, "tanıdıkça gözünde küçülürler; onlarla geçirdiğin zaman, havaya uçmuştur. Oysa Marx bir dağ gibi. Büyüklüğünü uzaktan kestiremiyorsun; yaklaşınca görüyorsun ki, doruğu göklerde kaybolmuş."

Annenkov, Karl'ın sıradışılığına, sadeliğine hayret ediyordu. Bazen yanına gittiğinde Rus toprak ağası onu, yaramaz bir çocuk gibi çocuklarla eğlenirken veya Lenchen'le büyük bir zevkle satranç oynarken bulurdu. Karl, oyunu kazanınca nasıl da seviniyordu!

"Gerçekten de, yüce olan sadedir," diye konuşuyordu o zaman Annenkov.

Genellikle, oldukça mütevazı bir akşam yemeğinden sonra Karl, onu çalışma odasına davet ederdi; orada puro içerek geç saatlere kadar sohbet ederlerdi.

Marx, köle sahipleri ve fedakâr devrimcilerin, cahillerin ve dahi yazarların ülkesi, uzak ve mistik Rusya hakkında soru sormaktan ve dinlemekten yorulmuyordu.

“Sizi temin ederim ki,” diye anlatıyordu Annenkov bir seferinde Marx’a, “artık hakkında birçok şey duyduğunuz arkadaşım Belinskiy, sizi ve Engels’i sadece teorik çalışmalarınızdan değil, politik mücadelenizden de tanıyor. Tıpkı şimdi sizinle konuştuğumuz gibi bunu onunla da defalarca konuştuk. O, büyük bir özenle, yayınlandıktan hemen sonra ‘Alman-Fransız Yıllıkları’nı inceliyordu. Özellikle sizin ‘Hegel Felsefesine Eleştiri’ yazınızın Belinskiy’i oldukça alakâdar ettiğini hatırlıyorum ve eminim ki, bu yazı onu canlandırdı ve manevi huzur verdi; çünkü birçok konuda gözlerini açtı. Sizinki gibi derin düşünceleri hangi düşünen insan umursamadan geçebilir. Birçoğunu ezbere biliyorum. ‘Din, ezilen yaratığın iç çekişi, kalpsiz dünyanın ruhu; halkın afyonudur.’”

Marx’tan bu sözleri aktaran Pavel Vasilyeviç, gayri iradi yerinden kalktı ve sesine duygusal bir ahenk verdi. Gözlerinin içiyle gülümseyen Karl ona koltuğu uzattı. Annenkov kendine geldi, oturdu ve daha sakin bir şekilde devam etti:

“Belinskiy gibi böylesine çok yetenekli bir insanın sizin Hegel’in dünya görüşü üzerine yazınızın büyük önemini anlamaması mümkün değil. Maalesef bizim Ruslar, Belinskiy bile, Nikolay yönetimi altında, bütün düşündüklerini yayınlayamazlar. Birçok kez arkadaşlarının ve tabii ki benim de önümde açıkladığı fikirlerine göre, Belinskiy, yayınlanmamış ve halka ulaştırılmamış gerçeğin sadece ölü bir sermaye olduğuna inanıyor. Emin olduğum bir şey var: Eğer Belinskiy’i kemiren hastalık, onu yakında öldürmezse, birçok felaketi ve sefaleti tanımış bu kusursuz dahi komünizme ulaşacak...”

Marx ve Annenkov, Slav halklarının kaderi üzerine uzun süre konuştular.

“Her ne kadar bütün Slav dilleri birbirine yakın ve benzer görünüyorsa da, benim Batı Avrupalı kulağıma en hoş geleni Rusça,” dedi Karl.

***

Stock, özenli ve becerikli bir terzi olarak tanınıyordu. Uzun süre Paris’te çalışmış olması da büyük bir avantajdı.

Atölyenin sahibi ona en zor siparişleri veriyordu. Modern ceketleri ve dar pantolonları hiç kimse ondan daha iyi dikemezdi. Son Paris modellerinin özelliklerini biliyor; arkadan zengin süslemeli pardösüler ve redingotlar dikebiliyordu. Brüksel’de sadece, ancak şık giyinen bir erkeğin gerçek bir aristokrat olabileceğine inanan en hırslı züppeler yani Lord Dandy’ye tapanlar bu tür süsleri ısmarlayabiliyordu.

Brüksel’in en gösterişli atölyelerinden biri olan Yeşil Hiyaban’daki atölyenin sahibi de hiç Paris’e gitmemişti ve bundan dolayı Stock’un fikirlerine özellikle önem veriyordu.

“Ne düşünüyorsun bu pardösü hakkında,” diye soruyordu Johann’a, Fransa’dan gelen eski bir moda dergisini göstererek.

“Çok geniş,” diye cevap veriyordu Johann, dergide resmedilen, burulmuş gür bıyıkları yanaklarının yarısını kapatan uzun saçlı bayın elbisesini profesyonel bir merakla incelerken. “Şimdi Parisli baylar, eldiven gibi dar pardösüler giyiyorlar. Açık renk pötü kareleri daha şık duran pantolon ve ceketleri görünsün diye, pardösülerinin sadece üstten bir düğmesini ilikliyorlar. Küçük ipek kaşkol, sert yakada dar bir çizgi izi bırakacak şekilde boğazı sıkıca sarmalı.”

“Evet ama kol ve kıvrımı?” diye soruyordu patron ve makastar.

“Vücudu kavrayacak şekilde; kol daracık, manşetsiz ve iki düğmeli.”

“Bu çok şık,” diye heyecan krizine kapılıyordu makastar. “Bizim Kral I. Leopold bile böyle bir takıma hayır diyemeyecek. Ya pardösüde kaç düğme var?”

“Altı,” diye cevap veriyordu Stock. “Redingotlara ise bu yıl, iki tarafından dörder olmak üzere sekiz düğme dikmek gerekiyor.”

“Evet, Fransa büyük bir ülke! Modanın yasalarını o koyuyor,” diye iç çekiyordu patron, Parisli ustasına büyük bir hayranlık duyarak.

Johann ise garantili bir işi olduğuna seviniyordu. On iki saatlik işgününden sonra, sıklıkla, bu mart günlerinde sosyalistlerin sürekli toplandığı, atölyenin yakınlarındaki küçük bir kafeye gidiyordu.

Stock, orada gazetelere de göz atabiliyordu. Gazeteler, İrlanda'da meçhul bir hastalığın kemirdiği patatesler yüzünden birçok insanın açlıktan öldüğünü yazıyordu. İrlandalılar, yosun ve otla besleniyormuş, memleketlerini terk edip şehre kaçıyorlarmış, orada atıkları toplayıp çöplüklerde eşeleniyorlarmış. Yüz binin üzerinde İrlandalı, karşılarına çıkan ilk gemiye atlayıp Kanada ve Birleşik Amerika'ya gitmiş.

"Zavallı İrlandalılar," diye yazıyordu 'Brüksel' gazetesi, "tüm gemileri tıka basa dolduruyorlar. Onları sık sık, üzerlerinde hiçbir tıbbi müdahale gereci olmayan kırık dökük gemilerle taşıyorlar. Artık iki yıldır yiyecek bulunmayan ülkelerinden kaçanların oluşturduğu hemen hemen her grupta verem ve başka bulaşıcı hastalıklar taşıyanlar var. İrlandalı sığınmacıların yüzde on altıdan fazlası, yolculuk sırasında veya Yeni Dünya'ya vardıklarından hemen sonra kapatıldıkları karantina bölgelerinde öldüler."

Gazeteler, Rus Çarı I. Nikolay'ın askerlerinin Kafkas dağlarında, Müslümanların önderi Şeyh Şamil'le kanlı çatışmalarını ısrarla sürdürdüklerini, İngiliz Parlamentosu'na yüz kırk dokuz toplu dilekçenin verildiğini yazıyordu. Bir buçuk milyon insan bu dilekçelerin altına imzasını koymuştu. Halk, cezaevlerinde çürüyen Chartistlerin serbest bırakılmasını istiyordu...

Stock düşünceli bir şekilde başını sallıyordu. Ne çok acı vardı her yerde! Tütün tabakasını çıkarıyor, sakinleşmek için sinirli bir şekilde sigara hazırlıyordu. Kendi güçsüzlüğünü her duyumsayışında daima içini öfke kaplıyordu.

Bir seferinde, dar salonun karşı köşesinden birileri seslendi. Bilardonun bile olmadığı bu mahalle kafesinde küçük yuvarlak masalar vardı ve duvarın önünde büfenin uzun tezgahı yükseliyordu. Sol kollarında peçeteleri, tepsilerle hokkabazlık yaparak salonda servis yapan birkaç garsona sadece el hareketleriyle emirler veren ve müşterilerden gözünü ayırmayan, yüzünde umursamaz bir ifade bulunan kafe sahibi, tezgahın arkasında oturuyordu.

“Stock, dostum, yanımıza otur!”

Johann, koyu renk saçlarla çevrelenmiş samimi yüzü tanıdı. Freiligratht’tı. Şairi çok sempatik buluyordu. Stock fazla düşünmeden, bira bardağını alıp, çağrıldığı masaya gitti.

Şairin yanında, terzinin Marx’ın evindeki fırtınalı toplantıda tanıdığı Joseph Weydemeyer oturuyordu. Stock onun hakkında çok az şey biliyordu. Westfalia doğumluydu, önceleri Prusya ordusunda topçu subayı iken gazeteciliğe soyunmuştu.

Terzi, hazırladığı sigarayı yaktıktan sonra Weydemeyer’i incelemeye başladı. Stock, ihtiyarladıkça insanlara not verirken daha dikkatli oluyordu ve bundan dolayı ilk defa karşılaştığı birini sabırla izliyordu.

Joseph Weydemeyer, dürüstçe bakan düşünceli gözleriyle sempati uyandırıyor; iyiniyet ve samimiyet yayıyordu. Stock düşündü: “Galiba iyi bir çocuk. Tüm insanlara, tabii bana da hemen güven veriyor.”

“Bu Westfalialı Joseph iyi çocuk,” diye düşündü yine Stock, neredeyse sevgiyle. “Ama herhalde sık sık kandırılıyordur!”

Bu arada Weydemeyer, Marx ve Engels’in çalışmalarının kendisini ne kadar derinden etkilediğini anlatıyordu.

“Marx’ın bilimsel kapasitesi ne kadar yüksek!” dedi hayranlıkla. “Devrimci hareketin içinde yer alanları ve konumlarını ne kadar muhteşem ve doğru olarak değerlendiriyor. Örneğin ‘Hakiki Sosyalistler’ için Marx, büyük bir açıklıkla söyledi: ‘Hess, Lüning, Grün gibi ihtiyar kadınlar grubu, her tür örgütlü mücadeleyi sulandırmak veya saptırmak için karakteristik bir çaba harcıyor.”

Weydemeyer’e göre, buna katılmamak elde değildi...

“Bir düşünün, sadece Marx değil, Engels de hayret verici fikirler açıkladı.” Weydemeyer, bu sözleri söylerken cebinden bir defter çıkardı ve devam etti: “Hatta gördüğünüz gibi, kısa notlar aldım. İzin verirseniz size yazdıklarımdan okuyacağım: ‘Hakiki Sosyalistler’, proletaryanın mücadelesi için son derece tehlikeli kurnaz küçük burjuvalardır. Bu hakikaten karışık kafalar ve gevezeler, kuru laf kalabalığıyla Almanya’yı devrimcileştireceklerini, proletaryayı hareketlendirip kitleleri düşünmeye ve

eyleme yöneltebileceklerini sanıyorlar. Saçmalık! Tüm sınıf çelişkilerini örtbas ediyorlar. Yazılarında neler saçmalamıyorlar ki!... Proudhon'dan da bazı aktarmalar yapıyorlar ama bunlar doğrudan kaynağından yapılmadığı için her şeyi oldukça değiştiriyorlar. Üstüne üstlük, proletaryanın sıkıntılarından, emeğin organizasyonu için ve alt sınıfların yaşam standardını yükseltmek amacıyla birlikler kurulmasından söz eden birkaç duygusal çağrı eklemişler. Yani, 'Hakiki Sosyalizm', sosyalizm sosuyla süslenmiş hazmedilmesi zor bir salata. Bütün bunları ekonomi politik konusundaki açık cehalet tamamlıyor! Onlar, toplumun mevcut durumu hakkında hiçbir şey bilmiyor. İşte Engels'in yaklaşık olarak bana söyledikleri. Onun tamamen haklı olduğu sonucuna vardım," diye bitirdi Weydemeyer.

"Evet, onu ve Marx'ı boş laflarla kandıramazsın," dedi Stock ve kadehini kaldırarak, "'Hakiki Sosyalistlere' karşı, sosyalizme!" dedi ve bir çekişte birasını bitirdi.

Weydemeyer, devam ederek, Marxlar'ın yaşadığı zor koşulları görünce onun 'Alman İdeolojisi' adlı mükemmel elyazmasını yayımlaması için yardım etmeye karar verdiğini anlattı. Ama bu iş hiç de kolay olmamıştı. Arnold Ruge, önlerine her türden engel çıkarıyordu. Ortağı, yayıncı Frebel'den, hemen Marx'la tüm ilişkilerini kesmesini istemişti.

İhanet eden eski fikirdaştan daha gözü dönmüş bir düşman olamaz. Ruge, öfkesinden kuduruyor ve Karl'ın yeteneklerini inkâr edememesine rağmen onu her konuda engellemek için elinden geleni yapıyordu. Karl'dan özellikle bu yeteneklerinden dolayı daha da çok nefret ediyordu.

"Cehennemin en usta şeytanları da eskiden melekmiş," diye atıldı Stock, Joseph yeni eserin başına gelen melanetleri anlatırken.

"Ama ben yine de, birkaç 'cüretkâr' kitap okumuş ve bir kadeh şarap içtikten sonra 'komünistim!' diye bağıran iki fabrikatör buldum. Onlarla 'Alman İdeolojisi'nin üç baskısı için anlaştık. Ama bu 'Hakiki Sosyalistler', bu demokratlar, kitabın içeriğini öğrenince, –Weydemeyer derin bir şekilde iç çekti ve yanaklarını şişirdi– şöyle dediler: 'Marx ve Engels bizi kırbaçlamaya hazırlanıyor, siz ise donunuzu çıkarın ve kırbaç yemek için domalın diyorsunuz. Ve üstelik kendi paramızla...'"

Herkes güldü.

“Siz aptalsınız,” dedi kaba bir şekilde Stock, “galiba zenginlerin komünistliğine inanmışsınız. Kalıbımı basarım ki, yayıncılar ilerde de birçok sorun çıkararak Marx’ın yapıtlarını yayınlamak istemeyeceklerdir. Ben bu cins adamları iyi tanırım. Onlar, ancak ölü bir komünistin cenaze masraflarını karşılarken cömert olurlar; burada ise söz konusu olan canlı bir kitap için para harcamak.”

“Marx’ın rahat çalışabilmesi için şu ana kadar birkaç yüz frank topladım,” diye açıkladı Weydemeyer. “Onun yaptığı hepimiz için, hareketimiz için öyle önemli ki! Kitabın yayınlanması işinin nasıl hallolacağını bilmiyorum. Ama ‘Alman İdeolojisi’ yayınlanmalı. Bu; işçilerin davası, komünistlerin zaferi için gerekli.”

“Lafı uzatmaya gerek yok. Doktor Marx, körün gözündeki perdeyi nasıl indireceğini bilen bir doktordur!” diye bağırdı Stock.

“İyi söyledin,” diye canlandı Weydemeyer ve devam etti: “Dahiyane fikirler ve olağanüstü teorik bulgular içermesine rağmen, Marx, ‘Alman İdeolojisi’nin yayımlanması konusundaki başarısızlıkları soğukkanlılıkla karşılıyor. Çünkü bu kitapta, Feuerbach’la polemik yaparak gelecekteki insanın, mükemmel devrimcinin örneğini yaratıyor. Müthiş bir insan bu Marx! Kendini yeni çalışmasına vermiş bile; teoride olduğu gibi doğal olarak pratik mücadelede de ortalığı karıştıran, engel çıkaranlarla mücadeleye ve gelecekteki polemiklere hazır. Gerçekten, onda şöhret duygusunun gölgesi bile yok. Kitabı hâlâ baskıya girmedi; oysa o, kitabın yine de hedefine ulaştığını düşünüyor.”

“Bu hedef ne sizce?” diye sordu Stock.

“Kendi kafasını açmış olmak ve eski felsefi vicdanla hesaplaşmış olmak. Marx bana öyle söyledi.”

“Ama nasıl olur?” diye şaşırdı Freiligrath. “Oysa biz şairler, yazarlar, bir tek şeyi tutkuyla isteriz: Eserimizin bir an önce yayınlanması. Bazen bu bizim tek amacımız olur.”

“Demek ki siz sadece şöhret peşindesiniz,” diye gülümsedi Stock.

“Övülme arzusu,” diye ekledi Joseph. “Ama bana öyle geliyor ki, yaratma sevinci bu olmamalı. Gerçek bir kavgacı için söz; daima bir silah, bir savaş çağrısı ve maskeleri düşürme aracıdır ama asla bir amaç değildir.”

Freiligrath morardı, oymalı bir sandalyeyi yıkarak hızla kalktı, başını kaldırdı ve tüm diğer sesleri bastırarak beklenmedik bir şekilde şiir okumaya başladı:

Aldanma, bakıp onun çatışmada şehit olduğuna.
İnsanlar için bugün bilinmez olduğuna.
Oh, varsın boğulsun sesi kahramanın.
Ve sadece muhbir görsün saygı.
Oh, varsın dolaşsın yenilmez mücadeleciler,
acımasız yabancı ülkelerde, soğuk zindanlarda,
düşsün yoldaşlar kesik damarlarla:
Yine de var insanda hak, özgürlük!
Hak! Özgürlük!

Birileri alkışladı, bir başkası da yüksek sesle bağırdı:

“Bu şiirler özgür Belçika için geçerli olamaz!”

Birkaç önemli bay, havalı bir şekilde kalktılar, hemen hesabı ödeyip kafeden çıktılar. Kafe sahibi, tezgahın arkasından kalktı ve şaire iki elini de uzatarak yaklaştı :

“Okuyun, kardeşim! 1830’daki sokak çatışmalarında ben de yer aldım. İşte bu yara izi de –kolunu açtı– özgürlük, adalet ve anayasa için cesurca dövüştüğümün göstergesi. Dikkate değer şiirler!”

Gönlü hoş olan Freiligrath devam etti :

Tesadüfi yenilgiyle bitmiyor mücadele,
her felaket karşısında daha sert olacağız,
daha korkunç darbe hazırlayacağız karşılığında.
Hak! Özgürlük! daha gür sesle bağıracağız.

O, sonsuza dek onların gücü birleşik,
mücadelede kaynaştırıyor değişmez sadakat,
haklarla her yerde doğmuş özgürlük,
hak var, mademki çiçek açmış özgürlük.
Hak! Özgürlük!

Stock sanki zamanı ve mekanı unuttu. Yaşamının en güzel saatleri, birbiri ardına, bir zamanlar söylenmiş şarkıların nağmeleri gibi, duyu organlarına çarpan kokuların verdiği his gibi, anısında canlandı. Bu en güzel anların tümü de mücadeleye dairdi.

Cesur birliklerin üzerinde dalgalanıyor bayrakları.
Hesaplaşılıyor altında tüm düşmanlarla.
Ne gam, varsın zafer bugün kaçsın bizden.
Yine gerçek, yarın düşmanı yere serecek!

Kocaman bir çelenk öreceğiz biz o zaman.
İrlanda ardıcı ve Helen defnesiyle.
Kutsal Alman meşe ormanının dallarıyla.
Ve tüm ülkelerden alacağız yapraklarını!
Hak! Özgürlük!

Freiligrath, okumasını bitirdi. Yaklaşık yirmi kişi son sözleri tekrarlamaya başladı: 'Hak! Özgürlük!' Ve şairi cömert alkışlarla ödüllendirdiler.

Stock'un içinde ezici bir yalnız kalma isteği kabardı ve bu yüzden vedalaşıp kafeden çıktı. Bu isteği sıklıkla duyuyordu. İki yıllık hücre hapsinden sonra ortaya çıkmıştı bu istek ve geçen yıllarla birlikte artıyordu. Geneviève önce isyan etmiş ama sonra kabullenmişti.

Johann bu yeni tutkusunu "yalnızlığa düşkünlük" diye nitelendiriyor, ona karşı gelemiyordu.

Brüksel'e gelişinden sonra, henüz tek başına birkaç saat geçirme fırsatı bile yakalayamamıştı neredeyse.

Bir zamanlar, İncil'den alınmış "Yer değiştirmek, kader değiştirmektir" sözünü duymuştu. Stock'a göre, bu düşünce bilgelikten yoksundu.

"Yoksul bir kalfanın nasıl bir kaderi olabilir ki?" diye somurttu can sıkıntısıyla ve düşünceye daldı.

Ama yine de, onun hayatında da değişiklikler olmuştu. Kendisi değişiyordu, insanlar değişiyordu.

'Valentino' salonunun kürsüsünden, kısa boylu güzel konuşmacı Louis Blanc'ı, sonra da eski tanıdık geveze Paul'ü ve en sonunda da kendisini derinden etkileyen Karl Marx'ı dinlediği günden beri terzinin öğrenme arzusuyla kıvranan beyni, dağlardan vadilerden kendisine yol açan taşkın bir ırmak gibi yavaş yavaş kendi yatağını buldu ve geniş, sakin bir nehir gibi kendine güvenerek akmaya başladı.

Stock çok düşünür ve okurdu. Lyon ayaklanması, Büchner'in 'İnsan Hakları Komitesi', Blanqui'nin 'Mevsimler Birliği', 'Adiller Birliği'...

bunların hepsi birer basamaktı; Stock özgürlük ve adalet mücadelesinde yeni yeni aşamalar katetmişti.

Weitling'in abartılı cümleleri, yakın zamana kadar, birçok insanı etkilediği gibi onu da etkileyebilirdi. Ama her ne kadar hayat, Stock için zor bir okul olduysa da, o mükemmel bir öğrenci oldu. Ne –ne kadar güzel ve vaat dolu olurlarsa olsunlar– eylemden kopuk sözler, ne de –ilk bakışta ne kadar cesur ve içten görünürlerse görünsünler– sadece eylem; hiçbiri artık tek başına onun için bir şey ifade etmiyordu. O, yenilgilerin ve zaferlerin nedenlerini, devrimlerin içeriğini ve özelliklerini anlamak istiyordu.

Karşılaştığı insanlardan sadece Marx ve Engels, onun kafasını meşgul eden birçok soruyu yanıtlayabilmişti; bir tek onlar, toplumu, tarihi ve ekonomiyi anatomik bir operasyona tabi tutarak, görünüşte mistik olan bu ebedi eşitsizliğin, yeryüzündeki bunca insanın büyük acılar çekmesinin gizini çözdüler.

"Adı sefalet ve adaletsizlik olan bu cüzzam nereden türemiş ve nasıl ortaya çıkmış? Ne zaman ona yakalanmışız? Benim oğlumu neler bekliyor? Onu nasıl kurtarabilirim?" diye düşünüyordu Stock, sessiz Senne'in kollarından biri boyunca uzanan sokaktan aşağı inerken.

Bu yıl Brüksel'in her tarafında sokak ve kaldırımlarda onarım çalışması vardı. Vakit hayli ilerlemiş olmasına rağmen taşçılar hâlâ çekiçlerle vuruyorlardı. Eğilerek, taşları ıslak kumun üzerine sürüklüyor, yerleştiriyor ve düzenliyorlardı. Stock, aynı işi yapan Mısır kölelerini anlatan gravürleri hatırladı. Dünyadaki yaşamın, teknolojinin geçen bin yıllar boyunca ne kadar az değiştiğini hayretle aklından geçirdi.

Terzi, karanlıkta bir taşa dolandı ve baldırında keskin bir acı hissetti. Bu onu daha da hüzünlendirdi. Acının geçmesini beklemek için bir evin duvarına yaslanan Stock, sanki aniden kendisini gördü. Ürperdi. Daha otuz beş yaşındaydı; oysa saçları artık kırlaşmıştı, topallıyordu, yüzü kırışıklar içindeydi, gözleri çukura kaçmıştı.

"Bizim hayatımız kısa: İşsizlik, hapishane veya kurşun; bir de bakmışsın ki mezarı boylamışsın," diye düşündü Stock ve yeşil Hiyâbene doğru yavaş yavaş sürüklendi. "Ben hiç mutlu oldum mu acaba? Mutluluk ne demek?"

Stock, yavaş yavaş ölmek üzere tıkıldığı Prusya zindanının tek kişilik taş deliğinde iki yıl kaldıktan sonra, bazen sesli bir şekilde kendi kendine konuşmaya alışmıştı. Farkında olmadan yüksek sesle kendisine soru soruyordu.

Yoldan geçen bir adam, karanlıkta Stock'un yüzünü seçmeye çalıştı, başaramayınca onu ayıplayarak homurdandı ve yoluna devam etti:

"Bu oğlan amma da içmiş!"

Ama Johann ayıktı. Ayağındaki ağrı; artan rutubetten dolayı yerini kemiklerdeki sızlamaya bırakmıştı. Nerede olduğunu anlamak için bakındı ve Kral'ın yaşadığı Laeken Sarayı'na doğru gitmekte olduğunu fark etti. Eve gitmek için geri dönüp Schelde Boğazı'nın öte tarafında bulunan sokaktan aşağı inmesi gerekiyordu.

Düşünceleri ona acı çektiriyordu. Geçmişteki olayları, bir yığın saman aktarıyormuş gibi yine gözlerinin önünden geçirdi. Kuru saplar –bir daha geri dönmemek üzere giden günler– dokununca dağıldılar ve insafsızca batmaya başladılar. Henüz genç ve sağlıklıyken, Rhône kıyısında ona sıkı sıkı sarılmış, donmak üzere olan Geneviève'i nasıl kucağında taşıdığını hatırladı. Büchner'in, büyük umut bağladıkları 'Çağrı'yı okuyan sesini duydu. Kendisini gizlice hapishaneden özgürlüğe doğru götüren araba gıcırdadı. Kaybettikten sonra kavuştuğu Geneviève'i gördü yine ve sanki onun bütün isteklerini yerine getireceğini vaat eden Marx'ın güçlü el sıkışını hissetti.

"Hiçbir şeyin mahvedemediği bu saatleri, bu anları eğer bir araya getirirsek, belki de bir tam gün oluştururlar. Bütün bu otuz beş yıl içinde, mutlu geçen bir gün! Galiba benim gibiler için az sayılmaz bu..."

Johann, eve böyle düşüncelerle döndü.

***

Bir sabah, erken saatte, atölyenin efendisi, terziyi prova salonuna çağırdı. Bütün duvarı kaplayan aynanın yanındaki kadife kaplı büyük koltukta, sivri uçlu ayakkabılar ve pahalı bir kareli pantolon giymiş, koca ayaklarını uzatmış bir bay oturuyordu.

Puro içiyordu, dumanı öylesine acıydı ki terzi öksürmeye başladı.

“Sen, şimdi hemen Ostende’ye gideceksin; orada, hasta olan majesteleri için en iyi ustalarımın hazırladığı elbiseleri ölçecek ve tamir edeceksin. Güvenime layık ol!” Patron, baya doğru döndü, alçak bir reverans yaptı ve Johann’ı göstererek: “Bu, işçilerimin en iyisi. Paris’te, Barış sokağında, bizzat Prens Orlèans’ın da defalarca ceket satın aldığı ünlü Lasier’nin yanında yıllarca çalışmış.”

Müşteri somurttu ve kendini beğenmiş bir tavırla dişlerinin arasından konuştu.

“Benim efendim Paris’teki herkesten daha iyi giyinirdi ve çok titizdir. Maalesef uzun bir hastalıktan sonra koltuğa bağlı kaldı. Son modaya göre dikilmiş elbiselere ve her ihtimale karşı saraydaki balo, av, yarış gibi durumlar için elbiselere ihtiyacı var.”

Stock, bu gösterişli bayın ünlü bir aristokratın hizmetçisi olup olmadığını bu sözlerden sonra anladı.

Johann, hemen gitmeliydi.

“Acele edin, acele edin. Fayton bekliyor.”

Hizmetçiler, kocaman bir sandığın içine özenle kağıt döşeyerek, her tür pantolonlar, uzun pardösüler, süslü redingotlar, daracık fraklar, zengin garnitürlü ve mücevher düğmeli değişik özellikte sayısız ceket yerleştiriyorlardı.

Stock, kalfalardan birisine Geneviève’e uğrayıp, kendisinin deniz kıyısından ancak iki gün sonra dönebileceğini söylemesini rica etti.

Sandıklar, bavullar, kocaman şapka kutularıyla yüklü araba öğlen yola çıktı. Majestelerinin kendini beğenmiş şişman hizmetçisi, yol boyunca, kendisini, hastalıklarını, değişik yolculuklarını anlattı ama bunca çeşitte elbise götürdüğü hasta efendisi hakkında bir tek söz bile etmedi.

Stock, meraktan çatlıyordu ama uzun süredir içindeki her duyguyu bastırmayı bildiği için, kendisine oturakta veya arabasının arkasında değil de lütûfkârca faytonun ön koltuğunda yer vermiş olan yol arkadaşının

saçmalıklarını isteksizce dinledi. Aslında hizmetkârın bu ‘lütûfkârlığı’ sıkıntıdan kurtulma ve dinlenilme isteğinden kaynaklanıyordu.

“1810 yılında, Paris’te, muhteşem Kontes Potocka’nın yanında çalışma şerefi bana verildiğinde,” diye anlatıyordu, “yüce Napolyon’u görme şansı yakaladım. Onun Memlüku Rustam’la ise, şimdi seninle olduğu gibi, İmparator’un vestablinde[25] defalarca konuştuk. Bu memlük Savoe’lı, baca temizleyicisi gibi kara olmasına rağmen saraydaki yükümlülüğü çok fazlaydı. Birçok yöneticiye arka çıktı. Çünkü biz hizmetçiler, birçok şey yapabiliriz, inan. Ben bunu bilirim. Neler görmedim ki! Bir seferinde, Varşova’da, bizzat İmparator’un kendisine, masada servis yaptım. Az yiyordu; ama o kadar hızlı yiyordu ki kimse ona yetişemiyordu... Duyduğuma göre, Napolyon, Avusturya Prensesi’yle evlenmeyi kafaya taktığında, elçi Viyana’dan prensesin portresini değil, terliğini getirmiş. Demek ki, prenses, Napolyon’un sarayına yüzü değil ayağı sayesinde girmiş. Zaten Napolyon’un da ihtiyaç duyduğu şey küçük ayaklı Marie-Louis değil, eski Habsburg ailesiyle akraba olmakmış. Hepsinin arasında, Korsikalı, boy bakımından hariç, en büyüktü.”

Var güçleriyle koşan atlar, faytonu akşam üzeri deniz kıyısına getirdiler. Ostende –deniz kıyısında bir dinlenme yeri– yılın bu mevsiminde ıssız görünüyordu. Deniz adeta kudurmuştu ve köpüklü şelalelere dönüşüp etrafa dağılan dalgalar gri rıhtımı aşıyordu. Yoldan geçenler, büyük siyah şemsiyelerle dolaşıyor ve evlere sürtünerek yürüyorlardı. En pahalı oteller tadilat nedeniyle kapalıydı. Gaz fenerlerinin ışığında, küçük kasaba karanlık ve cansız görünüyordu.

Fayton, sonunda birkaç sessiz sokağı geride bırakıp bir yan sokağa çıktı, hızlandı ve bir demir kapının yanında aniden durdu. Özel elbiseli hizmetçiler, avlunun armalı ağır kapılarını açtılar ve fayton henüz çiçek açmamış bahçeden hızla geçerek, sadece birkaç penceresinden ışık gelen bir evin yanına vardı.

Stock, yarı karanlık holde, bavulların, sandıkların ve kutuların arasında uzun süre kaldı. Görünüşe göre, onu ve bütün bu eşyaları unutmuşlardı. Ama işte, merdivende, elinde altın şamdanla, koyu renk elbise giymiş parlak saçlı bir kadın göründü ve buyurgan bir jestle onu çağırdı. Birkaç hizmetçi, eşyaları merdivenden yukarı çıkardılar. Duvarları tamamen aynalarla kaplı, penceresiz büyük bir odada –herhalde giyinme odası–

terziyi yine yalnız bıraktılar. Yolculuktan sonra kendisini çok yorgun hissetmesine rağmen, atlas kaplı kanapelere oturmaya cesaret edemedi. Aniden, altın işlemeli çiçekli perde açıldı ve basit işçi elbiseli, çok zayıf, oldukça uzun boylu bir adam girdi. Ona, yerlere kadar dalkavukça eğilen hizmetçiler, iki zengin giyimli bey ve Stock'un merdivende gördüğü kadın eşlik ediyordu. En arkada, Stock'u buraya getiren hizmetçi bir simit gibi kıvırdığı kolunda elbise taşıyarak yürüyordu.

"İşte şimdi sadık dostların arasındayım," diye sinirli bir şekilde konuşmaya başladı yeni gelen. "Gerçekten de, günümüzde marangoz elbisesinin birçok avantajı var; onu yolcu redingotuyla değiştirmek zorunda olduğuma üzülüyorum."

"Majesteleri, her şey çoktan hazır ve vakit kaybetmeye gerek yok," dedi, reveranslar yaparak baylardan biri. "Acele edin, lütfen. Bu terzi, tahmini ölçülerinize göre dikilmiş elbisenizin kusurlarını hemen düzeltecek."

"Ama ben dinlenmek, konuksever değerli Marie'nin evinde bir gece kalmak isterdim. Ham hapishanesinde geçirdiğim neredeyse altı yıllık Spartaküs yaşamından sonra güzel bir yatakta uzanmak istiyorum."

"Louis, yalvarırım size, şu Ham cehennemini sonsuza dek unutun," diye bağırdı, sivri çenesini belirginleştiren yüksek yakalı koyu renk elbise giymiş, altın saçlı, zayıf bayan. Ellerini sıktı ve birden, aklına bir şey gemiş gibi hızla Stock'a döndü.

"Siz sadece emeğinizin değil, suskunluğunuz karşılığında da mükâfatlandırılacaksınız."

Sonra da şişman bir hizmetçiyi çağırdı ve alçak sesle emretti:

"Efendimiz kıyıyı terk edene kadar terziyi burada tutun, gerekirse güç kullanın. Jakobene benziyor. Bu insanlar, Fransa'nın başına çok kereler dert açmışlardır. Nasıl böyle bir haydutu ve hilkat garibesini seçebildiniz?" Yüzünü hoşnutsuzlukla buruşturdu. "Onun bu kabalığını ve ayı gibi kokmasını fark etmediniz mi?"

"Bağışlayın madam, ama o 'Barış sokağı'nda Prens Orlèans'a elbise dikmiş ve bana, prensin kendisine ödül olarak verdiği bir cüzdan bile

gösterdi,” diye gözünü kırpmadan yalan söyledi suçlanan hizmetçi, Stock’tan ziyade kendisini savunmaya çalışarak.

“Majestelerini giydirmeye başlayın,” diye emir verdi biraz sakinleşen Marie ve içinin yağları erircesine, şefkatle ‘Louis’ diye seslendiği adama hafifçe gülümseyerek gösterişli bir şekilde odadan çıktı.

Stock’un, esrarengiz, zengin evden ayrılmasına ancak sabah izin verdiler. Trenle Brüksel’e ulaştı ve Kuzey garında son haberleri bağıran gazete satıcısından öğrendi ki, “Fransız tahtı üzerinde hak iddia eden, İmparator I. Napolyon’un tek varisi Louis Bonaparte, işçi kılığına girerek elinde tahta ve bıçkıyla, ömür boyu hapse mahkum edildiği Ham hapishanesinden kaçmış. İngiltere’ye sığınan Napolyon’un yeğeni, orada konukseverlikle kabul edilmiş.”

“Bak sen. Meğer dün akşam kimlerin redingotunu düzeltmişim, bol ceketine düğme dikmişim,” diye şaştı Stock.

***

Ay sonunda, ucuz ‘Kuğu’ restoranının arkasında kiralanan salonda, Alman komünist emekçilerinin periyodik toplantısı yapılacaktı. Bu toplantılarda genellikle, Almanya’nın tarihi veya ekonomi politik üzerine dersler veriliyordu. Bazen, gazete ve dergi yazıları incelenirken ateşli, gürültülü tartışmalar olurdu.

Çoğu, Weitling’in ateşli sempatizanı olan onlarca terzi ve kalfa, bıçakçılar, arabacılar, mobilyacılar, oduncular ve saatçiler de bu toplantılara katılıyordu. Bu işçiler, atölyelerinde ve kenar mahallelerde koşulların veya tesadüflerin karşılarına çıkardığı cahil insanlara, hemşerilerinden öğrendiklerini anlatıyorlardı. Böylece bağlar sürekli genişliyor, yeni güçler yetişiyordu.

‘İkarus’un masalımsı saflarında cennet yaşamı vaat eden ihtiyarlamış Cabet gibi ütopikler, ne kadar baş döndürücü görünürlerse görünsünler o destanlara artık inanmayan bu insanların üzerindeki etkilerini kaybetmişlerdi.

İşçiler, bazıları içgüdüsel olarak, bazıları ise artık gözleri açılmış bir vaziyette, kendileri için bir kapana dönüşen bu hayattan çıkış yolu arıyordu.

Yaşanan her yeni gün, yeni ıstıraplar anlamına geliyordu, gelecek ise, daha da karanlık ve sevinçsiz görünüyordu. Komünizmin fikirleri, tıpkı Stock'unkini olduğu gibi, öteki kalpleri de –güvensiz, yorgun, sık sık hayal kırıklığına uğramış– fethetmişti.

Toplantılara, kimi zaman polisler çıkıp geliyor ve giriş kapılarının önüne bezginlikle diziliyorlardı. Ama tutunacakları kesin bir şey yoktu ve çoğu yabancı olan bu zanaatkârların hangi konuda tartıştıklarını anlamak için boşuna çabalayan polis komiseri, hayal kırıklığına uğrayarak, düzenin gözcülerini götürüyordu. Bazen, konuşmacılar, insanlık, tevekkül ve uysallık konusunda sıradan lafları tekrarlamaya başladığında, toplantılar ağırlaşıyor, hatta sıkıcılaşıyordu. Buna benzer konuşmalar kilisedeki vaazları hatırlatıyordu ve uzun bir işgününden sonra yorulmuş olan dinleyicilerin üzerinde ninni etkisi yaratıyordu.

Marx ve Weitling, toplantı salonuna aynı anda girdiler. Dimdik, boylu poslu ve yakışıklı Engels, Wolff ve Weydemeyer'i görünce kapıda kaldı.

"Korkarım ki, bu akşam, dayanılmaz bir sıkıcılık yaşanacak ve bütün akşam uyuklayacağız," diye şakacı bir şekilde Wolff'a fısıldadı Engels. "Eğer sözü, Proudhon yandaşlarından biri alır da mülkiyet, gerçek değer hakkında skolastik fikirler üretmeye başlarsa, mahvolduk. Uyku hastalığı, salgın halinde, hızla Fransa'ya yayılıyor."

Wolff, bir kahkaha patlattı.

"Fred, eğer sözü alırsanız, lütfen, Almanya'nın karanlık ormanlarına dalmayın ve eski Cheruskların yönetim şeklini anlatmayın. Söylediklerine göre, ben uyurken korkunç derecede horlarım. Polis, burada bir patlama olduğunu sanabilir."

"Evet, felaket. Dünyanın göreceği en büyük sözcük tufanının arifesindeyiz. Tüm bu laf salatasını 'Hakiki Sosyalistler' başlattı, şimdi de Weitling bu alanda başarı üstüne başarı kazanıyor," dedi artık kızmaya başlayan Engels.

Bu arada, salonda artık sükûnet çağrısı yapılıyordu. Baştan her şey, her zamanki gibi gidiyordu: Sakin ve barışçı. Konuşmacı, Wilhelm Weitling'in yakın arkadaşı olan bir terzi, orada toplananlara, kendi meslektaşlarının zor durumunu anlatıyordu.

“Efendiler, hazır elbiseler için büyük atölyeler açıyor. Biz işsizlik tehlikesiyle karşı karşıyayız. Elbise, makinelerle daha çabuk dikiliyor. Ben dikiş öğrenmek için bir hayat tükettim. Oysa şimdi her cahil, pantolon dikebilir. Biz, az sayıdaki kalifiye terzi, ne yapacağız? Yakında, artık bize hiçbir sipariş verilmeyecek.”

“Sadece makastarlara iş olacak,” diye bağırıştılar terziler ve terzi kalfaları, oturdukları yerden.

Stock, Weitling’e baktı. Her zamanki gibi son derece dar bir pardösü giymiş, pudralanmış Weitling, elindeki küçük bir kağıt parçasını sabırsız hareketlerle eziyordu.

Terziler arasındaki tedirginlik artmıştı.

“Peki, şimdi Doktor Marx niye susuyor?” diye bağırdı Weitling, kurşunkalemini saklayarak: “Hani büyük bir teorisyendi!”

Ve daha hiç kimse ne olduğunu anlamadan Weitling, dengesi bozuk kürsünün üstüne zıpladı, ve her heyecanlanışında olduğu gibi kıpkırmızı kesilip, titreyerek bağırmaya başladı:

“Karl Marx, bir Ortaçağ simyacısı gibi, işçi sınıfını zenginleştirip parayı ve burjuvazinin iktidarını yok etmek istiyor. Her şeyle uğraşıyor: İnsanlık tarihi, devrimler tarihi, paranın tarihi. Harikulade! Takdire değer doğrusu. Cehaletten nefret ediyor. Tabii biz proleterler de kim oluyoruz ki, zengin olmanın ve devrim yapmanın yollarını bileceğiz? Ama Doktor Marx söylesin bakalım bana, şimdi, Weydemeyer, sadece Marx ve Engels’in değil daha birçok sosyalist yazarın kitaplarını yayınlayacak Westfalialı yayıncılar bulmuşken, neden Marx, beni, işçi ve terzi Weitling’i bu parasal kaynaktan uzaklaştırıyor? Yoksa benim öğrettiklerimin kan kardeşlerime faydası yok mu? Ben işçiyim ve proletaryaya nasıl yardım edebileceğimi biliyorum. Neden dışlanıyorum?”

Marx’ın yüzü karardı, kaşları çatıldı. Kendisine hakim olmakta hiçbir şey karşısında istifini bozmayan İngilizleri bile şaşırtan Engels, büyük, güçlü eliyle onun omuzuna dokundu ve İngilizce olarak: “Sakin olun, dostum!” dedi.

Ama tartışma alevleniyor ve bütün salonu içine çekiyordu. Weitling'in iddiaları ilgi çekmedi. Toplantıya katılanlar, ortaya yeni çıkmış bir mesih rolü oynadığı için onunla alay ettiler. Kimi, tavuskuşu, kimi baba hindi, kimi havari Wilhelm lakabı yakıştırdı ona.

Aradan ancak birkaç gün geçmişti ki, Weitling, Marx'ın evinde oturmuş Jenny'nin ikram ettiği üçüncü kahveyi içmekteydi. Lenchen, ona hem sinirlenerek hem de acıyarak omuz silkti, mutfaktan kızartılmış et ve patates getirdi ve utanan misafirin önüne koydu.

"Ne o, yine meteliksizsin değil mi?" diye sordu, başını eğmiş, sarı saçlı terziye üstünkörü bakarak.

"Şu anda üzerinde çalıştığım proje," dedi gizemli bir edayla Weitling, "en büyük beyinlerin şimdiye kadar keşfettiği her şeyin toplamı kadar değerli. Bir adam hiçbir şey keşfetmeksizin hayatı boyunca okuyabilir, bir başkası ise, ıstırap çeken insanlığın beklediği gerçeği, şimşek gibi çakan ilham sayesinde bulabilir."

"Bu, bir kutsal kitap öğretisi gibi," diye gülümsedi Jenny.

"Siz, kâhinlere ve dehalara inanmaz mısınız?" diye canlandı Weitling.

Jenny, biraz düşündü ve yavaş yavaş cevapladı:

"Mesela, Engels diyor ki; dahilik çalışkanlıktır. Sanırım günümüzde kâhin ancak, kendisinden önceki insanların tanıdığı her şeyi genelleştiren, insanları ve dünyayı harekete geçiren kuralları bulabilen son derece eğitimli bir insan olabilir. Galileo, Kopernik, Stevenson birer kahinmiş... Örneğin James Watt buharlı makineyi keşfederek trenlerin raylar üzerinde ilerleyeceği, buharlıların denizde yüzeceği, fabrikalarda da yeni güç tarafından harekete geçirilecek olan makinelerin homurdanacağı kehânetinde bulunmuş."

"Biz, kâhin kavramının içeriğini tanımlamakta sizinle ayrılıyoruz," dedi Weitling, kuru bir sesle ve iştahla yemeğe koyuldu. "O lanet olası toplantıda olanlardan sonra Karl'ın gözlerine nasıl bakacağım, onunla nasıl konuşacağım?" diye sordu birden ve kızardı.

"Durumunuzun kötü olduğunu izah edeceksiniz Wilhelm. Hiç şüphem yok ki, şu anda bizim de para durumumuz çok kötü olmasına rağmen Karl

size yardım edecektir. Çünkü sizde hiç yok... Ya sizin o iğrenç davranışınız? Evet, kötü, çok kötü. Ama siz pişman olduğunuza göre bu bir daha tekrarlanamaz. Önemli olan da bu."

Karl eve dönüp, Weitling'in çok kötü duruma düştüğünü öğrenince ona ne evinin kapısını ne de bu günlerde oldukça cılız olan cüzdanını kapattı.

Ama kısa bir süre sonra, Marx ve Weitling arasındaki ilişki tümden koptu.

Karl, onun kişisel saldırılarını affetti ama Weitling, komünistlerin ortak davasına zarar verdiği ve birliği bozduğu anda, onunla olan ilişkisini acımasızca kopardı.

Aynı zamanda Feuerbach'ın öğrencisi olan kendisini komünist ilan eden Alman mültecisi Hermann Kriege, yerleştiği NewYork'ta 'Halk Kürsüsü' (Volks-Tribun) adında haftalık bir dergi çıkarmaya başladı. Çok geçmeden dergideki tüm yazıların ve en çok da Kriege'nin yazılarının ikiyüzlü alçaklığı gün yüzüne çıktı ve komünizm idealine leke sürer hale geldi. 'Mücadele' sözcüğü yerine 'aşk' sözcüğünü kullanıyor ve ona her tür anlamı yüklüyordu.

Kendisini, Alman komünizminin edebi temsilcisi olarak lanse eden Hermann Kriege, aynı zamanda büyük bir ustalıkla dalaverelerini de çeviriyordu. Hiç utanmadan, Amerikalı zenginlerden para dileniyor, insanın insana karşı duyması gereken aşk hakkında kutsal metinlerden cömertçe alıntılar yaparak Alman tüccarlarına, dokunaklı af dilekleriyle dolu mektuplar yazıyordu. Aslında tüccarlardan da yüz bulamıyordu; onun mektuplarını cevapsız bırakıyorlardı. Lak lak edenleri bu 'aşk' delisi, dar görüşlüleri taklit eden komüniste tercih ediyorlardı.

Kriege, 'Volks-Tribun' dergisinde, tüm sosyal sorunları aşkla tedavi edeceğini ve tüm insanlığı bu yolla mutlu edeceğini vaat ederek kadınlara da sesleniyordu. Tatlı çağrışımlı sözcükler kullanmaktan da çekinmiyordu: "Kadınlar, siz aşkın üstatlarısınız"; ve insan ilişkilerinin temelinde aşk olduğunu ilan ederek ha bire tekrarlıyordu: "Aşka, aşkla, aşktan", "aşkın ışınları", "aşkın melodileri"...

Ama 'Halk Kürsüsü'ndeki bir yazısında yer alan vaadi tüm bunlardan daha da iğrençti: "Biz, hiç kimsenin özel mülkiyetine dokunmak niyetinde değiliz; tefecinin elde ettiği her şey artık onda kalabilir."

11 Mayıs'ta, komünistler, Marx'ın evinde toplandılar. 'Halk Kürsüsü'nün yazılarını okumak fazla zaman almadı.

Bundan sonra Edgar von Westphalen konuştu:

"Kriege, aşk sayıklamalarıyla, bilinçli bir şekilde, erkekleri de kadınları da gevşetiyor. Bizim yolumuz Kriege'ninkinden apayrı. Onun tüm saçmalıkları, dinsel vaazları hatırlatıyor. Onun niyeti bir mesih olup komünizmi yeni bir din haline getirmek."

Daha sonra Edgar von Westphalen, herkesin onayı ile, 'Halk Kürsüsü'ndeki yazıların kapsamlı bir eleştirisini yaparak 'Kriege'ye Karşı Genelge'yi ilan etti.

Orada hazır bulunanlar, Kriege'nin yazılarına duydukları öfkeyi dile getirdiklerinde sessiz kalan sadece Weitling oldu.

"Bir süre daha dikkatinizi rica ediyorum, size kararları okuyacağım," dedi sert bir şekilde Marx. Bu arada masadan kalkıp ellerini arkasında kavuşturarak pencereye doğru gitmekte olan Weitling'e hitap edercesine bir hali vardı. "Karar tasarısını dinleyin...

1) 'Volks-Tribun'de, redaktörü Hermann Kriege tarafından temsil edilen eğilim, komünist bir eğilim değildir.

2) Kriege'nin bu eğilimi ifade etmek için kullandığı çocukça, süslü yöntem, Avrupa'da olduğu gibi Amerika'da da komünizmi büyük ölçüde gözden düşürüyor, çünkü Kriege kendisini, Alman komünizminin New York'taki sözcüsü olarak gösteriyor.

3) Kriege'nin NewYork'ta, 'Komünizm' adı altında vaaz ettiği fantastik, duygulu sayıklamalar, işçiler üzerinde ancak yatıştırıcı bir etki gösterir.

4) Bu genelge, derhal Almanya, Fransa ve İngiltere'deki komünistlere ulaştırılacaktır.

5) Genelgenin ilan edilmesiyle birlikte, bir nüshası, en yakın zamanda yayınlanması talebiyle 'Volks-Tribun'e gönderilecektir."

Karl, okumayı henüz bitirmişti ki, Engels, kararlılıkla kağıdı aldı ve kararnameyi ilk imzalayan oldu. Diğerleri de onu izledi. Sadece Weitling,

dar şeritli güneşliği kâh toplayıp kâh bırakarak pencerenin yanında durmaya devam ediyordu.

“Sıra sizde Weitling,” dedi Westphalen, “sizinki dokuzuncu imza olacak.”

“Bu kararnameyi imzalamaya niyetim yok,” dedi Weitling kışkırtıcı bir şekilde ve saçakları tutan ipi hızla çekti. “Kriege, dürüst bir insan. İnsanlara karşı iyiniyetli ve ‘yaşasın aşk’ sloganı altında mücadele ediyor. Oysa siz hepiniz, alaycı ve inançsızsınız. Her şeyi yıkanlardansınız. Onun sözlerini tekrarlayacağım: Biz, insanlığa malolmuşuz.”

“Bravo! Kriege ve Weitling, ‘baba’ Lamennais’yi birlikte tekrarlıyorlar,” diye patladı Edgar von Westphalen. Weitling’le kavgaya tutuşmak istiyordu ama Engels, otoriter bir şekilde, onu soğukkanlı olmaya davet etti. Ama Edgar yine de, Weitling’e, düşündüklerini söylemeyi başardı: “Siz ve Kriege, vaazlarınızla, işçi hareketinin önünde birer engelsiniz artık. Sizi komünist olarak görmemek gerekir.”

“Afedersiniz ama, yollarımız ayrılıyor,” diye cevap verdi Weitling, havalı bir tarzda. “Ben, fikirdaşım olarak gördüğünüz Hermann Kriege’nin yanına, Amerika’ya gideceğim. Zaman, kimin gerçek komünist olduğunu gösterecek yakında. Siz mi yoksa bir işçi oğlu ve gerçek bir işçi olan ben mi?” Melodramda trajik bir rol oynayan oyuncu edasıyla reverans yaptı, yapmacık bir tavırla omuzlarını kaldırarak ve açık renkli, dağınık saçlarını arkaya atarak odadan çıktı.

“Bu son altı ay boyunca, onlarla ortak bir dil bulmak için elimizden gelen her şeyi yaptık, ama bulamadık,” dedi sessizce Marx. “Onun, toplumsal mücadele arenasının bir panoraması olarak gördüğüm kitabını, bir zamanlar herkesten çok övdüm. O, sahip olduğu doğal yeteneğe ve belirli ölçülerde öngörü yeteneğine rağmen, yarını görebilecek, çelişkilerin ve mücadelenin anlamını çözecek düzeye yükselemedi. Bunun farkına varamayan Weitling, kinlenip içine kapanıyor, bizden nefret ediyor ve dibe doğru yuvarlanıyor.”

***

Karl uzun süre uyuyamadı ve durmadan puro içti. Gece yarısından sonra çalışma odasına giren Jenny’nin onu sakinleştirme çabaları boşunaydı. Weitling’den kopmak, Marx’ın canını sıkmıştı. Tıpkı delikanlılık çağında

yaptığı gibi, tek başına kaldığında, hata yapıp yapmadığını kontrol etmek, kızgınlığın verdiği bastırması gereken basit bir duyguya kapılıp kapılmadığını anlamak için kendisini acımasızca sorguluyordu. Weitling'i ne kadar candan yürekten karşıladığını, onun her konuda doğru yönü seçmesi için ne kadar yardım etmek istediğini, kendi yanılgılarını düşünmesi ve anlaması için nasıl onu ikna etmeye çalıştığını zihninden geçirdi.

"Öyle görünüyor ki ben, tam olarak farkında olmasam da, işçi sınıfına ait insanların, çocukluk dönemlerinden itibaren içinde bulundukları koşulların verdiği güç gereği hata yapmamaları gerektiği görüşüne sahipmişim. Ama bu doğru değil. Onların hepsi sadece birer insan ve tıpkı bizim gibi yanılgıya düşebilirler. Weitling tipik bir dargörüşlü doktriner; bu ise bir komünist için affedilmez. Komünizm, tüm halkları peşinden sürükleyecek, 'kâhinlerin' çevresinde ise her zaman, ancak tek tük insanlar olacak."

Karl'ın büyük çabalar sonucu elde ettiği silahla silahlandırmak istediği proleter, silahı almamakla kalmıyor, sınıf mücadelesine engel olmaya çalışıyordu. Bu yeni bir uyarıydı. Karl büyük bir acı duyarak, olanlardan kesin sonuçlar çıkarmak zorundaydı.

"Karl, sen, eski uygar toplumların, 'Son bir genelleme yapmadan her şeyi şüphe altında tut' sözünü tekrarlamayı sevmiyor muydun?" dedi Jenny, uzun süre sustuktan sonra. Her zaman olduğu gibi, Karl'ın bu akşam yaşadığı iç tartışmaları hemen anlamıştı.

"Bir de şunu eklemek gerekir: Kendine bile ayrıcalıklı davranma," diye gülümsedi Karl.

Devrimci faaliyetin sorunlarının yanı sıra, gün geçtikçe durumu daha da zorlaşan ailesi için de kaygılanıyordu Marx. Jenny ve Lenchen, çıkan zorlukları ondan gizlemek için çabalayıp duruyorlardı. Bazı eşyaları satarak ya da rehin bırakarak, iyi kötü, iki yakalarını bir araya getirmeye çalışıyorlardı.

Marxlar'ın, öğle yemeğinde, yoksul işçiler ve yoldaşlar olmadan masaya oturduğu günler çok nadirdi. Karl ve Jenny'nin son kuruşlarını ve son lokmalarını onlarla paylaşmaya daima hazır olduklarını herkes biliyordu. Lenchen, homurdanmaya kalkıyor, ama işsizliği ve sürgün hayatının

zorluklarını tüm sözcüklerden daha iyi anlatan yamalı elbise ve ayakkabıların sahiplerini gördüğünde, onları herkesten önce kendisi doyuruyordu. Böyle zamanlarda Jenny, kendisini sürekli idareli olamamakla suçlayan Lenchen'le intikam alırcasına alay ediyordu.

"Sen, bu kutudaki peynir ve şekeri almamı yasakladın ama görüyorum ki yerinde yeller esiyor," diyordu Jenny, yapmacık bir hayretle.

"Bak sen şu işe! Yoksa çocuğu aç mı gönderseydim? Onun gözleri bile açtı. Zavallı, ekmek ve peynire nasıl da saldırdı."

"Evet, doğru ama başka zaman bize de homurdanma."

"Sütçüye, manava, kasaba borçlanmışken nasıl homurdanmazsın!" diye, yine ateşleniyordu Lenchen.

***

Weitling uslanmadı ve Hermann Kriege aleyhine fikir açıklayanları 'açık entrikacılar' diye damgalayarak onlar hakkında her türlü iftirayı yaymaya koyuldu. Weitling, okyanus ötesindeki 'Halk Kürsüsü'nün redaktörüne, kalın zarflar içinde, eski yoldaşları hakkında en iğrenç suçlamalar ve kin dolu yalanlar gönderiyordu. Marx ve Engels'in düşmanlarına yaranma çabaları, ona, Hermann Kriege'nin haftalık 'Halk Kürsüsü'nün redaktörlüğünü ve New York'a bir davetiye kazandırdı. Bir seferinde, Weitling'i görmek için evine uğrayan Johann Stock ve birkaç komünist terzi, ihtiyar kapıcıdan Bay Weitling'in, kendisine yol masrafı olarak Amerika'dan yollanan ciddi miktardaki parayı alarak Amerika'ya gittiğini öğrendiler.

Tüm bu süre zarfında Stock, nadiren evine gidiyor ve oğluna fazla zaman ayıramıyordu. Küçük Johann da zaten Brüksel'de hiç sıkılmıyordu. Özgürce yaşıyordu. Okulda, gramer kuralları, dört işlem ve en önemlisi dualar kolayca aklında kaldığı için diğer öğrencilerden daha az cetvel dayağı yiyordu. Mükemmel bir müzik kulağı vardı, okuldaki hiç kimse ilahileri ve Belçika Milli Marşı'nı ondan daha iyi söyleyemiyordu. Geri kalan zamanını, neşeli bir yumurcaklar çetesiyle Senne nehri kıyısında geçiriyordu ve boğazı yüzerek geçmek için yazın gelmesini bekliyordu.

Bu günlerde, Marx ve Proudhon’un ilişkileri gerginleşti. Karl, Friedrich ve fikirdaşları, Brüksel’de kendi gazeteleri olmadığı için, diğer ülkelerdeki komünistlerle ilişki kurmak, yanı sıra gerici akımlarla mücadele etmek için, basılmış veya taşbaskıyla çoğaltılmış mektuplar kullanıyorlardı. Ama bu ilişkinin, karşılıklı ve sürekli olması için Londra ve Brüksel’de, Komünist İrtibat Komiteleri kurdular. Bu, komünistleri birleştirmeyi hedefleyen bir organizasyondu. Sadece Paris’ten, henüz düzenli bir bilgi akışı yoktu. Karl, Proudhon’a dostça bir mektup yazarak bu işle ilgilenmesini rica etti. Kısa bir süre sonra cevap geldi. Proudhon, başkentte, komünist harekete ilişkin tüm gelişmeleri arada bir yazmayı kabul ediyordu ama tepeden bir tavırla Marx’a öğütler yağdırıyordu.

“Ben,” diye bildiriyordu Proudhon, kibirli mektubunda, “şimdi, ekonomik konulara yaklaşımda neredeyse katı bir anti-dogmatizmi savunuyorum. Fikir kargaşasıyla insan soyuna sorun yaratmamıza gerek yok: Dünyaya bilgelikle ve sağgörülü bir sabır göstererek örnek olalım. Yeni bir dinin havarileri rolünü oynamayacağız. Bu, akıl ve mantığın dini olsa bile. Ben, patronların ekmeğine yağ sürecek kanlı bir baskın düzenleyerek özel mülkiyete yeni bir güç katmaktansa onu hafif bir ateşte yakmayı tercih ederim... Bu arada size söylemek zorundayım ki, göründüğü kadarıyla, Fransız İşçi Partisi’nin niyetleri, benim görüşlerimle tamamen örtüşüyor...”

Ve böylece Proudhon, zora dayanan devrim fikrini reddediyor ve Marx’ın, komünizm mücadelesi bakımından son derece tehlikeli bulduğu teorik kargaşayı yüceltiyordu. Proudhon, kendisine proletaryanın genel fikirlerinin temsilcisi rolünü biçerken sadece kendini kandırıyordu. Fransız işçileri, devrim istiyordu ve devrime doğru yürüyordu. Marx bunu görebiliyordu ama tüm çelişkileri yok sayarak ‘mal sahipleri’ dedikleriyle anlaşmak isteyen Proudhon göremiyordu.

Karl, birçok kez Proudhon hakkında şüpheye düşmüş olmasına rağmen, yine de, ünlü teorisyenin cevabı karşısında şaşırdı. Yoksa bu işçi de mi isyankâr bir dar kafalının, tatlı sözlü alçak bir korkağın seviyesini aşamıyordu?

Proudhon, kibirli ve cüretkar mektubunda, ayrıca yazmakta olduğu kitabıyla tüm dünyaya, mülkiyet sorununun çözüm yolunu göstereceğini bildiriyordu. Eseri yayınlandığında, üzerine ‘ateş ve kaya’ yağdırması için Marx’a da izin verecekti. Proudhon, her saldırıya karşılık vermeye hazırdı.

Karl, mektubun bu satırlarını okurken, öfkesinin yatıştığını hissetti. Bir Ortaçağ şövalyesi gibi, kendisine atılan eldiveni kaldırdı ve Proudhon'un kitabı çıktığında yapılacak olan açık savaş için hazırlığa başladı.

Bu aynı zor yılın yazında, Friedrcih Engels, Paris'e gitti. Brüksel Komünist İrtibat Komitesi'ne sürekli olarak bildirdiği haberlerden birinde şöyle yazıyordu:

"Size, eğleneceğiniz bir hikaye aktarıyorum: Ekonomi dergisi'nin ağustos sayısında yayınlanan komünizm konulu bir yazı şöyle diyor: ... Diğer Alman komünisti Weitling bir terzi olduğu gibi, Bay Marx da ayakkabıcı. İkincisinin (Marx), yerinde öğrenme mutluluğunu elde ettiği Fransız komünizmi(!) hakkındaki fikirleri olumsuz. İşin aslı, Marx soyut formüllerden öteye gidemiyor ve gerçekte pratik herhangi bir sorunu ele almaktan çekiniyor. Ona göre, Alman halkının kurtuluşu, insan soyunun kurtuluşu için bir işaret olacak; bu kurtuluşun beyni, felsefe, kalbi ise proletarya olacak. Her şey hazırlanınca, Galler horozu öterek, Almanlar'ın yeniden doğuşunu bildirecek. Marx diyor ki, komünizmin felsefi düşüncesini gerçekleştirmek için Almanya'da, bütün dünyaya ait bir proletarya yaratmak gerekiyor. İmza T. F."

Paris'te olup biten her şeyi dikkatle inceleyen Engels, Ruslarla da ilgileniyordu.

"... Şimdi çok ilginç bir hikaye daha," diye bildiriyordu, bir başka seferinde Engels: "Augsburger, Allgemeine Zeitung'un 16 Temmuz tarihli sayısındaki Paris havadislerinde, Rus elçiliği hakkında yazıyor... 'Bu resmi bir elçilik; ama onun dışında veya daha doğrusu onun üstünde, Tolstoy diye biri duruyor, bu adamın belirli bir görevi yok ama sarayın güvenilir bir adamı olarak biliniyor. Daha önce Milli Eğitim Bakanlığı'nda çalışmış, sonra Paris'te, edebi bir misyonla ortaya çıkmış, bakanlığı hakkında birkaç anı yazmış ve Fransız basınına da bunların özetini vermiş. Ondan sonra da yazmayı kesmiş ama buna karşılık faaliyetlerini yoğunlaştırmış. O, büyük yaşıyor, herkesle görüşüyor, herkesi kabul ediyor, her şeyle ilgileniyor, her şeyi biliyor ve birçok şeyi de düzenliyor. Bana öyle geliyor ki, Paris'teki *gerçek Rus elçisi* tam da bu adam...'

Bu Tolstoy, Rusya'daki çiftliklerimi satmak istiyorum diye bizi kandıran Tolstoy'dan başkası değil. Polonyalılar ve birçok Fransız, bunu çoktan

biliyormuş; aralarında radikal rolü oynamayı uygun bulan Tolstoy'un ne menem biri olduğundan sadece Alman radikallerinin haberi yokmuş. Tolstoy, yazıyı okuyunca gülerek nihayet meseleyi çözebildiniz diye alay etmiş. Şimdi Londra'daymış ve buradaki rolünü tamamlamış, şansını orada deneyecek...

Tüm Ruslar'ın bildiği bu hikayeyi, haydi haydi bilmesi gereken Bakunin kuşkulu. Bu muhbirler bizim için pek az tehlikeli olsalar da hiçbir şeylerini affetmemek gerek..."

Engels, gazetede sözü edilen Kont Yakov Tolstoy'u, hâlâ Paris'te olan, Rus toprak ağası, iyiniyetli ve tatlı dilli Grigoriy Tolstoy'la karıştırarak hata yapmıştı.

Ama yine de, Karl Marx, bu Tolstoylar'dan hangisinin muhbir olduğunu kesinleştirmek için Annenkov'a mektup yazdı ve kısa bir süre sonra Rusya'dan cevap geldi.

"Aman Tanrım!" diye telaşlanıyordu, mektubunda Pavel Annenkov. "Rusya'daki tüm çiftliklerini satıp Avrupa'ya yerleşmeyi düşünen, bizim dürüst, sade, açık sözlü Tolstoy! 'Allgemeine'deki yazıdan şüphelenerek benden açıklama istediğiniz için, onun adına size teşekkür ediyorum, sevgili Marx."

BEŞİNCİ BÖLÜM

YA SAVAŞ YA ÖLÜM!

“Ve tüm bu acıları çekmek zorundayım, üstelik daha kötü olmaması için Tanrı’ya yakarmalıyım.” Mariya Lvovna Ogoryova, bunu okuyunca, kısa bir süre önce Fransızcaya çevirilmiş İran şiirlerini içeren küçük kitabı bir tarafa bıraktı ve minik bir sandıktan altın kopçalı kadife albümünü çıkararak okudukları arasından en beğendiklerini not etti.

Puşkin, Venevitinov, Baratinski, Lermontov, Musset, Lamartine ve Heine’nin dizelerinin kaydedildiği albüm, bol bol yapılan süslemelerden güç okunur hale gelmiş, Ekklesiastes, Strauss ve Saint-Simon’dan yapılan alıntılar ise birbirine girmişti.

Albümde en çok George Sand’ın düşüncelerine yer verilmişti. Ve şimdi, eski İran şairinin şiirleri, Mariya Lvovna’nın en sevdiği romandan yaptığı bir alıntının –’Consuelo o mia alma’nın– yanına yerleştirildi.

Aynı akşam Mariya Lvovna, arkadaşı Liza Mosolova’yla konuşurken “Liza, şu şiiri dinleyin, sanki özel olarak benim için yazılmış: ‘Ve tüm bu acıları çekmek zorundayım...’ Gerçekten ilginç. Uzak Şiraz’da yedi asır önce yaşayan bir şair, benim şu anda Paris’te çektiğim gibi, acı çekiyormuş.” diyordu.

Mariya Lvovna kendisini çok mutsuz hissediyordu. Onun ahlâksız ve savurgan bir yaşam tarzı sürdüğünü anlayan kocası ısrarla boşanmaya çalışıyordu; üstelik artık birkaç yıldır da ayrı yaşıyorlardı.

Mariya Lvovna, 1842 yılında karşılaştığı ressam Sokrat Worobjow’dan ayrılalı çok olmuştu. Yüzü ve vücudu Belvederyalı Apollon’u andıran şu anki sevgilisi savurganın ve ayyaşın tekiydi ve son zamanlarda çok kabalaşmıştı; görünüşe göre de ondan sıkılıyordu.

Geçirdiği uykusuz geceler, şampanya ve likör Mariya Lvovna’yı çirkinleştirmişti. Yüzü, zamanından önce yaşlanmış gibiydi. Ancak akşamları ölü bir ışık altında ve abartılı bir makyaj yardımıyla, bir zamanlar olduğu gibi güzel görünebiliyordu. Korkunç bir hastalık, gücünü kemiriyordu. Yoksa bu verem miydi? Bunun düşüncesi bile Mariya Lvovna’yı çaresizliğe düşürüyordu.

Her yerde verem konuşuluyor; insanlar bu hastalık karşısında duydukları korkuyu gizlemiyorlardı; hastalığın nasıl ortaya çıktığını ve nasıl tedavi edildiğini anlamak için harcanan çabalar sonuçsuzdu. Lvovna’yı da pençesine alan hastalık, dünyadaki tüm ülkelerde, insanları yaşamlarının en güzel çağında kurban seçiyordu.

“Bizim ailede, insanlar yaşlılık veya aşırı yemekten ölüyormuş. Hiç şüphesiz, tüberküloz ırsi bir hastalık; demek ki ben bu hastalığa yakalanmış olamam,” derken, arkadaşından çok kendini inandırmaya çalışıyordu Mariya Lvovna ve devam ediyordu: “Ama doktorlar diyor ki, bu hastalık üzüntüden de kaynaklanabiliyormuş ve ben öyle acı çekiyorum ki!”

Küçük bir toprak ağasının kızı olan Liza Mosolova, Paris’e zengin bir Rus ailesiyle birlikte dadı olarak gelmişti. Gelmeden önce Petersburg’da Fransızca dersleri veriyor, çeviri yapıyordu. Siyah saçlı ve iri gözlüydü; solgun sarı yüzü son derece değişkendi; kimi zaman bir dilber, kimi zaman da çirkinlik abidesi olup çıkıyordu. Liza’nın karakterinde, Prosper Mérimée’nin romanındaki baştan çıkarıcı kahramanı andıran hiçbir özellik olmamasına rağmen Mariya Lvovna, ona Karmen diyordu. Liza, konuşkan değildi, çalışkan insanlara ve kendine karşı özenliydi.

“İnanır mısın Karmensita,” diye yine lafa başladı Mariya Lvovna. “Ben daima, henüz George Sand’ın ‘İndiana’sını okumadan önce bile, özgür aşkı savunuyordum. Evlilik zincirinden nefret ediyorum. Ama şimdi, Nikolay boşanmak isterken, prensip olarak, onu evlilik zincirlerinden kurtarmayacağım. Çünkü beni uçuruma o itti. Herzen’e sadakatle bağlanarak, benimle değil her tür uçuk fikirle, bir kadın için dayanılmaz olan sıkıcı derneklerle meşgul oldu sürekli. Beni Paris’te bırakıp tesadüflere teslim etmemeliydi. Güzel ve zengin olmak, çok zor. Ve işte sonunda hayatım mahvoldu. Asla evlenme, Lizanka! Kendini harcama!”

Liza, gözlerini kaldırmadan, basit bir şekilde cevap verdi:

“İnsan sevince, zinciri, köleliği düşünmez. Eğer söz konusu olan gerçek bir aşksa o özgürlüktür. İnsanın kalbi, birine sıkıca bağlandığında, bir şeyleri yapmak için ne kadar güçlü olabiliyor. Bana öyle geliyor ki, en güzeli, sevmek ve sevilmek. O zaman her şey mutlaka düzelir.”

Mariya Lvovna, küçük tabureden zıpladı ve isyanla bağırmaya başladı:

“Saçmalık bunlar! Tanrım ne uydurmalar. Ama kimi seveceksin ki? Nikolay ve Herzen gibi hayalperestleri mi, örneğin Stankeviç gibi veremli öbür dünyanın vatandaşlarını mı, veya Panayev gibi ahlâksızları mı; hangisini? Ama sanırım ve bana bir zamanlar söylediğine göre, bunlar en iyileri. Benim kocam, bana karşı daima cömert olmuştur. Oysa bir başkası seni cimriliğiyle perişan edebilir. Ama kim olursa olsun, seni aldatacak. Ben erkeklerden nefret ediyorum, nefret ediyorum!”

“Ama bir tek gün bile onlarsız olamıyorsun,” diye sessizce güldü Liza.

“Sana bunları anlatmamalıyım. Sen daha çok gençsin ve üstelik kızsın,” dedi aklı başına gelmiş gibi Mariya Lvovna.

“Kitaplardan çok daha fazlasını öğreniyoruz,” diye cevap verdi Liza. “Üstelik benim gibi ekmeğini kazanmak zorunda olanlara, hayat daha erken öğretiyor birçok şeyi. İşte mesela, kısa bir süre önce aldığım bir ders. Ailesiyle birlikte Fransa’ya geldiğim kont, metresi olmam için birçok kez beni yoldan çıkarmaya kalktı. Bana, ev ve oldukça ciddi miktarda para teklif etti. Onun ısrarlı tekliflerini reddederek, karısını kandırmayı kabullenemeyeceğimi söylediğimde ne dese beğenirsin: ‘Onun bilmesine ne gerek var ki? Bilmediğimiz şey, yok sayılır.’ “

“Ama o bir filozofmuş,” dedi konuyla yakından ilgilenmeye başlayan Mariya Lvovna, tırnak törpüsünü bırakarak.

“Felsefesi basit. Onun için, karısı sıradan günler ben ise bayram olmalıydım. Bundan bir ay sonra bana yine yapışmaya başladı ve şunu anlattı: Karısını bırakmaktan mutluluk duyarmış, zengin bir kadın olmasına rağmen ondan bıkmışmış. Ama onu tamamen terk edemezmiş, çünkü kendi sağlığı buna izin vermezmiş. Kont, ailesi ve yüksek tabaka her şeyi öğrendiğinde kopacak skandal yüzünden felç olmaktan korkuyor. Böyle bir durumda kariyeri son bulurmuş. Görüyor musun, gücü yok. Ama ahlâksızlık yapmak için sağlığı yerinde. Ve onun görüşüne göre, gizli ve yasak olduğu zaman, hayattaki her şey daha tatlı olurmuş. Öyle güzel bir nutuk çekti ki, karşıma geçip öyle böbürlendi ki,” diye gülen Liza kalktı, karnını ve yanaklarını şişirerek komik bir şekilde kontu taklit etmeye çalıştı. “Ve düşünebiliyor musun, benim ona karşı ne gibi duygular taşıdığımdan, kendisinin bana karşı duygularından bahsetmeyi tamamen unuttu.”

“Daha sonra, sen ne yaptın?” diye sordu Mariya Lvovna.

“Onun evindeki dadılık görevimi hemen bırakmak istedim ama sonra oturup düşündüm. Neden? Ben gerektiği gibi davrandım, iyi insanlara ve büyük aşka olan inancım ise sarsılmadı.”

“Ama bunun üzerine artık akıllanmışsındır,” dedi Mariya Lvovna ve yine tırnaklarını törpülemeye koyuldu.

“Hayır, Mariya, nasılsam öyle kaldım. Ve hâlâ aynı şekilde, özenle kalbimi aşka saklıyorum.”

“Bilmelisin ki, sen iflah olmaz bir hayalperestsin! Aşk yok. Sadece, uyuşma, duygusallık, çiçek gibi solan ve zamanla dökülen sözcükler var.”

“Aşk çiçek değil, ağaç,” diye ısrarla karşı çıktı Liza. “Yalnız, zor olan, onu doğru şekilde dikmek. Öyle ki, kurumasın, büyüsün.”

Mariya Lvovna sinirlenmeye başlamıştı.

“Basit insanlarda nasıl olduğunu bilmem ama bizim çevremizde, her yerde, bir dram, yalan ve pislik var. Nerede para varsa orada kokuşmuşluk olur; evet ama ben yine de para ve ihtişam olmadan yaşamayı kabul edemem.”

Bu sırada, özel bölmeye aniden, saçları kıvır kıvır genç bir adam girdi. Abartılı bir resmiyetsizlikle, ev sahibesinin elini öptü. Muhteşem başını henüz eğmişti ki Liza, hemen kalktı, her ikisine de reverans yaparak odadan çıktı.

“Nikolay gibi birini tanıdığı halde, bu ucuz kukla suratlı, boş kafalıyla nasıl ilgilenebiliyor!” diye düşündü Liza, Seine kıyısındaki bir sokakta yavaş yavaş yürürken. “Zavallı kadın, kendini kaybetmiş! Ama ona nasıl yardım edebilirim? Bir insanın sevebilmesi için, kalbinin kapılarını sonuna kadar açması ve oradaki tüm çöplüğü atması gerekir.”

Büyük, beş odalı dairesinde kontun ailesinin yaşadığı pahalı otele girdiğinde, Mihail Aleksandroviç Bakunin’le karşılaştı. Ondan, kontesin az önce, acil olarak Brüksel’e, oradan da Ostende’ye gitmeye karar verdiğini öğrendi. Bunda yeni bir şey yoktu. Kontes, dengesiz ve aptal bir kadındı; entrikalar dışında her şeyden hemen bıkardı. Kontesin Avrupa’yı

dolaştırdığı kızı ve oğlu; Liza’ya, üniversite öğrencisi eğitmene ve efendilerine bu yolculukta eşlik eden iki köylü hizmetçiye emanet edilmişti.

Liza’nın en ağır görevi, kontese her akşam, on dört yaşındaki Lyolya ve onun küçük erkek kardeşi Lyoşa hakkında rapor sunmaktı. Kontes, çocuklarla pek ilgilenmezdi ama Liza’yı morartıp ağlamaklı hale getirme fırsatını asla kaçırmazdı.

“Evet, sevgili Liza, yaşadığınız sefillikten sonra bizim eve gelmeniz müthiş bir şans. Bunun değerini bilmelisiniz, minnettar olmalısınız. Zavallıcık, siz bu hayatta neyi gördünüz ki? Babanız, tabii ki, asla gerçek bir soylu olmamış. Bundan dolayı da kendisini içkiye vermiş. Ne konuşsak boş. Ama hayatta, terbiye her şey demektir. Eğer bir insan masada ağzını şapırdatıyorsa onun ruhundan bana ne. Şimdi öyleleri çok. Böyleleri soylu insanlar değiller ve dahası tabii ki kelimenin gerçek anlamıyla beyefendi değiller. Ben bir hanımefendiydim, öyleyim ve daima öyle kalacağım. Oysa tüm bunlar, afedersiniz, yarı hayvan. Pencerenin yanına gelin. Sokağa bakın, bu gerçek bir hayvanat bahçesi değil mi! Suratlar, ayaklar, yürüyüşler ne kadar plebçe. Atlar bile hayvan oldukları halde, safkan olmaları için seçilerek çiftleştirilmek zorundalar.”

Kontes, nefret dolu bir gülümsemeyle devam ediyordu:

“Eminim ki, bu korkunç sürü onlarca nesilden sonra bile insan olamayacak. Soyluların ve kralların neden oyalandığını anlayamıyorum. Dünyadaki tüm yüksek tabakalar birleşip harekete geçmeli. Vahşi hayvanları öldürürken hiç mi hiç düşünmüyoruz. Ama, her çatlaktan ortaya çıkan bu aptal suratlı, iki ayaklı hayvanlardan dünyayı temizlemek için silahları onlara doğrultamıyoruz. Ben sizi sık sık gözlüyorum Liza ve fark ediyorum; korkunç bir uçurumun kenarındasınız. Otelin oda hizmetçisiyle ne ilginiz olduğunu bana açıklayın. Siz, ona eşitinizmiş gibi gülümsüyorsunuz. Bugün yastığınızın altında Proudhon’un kitabını buldum. Eğer rahmetli anneniz yengemin akrabası olmasaydı sizden hemen kurtulurdum. Ama ne yapayım, ben öylesine yumuşak yürekliyim ki, size acıyorum. Biz olmasak siz ölürsünüz. Kont da böyle söylüyor. Bu akşam, şu geri zekalı Mihail Bakunin’i etkilemeye, efendimizin merhametine sığınması için onu ikna etmeye çalıştım. Hiç şüphesiz, çar onu, iki-üç yıl hapiste tuttuktan sonra affedecektir. Oysa şimdi mahkûm. Çarından, tüm sosyetik, soylu insanlardan uzak, dünyada nasıl yaşayabiliyor? Galiba,

ölmek, onun için daha iyi. Bu daha az şerefsiz ve onun zavallı akrabaları için daha az utanç verici olurdu.”

Kontesin buna benzer monologları bazen saatlerce sürer ve Liza, böye bir anda dayanamayıp düşündüklerini söylemekten korkardı. O zaman, kendini bu çok az tanıdığı şehrin sokaklarında anında, işsiz ve parasız bulacaktı. Kontesin insafsız laflarına dayanabilmek için, en sevdiği şiirleri aklından ezbere okumaya ve yanlış Fransız fiillerini, İngiliz lehçelerini tekrarlamaya koyulurdu.

Kontes, onun dalgınlığını ve başka şeylere yoğunlaştığını gösteren yüzünü fark edince kızmaya başlıyordu:

“Siz, galiba beni dinlemiyorsunuz, ha? Unutmayın ki, hayal etmek için zengin olmak gerekir. Oysa siz bir dilencisiniz. Tüm bunları, içim sızlayarak size söylüyorum. Sizin düşmanlığınızı kazandığımı bilmeme rağmen, sizin iyiliğiniz için konuşuyorum. İnsanlar gerçeklerden kaçamaz. Ama adil davranmak ve insanseverlik, benim için, her şeyin üstündedir.”

Kontes, bu dersten sonra, dadıyla birlikte kızının odasına geçti. Köylü hizmetçi onun uzun, düz, parlak saçlarını tararken, kız aynanın önüne oturmuş, büyük bir istekle Balzac’ın, ‘Eugènie Grandet’sini okuyordu. Üzerinde Paris düşkünler evinden bir manzaranın bulunduğu altın suyuna batırılmış büyük vazodan sarkan solgun çiçekler, kontesin dikkatini çekti.

“Yine saplarını kesmemişsiniz. Zavallı karanfiller zamanından önce soldu. Bugün suyunu da değiştirmediniz tabii,” dedi trajik bir şekilde kontes. İnsanlara karşı tamamen umursamazdı, ama bitkilerin en küçük derdini paylaşırdı.

Hizmetçi su getirmek için koşarken, Kontes, koltuğa oturdu ve kızıyla konuşmaya başladı:

“Yürüyüş biçimin beni kahrediyor. Kadın dediğin havalı olmalıdır. Sense asker gibi adımlıyorsun. Mesela sol ayağın Tuilleries bahçesine değerken, sağ ayağın hâlâ, Concorde meydanında duruyor. Korkunç, korkunç, korkunç... (Kontes ‘korkunç’ sözcüğünü İngilizce söyledi) Bu akşamdan itibaren seninle ben ilgileneceğim. Bir tabak verir misiniz, Liza.”

Kontes, tabağı, ayakta duran kızının bacaklarının arasına, dizlerinin üzerindeki bölgeye yerleştirdi ve odada birkaç tur atmasını emretti. Lyolya, dizlerini hiç bükmeden ayaklarını hafif hafif kımıldatarak kilimin üzerinde yürümeye başladı.

“İşte böyle, şimdi sen, sana zarafet kazandıran küçük adımlarla yürüyorsun. Unutma ki, sen bir pleb değilsin ve bu, yürüyüşünden de belli olmalı.”

Anne, kızına yarım saatten fazla öğüt verdi, bunu yaparken bir yandan da dadı ve hizmetçiye, hiç durmadan, çiçeklere nasıl bakmaları gerektiğini anlattı; sapları özenle kesiyordu, başlarını vazodan güçsüzce sarkıtan çiçeklere su serpiyordu.

Kontes, soylu olmayan ancak çok zengin bir aileden geliyordu, unvanından ve birçok kez ipotek ettirilmiş aile çiftliğinden başka hiçbir şeye sahip olmayan yakın köylüsü konta, drahoma olarak, büyük bir mal varlığı getirmişti.

Kontese göre, kont armasıyla taçlandırılmış paraları, doğuştan sahip olduğu meziyetleri sayesinde hak ettiği bir ödüldü. Aslında bu meziyetleri kendisinden başka kimsenin gördüğü yoktu. Kısa boyluydu; bir kemirgeninkine benzeyen kin dolu ve yırtıcı bir suratı vardı; yüzüne ustaca yapıştırdığı art niyetli gülücüklerine rağmen, hiç mi hiç sevimli ve çekici görünmüyordu. Elli beş yıllık yaşamı boyunca kazara iyi bir şey yapmışsa bile bunu şan şöhret düşkünlüğü yüzünden veya hesabına öyle geldiği için yaptığı muhakkaktı. Bir seferinde, bir kilise yapımı için çok yüklü miktarda para bağışlamış ama hemen oraya zengin bir aile mezarlığı yaptırmıştı. Bir başka seferinde, soylu bakireler enstitüsüne kütüphane hediye etmiş ve bunun karşılığında saraya davet edilmişti. İnsanlara verdiği zararları ölçmek ise mümkün değildi.

En iyi arkadaşı evlenmeye karar verdiğinde, o, “adil olmak adına”, kızın nişanlısına, bir alkoliğin kızını ve üstüne üstlük kötü huylu, takma dişli birini seçtiğini söyledi. Kocasını tüm arkadaşlarıyla birbirine düşürdü; büyük kızını eşinden ayırdı. Onun kendini beğenmişliği ve ikiyüzlülüğünü duymayan kalmadı. Ama tüm hareketlerine mutlaka, yarar, adalet ve gerçeğe olan sevgisi konusunda çektiği uzun nutuklar eşlik ediyordu. Buna karşılık kontes, çiçekleri inanılmaz derecede seviyordu. Sevdiği bir açelya

ve bahçedeki gür yasemin solduğunda veya çiftliğinde bizzat kendisinin ilgilendiği değişik bir gül türünün yaprakları kurumaya başladığında gözyaşlarını tutamazdı. Hatta çiçek seralarını dolaşmak için sabahın köründe kalkardı. Bir yerlere gittiğinde, yönetici ona, nilüferlerin ve palmiyelerin sağlığına ilişkin özel raporlar yazardı.

Liza ise, sırf içinde bulunduğu çaresiz durum yüzünden bu zengin uzak akrabanın evinde iyi ücretli dadılık görevini almaya mecbur kalmıştı.

Liza'nın Mariya Lvovna Ogoryova'yla yaptığı görüşmeden birkaç gün sonra, kontes, ailesi ve tüm hizmetçileriyle birlikte Brüksel'e gitti. Kontesin gittiği her ülkede gerçekleştirmeye can attığı saçma amaçlarından biri, kendisini iktidardaki aileye takdim etmekti. Paris'te, Louis-Philippe'in davetiyle şereflendirilmiş ve hatta Kraliçe'yle, üç dakika boyunca Paris'in kötüleşen ikliminden ve menekşelerin mütevazılığından konuşmuşlardı. Kontes, Brüksel'de Kral I. Leopold'un oturduğu Laeken Sarayı'nı ziyaret etmenin hayalini de kuruyordu. Bu yüzden, yüksek mevkide bulunan tanıdıklarını devreye soktu. Bu amacı doğrultusunda davranarak durmadan Belçika Kralı'nı övüyordu.

“Bu gerçek soylu hükümdar, tahta çıktığından beri, ülkesinin gelişmesi için tüm gücünü kullanıyor. Bakın, ne kadar güzel hiyabenler, ne güzel ıhlamurlar var burada!” diye bağırıyordu Kontes, ağır fayton, Brüksel'in sokaklarından geçerken.

Majestelerini ziyaret ettikten sonra, en zarif dantellere ve en şık eldivenlere sahip olmak için alışveriş yapmaya hazırlanıyordu. Belçika'nın dokuma ürünleri, dünyadaki ünlerini çoktan pekiştirmişti. Kontes kendisini tümüye anlamsız uğraşlarına verip, bu sayede de derslerden ve azar işitmekten kurtulan çocuklarını, köylülerini ve hizmetçilerini oldukça sevindirirken, Liza, Paris'ten bir arkadaşının yolladığı mektubu iletmek için, hakkında hayret verici şeyler duyduğu Wilhelm Wolff'un kaldığı pansiyona gitti.

Zindancı Wolff denilen Wilhelm Wolff, kısa bir süre önce Almanya'dan kaçmıştı. Silezya Hapishanesi'nde dört yıldan fazla kalmak, onun sağlığını bozmuştu. Liza, hayatı, sürekli mücadele içinde geçen Wilhelm'in, korkusuz, zeki ve iyi yürekli olduğunu duymuştu. Doğduğu Silezya köyünde, sefalet, bütün hayatını sonuna dek damgalamakla tehdit ediyordu.

Ama o, daha çok şey öğrenmeye ve mücadele etmeye karar verdi. Küçük çobanda, çıplak ayaklı bu köylü çocuğunda, ışığa karşı bu sevgi nereden uyanmıştı? Sabahtan akşama kadar ağır köy işleri yaparak ailesine yardım ettikten sonra okuma yazma öğrenmek için nereden güç alıyordu? Öyle ki beş parasız ama hiçbir şeyden korkmadan şehre gitti.

Şüphesiz, Wilhelm, doğuştan yetenekli biriydi. İradesiyle tüm engelleri yenerek üniversiteye girmeyi başarmıştı. Eski dilleri, düşünürlerin çalışmalarını ve edebiyatı büyük bir istekle incelemeye koyuldu. Devrimler tarihi ise onu derinden etkiledi. Etrafında olup bitenlerin farkına vardıkça isyan ediyordu. Okumak için çocukluğunda kaderiyle nasıl mücadele etmişse aynı sarsılmaz hırsla şimdi de Silezya köylüsünün, halkın haklarını korumaya karar vermişti.

Wolff, Büchner'i hiç göremedi, onun kurduğu gizli 'İnsan Hakları Komitesi' de artık yoktu. Ama Büchner'in 'Köylülere Çağrı'sı eline geçmişti. Bir süre sonra da Marx ve Engels'in yazılarıyla tanıştı. Olanak bulduğu her yerde, despotizmi, bürokrasiyi, sansürün acımasız kurallarını, işçilerin ve doğduğu Silezya'daki köylülerin üzerindeki sömürüyü sert bir dille eleştiriyordu Wolf. Giderek hükümet, onun tehlikeli bir demagog olduğunu ilan etmiş ve kalebentliğe mahkûm etmişti. Uzun yıllar kaldığı kalede fiziksel olarak bitkin düşmesine karşın uslanmaz ruhunu sapasağlam korudu. Serbest bırakıldığında, Breslau'ya yerleşerek orada özel dersler vermeye başladı. Bununla birlikte, özgürlükçü ve devrimci fikirleri doğrultusunda hem sözlü olarak hem de basın yoluyla mücadele ediyordu. Mevcut düzenin yıkılması için çağrı yaptığı gerekçesiyle hakkında yeniden dava açıldı. Hapishane hayaleti bir kez daha karşısına dikilmişti.

"Canlı canlı mezara girmenin, ıstırap dolu ve en önemlisi anlamsız bir ölüme kendini mahkûm etmenin gereği var mı," diye düşünen Wolff, dostlarının yardımıyla yurdunu gizlice terk etti.

Liza, Wolff'un arkadaşlarından bu hayat hikayesini duyduğunda çok heyecanlanmıştı. Ev sahibesi, kiracısını çağırmaya gittiğinde Liza, pansiyonun alacakaranlık misafir odasında beklemeye başladı. Odayı dolduran ağır, eski Flaman mobilyalar, kapakları oymalarla süslü dolaplar ve uzun dar sandalyeler, beklerken onu tedirginleştirmişti.

Liza, ardında böylesine zorluklarla dolu otuz beş yıl bırakan adamın nasıl biri olduğunu hayal etmeye çalışırken kapıda kahverengi pardösülü, çenesinin altında siyah bir fiyong bulunan orta boylu, oldukça geniş omuzlu bir adam göründü. Liza biraz hayal kırıklığına uğramıştı. Wolff'un yuvarlak, solgun ciddi bir yüzü; büyük, belirgin bir alnı, ortadan ikiye ayrılmış tamamen düz saçları vardı. Sıkıca kapattığı dudaklarıyla biraz Pasteaur'e benziyordu. Derin bir düşünceyi ele veren miyop gözleri, inançla ve sükûnetle bakıyordu.

"Ne kadar mütevazı, sanki hayatında olağanüstü hiçbir şey yapmamış," diye düşündü Liza ve bu izlenimin, ancak hayatın büyük ve karmaşık dönemeçlerinden geçen, duygusal ve düşünsel çalkantılar yaşayan insanların ulaşabildiği yüce sadelikten kaynaklandığını anladı.

"Çocuk, saf olarak başlar yaşama, –bu, onun varoluşunun anlamıdır– daha sonra, büyüdüğünde kendisine yol açarken ve yaşamak için mücadele ederken saflığını kaybeder ve sonra yine gerçeğe ulaşıp, saklanacak bir yer bulmuş gibi tekrar sadeliğe geri döner. Büyük ruhlar bunu yaşar. O, çok az insanın varabildiği senteze, en önemli şeye ulaşmış," diye düşündü Liza, Wolff zarfı açıp getirilen mektubu okurken.

Wilhelm, mektubu okuyunca birçok sınamadan, kale hücrelerinin loş ışığından, uzun süre kötü ışıkta okumaktan yorulmuş gözlerini gözlük camlarının arkasından kısarak Liza'ya yaklaştı. Kendisi için tamamen yabancı olan bu kız hakkında sanki her şeyi biliyormuş gibi konuştu:

"Bana yazıldığına göre, felaketin ne olduğunu siz de biliyormuşsunuz ve benim gibi uzun süre öğretmenlik yapmışsınız."

"Ne diyorsunuz Bay Wolff! Sizin yaşadıklarınıza bakınca benim hayatım öyle kolay ve mutlu ki."

"Siz, matmazel, olasılıkla benden on beş yaş daha gençsiniz. Benim yaşıma geldiğinizde, yükünüzün ne olacağını kim bilebilir ki," dedi yine yüzünde ve sesinde sihirli bir iyilikle Wolff ve ekledi. "Evet, siz komünistlerle tanışmak ve onları dinlemek istiyorsunuz, öyle mi? Peki, size bu konuda yardım edeceğim."

"Gelişim ve zekâ olarak size, erkeklere eşit olan bir kadınla da tanışmayı isterdim."

“Aa, demek siz, Mary Wollstonecraft’ın ve ‘Mavi Çoraplar’ denenlerin öğrencisisiniz, feminist misiniz?”

“Evet, onlara çok saygı duyuyorum.”

“Sizi, kadınların en soylusuyla tanıştıracağım. İnsan ona saygı duymadan edemiyor. Ama o, sizin söylediğiniz anlamda bir feminist değil kesinlikle.”

“Çok sevinirim! Teşekkür ederim, Bay Wolff. Ne zaman ve nerede sizi görebilirim?”

“Siz henüz bu yıl inşa edilen Brüksel harikasını biliyorsunuz herhalde. St. Hubert’deki cam pasaj. Orası, bayanlar için, en ödünsüz feministler bile olsalar oldukça baştan çıkarıcı. Yarın beşte, arkadaşlarımla birlikte oradaki kafede olacağım.”

***

Jenny Marx, zor günler yaşıyordu. Ailedeki parasızlık o düzeye varmıştı ki, Helene Demuth’a hizmetleri için ödeyecekleri parayı bile bulamıyorlardı. Marx’ın sefil geliri, ailenin mutfak masraflarını bile zor karşılıyordu.

“Ne olacak ki,” dedi Jenny kocasına, çocukları uyutup Lenchen’i dinlenmesi için ikna ettikten sonra Karl’la başbaşa kalınca. “Bundan böyle tek başıma çocuklara bakar, evle ilgilenir ve yemek yaparım. Sevgili Karl, çok zor bir şey değil bu. Ancak, beni endişelendiren şey şu: Bunları yapmak, senin çalışmalarını temize çekmemi ve aynı zamanda partili dostlarımızla yazışmamızı etkiler mi? Sekreterlik görevlerim her gün artıyor ve onlardan vazgeçmek benim için çok zor.”

“Bu, söz konusu bile olamaz,” diye karşı çıktı Karl. “Bu işi hiç kimse senden daha iyi yapamaz! Ev işlerine gelince...” Bir şey eklemek istiyordu ama sustu ve başını önüne eğdi.

“Lenchen’in emeğini hiçbir karşılık ödemeden kullanamayız. Küçük kızkardeşine ve yakınlarına yardım etmek için onun paraya ihtiyacı var. Böylesine büyük fedakârlıklar isteyemeyiz ondan,” diye endişeleniyordu Jenny.

“Evet, haklısın, bu korkunç olur. Ama Lenchen ne diyecek, burada olduğundan çok daha rahat ve sakin olabileceği annenin yanına, memleketi Trier’e dönmeyi kabul edecek mi?”

Karl, ertesi gün, Helene’ye emeğini karşılıksız olarak kullanmak istemediklerini, ama ona ödeyecek paraları olmadığı için tüm bağlılıklarına rağmen ondan ayrılmak zorunda olduklarını anlatmaya başladı. Başlangıçta Helene, Jenny’nin başını çevirip, kocasının arkasından, paraları olmadığını tekrarlayıp durmasını galiba anlayamamıştı. Helene merakla, berrak gözlerini kâh Jenny’ye, kâh ucuz puro dumanı altında kalmış Karl’a çeviriyordu.

Lenchen, açık kapıdan, bir kuklanın üzerine eğilmiş biri siyah, diğeri altınımsı kestane renginde iki çocuk başı gördü. İki küçük kız, Karl ve Jenny; Helene’nin en çok sevdiği varlıklardı. Bütün hayatını, onlar üzerine kurmuş; sevinçleri ve acıları, onun sevinçleri ve acıları olmuştu.

“Beni... Trier’e göndereceksiniz,” diye fısıldadı, bakışlarını bir noktaya sabitleyerek.

Ve birden sanki kendine geldi, önlüğünü indirdi ve avazı çıktığı kadar bağırmaya başladı:

“Bana maaş veremiyorsunuz?! Ama ben size hiç bunu hatırlattım mı veya böyle bir şeyi aklımdan geçirdim mi? Zaten size verdiğim her şeyi bana parayla ödeyemezsiniz. Belki de, tümünüze karşı duyduğum sevgi sizin için hiçbir şey ifade etmiyor. Jennyhenn ve Laura’cığın başında geçirdiğim uykusuz geceleri, bana ödeyebilir misiniz? Siz, Bay Marx, duygulu bir insansınız ama hiçbir kusuru olmayan bir kızın kalbini kırıyorsunuz. İşte, iyiliğe nasıl da kötülükle karşılık veriliyor!”

“Bir dakika, ne kötülüğü? Biz sana iyilik etmeye çalışıyoruz, bize gelince...” diye söze karışmaya çalıştı Jenny.

Ama Lenchen, kontrolünü tamamen kaybetmişti:

“Para karşılığında mı size bağlı olduğumu sanıyorsunuz? Tabii ki aptal olmayan herkes anlayabilir ki, dünyada Doktor Karl Marx kadar zeki başka bir insan yok ve ileride o, zengin ve ünlü olacak. Ama o günleri görmek bana nasip olmasa bile ben, Jenny’yi ve iki küçük civcivimi bırakamam.

Utanın, Bay Marx! Ben bir köylü kızı olabilirim ama para yüzünden karınızı aşçı yapmanıza ve kendinizi de kapıcıya benzetmenize izin vermeyeceğim.”

Yumruklarını sıkarak Karl’a doğru yürüdü.

“Gitmeyeceğim! Ben de sanmıştım ki, benim ailem burada,” ve ağlamaya başladı. “Şimdi siz olmadan ben nasıl yaşarım? Kederden çıldıracağım! Sizi ise, hem sebzeci hem de kasap kandıracak. Neyiniz var, neyiniz yok hepsini kaybedeceksiniz. Siz bu işlerde bir çocuktan daha tecrübesizsiniz. Ya kızlarınız bensiz ne yapacaklar? Ya doğacak olan üçüncüsü. Eğer ben burada olmazsam Doktor Marx’ın karaciğeri ve mizacı tamamen bozulacak, benim sevgili Jenny’m ise hastalanacak.”

Karl, genç kızın içten inadını görünce ne yapacağını şaşırdı. Jenny, sevgi gözyaşlarını daha fazla tutamadı ve sadık dostuna güçlü bir şekilde sarıldı. Birbirine bağlı bu üç insanın ayrılık bahsi bir daha asla açılmadı.

***

Wilhelm Wolff, gazetelerin bas bas bağırarak duyurdukları Brüksel yeniliğini görmeye davet etmek için Marxlar’a uğradı. Jenny önce reddetti ama Wolff, sadece kendisine mahsus o nazik ısrarcılığıyla, St. Hubert’deki muhteşem pasajı görmeye onu ikna etti. Ve Jenny’nin sınırsız misafirperverliğine teşekkür etmek için eline geçen tek fırsatın bu olduğunu dikkatle vurguladı.

“İzin verin, ben de ev sahibi olup misafir kabul etme zevkini tadayım. Bunun için Belçikalılar’ın gururu olan cam pasajı kullanacağım. Ve eminim ki, vitrinlerdeki hiçbir hazine size layık değil.”

“İşte sana mucize! Güzel konuşma transına girmiş bir Lupus[26],” diye patladı Karl, inanılmaz güçlü, kükreyen bir kahkaha atarak.

Wolff utandı, çünkü erkeklerle ilişkilerinde inanılmaz derecede sert olmasına rağmen kadınların karşısında çekingendi. Jenny’yi kırıp kırmadığı konusunda endişelenmeye başladı. Ama o, bahçe menekşeleriyle süslü küçük bir sepeti andıran kadife şapkasının yeşil şeritlerini çenesinin altına bağlıyordu; ünlü mağazayı görmeye hazırdı.

St. Hubert’deki cam pasaj, birkaç kafe ile her türden eşya satan dükkanlardan ibaretti. Brükselliler, kısa bir süre önce Londra ve Paris’te de açılan benzerlerinin bu pasajdan daha görkemli olmadığına emindiler.

Üstünde bir yarığı, kapağı ve kilidi bulunan kare biçimli mektup atma kutusunun Sablon sokağının köşesinde görüldüğü günden bu yana Brüksel’de böylesine merak ve hayret uyandıran başka bir şey olmamıştı.

Ama ilk posta kutuları, St. Hubert’deki kocaman cam bir kutuya benzeyen bu pasajla hiçbir şekilde kıyaslanamazdı. Şimdi her gün, şehrin her tarafından hatta şehir dışından faytonla ya da yaya olarak onu görmeye geliyorlardı.

Tezgahlarda ne yoktu ki: Bu yıl kadınların gösterişli elbiselerini cömertçe süsleyen danteller; moda olan İran şalları ve kaşmir şallar (onların karışık desen ve süsleri, rengarenk yılanları, tavuskuşu tüylerini, ve step çiçeklerini anımsatıyordu); buruşmaz İngiliz çuhaları; zarif Hint ipekleri; her tür kurdeleler; devekuşu tüyünden narin yelpazeler... St. Hubert’de, toplu iğneden, pahalı, muhteşem kadın saatlerine kadar her şey satılıyordu.

Bayanlar, şallardan, takılardan ve biçimleri babaannelerinin şapkalarına bazen çocuk kapşonlarına benzeyen; hasırdan, atlastan, tüyden, çiçeklerden yapılma şapkalardan gözlerini alamıyorlardı. Erkekler, her renkten ceketlere, yeni model redingotlara, yerlere kadar uzanan askeri pardösülere, altın ve fildişi saplı bastonlara hayran kalıyor, geniş kenarlı, derin şapkaları ve parlak silindirleri ölçüyorlardı.

Rusya’dan, mücevher kadar pahalı ve bir o kadar da çekici olağanüstü deriler getirilmişti; sansar kürkü paltolar, sincap derisi kürkler, kunduz ve samurdan erkek yakaları ve şapkaları, ziyaretçileri büyülüyordu. Deri mağazalarının girişine kocaman, içi doldurulmuş bir ayı postu ile ağızlarını kocaman açmış tüyleri diken diken iki tane doldurulmuş kurt koymuşlardı.

“Wolff, lupus,” diye gülümsedi kurtlara bakan Karl.

“Ah, eğer hepsi dostumuz gibi vicdanlı ve sevgi dolu olsalardı,” dedi Jenny, Wilhelm’in koluna girerek.

“Ama, maalesef, *Homo homini lupus est*. –İnsan insanın kurdudur.– Bu, bütün zamanlar boyunca böyle olmuş hep.”

Çiçekler, bayraklar ve fenerlerle süslü bir kafeye girdiler. Her ziyaretçiye hatıra olarak, üzerinde, Belçika başkentinin armasının ve pasajın açılışıyla ilgili şiirlerin bulunduğu üçgen bir kağıt veriliyordu.

Wolff, kahve ve tatlı kurabiyeler ısmarladı ve Karl'a Avrupa'da yeni ortaya çıkan pahalı Havana purosundan ikram etti.

Dostlar purolarını içmeye başladılar. Flaman milli giysileri içindeki bir kız, ziyaretçilere, kendisininki gibi şatafatlı birer elbisesi ve şapkası olan kuklalardan satıyordu. Wilhelm, Karl ve Jenny'nin kızları için bir kukla satın aldı.

"Yapma dostum," dedi Karl, "yarın öğle yemeği için paran kalmayacak. Bir prens gibi para saçıyorsun ama eski bilgelerin sözünü unutuyorsun: 'Yarın en gerekli şeylerini satmamak için bugün gereksizlerini alma.'"

"Onu harcama imkanı, paranın dünyadaki varlığını affettiren tek şey. Merak etme. Breslau'da üniversiteye hazırladığım bir öğrencim benim izimi buldu ve borcunu gönderdi. İtiraf etmem gerekirse, çok etkilendim, çünkü aniden şehirden kaybolmakla ona borcunu ödememe hakkı tanımış oldum. Ama kaçışı erteleyemezdim değil mi?"

"Evet, sevgili Wolff, sen çok iyiniyetlisin," dedi Marx, yeni dostunun açık ve erkeksi yüzüne özel bir şefkatle bakarken.

"Wilhelm, hiç kurnazlık yaptınız mı?" diye sordu aniden kocası gibi dikkatli bir şekilde Wolff'un gözlerine bakan Jenny.

"Kurnazlık, içgüdüsel zeka gibi bir şey. Oysa bana göre, sahip olduğu en üstün şeyle, yani zekâ sayesinde, kişi içgüdülerini yenmek zorunda. Düşünmek varken, insan neden kurnazlık yapsın?" diye basit bir şekilde cevap verdi Wilhelm.

Bu arada, kafeye, her zamanki mavi bluzu ve siyah şeritle süslenmiş şatafatlı elbisesiyle Liza girdi. Mütevazı kareli şalı, palto yerini tutuyordu; mavi atlas kapşon, her zaman ciddi olan, sarımsı, solgun, masum yüzünü iyice belirginleştirmişti.

Wolff, onu tanıyınca, karşılamak için kalktı ve onu Karl ve Jenny'ye takdim etti.

Liza, bakışlarını merakla Marx'ın üzerinde gezdirdi ve onun olasılıkla çok güçlü ve yetenekli bir insan olduğunu düşündü; sonra Jenny'ye döndü; onun görkemli güzelliğine hayran kalarak içtenlikle gülümsedi ve sanki bütün benliğini, dikkatini ona yöneltti. Jenny, bu aniden parlayan iyiniyeti hissetti ve aynı içten gülümsemeyle karşılık verdi.

"Bu tanışma için Bay Wolff'a çok müteşekkirim," dedi heyecanla Liza ve bu heyecana kendisi de şaşırdı. "Sizinle tanışmaya gelirken karşımda iyi birini bulacağımı umuyordum, çünkü dün Bay Wolff sizden ateşli bir hayranlıkla söz etmişti. Ancak siz, düşündüğümden de iyi çıktınız."

"Wolff, arkadaşlarını taraflı anlatır. Kendisi de çok iyi bir insan. Vicdanı tertemiz. O, gerçek bir kristal; şeffaf ve aynı zamanda sert. İnsanlara inandığında, tıpkı ideallerine olduğu gibi, kendisini sonuna kadar verir. Soylu kalbini hiç çekinmeden çevresine dağıtır. Ben, onu kısa bir süredir tanıyorum ama ona saygı duyuyor ve seviyorum," dedi fısıldayarak Jenny, Liza'ya.

İnsanlar, karşılıklı sempati ve güven duyduklarında nasıl kolayca iletişim kurabiliyorlarsa, iki kadın arasındaki konuşma da öyle sıcaklaşmıştı. Liza, kısa bir süre sonra sözü, kendisini en çok ilgilendiren konuya getirdi.

"Söyleyin, Bayan Marx, kadınların eşitliği konusunda ne düşünüyorsunuz? Kadınların mevcut durumu beni üzüyor. George Sand, yurttaşlık hakları ve aşkta eşitlik istiyor; ama onun üzerinde, kendisini aldatan erkeklere karşı duyduğu kırgınlığın etkisi çok fazla. İntikam almak istiyor. Ben ise bunu doğru bulmuyorum. 'Mavi Çoraplar' derneğinin kitaplarını okuyunca, orada da beni endişelendiren birçok şeye cevap bulamadım. Yaptıkları ve savundukları çok karışık geldi bana, bunlar tembellikten dolayı uydurulan bir oyuna benziyor."

"Evet," diye cevap verdi Jenny, "haklısınız. Kadının daha ciddi olması, çocuk yetiştirme ve ev işlerini yürütme becerileriyle, örnek davranışlarıyla saygınlık kazanması gerektiği konusundaki tüm öğütleri, hiçbir şeyi çözümlemiyor. Şimdi bütün ülkelerde, zengin adamların müstakbel eşleri olacak kızlar yetiştirmek amacıyla pansiyonlar açılıyor. Mary Wollstonecraft, biz kadınların, mekaniği, astronomiyi, doğa tarihini ve hatta felsefeyi öğrenip, bunun sayesinde bilgi bakımından erkeklerle eşit

olmamızı, gerekirse, kendimizin ve çocuklarımızın ekmeğini kazanabilmemizi isterken, hepsinden daha büyük düşünmüştür.”

“Bağımsız olduğum ve hasta babama yardım edebildiğim için mutluyum,” dedi Liza gururla.

Bu, Jenny’nin hoşuna gitti.

“Güzel, çok güzel,” diye gülümsedi takdirle ve Liza’ya kendinden, hayatından söz etti. “Mümkün olduğunca daha fazla bilgi ve enerjiye sahip olmak isterdim, kocama ve arkadaşlarına mücadelede yardım etmek için. Buna karşılık, sizin kadınların eşitliği konusunda söyledikleriniz doğru ama esas olarak zenginler için geçerli,” diye sözünü bitirdi Jenny.

“Sizi anlayamadım,” diye şaşırdı Liza.

“Büyük hayranlık duyduğunuz Mary Wollstonecraft, zengin kadınların vahşilere benzediğini söylerken haklı. Onlar da vahşiler gibi akla değil bedene hitap eden süslere, zevklere, gereksiz üstünlüğe ulaşmaya çalışıyor ve tüm bunları yapmak için de her tür hileye başvuruyorlar. Binlerce yıldır, erkeğin otoritesine körü körüne boyun eğmeyi öğretiyorlar bize. Ama bana öyle geliyor ki, bu eşitsizlik, yoksullarda çok daha az.”

Jenny, yüksek sesle konuşuyordu. Karl ve Wilhelm, kendilerini meraklandıran bu konuşmayı artık uzun süredir dinlemekteydiler. Beyaz porselen fincanlardaki kahve soğuyor; karıştırılmış kaymak çöküyordu.

“Söyleyin, matmazel,” diye Liza’ya döndü Karl, “biliyor musunuz ki, şu anda İngiltere’de, işçi kadınlar, kendileri ve çocukları için, hâlâ on iki hatta on dört saat olan işgünü yerine on saatlik işgünü hakkını kazanmak için amansız bir mücadele sürdürüyorlar. Ne dersiniz, acaba onların yaşamında çok sayıda süsler, zevkler ve buna benzer yabanıl sevinçler var mıdır? ‘Mavi Çoraplar’ denen tüm bu bayanlar ve onların en zekisi Wollstonecraft, her zaman toktur. Onların tek eksiği, vatandaşlık hakları. Oysa zanaatkârların ve işçilerin karıları sefillik içinde yaşıyor ve erkeklerle birlikte, kendilerinin ve çocuklarının yaşam hakları için mücadele ediyorlar. İşçi, çalışma hayatında ve insan olma hakkını kazanma mücadelesinde kadının şahsında beliren yoldaşa saygı duyuyor ve sadece o, tüm zincirleri parçalayarak, kadının tam anlamıyla özgür olmasını sağlayacak.”

Wilhelm Wolff, Marx'ı hayranlıkla dinliyordu. Liza allak bullak oldu. Bu yalın düşünceler aklına hiç gelmemişti.

"Yeni duyduğum tüm bu konuları düşüneceğim," dedi, içinden karşı çıkarak ve düşüncelerindeki bağımsızlığı korumaya çalışarak.

Giderken, kendisini kapıya kadar geçiren Wolff'a fısıldadı:

"Teşekkür ederim. Bayan Marx, olağanüstü bir kadın. O ve kocası gibi, yaşamlarını birleştiren böylesine denk iki insanı ilk defa görüyorum... Demek ki gerçek mutluluk işte bu."

Proudhon'un, Karl'ın beklediği kitabı Paris'ten geldi. Adı, 'Ekonomik Çelişkiler Sistemi ya da Sefaletin Felsefesi'ydi.

Karl, kitabı elinden bırakmadan gecenin geç saatlerine kadar okudu ve Proudhon'un öne sürdüğü tüm düşünce ve yorumların içeriğini dikkatle inceledi. Paragrafları sık sık sabırsızlıkla işaretliyor, sayfa boşluklarına notlar alıyordu; bazen, zayıf, tutarsız ve yanlış bulduğu yerleri okuması için Jenny'yi çağırıyordu. Marx kitabı bitirdiğinde, kitap savaş alanına dönmüştü.

"Kitaplar, benim kölelerim ve istediğim şekilde bana hizmet etmek zorundalar," diye sık sık şaka yapardı Karl ve haklı olduğuna duyduğu özgüvenle cümlelerin altını çizer, şu veya bu sözcüğü tırnakla işaretlerdi. Karl, yaşamının her alanında olduğu gibi, okurken de dikkatliydi. Düşüncesi, daima hareket halindeydi, her şeye, her basılı söze tepki gösterirdi. Bu nedenle, özellikle, yanlış bulduğu politik ve sosyal görüşleri pekiştirmeye çalışan bu kitaba, tepkisiz kalamazdı.

28 Aralık 1846'da, Karl, Pavel Vasiliyeviç Annenkov'a şöyle yazıyordu:

"...Mektubunuza yanıtımı, kitapçım bana Bay Proudhon'un 'Sefaletin Felsefesi' başlıklı kitabını göndermekte gecikmeseydi, çok daha önce almış olacaktınız... Kitabı iki günde baştan sona okudum... İçtenlikle itiraf etmeliyim ki, kitabı bütünüyle kötü buldum, çok kötü...

Proudhon'un bize ekonomi politiğin yanlış bir eleştirisini vermesi, saçma bir felsefi teoriye bağlı bulunmasından değildir. Saçma bir felsefi teoriyi bize sunması, bugünün toplumsal sistemini, daha pek çoğu gibi Bay

Proudhon’un da Fourier’den ödünç aldığı bir sözcükle anlatmam gerekirse, engrenement’ı[27] içinde anlayamadığı içindir.

Karl, daha sonra, Proudhon’un kitabına birkaç sayfa ayırdığı mektubunda sonuç olarak Annenkov’a şöyle yazdı:

“O, bir aziz, bir papa tavrıyla, zavallı günahkârları aforoz ediyor ve küçük burjuvazi ile, sözde aile ocağının sefilce ataerkil ve âşıkane hayallerini yücelten şarkılar söylüyor. Bu, raslantı da değil. Bay Proudhon tepeden tırnağa bir küçük burjuva filozofu ve iktisatçısı.”

Marx, Proudhon’un kışkırtmasını kabul edip, onunla teorik bir çatışmaya girmek niyetindeydi. Bu çalışmayı, Proudhon’un da okuyabilmesi için ve en önemlisi Fransız komünistlerine Proudhon’a karşı mücadelelerinde yardım edebilmek amacıyla Fransızca yazmaya karar verdi. Proudhon, şimdiye kadar Hegel, Feuerbach, Marx ve Engels’in yazılarını incelerken, Grün ve Ewerbeck’in çevirilerini kullanmak zorunda kalmıştı. Marx, onu bu külfetten kurtardı. Proudhon’un ‘Sefaletin Felsefesi’ni eleştirdiği kitabında da onun bütün dargörüşlülüğünü göstermeye ve komünizme karşı öne sürdüğü tezlerini çürütmeye karar verdi.

“Galiba, kitabıma, ‘Felsefenin Sefaleti’ adını vermeliyim,” dedi Marx. “Ne dersin Jenny?”

“Çok doğru,” diye cevap verdi Jenny, biraz düşününce. Jenny, kitaplara isim seçme konusundaki zor işte, her zaman kocasına danışmanlık yapıyordu. Bu sefer, isim çabuk bulundu.

Karl, işe koyuldu. Jenny ve Friedrich, kitabın ilk bölümlerini dinlediklerinde, ikisi de aynı şeyi söylediler:

“Çalışman, hiç şüphesiz, bilim tarihinde bir aşama olacak.”

“Bu elyazmasını zevkle temize çekeceğim,” dedi Jenny.

Karl, Jenny’ye minnettarlıkla gülümsedi ve temize çekerken Fransızcasını dikkatle kontrol etmesini rica etti. Karl’ın Fransızcası mükemmel olmasına rağmen, Jenny’nin Fransızcasına daha çok güveniyordu. Doğuştan bir dilbilimci yeteneğine sahip ve birçok yabancı dil bilen Friedrich için de böyle düşünüyordu Karl.

“Bay Proudhon’un çalışması,” diye başlıyordu Marx, kitabında, “sadece ekonomi politik üzerine bir inceleme olmadığı gibi sıradan bir kitap da değil; o tam bir İncil’dir. İçinde her şey var: ‘Hikmetler’, ‘Tanrı’dan Koparılmış Sırlar’, ‘Vahiyler’. Ama günümüzde, peygamberler, sıradan yazarlara göre daha insaflı ölçülerle yargılandıklarından, okuyucu, sonradan Bay Proudhon’la süper-sosyalizmin verimli ve göksel alemine yükselebilmemiz için, ‘Yaratılışın’ kuru ve sıkıcı eğitiminden bizimle birlikte ses çıkarmadan geçmek zorunda.”

Karl, görüşünü, ekonomi bilgisiyle sımsıkı donanıp silahlanarak oluşturdu. Bu dönemde, pek çok bakımdan beğendiği Ricardo’yu tekrar tekrar okudu. Ama Marx, ondan farklı olarak, gelişme yasalarını incelediği kapitalist toplumun kaçınılmaz yıkılışını da görüyordu, Ricardo’ya göre, kapitalizm, sonsuza dek sürecek sarsılmaz bir düzendi.

Karl, kitabının felsefeye ayrılan bölümlerinde, tarihin bir olaylar yığını, ve bir kaos olmadığını da kanıtladı.

Karışık ve mütevazılıktan uzak çalışmasında, İngiliz sosyalistlerinin bildik nakaratını tekrarlayarak, toplumsal düzenin dönüşümü için reçeteler öneren Proudhon’un, çağdaş burjuva toplumunun sonsuz adaleti ve uyumuna olan inancının hiçbir temeli yoktu. Çünkü dünya, gerçekte, içinde aynı anda hem turna balıklarının hem de sazanların bulunduğu bir akvaryuma benziyordu.

Karl, sınıflar arasındaki uzlaşmaz karşıtlığa tekabül etmeyen bireysel değişimin olamayacağını ortaya koyarak, Proudhon’un değişim konusundaki görüşlerinin sadece burjuvaziye hizmet ettiğini söylüyordu. Böyle bir görüş, köreltici bir hayaldi ve bundan dolayı işçilere zararlıydı.

Marx, yüksek bir infilak halinde, her şeyi unutarak, kendisini tamamen düşünmeye ve yaratmaya vermişti.

“Uygarlığın başlangıcından itibaren, üretim, rütbelerin, tabakaların, sınıfların çatışması ve en sonunda birikmiş emek ve dolaysız emek arasındaki çatışmaya dayanıyor. Çatışma olmadan, ilerleme olamaz. Uygarlığın günümüze dek uyduğu kural budur. Ve günümüze kadar, üretim güçleri, bu sınıfsal çatışma düzeninin sayesinde gelişmiştir.”

Bir buluş, başka bir buluşu doğuruyordu.

“Sonuçta,” diye düşündü Marx, kitabı için sade ve anlaşılır örnekler ararken, “başlangıçta, hamal ile filozof arasındaki fark, saray köpeği ile tazı arasındaki farktan biraz daha fazlaymış. Onlar arasındaki uçurum, işbölümü tarafından yaratılmış.”

Marx, bu düşünceyi beğendi ve yazıya döktü.

Masadan kalktı, kitap rafının yanına gitti ve Adam Smith’in öğretmeni Ferguson’un kitabını buldu. Karl, uzun süre önce tanıştığı sayfaları karıştırdı ve şu cümle üzerinde durdu:

“Tüm fonksiyonların birbirinden ayrıştığı bir çağda, düşünmek, başlı başına bir zanaat haline gelebilir.”

İnsan toplumunun tüm oluşum tarihi, Marx’ın zihninde yeniden canlandı. “Binlerce yıl önce, dünyada zenginler ve yoksullar, efendiler ve köleler yokmuş. Taş devrinde, mağarada yaşayan insan ile ilk kulübeyi inşa eden, hayvancılıkla uğraşan insan eşitmiş. Bilinmeyen yetenekler açığa çıkarak üretim araçlarını yaratmış ve geliştirmiş. Yüzyıllar geçtikçe her şey, üretim biçimiyle birlikte değişmiş. Bir zamanlar, filozof ile kol gücüyle çalışan adam arasında ayrım yokmuş,” diye düşündü Marx, “ve gün gelecek, kafa ve kol emeğini ayıran ayrım yine ortadan kalkacak.”

Daha sonra, Marx; işbölümünün kastları yarattığını ve işçiyi aşağılık bir kadere mahkûm ettiğini yazıyordu.

“Emek,” dedi Marx, “kullanılan aletlere uygun olarak ayrışır, değişik biçimlerde örgütlenir. El değirmeni, buharlı değirmenden daha farklı bir bölüşüm gerektirir... Makine de, pulluğu çeken öküz gibi, ekonomik bir kategori değildir. Makine, yalnızca bir üretici güçtür. Makinelerin kullanımına dayanan çağdaş fabrika ise, toplumsal bir üretim ilişkisi içinde ekonomik bir kategoridir.”

Proudhon, saf cehaletiyle, altın ve gümüş gibi madenlerin, efendilerin isteği ile para olarak seçildiğini iddia ediyordu.

Marx, bunu, geniş bir ufukla yaptığı çözümlemelerin berrak sonuçlarıyla çürüttü: “Para, nesne değil, bir toplumsal ilişkidir. Bireysel değişim gibi her zaman, belirli bir üretim tarzıyla uygunluk içindedir,” diyordu.

Marx, Proudhon’un yazdığı, arz-talep arasındaki doğru orantının, ancak gelecekte gerçekleşebileceğini kanıtlarken, komünizme gönderme yapıyordu. Burjuvazi, hiç düşünmeden, yırtıcı bir hayvan gibi, kâr elde etmeye çalışıyor. Sürekli tekrarlanan gelişme, depresyon, kriz ve yükseliş ve yine durgunluk dönemlerinin üzerine körü körüne atlıyor.

Proudhon’un, ‘Sefaletin Felsefesi’ kitabında, bir filozof gibi konuştuğu bölümler, bilimdışı, değersiz, hatta zavallıcaydı. Felsefe, Marx’ın en yetkin olduğu bilgi alanıydı. Kendine özgü tutkulu bir istekle kendini vermiş ve ayrıntıların derinliğine dalmış olmasına rağmen ekonomi bilimini yeni tanımıştı ama felsefeye uzun yıllarını, uykusuz gecelerini vermişti ve sınırsız bir düşünsel enerji sarf etmişti.

Başlangıçta, birisi ‘aşağıdan materyalist’, diğeri ‘yukarıdan idealist’ Hegel ve Feuerbach’a boyun eğip sonra da onları aşınca, Marx, teori ve pratikte, nereye ve nasıl yürüyeceğini belirlemişti. Proudhon ise, felsefi doktrinlere çaresizce çarpıyor ve kendisine has bir özgüvenle, maddi dünyanın, fikirler dünyasının bir sonucu olduğu idealist postulatını tekrarlayıp duruyordu.

Marx, göklere yükselen bir kartal gibi, bakışıyla sınırsız alanları sarabilen bir adamdı; oysa Proudhon, gelişimi bakımından, çağının birçok insanını aşmış olmakla birlikte uçma kudretinden yoksun, kanatsız bir horoza benziyordu.

Bu, eşitsiz bir savaştı. Marx, yaptığı ironilerle havalı ve kendini beğenmiş Proudhon’un burnunu sürtüyordu.

Bilgiye, analize, geniş bir perspektife dayanan güçlü özgüveni, Marx’ın mütevazı olmasını sağlıyordu. Proudhon, yeterince bilimsel dayanağa yaslanmaksızın, kum üzerine inşa ettiği görüşlerini kibirle savunarak meydan okuyordu. O, çağdaş toplumun tüm sorunlarını gizlemeye çalışan burjuva ekonomistlerinden ve burjuvaziyi adaletsizlikle, eşitsizlikle suçlayan sosyalistlerden daha yüksekte bir yerde olduğunu sanıyordu.

Diyalektik yönteme kusursuz olarak hâkim olan Karl, biliyordu ki, her kötülükte belirli ölçüde bir iyilik ve her iyilikte de bir kötülük vardı. Tarihin her sayfasında fazla zorlanmadan olumlu ve olumsuz yönler buluyordu.

Burjuvazinin ortaya çıkışını ve giderek güçlenme sürecini özenle izliyordu. Bu süreçte, aynı zamanda, hem zenginlik hem de sefalet ortaya çıkmıştı. Buna bağlı olarak burjuva toplumunun bağrından yeni sınıf, proletarya doğdu ve ardından hemen, bu iki sınıf arasındaki kaçınılmaz çatışma gelişmeye başladı. Bu dönemde, ekonomistler burjuvazinin, komünistlerin ve sosyalistlerin –proletaryanın teorisyenleri– rolünü oynuyordu.

“... Ama tarihin ilerleyişi doğrultusunda,” diye cevap verdi Marx, Proudhon’a, “ve bununla birlikte proletaryanın mücadelesi daha net bir şekilde belirlenirken, ekonomistlerin, bilimsel gerçeği kendi kafalarında aramalarına gerek kalmıyor; onlara sadece, gözlerinin önünde olup bitenleri anlayıp bunu bilinçli bir şekilde dile getirmek kalıyor. Onlar, bilimi aradıkları ve sadece sistemler oluşturdukları sürece, mücadelenin sadece başlangıcında bulundukları sürece, eski toplumu bizzat yıkacak olan sefaletin devrimci, yıkıcı yönünü göremeden sefalette sadece sefaleti görüyorlar. Ama bu yön fark edilince, tarihsel hareketten doğan ve işi tamamen bilerek onun içinde yer alan bilim, doktrinci olmaktan çıkıp, devrimci olur...”

Marx, yemek ve uyumak için çok az zaman ayırarak, büyük bir yoğunlaşmayla, ‘Felsefenin Sefaleti’ni bir solukta yazdı. Tüm bu süre zarfında başka hiçbir şeyi düşünemiyordu ve daha önce bulamadığı bir formülü elde ettiğinde, not etmek için geceleri sık sık uyanıyordu.

Jenny, buna, “yaratıcılık krizi” derken haklıydı. Karl, gerginlikten ve uzun süre havasız ortamda çalışmaktan sararmıştı. Ama yine de olağanüstü bir hızla yazıyor ve Engels’i hayretlere düşürüyordu. Yaptığı işe titiz bir dikkat gösteren Karl, yeni bir konuya derinlemesine eğilmeden önce hazırladıklarını tekrar tekrar temize çekerek bir kenara bırakıyordu.

Karl titizliğiyle, yüz çekmeceli bir masada yazdığı söylenen Ortaçağ şairine benziyordu. Şair, bir sone üzerinde yaptığı her değişiklikte onu bir sonraki çekmeceye aktarırmış ve sone, ancak yüz çekmece dolaştıktan sonra, şair onu bitmiş sayarmış.

Bu dönemde Marx, genellikle gece geç saatlere kadar çalışıyordu.

Bir gece, Brüksel çoktan uykuya dalmışken Marx hâlâ yazı masasında oturuyordu. Valiliğin saati üç kez vurdu. Jenny, yatağından kalktı, parmaklarının ucuna basarak kocasının çalışma odasına girdi ve yanına oturdu. Lambanın ışığı, masaya eğilmiş olan Karl'ın yüzüne ve yorgun gözkapaklarına düşmüştü. Jenny, her birinin ilk ne zaman oluştuğunu hatırlamaya çalışarak, Karl'ın alnındaki kırışıklıklara baktı. Günlük işler ve koşuşturmaca arasında Karl'la yeterince ilgilenemediğini düşündü.

Karl, kimi günler sabaha kadar çalışma masasının başından kalkmıyordu.

Toprak rantını yeni bir bakış açısından tanımlayarak onun burjuva üretim tarzı koşullarına uyarlanmış feodal mülkiyet olduğunu ortaya koydu. Proudhon kendisine has ukalâlıkla, fabrikaların, Ortaçağ atölyelerindeki emekçilerin basit sözleşmeleriyle ortaya çıktığını iddia etmişti. Karl bunu çürüterek atölye ustasının değil, tüccar-fabrikatörün efendi olduğunu ispatladı.

Karl, Proudhon'un, rekabetin insan karakterinden kaynaklandığı ve bundan dolayı kaçınılmaz olduğu görüşüyle alay etti ve XVIII. yüzyılda ortaya çıkan rekabetin, değişen tarihsel koşullara bağlı olarak, gelecek asırlarda yok olabileceğini söyledi.

Proudhon'un inşa ettiği 'gösterişli' bina, zavallı teorisi, Marx'ın fikirlerinin güçlü kasırgası karşısında tuz buz oldu.

Karl, kitabının sonunda, baskılara karşı grev ve ortak mücadele birlikleriyle boy gösteren işçi protestosunun tarihsel önemini irdeledi. Proudhon, gittikçe daha sık tekrarlanan ayaklanmaların gümbürtüsüne sağır kalarak grevlere ve işçi birliklerine ciddi bir önem vermiyordu. Marx, iş ve bir parça ekmek elde etmek isteyen emekçiler arasındaki rekabetin emekçileri sıklıkla böldüğünü kabul ediyor, ancak emekçilerin daima ortak bir hedefi –ortalama, yaşanabilir düzeyde bir ücret– olacağını ispatlıyordu. Patronlara karşı koyma ihtiyacı, işçileri birlikler kurmaya itiyor, bu birlikler ise, işçilerin gelecekteki mücadeleler için teorik ve pratik olarak eğitildikleri okul oluyordu. Bir zamanlar burjuvazi de, feodallerin baskısına karşı birleşerek işe başlamıştı. Tiranları alaşağı edip iktidarı eline geçiren ve kendi yeni düzenini kuran sınıf böyle doğmuştu.

Proletarya ve burjuvazi arasında büyüyen çatışmalar, kaçınılmaz olarak devrime yol açmaktaydı ve bu, tarihsel bir zorunluluktu.

Her toplumsal hareket, politik hareketi de içermekteydi. Çünkü her politik hareket, aynı zamanda toplumsaldı. Ancak sınıfsız bir toplumda böyle bir şeye artık rastlanamazdı.

Böylece Marx, Proudhon’un metafizik idealist yöntemini yıkıcı bir eleştiriye tabi tutarak; yeni, bilimsel, proleter bakış açısını savundu ve geliştirdi. Yeni ekonomi politiğin temellerini ortaya koydu.

Marx, bu olağanüstü çalışmasını, George Sand’ın sözleriyle bitirdi:

“Ya savaş ya ölüm; ya kanlı kavga ya yok oluş. Sorunun amansız çözüm yolu işte bu.”

ALTINCI BÖLÜM

OLGUNLUK

Georg Herwegh, ona hastalık derecesinde bağlı çenesi düşük karısıyla birlikte Marx'ı ziyaret etti. Kendisine acı veren, iradesini zayıflatan can sıkıntısı nöbetlerine sıkça tutulur, böyle zamanlarda Karl'a özellikle ihtiyaç duyar, ondan manevi destek beklerdi.

Herwegh, vasat karısından bile uzun süre için ayrılamazdı. Çünkü karısında, ruhunu sıkıntıya sokan düşünceler veya kemiren kaygılar yoktu. Georg, kendisini bazen bir deha bazen de yeteneksizin biri olarak görüyordu. Sık sık, büyük fiziksel ve manevi güç isteyen planlar yaparak adeta kanatlanıyor sonra da günlerce kendini yatağa mahkûm ederek hasta olduğunu ve ölümü arzuladığını iddia ediyordu.

Aptal değildi, çok okumuştu ve bilgiliydi; Marx'ın görüşlerini paylaşıyor ve kendisini komünist olarak görüyordu ama sık sık kararsızlık gösteriyor, bezginliğe düşüyordu.

Marx, ne kadar zor koşullar altında yaşarsa yaşasın, hasta olduğu dönemlerde bile manevi gücünü ve büyük azmini asla yitirmiyordu. Zayıf karakterli Herwegh, tutunup ayağa kalkabilmek için daima, manevi bakımdan güçlü insanlar arıyordu. Sağlam bir gövdesi olmayan sarmaşığa benziyordu.

Marx'ın, fikirdaşlarına karşı cömertliğinin sınırı yoktu; beyninin ve belleğinin mücevherlerini, onlara avuç avuç dağıtıyordu. Heine, Herwegh, Freiligrath, Weerth ve Marx'ın cömertliğine muhatap olan daha birçoklarının, iç zenginlikleri artıyor, düşünce ufukları genişliyordu; daha uzağı görmeye, daha derin hissetmeye, daha çok şey bilmeye başlıyorlardı. Karl'ın ruhundaki büyük güç bundan ibaretti. Karl Marx, alçak fesatlığın, kendini beğenmişliğin, kindar cimriliğin ne olduğunu asla bilmiyordu.

Herwegh, Brüksel'e, karamsar ve bezgin bir halde geldi. Karl hemen fark etti bu durumu.

"Bunalım mı?" diye sordu arkadaşına, onu uyandırmak istercesine omuzundan sarsarak. "Yine hüzünlü sonelerini tekrarlıyorsun. 'Ölümü yüceltiyorum ben', sanırım böyle yazmıştın, değil mi?"

“Evet,” diye cevap verdi Herwegh ve Karl’ın şaka olsun diye başlattığı şiiri, okumaya başladı:

> Çocuğuz biz: kaderimiz hep aynı
> okyanustan her an acıyla kopan
> damlalarla birlikte bizi de
> sonunda ölüm ebediyete götürür.

“Sen yaşamı seviyorsun ve ölümden korkuyorsun,” diye araya girdi Marx, ama o okumaya devam eti:

> Yoksa sizin için acı mı bu kader?
> Eğer olmasaydı bu insan kaderi,
> herkes kendisi onu isterdi.

“Sevgili dostum, sen, şiiri çoğunlukla bir silah gibi kullanmayı başarmışsındır ama bu hüngürtüyü ve ölümü yüceltmeyi bir kaçış olarak nitelendirebiliriz.”

Herwegh, hayal kırıklığına uğramış bir halde Marx’ı dinliyor, başını sallıyordu.

“Ben sallanan bir tek taht bile görmüyorum,” dedi umursamaz bir tavırla.

“Kulağını yere daya, Georg. Tahtlar kendiliğinden yıkılmaz. Altlarındaki toprak kaydığında devrilir.”

Kahvaltı sırasında, Emma, oradakilere, Georg’un iştahının olmadığını, uykusuzluk çektiğini, Prenses d’Agoult’tan soğuduğunu ve sadık bir koca haline geldiğini anlattıktan sonra, yorulmak bilmeyen bir arı temposuyla topladığı Paris haberlerini sıralamaya koyuldu.

“Zavallı Heine iskelete dönmüş. Düşünebiliyor musunuz, tıraş olması bile yasaklandı, şimdi beyaz bir sakalı var. Doktorlar durumunun ölümcül olduğunu ama daha birkaç yıl yaşayacağını söylüyorlar. Onu görmeye gittiğimizde gözyaşlarımı zor tuttum. Öylesine dokunaklı bir hüznü var ve öyle sessizleşmiş ki; ama hâlâ şaka yapabiliyor ve metin olmayı başarıyor. Gittiğimizde George Sand da oradaydı. Düşünebiliyor musunuz, daha da şişmanlamış ve esmerleşmiş. Hiç şüphesiz Heine’nin saygı duyduğu az sayıdaki kadından biri. Bu yüzden özellikle düşünüyorum ki, Paris’te bir

sürü dedikodu çıkmış olmasına rağmen aralarında asla duygusal bir ilişki olmadı. Ah, Frédéric Chopin'e nasıl da acıyorum, sanırım George Sand artık onu terk etmiş. Bu müzisyen fazla yaşayamaz. Bu kadında ne buluyor anlayamıyorum. Dahi kadınlar daima kötü huylu olurlar ve kötü çocukları olur."

"Ama George Sand'ın oğlu Maurice; mütevazı, zeki ve iyi okuyor," diye savundu Jenny.

"Buna karşılık kızı Solange ise güzel bir yılancık. Chopin'i yazardan o ayırdı..."

"Bernays'ı görüyor musun?" diye sordu Karl, Herwegh'e. Emma'nın boş lakırdılarına sinir oluyordu.

"Tabii ki. Daha çok Sarcelles'de kalıyor. Paris yakınlarındaki bu küçük kasabacık, yılın dokuz ayı korkunç bir çamur içinde. Geriye kalan üç ay boyunca ise öyle tozlu ki, benim Georg'um anjin olacak diye korkuyorum," diye gevezelik etmeye başladı yine Bayan Herwegh, kocasına cevap verme fırsatı bırakmadan.

"Bernays, hâlâ eskisi gibi hareketli, işgüzar ve dayanıksız; heyecanlı ve çabuk kanıyor," dedi Herwegh. "Ama bazen, dikkatle sınamadan hiç kimseye güvenmediğini söylüyor..."

Ve Emma yine kocası bitirmeden söze başladı, onun yumuşak tenorunu kendi keskin kontraltosuyla bastırdı:

"Biliyor musunuz, Bernays, doru atların çektiği, muhteşem, modern bir faytonla dolaşıyor. Tabii ki bu araba Börnstein'ın. Bu Hamburg züğürdünün nereden para vurduğunu bilmek isterdim. Yoksa hâlâ Meyerbeer'den mi alıyor? Paris'te birkaç kez şu yakışıklı Engels'i gördüm. Ne kadar kibar biri!" diye devam etti şairin susmak bilmeyen karısı ve küçük gözleri parladı:

"Friedrich, tam Helenlere benziyor. Homeros, destanlarını onun gibiler için yazmış," dedi Herwegh'in, gurur duyduğu kadınsı, narin dış görünüşüne ve siyah sakalına bakarken.

Nihayet kahvaltı bitmişti. Marx, Georg'u odasına götürdü. Orada, ikisinin de önem verdiği şeyler üzerine konuşabilirlerdi.

***

Adalbert von Bornstedt, Brüksel’e taşındı. Uzun süre aynı yerde kalamadığını söylüyordu. Ülkesi Prusya’da yaşamayı ise hiç istemiyordu. ‘Vorwärts’taki başarısız redaktörlük deneyinden sonra, Prusya polisiyle arası açılmıştı. Ama Bornstedt yine de kendi gazetesi olsun istiyordu. Görünüşte her şeye ilgisiz bu gösterişli adam, basının verdiği gücü seviyordu. Redaksiyon odasındaki koşuşturmacayı, matbaa mürekkebinin kokusunu, gazetedeki sürekli haber akışını seviyordu. Dış görünüşü hantaldı ama özenle gizlediği, çok yönlü ve tutku dolu bir hayat sürdürüyordu. Prusya ve Avusturya hükümetleri, onun olağanüstü yeteneklerine değer veriyorlardı. Her yetenekli ajan gibi, o da aynı zamanda bir aktördü.

Adalbert’in hayal gücü çok genişti. Bir rolü üstlendiğinde, bunun gerçek benliğine uygun olduğuna kendisi de inanmaya başlıyordu.

Bornstedt, kendisini tamamen yeni bir basın organı yaratma fikrine vermişti. Bu bir rol mü, yoksa gerçek bir tutku muydu?

En sonunda isteğini gerçekleştirebildi ve haftada iki kez yayınlanan ‘Alman-Brüksel Gazetesi’ni (Deutsche-Brüsseler Zeitung) çıkarmaya başladı. Yeni gazetesinde, ‘Vorwärts’ kapatılıncaya dek savunduğu fikirlerin tam tersini yazmaya başlaması hiç kimseyi şaşırtmadı. Adalbert’in doğruya yaklaştığı sanılıyordu. Ruge’ye benzeyen esnaf gibi, taviz vermiyordu. Kendisini Marx’ın fikirdaşı olarak ilân eden bu adama büyük bir istekle elini uzattı Marx.

Bornstedt, sürdürdüğü ikili yaşamın ona kazandırdığı becerileri doğrultusunda insanları tanıyordu ve usta bir psikologdu. Bu, oynadığı oyunun –yaşamı oyuna dönüşmüştü– temel kuralıydı. İnsanları; sadece gizli raporlarda daha net tarif etmek için değil, kendini gizleyebilmek ve deşifre olmamak için tanımak: Bu, şeytandan ilham alan ajanların en büyük özelliğiydi. Bornstedt, kendini maskelerinin arkasına gizleme sanatını mükemmel uyguluyordu.

O, Metternich’i ve Prusya gizli polisinin profesyonel elemanlarını bile kandırmayı başarmıştı. Karşılaştığı herkesi ve özellikle üzerinde iyi izlenimler bırakmak istediği insanları, hiç zorlanmadan yanıltabiliyordu.

İnsanlar değil, Avusturya ve Prusya'ya gönderdiği gizli raporlar onun gerçek yüzünü ortaya çıkarabilirdi.

Bir celladın da, göğsünde, kendi çocuklarını okşarken heyecanla atan, kalbe benzer bir şeyleri vardı. Bir hainin de, beğenileri ve çevresindeki insanların özelliklerini anlama yetenekleri olabilirdi. 'Alman-Brüksel Gazetesi'nin yayıncısı, iki genç dostun; Karl Marx ve Friedrich Engels'in bilgi ve fikirlerinin paha biçilmez bir hazine olduğunu anlamıştı.

Onların politik mizaçlarına ve olağanüstü zekâlarına büyük bir değer biçmişti. Adalbert, birçok insan arasından Marx'ı özellikle seçti ve ona kendisini beğendirmek, gazetede çalışmasını sağlamak için elinden gelen her şeyi yaptı. Karl Marx gibi bir insanın kalemi, her yayını, kocaman kanatları üstünde doruklara çıkarabilirdi. Ve Bornstedt, Marx'ı daha yakından tanıyınca bu yazarla gurur duymakla kalmayıp gazetenin tüm sorumluluğunu ona bıraktı.

Daha Paris'te 'Vorwärts''in yayınlandığı dönemde, Bornstedt'in provokatör olduğu söyleniyordu. Ama somut deliller yoktu. Düşmanları, buna benzer iftiralarla birçok politik eylemciye leke sürmeye çalışmışlardı ve bundan dolayı Marx ve Engels, Bornstedt hakkındaki söylentilere aldırmadılar. Politik tutumundaki kararsızlıklara rağmen onun dürüst biri olduğuna inanıyorlardı. Bir gazeteye de ihtiyaçları olduğundan, büyük bir zevkle, yazmayı kabul ettiler.

Başlangıçta Bornstedt, komünist öğretinin ne denli devasa bir güç olduğunu, Marx ve fikirdaşlarının ne denli yüksek prensiplere sahip olduklarını bilmiyordu. Daha sonra, çağırdığı ruhların ne kadar korkunç olduklarını dehşetle anladı. Çatışma, kaçınılmaz bir şekilde olgunlaşmaktaydı ve Bornstedt, kısa bir süre sonra komünistlere karşı entrikalar çevirmeye başladı.

Yine de Marx, bir kürsü elde etmiş oldu ve fikirdaşlarıyla birlikte, görüşlerini savunmak üzere mücadeleye başladı. Gazete sayesinde, sadece Alman sığınmacıların değil, aynı zamanda Belçika ve diğer ülkelerdeki sosyalist ve komünistlerin sosyal hayatına müdahale edebilir, yönlendirebilirlerdi. Bu durum onlara, 'Hakiki Sosyalistler'le, burjuva demokratlarıyla, Heinzen gibilerle yaptıkları tartışmalarda avantaj kazandıracaktı.

Karl, Proudhon’a karşı yazdığı kalın sayılmayacak kitabına iki yayıncı buldu: Birisi Brüksel’de, diğeri Paris’te; ama baskı masraflarını kendisi üstlenmek zorundaydı. Ama bu, geçim sıkıntısı çeken Marx için çok zordu.

Karl, Bornstedt’in hain olabileceğine inanmıyordu. Bir zamanlar Paris’teki Alman topluluğunda, Bornstedt hakkında ileri sürülen kuşkular, Marx’a, bir de şu nedenden dolayı asılsız geliyordu: Prusya’da hâkim olan keyfi yönetime cesurca karşı çıkan ‘Alman- Brüksel Gazetesi’, yayınlanmaya başladığı ilk günden itibaren acımasız saldırılara maruz kalmıştı. Brüksel’deki Prusya Elçiliği, Belçika Hükümeti’nden, gazeteyi kapatmasını istiyordu. Bu, gerçek bir istek miydi yoksa şüpheleri von Bornstedt’in üzerinden kaldırmak için gösterilen yapmacık bir kızgınlık mıydı? Gazete, birçok kez, kapatılmaktan kıl payı kurtulmuştu. Tüm bunlar, sanki von Bornstedt’in niyetinin –Prusya despotizmine karşı mücadele etmek– dürüst olduğunu kanıtlıyordu.

Marx, aktif sosyal faaliyet fırsatını kaçırmaktan yana değildi. ‘Alman-Brüksel Gazetesi’nde istekle yazmaya başladı. Engels’le birlikte, diğer Alman gazeteleri ve özellikle Köln’de çıkan ‘Ren Gözlemcisi’yle (Rheinischer Beobachter) mücadele ederek birçok yazı yazdılar. Her ikisi için de Köln şehri çok önemliydi. Karl, orada, birkaç yıl kalmış; hâlâ iletişimini sürdürdüğü birçok dost edinmişti. Rutenberg ve Hess’le sabahlara kadar tartıştığı, karanlık katedralin yanındaki küçük meyhaneyi özlemle yadediyordu. Evet, Köln neşeli bir şehirdi; orada, şarkıları seven şakacı ve sağlıklı bir halk yaşıyordu. Marx, o zaman çalıştığı ‘Ren Gazetesi’ne giderken yolda, Peter Paul Rubens’in doğduğu ve Mariya de Médicis’nin öldüğü eski evin yanında duraklamayı seviyordu.

... Şimdi Köln’de, Magdeburg Papazlar Meclisi’nin temsilcisi, ‘Ren Gözlemcisi’ndeki kışkırtıcı ve güzel yazıların çalışkan ve havalı yazarı, düşünceleri de saçları gibi birbirine düzgünce yapıştırılmış, Hermann Wagener adında genç bir adam yaşıyordu. Bu gerici gazete, feodal Hıristiyan sosyalizmini yaymaya çalışıyordu. Prusyalı gerici Wagener, ‘Ren Gözlemcisi’nde, burjuvazinin, halkı, ancak yasal iktidara isyan edenlerin mücadelesine yarayan piyonlar olarak gördüğünü ve halka karşı olan umursamazlığını ispatladığını yazıyordu. Ama ona göre, junkerler, asil toprak ağaları, farklıydı. Wagener, işçilerin, Prusya gerici hükümetini desteklemelerini sağlamaya çalışıyordu.

Marx ve Engels ise, burjuvazinin ve Prusya junkerlerinin hükümetinin niteliği ve niyetleri konusunda proletaryanın yanılmaması gerektiğini söylüyorlardı. Her iki iktidar da, işçiler için baskı anlamına geliyordu.

Karl ve Friedrich, Wagener'in, komünizm karşısında Hıristiyanlığa öncelik tanıyan fikirlerini de affetmediler.

"Hıristiyanlığın toplumsal ilkeleri," diye yazdılar, "gelişmek için 1800 yıllık bir süre kullanmıştır ve Papazlar Meclisi'nin Prusyalı danışmanları tarafından gerçekleştirilecek daha fazla bir gelişmeye ihtiyaç yoktur.

... bir ezen sınıfla ezilen sınıfın gerekli olduğunu öngören Hırıstiyanlığın toplumsal ilkeleri, ezen sınıfın ezilen sınıfa hayırseverce davranması için sofu bir dilekte bulunmaktan daha öteye gitmiyor.

... Hıristiyanlığın toplumsal ilkeleri; korkaklığı, kendinden nefret duymayı, aşağılanmayı, uysallığı, boyun eğmeyi, kısacası ayaktakımının tüm özelliklerini yüceltiyor. Ama proletarya için; kendisine ayaktakımı gibi davranılmasını istemeyen proletarya için, cesaret, özgüven, gurur ve bağımsızlık ruhu, ekmekten daha gereklidir."

Engels, 'Ren Gözlemcisi'ne karşı yazdığı birkaç yazı dışında, yine 'Hakiki Sosyalistler'e gönderme yaparak, 'Şiirlerle ve Düzyazılarla Alman Sosyalizmi' başlığıyla bir dizi fıkra yazdı.

Friedrich, özellikle, 'Hakiki Sosyalistler' grubundan bir şairin, proletarya için yazdığı ironik ve aşağılayıcı dizelere çok kızmıştı. Şair Beck'e göre, işçi; çelimsiz, çarpık bacaklı, her tür aşağılanmayı sineye çeken zavallı bir sefildi. Engels'in, Karl Beck'in şiirlerine karşılık söyledikleri, derin bir öfkeyle dolup taşıyordu: "Beck, gururlu, güçlü ve devrimci proleteri değil, korkak esnaf yoksulluğunu, 'sefili' ... zavallı, sofu ve isteklerinde tutarsız yaratığı... yüceltiyor."

***

Yapacak öyle çok işi vardı ki, Jenny'ye, Brüksel'de günler oldukça kısa geliyordu. Karl'ın elyazmalarını temize çekmek, diğer ülkelerdeki fikirdaşlarla günden güne artan yazışmalar, üyesi olduğu 'Alman İşçi Birliği'ndeki aktif görevi; tüm bunlar çok zaman istiyordu. Jenny, kitap temin ederek işçiler için bir kütüphane kurdu. Alman sığınmacılar için

temel eğitim derslerinin düzenlenmesine de yardımcı oluyordu. Ve aynı zamanda, Karl'ın gereksinim duyduğu materyallerin seçilmesi için çalışmalıydı, ekonomiye ilişkin bazı istatistikleri, tabloları çıkarmak zorundaydı. Jenny'nin masası üzerinde, dağınık bir halde felsefe ve tarih kitapları, birkaç dilde bir yığın gazete ve daima Karl'a sesli bir şekilde okuduğu sanatsal kitaplar vardı. Okuduğu kitaplardan dikkatini çeken pasajları alıntılıyordu ve daha sonra Karl onları çalışmalarında kullanıyordu. Chamisso George Sand, Heine ve Balzac, Goethe ve Shakespeare, Jenny'nin çalışma masasından hiç eksik olmuyordu.

Karl, akşam geç saatlerde genellikle, farklı dillerden birçok gazete okumaya koyuluyordu. Özellikle ilgisini çeken bir şey olursa, Jenny'yi çağırarak ona da okuyordu.

"Oho, tatlı sesli arp okuyuculara, kendi 'yaşam ilkeleri'ni açıklama lütfunda bulunuyor," dedi bir seferinde Karl, Lamartine'in çıkardığı 'Bien Public' gazetesine bakarken. "Galiba son zamanlarda, şiirde, ateşli bir Katolik vaiz rolüyle yetiniyor sürekli."

"Öyle mi? 'Joslen' gibi sulandırılmış olmasına rağmen zehirli şiirler yazan bu politik tatlıcı, şimdi neler öngörüyor?" diye sordu Jenny.

Renkli yün yumaklarla dolu sepetini alıp kocasının yanına oturdu ve örmeye koyuldu.

"Hiç şüphe yok ki, Lamartine, ısrarla, bakan koltuğuna doğru yürüyor. Bayanlar ve sanayi büyükleriyle kurduğu ilişkilerde gösterdiği başarı, onu bakanlık koltuğu özleminden vazgeçirmiyor."

Karl, purosunu bir tarafa bırakıp okumaya koyuldu.

"Komünizm hakkındaki görüşümü, kısaca, bir duygumu aktararak şu şekilde anlatabilirim: Eğer Tanrı, bana, uygarlaştırmam ve kültürlü insanlar haline getirmem için bir vahşiler topluluğu emanet etseydi, onları ilk tanıştıracağım şey, mülkiyet kurumu olurdu..."

"Bu, bir doğa yasası ve yaşama koşulu," diye yazmıştı daha sonra Lamartine. "... insan, soluyarak hava, hareket ederek mekân, işleyerek toprak elde ediyor hatta nesillerle kendisini ebedileştirip zamana el

koyuyor; mülkiyet, evrendeki yaşam ilkesinin temsilidir; komünizm, emek ve bütün insanlık için ölüm olurdu.”

Lamartine’in komünizme karşı fikirleri, Marx’ın öyle ‘ilgisini’ çekti ki, oturup ona cevap yazdı.

***

Jenny, çocuklarla ilgilenmek zorundaydı, Lenchen’le de ev işlerini paylaşmalıydı. Bu hiç de kolay değildi: Nüfusu artan ailenin en temel ihtiyaçları için bile para yetmiyordu.

Gündüzleri, konuklara daima açık olan evleri, Marx’ın Brüksel’de oturan veya yeni gelen fikirdaşları tarafından mutlaka ziyaret ediliyordu. Böyle zamanlarda Jenny, misafir ağırlamak ve kimi zaman da onları dinlemek zorundaydı; çünkü Karl, genellikle, yetiştirmek zorunda olduğu gazete yazısıyla, önemli bir mektubu yanıtlamakla veya yapacağı bir konuşmanın metnini hazırlamakla meşgul olurdu.

Bu yıl, Karl, aşırı zihinsel yorgunluktan dolayı sık sık hastalandı. Böyle dönemlerde Jenny, onun yanından hiç ayrılmazdı. Üçüncü çocuğunu bekliyordu ama hamilelik sancılarıyla büyük bir çaba göstererek mücadele ediyor ve durmadan çalışıyordu. Metin olmayı, acısını belli etmemeyi ustalıkla başaran Jenny, her zaman sakin, samimi ve neşeliydi. Bu durum eve de yansıyordu. Çoğunlukla aşırı derecede yorgun ve bu yüzden gergin olan Karl için, bu rahatlatıcı ortam çok gerekliydi.

Jenny, onun, Brükselliler’in dinlenmeye gittiği deniz kıyısındaki komşu Ostende’de tatil yapmasını istiyordu. Engels’in Ostende’de kalmanın maliyetini bildirdiği eski bir mektubunu tekrar okudu. Friedrich, mektupta şöyle bir masraf listesi çıkarmıştı:

Oda ücreti 125-150 frank

Kahvaltı 45-45 frank

Öğlen yemeği 150-175 frank (deniz kıyısında)

Akşam yemeği, 2-3 Biftek 60-90 frank

burada son derece gerekli olan,

öğle yemeğinden

sonra kahve (iki fincan) 18-18 frank
banyo (1.30-1.50 fr.'tan) 40 frank (yaklaşık)
çamaşır yıkatmak çok pahalı, 20-30 frank en az
Toplam 418-508 frank

Ortaya büyük bir rakam çıkmıştı. Karl, kendisini çok kötü hissetmesine rağmen, denize gitmeyi kesinlikle reddetti.

Karl'ın her hastalanışında olduğu gibi, Lenchen, oturdukları küçük evin sahibi doktor Breyer'i çağırmaya gitti. Doktor hemen geldi ve içinde ameliyat bıçağı bulunan bezi cebinden çıkardı.

"İşte bakın, yoğun beyin faaliyeti, yine kanın bozulmasına sebep olmuş. Böyle devam ederseniz bundan kaçınamazsınız."

Doktorun gördüğü eğitim, bazen, hastalar için oldukça ağır sonuçlar doğurabilecek hatalar yapmasını engellemiyordu. Kan akıtmanın yararlı olduğu fikrine kapılmış olan doktor, Karl'ın sol eli yerine yanlışlıkla sağ elindeki damarı açtı. Son derece mahçup kalan doktor, yaranın azmaması için Karl'a yazmayı yasakladı. Yaranın iltihaplanması ve aynı zamanda sıtmanın baş göstermesi Jenny'yi dehşete düşürdü. Birkaç gün boyunca, Marx'ın durumu ciddiyetini korudu.

Bu arada, uyuşuk Nimwegen'den, Karl'ın yaşam sevinciyle dolu, sağlıklı, pembe yanaklı kuzeni Lion Philips, Brüksel'e gelmişti.

Karl'ın ailesindeki herkes bu genç Hollandalı'yı seviyordu. Doğduğu şehrin monoton yaşamından sonra Marx'ın düşünce ve tartışmalarla dolu hayatı, ona samimi bir iç dökme olanağı sağlıyor, havayı temizleyip ruhu yenileyen bir fırtına gibi geliyordu.

Karl, kolundaki korkunç acı yüzünden birkaç gün boyunca yazı yazamadı. Daha fazla okumaya çalışıyordu ama Philips, biraz daha dinlenmesi için onu ikna edebiliyordu. Karl, eğer kızları uyumuyorsa, kilimin üzerinde onlarla at oyunu oynayarak onları eğlendiriyordu. Lion Philips, üç yaşındaki esmer Jenny'yi Karl'ın sırtına koyuyor ve çocuk gülmekten katılarak, daha hızlı koşması için babasını topukluyordu. Küçük Laura da eğlendirilmek istiyor, bir şeyler mırıldanarak neşeli, gürültülü at koşturmaca oyununa yetişmeye çalışıyordu. Lion Philips onu havaya fırlatır, o zaman

çocuk odası neşeli çocuk gürültüsüyle dolardı. Jenny de dayanamayıp eğlenenlere katılırdı.

Çocuklar gibi yaramazlık yapan büyüklere bakmak için, Lenchen mutfaktan koşup gelirdi. Bu mutlu anlarda, tüm gündelik sorunlar unutulurdu.

Marx, çalışma odasına dönüp, tam bir kitap alıp okumaya başlayacakken Philips bir konuşma başlatırdı. Sakin Nimwegenli'ye, dünyadaki her şey son derece karışık ve anlaşılması güç görünüyordu. Dikkatini toplayıp bir düşünce sistemini kavramıyor, daldan dala atlıyordu.

"Etrafta öyle bir kargaşa var ki," diyor ve üzüntüsünü saklamaya gerek duymadan, sinirlerini tütünle yatıştırmak için boncuklarla işlenmiş, büyük, kırmızı tabakasını çıkarıyordu. "Karl ve Friedrich, tüm bu olup bitenlerin içinden nasıl çıkıyor?" diye soruyordu Philips. "Dünyada ne kadar çok felsefi teori, ekonomik doktrin var ve hepsi de farklı telden çalıyor. Hatta bunlardan kendisine sosyalist ve komünist diyenlerin ne kadar çoğaldığını ancak şeytan bilir." Philips, parmaklarıyla sayıyordu: "Saint-Simoncular, Fourierciler, Cabet Babacılar, Dézamyciler ve Katolik papazı Lamennais yandaşları, 'Hakiki Sosyalistler', Hıristiyan-feodal sosyalistler..." Öğrenmeye meraklı Hollandalı'nın başı dönüyor ve ellerini çaresizlikle bırakıyordu. "Asıl gerçeği biz biliyoruz diye deliler gibi bağıran mesihlerin sayısı da az değil. Bu Bauer kardeşler ne çok kargaşa yaratıyor," diye oflayıp pufluyordu Philips.

Ona öyle geliyordu ki, etrafında korkunç, ilkel bir dünya var. "Ama İncil kaosu nerede bitiyor ve ışık nasıl ortaya çıkıyor?" diye düşünüyordu.

"Belli ki, felsefedeki tüm bu kargaşayı Almanlar yaratmış! Hollandalı olmam ne büyük mutluluk."

***

Brüksel'de Marx'ın çevresinde geniş bir komünist topluluğu oluşmuştu. Karl, 'Alman-Brüksel Gazetesi'ne sürekli yazmaları için Moses Hess ve Wilhelm Wolff'u da ikna etti. Engels'in arkadaşı, yirmi beş yaşındaki Georg Weerth, İngiltere'den geldi ve Karl'la hemen kaynaştılar.

Zengin olmayan bir papazın oğlu olan Weerth, çocukken öğrenim görmesi için bir tüccarın yanına gönderilmişti. Gittiği ticarethane, Engels'in doğduğu şehir olan Elberfeld yakınlarındaydı. Kader, Friedrich ve Georg'u İngiltere'de karşılaştırdı. Bu dönemde genç Weerth, Bradford'da, bir Alman ticaret firmasında komisyoncu olarak çalışıyordu. Engels ise komşu kent Manchester'de bulunuyordu. Pazar günleri görüşüyor, konuşmaya doyamıyorlardı. İkisi de bu dönemde Chartistlerle tanıştılar ve onlardan çok şey öğrendiler. George Weerth, Friedrich Engels gibi, İngiltere'de sosyalist oldu.

Georg, genç yaştayken, dinleyici olarak ziyaret ettiği Bonn Üniversitesi'nde edebiyatçılarla ve şairlerle tanışmıştı. Başlangıçta çekingence ama sonra kendine güvenle kaleme sarıldı ve mesleğini keşfetti. Çok şeyler yaşamış, pek çok düşünceyi aşmıştı; 'Hakiki Sosyalistler'in ikiyüzlü şiir denemelerini ve 'Genç Almanya'nın süslü püslü, karmaşık edebi arayışlarını zorlanmadan reddetti; hiç kimsenin etkisi altına girmedi. Weerth, düzyazı ve şiiri, sade, emin ve kendine özgü bir tarzda yazıyordu. Doğuştan edebi bir yaratıcılık yeteneği, özgün bir sesi vardı.

Şiir ve edebi düzyazı yazmak doğuştan bir yetenek gerektirir; iyi bir sese sahip olmayan bir insanın şarkı söylemek için harcadığı çabalar sonuçsuz kalır. Gerçek yazar ve şairi de sanat üretmek üzere doğa yaratır ve hiçbir okul aynı yeteneği kazandıramaz. Şarkıcı gibi edebiyatçının sesi de bir güce, tınıya ve kaliteye sahiptir. Şair, ressam veya yazarın, potansiyelini tanıma, ses geliştirme, kendi olanaklarını bilme becerisi, sanatçının büyümesi ve bilinçlenmesiyle birlikte gerçekleşir.

Weerth, çok çalışıyor, yeteneğini geliştiriyordu. Dili, halktan öğrenerek, yaratıcılığın beşiğini –eposu– tanımıştı.

Gençlik arkadaşı Engels'ten çok etkilenmişti. Yayınlanmadan önce, elyazmasını incelediği, Friedrich'in 'İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu' adlı kitabı onu derinden sarsmıştı. Weerth, kısa incelemesi 'İngiltere'deki Proleterler'de, İngiliz işçilerinin yaşamı hakkında geniş çaplı bir eser yazmak üzere Almanya'nın en yetkin felsefi beyni Engels'in kaleme sarıldığını haber vermişti. Daha tamamlanmamışken, onun paha bilmez bir çalışma olacağına inanıyordu.

Weerth, hiç durmadan kendini eğitiyor; Bradford'da felsefe ve tarih öğreniyordu. Georg, bu dönemde, Chartist liderler Harney ve Jones'le yakınlaşmış ve ekonomi çalışmaya koyulmuştu. Brüksel'de de Marx'la tanışması, bilgilerini derinleştirip ufkunu genişletti. Sadece edebiyat alanında değil, günlük yaşamda da bir mücadeleciydi artık.

Hastalıklıydı; yanaklarında sık sık kızarıklıklar oluşurdu. Uzun ince bir yüzü, çevresindeki her şeye merakla bakan zeki gözleri vardı. Dürüst, sözüne sadık, içliydi. Fırtınalı bir ruh haline sahip, cesur ve güçlü yapıdaki şair hep ateşliydi ve kendini hiçbir şeyden esirgemiyordu. Georg, sakin Wilhelm Wolff'la yapı bakımından tam bir tezat oluşturmasına rağmen onun gibi iyiniyetli, dürüst ve duyguluydu.

Weerth, birçok şair gibi, özgüvenli görünüşünün ardında yeteneğinden duyduğu kaygıyı gizliyordu. Hassas ve iyi bir gözlemci olan Jenny ondaki bu özelliği anlıyor ve onu canlandırmayı becerebiliyordu. Heine gibi, yetenekli genç Weerth de, Jenny'ye güveniyor ve eserleri hakkındaki değerlendirmelerinden az da olsa çekiniyordu. Ama bir seferinde Jenny ondan şiirlerini okumasını istediğinde cesaretlenmişti.

"Georg, siz mükemmel şiirler yazmışsınız. Bana, onları okur musunuz?"

Ve Weerth bir şiirini okudu:

Çiğler parlıyordu - bu sabah saatinde
şarkı söylüyordu çalıkuşu enginde
ve yoksul bir çocuk doğdu o zaman
kulübede, yoksul insanların yanında

Onaltısını bitirdiğinde, tanımadık
bir güç hissetti ellerinde
fabrikaya geçti solgun yüzüyle,
önlük ve elinde çekiçle

Korkusuzca deşiyordu demir sopalarla
ateş ocakların karnını
fışkırıyordu ışık ve duman içerisinde
kızgın metal akınlar

Silahlar döküyordu - dünyanın her tarafında
uğulduyorlardı deniz enginliği üzerinde,
gürültüyle getiriyorlardı ölüm Frenklere,
kana boğdular Hindistanı

Yoksul Çinlilerin kaburgalarına
nefretle saplıyorlardı sayısız mermiyi,
uğultuyla yayıyorlardı Britanya’nın ününü
dünyanın dört bir tarafında

Ve birçok sesli silah döktü
tasasız genç delikanlı -
ama el koydu ona ihtiyarlık, yoruldu
güçlü eli hemen

Güçsüz düştüğünde ise-
onu da buldu kötü kader:
dışarı attılar onu anında,
gezsin diye hasta ve sakatlarla
Gitti - hiddet ve acı doldu
göğsüne, orada sanki hayatı
boyunca döktüğü tüm namluların
korkunç yankısı birleşti.

Sessizce fısıldadı: ‘Ziyanı yok
gelecek hesaplaşmanın saati-
ve o zaman, beyler, yoksul
zevkine dökecek namlular!

“Bu, hakiki ve anlamlı bir şiir,” diyerek görüşünü belirtti Jenny.

Wilhelm Wolff’la aynı adı taşıyan ‘Kızıl’ lakaplı becerikli ve faal genç gazeteci Ferdinand Wolff da Marx’a yakınlaştı.

Katı sınamalardan başarıyla geçen bu insanlar dışında, Karl’ın yanına, gazeteye veya eve, birçok işçi uğruyordu: ‘Alman-Brüksel Gazetesi’nden Karl Wallau, Stephan Born adında iki dizgici, terziler, arabacılar, mobilyacılar ve demirciler. Sadece Almanlar değil, 1830 Devrimi’nde yer almış Belçikalılar da Karl ve Jenny’nin sevimli evine sıklıkla gelip oturuyorlardı. Belçikalı devrimci Gigot ve şehir kütüphanesi arşiv bölümü sorumlusu Tedesco da Marx’ın fikirlerine yakınlık duymaya başladılar.

Marx, Engels ve Gigot, Brüksel Komünist İrtibat Komitesi’nin başına geçtiler.

Bu dönemde, Komünist İrtibat Komiteleri ve dostlar aracılığıyla, diğer ülkelerdeki sosyalistlerle bağlar güçleniyor, yeni komiteler kuruluyordu. İşlevleri bakımından bunlar, ilk parti hücreleriydi.

Almanya’da Marx’ın, gazete ve dergilerde yayınlanan her şeyi, toplumsal ve politik yaşamdaki gelişmeleri aktaran, Brüksel’den aldıkları mektupları ise işçi derneklerine ve diğer şehirlerdeki ilerici aydınlara ileten oldukça çok sayıda eski ve yeni fikirdaşı vardı.

Zanaatkârlar ve proleterlerin kurdukları işçi birliklerinin sayısı giderek artıyordu. Genellikle koro, müzik ve temel eğitim dernekleri adı altında bir araya geliniyordu. Ama toplananlar, milliyetçi marşları ve halk türkülerini koro halinde söyledikten sonra, onları, popüler ‘şafak, ey şafak’ şarkısından veya Schubert ve Schumann’ın romanslarından daha çok heyecanlandıran konuları tartışmaya başlıyorlardı.

Karl'ın eski dostu ve 'Ren Gazetesi'ndeki kavga arkadaşı Georg Jung, ona, Köln'de bulunan komünistlerin tartışmalarını, birlik ve mücadelenin tüm güncel sorunlarını sıcağı sıcağına aktarıyordu.

Köln'de yaşayan ve mesleğe yeni başlamış genç doktorlar Roland Daniels ve Karl Ludwig d'Ester, Marx'ın görüşlerini paylaşıyorlardı. Her ikisi de en önemli olayları sürekli Brüksel Komünist İrtibat Komitesi'ne bildiriyordu ama açıktan bir komünist grup kurmamışlardı. Son derece dikkatli, ince yapılı ama sağlam iradeli Daniels, tam bir gizlilik içindeydi. D'Ester, Köln'de demokrat biri olarak tanınıyordu; komünist görüşlere sahip olduğunu ilan etme gereği duymamıştı. Marx, bunu biliyor, bu taktiği onaylıyordu. Çünkü d'Ester'in ulaşabildiği şehir küçük burjuvazisini itmemek gerektiğine inanıyordu.

Yıl sonunda, Marx ve komitedeki arkadaşları, Paris'teki sosyalistler arasında ciddi görüş ayrılıkları olduğunu öğrendiklerinde, Engels'in Fransa'nın başkentine gitmesine karar verdiler. Friedrich, birkaç gün sonra Paris'e gitti. Komünist fikirleri, Weitlingcilerin ve 'Hakiki Sosyalistler'in – Karl Grün ve 'Eisermann baba'– saptırmalarına karşı ateşli bir şekilde savunan, 'Adiller Birliği' toplantılarında Alman emekçilere çeşitli konularda dersler veren Engels için burada yoğun günler başlamıştı.

Weitling, en büyük desteği terziler ve kalfalardan görüyordu. Olağanüstü konuşkandılar, sabahlara kadar tartışmaya hazırdılar. Bir seferinde, Engels, gelecekteki komünist toplum üzerine tartışırlarken aralarında bulunmuştu.

Beyaz saçlı, kahverengi benizli ve uzun, kırışık yüzlü ihtiyar bir terzi konuşuyordu:

"Komünizm geldiğinde, masaların nasıl düzenleneceğini bilmek isterdim. Diyelim ki, ben öğlen yemeği yemeğe geldim. Her çeşit yiyecek yığılmış, istediğin kadar var. Al ve tıkın. Ya çatal, bıçak ve tabak işi ne olacak? Garsonlar olmayacak değil mi? Kaşık, bıçak, çatal; hepsi gümüş, istediğini al. İnsanoğlunun mayasında hırsızlık var. Demek ki, adam, önce bir güzel karnını doyuracak, sonra da çatalı bıçağı cebine atıp eve tüyecek. Öyle değil mi?"

"Çok doğru," diye onayladı oradakiler.

"Tanrı korkusu olmazsa insandan her şey beklenir."

“Bu yüzden ben diyorum ki, komünizm geldiğinde,” diye devam ediyordu ihtiyar terzi, “çatal ve kaşıklar, küçük zincirlerle masalara bağlanmalı. Yoksa devlet, sürekli bunları üretmekten başka hiçbir şey yapamayacak.”

Lüks mobilya üreticileri, kuyumcular ve dericilerin kavramlara yaklaşımı terzilerinkine göre daha engindi ve Weitlingcileri büyük bir zevkle eleştiriyorlardı.

Engels, fikirdaşlarının arasında veya muhalifleriyle tartışarak geçirdiği akşamlardan sonra eve döndüğünde, genellikle Brüksel Komünist İrtibat Komitesi’ne mektup yazıyordu. Yazı masasında daima örnek bir düzenlilik vardı: Okuması gereken kitaplar, belgeler ve başladığı yazı için gereken kaynaklar özenle yerleştirilmişti. Friedrich, mesafeleri düşüncesiyle aşıp candan dostlarıyla birlikte olabildiğine seviniyordu. Marx’a gittikçe daha fazla bağlanıyordu. Mektuplarında, düşüncelerini, planlarını ve özel hayatıyla ilgili her şeyi onunla paylaşmayı alışkanlık edinmişti.

Ama Engels, Brüksel Komünist İrtibat Komitesi’ne yazdığı mektuplarda sadece Paris’teki komünist ve işçi hareketi hakkındaki gelişmeleri anlatıyordu.

“... Düşmanlarımın sürekli aynı argümanları tekrarlaması beni kızgınlıktan deliye çevirdi ve bu herifçioğluna doğrudan saldırdım, davranışım Grüncüler tarafından büyük tepkiyle karşılandı ama bu yolla asil Eisermann’ın komünizme karşı *açık itirazlarını* ağzından aldım...” diye yazıyordu bir seferinde Brüksel’e. “Grün’ün bir komiteden ötekine koşuşturarak, pazar günleri insanları evine çağırarak benzeri biçimlerde entrika çevirmesinden ve yukarıda sözünü ettiğim toplantıdan sonraki pazar günü bizzat sekiz-on esnafın önünde komünizme saldırarak pek büyük gaf yapmasından sonra Eisermann’ın bana verdiği anahtarı, komünizme saldırı anahtarını kullandım.

O zaman ben, tartışmaya devam edip etmemek için oylama yapılmasını istedim. Biz buraya komünistler olarak mı toplandık yoksa başka bir şey olarak mı... Aslında onlar, *her şeyden önce* komünizmin gerçekten ne olduğunu *bilmek istiyorlardı*... Ben, son derece basit bir açıklama yaptım.

... Ben ... komünistlerin amacını şöyle tanımladım:

1. burjuvazinin çıkarlarına karşılık proleterlerin çıkarlarını güven altına almak;

2. bunu, özel mülkiyeti kaldırıp yerine ortak mülkiyeti getirerek gerçekleştirmek.

3. bu hedeflere ulaşabilmek için zora dayalı, demokratik bir devrimden başka yol olmadığını kabul etmek.

Bunu iki akşam tartıştık... İş oylamaya gelince, yukarıdaki tanım göz önünde bulundurularak, toplantının komünist bir toplantı olduğu ilan edildi. 13 oya karşı, Grüncüler 2 oy aldı. Bu iki oyun sahiplerinden biri, daha sonra komünistlerin yanına geçmek istediğini bildirdi."

Engels, karşılarında konuşma yapmak zorunda olduklarını sayarken zanaatkârlardan da bahsediyordu:

"Eğer açıktan toplanabilseydik, kısa sürede, sadece mobilyacılardan yüzden fazla kişi kazanacaktık. Ayrıca mobilyacıların toplantılarına da katılan sadece birkaç terzi tanıyorum..."

Demircilerden, dericilerden bahsediyordu ve bildiriyordu:

"Sanırım burada zanaatkârlarla anlaşacağım... Aralarında hiçbir rekabet yok. Maaşlar sürekli aynı düzeyde..."

Ama özellikle, devrimin, bütün belirtileriyle yaklaşmakta olduğu bu gergin günlerde, Paris'te açık açık toplanmak imkansızdı. Kenar mahallelerde, şimdiye dek hiçbir zaman görülmemiş ölçüde muhbir kaynıyordu. Polis, her tür toplantıyı izliyordu. Alman sığınmacılar, meyhanelerde ve otellerde, eğleniyor izlenimi verip hiçbir şüphe uyandırmamaya çalışarak on-on iki kişilik gruplar halinde toplanıyorlardı.

Engels, Paris'te, işçiler ve zanaatkârlar dışında Louis Blanc ve 'Reform' gazetesi redaktörü Ferdinand Flocon'la da görüşüyordu.

Louis Blanc, olağanüstü süslü ve son derece ün düşkünüydü. Flocon ise, iri yarı, bakımsız ve şöhretin dış belirtilerine karşı umursamazdı. Kısa boylu olmaktan rahatsızlık duyan Louis Blanc, Napolyon'un şu sözlerini sıkça tekrarlıyordu: "Daha uzun olman daha yüksek olduğun anlamına gelmez." Engels'i beğeniyordu. Bir seferinde Paris'te, sokakta karşılaştıklarında, bu,

yaşının genç olmasına karşın oldukça olgun, düşünceli, uzun boylu ve yakışıklı Alman'ı ilgiyle dinlemişti.

Genellikle alıngan olan Louis Blanc, yazdığı 'Devrim Tarihi' adlı kitap hakkında eleştirel notlarını açıklamaya başlayan Friedrich Engels'e karşı en küçük hoşnutsuzluk belirtisi bile göstermedi.

"Mükemmel bir önseziniz var ve doğru bir yol seçmişsiniz ama sihirli bir güç size engel oluyor," diyerek sözünü bitirdi Engels, gülerek.

"Sihirli mi? Ama nasıl?"

"En tehlikelisi, ideolojiniz. Onu terk etmediğiniz sürece çıkış yolu bulamayacağınız bir kısırdöngüde dolanıp duracaksınız."

Louis Blanc küsmeye cesaret edemedi ve Engels'in sözlerini şaka olarak kabul etti.

Londra'da yayınlanan Chartist gazete 'Kuzey Yıldızı'nın (Northern Star) redaktörü, kendisine 'Marat' diyen radikal demokrat George Julian Harney, Almanya'da uzun süre kalmış ve Almanca'yı anadili gibi bilen Ernest Jones ve başka Chartistler uluslararası bir kuruluş olan 'Kardeş Demokratlar' üzerinde etki kazanmışlardı. Chartistlerin devrimci kanadı da Brüksel komünistlerinin çabalarına yakınlık duyuyordu.

Brüksel Komünist İrtibat Komitesi'nin toplantılarında, sadece Almanya'daki değil, Fransa ve İngiltere'deki sosyalist hareketin sorunları da tartışılıyordu. Temmuzda, Marx ve Engels, İngiliz işçilerinin gözde lideri O'Connor'ın parlamentoya seçilmesi üzerine onu ve tüm Chartistleri olağanüstü başarıları ve zaferleri için kutladılar.

İngiltere'de, 'Kardeş Demokratlar'ın uluslararası örgütlenmesine Engels ve Marx'ın eski tanıdıkları Karl Schapper ve Moll önderliğindeki 'Adiller Birliği' de katıldı.

1847 yılının kışında, orta boylu ama atletik yapılı, doğuştan bir diplomat olan ve insanları en az, müthiş bir sabırla tamir ettiği saatlerin en ufak parçacıkları kadar iyi tanıyan Joseph Moll, Manş'ı geçerek Brüksel'e geldi. Geldiğinin daha ilk akşamında, Brüksel Komitesi'nin üç üyesiyle –Marx, Wolff ve Gigot– görüştü.

“Biz,” diye konuşuyordu yavaş yavaş ve ciddi bir sesle Joseph Moll, “ihtiyaçlarımızı asla tanımayan bilim doktorlarının narin elleri, işçilerin hangi nasırının sızladığını nasıl bilebilecekler diye düşünüyorduk. Ama itiraf edin, siz de bize güvenmiyordunuz. Biz kabalaşmışız ama kalınlaşmış bir deri de hassas olabilir, dişin de canlı sinirleri var. Bazıları bizi sadece gezgin kalfalar olarak görüyordu. Doğru, ekmeğimizi kazanmak ve gerçeği bulmak için gezginlik yaptık. İngiltere ve Chartistlerin mücadelesi, işçiye, ister Alman ister Amerikalı, çok şey öğretiyor. Biz, Komünist İrtibat Komitesi’nin gönderdiği materyalleri okuyoruz, yazılarınızı inceliyoruz; sizden çok şey öğrendik ve birliğimize katılmanızı öneriyoruz; çünkü tüm bilimsel görüşlerinizi paylaşıyoruz. Bundan böyle, komünizm için birlikte çalışmak ve mücadele etmek istiyoruz. Kendi adıma değil, İngiltere’deki birliğimizin üyeleri adına konuşuyorum. İşte vekaletnamem.”

Moll, üzerinde Karl Schapper’in güzel okunaklı yazısının bulunduğu ince bir kâğıt uzattı:

“Brüksel Komünist İrtibat Komitesi’ne;

Aşağıda imzaları bulunan Londra İrtibat Komitesi üyeleri, Joseph Moll’u, onlar adına Brüksel Komünist İrtibat Komitesi’yle ilişkiye geçmesi, komitenin çalışmaları hakkında sözlü rapor vermesi ve Brüksel Komitesi’yle her konuda görüşmede bulunması konularında yetkili kılmışlardır. Brüksel Komitesi’nden, ciddi tüm konular ve Londra Komitesi hakkındaki görüşlerini bildirmesini rica ediyoruz.”

Belge, 20 Ocak 1847 tarihini taşıyordu ve Schapper ve Birliğin dört üyesi tarafından imzalanmıştı.

Daha sonra Marx’la yaptığı konuşmalarda Moll’un tüm kaygıları yok oldu. Brüksel Komitesi’nin üyelerini ‘Adiller Birliği’ne katılmaları için ısrarla ikna etmeye çalışıyordu. Üstelik, birliğin merkez komitesinin Londra’da bir kongre düzenlemeye hazırlandığını da söyledi. Kongrede özel bir manifesto yayınlanacaktı. Bu manifestoda Marx ve Engels’in savunduğu görüşler, birliğin öğretisi olarak ilan edilmeliydi. Ama gerici ve muhafazakar kişiler tarafından yöneltilebecek saldırıları göğüsleyebilmesi için Birlik’in, Karl ve Friedrich gibi teoriyle iyi bir şekilde donanmış tecrübeli insanlara ihtiyacı vardı.

“Sizsiz, bizim, bazı eski kafalıların sırtlarını yere getirip düşünmelerini sağlamamız zor olacak. Biz ütopik sosyalizme sırt çevirdik ve bilimsel komünizme sımsıkı bağlı kalacağız,” diyordu Moll. “Siz ve Engels bize yardım edeceksiniz. Mücadeleci ve gerçek proleter, hiç de fena olmayan çocuklarımız var ama, geçtiğimiz yıllar boyunca ortaya çıkan çok çeşitli teoriler kafalarını o kadar karıştırdı ki... Onları kaybetmek, dışlamak sözkonusu olamaz. Eğer birliğimizde sizin gibi insanlar olursa, kararsız çocukları kolayca komünizmin doğru çizgisine kazanabiliriz.”

Moll, Brüksel’den Paris’e, Engels’in yanına gitti.

Kısa bir süre sonra Marx, Engels, Wolff ve birçok fikirdaşları, teklifi kabul ederek ‘Adiller Birliği’ne üye oldular.

***

Kontes nihayet, Belçika Kralı I. Leopold’a takdim edilme şerefini elde ettiğinde birkaç dakika boyunca ona iltifatlar yağdırarak parkları ve yeşil alanları övdü.

“Sizin adınız, en özgür düşünen hükümdarlar arasında bahçıvan kral olarak tarihe geçecek. Çiçekleri seven kişi olağanüstü bir ruha sahiptir,” diye usulünce zor reveranslar yaparak konuşuyordu.

Kontes, Kraliyet Sarayı’nı ziyarete nail olduktan sonra sıra, alışveriş yapmaya gelmişti. ‘Majestelerinin alışveriş yaptığı’ fabrikadan almaya niyetlendiği mobilyaları, korkunç buldu.

“Burjuva yönetimi altında, her şeyin kaçınılmaz olarak kötüleştiğini düşünüyorum,” dedi kontes, yüzsüzce, Liza’ya. “Şatafatlı cenaze arabalarına benzeyen bu karyolaların hali ne? Tüccarlara layık ve onlar gibi şişman bu dolaplar da ne böyle? Sanki özel olarak tefeci ve komisyoncuların evleri için yapılmış şu koltuklara bakın! Sanırım On Altıncı Louis ve Kraliçe Marie-Antoinette’den sonra insanlar zevklerini ve yaşama becerilerini kaybetmişler. Korsikalı parvenu, aristokratlara benzemek için boşuna çabalıyordu. Tanrı’ya şükür ki, Rusya’da, ihtişam, bizim yüce efendimiz sayesinde, tüm dokunulmazlığıyla korunuyor. Köylü mobilyacılara bir divan ısmarlayıp onu Türk kilimiyle kaplamalarını istemem gerek. Aslında şu sıralar moda olan, Konstantinopolis Sultanı’nın

sarayındakiler gibi yuvarlak tabureler de ısmarlayacağım. Ucuz Çin modası ise ı-ıh, Parisliler'in bayıldığı tüm bu yelpazeler, paravancıklar, fenercikler, benim zevkime uymaz. Tüccarlar bu malları Doğu'dan bol bol getiriyor. Oysa her eşya, bir insanın yaşamına bedel ve gerçekten tek olmalı! Ancak o zaman bir patrisyenin evini süslemeye layık olur. İşte mesela, benim pelesenk ağacından yapılma, tamamı oymalarla süslü tuvalet masacığıma bakın. Benim köylü ustam onu işlerken gözlerinden olmuş. Söylediklerine göre, yakında standart mobilyalar üretilecekmiş; tıpkı fakirler için yapılan tabutlar gibi, hepsi aynı şekilde yapılmış şu korkunç Paris redingotları gibi."

Kontes her kentte mutlaka falcıları bulur ve onlara oldukça fazla zaman ayırırdı. Kağıt falına, yıldızların hareketine, el çizgilerine, kahve tortusuna ve trans halindeki geri zekâlıların sayıklamalarına inanarak büyük bir istekle geleceğini görmeye çalışırdı.

Sadece kendisi için değil kont, ve aynı zamanda taparcasına bağlı olduğu Çar I. Nikolay için de fal baktırıyordu. Çar ve dolayısıyla patrisyenler –toprak ağalarına bu adı veriyordu– için, 'ayaktakımının' oluşturduğu tehlikeyi düşündükçe korkudan titriyordu. 1830 Devrimi'nden bugüne, Avrupa'da falcı ve astrologlar yerden biter gibi çoğalmıştı. Ebediyen yok olma tehikesi altında bulunan aristokrasi, mistisizmin, kehanetin ve falın karanlık ormanlarında sığınak yer arıyordu.

Kontes, sera ve çiçekçileri dolaşıp falcıları ziyaret ederken, Liza da boş zamanlarında birkaç kez Wilhelm Wolff'u görmeye gitti. Ondan 'Komünistler Birliği'nin kurulduğunu öğrendi. Wilhelm ona Marx'ın Proudhon'a karşı yazdığı kitabı ve Engels'in 'İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu' kitabını verdi.

Liza uyumadan önce, genellikle, sarı deri kaplı, iki metal düğmesi olan güzel defterini –bu onun gizli günlüğü idi– çıkararak en önemli, öğretici ve değerli bulduğu şeyleri oraya yazıyordu. Böyle saatlerde, daha ilk gençliğinden beri inatçı bir gölge gibi peşini bırakmayan yalnızlık duygusu, onu terk ederdi. Kızın günlüğünde, yaşamındaki küçük olayların öyküleri, kuru tasvirler, arayış içindeki bir ruhun değerli itirafları ve sanrıları birbirine karışıyordu.

“Bakunin kederliydi,” diye yazmıştı, Paris’ten ayrılışının öngününde. “Onunla gezindik, Louvre’a gittik, heykel ve resim sanatının şaheserlerini seyrettik. Daha sonra karanlık Notre Dame Katedrali’nin küçük kulelerinden birinin dik merdivenini çıktık. Bakunin durmadan konuşuyordu. Dünya yüzünde devrimin tehlike çanının çalınacağına artık inanmıyor ve karanlığın korkunç gücüne lanetler okuyordu. Oysa kısa bir süre önce bunun tam tersini düşünüyordu. Milletleri ayaklandırmak istiyor ve sınıf mücadelesi hakkındaki teorileriyle isyanın patlamasını engelleyen ukalalara kızıyordu...

‘Devrim, bilim değil âfettir,’ diye konuşuyordu Mihail Aleksandroviç. ‘Tayfunu zapt edemezsiniz; ama işte bazı profesörler, rüzgârı kendi anlayışları doğrultusunda yönlendirebileceklerini sanıyor; kulübelere ilişmeden sadece sarayların çatılarını yıkacak bir fırtına düşlüyorlar. Yanılıyorlar, hata yapıyorlar.’

‘Rüzgârı ve önüne katılmış bulutları durdurmak mümkün mü ki?’ diye sordum ben. ‘Tabii ki hayır, ama insanlar kurallara uygun değil de âfet coşkusuyla esen rüzgârdan saklanmamalı ve bunu anlamaları gerekiyor,’ diye tekrarladı Bakunin.

Onun haklı olup olmadığını bilmiyorum. Ama onu artık eskisi kadar heyecanlanmadan dinliyorum. İnsanlar ne kadar güzel şeyler konuşuyorlar ama yaptıklarıyla söyledikleri arasında ne büyük bir uçurum var! Güzel sözlerden korkmaya başladım. Bakunin, artık, az okuduğum, az dinlediğim ve az düşündüğüm eski dönemde olduğu kadar kalbimi etkilemiyor. O, bir manyak gibi, eski dünyayı havaya uçurma isteğiyle ve kendisiyle meşgulken, bütün bu acılarımı fark etmiyor. Ama ben biliyorum: Mihail, sanki kendi ateşiyle dünyanın tüm buzlarını eritecekmiş gibi alevleniyor ama birden sönüyor; o zaman anlaşılıyor ki, yanan, sadece bir avuç samanmış. Ama ben yine de ona güveniyorum; kapıldığı anlık ün tutkusu dışında da, amaçları için büyük özveriler ve kahramanlıklar yapabilme yeteneğine sahip olduğuna inanıyorum. Ben, düşman kalelerini ele geçirinceye kadar saldırısını aralıksız sürdürebilecek güçlü insanlardan hoşlanıyorum. Bakunin’in, heyecanlı, çabucak alevlenip aynı çabuklukla sönen, zayıflık anında karamsarlaşan, her şeye karşı savunmasız kalan ruh halini beğenmiyorum; onun güçlü bir zekâ tarafından yönlendirilen sağlam bir iradesi olsun isterdim.”

Wilhelm Wolff, bir görüşmelerinde Liza'ya 'Komünistler Birliği'nin birçok eğitici dernek kurduğunu anlatmıştı. Bu derneklerin amacı, görüşlerinin propagandasını yapmak, yeni üyeler kazanmak ve aynı zamanda işçileri eğitmek, okuryazar olmayanlara okumayı öğretmek ve kütüphaneler oluşturmaktı.

Wolff, Liza'yı 'Alman İşçi Birliği'nin toplantısına davet etti. Kendisi bu birliğin sekreteriydi.

"Ama çarşamba günü gelmeyin," dedi Wolff. "Yoksa bütün akşam boyunca sıkılabilirsiniz. O gün biz, sizin için ilginç olmayan ama işçiler ve özellikle üyelerimiz için çok önemli günlük ihtiyaçlara ilişkin sorunlarla uğraşıyoruz. Örneğin bundan sonraki ilk çarşamba, fabrika üretimi elbiselerin yaygınlaşması karşısında terzilerin durumunu ele alacağız. Johann Stock'un raporunu dinleyeceğiz. Ama bak, pazar günü gelebilirsiniz; ben politik gelişmelerin haftalık genel panoramasını ele alacağım, ardından marşlar söylenecek, şiirler okunacak ve birtakım eğlenceler düzenlenecek."

Liza, Kontes ve çocuklarıyla Ostende'ye gitmeden önceki pazar akşamı, 'Alman İşçileri Eğitim Derneği'nin, toplantı için kiraladığı 'Kuğu' otelinin birinci katındaki büyük, iyi aydınlatılmış salona geldi. Toplantıdaki geniş katılım onu şaşırttı. Bayramlık elbiselerini giymiş sayıları yüzü bulan Birlik üyesi erkekler dışında salonda neredeyse bir o kadar da kadın vardı: İşçilerin eşleri, kızkardeşleri ve kızları. Hepsi de rahattı ve görünüşe göre birbirlerini tanıyorlardı. Aslında Liza da, çok geçmeden sanki yakınları arasındaymış gibi kendisini rahat hissetti. Kısa sürede onunla da sohbet başlatmışlardı. Daha sonra mobilyacı olduğunu söyleyen genç bir adam, onu zayıfça, ciddi bir nineyle, kendi annesiyle tanıştırdı ve bir sandalye uzattı. Nine, hiç çekinmeden Liza'ya bir süre önce okuma yazma öğrenmeye başladığını ve artık heceleyerek okuyabildiğini söyledi.

Salonun dört bir yanındaki neşeli konuşmalar, şakalar, gülüşler yavaş yavaş dindi. Birliğin başkanı Karl Wallau, yükseltinin üstündeki masanın arkasındaki yerine geçti ve küçük bir zille toplantının başladığını bildirdi.

Burada çeşitli uluslardan insanlar vardı. Alman, Fransız, İtalyan ve Belçikalılar dışında Polonyalılar da gelmişti. Sigizmund Krasotzki, çok kısa bir süre önce Brüksel'e taşınmış; Belçika'ya, 1830 Polonya

Ayaklanması’nda yoldaşı olan Joachim Lelewel’le birlikte gelmişti. Lelewel, Polonyalı mültecilerin demokratik kanadının en cesur devrimcilerinden biriydi.

Krasotzki için, ne Adam Mitzkeviç ne de Friedrich Chopin –bu dahiler önünde hayranlıkla eğiliyordu Krasotzki– Joachim Lelewel kadar değerliydi. Kırk beş yaşındaki bu olgun adam, daha ayaklanma döneminde, kavga bayrağını yükseltenlerin ön saflarında yer alıyordu. Ulusal Meclis’teki aristokratlar ondan hoşlanmazdı. Lelewel, devrimin ne ulusal ne de toplumsal niteliğini kavrayamayan dargörüşlü yaklaşımları eleştiriyordu.

Lelewel, hiç istisnasız tüm Polonyalıları silah başına çağırmıştı. Polonya’da yaşayan tüm uluslar için hak eşitliği ve köylülere toprak talep ediyor; bağımsızlık mücadelesini, tüm karanlık, gerici Avrupa’yı içine alacak bir özgürlük savaşına dönüştürmek istiyordu. Liza, gelir gelmez, bakışları delici, çenesi güçlü bir iradeyi yansıtan bu adamı dikkatle gözledi. Onun gözleri karşısında insan yalan söyleyemez; ikiyüzlü olamazdı. Lelewel’in hareketleri olağanüstü canlıydı.

Güvercin mavisi, geniş bir bluzu vardı. Bluzunun rengi tıpkı zekâ ve yaşama sevinciyle dolu gözleri gibi, narin sonbahar çiğdemlerinin rengini andırıyordu. Kişinin ruhsal yapısı, etkileyici ve mükemmel bir dış görünüşle nadiren uyum sağlayabilir.

Engels salonda Lelewel’in yakınlarında bir yerdeydi. Yanında genç, sarışın bir kadın vardı. Kadının gözleri parlıyor, gizlemediği bir merakla çevresindekilere bakıyor, yüksek sesle gülüyordu; birkaç kez doğal bir tavırla Friedrich’e çok yakınlaştı. Liza, Friedrich ve kız arkadaşının Jenny Marx’a doğru yürüdüklerini gördü. Jenny her zamanki gibi güzel ve görkemliydi.

Friedrich, arkadaşının eşini görünce sevinçle gülümsedi. Sanki gri gözleri biraz daha açıldı ve Jenny’yi karşılamaya gitti.

“Sevgili Bayan Marx, size genç kız arkadaşım Mary Burns’ü takdim etme cüretinde bulunuyorum,” dedi biraz çekingen bir şekilde. “Gördüğünüz gibi, Mary yalnızlığımı paylaşmak için fırtınalı Manş’ı aşarak geldi.”

“Sizi burada görmekten sevinç duyuyorum,” diye cevap verdi Jenny, mükemmel bir İngilizce’yle, daha fazla da konuşmadı.

Bu arada Karl Wallau, zili yine çaldı ve toplantıyı açtığını ilan etti. Wilhelm Wolf, yükseltinin sağ tarafındaki küçük, ahşap kürsüde yerini almıştı ve biraz boğuk ve monoton bir sesle konuşmaya başladı. Wilhelm, genellikle konuşmacıların sığındığı kurnazlıklara tenezzül etmez, jest yapmaz, çarpıcı sözcükler ve ani duraklamalarla dikkatleri üzerine toplamaya çalışmazdı ama yine de, kısa sürede kendini herkese dinletmeyi becerirdi. Konuşma tarzı, oldukça sadeydi ama bu tek başına, farklı özellikte çok sayıda insanın oluşturduğu bu topluluğun dikkatini çekmek için yeterli değildi. O, izleyicilere, konuşmasını bilgi ve olaylarla zenginleştirdiği için kendisini dinletebiliyordu. Bazen gülümsüyordu ve böyle anlarda yüzü gençleşiyordu, sanki daha aydınlanıyordu.

“Bu Wolff ne müthiş bir adam,” diye düşündü Liza. Birçok insan bu düşünceyi paylaşıyordu. Liza’nın yanına masum görünüşlü, dolgun, özellikle abartılı giyimli bir kadın oturmuştu. Sadece o, konuşma sırasında, öfkelendiğini ve sıkıldığını belirten bir ifadeyle dudak büküyordu.

“Ukala Marx’ın ve yakışıklı Engels’in sadık şövalyesi olan şu adamın konuştuklarını beğeniyor musunuz?” diye sordu aniden Liza’ya.

“Evet, hem de çok. Ve biliyorum ki, O, Marx’ın sadece şövalyesi değil aynı zamanda dostu. Konuşması ise, sade, anlaşılır, mantıklı ve mükemmel. Onu dinledikçe, bugün İrlanda’da olup biteni, Fransa’daki sosyal çatışmaların içeriğini ve Prusya Kralı’nın neden işçilerle zenginleri karşı karşıya getirmeye çalıştığını anlıyorum. Sizce de böyle değil mi?” diye sordu Liza, kadına.

Kadın, dolgun omuzlarını silkti ve cevap vermeden döndü.

Bu arada Wolff, dinleyicilere, yıllarca sürdürülen kararlı mücadeleler sonucu parlamentonun çıkardığı on saatlik işgünü kanununun İngiliz işçilerine ve çocuk işçilere ne kazandırdığını anlatıyordu.

Rapor bittiğinde, Liza’nın yanına, yorgun, kırışık yüzlü ama gülümsemesi olağanüstü genç bir kadın oturdu. Yaşını kestirmek zordu.

“Hiç şüphesiz, bu kadın Fransız,” diye düşündü Liza, yanına oturan kadının yaşını kestirmeye çalışırken. Kadın, vücudunu saklamaya çalıştığı şalını düzeltti ve Liza onun hamile olduğunu anladı.

Liza’nın dikkatle baktığını fark eden Geneviève Stock, konuşmayı başlattı. Liza’ya zanaatini, onu toplantıya getiren kocasının veya kardeşinin ne iş yaptığını sordu.

“Ben Alman değilim,” diye gülümsedi Liza. “Rusum ve Birliğinizle bir ilgim yok. Ama hepinizin dostuyum, yürekten dostu.”

Bu arada, Wolff’un konuşması sırasında öfkesini ve kızgınlığını açık bir şekilde gösteren kadın, abartılı hareketler yapıp etraftaki herkese yüksekten bakarak, Liza ve Geneviève’in yanından geçti.

“Bunun kim olduğunu biliyor musunuz?” diye sordu Liza.

“Nasıl bilmem!” diye cevapladı Geneviève. “Bu, bizim ikinci başkanımızın karısı. Alman İşçi Birliği’nin iki başkanı var. İkincisi Hess. Sibylle Hess, kendisini bir şey sanıyor, ama kaba ve aptal. Söylediklerine göre, bir zamanlar hafif bir kadınmış.”

Toplantının devamında eğlence başladı. İlk önce, Alman şarkıları, Chartistlerin marşı ve ‘Marseillaise’ söylendi. Daha sonra Georg Weerth, kürsüye çıktı. Aşırı derecede kamburlaşmış ve zayıf yüzündeki kızarıklıklar çoğalmıştı.

“Dostlar,” diye başladı, “biz, nerede yaşarsak yaşayalım, hangi millete ait olursak olalım, kardeşiz. Ben, üç yıl boyunca, üç milyon İngiliz işçisinin yaşama hakkı ve özgürlük için verdiği mücadeleyi izledim. Aralarında birçok İrlandalı vardı. Size, ‘Alman ve İrlandalı’ adlı şiirimi okuyacağım:

İngiltere’de geceleri eser soğuk rüzgâr,
yakışıklı iki delikanlı, yürümüşler bütün gün
–İrlandalı ve Alman– bir araya geldiler karanlıkta
aynı saman yığınında yattılar karanlıkta
bakıştılar sessizce köhne samanlıkta
ve düşünüyordu her biri: “Benim arkadaşım
düşkün bir evsiz bu ülkede,
başka topraklardan gelmiş yoksul bir göçmen.”
Ve ikisi de aynı anda konuştu:
“Onun yaşamı da keyif içinde geçmiyor,

ona getirmemiş kader avuntu,
o yüzden geziyor yamalı, lime lime elbiseyle!”
Sonra da gülerek bağırdılar: “Kardeş!
Sen de görmeyeceksin sevinci bu dünyada!”
Ve neşeli bir törenle selamlaştılar anında
Almanca, İrlandaca.
Ve anlamadan bu yabancı sözleri,
sıkıca bir el sıkıştılar daha sonra,
dost oldular sevinçte ve kederde.
Yoksulları birleştirir güçlü dostluklar.

Weerth, alkışlarla cömertçe ödüllendirildiğinde çekingen bir tavırla gülümsedi. Daha sonra birileri, kemanla eski bir Sakson halk türküsü çaldı. Onun ardından ise sahneye Jenny Marx çıktı ve Heine’nin şiirlerini okumaya başladı.

“Athena Pallada,” diye düşündü Liza, Jenny’nin antik heykellere benzeyen yüzünün mükemmel güzelliğini izlerken.

“Barones ama ne kadar doğal,” dedi Geneviève.

Jenny’nin şiir okuma tarzından, çağdaş sahnenin pek rağbet ettiği yapmacıklıktan ve yalancı duygusallıktan tiksindiği açıkça görülüyordu. Duygulu ve sade bir okuma tarzı vardı. Sesi çok güçlü değildi ama narindi, derindi ve dinleyicileri heyecanlandırıyordu. Düzgün diksiyonu ve zekâsını kanıtlayan ilginç telaffuzu, şairin, eserine kattığı derin anlamı dinleyicilere ulaştırıyordu.

Jenny büyük ilgi topladı.

Ama işte, gençler, sandalyeleri ortadan kaldırıp dans etmeye koyulmuşlardı.

Liza, eğlencenin sonunu beklemedi, Geneviève ve Wolff’la sıcak bir şekilde vedalaşıp salondan çıktı. Sokakta, kapının yanında, duvara yapışmış ve görünüşe göre gri taşlar arasında kendisini kaybettirmeye çalışan cılız bir adamcağız gördü. Liza döndü ve onun peşinden geldiğini gördü.

“Bu geç saatte beni izlemeniz ne kadar iyi oldu,” diye bağırdı, birkaç sokak geçtikten sonra. “Beni koruduğunuz için eve rahatça ulaşabildim.”

Ajan şaşkın bir halde, bir kıza bir Kontes’in Brüksel’de kiraladığı muhteşem eve bakıyordu. Doğa, bu gizli polis ajanına cömert davranmamış, akılda kolay kalabilen bir dış görünüş vermişti. Her iki gözü de şaşıydı ve sanki çabuk güvenen insanları uyarmak istercesine bir gözü yaltaklanıyor öteki kinle bakıyordu.

Sessizce odasına giren Liza, hemen soyundu ve değerli günlüğünü çıkardı.

“Bu akşam asla belleğimden silinmemeli,” diye yazdı, “ben, zenginlerin değerlendirmeyi beceremediği her şeyi; bilgiyi, küçük sevinçleri ve açık yürekli neşeyi zevkle tadan, sağlıklı ve ruhsal bakımdan tertemiz insanlar arasındaydım. Kim demiş işçilerin hilkat garibeleri olduğunu? Bu ne iftira! Tüm aşağılanmalara ve haksızlıklara, köleliğe rağmen hepsi de bu iftiradan ne kadar uzaklar. Spartaküs ve Robin Hood: İşte onların ataları. Kont ve kontesten, çarlardan ve efendilerden son derece iğreniyorum. Spinoza’nın sözüydü: ‘İnsanlar, bize zarar verdikleri için değil, yaptıkları haksızlıklarla ruhumuzun ışığını söndürüp içimizdeki kötülüğün başkaldırmasına sebep oldukları için korkunç.’ Ama bazen de bunun tam tersi oluyor. Brüksel’de tanıdığım insanlar, karakterleri ve yaptıkları arasındaki uyumla ruhumuzda iyi olanı keşfederek içimizde parlak bir ışığın doğmasına neden oluyorlar.”

YEDİNCİ BÖLÜM

BÜTÜN ÜLKELERİN PROLETERLERİ,

BİRLEŞİN!

1847 yılında Londra'da 'Adiller Birliği'nin kongresi toplandı. Karl, parasızlık yüzünden kongreye gidemedi. İngiltere'ye, Brüksel İrtibat Komitesi'nden Wolff, Paris İrtibat Komitesi'nden Engels gitti.

Kongrede bir tüzük taslağı hazırlandı ve tartışılmak üzere komitelere teslim edildi; taslak tartışılacak, bir sonraki kongrede son şekli onaylanacaktı. Kongrede, Marx ve Engels'in önerisiyle 'Adiller Birliği'nin adı, 'Komünistler Birliği' olarak değiştirildi.

Birlik, önüne büyük hedefler koyuyordu: Burjuvazinin iktidarını devirmek, proletarya egemenliğini kurmak, özel mülkiyetin olmadığı sınıfsız yeni toplumu oluşturmak.

Eski, "Tüm insanlar kardeştir" sloganı değiştirildi. Bunun yerine kabul edilen yeni çağrı, ilk olarak ilkbaharda, 'Komünist Dergisi'nin ilk sayısında yayınlandı: "Bütün ülkelerin proleterleri, birleşin!"

Kongrenin oturumları çok hareketli geçiyordu. Londra komünistlerinin arasında, Fransız ütopisti Cabet'nin Amerika'ya giderek orada ütopik İkarya ülkesini kurmayı hayal eden sempatizanları da vardı.

Étienne Cabet, yazılarında şöyle diyordu: "Burada biz, hükümetin, dinin, burjuvazinin ve hatta devrimci cumhuriyetçilerin bile baskısı altındayız. Saldırıyorlar, iftira ediyorlar, bizi hem fiziksel hem de moral olarak çökertmek için her yolu deniyorlar. O yüzden, hadi gelin, Fransa'yı terk edelim ve İkarya'ya gidelim." Cabet, okyanusun öte yakasında bir komünist koloni kurmayı öneriyordu; İngiltere'ye Londra Eğitim Cemaati'nde konuşma yapmak için gelmişti, ancak projesi reddedildi.

'Alman-Brüksel Gazetesi', Komünistler Birliği'nin Birinci Kongresi'nden sonra kendisine tamamen net bir devrimci komünist yön tayin etti.

Karl, Avrupa'da olup biten her şeyi dikkatle inceliyor, hızla yaklaşmakta olan devrim fırtınasının belirtilerini görüyordu. Bütün Batı Avrupa'da ticaret ve sanayi krizi derinleşiyordu. Kriz özellikle İngiltere, Almanya ve Fransa'da işçilerin yaşam koşullarını çok ağırlaştırmıştı. Küçük ve orta

işletme sahipleri, işyerlerini kapatıp işçilerin işine son vermek zorunda kaldılar. İşsizlik günden güne arttı. Avrupa'da 1847 yılında tarımsal üretim de verimsizdi; sefalet, yoksulları boğuyordu. Açlık ve ona bağlı olarak hastalıklar baş gösterdi. Almanya ve Fransa'da birçok köyün tüm nüfusu tifüsten ölüyordu. Fiyatlar yükseliyor; tüccarlar ve kapitalistler zenginliklerine zenginlik katıyorlardı, mülk sahibi olmayanlar ise ölmemek için savaşıyorlardı. Açlık sonucu isyanlar patladı. Halk fırınları basıyordu.

Büyük sanayi şehirlerinde, ayaklanmalara gebe grevler yapılıyordu.

Engels, Fransa'dan bildirdi: "Buradaki işçiler, devrime; üstelik birincisinden çok daha radikal ve büyük bir devrime her zamankinden daha çok gereksinim duyuyorlar... Ve zamanı gelince, hükümet ve halk arasındaki çatışma kaçınılmaz olunca, anında sokaklara ve meydanlara dökülecekler, kaldırımları sökecek, sokakları omnibüs, talika ve faytonlarla kuşatacaklar, tüm yan sokaklara barikatlar kuracaklar, her dar, kör sokağı kaleye dönüştürecekler ve karşılarına çıkan her şeyi ezip geçerek Bastille'den Tuileries Sarayı'na yürüyecekler."

Marx ve Engels, Batı Avrupa'da demokratik bir devrimin yaklaştığından kuşku duymuyorlar ve işçi sınıfının devrimci partisini bir an önce ve sağlam bir şekilde oluşturmak için çabalıyorlardı.

Komünistler Birliği'nin Birinci Kongresi'nin sona ermesiyle birlikte Engels, hemen Brüksel'e döndü. Karl'la birlikte, Birliğin yerel örgütünü, Komün'ü organize etti. Marx, Komün başkanı seçildi.

Havanın pırıl pırıl berraklaştığı, dar evlerin kiremit çatıları gibi kızaran yaprakların ve kestane dallarının rüzgârda sallandığı, ıhlamur ağaçlarının yapraklarını döktüğü eylül sonunda, Karl, annesinin akrabalarından birinin ölümünden sonra kendisine düşen mirası almak üzere Hollanda'ya gitti.

Friedrich, Brüksel'de kalmıştı. Bir sabah, beklenmedik bir ziyafet davetiyesi aldı. Devrimciler, polisin şüphesini çekmemek için toplantılarını, otellerde kiraladıkları salonlarda veya meyhanelerde ziyafet adı altında gerçekleştiriyorlardı. Ama Engels bu seferkinin alışılandan farklı bir görüşme olacağını anladı. Onu davet eden Bornstedt'ti.

Adalbert von Bornstedt, 'İşçi Komitesi'nden ve özellikle Marx ve Engels'in bu komite içindeki faaliyetlerinden duyduğu rahatsızlığı artık

gizlemiyordu. Gazeteyi Karl'ın yönetimine bıraktığında bu sonuçları kestirememişti. Marx ve Engels, komünizmin sönmeyen canlı ateşini onun yardımıyla alevlendirmişlerdi!

Adalbert ve Alman kolonisinden bazıları –politik kararsızlıklarından dolayı birçok kez Marx ve Engels'in saldırılarına maruz kaldıkları için kırılan varlıklı insanlar ve Zeiler, Heilberg vs. gibi yorgun demokratlar– başka bir birlik, daha ılımlı ve daha düzeyli bir birlik kurup 'İşçi Birliği'nin temellerini sarsmaya ve bununla Marx'ın etkisini azaltmaya karar vermişlerdi.

Bu günlerde Bornstedt bunalıma girmişti ve alçıdan bir maskeyi andıran ifadesiz yüzü sanki daha bir uzamıştı. İlk defa, bir dizi ayak oyununa karşın bazı insanların ayağını kaydıramamış ve kazdığı çukura kendisi düşmüştü. Çıkardığı 'Alman-Brüksel Gazetesi' üzerindeki kontrolü elden kaçırmakla kalmayıp 'İşçi Birliği'nde de hiçbir etki yaratamamıştı. İnsanların güvenini kazanmak ve onu kendilerinden biri olarak kabul etmelerini sağlamak için 'Alman İşçi Birliği' kütüphanesine yirmi altı kitap ve yirmi yedi coğrafya haritası hediye etmesi de işe yaramamıştı. İşçiler, hediyeler için teşekkür etmişlerdi, o kadar. Yaptığı bağıştan ötürü, ona onur üyeliği vermemişlerdi; birliğin yöneticisi yapmamışlar, büstünü de dikmemişlerdi.

Tam tersine, Bornstedt kendisini daha fazla beğendirmeye çalıştıkça işçilerin kuşku ve güvensizliği artmıştı. Sağlam içgüdüleri, dost görünmeye çalışan bu adamın kendilerine tepeden baktığı konusunda onları uyarıyordu.

Bornstedt'in Birliğe üyelik başvurusu, sıradan bir mobilyacı, arabacı veya herhangi bir zanaatkârınki gibi, onun gazetesinde matbaa işçisi olarak çalışan Karl Wallau'nun raporu doğrultusunda tartışmaya konulacaktı. Adalbert kuduruyordu, diğer 'isyancıları' da toplayıp Birliği sırtından hançerlemeye karar verdi. Uygun zamanı kolluyordu, Marx'ın özel sorunlarından dolayı Hollanda'ya gidişini fırsat bilip harekete geçti.

Engels, evden çıkmadan önce giysilerini, yatağını ve yazı masasını düzenlerken bunları düşünüyordu.

Karl'ın tam tersine Friedrich, son derece düzenliydi. Çalışma masasında, dolabında, kitaplığında tam bir düzen hâkimdi. Karl, yazı yazarken etrafındaki her şey onun düşünmesine boyun eğerdi: Kitaplar, divit ve

kurşunkalemler sağa sola dağılır, sanki bir kasırga her şeyi parçalayıp dağıtmış olurdu. Engels'in ise, tersine, çalışma ortamına mutlak bir tertiplilik hakimdi. Asla, kitaplarını dağıtmaz, kendisine o an gerekmeyen kâğıtları bir tarafa atmaz, çok içtiği puroların külünü masa üzerine, pencere kenarına, koltuk kenarlarına saçmazdı.

Friedrich'e hizmet eden her eşya, sanki hiç dokunulmamış gibi yerli yerinde durmaktaydı; kitap yığını özenle düzenlenmişti, numaralanmış defterler daima el altındaydı. Ancak, bu iki insanın, bu denli farklı alışkanlıklara sahip olması, dostluklarını engellemiyordu.

Engels, böyle bir ziyafeti gerektirebilecek bütün nedenleri aklından geçirirken Bornstedt'in entrikaları konusundaki şüphelerinde haklı olduğuna kesinlikle kanaat getirerek derhal önlemler almaya karar verdi. Friedrich, 'Lupus'-Wilhelm Wolff'a gitmek üzere aceleyle kalktı. Karl Wallau da oraya geldi.

Birliğin Başkanı ve Sekreteri Friedrich'le birlikte, ziyafete kendileri dışında birkaç işçinin de gitmesine karar verdiler. Her şeye hazır olmak ve Belçikalılar'ı burjuva demokratlara karşı korumak gerekiyordu. Bu amaçla 'Alman İşçi Birliği'nden otuz kişi, gitmeye hazır olduklarını bildirdi.

27 Eylül Pazartesi günü, Wolff, Bornstedt'in niyetini öğrendi. Girişimciler, uluslararası bir 'Demokratik Birlik' örgütlemeyi tasarlıyorlardı. Bu birliğin fahri başkanı olarak yaşlı, yaşlı olduğu kadar da ünlü olan, Belçika Devrimi'ne katılmış yetmiş dokuz yaşındaki General Mellinet düşünülmüştü. Birliğin fiili başkanı olarak ise, güzel konuşmacı, yetkin Belçikalı avukat Jottrand belirlenmişti. İki başkan yardımcısından birisi Alman ve tercihen işçi olmalıydı.

Engels, başkan yardımcılığına hemen Karl Wallau'yu önerdi ama kabul edilmedi çünkü uluslararası birliğin yönetimine seçilmek için Fransızca konuşmak şarttı. Oysa matbaa işçisi Wallau, Fransızca bilmiyordu. Friedrich, ortak davanın çıkarları için Wolff'u Wallau'nun yerine geçmesi için ne kadar ikna etmeye çalıştıysa da başaramadı.

“Başkan yardımcısı sen olmalısın, Engels,” diye ısrar ediyordu Wilhelm.

“Maalesef, ben çok fazla genç görünüyorum.”

“Bu, ret sebebi olamaz. Her türlü tesadüfle karşılaşabiliriz. Bornstedt gibi usta entrikacılar ve onun kafaladıklarıyla uğraşmak zorunda kalacağız. Ama sen onunla baş edebilirsin.”

Engels sonunda kabul etti.

Ziyafet için uzun ve dar Hukuk Meydanı’ndaki Liégeois meyhanesinden bir salon tutulmuştu.

Gecenin baş düzenleyicisi ve ev sahibi von Bornstedt, toplantı saatinden çok önce gelmiş, yan yana getirilen masaların oluşturduğu ‘L’ şeklindeki iki uzun sıranın üzerine, onun isteği doğrultusunda çiçek dolu vazolar, meyveler ve içkiler yerleştiren garsonlara emirler yağdırıyordu. Nihayet davetliler de geldi. Polonyalılar, İtalyanlar, Belçikalılar, Almanlar. Engels ve arkadaşlarını gören von Bornstedt, kapıldığı endişeyi belli etmemek için epey gayret sarf etti.

“Bornstedt’e bak,” dedi Friedrich, Wolff’a, “Burada konuklar arasında birinden diğerine koşarak nasıl da yaltaklanıyor. Büyük olasılıkla entrikalar çeviriyor.”

En sonunda yüz yirmi misafirin tümü de masalara oturdular ve kadeh kaldırmaya başladılar. Ayağa kalkılarak, özgürlük savaşçıları, kardeşlik ve eşitlik için içildi. Ziyafette bulunan tek Rus, devrime ve despotizmin yıkılışına kadeh kaldırmayı önerdi.

Güzel başını geriye atan Engels, Büyük Fransız Devrimi anısına kadeh kaldırdı. İsviçreliler İtalyanlarla kadeh tokuşturuyor, Almanlar Polonyalılarla, Fransızlar da coşkulu bir şekilde Belçikalılara sarılıyorlardı. Konuşmacılar; Flamanca, Fransızca, Almanca, Lehçe konuşarak İngiliz, Rus, Belçika ve Alman halklarına sesleniyor, onları birleşerek hak ve özgürlüklerini kazanmaya çağırıyorlardı.

Etrafındaki insanların iyiniyetinden, içini bürüyen anılardan ve şaraptan coşkuya kapılan beyaz saçlı zayıf Polonyalı mülteci Zaleski, abartılı bir duygusallıkla ellerini savurarak Almanlara döndü ve onları birleşmeye davet etti.

“Zavallı Polonya’nın ve büyük, asil, şiirsel Almanya’nın birliğine!” diye sözünü bitirdi.

Duygularına daima hakim olmayı başaran Joachim Lelewel ağlamamak için kendisini zor tutuyordu. Her mülteci, uzaklardaki yurdunu gözünün önüne getiriyor ve bir gün yurdunun özgürlüğe kavuşacağını ümit ederek güç alıyordu.

Konuşmalar bitip, tatlılar yenip kahveler içilirken, von Bornstedt, örgütlenme komitesi üyelerini seçmek için oylamaya başlamak gerektiğini bildirdi ve Almanca dışında dil bilmediği gerekçesiyle daha önce, bizzat kendisinin adaylığına karşı çıktığı Karl Wallau'yu Alman tarafının başkan yardımcılığına aday gösterdi. Wilhelm Wolff hemen kalktı ve Engels'i önerdi. Orada bulunanlar bu ismi gürültülü alkışlarla karşıladılar. Buna çıldıran von Bornstedt'e yapmacık bir şekilde gülümsemekten başka bir şey kalmıyordu.

Engels'e yüksek sesle "Sevgili oğlum," diye seslenerek kadeh kaldırdı: "Başarınız karşısında sevincim sonsuz."

"İnsanlar, bazen kötü bir oyunda memnuniyet maskesi takınmak zorunda kalır," dedi Friedrich'in yanıbaşında bu sahneyi izleyen Wolff.

Seçimler pürüzsüz ve hızlı bir şekilde tamamlandı.

Ziyafetin ertesi günü tesadüfen von Bornstedt'in 'İşçi Birliği'ne üyeliği karara bağlanacaktı. Engels, 30 Eylül'de durumu Marx'a şu şekilde bildirdi: ".. Daha sonra Bornstedt'in durumunun ele alınması gündeme geldi... Sözü ilk olarak Hess aldı ve Bornstedt'e pazartesi günü yapılan toplantı hakkında iki soru yöneltti. Bornstedt... yalan söyleyerek kurtuldu, Hess ise o kadar güçsüzdü ki, kendisini satisfait[28] ilan etti. Jung, birlikteki konuşmasından dolayı özel olarak Bornstedt'e saldırdı... Daha birçok kişi konuştu. Kısaca, zaferden sarhoş olan von Bornstedt, safların önünden geçmek zorunda kaldı. İşçiler ona çok kötü davrandı ve o kadar şaşırmıştı ki, –kitap hediye ederek her şeye karşı kendisini güvence altına aldığını düşünen o– ancak kötü, kararsız ve kaçamak cevaplar verebildi... O zaman sözü ben aldım ve bütün entrikasını açığa çıkardım... Bornstedt'in tüm kurnazlıklarını tek tek yalanladım ve en sonunda şöyle dedim: Bornstedt bize karşı entrikalar düzenliyor, bize rakip çıkmak istiyordu ama biz kazandık ve bu yüzden şimdi onu birliğe alabiliriz. Konuşmam esnasında –bu, şimdiye dek yaptığım en güzel konuşmaydı– sık sık alkışlarla sözümü kestiler, ve özellikle şunu söylediğimde: Bu baylar sanıyorlardı ki, zafer artık

onlarındır; çünkü onların başkan yardımcısı olan ben, buradan gidiyorum; ama düşünemediler ki, aramızda bu konumu hak eden birileri daha var – burada, Brüksel'de, Alman demokratlarını temsil edebilecek tek kişi Marx'tır– bu sözlerime gürültülü alkışlar eşlik etti... Tüm bu olaylar sırasında bizim işçilerimiz mükemmel bir tutum gösterdiler... Bornstedt'e karşı aşırı soğuk ve acımasız davrandılar ve konuşmamı bitirdiğimde onu ezici çoğunlukla düşürmek işten bile değildi. Ama biz daha kötüsünü yaptık, onu bütün rezilliğiyle kabul ettik. Bu olay Birlik'te mükemmel bir izlenim yarattı; bizim işçilerimiz ilk defa bir rol oynadılar, bütün entrikalara rağmen mitinge sahip çıktılar ve karşılarında hava atan bir adamı doğru yola getirdiler. Sadece birkaç satıcı vs. memnuniyetsizlik gösterdi ama kitleler bizi coşkuyla destekliyorlardı. Birleştikleri zaman nasıl bir güce sahip olacaklarını hissettiler."

Bununla birlikte Engels, kısa bir süre sonra Brüksel'den ayrılmak zorunda olacağını göz önünde bulundurarak, Jottrand'a, Demokratik Birlik'in başkan yardımcılığı görevinden çekildiğini bildiren bir mektup yazdı.

"... Alicenap bayım! Birkaç aylığına Brüksel'den ayrılmak zorunda olduğumdan, bu ayın 27'sinde yapılan toplantının bana verdiği görevi yerine getirme imkanım yok. Bu nedenle, Uluslararası Demokratik Birlik'in örgütlenmesiyle ilgili faaliyetleri yürütecek olan komiteye Brüksel'de oturan bir Alman demokratı davet etmenizi rica ediyorum. Brüksel'deki Alman demokratları arasından birini size önerme cüretinde bulunacağım. Eğer kendisi toplantıda bulunsaydı beni seçmekle şereflendirdiğiniz göreve seçileceğinden kuşku duymadığım Bay Marx'ı öneriyorum. Derin inancıma göre Bay Marx, komitede Alman demokrasisini temsil etmeyi en çok hak eden kişidir. Bu durumda Marx benim yerime geçmiş olmuyor; tersine, ben zaten, toplantıda Marx'ı temsil ediyordum. "

Demokratik Birlik'in kuruluşundan bir buçuk ay sonra Marx ve Imbert başkan yardımcılıklarına seçildiler. Yaklaşık altmış Belçikalı, Polonyalı, Fransız ve Alman demokrat, bu birliğin tüzüğünü imzaladı. Marx'ın dışında imzalayan Almanlar Georg Weerth, Mosess Hess, Wilhelm Wolff, Ferdinand Wolff, Stephan Born ve Adalbert von Bornstedt'ti.

Stock ve Krasotzki, 'Demokratik Birlik'in toplantılarında sıkça karşılaşıyorlardı. Paris'te Vaugirard sokağındaki, fayton ustasının dul karısının küçük evinde bir zamanlar birlikte keyifli anlar geçirdikleri, çabuk

sinirlenen, iyiniyetli Pietro Diverolli’yi ve yaşama sevinciyle dolu Étienne Cabien’i anıyorlardı. Ayrıldıktan beri ne Fransız ne de İtalyan kendilerini bir tek kez bile aramamıştı. Aslında Stock, mektup yazmak için sabırsızlanıyordu. Ama kendi okuryazarlığından kesin olarak emin olamıyor, gururundan ötürü de bunu belli etmek istemiyordu. Bunun tam tersine Sigizmund Krasotzki, mektup yazarak eğleniyordu. Vaugirard sokağındaki eski arkadaşlarına iki kez yazmış ama bir cevap alamamıştı. Belki de, ‘Genç İtalya’ partisi üyesi Diverolli İtalya’ya gitmişti; Cabien de ev değiştirmiş olabilirdi.

Verdiği matematik ve keman dersleri, Sigizmund’un, Joachim Lelewel’in verdiği görevleri yerine getirmesine engel olmuyordu. Joachim Lelewel, hastalığına ve ileri yaşına rağmen, 1830 Polonya Devrimi’nde yer almış ve özgürlük idealine sadık kalmış birçok insanla irtibat halindeydi. Dünyanın birçok ülkesine dağılmış olan Polonyalı mülteciler ve Polonya’daki arkadaşları ona bütün önemli olayları bildiriyorlardı. Devrimci komitelerde yer alan Lelewel ‘Demokratik Birlik’in de en aktif yöneticilerinden biriydi. Lelewel’in işlek zekâsı onun her emekçiyle ortak bir dil bulmasını sağlıyordu. Kürsüde de çok iyi konuşuyordu. Böyle zamanlarda sanki ihtiyarlık bile, bu güçlü, hırslı adamın karşısında korkup geriliyordu.

***

Belçika’nın modern tatil kasabası Ostende’de kalan Kontes, Liza’yı yanına çağırdı.

Kız, bir sera gibi envai çeşit çiçeklerle dolu süslü özel bölmenin kapısından girer girmez, başını ağrıtacak önemli bir şeyler olduğunu hissetti. Çiçeklerin keskin ve ağır kokusu başını döndürüyordu.

Birbirine yakın küçük fare gözleri, incecik dudakları ve basık, dar yüzüyle Kontes ayağa kalktı ve kin dolu bir şekilde konuştu:

“Çağımızda yönetim, gazetecilerin ve hukukçuların, tüccarların ve Rothschild’lerin eline geçmişken, insanları taciz eden gazeteler parasız bile dağıtılırken, genç insanların iyi bir şeyler yapmalarını bekliyor değilim. Paris’te bir faytoncu ‘Omnibüs’ gibi bir pleb adı taşıyan bir gazeteyi bana kakalamaya çalıştı. Beni hizmetçi sandı herhalde, çünkü artık yoksullar dışında, böyle zavallı atlara koşulmuş sandıklar içerisinde kim yolculuk

yapıyor ki? Ve o an Fransa'yı yine korkunç bir anarşinin beklediğini anladım. Zavallı asiller... Ama yaşamını sürdürmek için maddi imkanlardan yoksun olan sizin gibi genç bir kızın davranışları, beni olacaklar konusunda uyarmış olmasına rağmen yine de bu kadar küçük düşüp ayaktakımıyla ilişkiye geçeceğini tahmin etmiyordum. Bu, benim aldığım ilk ders değil. Bakunin de uçuruma yuvarlandı işte!" Kontes, sanki elinde bir fare ölüsü tutuyormuş gibi tiksintiyle, masanın üzerinde duran Liza'nın günlüğünü iki parmağının ucuyla aldı. Sonra da defteri yere fırlatarak bağırmaya başladı: "Hayır, itiraflarınızı size okuyacak gücüm yok. Sizin öğütlediğiniz bütün bu iğrençlik! Hangi pislik yerlere gitmemişsiniz ki, hangi haydutlarla akşamlarınızı geçirmemişsiniz ki! Eugene Sue'nun 'Paris'in Gizemleri' romanı bunların yanında hiç kalır!"

Liza eğildi ve hışma uğrayan günlüğünü yerden aldı.

Kontes biraz sustuktan sonra yine başladı:

"Siz herhalde bir kontesin başkalarının günlüklerini gizlice okumaması gerektiğini düşünüyorsunuz. Ama ben bir anneyim ve efendisine sadık biriyim! Eğer Rusya'da olsaydık bunu mutlaka gerekli yerlere bildirirdim. Ama maalesef burada, gereğinden fazla yumuşak I. Leopold'un topraklarında bulunuyoruz. Gerçek monarkları tahttan düşüren pleb isyanlarından sonra örneğin Leopold veya yeğeni İngiltere Kraliçesi Victoria gibi şimdiki yöneticilerin, kendilerini tahta çıkaran tüccarlara birçok yönden benzemelerine şaşmamak gerek. Unutmamalı ki, Belçika Kralı, Louis-Phillippe'in kızıyla evli. Eminim ki, karısı Louise de Orléans basit bir burjuva ve çamaşırcının getirdiği çamaşırları kontrol edecek kadar küçük düşüyor ve kraliçe olmayı hak etmiyor. Sadece Rusya'da gerçek imparatorların hanedanlığı korunuyor hâlâ. Ben tahtın koruyucusuydum ve hâlâ da öyleyim, safkan bir asilim. Oysa siz benim köylüm Fekluşka'dan bile daha aşağılıksınız. Zavallı babanızın ölmesine neden olacağımı bilmeme rağmen çocuklarımı ve hizmetçilerimi daha fazla bozmanıza izin veremem. İşte hesabınız. Sokağa, güçlü proleterlerinizin yanına gidebilirsiniz. Dünyaya sadece felaketler getiren şu korkunç, iğrenç pleblere, sanırım siz böyle diyordunuz."

Ve Kontes, Liza'ya bir tek söz söyleme fırsatı bile vermeden büyük bir çalımla odadan çıktı. Liza için, masanın üzerine bırakılan az miktardaki parayı almak ve mütevazı eşyalarını toplamaktan başka yapılacak bir şey

kalmamıştı. Nereye gidebilirdi? Çökmüş halasının evinde yatan felçli babasının yanına, Rusya'ya gidemezdi. Liza, fazla düşünmeden, Brüksel'e, güvenilir dostlarının yanına gitmeye karar verdi.

***

Hüzünlü bir sonbahar akşamı Karl, Londra yolculuğuna ara verip Ostende'de durdu. Engels onu, garın hemen yanında, havuzun karşısındaki 'Taç' otelinde bekliyordu. Ertesi gün iki arkadaş (Jenny onları küçük liman gemisine kadar yolcu etmişti) Dover'a gitmek üzere yola çıktılar. Karl, 1830 Polonya Devrimi'nin yıldönümü dolayısıyla düzenlenen toplantıda 'Demokratik Birlik'in özel temsilcisi olarak konuşacaktı. Daha sonra Friedrich ile birlikte, Komünistler Birliği'nin İkinci Kongre toplantısına katılacaklardı. Bu kongrede tüzük kabul edilecek, yeni program üzerine tartışılacaktı.

Polonya onuruna yapılan toplantı, 'Alman İşçileri Londra Eğitim Birliği'nin toplantı salonunda gerçekleşecekti. Birlik, yedi yıl önce öğretmen Schapper, ayakkabıcı Bauer ve kısa bir süre önce Brüksel'e ziyarete gelen saatçi Moll tarafından kurulmuştu.

Toplantıya katılanlar Marx'ı tanıyorlardı ve onu taşkın bağırışlar, gürültülü alkışlarla karşıladılar.

"Hiç şüphesiz, eski Polonya yok oldu," dedi Karl, kürsüye çıktığında. Güçlü sesi salonun her köşesine ulaşıyordu. Konuşmacının esmer yüzü ve parıldıyan gözleri, orada bulunanların tüm dikkatlerini mıknatıs gibi çekiyordu. "Ve biz onun tekrar doğmasını en az isteyenlerdeniz. Ama yok olan sadece eski Polonya değil. Eski Almanya, eski Fransa, eski İngiltere; tüm eski toplumlar ömrünü doldurdu. Bu toplumda kaybedecek hiçbir şeyleri olmayanlar için eski toplumsal yapının yok oluşu da bir kayıp değildir; günümüz ülkelerinde bu durumda bulunanlar ezici bir çoğunluğu oluşturuyor."

Daha sonra, Karl, baskı altında bulunan emekçilerin kurtuluşunun proletaryanın burjuvaziye karşı zaferiyle bağıntılı olduğunu ve işçi sınıfının, ilk olarak hangi ülkede başarıya ulaşırsa ulaşsın, diğer tüm ezilen halklara yardım edeceğini anlattı. Eğer İngiltere'de Chartistler iktidarı ele geçirirse,

bu, ülke farkı gözetmeden bütün diğer proleterlerin yani tüm ulusların kurtuluşunun başlangıcı olacaktır.

Karl, onaylayıcı bağırışların eşliğinde konuşmasını bitirdiğinde ‘Kardeş Demokratlar’a, ‘Demokratik Birlik’in mesajını verdi.

Oturumun sonunda, divan başkanı, Brüksel Birliği’ne gönderilecek olan cevabı okudu: “Sizin temsilciniz, bizim dostumuz ve kardeşimiz Marx, toplantıda bulunmasının ve mesajınızın okunmasının ne denli coşkuyla karşılandığını size anlatacaktır. Tüm gözler sevinçle parladı, tüm dudaklar sevinçle selamladı, tüm eller temsilcinize kardeşçe uzandı... Karşılıklı dayanışma önerinizi içtenlikle ve sevinçle kabul ediyoruz. Birliğimiz artık iki yıldır varlığını sürdürüyor ve ‘Tüm insanlar kardeştir’, birliğimizin sloganıdır. Birliğin kuruluş yıldönümünde, bütün ulusların demokratik kongresinin yapılması önerisinde bulunduk ve sizin de aynı öneriyi dile getirdiğinizi öğrendiğimizde çok sevindik. Halkların birliği, kralların birliğini yenmelidir... Şundan eminiz ki, ortak kardeşliğin gerçekleşmesi için yüzümüzü gerçek halka, proletaryaya, çağdaş toplumsal sistemin baskısı altında her gün kan ve ter dökenlere dönmeliyiz. Kulübelerden, çatı katlarından veya bodrumlardan; tarladan, fabrikadan, atölyeden çıkan insanlığın seçkin kurtarıcıları ve kardeşlik abideleri artık aynı yolda yürüyor.”

Daha sonra kürsüye çıkan Engels güçlü ve berrak bir sesle, “başka ulusları baskı altında tutmaya çalışan hiçbir ulus özgür olamaz,” dediğinde, İngilizler, Polonyalılar, Fransızlar, Belçikalılar, Almanlar ve İtalyanlar onun sözlerini coşkuyla onayladılar. Bu toplantıya katılan değişik ulusların temsilcileri, çok yönlü tam bir dayanışma önerisini sevinçle kabul ettiler. Harney ve Engels, toplantı adına İngiliz ‘Kuzey Yıldızı’, Fransız ‘Reform’ ve ‘Alman-Brüksel Gazetesi’ adlı demokratik gazetelerin selamlanmasını önerdikleri zaman, üç büyük alkış kasırgası koptu. Orada bulunanların hepsi ayakta ve şapkasız olarak Marseillaise’i söylemeye başladılar. Bütün bu sıradan insanların sesleri, tıpkı yürekleri gibi birleşiyordu.

Polonya onuruna düzenlenen toplantıdan hemen sonra aynı salonda, Komünistler Birliği’nin İkinci Kongresi başladı.

Marx ve Engels, komünistlerin çıkıp bütün dünyaya, görüşlerini, çabalarını ve hedeflerini açıkça ilan etmelerinin zamanının artık geldiğini

düşünüyorlardı.

Marx konuşuyordu:

"İktidardaki rakipleri tarafından komünistlikle suçlanmayan bir muhalefet partisi gösterilebilir mi? Muhalefetin daha ilerici temsilcilerini olduğu kadar kendi gerici rakiplerini de komünizm suçlamasıyla aşağılayarak damgalamayan bir muhalefet partisi var mı?"

Komünizm bir güç haline gelmişti ve hakkındaki iftiralara, uydurmalara karşı bizzat partinin programı ortaya konmalıydı ve komünistlerin, gizlice toplanan komplocular değil, açıkça mücadele eden kişiler olduğu belirtilmeliydi.

Londra'da bir araya gelen bütün komünistler, bu görevin ancak Marx ve Engels tarafından yerine getirilebileceğinde hemfikirdiler. Program konusundaki ateşli tartışmalar on gün sürdü. Marx ve Engels'e, komünizmin ilkelerini bir manifesto şeklinde açıklama görevi verildi.

Manifestoya isim olarak önerilen 'İman yemini' ve 'Amentü' rededildi. Engels, bu temel belgeye 'Komünist Partisi Manifestosu' adı verilmesini önerdi. Karl da onu destekledi.

Gaz fenerleriyle aydınlatılmış basık tavanlı büyük salonda birçok farklı alandan gelen işçilerin arasında terzi Friedrich Lessner de vardı. Alman komünist, daha önce uzun süre gezginlik yapmış ve çok acılar çekmişti.

Lessner de kongrede bulunan birçok kişi gibi, gözlerini 'Komünistler Birliği'nin genç yöneticilerinden alamıyordu. Karl yaklaşık otuz yaşındaydı, Friedrich ise, ondan iki yaş daha gençti. Olgunluğun muhteşem yaşı. Karl, geniş omuzlu, sağlıklı bir vücuda sahipti, enerji doluydu. Engels, özgüveni, hareketlerinin hızı ve düzgün yapısıyla dikkat çekiyordu. Marx'ın anlatımı, kısa, mantıklı, anlaşılırdı; asla gereksiz sözcükler kullanmazdı. Her cümlesi, çürütülemez kanıtlardan oluşturulmuş mantıksal zincirin bir halkasıydı. Engels, yeri ve zamanı geldiğinde şakalaşmayı seviyordu, özlü ve kararlı bir şekilde konuşuyordu. Heyecanlandığında hafiften kekeliyordu. Ondaki her şey doğasının olağanüstü yeteneğini açığa vuruyordu. Yaşama sevinciyle doluydu, gerçeğe düşkündü.

Karl ve Friedrich, insanları iyi tanıyorlardı; Lessner, bu kanaate onların yüzlerini ve hareketlerini izleyerek, konuşmalarını dinleyerek varmıştı.

Terzi, Marx’ın ağzının kenarlarındaki kararlılık ve gücün belirtisi olan alaycı çizgileri fark etmişti. Bu kararlılık ve güç, Marx’ın düşmanlarını öylesine çok korkutuyordu ki.

İki arkadaş Brüksel’e gitmeden önce Manchester’e uğradılar. Friedrich, babasının isteği üzerine, İngiltere’ye her gittiğinde Manchester’e de uğruyordu. Karl, iki yıl önce İngiltere’ye ilk geldiğinde olduğu gibi, Londra’daki Britanya Müzesi’nin (British Museum) okuma salonunda çalışmak için bir kez olsun fırsat bulamadı. Ama buna karşılık Manchester’de, Friedrich ‘Ermen ve Engels’ firmasının bürosunda bulunurken Marx, tanıdığı Chatman şehir kütüphanesinde saatlerce kalıyordu.

Sürekli yağmurlardan insanda hep ıslakmış hissi uyandıran ve birkaç küçük kulesi olan Manchester’in gri kütüphane binasını sık dallı sarmaşıklar çepeçevre sarmıştı. Marx, penceresi rengarenk camlı oval salonların birinde, bu güzel, samimi ve sessiz ortamda, kare şeklindeki çalışma masasında oturmayı seviyordu. Saçları biraz kızıla kaçan, aşırı zayıf, son derece kibar olan kütüphaneci Thomas Jones, kütüphanenin kitap hazinesine tümüyle vakıftı. Sürekli kütüphanede bulunmasına rağmen hiç göze görünmemeyi başarıyordu, inanılmaz bir hız ve ustalıkla, elindeki çok sayıda kitapla dahi, üst raflara ulaşan küçük merdiveni tırmanıyordu. Ayaklı bir katalog ve kılavuz gibiydi. Karl ve Friedrich, uzun süredir, bu adama gerçekten hak ettiği saygıyı gösteriyorlardı.

Jones, Marx’ı görünce, sanki daha dün ayrılmışlar gibi selam verdi, oysa son görüşmelerinden bu yana iki yıl geçmişti. Karl’ın iki yıl önce kendisinden istediği kitapların birisini bile unutmamıştı. Kibar bir şekilde sordu:

“Mister Marx; Owen’i, Tooke’u, Sadler’i incelemeye devam edecek mi, yoksa geçen yıl olağanüstü bir hızla bir buçuk ayda çıkardığı notlar yeterli mi?”

Marx, bu sefer de Manchester’de kaldığı süre içerisinde çok sayıda kitap okudu. Godwin’in ‘Siyasal Adalet’ini de inceledi. Owen, teorisini

oluştururken bu kitaptan önemli ölçüde etkilenmişti. Çok iyi eğitim almış, cesurca düşünen Godwin, yaşamının büyük bir bölümünde, kendi özel yolunda yürüyerek yalnızlığa mahkûm olmuştu.

Onun ‘Siyasal Adalet’ kitabının fiyatı astronomikti: 60 şilin. Ama yine de Parlamento çevrelerinde bomba etkisi yaratmıştı. Kitabı okuduğunda William Pitt adeta kudurmuş, ancak “fiyatı 60 şilin olan bir kitap, seslendiği kesimin zihnini bulandıramaz, çünkü bu kesimin maaşı üç şiline bile ulaşamıyor,” kararına vardıktan sonra sakinleşmişti.

“Varoluş, bilinci belirler ve insan karakterini şekillendirir,” diye yazmıştı ünlü kitabında, d’Holbach ve Locke’un öğrencisi Godwin.

“Erdem ve günah doğuştan gelen özellikler değildir; koşulların ürünüdür. İçgüdü ve kalıtım eğer varsalar bile insanların şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamazlar...” “Birbirlerine bağlanan insanlar akıllarının buyruğuna göre davranmadıkları sürece evlilik ahlaki değildir...” “Nesneler, en verimli olacakları ellerde olmalıdır...”

Godwin’in bu olağanüstü düşünceleri Marx’ın hoşuna gitti.

Godwin de, Thomas Paine gibi her iktidarı baskıcı olmakla suçluyordu ve sadece monarşiyi değil, her tür egemenlik sistemini reddediyordu. Godwin’e göre, ideal sistemi sadece komünizm temsil ediyordu ama onu da ancak mantıksal ve ahlâki bakımdan çok gelişmiş bir toplum gerçekleştirebilirdi.

Godwin’in kitabı yüksek fiyatına rağmen şimdiye dek görülmemiş bir tiraj yaptı. Cumhuriyet ve dünyayı değiştirme hayallerinden, devrim ve savaşlardan sarsılan gençliği heyecanlandırıyordu. Byron, bu kitabı, Oxford Üniversitesi’ndeki konforlu dairesinde severek okurken, Shelley de, Eton’daki öğrenci sıralarında gizlice inceliyordu. Shelley hayatının sonuna dek Godwin’in öğretisine sadık kaldı.

Godwin’in eşi, kadınların eşitliği için mücadele eden ünlü Mary Wollstonecraft’tı. Onun ‘Kadın Haklarının Bir Savunusu’ kitabı, feminizmin İncili olarak görülüyordu.

Marx, puro içmek için koridora çıktığında, çoğu zaman, filozofça konuşmayı seven Mister Jones’a yakalanıyordu. Karl onun ilginç

monologlarını genellikle sabırla dinliyordu. Bir seferinde Jones, yaşamın ‘faniliklerin fanisi’nden başka bir şey olmadığını ispatlayarak sararmış parmağını kaldırdı ve Marx’a şu soruyu sordu:

“İnsan neden ibarettir ki?”

Ve Karl’a ağzını açma fırsatı vermeden kendi sorusunu yine kendisi cevapladı:

“Bilimadamlarının kısa bir süre önce yaptıkları hesaplamaya göre, günümüzde ortalama bir İngiliz şunlardan oluşuyor: On galon su, yedi kalıp sabun yapılabilecek kadar yağ, dokuz bin kalem ucuna yetecek kadar kömür, orta büyüklükte bir çivi yapılacak kadar demir, küçük bir kümese badana yapılacak kadar kireç, çok az miktarda magnezyum ve bir köpeği pirelerden kurtaracak kadar kükürt. İddiaya girerim ki bütün bu maddeleri pazardan, beş şiline alabilirim. İşte insanın fiyatı!”

Marx, insan üzerine yapılan bu değişik değerlendirmeye uzun süre güldü.

***

Karl Marx, İngilizlerin yaşam tarzını ve değer yargılarını dikkatle gözlemliyordu.

İngiltere, son derece kalıplaşmış bir yaşam tarzı içinde hareket alanı bulan sıradan bireyciliğin beşiğidir. Artık incileri dökülmüş ‘bağımsızlık’ sözcüğü, Kraliçe’nin yurttaşları tarafından, komşunu tanımayabilmek biçiminde algılanır. Mister Brown, kırk yıl duvar duvara yaşadığı kapı komşusu Mister Smith’i tanımamakla gururlanır.

Marx ve Engels, çevrelerindeki insanlarla ilişkilerinde neşeli, samimi ve doğaldılar. En kapalı ruhlar bile onların karşısında doğal bir şekilde, farkında olmaksızın açılırdı. En ciddi küçük burjuvalar onları evlerine davet ederler ve şöyle derlerdi:

“Tanrı’ya şükür, komşuların yardımına ihtiyaç duymadık bugüne kadar, çünkü bağımsız olabilecek kadar imkanlara sahibiz. Evlerimizde, bizi borç istemek ve birbirimizi engellemek zorunda bırakmayacak her şeyimiz var. İnsanlar rastlantı eseri bir araya gelirler, ama rastlantı, onların tanışmalarına neden olamaz.”

Böylece, komşusunun evlendiğini, çocukları doğduğunu en son öğrenen Mister Brown oluyor, parlak silindir şapkalı, ceketli iki beyefendinin cenaze arabasıyla Mister Smith'in tabutunu mezara götürdüklerini fark etmiyor...

Kibirli suskunluk, küçümseyici sakinlik, kırıcı umursamazlık, insanların başlarının üzerinden ötelerde gezinen, sıkılmışlığı belirten bakışlar... Kendini beğenmişliğin tüm bu belirtilerini, İngilizler, ancak kendi yakın çevreleriyle oldukları zaman göstermezler. Bu, denenmiş bir kalkandır ve özel yaşamlarına dıştan gelebilecek müdahalelerin, fazladan yükümlülükler doğuran rastlantısal tanışmaların önünü keser.

Borç verme ve borç alma! İşte budur burjuvazinin kutsal sloganı, yol gösterici, sağlam işareti.

Varlıklı bir Britanya yurttaşının evi, kanunlarca da güvencelenmiş bir dokunulmazlığa sahiptir, bir feodalin kalesi gibi korunaklıdır. İngiliz burjuvası, konutunun bu 'özgürlüğü' için uzun ve çetin mücadeleler vermiştir. Yeterli nedenleri olmadıkça ne polis ne de şehrin Belediye Başkanı bile evin efendisinden izin almadan adımını eşikten içeri atamaz.

Küçük burjuvanın müstakil 'sarayı'nın –iki katlı kotec[29]– hem iç, hem de dış görünüşü, orada oturanların hiçbir karakter özelliklerinden etkilenmeksizin, yalnızca odaların düzenleniş tarzıyla değil, kullanılış tarzıyla da birörnekti ve bilinen ortalama normlardan herhangi bir sapma sözkonusu olamazdı. Üretim dallarındaki çoğalma ve ayrışma, İngiliz yaşamına çeşitlilik kazandıramamıştı. Marx'a öyle geliyordu ki, İngiltere'de milyonlarca duvarın ardında hep aynı kristalize yaşam tarzı vardı. Birinci katta mutfak, yemek odası ve misafir odası. Milyonlarca evin ikinci katında ise mutlaka, ahşap yataklar ve onlara tıpatıp benzeyen dolapların, sandıkların bulunduğu dar yatak odaları bulunurdu.

İngiliz'in evi, sanki şemsiyenin ve kısa bir süre önce Avrupa'da ortaya çıkan ve yaratıcısının ismini taşıyan macintoshun[30] işlevini görmektedir. İçinde olduğun zaman ıslanmazsın, ama ısınamazsın ve rüzgârdan korunamazsın da. İngilizin meskeni, şömine –mağara adamının ocağı– ve yün iç çamaşırla –ataların koyun derisinden kürkü– ısıtılır.

İngilizler, gece yatmadan önce soyunmazlar; sadece gündüz elbisesini gece elbisesiyle değiştirirler.

Britanyalı, sanki dağa gidecekmiş gibi sıkı giyindikten sonra yüksek yatağına tırmanır. Birkaç battaniye (hava durumuna göre sayıları azalır veya çoğalır) ve yumuşak döşek, sönmüş şöminelerin sıcaklığını vermeye çalışır sabaha kadar.

Marx ve Engels, varlıklı İngilizlere misafir olduklarında çok ilginç bir dünyayla karşılaştıkları hissine kapılırlardı.

Victoria'nın zevksizliği her İngiliz'in evinde cömertçe sergilenmiştir. Aileden kişilerin portreleri; av, karanlık ormanlar ve köpekleri anlatan litograflar duvarları kapatır. Odanın tüm duvarları boyunca yerleştirilmiş yumuşak mobilya, döşek, hantal bir arabayı andıran ağır ve bakımsız lakeli çin paravanı, üzerine Türk hilali ve yıldızları işlenmiş şöminenin önündeki bölme, 'Slav' vazoları içerisinde gökkuşağının renklerini oluşturan yapma sedef çiçekler, bir akrabanın işlediği 'Vezüv patlaması' ve bunların yanı sıra Noel armağanı olarak onyıllar boyunca gelmiş olan alçı veya porselenden sayısızca heykelcik. Koltuk ve divanların kılıfları üzerindeki rengarenk papağanlar, güzel krizantemler, muhteşem güller, sanki İngilizlerin gereksindikleri ama odalara yeterince girmeyen güneş ışıklarını telafi ediyor ve egzotik bir hava veriyorlardı. Bütün bunlar, ev sahibine, onun bir zamanlar mal almak için gemilerle yanından geçtiği veya en azından görmek istediği ekvator sularının ve güney adalarının mor ve portakal renklerinin nüanslarını anımsatıyor da olabilirdi.

Ve bir yerlerde, yastıkların arasına sıkışmış veya şöminenin kenarında unutulmuş topu topu bir iki kitap.

Karl birçok kez, bunlardan 'Kim Kimdir' adlı bir dedikodu kitabını; ünlü adamların değil ama İmparatorluğun varlıklı işbitiricilerinin, banker ve tüccarların meslek, hayat ağacı ve ailevi ilişkileri konusunda bilgiler veren, kırmızı kaplı kalın kitabı karıştırmıştı.

Karl kitapsız yaşayamıyordu ve kendini beğenmiş küçük burjuvaların evlerinde bu kadar az kitap olmasına şaşırıyordu. Ve üstelik bu, Shakespeare'in, Milton'un, Swift'in ülkesinde oluyordu.

Sadece zenginlerin evlerinde kütüphane bulunması şarttı; tıpkı kış bahçesi ve dans salonu gibi. Ve doğallıkla bu kütüphaneler eski mezarlıklardan daha ıssızdı. Hizmetçiler, efendilerinin koleksiyonlarını oluşturan eski

elyazmalarının tozunu saygıyla alırlardı. Bu elyazmaları da tıpkı Çin budaları ve orkideleri gibi sadece birer koleksiyon zenginliğiydi.

Varlıklı vatandaşların evini bir sis gibi korkunç, ağır bir bezginlik sarıyordu ve Marx boğulacakmış hissine kapılarak buralardan kaçıyordu.

Gençlik yıllarından itibaren onun en sevdiği şair, isyankâr Shelley olmuştu. Karl şimdi onun ülkesinde, sadece bu cesur şairin değil, aynı zamanda en az Shelley kadar isyankâr olan arkadaşı Byron'ın yaşam trajedisini de bütün çıplaklığıyla görebiliyordu. Her ikisi de 'neşeli' eski İngiltere'yi sonsuza dek terk etmiş ve yabancı ülkelerde ölmüşlerdi.

Marx ve Engels, Manchester ve Londra'nın kenar mahallelerindeki işçi evlerini, burjuva evlerinden daha sık ziyaret ediyorlardı. Burada büyük acıyı ve tarif edilmez yoksulluğu görmüşlerdi. Ama yine de burada daha rahat nefes alınıyor ve insanlar birbirilerinden korkak sülükler gibi kaçmıyorlardı.

İngilizlerin hiçbir şey söylemeyen, cüretkarlığa varan savunucu kibarlığının da 'koruyucu' bir özelliği vardı.

Her iş veya rastlantısal görüşme, İngilizce'de en sık kullanılan sözcükle – thank you– başlar ve yine onunla biterdi. Yemek dışında her şey için teşekkür ederler. Omnibüsteki kondüktör, yolcuya bileti uzatırken teşekkür eder; nine, otuz yıllık nasırına basan yolcuya aceleyle teşekkür eder; tezgahtar, hiçbir şey satın almamış olan müşteriye teşekkür eder; çocuk da kendini döven öğretmene. Bu duygusal tonu olmayan otomatik sözcük, İngiliz için ünlem işlevini görür, onu zor durumdan kurtarır ve yabancı bir müdahaleyi önler.

İngiltere, Kraliçe Victoria döneminde işte böyleydi.

Ama Marx'ın dikkatini, esas olarak, İngilizlerin yaşam tarzından çok, sanayi ve sömürgecilik bakımından başı çeken bu ülkenin ekonomisi, derin sınıf çatışmaları ve başkaldıran işçi hareketleri çekiyordu. İngiltere'de kalışı bu sefer de kısa sürdü. Bundan kısa bir süre sonra Brüksel'e döndü. Friedrich Engels ise Paris'e gitti.

***

Liza, Stock ve Geneviève'in oturduğu evin yakınlarında küçük, ucuz bir pansiyona yerleşti. Terzinin ailesinde şimdi artık iki çocuk vardı. Küçük Johann, sadece huzursuzluk yaratan, bağırarak herkesin uyumasını engelleyen ve annesini sürekli bebek bezi yıkamaya zorlayan şu küçük Catherine'i ne demeye aldıklarını bir türlü anlayamıyordu. Ama Stock ve karısı çok memnundular ve Johann kıskanarak fark ediyordu ki, ne oturabilen ne de konuşabilen şu minik yaratık, nedense sık sık anne ve babasının yüzünde gülümseme uyandırıyordu.

Liza, Almanlar'a Fransızca ders vermeye başladı. Wilhelm Wolff, öğrenci bulmak için ona yardımcı oldu. Bir gün Liza'yı pansiyonun yarı karanlık yemek odasına çağırdılar. Pencerenin yanında, geniş vücuduyla ışığı neredeyse tamamen kapatmış olarak Bakunin duruyordu. Liza, onu görür görmez alev alev yanmaya başlayan yüzünü loş ışık sayesinde saklayabildiğine seviniyordu. Tamamen değişmişti ve bu genellikle kendisini dolaysızca ilgilendirmeyen şeyleri fark etmeyen Mihail Aleksandroviç'in de gözünden kaçmadı; ona güzel olduğunu söyledi. Ve ardından hemen konuşmayı kendisine, kendi işleri ve düşüncelerine sürükledi.

Bakunin olağanüstü canlıydı. Liza'ya, 1830 Polonya Devrimi yıldönümünde Paris'te yaptığı bir konuşmadan dolayı sınırdışı edildiğini anlattı. Konuşmasında, Rusya'daki keyfi yönetimi bol bol eleştirmişti.

"Bundan dolayı, bizim jandarma teşkilatımızın isteği üzerine Guizot beni Fransa'dan kovmalarını önerdi," diyordu Bakunin. "Ama bütün bu işte en büyük alçağın bizim muhteşem elçimiz Kiselyov olduğu ortaya çıktı. Benkendorf'a lâyık bir öğrenci! Düşünebiliyor musunuz, o bütün namertliği ile üçüncü bölümün ajanı olduğum söylentilerini yaymış. Tabii ki, buna hiç kimse inanmamış! Ama bu bir kez daha gösteriyor ki, bizim politikacılarımız sadece pis numaralar çevirmekten anlıyor."

Liza, Bakunin'e duyduğu hayranlığı gizleyemiyordu. Ertesi gün, şehir valiliği yakınlarındaki mütevazı 'İsviçre' kafesinde buluştular. Buraya genellikle Belçika'ya sığınmış mülteciler geliyordu.

Bakunin artık o kadar canlı değildi ve bir şeylere sinirlenmişti. Liza paylaşamadığı aşkından dolayı çok dikkatli ve hassastı.

“Neyiniz var?” diye sordu endişeyle.

“Endişe edilecek bir şey yok,” diye cevap verdi Bakunin. “Harekete geçmek gerek! Halkın saraylara saldırmasını sağlamak, tiranların iktidarını yok etmek gerekiyor; oysa burada, Brüksel’de, bunu yapacakları yerde ukalalık ediyorlar. Karl Marx, işçilere, satılan emek, kapital ve işçi ücretleri konusunda ders veriyor. Buna ne gerek var? Silahları doldurmak gerekirken, Marx, emekçi halkın kafasını karıştırıyor, ‘düşünürler’ yaratıyor. Buna, teori ile kafayı bozmak denir!”

Liza, ellerini vurdu.

“İşçilerin, barikatlarda ne için savaştıklarını bilmeleri gerekmiyor mu? Ve yoksa siz, onların birliğine girmeyi red mi edeceksiniz? Orada kendi ideallerinizi savunmanıza kim engel olabilir ki?”

Bakunin’nin yüzü mosmor kesildi, iri, çekici yüzü, öfkeden çirkinleşti, mavimsi gri gözleri kocaman açıldı ve yuvarlaklaştı.

“Asla! Beni duyuyor musunuz, asla ‘Komünistler Birliği’ne, her tür zanaatkârların toplandığı yere girmeyeceğim! Onlarla herhangi bir işimin olmasını asla istemem. Onların arasında insanın özgürce, ciğerlerine doldurarak nefes alması mümkün değil. Proudhon ve Feuerbach’ı okumanızı tavsiye ederim; özellikle Marx ve Engels onları reddettikleri için.”

“Ne diyorsunuz! Marx ve Engels, Feuerbach’ın önemini tarih, felsefe ve Alman toplumsal düşüncesi bakımından kabul ediyorlar. Bizzat kendileri de Feuerbach’tan birçok şey öğrenmişler,” diye cevap verdi Liza, kısa süre önce dinlediği dersi hatırlayarak.

“Ama,” diye alevlendi yine Bakunin, “onlara göre, Feuerbach sosyo-politik alanda vargılarını tam sonucuna götürmemiş ve komünist öğretinin dışında kalmış. Marx’ın iktisadi teorisi tümüyle yalan ve saçmalık. Onlar beni hiçbir şekilde ilgilendirmiyor. Çünkü ben, halk ayaklanmalarının tıpkı bir volkan patlaması gibi yaklaştığını duyuyorum. Yeryüzü sarsılıyor. Bu afetin baskısına Rusya’daki keyfi devlet yönetimi de dayanamayacak.”

Liza, ince elini, Bakunin’in büyük, biraz kabaca olan eline yaklaştırdı ve çekingen bir şekilde ona dokundu.

“Beni de alın yanınıza, bir kızkardeş, bir dost gibi. Sizinle, istediğiniz yere gelebilirim; barikatlara, sürgüne, ölüme.”

Şaşkın bir şekilde kıza baktı. Alnında bir kırışık belirdi ama hemen kayboldu.

“Afedersiniz, Liza! Ama siz, herhalde benim kendime ait olmadığımı düşünemediniz. Benim yaşamım bir gezginci yaşamı ve düzensiz. Üstelik benim gibilerin sonu bellidir.”

“Ama siz adaletin mutlaka galebe çalacağına inanmıyor musunuz!” dedi Liza.

“Evet. Ama bunun için büyük fedakârlıklar, özveriler ve kan gerekir.”

“Demek ki, en güvenli şekilde ve en az kurban vererek nasıl zafere ulaşıldığını öğretenler haklı?”

“Saçmalık! Zafer; cesurların, özgür ruhluların, köleliğin zincirlerinden nefret edenlerin olacak!” diye bağırdı Bakunin, “Ey, emekçi halk, senin kaderin bir bilmece!’ Proudhon haklı.”

Liza, Mihail Aleksandroviç’in tutmayı düşündüğü elini çekti, aceleyle masadan kalktı ve başının ağrımaya başladığını söyleyerek kafeden çıktı. Kendini çok kötü hissediyordu, daha önce hiç olmadığı kadar yalnızdı ve Bakunin’in, heyecanını anlayamamış olmaktan utanıyordu.

Aynı gün Liza, Stock’un karısının yanına uğradı. Ona karşı sempati ve güven duyuyordu. Birçok acıyı sessizce paylaşmaktaydılar. Stocklar’ın şehrin kenar mahallesindeki evlerinin önünde terzinin küçük oğlu bir grup bacaksızla oynuyordu. Belçikalı ‘isyancılar’ ve Hollanda ‘askerleri’ olarak iki gruba ayrılmış olan çocuklar taş yolun üzerinde acımasızca dövüşüyorlardı. ‘İsyancılar’, devrimci sloganlar atıyorlardı. Küçük Johann, General Mellinet olmuştu ve düşmanlarını yeniyordu.

Geneviève, öğlen yemeğini hazırlamaya çalışıyor, bir yandan da, ciyak ciyak bağıran Catherine ile ilgileniyor ve pencereden yaramaz oğluna bakıyordu.

Liza’yı gördüğünde hemen küçük kızını, büyük, aile yatağının üzerine koydu, kaşığı masaya attı ve işlemeli, yüksek sandalyenin oturma yerini

önlüğü ile sildi.

“Kahve ister misiniz?” diye sordu.

“Lütfen rahatsız olmayın, Geneviève. Ben öylesine, sizi görmek ve küçük Johann’ın okumasına bakmak için geldim. Fazla kalmayacağım. Küçük Johann’ın benim yardımıma ihtiyacı var mı?”

“Yumurcak tembel. Halbuki kocam çok çalışkan bir öğrenci oldu, keşke oğlu da onun gibi özenli olsaydı.”

“Öyle mi? Ne okuyor Bay Stock?”

“Bizim ‘İşçi Birliği’nde, Doktor Marx’ın derslerine gidiyor. İnanır mısınız, akşamları yazıyor ve okuyor; ilk önce bir şeyler okuyor sonra saatlerce yazıyor! Ne yazık ki, biz kadınlar onların bilgeliklerinden bir şey anlamıyoruz. Johann’ım şimdiye dek hiç bu kadar memnun olmamış ve bu kadar özenmemişti. İşte bakın, ne çok kağıt doldurmuş.”

Liza hafifçe gülümsedi ve Geneviève’in uzattığı defteri aldı.

“Dün Marx, krizlerin nedenlerini açıklıyordu,” diye okudu, tesadüfen açtığı sayfadan. “Onları depremlere benzetiyor. Ve gerçekten de öyle, sanayi dünyası ayakta kalabilmek için zenginliklerinin, mallarının ve üretim güçlerinin bir kısmını tanrılara, cehenneme kurban ediyor.” Liza defteri karıştırırken, emek ve sermayenin karşılıklı olarak birbirlerine bağımlı olduğunu anlatan kısımda durdu.

“Bunları anlayacak kadar okumuş muydunuz? Bana sanki orada yazılanlar Almanca değilmiş gibi geliyor,” dedi Geneviève, sesinde belirgin bir saygınlıkla.

“Şimdilik tüm bunları anlamakta ben de zorlanıyorum,” diye cevap verdi Liza. “Galiba biraz çalışmamız gerekecek. Bazıları zengin olurken diğerlerinin iki yakayı bir araya getiremeyişlerinin nedenini bizim de öğrenmemiz gerekir.”

“Eğer işçi, çilelerinin nedenini öğrenirse daha mı rahat yaşar sizce?” diye sordu Geneviève.

Birden Liza, Bakunin ile yaptığı konuşmayı, “Marx” derken yüzündeki kin dolu ifadeyi hatırladı ve kuru bir şekilde cevapladı:

“Hastalığı saptamak, henüz onu tedavi edebileceğin anlamına gelmez. Eğer ilacı yoksa insanın bazen onu öğrenmemesi daha iyi olur.”

“Ya komünistler ilacı bulursa?” diye sordu Geneviève, ama pencereden bakınca hemen dışarı koştu.

Küçük Belçikalı ‘isyancılar’, Hollanda ‘askerlerini’ öyle sıkı bir şekilde dövüyorlardı ki, sokakta müthiş bir hengame vardı. Korkmuş anneler evlerinden koşup, kendilerini savaşa kaptırmış çocukları ayırmaya koyuldular. Burnu çizilen ve alnında kocaman bir morluk oluşan Johann, sadece düşmanlara karşı değil, aynı zamanda onu sokakta sürükleyen annesine ve Liza’ya karşı da savunuyordu kendisini.

“Biz kazandık!” diye bağırıyordu.

Küçük Johann gittikçe daha yaramaz ve laf dinlemez olmuştu.

“Bıktım şundan,” diye konuşuyordu Geneviève üzüntülü bir sesle, oğlunun kanayan burnunu yıkarken. “Bu çocukla başa çıkamıyorum!”

Liza onu sakinleştirmeye çalıştı:

“Büyüdüğünde iyi bir kavgacı olacak.”

“Eğer o zamana kadar şu savaşlarda boynunu kırmazsa,” dedi annesi ve hemen ekledi: “Hanımefendi, lütfen siz de söyleyin ona; annelerin gözyaşları taşlara dönüşür ve insanın yaşamı boyunca yoluna çıkar, değil mi? Johann’ın da mutlaka onlara ayağı takılacak ve yaptıkları için pişman olacak. Çocukluğumda sevgili anneciğimi üzdüğüm zaman o da bana birçok kez bunu söylemiştir.”

“Catherine nine, barikatlarda cesurca dövüşmüş. Ben de dövüşeceğim,” dedi Johann ve kaçtı.

***

Engels, Paris’te bir ay kaldı. Bu dönemde Fransa’da toplumun her kesiminde isyan kabarıyordu. Kral’a ve hükümetine dayanan bankerler,

atölye ve fabrika sahiplerini her taraftan sıkıştırmışlardı. Halk on iki on dört saat işgünü karşılığında aldığı sefil maaşla geçinemiyordu. Oldukça kabarık bir insan kitlesi, Kral'ın gözdesi ve tüm yönetim gücünü elinde toplayan Guizot'dan nefret ediyordu. Guizot ise, silahların yardımıyla Fransa'nın Kral'a boyun eğmesini sağlayacağından emindi; ama politikacıların en beceriklisi olan Talleyrand'ın şu sözlerini unutmuştu: "Kalkanlarla her şey elde edebilirsiniz ama onların üzerine oturamazsınız."

Engels, Borsa çevresindeki büyük bulvarların kafelerinde ve Milli Kütüphane'nin okuma salonunda, çeşitli ülkelerin gazetelerine bakıyor, gezegendeki yaşamla, her şeyle ilgileniyordu. Çeşitli dillerde okuyordu. Friedrich daha genç yaşlarda, 'çok dilli' mektup yazmayı seviyordu; sırasıyla Alman, İngiliz, Fransız, İspanyol, Portekiz ve Hollanda dilinde yazıyordu.

Genç Engels, dünyanın her tarafından gemilerin geldiği gürültülü ticaret ve liman şehri Bremen'den, bazen kızkardeşi Marie'ye mektup yazıyor ve geniş dilbilgisiyle şaka yollu hava atıyordu:

"I will take now the English language, ma no, il mio bello İtaliano, dolce e soave, come il zefiro, con parole, somiglianti, alle flori del piû bel giardino y el Espanol, lingua como el viento en los arboles, e o Portuguez, como as olas da mer em riba de flores e prados, et le Français, comme le murmure vitê d'un font, trés amusant, en de hollandsche taal, gelijk den damp uitj ener pijp Tobak, zeer gemoedlijk..."[31]

Yıllar geçtikçe, öğrendiği dillerin sayısı da artıyordu.

1847 yılı kışında, Friedrich çoğu akşamını, işçi ve zanaatkârların toplantılarında geçiriyordu. Orada, Londra Kongresi'nde olanları anlatıyordu; bazen komünizmin düşmanlarıyla amansız tartışmalara girmek zorunda kalıyordu.

Nasıl deneyimli bir ormancı, ağaç yapraklarının hışırtısından, fırtınanın yaklaştığını kestirebilirse, Engels de, aynı şekilde, ekonomideki ve politik yaşamdaki göstergelerden devrimci hareketin yeni bir döneme girmekte olduğunu seziyordu.

Engels, 1848 yılını, Paris'teki Alman devrimcilerin düzenlediği eğlencede karşılamaya karar verdi. Bu dönemde, ziyafet türü eğlenceler toplumun her

kesiminde modaydı.

Fransız yetkilileri, artık uzun süredir, Engels’in devrimci propagandasından rahatsız oluyorlardı. Ocak ayı sonunda, 24 saat içerisinde Paris’i terk etmediği takdirde Prusya polisine teslim edileceği tehdidini içeren bir mektup aldı. Gece, geç saatte polis evini bastı ve hemen ülkeyi terk etmesini istedi. Aynı gece çok sayıda sığınmacı Alman işçisi de gözaltına alınmıştı. Hepsi, komünizm propagandası yapmakla suçlanıyordu. Friedrich, 31 Ocak’ta Brüksel’e geldi.

Bu arada Marx, kendinden geçmiş bir halde ve büyük bir coşkuyla ‘Komünist Partisi Manifestosu’nu yazıyordu. Bu belgede yer alacak tüm düşünceleri uzun süre önce saptamıştı. Ama birçok şeyi yeniden elden geçirdi.

Marx, popüler derslere hazırlık amacıyla çıkardığı özetleri içeren Aralık 1847 tarihini taşıyan defterde işçi ücretleriyle ilgili notlarında şöyle yazmıştı: “... Vasıflı emek türleri denilenlerin hepsi –zihinsel, bedensel vs.– meta haline gelmişlerdir ve böylece eski görkemliliklerinden yoksun kalmışlardır. Papazların, doktorların, hukukçuların vs. dolayısıyla dinin, hukuk disiplininin vs. fonksiyonlarının, öncelikle onların ticari değeri doğrultusunda belirlenmeye başlamaları ne kadar büyük, progressif[32] bir koşulmuş!”

Bu muhteşem düşünceler ve sonuçlar hammaddesi, ‘Manifesto’da mükemmel bir paragrafa dönüştü. Marx, çağdaş burjuva yönetimi için şöyle yazdı: “... O; doktoru, hukukçuyu, papazı, şairi, bilimadamını, kendi ücretli emekçileri durumuna indirgedi.”

Engels Brüksel’e geldikten sonra, arkadaşına büyük bir özenle yardım etmeye başladı.

Karl, habire cümleleri düzeltiyor ve fazlalık olarak gördüğü şeyleri atıyor, dikkatli ve yavaş bir tempoyla çalışıyordu. Her düşünce ve her sözcük üzerinde uzun uzun düşünüyor, sözcükleri seçiyor, deniyor ve değerli taşları işleyen sabırlı ve titiz bir usta gibi onları düzenliyordu. Sonuçta netlik ve parlaklık bakımından bir sanat eseri gibi eşsiz bir belge çıkıyordu ortaya.

Jenny, onun elyazmasını tekrar tekrar temize çekiyordu ve kâh şaşırıyor, kâh isyan ediyordu:

“Bir şeyin anlamı kaç kez yeniden belirlenebilir, bir sözcük kaç kez yeniden değiştirilebilir? Yazdıklarına ne zaman en son şeklini verip memnun kalacaksın? Metnin tamamını tam üç kez temize çektim, tek tek sayfaları ise, kaç kez temize çektiğimi artık ben de bilemiyorum.”

Zaman akıyordu... ‘Komünistler Birliği’nin Londra’daki üyelerinde, artık Marx ve Engels’in, verdikleri sözü yerine getiremeyecekleri şüphesi baş göstermişti.

En sonunda o unutulmaz an geldi; Jenny, Marx’ın elyazmasını temize çekme işlemini tamamladı.

“Avrupa’da bir hayalet dolaşıyor –komünizmin hayaleti.” diye okudu yüksek sesle Jenny, Manifesto’nun ilk sözlerini. “Eski Avrupa’nın bütün güçleri, bu hayalete karşı kutsal bir sürekavında birleştiler: Papa ve Çar, Metternich ve Guizot, Fransız radikalleri ve Alman polisleri.”

Jenny, artık yeni bir işle –İşçi Eğitim Derneği için yeni dersi hazırlamak– meşgul olan Karl’a yaklaştı ve elini omuzuna koydu. Karl döndü ve onun ışık dolu gözlerine bakınca oradaki onayı ve hayranlığı gördü. Karl ve Jenny birbirlerine öyle yakındılar ki, bazen sözcüklere gerek duymuyorlardı –bakışlar daha fazlasını anlatabiliyordu–. Marx, karısının elini tuttu, gülümsedi ve onun ince, zarif parmaklarını yorgun başına değdirdi. Bu dokunuş, onu her zaman canlandırıyor ve sevindiriyordu.

Ve o da Jenny gibi biliyordu ki, şimdi, proleterlerin; özgürlük ve iktidar mücadelesinde eşi bulunmaz ölçüde güçlü bir silahları vardı.

1848 yılı ocağının son günlerinde tamamlanan ‘Komünist Partisi Manifestosu’, elyazması olarak Londra’ya, komünistlerin Merkez Komitesi’ne gönderildi.

Marx ve Engels’in yeni tanıdığı ve aktif bir komünist olan terzi Friedrich Lessner, elyazması geldiğinde hemen Londra basımevlerinden birine götürdü.

Karl, ocak ve şubat ayları boyunca, redaksiyonla ve sıklaşan toplantılarla geçen son derece yoğun bir çalışma içindeydi. Ailesi artık çoktan uyumuşken o; kâh okuyarak, kâh da kâğıtları sivri, düzensiz ve okunaksız

yazısıyla doldurarak geç saatlere kadar çalışma masasında oturuyordu. Çeşitli dillerde kitap ve gazeteler, odanın her tarafına dağılmıştı.

Çalışmayı engelleyici hiçbir şeyin bulunmadığı bu gece saatlerinde, Marx'ın düşüncesi, güneş ışınları gibi gezegeni tarıyor ve dünya, Trier'de küreyi incelediği ve onu kocaman ve gizemli olarak düşündüğü dönemde olduğu gibi, artık büyük gelmiyordu ona.

Karl, halkın Avusturya'ya karşı silahlandığı İtalya'yı düşünüyordu. İsviçre'de iç savaş sürüyordu. İlk defa tüm yirmi iki bölge, bir federal cumhuriyet içerisinde birleşmişti. Almanya bir köpürme içindeydi. Birleşik Amerika Eyaletleri, Meksika ile yaptıkları savaştan galip çıkmıştı.

'Komünist Partisi Manifestosu', 1848 Şubatı'nın son günlerinde baskıdan çıktı. Kitap, 23 sayfa tutmuştu. Bu ilk baskıda yazarlarının isimleri –Marx ve Engels– gösterilmemişti.

'Komünist Partisi Manifestosu', politik ve toplumsal yaşamın bütün alanlarını kapsıyordu. O, işçilere mücadeleyi ve zaferi öğretiyordu. Bu dahiyane tarihi belge, proleter devrimi çağrısı yaparak onurlu bir şekilde son buluyordu.

"Varsın egemen sınıflar komünist devrim karşısında korkuyla titresinler. Proleterlerin zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyleri yok. Bir dünya var kazanacakları.

Bütün ülkelerin proleterleri, birleşin!"

Marx ve Engels'in, gelecekteki sınıfsız, mutlu, komünist toplum hakkında 'Manifesto'da dile getirdikleri her düşünce, sonsuz bir zenginlik içeriyordu.

Manifesto baskıdan çıktıktan kısa bir süre sonra işçiler bunu fark ettiler ve ona gereken değeri verdiler.

***

Aynı günlerde, Paris'te başlayan ayaklanmanın haberi, bütün dünyayı dolaştı. Louis-Philippe'in tahtı devrildi. Devrim, burjuva-kraliyet iktidarını süpürdü ve kuru bozkırdaki yangın gibi Belçika'ya sıçradı. Kral I. Leopold, kurnazlıkla ve en önemlisi geri adım atmak yoluyla tahttan düşmekten

kurtuldu. Liberal bakanları, parlametodaki temsilcileri ve kent valilerini topladı ve eğer halkın iradesi buysa, buna hemen boyun eğerek tahttan feragat etmeye hazır olduğunu bildirdi. I. Leopold tüm bunları, boynu bükük bir şekilde söylerken öylesine dramatik iç çekişler yapıyor ve boyun eğmişliğini gösteriyordu ki, tören salonunda bulunan burjuva parlamenterleri acıma duygusuna kapıldılar ve ne özel olarak ona karşı ne de Belçika'daki Kraliyet yönetimine karşı herhangi bir komplo hazırlığı içinde olmadıklarını bildirerek Kral'ı sakinleştirdiler.

Bu duygusal sahne biter bitmez I. Leopold, şehir meydanlarında bir âfet hazırlığı içindeymişçesine toplanan halkı dağıtması için orduya emir verdi. Yanı sıra, polise, dış ülkelerden gelen devrimci mültecilerin sıkı bir takip ve baskı altına alınmaları için emir verildi. Yetkililer, halk kitlelerinden ve özellikle işçilerden korkuyorlardı.

Paris'teki devrim haberi, Marx'ın küçük evine ulaştığında, ev halkı sevinç ve coşku doldu. Nihayet!

Marx ailesi geç saatlere kadar uyanık kaldı. Çocuk odasında artık üç yatak vardı. Jenny bir erkek çocuk doğurmuştu. Jenny'nin erkek kardeşi ve Karl'ın en sevdiği çocukluk arkadaşının ismini taşıyan küçük Edgar, bütün ailenin sevgisini kazanmıştı. Çocuk, kocaman, kahverengi gözlerindeki anlamlı bakışları ve güzel çıkık alnıyla herkesi şaşırtıyordu. Anne ve baba, ablalar ve Lenchen, bu sakin, sağlıklı ve neşeli çocuk için canlarını vermeye hazırdılar.

Daha devrimin ilk günlerinden itibaren, kendi yerinin Paris olduğunu düşünen Karl, bu heyecan dolu günde, hakkında verilen sınırdışı edilme kararının kaldırılması talebini Paris'e bildirdi ve yola çıkmak için hemen hazırlıklara başladı. Evinde arkadaşlarıyla, oturup uzun süre, yeni başlayan devrim ve komünistlerin alması gereken tutum konusunda düşüncelerini paylaştı.

Kendisine kısa süre önce küçük bir miras kalan Karl, kendi paralarını silah alınması için hemen teslim etti. 'İşçi Birliği'nin diğer üyeleri de imkanları ölçüsünde para verdiler. Toplanan paralarla, tabancalar, tüfekler ve hançerler alındı.

Birkaç gün sonra, bir cumartesi akşamı, hiç beklenmedik bir şekilde Marx, özel bir Kraliyet temsilcisinden, yirmi dört saat içerisinde Belçika sınırlarını terk etmesi emrini aldı. Buna üzülmedi. Karl, Jenny ve Lenchen, bavullarını yerleştirmeye ve yolculuğa hazırlanmaya başladılar. Tesadüfen uğrayan birkaç arkadaş, onlara bu acil hazırlıklarında yardım ediyordu.

Gece yarısından sonra, herkes kendi evine gidince, her zaman yaptığı gibi Karl, Jenny ile birlikte, uyuyan çocukları seyretmek için çocuk odasına geçti. Ama birden dış kapı sertçe çalındı. Mutfakta son bulaşıkları yıkayan Lenchen gidip kapıyı açtı. Bu arada Karl yine bavullarını yerleştirmeye koyulmuştu. Gün batımı ile doğumu arasında vatandaşların meskenlerinin dokunulmaz olduğunu bildiren Belçika kanununa rağmen başlarında bir polis komiseri bulunan silahlı polis ajanları, eve girdiler ve Marx'ın şehir hapishanesine kadar kendileriyle gelmesini emrettiler. Gözaltına alınması için hiçbir gerekçe gösterilmedi. Pasaportunda bir sorun olduğunu söylediler. Oysa Marx, Brüksel'de oturma izni için gerekli belgeleri polise vermişti ve artık üç yıldır burada oturuyordu!

Ev halkı endişeye kapıldı. Sadece Marx, hiç istifini bozmuyordu ve heyecanlanan Jenny'yi sakinleştirmeye çalışıyordu. Lenchen, önce polisleri azarlamaya başladı, sonra da, gözyaşlarını gizlemek için önlükle yüzünü kapattı. Çocuk odasındaki Laura, ayak seslerinden uyandı ve yüksek sesle annesini çağırdı. Onun sesi Jennyhen'i uyandırdı. Sadece Edgar, beşiğinde sakin bir şekilde uyuyordu.

Soğuk bir kış gecesiydi. Soğukkanlılığını korumayı başaran Lenchen hemen, dolaptan Karl'ı sıcak tutacak elbiseler ve şal aramaya koyuldu. Bu sakin ve düzenli kadın, her zaman büyük bir özenle yıkadığı, ütülediği ve dizdiği çamaşırları ilk defa masa ve sandalyelerin üzerine saçtı.

Jenny, Karl'ın peşinden yürüyordu ve sanki böyle yaparsa onun götürülmesini engelleyebileceğini sanıyordu. Şimdi bu evde, kocası olmadan, yapayalnız kalacağı düşüncesi, onu tamamen çaresizliğe sürüklüyordu.

"Ne hakla seni gözaltına alıyorlar? Bu, ne keyfi bir tutum. Şimdi gideceğim toplumsal güvenlikten sorumlu amirin yanına, hâlâ vicdan ve onuru olan herkesi ayağa kaldıracağım. Düzenleri hakkında düşündüğüm her şeyi söyleyeceğim," diye konuşuyordu Jenny.

Polisler, Marx’ı acele etmesi için zorluyorlardı. Karısını daha fazla üzmek ve yüksek sesle ağlayan çocukları da kapsayan evdeki endişeyi daha fazla artırmak istemeyen Karl, kızlarını öptü, güç vermek istercesine Lenchen’in omuzuna dokundu, güçlü bir şekilde Jenny’ye sarıldı ve kendisine eşlik edenlerle birlikte sokağa çıktı.

Ama Jenny, sabaha kadar sakin bir şekilde evde kalıp kendisini ve çocuklarını korumasını rica eden Karl’a rağmen, yolda mantosunu kapatarak ve şapkasını bağlayarak sokağa koştu.

“Karl, ben sensiz yapamam!” diye tekrarlıyordu polisi iterek. Marx’ın, bunu yapmaması için bütün yalvarmaları işe yaramıyordu. Ta ki polis merkezinin girişinde jandarma, kaba bir şekilde Jenny’yi Karl’dan ayırana kadar.

Marx’ı içeri götürdüler ve ardından kapı sert bir şekilde kapandı. Jenny, karanlık ve ıslak sokakta bir başına kaldı. Nöbetçi, kapıdan defolmasını istedi. Bunlar onun için korkunç dakikalardı. Eve dönüp havanın aydınlanmasını beklemek, ona imkansız geliyordu. Karl’sız bir ev?! Hayır! Hayır! Hâlâ onun sıcaklığını, dokunuşunu gizleyen kitaplarının ve eşyalarının bulunduğu çalışma odasına girdiğini canlandırdı hayalinde ve bütün vücudundan bir titreme geçti... Ya onu sakatlarlarsa, öldürürlerse?

Karl’ın karısı ve dostunun yüreği; Jenny’nin yüreği o denli hızlı çarpmaya başladı ki, göğüs kafesinde keskin bir sızı yarattı. Kocasına olan sevgisini şimdi daha güçlü bir şekilde hissediyordu.

“Bir şeyler yapmak gerek, onu polisin pençelerinden kurtarmak gerek,” diye düşünüyordu, etkili sandığı az sayıdaki tanıdığın kapılarını çalarken. Uykulu yüzlü ve dağınık saçlı, favorili, sabahlıklı insanlar onu kâh şaşkınlıkla, kâh uykularını böldüğü için kızgınlıkla, kâh yardımcı olma isteği ile karşılıyorlardı. Yüksek memurların hizmetçileri Jenny’yi mumlarla, dış kapıya kadar götürüyorlardı ve onun akli dengesinden şüpheye düşüyorlardı.

Jenny, ‘Demokratik Birlik’in başkanı, Belçikalı avukat Bay Jottrand’ın yanına da gitti. Başkan her zaman, baskı altında tutulan yabancılara yardım ediyordu.

Jenny, Aziz Gudula Katedrali'nin yanında, arkadaşı Gigot'yla karşılaştı. Karl'ın gözaltına alınmasından dolayı son derece endişelenen Gigot, ıssız sokakta onunla birlikte yürüdü.

Birden, Jenny'ye iki polis yaklaştı.

"Bayan Marx siz misiniz?" diye sordu birisi. "Mükemmel! Biz de sizi arıyorduk."

"Kocam nerede?"

"Bizimle gelin, onun nerede olduğunu göstereceğiz."

Jenny öylesine yorgundu ki, ayaklarının üzerinde zor duruyordu. Gigot, polis karakoluna kadar ona eşlik etti.

Bir saat sonra Jenny'yi pis kokulu bir yere götürdüler –Paslı demir parmaklıklarla kapatılmış küçük pencereli duvarları olan uzun, taş bir koridor–. "Cezaevi," diye düşündü Jenny. "Karl da buralarda bir yerde ve belki de ona çok yakınım." Öyle olmasını istiyordu.

Polisler onu cezaevi bekçisine teslim etmişlerdi. Bekçi, kötüye işaret olan ve gıcırtısı köpek havlamasını andıran kapı mandalını çekerek hücreyi açtı.

"Gir!" diyerek Jenny'yi hafifçe itti. Burnuna çarpan berbat koku karşısında kusmamak için kendisini zor tuttu. Kaygan zemin üzerinde güçlükle adım attı ve içeri girdi. Ardından kapı mandalı tekrar gıcırdadı ve anahtar sesi duyuldu.

Jenny, başlangıçta, etrafında hiçbir şey göremiyordu. Bir yerlerden horlama sesi geliyor, birileri ağır ağır iç çekiyordu. Jenny, leş gibi kokan küçük tuvalet kovasının yanından geçerek el yordamıyla tahta bir sedir buldu. Tam bir umursamazlık ve sınırsız bir yorgunluk her yanını felç etmişti. Dünya ve özgürlük, şimdilik öyle uzaktı ki, belirsiz bir hayal gibiydi şu an onun için. Sanki uzun süre önce, çok uzun süre önce evini terk etmiş gibi geliyordu ona.

Birden çocuklarını anımsadı, büyük bir endişe bürüdü içini. Lenchen'i de cezaevini attıklarını ve yakınlarına bir daha asla sarılamayacağını düşünmeye başladı. Ağladı. Birilerinin zayıf, kaba eli ona dokundu.

“Yat ve ağlama bakalım. Sabah ola, hayır ola. Cezaevinde yatanlar hayvan değil,” dedi, boğuk bir ses.

Kapının üzerinden sarkan titrek fenerin ışığı o kadar zayıftı ki, Jenny, ona kendi döşeğini veren, elbiseleri lime lime olmuş kadının yüzünü göremedi.

Kadın, Jenny’nin mütevazı ama güzel elbiselerine dokunup yüzüne bakınca, acıyarak konuştu:

“Şuna bak, bizden farklı biri ama o da buralara düşmüş.”

Son derece sinirli ve gergin olmasına rağmen, Jenny, ellerini, ağlamaktan ıslanmış yanağının altına koyarak uyumayı başardı.

Uyandığında, ilk önce nerede olduğunu anlayamadı. Etrafındaki her şey ona bir kâbus gibi geliyordu. Yatakların üzerinde oturan ve yatan kadınların üstleri başları, bütün sözcüklerden daha iyi anlatıyordu sefilliklerini.

Bunlar, dişsiz, ceset gibi solgun, evsiz yaşlı kadınlardı, yüzlerinde sadece her tür günahın izleri değil, aynı zamanda uzun yıllardır içinde yaşadıkları yoksulluğun izleri olan evsizler; neşeli veya hüzünlü fahişelerdi. Hiç çekinmeden, çaresiz hırsızlıklar, kurnaz dalavereler ve zengin sevgililer konusunda birbirilerine yalan söyleyip hava atıyorlardı.

Jenny, sabah yatağından doğrulup dışarı baktı. Karşı pencerede, demir parmaklıkların arkasında, dostu, Belçikalı evrak memuru Gigot’nun yorgun yüzünü görünce çok şaşırdı ve içini bir sevinç dalgası sardı. O da Jenny’yi tanıdı ve jestlerle, cezaevinin avlusunu işaret etmeye başladı.

Jenny aşağı baktığında çığlık attı. Jandarmalar Karl’ı bir yerlere götürüyorlardı.

Kısa bir süre sonra Jenny’yi ısıtılmamış bir yere götürdüler; orada, soğukta üç saat titredi. Bundan bir saat sonra onu sorgu hakiminin karşısına çıkardılar. Çok kibar bir şekilde, Karl’ın Belçika Hükümeti’ne karşı iyiniyetli olmadığı konusunda, ağzından laf almaya çalıştılar. Hiçbir şey elde edemeyen sorgu hakimi, Jenny’yi serbest bırakmaları için emir verdi.

Bu arada Marx, bir zırdeli ile aynı hücreye kapatılmıştı ve her an ona karşı kendisini savunmak zorunda kalıyordu.

Akşama doğru, Karl'a, derhal Brüksel'i terk etmesi için ültimatom verilerek serbest bırakıldı. Karl da eve döndü. Evde onu, geçici Fransız Hükümeti'nin en kibar ifadelerle kovulma emrinin iptal edildiğini bildiren cevabı bekliyordu. Mektubu, Engels ve Marx'ın tanıdığı, 'Reform' gazetesinin redaktörü Ferdinand Flocon imzalamıştı.

Paris, Karl'a yeniden kapılarını açmıştı; o, Jenny'yle birlikte, Marseillaise'in dinmediği, devrimin zaferinin kutlandığı ülkeye gitmek üzere yola çıktı.

***

Stock ve Geneviève de Fransa'ya gitmeye hazırlanıyorlardı. Johann, Paris'te bir devrim olduğunu duyduğu an, şimdiye dek hiç hissetmediği ölçüde büyük bir heyecana kapılmıştı.

Devrim! Ne kadar uzun süre ve ne kadar gergin bir şekilde onu beklemişti. Bu düşünce, nabzını hızlandırıyordu. Geçmişi yeniden canlanıyordu belleğinde. Lyon Ayaklanması, 'İnsan Hakları Komitesi', iki yıllık hücre hapsi. Bu, onun bir politik eylemci olarak sermayesi idi, devrimci adını taşımak için kazanılmış bir haktı.

Prusya zindanında geçirdiği öldürücü yılları bile bir kayıp olarak saymıyordu. Orada sağlığını kaybetmiş ama kendisini tanımış ve bir savaşçı olarak güçlenerek çıkmıştı.

Cezaevinde geçirdiği korkunç yıllar için pişman değildi. Bu yıllar, en az gizli komplolar ve Auguste Blanqui'nin 'Mevsimler Birliği'ne katılmak kadar çok şey kazandırmıştı ona. "Düşünmeyi ve hissetmeyi bilen bir insanın yaşamında hiçbir şey boşa gitmez," diye düşünüyordu Stock.

Geneviève, Belçika'dan ayrılmak için hazırlık yapmaya, ailenin az sayıdaki eşyasını toparlamaya başladı. İki çocuğu da yola hazırlamalıydı. Küçük Catherine, annesinin ayakları arasında emekliyor ve önlüğünü çekiştiriyordu. Oğlu Johann, son zamanlarda çok değişmişti. Artık çocuk olmaktan çıkmış, sağlam yapılı, kendisine güvenen bir delikanlı olmuştu. Daha az yaramazlık yapıyor, sokaktaki yumurcaklarla daha az dövüşüyor, havalı ve suskun görünmeye çalışarak babasını taklit ediyordu. Devrim haberi yayıldığından itibaren Johann da Paris'e gitmeyi istiyordu. Devrim...

Bu sözcüğü önceden de sürekli duymuş olmasına rağmen başlangıçta tam olarak anlayamıyordu. Çocukluğunda bu sözcük ona, bir kadın ismiymiş gibi geliyordu, daha sonra bir dönem gizemli bir parola gibi kabul etti ve ancak Brüksel'de, kısa bir süre önce anladı ki, bu sözcük büyükler açısından ölüm-kalım sorunu gibi bir anlam taşıyordu; bu sözcükle özgürlük savaşını, barikatları, çatışmaları kastediyorlardı.

Bu arada Stock işyerinden hesabını aldı. Onun çalışkanlığına, iyiniyetliliğine değer veren patronu buna hiç sevinmedi.

"Nereye sürükleniyorsunuz?" diyordu patron, şaşkınlıktan ellerini açarak. "Karını dul, çocuklarını da öksüz bırakmak için ne diye acele ediyorsun? Bu şeytan ziyafetinde kafanı kırdırtacaksın. Bizde, Brüksel'de her şey daha sessiz ve güvenli. Bilge bir adam olan bizim vaizimiz, devrime, şeytanların eğlencesi diyor. Söyle, neyin eksik? Gül gibi geçinip giderdin. Sonra, olmaz deme, ileride küçük bir ev alırsın, kendine atölye açarsın. Altın değerinde hünerli ellerin var ve üstelik içki de içmiyorsun. Dünyaya komünizm getirip insanları refaha ulaştırmak sizin neyinize gerek! Nasıl olsa zenginlere ve krallara ulaşamayacaksınız."

Stock, tartışmaya girmedi ve patronuna sağlık dileyerek vedalaştı.

Patron, dindar bir Protestandı ve uysallığa inanıyordu. Stock'un neden sıcak yuvasını ve rahat işini terk ettiğini anlamaya çalışarak, sakat ayağı ile uzaklaşışını uzun süre izledi.

Terzi ve ailesi ile birlikte Sigizmund Krasotzki de Paris yolculuğuna hazırlanıyordu. Polonyalı, Polonya'da on sekiz yıl önce katıldığı ayaklanmayı hatırlıyor, heyecanlanıyordu.

"Devrim, Fransa'dan doğuya doğru kendisine yol açacak ve önünde sonunda Polonya halkını da özgürlük mücadelesi için ayaklandıracak!" diye düşünüyordu.

Nihayet gidiş günü belirlendi. Belçikalı işçiler, Brüksel'i daha geç terk etmeyi düşünen Alman ve Polonyalı işçiler onları bir gün öncesinden uğurlamaya geldiler. Bira ve kahvaltılık getirdiler. Stock'un küçük odası kısa bir sürede gürültü ve dumanla doldu.

Biraz içip kahvaltı ettikten sonra yapılacak yolculuğu konuştular, daha sonra ise birileri şarkı söylemeye başladı. Birden heyecanlanıp kızaran ve gençleşen Geneviève, Marseillaise'i tutturdu. Orada bulunanlar, marşın sözlerini çok iyi bilmiyorlardı ama nağmeler o kadar ateşliydi ki çağrısına aldırmaz davranamadılar ve hep bir ağızdan söylemeye başladılar.

Genç Johann da büyüklerle birlikte, Büyük Fransız Devrimi'nin marşını söylüyordu. Garip bir sevinç ve endişe duygusu içini bürüdü.

Küçük Catherine, odayı dolduran sesleri şaşkınlıkla dinliyordu.

"Şarkı diye buna derler işte! Onunla; yaşamak da, savaşmak da, ölmek de güzel," dedi Stock.

Şarkıdan sonra bir suskunluk oldu. Herkes, yolcuları ve çok şeyler vaat eden geleceği düşünüyordu. Aniden bir şeyi hatırlamış gibi, Stock, ceplerini karıştırdı ve bahar çimenlerindeki sarı sütlü otların renginde küçük bir kitap çıkardı. İşçilerden bazıları kitabı tanıdılar:

"Komünist Partisi Manifestosu!"

Kitap elden ele dolaşmaya başladı; insanlar, kitaba dokunmadan önce, ince kabını kirletmemek için yara bere içindeki yorgun ellerini siliyorlardı. Basılı söze karşı her zaman özel bir saygı duyan Geneviève, kitabı karıştıran ve inceleyen işçilere endişeyle bakıyordu.

"Johann, eski dostum, sen ünlü bir kitap kurdusun. Ne olur, biraz oku," dedi beyaz sakallı bir arabacı ve ekledi: "Otuz sayfa ya var ya yok ama söylediklerine göre, bütün kutsal kitaplardan daha bilgeymiş."

Johann, lambayı kendisine yaklaştırdı ve okumaya başladı.

Giriş, bütün dinleyicileri derinden etkiledi.

"Demek ki, şu komünizm, zenginler için çok korkunç," dedi, beyaz sakallı aynı ihtiyar, sesli düşünerek.

Stock, gittikçe sesini yükseltiyor ve daha büyük bir zevkle okuyordu. İşçiler ve zanaatkârlar, 'Komünist Partisi Manifestosu'nun her sözcüğünü, her düşüncesini kavramaya çalışarak masaya yaklaştılar.

Stock, okuyordu: “... Toplum gittikçe daha çok iki büyük düşman kampa, açıkça birbirlerinin karşısına dikilen iki büyük sınıfa bölünür: Burjuvazi ve proletarya.”

Okunanlara dalan Geneviève, büyük bir endişeye kapıldı. Zaman, onun için sanki hızla geriye döndü ve o, Lyon’un Croix-Rousse kenar mahallesindeki köprüde, kurşun yağmuru altında ipek parçaları ve su kabıyla nasıl süründüğünü gördü. Çatışma vardı. Yaralılar onu yardıma çağırıyordu...

Stock okumaya devam ediyordu: “... Modern devletin yönetimi, bütün burjuvazinin ortak işlerini yöneten bir komitedir yalnızca.

... O; dinsel tutkunun, şövalyece coşkunun, darkafalı duygusallığın kutsal heyecanını, bencil hesapların buz gibi suyunda boğdu. Kişisel onuru değişim değerine indirgedi ve güvence altına alınmış ve kazanılmış sayısız özgürlüklerin yerine sadece tek bir özgürlük getirdi. Ticaretin insafsız özgürlüğü.”

“Gerçeğin ta kendisi,” dedi birkaç ses.

“... O; doktoru, hukukçuyu, papazı, şairi, bilimadamını kendi ücretli emekçileri durumuna indirgedi.”

“Baba,” diye dayanamayarak sordu Johann, “demek ki, biz onu asla yenemeyeceğiz. Burjuvazi güçlü mü, dünyadaki her şeyden daha mı güçlü?”

Stock oğluna, Manifesto’nun sözleriyle cevap verdi: “... burjuvazi, kendisine ölüm getirecek silahları yaratmakla kalmadı; bu silahı ona doğrultacak insanları da yarattı: Modern işçi sınıfını, proleterleri.”

“Görünüşe göre, her zaman olduğu gibi, yılanı öldürmek bizim görevimiz, bizim işimiz,” dedi aynı arabacı. Arabacı, kısa bir süre önce, Cabet sempatizanlığından vazgeçip komünistlerin saflarına geçmişti.

“Tabii ki! Başka kime güvenebiliriz?” diye bağırıştılar diğer dinleyiciler.

“Komünistler, diğer işçi partilerine karşı duran ayrı bir parti oluşturmazlar,” diye okumaya devam etti Stock. “Tüm proletaryanın çıkarları dışında ayrı çıkarları yoktur.”

“Dostum, bekle biraz,” diye rica etti, yakınlarda yaşayan, Stock’un dostu Kölnlü bir nalbant. “Söyle bakalım bize, şu emekçilerin İncilini kim yazmış? Bu şarkıların şarkısını kim yazmış? Kabında hiçbir şey yazmıyor.”

“Komünist Partisi Manifestosu, bizim birliğimizin programı,” diye cevap verdi Stock. “Yazarları Karl Marx ve Friedrich Engels. Çok gençler ama bütün sorunlara çözüm yollarını bulmuşlar, çünkü onlar gerçek birer bilimadamı.”

“Altın kitap!” diye bağırdı birden birkaç kişi.

İhtiyar arabacı Stock’un omuzuna vurdu ve konuşmaya başladı:

“Kitabın başında şöyle diyor: ‘Avrupa’da bir hayalet dolaşıyor.’ Çok güzel, şimdi bu hayalet Fransa’da ete kemiğe büründü. Ama Stock, umarım, burjuvazi, bizi, işçileri yine atlatmaz.”

Geç saatlerde, Stock, masanın başında, kendi düşünceleriyle baş başa kaldı. Geneviève ve çocuklar derin bir uykuya dalmışlardı. Johann, bir kutsal kitap gibi değer verdiği ‘Manifesto’yu okumaya başladı.

Hayatı boyunca aradığı şeyi bulmuştu: Ona göre ‘Manifesto’, okuduğu bütün kitapların, duyduğu bütün sözcüklerin toplamı kadar değerliydi. Politik ve toplumsal yaşamın bütün alanlarını kapsayarak, Stock’a, mücadeleyi ve zaferi öğretiyordu. Terzi artık emindi ki; o, onun çocukları, onun sınıfı, ‘Manifesto’nun resmen ilan ettiği yeni, komünist toplumun yaratıcıları olacaklar. Gururlu bir sevinç, terzinin ruhunu sardı.

Ve uzun bir hapislikten sonra açılan hapishane kapısından çıkan bir mahkûmun ruh haliyle gülümseyerek tekrarladı:

“Bütün ülkelerin proleterleri, birleşin!”

SEKİZİNCİ BÖLÜM

TARİHİN BAYRAMLARI

Louis-Philippe'in büyük oğlunun dul eşi Orléans Prensesi Louise, bu gece yatağa girmeye cesaret edemiyordu.

Dün akşam, Ulusal Muhafızlar, Capucines Meydanı'nda barışçıl gösteriler yapan halka, Kralın emriyle ateş açmıştı. Marseillaise, silah sesleri arasında boğuldu. Ellinin üstünde insan öldürüldü. Ve Paris'te haykırışlar yükseldi yine: "Yaşasın Cumhuriyet! Kahrolsun Kral! İntikam!"

Yük arabaları gece geç saatlere kadar ceset taşıdı. Soğuk bir yağmur çiseliyor, meşaleler yılan ıslığı gibi ses çıkarıyordu.

Louise, olup bitenleri öğrenmesi için hizmetçisini üçüncü kez kente gönderdi. Hizmetçi, endişe verici haberler getirdi. Yangın başlamış, şehirde yürümek olanaksız olmuştu. Her yerde iki, hatta üç katlı ev yüksekliğinde barikatlar kurulmuştu. Nöbet noktalarında, gasp edilmiş faytonlar, kütükler, direkler, fıçılar ve tahtalardan oluşan yığınlar sokakları ve ara sokakları kapatmıştı.

Ayaklanma piketleri,[33] gelen geçeni durdurup sorguya çekiyordu. Uzun sırıklara takılmış gaz lambaları muhteşem barikatları ve koruyucularını aydınlatıyordu. Evlerin duvarlarına çağrılar yazılmıştı: "Yurttaşlar! Bankerlerin kralı Louis-Philippe, X. Charles'ın yaptığı gibi, hakkımızda ölüm fermanı çıkarttı. Biz de onu gönderelim gitsin, X. Charles'ın ardından, tahtalı köye!",

"Krallara ölüm! Cumhuriyet istiyoruz!",

"Özgürlük, eşitlik, kardeşlik!"

Şöminenin yanına oturan Louise, kendi eşyalarını toparlayan hizmetçilerini denetliyordu. Orléans hanedanının metal armalarını taşıyan büyük sandıkların doldurduğu odada, hizmetçileri, yığınla danteli, deriyi, ağır brokar ve hafif ipek elbiseleri yerleştiriyorlardı. Ellerindeki eşyalarla sağa sola koşuşturan hizmetçiler, görkemli ama sevimsiz sarayın salonlarında olağandışı endişeli bir hava yaratmaktaydı.

Prenses, 1830 Devrimi’nin, kayınpederi Louis-Philipe’e taht ve zenginlik kapısını araladığını anımsadı. Ama buna karşılık Kral’ın babası Philippe ‘Egalité’ ise, Birinci Büyük Devrim sırasında öldürülmüştü. İçini saran korkuyu güçlükle yenebilen Louise, koltuğundan fırladı, pencerenin yanına giderek perdeyi hafifçe araladı. Bu şubat gecesi ona çok karanlık ve ürkütücü göründü. Uzaklarda, meşaleli karartılar seçiliyor, Marseillaise’in sözleri duyuluyordu. Prenses ilk kez, ciddi bir tehditle karşı karşıya olduklarını anladı.

Tiranlar, hainler onun bunun artıkları.

Artık korkudan titremeye başlayın!

Adi suikastçiler çözülsün dizlerinizin bağları.

Yakındır geliyor zamanı hesap sormanın.

And içmiş askerleriz ki yeneceğiz düşmanı!

Bir yiğit düşmeye görsün toprağa bizden.

Doğurur onu toprak ana yeniden.

Koparıp alsın diye kafalarınızı.

Prenses, kadife perdeyi kin dolu bir ifadeyle kendine doğru çekti ve şömineye doğru yürüdü. Heyecanını gizlemek için ateşe eğildi, sönmek üzere olan korları uzun maşalarla yavaş yavaş karıştırmaya başladı. Ona ve tahtın varisi oğlu Kont de Paris’ye yarınlar neler getirecekti? Louise, şöhret düşkünüydü ve güçlüydü. Birçok kez, cimri Kral’ın himayesinden ve ikiyüzlü Kraliçe’nin vaazlarından kurtulmayı düşlemişti. Duyduğu endişe arttıkça Louise, yalnız kalmaya dayanamadı. Çok güvendiği bir nedimesini çağırdı.

“X. Charles’ın düşüşünden ibret alan Kral’ın, ayaklanmayı bastırmak için acil önlemler alacağını, düşünmüyor musunuz? Böyle tehlikeli bir anda kararsız kalmak hepimizin sonunu getirebilir. Ayaktakımının neden isyan ettiğini bir türlü anlayamıyorum.”

“Majesteleri,” diye konuştu, saygılı ama aynı zamanda onurlu bir ifadeyle nedime, “devrimler, volkan patlamaları gibi, depremler gibi insan iradesinin dışındadır. Bu, Tanrı’nın bir gazabıdır.”

Hizmetçiler, ağzına kadar dolu sandıkları, gürültülü bir şekilde kapattılar. Baş nedime, hizmetçileri gönderdi ve reverans yaparak mücevherleri

hatırlatmak için, Louise’e yaklaştı.

Ama Prenses, oyalanıyor ve şöminedeki büyüyen aleve bakmaya devam ediyordu. Bir zamanlar, kafası giyotinde kesilen Marie-Antoinette’in yatak odasını süsleyen saat on iki kez çaldı.

Louise, kötü düşüncelerden kurtulmak için, güzel taranmış başını salladı ve gizli çekmecelerinde mücevherlerinin korunduğu dolaba kararlı adımlarla yürüdü. Elmaslarla kaplı, altın işlemeli küçük bir anahtarın takılı olduğu altın zincirini boynundan çıkardı ve gizli bölmeyi açtı. Tam bu anda, Louis-Adolphe Thiers içeri girdi. Geleceğini bildirmemişti, karmaşık protokol kurallarına aykırı davranarak elini kolunu sallıyordu ve omuzlarını garip bir biçimde sarsışından bir anormallik olduğu anlaşılıyordu. Elli yaşını aşmıştı. Ufak tefek ve olağanüstü kısa belli olması yüzünden, arka ayakları üzerinde duran bir tarla faresini andırıyordu. İnce burnunun üzerinde, gözlerini saklayan kocaman gözlükler vardı.

“Bir şey mi oldu,” diye sordu Louise, çok korkmuştu.

“Majestelerinin, derhal Kral’ın yanına gitmesini rica ediyorum. Hanedanlığın kaderi belirleniyor. Acele edin,” dedi sert bir şekilde, kendine özgü bir kabalıkla Thiers. Ama Louise’in iri iri açılmış gözlerindeki korkuyu fark edince yumuşadı ve dalkavukça ekledi: “Bu çıldırmış ülkeyi oğlunuz Kont de Paris’nin ve siz majestelerinin kurtaracağını ümit etme cüretinde bulunuyorum.”

Louise’in yüzü alev alev yanmaya başladı. Korku, yerini kibire bıraktı. “Yoksa naiplik mi?” diye düşündü, sonra kendini toparlayarak konuştu:

“Ben, Fransa’da sağduyunun galip geleceğine inanıyorum... Lütfen, majestelerine kadar bana eşlik edin.”

Omuzuna bir şal alan kısa boylu, dolgun Prenses, Thiers’in koluna girdi ve görkemli bir eda takınarak, Tuileries Sarayı’nın diğer bölümündeki Kral’ın huzuruna doğru yola koyuldu.

Çaprazlayarak geçmek zorunda oldukları geniş bahçede, Kraliyet ordusunun subay ve askerleri toplanmıştı ve gürültülü bir şekilde tartışıyorlardı.

Louise, bahçeyi kaplayan gürültüye ve olağandışı kargaşaya aldırmadı. Thiers'in anlattıklarını dinliyordu dikkatle. Thiers'in, daha önce kendisini çok rahatsız eden taşralı aksanını fark etmiyordu bile.

"Majesteleri, Paris'te olanları bilmek mi istiyor? Bugün saraylar, kuşatılmış kaleler gibi. Ayaktakımı yine kudurdu. Maalesef, dalga kabarıyor ve hepimizi yutmakla tehdit ediyor. Eğer Kral benim öğütlerimi, önerilerimi dinleyip derhal St. Cloud'ya gitseydi..."

"St. Cloud'ya mı, ama neden?"

"Orduyu çağırıp onunla birlikte başkente geri dönmek için. Biz saldırıya geçerek Paris'i alacak ve isyancıları ezecektik. Varsın bu, çok kana, çok kurbana malolsun. Daha da iyi olacaktı. Biz, düzenin, monarşinin düşmanlarını, gelişmeyi sağlayanlara karşı ayaklanan tüm isyancıları yok edeceğiz. Vahşiler, şimdi de Rothschild saraylarından birini yakmışlar. Fransa'nın bir cerraha ihtiyacı var. Neşter, tek kurtuluş yolu artık."

Thiers durdu. Gözlük camlarının arkasından gözleri parlıyordu.

"Siz haklısınız. Planınız, zeki ve irade sahibi olduğunuzu gösteriyor. Halkı ayıltmak gerekiyor. Kral neye karar vermiş?" diye sordu Louise, Thiers'e duyduğu hayranlığı gizlemeden.

"Guizot ve Kraliçe, Kral'ı ikna ettiler; böylece, o da Paris'e dışarıdan saldırmayı reddetti. Bu çok kötü," diye cevap verdi Thiers, karamsar bir ses tonuyla.

"Yoksa siz de Pilate gibi, ellerinizi bulaştırmamayı mı düşünüyorsunuz? Guizot, ailemizin şansı, siz onun kurtarıcısısınız."

"Teşekkür ederim," diye gülümsedi gizemli bir edayla Thiers, "ben, sizin sadık hizmetkârınızım, bunu unutmayın." Ve omuzunu yine oynatıp elini savurarak devam etti:

"Bugün Carrousel Meydanı'nda, atını zamanında çevirip saraya doğru geri çekilmesi için Kral'ı ikna etmeyi başardım."

"Gerilemek? Sizi anlamıyorum."

“Maalesef, pencerelerden Kral’a doğru kurşun yağıyordu. Ulusal Muhafızlar, kalkanlarını çarpıp reform istediler. Sıkı durun, Prenses. Ok yaydan çıktı. Kral Louis-Phillippe, oğlunuz lehine tahttan vazgeçmek zorunda.”

Thiers ve Louise de Orléans, büyük salona girdiler. Zayıf ve bitkin düşen Kral, bir koltukta oturuyordu. Etrafında, Kraliyet ailesinin üyeleri, saray efradı ve bir kenarda da Guizot duruyordu.

Büyük, gümüş şamdanlarda yanan mumların titrek ışığı Louis-Philippe’in büyük ‘Bourbon’ burunlu, sarkık dudaklı, utangaç ve grimsi yüzüne, Guizot’nun narin ellerinin üzerine düşüyordu. Duvarlardaki işlemeler yarı karanlıkta kalmalarına rağmen üzerlerindeki kadın ve erkek çobanların figürleri, Kral ve çevresindekilerden daha canlı görünüyordu.

“Tahta çıktığımda,” dedi Louis-Philippe, çevresindekileri patlak balık gözleriyle inceleyerek, “şu ihtiyar tilki Talleyrand ancak on yedi yıl hüküm süreceğimi öngörmüştü. O, benim, muhtemelen Bonaparte gibi akılsız veya X. Charles kadar aptal olduğumu sanıyordu. Ve ne oldu, öylesine özenerek diktiğim bina da dayanıksız çıktı. Ama benim emeğimin meyvelerini yok eden akılsızlar, gün gelip pişman olacaklar ve günahkâr oğullar gibi gelip babalarının ayaklarına kapanmak isteyecekler.”

Kral canlandı, koltuğundan kalktı ve ellerini şaşkın bir ifadeyle açarak:

“Tüm bunlar nasıl başladı? Hiçbir şey anlamıyorum. Düne kadar halk benden, reformdan başka bir şey istemiyordu. Neden bugün cumhuriyet istiyor? Ben onlara reform vaat edip, sadık Guizot’yu kurban ettim ve Thiers ile Barrot’yu görevlendirdim ya. Akılsızların şu yaptıklarına bakın: Assomption[34] tapınağının parmaklıklarını yerlerinden sökmüşler ve bu kutsal sopalarla barikatları destekliyorlar.”

Kral sustu. Orada bulunan herkes saygıyla iç çekti.

İçeri giren Thiers’i fark eden Louis-Philippe, eliyle işaret ederek onu çağırdı.

“Sizi faytondan indirip çamura batırdıkları doğru mu?”

Thiers onayladı.

“Ah, ne kadar korkunç,” diye ellerini çırptı Kral.

“İsyancılar, silah dükkanlarını soymuş, nöbetçilerin silahlarını almışlar; park ve bulvarlardaki ağaçlar sanki üstlerinden fırtına geçmiş gibi devrilmiş,” dedi Thiers.

“İsyancılar, benim başkentimde kaç barikat kurmuşlar?” diye sordu nefes nefese Louis-Philippe ve elini kalbine bastırdı.

“İki binin üzerinde, efendim,” diye yanıtladı Thiers, hemen.

Louise de Orléans gerçek duygularını gizleyerek hızla Kral’a yaklaştı ve karşısında diz çökerek, oldukça yüksek sesle ve abartılı bir duygusallıkla bağırmaya başladı.

“Lütfen efendimiz, tahttan vazgeçmeyin. Taç, bizim için çok fazla ağır. Bir tek siz, onu taşımaya layıksınız!”

Kral yanıt vermedi. Bazı hanımefendiler ağlamaya başladı. Kraliçe, Louise’e yaklaştı ve öptü.

“Sevgili yavrum, sizin oğlunuz İkinci Louis, Philippe adını taşıyarak dedesine layık bir varis olacak.” Ve gözyaşları arasında ekledi: “Sevgili kocam, Fransızlar sizin gibi iyi bir Kral’ı hak etmiyor. Ben inanıyorum ki...”

“Zaman beklemiyor!” diye sözünü kesti çenesi düşen Kraliçe’nin, kaba bir şekilde Thiers. “İsyancılar yaklaşıyor, bizse güçsüzüz. Geç, artık çok geç!”

“Nasıl geç?” diye bağırmaya başladı Kral. “Benim muhafızlarım nerede? Mareşal Bugeaud, siz benim güvenliğimden sorumlu olduğunuz konusunda beni temin ediyordunuz. Harekete geçin. Size her tür yetkiyi veriyorum!”

“Majesteleri,” diye cevap verdi Bugeaud, “ben çaresizim. Artık çok geç.”

Kral, torunu lehine tahttan çekildiğine dair belgeyi imzaladı ve Fransa’yı hemen terk etti.

Louise de Orléans, kaçmayı kesinlikle reddetti. Kral’ın, küçük oğlu Kont de Paris lehine tahttan çekildiğine dair belge elindeydi. Bu demekti ki, Louis reşit olana kadar Fransa’nın hükümdarı oydu. Hayalleri

gerçekleşmişti. Louise, sevincini daha fazla gizleyemedi. Tahttan düşürülen Kral ve karısıyla vedalaşır vedalaşmaz, Thiers'in tavsiyesi doğrultusunda, Temsilciler Meclisi'ne çıkabilmek için Bourbon Sarayı'na gitti.

Bu sırada Ulusal Muhafızlar ve ayaklanan halk, Tuileries'e yaklaşmıştı. Kraliyet muhafızları ise isyancıların karşısında tüfeklerinin dipçiklerini yukarı çevirdiler. Kan kardeşi olmuşlar, birbirlerine sarılıyorlardı. Kasketler, şapkalar, deri kalpaklar havada uçuşmaktaydı. Herkes Marseillaise'i söylemeye başlamıştı.

İleri! kardeşler vatan için ileri
Şan şeref günü geldi çattı işte
Karşımıza geçmiş kanlı sancağını
Tiranlık bir kez daha çekiyor göndere
Nasıl bağırıyor duyuyor musunuz uzaktaki
Alanlarda bölük bölük askerler
Saflarımıza dayandılar öldürmeye gelmişler
Karılarımızı, çocuklarımızı ve bizleri
Haydi yurttaşlar sıklaştırın safları silahları kapın
Yürüyün ki şu alçakların kanlarıyla toprağımız sulansın

Halk artık hiçbir kral istemiyordu. Panik içinde Tuileries'den kaçan Louis-Philippe'i Carrousel köprüsünün yanında bir araba bekliyordu. Ama halk, Louis-Philippe'i fark etmişti. Bir muhafız subayı, tahttan düşen Kral'ı izleyen kalabalığa seslendi:

"Baylar, Kral'a acıyın!"

Cevap olarak birkaç ses duyuldu.

"Biz onun gibi cani değiliz. Varsın gitsin!"

Atlar yürüdü ve fayton, Kıyı sokağı üzerinden ilerleyerek Birinci Büyük Devrim yıllarında giyotinin kurulduğu, beyaz heykelli Concorde Meydanı'na doğru döndü.

Kral titreyerek koltuğuna yaslandı. Burada, bir zamanlar halkın iradesiyle XVI. Louis'nin ve Louis-Philippe'nin babasının kafaları kesilmişti.

Halk, Kral’ın hiçbir saldırıya uğramadan Paris’ten çıkmasına izin verdikten sonra saraya koştu. Lüks masaların etrafından; şatafatlı kadın elbiselerinin, deri giysilerin, zarif iç çamaşırların, dantellerin, tavuskuşu tüylerinin, yelpazelerin ve daha başka değerli eşyaların saçıldığı yatak odasından geçerek tören salonuna yönelmişlerdi.

Altın kaplamalı, figürlerle süslü tahtı parçalayıp ateşe attıklarında, nefret ettikleri monarşiden sonsuza dek kurtulduklarını sanıyorlardı.

Louis-Philippe’in tahtı, Bastille Meydanı’nda, kocaman bir kalabalık tarafından yakıldı. Kraliyet yönetimiyle bu sembolik hesaplaşmaya danslar ve marşlar eşlik ediyordu.

Tahttan düşürülen Louis-Philippe’in sarayından bu süre zarfında, hiçbir eşya çalınmadı. Kral’a ait olan her şeye karşı duyulan nefret o kadar sınırsız ve derindi ki saraydan, ne yoksul bir emekçinin çocuğunu ısıtabilecek bir şal ne de bir bodrumu aydınlatabilecek mum alındı.

Açgözlü Louis-Philippe, çıkarcı ve değerli eşyalar konusunda maymun iştahlıydı. Hanedanlığının sarsılmazlığına inandığı için biriktirme hırsına kapılmıştı. Çiftlikler, ormanlar, saraylar satın alıyor, devlet hazinesini soyuyordu; büyük borçlar alıyor ama geri ödemiyordu. Saat, biblo, resim ve bronz heykellerden oluşan sayısızca koleksiyonları vardı.

Kral’ın borcu, otuz milyon frankı bulmuştu. Sadece Neuilly Sarayı’nda yirmi beş binin üzerinde balmumu yedeklemişti. 1848 yılının bir şubat gecesinde halk, Neuilly Sarayı’nı yakınca, bu mumların parlak alevleri Kraliyet bahçesindeki yaşlı ıhlamur ağaçlarını, mermer bank ve heykelleri aydınlattı.

“İşte, ateş buna denir,” diyordu isyancılar. Alevler sanki arşa ulaşmıştı.

İnsan ruhunda gizlenen yüce, temiz ve güzel olan her şey devrimin aydınlık günlerinde açığa çıkmış, kendini göstermişti. Benliklerine kavuşan emekçilerin omuzları dikti. Yeniden köle olmamak için eşyaları ve fetişleri yok ediyorlardı. Orléanslar’ın eski sarayı Palais Royal tamamen yanmıştı.

Ama Prenses Louise, –bundan böyle naip Kraliçe– devrimin kasıp kavurmasından korkmuyordu. Kral’ın kendisine devrettiği iktidarın tadını çıkararak benzersiz anlar yaşadı. Thiers’in her dediğine boyun eğiyordu.

Acıklı bir mizansen hazırlamıştı: Üstünde siyah matem elbisesi, yanında iki oğlu ve birkaç prensle birlikte mütevazı bir edayla yaya olarak Temsilciler Meclisi'ne gitti. Burada halk, temsilcilerinin aldığı kararı dinleyecekti. Monarşistlerin bir kısmı onu selamlayarak karşıladı. Orléans Hanedanı'nın en kibar taraftarı Odilon Barrot, burada toplananlara Orléans Prensesi Louise'in naipliği altında Kont de Paris'yi Kral olarak kabul etmelerini önerdiği sırada salona silahlı cumhuriyetçi birlikler dalmıştı bile.

"Kahrolsun Orléanslar! Yaşasın Cumhuriyet!" diye bağırışlar yükseldi her yandan.

Gelenler, hazırladığı konuşmasını yapmasına izin vermediler Louise'in. Başkan, şapkasını çıkararak oturuma ara verdiğini ilan etti. Ama gürültüler ve bağırışmalar dinmiyordu. İki sandalyeye birden –proletarya ve burjuvazi– oturmaya çalışan usta ortayolcu, tatlı dilli Ledru Rollin kürsüye çıktı, kendisinin dinlenmesini rica etti ama sözünü geçiremedi.

Daha sonra kürsüye, şair Lamartine geldi. Lamartine, bu her şeyin silinip süpürüldüğü günlerde, lirizmini bir an bile yitirmeksizin iktidara ulaşmaya çalışıyordu.

Lamartine'in Geçici Hükümet'in listesini okumaya başladığı sıralarda, Flocon, Louis Blanc ve yandaşları da, 'Reform' gazetesinin redaksiyon bürosunda kendi bakanlarının listesini hazırlıyorlardı.

Birkaç saat sonra, Belediye Sarayı'nda cumhuriyet ilan edildi.

Orléans Prensesi Louise, Thiers'in eşliğinde, Temsilciler Meclisi'ni terk etti. Yayaydılar; Paris'te 48 saattir bir tek fayton bile görünmüyordu.

Yüzünü tülün altında gizleyen Louise, bulvarlarda Thiers'le birlikte yavaş yavaş yürüyordu. Ağaçlar kesilmişti. Yayalar zaman zaman, paramparça olmuş heykellere ve devrilmiş banklara rastlıyorlardı. Yerlerdeki kırık cam parçaları, ayaklarının altında sesler çıkarıyordu. En sonunda Thiers, uzun konuşmalara ve törensel mizansenlere girişmeden, tahtın talibini, 'Düşkünler Evi'ne bıraktı. Daha sonra Prenses orada endişe dolu birkaç gün geçirmek zorunda kaldı. Artık hiçbir hırsı kalmamıştı; tek istediği bir an önce kendisini İngiltere'de bulmaktı. Kayınpederi, Fransa'nın eski Kralı da kalabalık ailesiyle birlikte oraya gitmişti.

Thiers, Louise’le vedalaşırken çok kaba konuştu.

“Madam, korkarım ki kral olma mesleği artık moda değil. Onları işsizlik bekliyor. Halkı daha az bölen en iyi yönetim şeklinin cumhuriyet olduğunu düşünüyorum. Belki imparatorluk bir istisna olabilir ama o da başında Napolyon gibi bir insan azmanı duruyorsa. Maalesef devler doğmuyor artık. Ne acı... Talleyrand’ı anımsayın. Ne diyordu: ‘Eğer koyun sürüsünün başında bir aslan varsa iyi, ama eğer aslan sürüsünün başında bir koyun varsa kötü.” Thiers, birden ellerini savurmaya başladı ve kısa bacaklarının üzerinde sallandı. Yüksek sesle gülüyordu, “sizi temin ederim Prenses,” dedi, kendinden emin bir tavırla, “er veya geç, koyunlar yine aslanı çağıracak; yırtıcı hayvanlar kralını. Çok devrim yapıldı, hepsinin de sonu aynı oldu. Sürüyü yine de bir kral yönetecek.”

“Ne yani, Orléans Hanedanlığı’nın sonu mu geldi?” diye sordu Louise, pleb bakana karşı kinini gizlemekte zorluk çekerek.

“Belki; benim için fark etmez. Babam, ben doğduğumda, fakir bir zanaatkârmış.”

“Ama siz gerçek bir burjuvasınız!” diye şaşırdı Prenses.

“Şimdi bunun önemi yok. Ben, zaferi kazananlardan yanayım. Yenilgi, daima hataların sonucudur. Başarı ise gerçek değerlerin tacıdır. Elveda madam.” Thiers, gecenin karanlığında kayboldu.

Louise uzun süre ardından baktı. Hiç şüphe yoktu ki, bu yetenekli şöhret düşkünü, daha birçok kez, kendisine güvenenlere ihanet edecek ve daha pek çok pis iş çevirecekti. Prensesin kendisi için umamadığı bir geleceği vardı onun.

Belki tarih onu yine üste çıkaracaktı. Umut, başarısız hükümdara güç veriyordu. Louise ‘Düşkünler Evi’nin büyük salonuna geçti. Bu, Bonapartelar’ın aile mezarıydı. Ortada, gösterişli bir sehpa üzerinde Napolyon’un granit tabutu duruyordu. Kral Louis-Philippe’in oğlu Prens Joinville, İmparatorun naaşını birkaç yıl önce St. Helene adasından buraya getirmişti.

“Bu Korsikalı ehlikeyfin soyu, bir daha asla tahta çıkamayacak. Eğer monarşi tekrar doğarsa, tahtın ilk talibi benim oğlum olacak,” diye düşündü

Louise.

İngiltere’ye gitmek üzere yola çıkacağı gün, tahttan düşürülen kayınpederi Louis-Philippe’in bir yığın alacaklısı Louise’in yanına geldi. Birçok fırının sahibi olan zayıf, sakallı ve uzun bacaklı biri, yirmi beş bin franklık bir hesap gösterdi; güçlü yapısından beklenmeyen cılızlıkta bir sesle konuşan bir yumurta ve et tüccarı, altı bin frankın üstünde değeri olan bir yığın poliçeyi Louise de Orléans’ın gözüne sokuyordu. Et ve sebze tüccarları onu pervasızca azarlıyorlardı. Kral onlara da yüz bin frankın üzerinde borç takmıştı.

“Denizin öbür tarafında, şu şişko Louis’i bulamayacağımızı sanıyorsanız aldanıyorsunuz!” diye bağırıyordu alacaklılar.

“Kral, yine dönecek!” diye kestirip attı sinirlenen Louise, “en önce de siz çağıracaksınız onu. Ayaktakımı başkaldırırken siz de yüzsüzleştiniz. Ama zenginliğinizi krala borçlusunuz. Tanrı size, aklınızı ve minnet duygusunu geri versin!”

Ama alacaklılar uzun süre sakinleşmedi. Louise, ‘Düşkünler Evi’nin odalarına gizlenmek zorunda kaldı. Kısa bir süre sonra da, Fransa’yı terk etti. Tarihin dalgası, bir kenara atabilmek için onu bir an yükseltmişti; bundan böyle de, Orléans Hanedanlığı bir daha asla Fransız tahtına çıkamayacaktı.

***

Fransızlara göre Paris, yeryüzündeki bütün başkentlerin başkenti, önemli müzakerelerin merkezi, sığınmacıların ikinci vatanı, onu terk etmek zorunda kalanların sürekli pişmanlık duygusudur. Paris, kutsal kitaplarda, bir zamanlar halka yol gösterdiği söylenen ateşten direk gibi yükselir, doğu hükümdarları için yıldız gibi parlayan bir fenerdir.

Bir Ortaçağ destanına göre, eski Lutetia’nın –Paris’in eski adı– kurucusu, mitoloji kahramanı Herkül’dür. Ama şanlı şehir, şimdi, 1848 yılında, çok kötü bir haldeydi; sıcak havalarda tozlu, yağmurlu günlerde ise çamurluydu. Soyluların müstakil evlerinin ve Kraliyet saraylarının dışında, karanlık girişli kötü evler vardı. Belediye Sarayı’nın ve Vendôme Meydanı’nın çevresindeki küçük dar sokaklara gün ışığı zorlukla ulaşıyordu. St. Denis ve

St. Marten mahallelerinde, dükkanların önünde kocaman tabelalar asılıydı. Bakkallar natürmortlarla veya öğretici resimlerle süslenmişti. Yavrularını doyurmak için vücudunu parçalayan pelikan resmi çok moda olmuştu. Burgonya malları satan bir tüccar, istiridyelerinin reklamını, tabelasının üstündeki, bulutların ardından bakan Tanrı ve Havari Peter figürüyle yapıyordu.

Resmin altında şöyle yazıyordu:

"Peter, yarattığımı sanmadığım şu hayvanın tadına bakmak için yeryüzüne ineceğim."

"Siz, bu firmanın sattığı istiridyelerin tadından memnun kalacaksınız."

"Bilgi için teşekkürler," dedi Tanrı, "iyi bir öğüt almak için asla geç değildir."

Paris pazarlarında, Cezayirliler, Tunuslular ve Faslılar sebze ve meyve satıyordu. Başkent sokaklarında her zaman çok çiçekçi vardı.

1848 yılının mart ayı geldiğinde, Paris'e, birçok ülkeden –Alman, Polonyalı, İrlandalı, İtalyan– devrimci mülteci akını başlamıştı.

İkinci Cumhuriyet'in konuksever Geçici Hükümeti, onlara başkent kapılarını açmıştı. 'Mevsimler Birliği'nin ünlü mücahitleri Auguste Blanqui ve Barbés cezaevinden çıktılar. Kısa bir süre önce, erişilmez bir hayal olan şey, birdenbire gerçekleşti. Mart güneşinin güçlü ışınları, ağaçlara ve otlara daha önce hiç bu kadar hızlı can vermemişti. Kışın ardından canlanan ve parıldayan doğa, insanları cömertçe ödüllendirmekteydi. Üç renkli ve erguvani bayraklar, devrim amblemleri, beyaz özgürlük heykelleri, geçit törenleri ve şarkılar –canlı, neşeli, komik, kahramansı– Fransız başkentinde bayram havası estiriyordu.

Karl ve Jenny, her ikisi için de değerli olan kenti tanıyamadılar. Oysa evliliklerinin ilk mutlu yılını Vanneau sokağında geçirmişlerdi.

Marx, Paris'i seviyor; sokaklarını, meydanlarını, kenar mahallelerini, en iyi kütüphanelerini, müzelerini ve tiyatrolarını biliyordu. Burada, ölçülemeyecek bir düşünce zenginliğine kavuşmuştu. Marx, toplumu sürekli ilerleten yasaları anlamak için Fransa'nın fırtınalı tarihinden yararlanacaktı. Gizli Fransız işçi komitelerinin önderleri arasında birçok

arkadaşı olan Karl, Paris’i, Şubat Devrimi günlerinde, değişmiş ve yenilenmiş buldu.

Sokaklarda artık altın saplı ince bastonlarını savuran, can sıkıntısından ne yapacağını bilmeyen züppeler yoktu. Lornetlerinden kin dolu ifadeyle bakan şişman baylar ve arabalarının yumuşak koltuklarında oturan, açık renk elbiseler giyinmiş, her şeyden tiksinen bayanlar da yoktu. Ön tarafında irikıyım arabacıların oturduğu, arka basamaklarında özel giysileri içinde hizmetçilerin durduğu faytonlar da ortalıkta görünmüyordu. Deprem sonrasında meydana gelen dağlara benzer barikatlara arada bir rastlamak mümkündü. Boyunlarına kızıl eşarp bağlamış rengarenk gömlekli işçiler kollarını sıvamış, şarkılar söyleyerek barikatları büyük bir hızla ortadan kaldırmaktaydılar. Kahkahalar atıyor ve şakalar yapıyorlardı.

“Üçte birini kabul etmek istemediler ama hepsini almak zorunda kaldılar,” diyorlardı, Fransızca’da, ‘üçte bir’ anlamına gelen Thiers sözcüğünü kullanarak.

“İndirin parmaklığı!” diye karşılık veriyordu diğer işçiler, Louis-Philippe’in gözdesi, ayrıcalıklı Barrot’yu kastederek. Barrot, aynı zamanda parmaklık anlamına geliyordu.

Dükkan sahipleri ve korkudan alıklaşmış ablak yüzlü karıları barikatları temizleyen işçilere çekingen çekingen bakıyorlardı. Şehir gitgide güzelleşiyor, temizleniyordu. Sokaklar düzenleniyor, yangından ve silah atışlarından hasar görmüş evlerle anıtlar onarılıyordu. Cezaevleri boşaltıldı, ölüm cezası da kaldırıldı. Orléans Prensesi’yle Guizot’nun, tahttan düşürülen Kral’ın peşinden İngiltere’ye gitmelerine kimse engel olmadı.

Devrim; sayesinde, tıpkı mahkûmlar gibi karanlıktan aydınlığa kavuşanlar için büyü gibidir. Acılarla kıvranan bedenden zincirlerin sökülmesiyle hissedilen hafiflik ve enginlik, insan ruhunun en temiz, en ışıklı duygularını harekete geçirir.

Üzerinde büyük bir ailenin yükünü taşıyan yarı dilenci bir işçi, Tuileries’de üç yüz bin frank bulduğunda götürüp hemen hükümete teslim etti. Paris’li emekçilerin kahramanlıklarının sınırı yoktu.

Açlığı, aşağılanmayı, acıyı yaşamış ama şimdi özgürlüğe ve haklarına kavuşmuş emekçiler, şimdiye dek görülmedik bir insancıllık ve iyilikle

doluydular.

Sarsıcı olaylara zaten düşkün olan Parisliler, hareketin, gürültünün, renklerin ve seslerin baştan çıkarıcılığına kendilerini kaptırmışlardı. Parisli proleterler, zaferin verdiği mutluluktan sarhoştu.

Görünüşe göre, bundan böyle bütün sınırlar yıkılmış, altın gibi, yoksulluk ve mutsuzluklar da yok olmuştu. Birbirlerini tanımasalar da, farklı uluslara mensup olsalar da, herkes birbirini kardeş hissediyordu. Tarih, bir sayfa daha açmıştı.

Karl ve Jenny duygulanmışlardı. Kentte kulağı okşayan marşlar söyleniyordu. Bayraklar ve pankartlarla süslenen sokaklar muhteşemdi. Her sözcük, bir hayalin gerçekleşmesi gibi heyecanlandırıcıydı.

Günlük sorunların hep birlikte tartışılabilmesi için açık havada ya da başkentin zengin şatolarında toplanma özgürlüğü; haklarından yoksun olanların, kendi mutluluklarıyla ilgili konularda oylama yapabilmeleri için örgütlenme hakkı; işçilerin, bir süre önce uğruna kan döktükleri ve yaşamlarını feda ettikleri idealleri için gösteri yapma hakkı... Paris'in üzerinde söken şafak, Jenny'ye hiç bu kadar zarif ve görkemli görünmemişti.

Bir sabah, erken saatlerde, Karl ve Jenny başkent sokaklarına çıktılar.

Bu günlerde, her an, bir insan hayatına bedeldi. Karl ve Jenny, kendilerini, tarihin en anlamlı olaylarında yer almış gibi hissediyorlardı. Bunun için yaşamaya ve her tür acılara katlanmaya değerdi.

Jenny, ilkbahardan, coşkulu kalabalığın gürültüsünden, insanların gözlerindeki sevinç parıltılarından, rengarenk flamalardan, her taraftan duyulan şarkılardan sarhoş olmuş, sokaklarda yürüyordu.

Karl ve Jenny öğle üzeri geldiklerinde, Concorde Meydanı'nda büyük bir kalabalık toplanmıştı. Çok sayıda kasketin arasından zaman zaman kibar şapkalar da görünüyordu. Kadınlar, düzgün taranmış saçlarının üzerine mütevazı başörtülerini takmışlardı. Kalabalığa rağmen meydana tam bir sessizlik hakimdi. Herkes, kiralık bir faytonun koltuğuna dikilip konuşan adamın sözlerini büyük bir dikkatle dinliyordu.

“Aa. Bu, Auguste Blanqui,” dedi Karl eşine, konuşanı görebilmek için ona doğru ilerlemeye çalışarak. Blanqui’yi daha önce hiç görmemişti; ama bu derin kırışıklarla dolu, zamanından önce yaşlanmış zayıf yüzü, gözlerdeki bu fanatik parıltıyı ve bir zahit ağzı gibi küçük ağzı resimlerinden çok iyi tanıyordu. Marx, onun tüm yaşam öyküsünü biliyordu.

“Saçları nasıl da beyazlamış, ne kadar da bitkin düşmüş,” diye fısıldadı Jenny.

“Şaşılacak ne var ki, on yedi yıldan fazla zindanda ve çok ağır koşullarda kalmış.”

Bir jirondenin oğlu ve ‘Mevsimler Birliği’nin önderi olan Auguste Blanqui, 1839 yılındaki başarısız ayaklanmadan sonra ölüm cezasına çarptırılmıştı. Yaşamını cumhuriyet mücadelesine adamıştı. St. Michel Kalesi’nde, duvarlarına durmadan dalgaların çarptığı bir taş tabutta, ömür boyu hapse çevrilen cezasını çekiyordu. Şimdi yine özgürdü.

Parlak gün ışığı, hayatının büyük bir bölümünü geçirdiği hapishane hücrelerinin duvarlarının rengini alan Blanqui’nin yeşilimsi sarı yüzünü daha da belirginleştirmişti. Mutsuzluk, bu yalnız adamın peşini bırakmıyordu. Bu zapt edilmez asi, cezaevinde iken, eşi –zayıf, narin bir kadın– onun hayatından duyduğu endişeye, acıya ve ayrılığa dayanamayıp ölmüştü. Auguste Blanqui, hayatının sonuna kadar sadık kalacağına ant içtiği bu kadına ateşli bir aşk duyuyordu. Karısıyla birlikte olabildikleri kısa zaman zarfında ikisi de çok mutluydular. Blanqui cezaevinden kurtulup geldiğinde karısını ve çocuğunu bulamadı. Yaklaşık on yıl önce, yakınlarına son kez sarıldığı, usul usul akan Oise’nın yanındaki küçük evde geçen sakin günler sanki bir rüya idi, ona öyle geliyordu.

Mücadelenin ağır yükünü onunla birlikte taşımayı kabul eden bir karısı var mıydı? Bir devrimcinin eşi? Bu kadın, her an, yoksulluğa katlanmaya, tehlikeleri paylaşmaya ve belki de sonsuza dek yalnız kalmaya hazırdı.

Blanqui’nin artık bir ailesi yoktu, ama cezaevinde geçirdiği uzun yıllar ve yitirdikleri, onu bir çelik gibi sertleştirmişti. Hiç kimse, cesur savaşçının ağladığını göremedi. Gözlerindeki alev, gözyaşlarını kuruttu. Devrime daha güçlü, fanatik bir tutkuyla sarıldı.

Bir Konvansiyon üyesinin oğlu olan Blanqui, küçüklüğünden beri insan hakları mücadelesi veriyordu. 1830 Temmuz Devrimi'nde ise artık barikatlarda savaşıyordu.

Louis-Philippe, halk ayaklanmasını fırsat bilip Krallık tahtını ele geçirince, Blanqui, Paris'te yaptığı monarşi karşıtı konuşma yüzünden mahkemeye verilmişti.

Sokak savaşlarında alınan yaraların ve prangalı yaşamın izleri ve kırk küsur yaşta tamamen beyazlamış saçlar: Bunlar bir devrimcinin ayırt edici özellikleriydi.

Auguste Blanqui, Şubat Devrimi'nden hemen sonra, 'Prado' salonunda toplanmaya başlayan 'Merkezi Cumhuriyet Derneği'ni kurdu. Yandaşlarının yardımıyla, genç cumhuriyeti kurtarmaya çalışıyordu.

Dingin sabahın ne kadar aldatıcı olduğunu, iki düşman kamp arasındaki geçici anlaşmaların aniden nasıl bozularak bir katliama dönüştüğünü çok iyi hatırlıyor ve kendi deneyimlerinden biliyordu.

"Dikkatli olun, yurttaşlar!" diye sesleniyordu Blanqui. "Devrim; emekçiler için bayram, zenginler ve despotlar için bir felakettir. Sürünerek yürüseler bile kaplanlara inanmayın. İndirin kralın bayraklarını, cumhuriyetin kızıl bayrağını yükseltelim! 1830 yılının temmuz günlerini hatırlayın. O zaman biz, barikatlarda monarşi için değil; cumhuriyet, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik için savaştık. Ne çok kan döktü Fransız halkı! Ve ne oldu? Bize, X. Charles'ın yerine Louis-Philippe'i verdiler. Bir yırtıcı hayvanın yerine bir başka yırtıcı hayvan geldi. Rothschildler, finans aristokrasisi ve bankerler kendi monarşilerini kurdular. Biz, 1830 yılında korumamız gerekeni geri alabilmek için on sekiz yıl mücadele ettik..."

Karl ve Jenny, orada bulunan herkes gibi, Auguste Blanqui'nin sözlerini büyük bir ilgiyle dinliyordu. Dinleyiciler onun ruhsal gücü ve inancı karşısında çarpılmışlardı.

Marx ve Jenny kol kola, meydandan geçtiler.

"Bu devrim emektarı, demir gibi bir adam," dedi Marx.

"Yıkılmaz bir kişiliği var! Hayatını ideallerine adamış. Bütün yaşamı bir kahramanlıktan ibaret. Zavallı Bayan Blanqui, bu günleri görebilecek kadar

gücü yokmuş...”

Halk, Blanqui’nin önderliğinde “yaşasın ebedi cumhuriyet” sloganını atarak Belediye Sarayı’na yürüdü. Kızıl bayraklar ve özgürlük heykeli –kıvırcık saçlı, frig şapkalı muhteşem bir kadın– ellerdeydi. Biri, Karl ve Jenny’ye seslendi. Döndüklerinde Bakunin’i gördüler. Keyifle gülümsüyordu. Biraz beceriksizce Karl’a sarıldı, Jenny’yi de eğilip selamladı.

“Hepimiz sarhoşuz, değil mi? Kimi çılgınca bir coşku ve umuttan, kimileri ise,” Bakunin, kepenkleri kapalı olan finans aristokrasisinin özel binalarını işaret etti, “ölümüne bir korkudan. Bu, ruhlarımız için sonsuz bir ziyafet, Avrupa’daki bütün tahtlar artık sallanıyor. Berlin’de panik var; Metternich saklanmış; Avusturya, Habsburgları kovalayacak, Madrid’de cumhuriyetçilerin tertibi ortaya çıkmış. İtalyanlar özgürlüklerine kavuşacak; devrim, Polonya’yı da içine alacak ve Rusya’ya kadar ulaşacak.”

Mutluluktan sarhoş olan Bakunin elini başına götürdü, nefes nefeseydi.

“Evet, haklısınız, Bakunin. Devrimler, tarihin bayramlarıdır,” dedi Jenny sevinçle, “Ne şenlik!..”

Marx, Bakunin’in kolunu tuttu ve üçü birlikte, bulvarda yürüdüler.

“Siz Ruslar’ın, Fransızlar’dan ve biz Renlilerden daha ateşli olduğunuzu kim düşünebilirdi ki?” dedi Marx. “Kar ve buzun, coşkunuzu soğuttuğunu sanırdık. Oysa gerçekte, kaynayan yüreklere ve ateşli kafalara sahipsiniz. Bugün bizim için gerçekten bir Rus günü. Pavel Annenkov’la da görüştük. Her zaman soğukkanlı olan Annenkov, şimdi Saint-Just gibi kabına sığmaz ve konuşkan olmuş.”

“Gök yarılmış!” diye bağırdı Bakunin, “Şimdi hiç kimse umursamaz davranamaz. Ve en ilginç olanı, daha ilk günden en yüksek mertebeye ulaşılmasıdır. Kim bilebilirdi ki! Cumhuriyetle anında taçlanan âfet gibi bir devrim. Fransa işçileri, hayali kanatlarıyla arzularının doruğuna yükseldi. İzninizle dostlar, jakobenlerin kulubüne gitmek için acele etmeliyim. Artık böyle bir kulüp de var. Seine sokağında. Paris’te yetmişten fazla kulüp oldu. Kadınlar için olanları da var.” Bakunin, Jenny’ye döndü, “üye olmanızı tavsiye ederim. Devrim kazandı ve doğuya doğru ilerliyor.”

“Siz, iflah olmaz bir hayalperestsiniz. Devrim, eğlenceli bir karnaval değil; maalesef, çelişkili ve ağzına kadar barut dolu,” dedi Karl, düşünceli bir edayla.

Bakunin somurttu ve karardı,

“Marx, sizin şüpheciliğiniz de öldürücü.”

Vedalaştılar ve Bakunin, sokakta hızla yürüdü. Marx, ardından gülümseyerek bakıyordu.

“Yurttaş Marx!” diye döndü ve bağırdı Bakunin, “Herwegh’de görüşmeyi umut ediyorum.”

“Mutlaka, yurttaş Bakunin,” diye cevap verdi neşeyle Marx ve şapkasını salladı.

***

Karl, sabahın erken saatlerinden gece geç saatlere kadar ayaktaydı. Eski dostlarından birçoğunu yeniden bulmuştu. Vaugirard sokağına gitti, işçi kulübünü ziyaret etti ve bir gösteriye katıldı.

Göstericiler, ücretlerin derhal yükseltilmesi ve işsizliğe karşı mücadele edilmesi taleplerini içeren bir toplu dilekçeyle Geçici Hükümet binasına yürüyorlardı. Özgürlük kasırgası Karl’ı önüne katmış sürüklüyordu. Daha önce imkansız gibi görünen şeyler, günlük olaylar haline gelmişti. “Ama daha sonra ne olacak?” diye soruyordu Karl kendine, “olaylar nasıl gelişecek?”

Emek ordusu, fırtınalı şubat günlerinin ertesinde kulübe ve bodrumlardan çıkarak boy gösteriyordu. Paris’te, Ortaçağ’da olduğu gibi atölye loncaları sanki yeniden ortaya çıkmıştı. Mobilyacılar, sucular, arabacılar, terziler ve terzi kalfaları; şeker, kimyasal madde fabrikalarının ve gaz şirketlerinin işçileri, birlikler kuruyorlardı. Hararetli toplantılardan sonra, genellikle, taleplerini iletmek ve selamlamak için Geçici Hükümet’in toplandığı binaya yürüyorlardı.

Devrimin her anında, mutluluktan dolup taşan yüreklerinden dökülen şarkılar söylüyorlardı. Parlak bayraklar ve şeritler, beyaz özgürlük

heykelleri, süngülere takılıp yükseltilen frig şapkaları, Birinci Büyük Devrim'in sembolik sansculotte figürleri gösterilerde ahenkle dalgalanıyordu.

Büyük bir güce sahip olan 'dördüncü zümre' (proletarya) haklarını müthiş bir inatçılıkla koruyor, burjuvaziyi ürpertiyordu. Louis-Philippe monarşisinin Kara Vendée'sı[35] yoktu: Fransa taşrasının desteği. Devrim, zafer yürüyüşüyle tüm ülkeyi kucaklıyordu. Lyon'da –Fransa'nın işçi başkentinde– kızıl bayraklar, otuzlu yıllardaki kanlı ayaklanmalardan sonra ilk kez yeniden dalgalanmıştı. Kahraman dokuma işçilerinin bu ünlü kentinde Kraliyet toplarının emekçilere ateş kustuğu kale duvarı yerle bir edildi. Bir zamanlar, onların dostuymuş gibi davranarak işçileri kandıran idareci Bouvier Dumolard'ın Belediye Sarayı ve sokaklar, işçi devriyeleri tarafından korunuyordu.

Bir düzen kurulmuş; işçiler, işsizliği ortadan kaldırmak amacıyla atölyeler oluşturmaya başlamışlardı. Hâlâ bir iş sahibi olamayanlara parasız ekmek kuponları dağıtılıyordu. Mart ayı, Fransa'nın en uzak bölgelerinde bile böyle geçti.

Bütün ülkede Paris'te olduğu gibi halka açık bayram ziyafetleri düzenlendi. Ruhaniler, Şubat Devrimi'nin ilk günlerinde Capucines Bulvarı'nda kurşuna dizilenler için ayinler okuyor; duadan sonra kilisedekilerle birlikte papazlar da Marseillaise'i söylüyorlardı.

Güneşli bir bahar yaşanmaktaydı. Nehirler taşıyor, çaylar dağlardan aşağılara hızla akıyordu. Fransa'nın her yanında halk, kızıl şeritlerle süslediği özgürlük ağaçları dikiyordu. Bu, daha sonra devrim yıldönümlerinde gelenek haline de gelecekti.

Halkın benimsediği yeni marşın nakaratı; –"Halklar bizim için kardeştir, tiranlar ise düşman"– Paris sokaklarında her gün duyuluyordu.

Marx, ise bu günlerde Avrupa'yı şimdiye dek sarsan tüm devrimleri incelemeye ayırmıştı zamanını. Kölelik sistemine başkaldıran ezilenlerin mücadelesi hakkında Antik Yunan ve Roma ayaklanmalarını ve diğer devrimleri inceliyordu. Ona göre, tarih; geleceğin anahtarıydı.

Marx, Fransa'daki Birinci Büyük Devrim sırasında gelişen olayları en küçük ayrıntılarına kadar biliyordu. Robespierre ve Marat'a, kaderin bir

cilvesi ya da bilmece olarak görünenler, Marx için tarihsel bir gereksinimin ürünüydü. Marx, jakobenlerin yenilgisinin nedenlerini ve Louis-Philippe de Orléans monarşisinin ilkelerini biliyordu.

Engels gibi Karl da, Fransa'daki devrime şaşırmadı. Her ikisi de, tıpkı astronotun, bir kometin ortaya çıkacağını tahmin edebileceği gibi, devrimin yaklaştığını sezmişti. Marx, bu günlerde her devrimcinin olağanüstü sorumluluklar yüklenmek zorunda olduğunu ve bir tek an bile kaybetmemek gerektiğini biliyordu.

***

Karl ve Jenny, Herweghler'in evine gitmek üzere yola koyuldular. Bir bankerin kızı ve bir şairin karısı olan Emma Herwegh'in, tam bir şatafatla döşediği evinde, bu günlerde kargaşa hakimdi. Emma, bundan böyle, Türk kilimleriyle kaplanmış divanlarının Belçika'dan gelen birkaç Alman sığınmacı tarafından yatak niyetine kullanılmasına boyun eğmek zorundaydı. Ampir[36] stilinde döşenmiş yemek odasındaki masada yemek takımları gece gündüz eksik olmuyordu. Üstelik Emma'nın şüphelendiği ve oldukça terbiyesiz bulduğu birkaç yoksul, konuk odasında ve Georg'un çalışma odasında sanki kendi evlerindeymiş gibi davranıyorlardı. Tüm bunlardan rahatsızlık duyduğunu gizlemeyen Emma'yla kocası arasında sık sık tartışma çıkıyordu. Daha önceleri uysal ve vurdumduymaz olan Herwergh ise tamamen değişmiş konuşkan bir adam olup çıkıvermişti. Gözlerindeki o eski can sıkıntısı ve yorgunluk ifadesinin izi bile kalmamıştı.

"İşçi," diye coşkuyla tekrarlıyordu sık sık, "işte kahraman, işte Fransa'nın gerçek süsü. Sokaklarda söyledikleri gibi, indirin şapkaları, yaşasın kasketler, diz çökün proletaryanın karşısında. Proletarya mücadelede gerçekten cesur ve yendiği zaman da cömert."

Emma, kocasının kendisiyle dalga geçtiğini düşünüyor; Georg'un, onun şefkatine artık ihtiyaç duymayacağından korkuyordu.

"Georg bu hale geldiğinde daima saçmalıklar yapar, âşık olur ve kendisine bir sevgili bulur," diye konuşuyordu kaba ve iğrenç bir ses tonuyla fısıldayarak ve baykuş gözleri gibi nadiren kırptığı gözlerini kocaman açarak.

Emma, Georg'u, eski arkadaşı Bakunin'e şikayet ediyordu sıklıkla ama Bakunin arkadaşını kayırıyor ve kısa yanıtlar veriyordu. Böyle zamanlarda, Emma can sıkıntısıyla omuzlarını kaldırıp susuyordu.

Brüksel'den gelen Adalbert von Bornstedt de evlerini sık sık ziyaret etmeye başlamış ve Georg'la arkadaşlık kurmuştu. Bornstedt çok zayıflamıştı ve saçları ağarmıştı. Gizli bir hastalık, kusursuz bir eğitim almış bu adamı kemiriyordu. Emma, Bornstedt'den tam bir anlayış gördüğünü düşünüyor ve durmadan onu övüyordu. "Siz gerçek bir soylusunuz, ama kendinizi çok nankör bir işe adamışsınız. Emekçileri mutlu etmek istiyorsunuz ama onlar sizin özverinizi anlayamazlar."

Bornstedt alçakgönüllü bir tavırla eğiliyor ve yanıt olarak da yuvarlak kafasını anlamlı bir şekilde sallıyordu.

Bornstedt, Bakunin ve Herwegh, Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki durumu konuşuyorlardı. Prusya ve Polonya'daki devrimi hızlandırmak için ellerinden gelen her şeyi yapmaya hazırdılar.

Herwegh ve Bakunin ne kadar dürüstse Bornstedt de o kadar gizemliydi.

Bu deneyimli provokatör, Şubat Devrimi'nden birkaç yıl önce Prusya gizli polisi ile arasını açmış ve sadece Avusturyalılar için çalışmaya başlamıştı. Ama devrim sırasında Viyana'yla da ilişkilerini koparmıştı. O andan itibaren de huzurunu sonsuza dek yitirdi. Çünkü devrim cereyanının tüm Avrupa'ya yayılacağını, sırlarının açığa çıkacağını, kendisini de büyük bir cezanın beklediğini düşünüyordu. Bu durumdan nasıl kurtulacağına kafa yorarken büyük bir kahramanlık yapmaya karar verdi. Böylece sempati sağlayacak, Alman devrimcilerinin güvenini kazanacaktı. Herwegh'in son derece cesur planı onun hesaplarına uygundu.

"Evet, karar verilmiştir," diye bildirdi Bornstedt, "bütün devrimci Alman sığınmacıları bir yumruk halinde birleştireceğiz, güçlü bir lejyon oluşturacağız, silahlanacağız ve Alman sınırına doğru yürüyeceğiz. Ve monarşi düşecek!"

"Fransız kardeşler bize yardım edecek!" diye bağırdı Herwegh, "Adalbert, sizinle birlikte lejyona önderlik edeceğiz. Ya zafer ya ölüm!"

“Mükemmel,” diye destekledi Bakunin. Herwegh’i. “Sen sadece büyük bir şair olmakla kalmıyorsun aynı zamanda gerçek bir devrimcisin! Sizin planınız, belki de benim büyük hayalimi nihayet gerçekleştirebilir. Polonya’da da devrim yapmak gerekiyor. 1830 Devrimi; Polonyalılar’a, bağımsızlık ve özgürlük için savaşmayı öğretti. Paris’te binlerce Polonyalı isyancı var. Ben Polonya ‘merkez’iyle bağlantı kurdum. Aslında onlar oyalanmaya devam ederlerse Prag ve Poznan’a gideceğim. Polonya’da bir ayaklanmanın başlaması için elimden gelen her şeyi yapacağım. Slavlar da katılacak; ve kartopu gibi büyüyerek, korkunç bir çığa dönüşecek olan devrimci Slav birlikleri, Nikolay Romanov’a karşı yürüyecek. Kanlı Rus mutlakiyetiyle hesaplaşmanın tek yolu bu. Tıpkı büyük Brütüs’ün hayallerini şimdi gerçekleştiren Galliler gibi, birleşik bir cumhuriyet kuracaklar. Ama Slav devrimi, Slavlar tarafından yapılmalıdır!”

Bakunin, sesini yükseltti, “dostlar, ben özgür İtalya ve İspanya’yı da görüyorum. Eğer Tanrı, göklerde kehanet cumhuriyetini ilan ederse hiç şaşırmam.”

“Bravo!” diye alkışlamaya başladı Bornstedt. “Hiç şüphe yok ki, halklar sizin peşinizden gelecek. Taktiğinize tamamen katılıyorum, sevgili Herwegh, askeri lejyon oluşturmak için Alman devrimcilerini bir an önce toplayıp sınıra doğru yola çıkmak gerekir. Bu lejyona hep birlikte önderlik edeceğiz. Savaşçılarımızın her şeyi yakıp yıkan coşkusuna, ne junker hükümeti ne de kral karşı koyabilecek, tiranların son saati geldi!”

“Öyle olacak,” diye sevindi Herwegh.

“Şükür!” dedi Bakunin ve alaycı bir tavırla parmaklarını birleştirerek haç işareti yaptı.

Bu arada Emma Herwegh, çalışma odasına koştu. Yüzünün asimetrik, kaba hatları, duyduğu kinden dolayı şimdi daha da şekilsizleşmiş ve çirkinleşmişti.

“Yalvarırım size baylar, Georg’a bir şeyler söyleyin. Az önce, Brüksel’den gelmiş bir Alman serseri eşyalarıyla birlikte içeri daldı. Görünüşe göre, bir dokumacı veya terzi kalfası. Elbiseleri ter kokuyor. Bluzlu, kasketli ve çizmeleri gıcırdayan bu adamın kokusundan midem

bulanıyor. Ve Georg onu eve davet etmiş. Güya, birlikte Almanya'ya gidip devrim yapacaklarmış!"

Herwegh kudurdu.

"Emma, bu adamdan daha soylu olmayı öğrenmelisin. Sen otele gitmek zorunda kalsan bile bu adam burada yaşayacak," diye bağırmaya başladı, ve ne yapacağını şaşıran karısının üzerine yürüdü.

Emma, sustu ve geri geri yürümeye başladı, sonra da perdenin arkasında kayboldu.

Bakunin saatine baktı, vedalaşma zamanı gelmişti.

"Dostlar, inanır mısınız bu sabah dörtte kalktım," dedi. "Bu gerçekten çılgın günde ben bir yığın insan tanıdım ama hiçbirini aklımda tutamadım. Konuştum, konuştum, herkesle konuştum ama söylediğim veya duyduğum hiçbir sözcüğü hatırlamıyorum. Ama bunda şaşılacak bir şey yok. Ben, bütün duygularımla, vücudumun her hücresiyle kendimi devrim davasına adadım. Gözümün önündeki her şeyin gerçek çizgileri silindi. Her dakika yeni haberler alıyorum ve sonsuz ümitler besliyorum."

Kapıya yaklaşan Bakunin birden alnına vurdu.

"Az kalsın unutuyordum; Marx'ı gördüm ve onunla burada görüşmek üzere anlaştık. Sanırım bu Alman filozof şimdi en önemli olan şeyin yıkmak olduğunu hâlâ anlamıyor. Yapmakla ise, gelecek nesiller uğraşsın. O, materyalist bir bakışla birçok şeyi kuşkusuz fark etmiş durumda ama şimdiye dek, önemli olanın âfet olduğunu kavrayamamış... Galiba gitsem daha iyi olacak. Bu Alman içime pek sinmiyor. Üniversitelilerin kulübüne uğrayacağım. Orada bir zamanlar devrimin büyük laternası çalarken müthiş bir nam kazanan Lamartine, güzel konuşma sanatıyla halkı etkilemeye çalışacak."

"Evet, Lamartine çok usta bir konuşmacı," dedi Herwegh. "Bu günlerde yaptığı bir konuşmaya şöyle başlamıştı: 'Biz bugün, üstün bir şiir yaratıyoruz...' Bu, Jirondenler'in, Katolikliğin, Louis-Philippe'in ve nihayet cumhuriyetin (kim düşünebilirdi ki) şairi yükseklere uçacak."

"İktidar çekicidir ve tıpkı bir cehennem ateşi gibi, şöhret düşkünlerinin ruhlarını cayır cayır yakar," dedi gıcırtılı, boğuk bir sesle, yüzü ceset gibi

solgun von Bornstedt, hiç gülümsemeden.

Bakunin çıktıktan kısa bir süre sonra dış kapının çalındığı duyuldu. Karl ve Jenny Marx gelmişti. Ev sahipleri ve kısa bir süre önce devrimin gerçekleştiği Paris'e gelen birkaç Alman sığınmacı onları neşeyle karşıladı.

Yüksek perdeden bir sohbet başladı. Emma, Jenny'ye şaşkınlıkla bakıyordu. Herweghler'in evine hiç çekinmeden yerleşen bu kötü pabuçlu, gereğinden fazla mütevazı giyimli, sakallı insanların arasında Jenny'nin kendini oldukça iyi hissettiği belliydi.

"Sevgili Jenny, siz çok fazla demokrat olmuşsunuz. Dürüst ve mutsuz olmalarına rağmen böylesine kaba ve cahil insanların temsil ettiği komünizmden korktuğumu itiraf ediyorum. Ben geleceği düşünmekten uyuyamıyorum ve sürekli zayıflıyorum."

Jenny içtenlikle güldü.

"Kaygılarınız boşuna, Emma. Ben şimdiye kadar hiç böyle mutlu olmamıştım."

Bu arada Bornstedt son derece nezaketle, iki kadını, daha sonra da Herwegh ve Marx'ı tiyatroya davet etti. Comédie Française'de bir loca tutmuştu. Bu akşamki oyunda, Fransa'nın en iyi aktristi Rachel oynayacaktı.

Kısa bir süre sonra beşi de evden çıktı. Hava kararmış, fenerler yakılmıştı. Sıradan bir gündü ama bayram havası vardı. Paris'in sokaklarında daha önce hiç bu kadar içten gülünmemiş, neşeli olunmamıştı.

Kalabalıktan, kedersiz, taşkın, mutlu, kışkırtıcı ve cesur kahkahalar yükseliyordu. İnsanların yüzleri ve sesleri yumuşamıştı. Kolalı boyun bağları ve gergin silindir şapkalar yok olmuş, basit şapkalar ve gevşek bağlanmış boyun bağları ortaya çıkmıştı. Gazete satıcıları sokağın gürültüsünü bastırarak son haberleri bildiriyorlardı:

"Viyana'da komplolar!.."

"Metternich, Johannesburg Sarayı'ndan kaçmış!.."

"Louis-Philippe, Dover'da imiş!"

“Ortak devrim yaklaşıyor!”

Marx ve Herwegh bir büfenin yanında durup gazetelerin akşam baskılarını aldılar.

“Dünyaya mayın döşendi. Barut fitili, kralların saraylarına doğru kendisine yol açıyor,” dedi Herwegh. “Onu ateşlemek bizim işimiz.”

Gazetelerde, bugün Geçici Hükümet’in toplantılarını izleyen yabancı delegelerin sayısı verilmişti.

“Bu, Avrupa’daki demokratların gerçek seremonisidir,” dedi Herwegh. “Norveçliler’in, İngilizler’in, Yunanlılar’ın, Bulgarlar’ın, İtalyanlar’ın, Romenler’in, İrlandalılar’ın ve Polonyalılar’ın, Paris’te oturan oğulları aracılığıyla, devrimin zaferini nasıl selamladıklarının haberini oku.”

Tiyatro binasının önünden geçen sokak, itfayecilerin yürüyüşü nedeniyle tıkanmıştı. Onların ardından, bir komün seksiyonunda yapılan kutlama toplantısından dönen şeker fabrikası işçileri bayraklarıyla, şarkılar söyleyerek yürüyordu.

Yollarına nihayet devam edebildiler. Bornstedt, Emma ve Jenny’ye boğazındaki hastalıktan yakınıyordu. Doktorlarına göre, yakında sesini kaybetme tehlikesi vardı.

“Bütün bunlar çok can sıkıcı,” diye konuşuyordu boğuk sesiyle, “devrim günlerinde ses de bir silahtır.”

“Georg doğuştan bir hatip, mükemmel konuşur,” dedi Emma.

“Tabii ki, Georg’un, öğütlerimi dinleyerek silahlı Alman bölüğünün başına geçmesine son derece seviniyorum. O bir şairin aynı zamanda devrim önderi olabileceğini kanıtlayacak. Endişe etmeyin bayan,” diye ekledi Bornstedt, “ben onun yanında olacağım.”

Georg ve Karl biraz uzaktan yürüyor ve alçak sesle konuşuyorlardı.

“Bornstedt’in hazırladığı mükemmel planı ben ve Bakunin destekliyoruz,” diye başladı Georg Herwegh. Almanya’ya silahlı bir bölükle dalma saçmalığını anlatırken, Marx’ın yüzü gittikçe kararmaktaydı.

Şair bunu fark etti ve hemen parladı:

“Almanya’da devrimin patlak vermesi için bunun tek yol olduğu görüşüne katılmıyor musunuz?” diye sordu ateşli bir sesle.

“Böyle bir konuşmanın yeri ve zamanı değil,” dedi Karl, canı sıkılarak.

Artık, ‘Cumhuriyet’ adını alan Comédie Française binasına yaklaşmışlardı.

“Hayır; bana, bu konudaki düşünceni şimdi hemen söyle,” diye diretiyordu şair.

“Sizin planınız tamamen yanlış. Devrim ihraç edilemez. Sen ve Bornstedt, insanları anlamsız bir ölüme mahkûm ediyorsunuz. İyi silahlanmış olsalar bile birkaç yüz kişi, Alman krallıkları ve prensliklerinin ordusuna karşı ne yapabilir?”

“Sen her zaman riske girmekten korkmuşsundur Karl. Sadece kafayla yaşanmaz, bazen kalbin sesini de dinlemek gerekir,” diye ısrar etti Georg, Karl’ı tiyatronun girişinde tutarak.

“Eğer kafa yoksa, kalp, kötü bir danışman olabilir,” dedi Marx, kurtulmaya çalışarak, şakayla.

Jenny, Emma ve Bornstedt’in, kendilerini beklediği fuayeye girdiler.

“Lütfen, politik tartışmaları bırakın,” diye ısrar ediyordu Bayan Herwegh, kocasını kolundan tutarak. “Bu korkunç. Sizin devriminiz beni hasta ediyor; artık sinirlerimin tahammülü kalmadı, sadece beni değil, büyük bir Alman şairini de öldürecek.”

Tiyatro tıklım tıklım doluydu. Marx, sürekli gece çalışmaktan yorgun gözlerini kısmış, ilgiyle, seyircileri izliyordu. Geniş gömlekli işçiler ve basit elbiseleri üzerine ucuz şallarını örtmüş karıları hayranlıkla ama aynı zamanda hissedilir bir çekingenlikle güzel salonu inceliyorlardı. Kadınlar, çalışmaktan yıpranmış ellerini gizliyor ve utangaçça gülümsüyorlar; erkekler, özellikle kaba davranarak güvensizliklerini gizlemeye çalışıyorlardı.

Proleterlerin yanı sıra tıpkı onlar gibi pamuk ya da kaba yünlü kumaştan gömlekler giymiş başkaları da vardı; ama bunların yakaları ve geniş menşetlerinden zarif ipek çamaşırları haince sırıtıyordu. Kaba

ayakkabılarından rengarenk, güzel çoraplar görünüyordu. Muhteşem saç modellerinden, yapma buklelerden; süsler, deriler ve dantellerden iz bile kalmamıştı. Kılık değiştirmiş zenginlerin sadece giysileri değil, davranışları da değişmişti. İşçiler fısıldayarak konuşurken, uzun süredir tıraş edilmeyen yüzleri ve dağınık saçlarıyla burjuvalar, hava atarak gürültü yapmaya, kabaca itişip kakışmaya özen gösteriyor; homojen olmayan bu kalabalığın içinde gizlenmeye çalışıyorlardı. Hayatın en altlarından kalkıp gelerek şaşırtıcı bir kolaylıkla Kraliyet tahtını devirenlere, cumhuriyeti kuranlara benzemek istiyorlardı.

"A, bakın," diye bağırdı, ve locaları dürbünüyle uzun süre merakla inceleyen Emma, "bu, Paris'in en büyük kuyumcusu Bay Paul. Karısının, Bayan Rothschild'inkilere tıpatıp benzeyen incileri var. Düşünebiliyor musunuz, her inci vişne büyüklüğünde. Bay Paul muhtemelen, kapıcısının elbisesini kiralamış. Ah, işte madamın ta kendisi, onun karısı. Bak Georg, o da bir bulaşıkçının ayakkabısını ve eteğini giymiş." Emma içtenlikle güldü, "bu gerçek bir maskeli balo," diyerek, Parisli ünlü zenginlerin adlarını saymaya koyuldu. "Bütün çabaları boşuna, narin elleri ve uzun tırnakları onları ele veriyor," diye keyiflendi Herwegh'in karısı.

Emma Herwegh, devrimci bir sığınmacının karısı olmaktan ilk kez mutluluk duyuyor, korkmasına gerek kalmadığını düşünüyordu.

Demek ki, onun drahoma olarak şaire getirdiği paraların pek önemi yoktu. Dahası, bu günlerde, Emma'nın ünlü bir bankerin kızı olduğunu hatırlamasına da gerek yoktu.

Şimdi o, Georg'u kurtarmıyor, Georg onu kurtarıyordu. Kendisine vahşice gelen bu düşünce Emma'yı hiç beklemediği bir anda öyle yakaladı ki, perdenin açılmaya başladığını fark etmedi bile. Kırmızı kadifeyle süslenmiş büyük sahnede, özgürlüğün kocaman, alçıdan heykeli yükseliyordu. Onu Spartaküs, Brütüs ve 1789 Devrimi askerlerinin giydiği kostümlerden giymiş birkaç statik oyuncu koruyordu.

Fransa'nın ünlü aktristi Rachel, sahneye çıktı. Alkışlar, orkestranın trampetlerini bastırdı. Üç renkli bayrağa bürünmüş Rachel ellerini yukarı uzatarak okumaya başladı. Sesi bazen bir viyolenselden çıkabilen en hafif perdeye iniyor, bazen de bir flüt melodisi gibi yükseliyordu. Sahnenin bir

ucundan bir ucuna koşan Rachel'in zarif çizgili profili, işlemeli bir mücevheri andırıyordu. Bukleleri dağılmıştı.

Gel gir kolumuza kutsal vatan sevgisi,
Götür bizi intikam almaya!
Sevgili özgürlük tutsana elimizi,
Sahip çıksana kendi davana!
Zafere erip dikince bayrağımızı,
Senin koruyucuların buluşana dek burada,
Mezarında bile sokana dek düşmanın kafasına,
Senin zaferini ve bizim şanımızı!

Rachel'in ardından tüm tiyatro savaş andı içercesine tekrarlıyordu:

Haydi yurttaşlar sıklaştırın safları silahları kapın
Yürüyün ki şu alçakların kanlarıyla toprağımız sulansın

Rachel, ellerini bir uyurgezer gibi ileriye uzatarak sahnenin kıyısına geldi. Onun olağanüstü sesinde şimdi metalik bir tını vardı. Bu tını salona yayılıyor, insanların yüreklerine işliyor ve kan akışını hızlandırıyordu. Rachel, herkesin bildiği o sözcükleri söyledi. Ama bu sözlerin şu anda yarattığı duygu kasırgasını daha önce, belki de sadece, 1793 yılında Marseillaise marşını yazan Rouget de Lisle uyandırabilmişti.

Nasıl olur efendisi mi olacakmış
Yurdumuzun bu yabancı lejyonlar?
Ne diyormuş paralı askerler mi duracakmış,
Bizim mağrur savaşçıların karşısında?
Aman Tanrım! Boynumuzu yakalamış
Zincirden farksız eller boyunduruğa vurmuşlar.
Soysuzlaşmış despot beyinler
Çıka çıka bizim bahtımıza çıkmış
Haydi yurttaşlar sıklaştırın safları silahları kapın
Yürüyün ki şu alçakların kanlarıyla toprağımız sulansın

Marx’ı, bundan böyle, yıllarca dost bildiği biriyle ikili mücadele bekliyordu.

Georg Herwegh, Marx’ın, kendisi için cömertçe açtığı beyin ve yürek hazinesinden defalarca yararlanmıştı; özgüvenini sıklıkla ve kolayca yitiren şair, Karl’ın sarsılmaz, istikrarlı iradesine defalarca yaslanmıştı.

Sinirli ve dengesizdi Herwegh ve akılsızca davranmaya hazırdı. İradesi bazen bir yelken gibi kabarıyor, bazen de bir balon gibi sönüyordu.

Belçika’dan gelen Marx, kısa bir süre sonra Alman mültecilerin toplantısına davet edildi. Herwegh ve Bornstedt, Almanya’ya gönderilecek silahlı özgür lejyonun oluşturulmasıyla ilgili tasarılarını burada bildireceklerdi.

“Bornstedt, şüpheli bir kişi,” diye düşünüyordu Marx, toplantıya gitmeye hazırlanırken, “ondan her tür alçaklık beklenir, ama Georg?..”

Karl, kibritini çıkarmak için durdu ve purosunu yaktı. Kendisini kötü hissediyor, canı sıkılıyordu. Toplantıdan önce şairle bir kez daha baş başa konuşarak onu ikna etmeye çalışmıştı. Ama Herwegh, Marx’ı kıskançlıkla suçlayarak kırmıştı. Çocukluğundan beri herkesin kendisini kadınsı ve zayıf olmakla eleştirdiği Georg, cesaretiyle övünüyor; askeri bir şöhret elde etmeyi umuyordu. Toplantı günü, Paris’e Almanya’dan heyecan verici haberler geldi. Münih’te işçiler ayaklanmıştı. Gösterişli sarayların, görkemli heykellerin kenti bu Alman Floransası’nda isyancılara çok sayıda ünivesiteli, ressam ve heykeltıraş da katılmıştı. Nassau sokaklarında devrimci çatışmalar oluyordu. Risksiz ortamlarda aslan kesilen ama tehikeli bir durumda pısan Kral IV. Friedrich Wilhelm saat başı fikrini değiştiriyordu. Prusya başkentinde kargaşa hakimdi. Hükümet, halk ayaklanması karşısında geri adım atarak basın özgürlüğünü ve Ulusal Muhafız bölüklerine toplanma özgürlüğünü tanımıştı.

Engels, Marx’a gönderdiği coşkulu mektubunda şöyle yazıyordu: “...Varsın Friedrich Wilhelm ayak diremeye devam etsin! O zaman dava kazanılmış sayılacak ve birkaç ay sonra bizim bir Alman devrimimiz olacak.” diyerek devam ediyordu: “Varsın sadece feodal bağlarına sağlam tutunsun! Ama hiçbir şeytan, bu dengesizin nasıl davranacağını kestiremez...”

Karl, toplantı salonuna girdiğinde, Bornstedt, kiliseden getirilen tahta kürsüden konuşmaya başlamıştı.

Siyah montu, boynunu saran uzun, beyaz, sert yakası, zayıf vücudu ve sanki bol miktarda toz serpilmiş gibi duran yüzüyle Protestan papazlarını anımsatıyordu. Boşuna yükseltmeye çalıştığı sesi, yılan tıslamasına benziyordu.

“Geçici Fransız Hükümeti,” diyordu, Karl’ın salona girdiği sırada, “Almanya’da cumhuriyeti kurma planımızı desteklemekle kalmıyor, özgür lejyona silah, cephane desteği dışında para ve bina da veriyor. Misafirperver Fransa’nın sınırlarını terk edinceye dek her lejyoncuya günde elli santim ödenecek. Bu mükemmel bir gelişmedir. Alman despotizmini yok etmemiz önünde hiçbir engel yoktur.”

Karl’ın kızgınlığı artıyordu. Demek bu korkunç, anlamsız saçmalık gerçekleşmek üzereydi. Herwegh’in ateşli ama tutarsız konuşmasından sonra, Marx, kürsüye doğru yürürken, öfkesini zapt etmeye çalıştı. Her şeye rağmen sinirlerine hakim olmalı, kürsüde sükûnetini korumalıydı; yoksa dinleyicileri ikna edemezdi. Karl, kürsüye geldiğinde kendinden emin bir edayla bir an durdu, karşısında oturan Bornstedt ve Herwegh’e küçümseyerek baktı. Şair, dar omuzlarını kıstı, yüzüklerle dolu narin eliyle sinirli sinirli saçlarını düzeltti. Yanakları kıpkırmızı kesilmişti, yüzünde, yaptığı yaramazlıktan dolayı ürken bir çocuğun ifadesi belirmişti. Hızla arkasına yaslandı ve kışkırtıcı bir pozisyon aldı. “Ne yani, kısa bir süre sonra, tarih, benim haklı olduğumu gösterecektir,” diye bağırmak istiyordu.

Karl, bütün bunları fark etti, eski dostunu umursamadığını hissederek rahatladı. Kalbinde artık Georg Herwegh için bir yer yoktu.

Bornstedt, ördek burnunun üzerine kondurduğu büyük gözlüklerle şehla gözlerini gizlemişti.

Şu anda salonda bulunan yüzlerce Alman devrimcinin yazgısı Karl’ı endişelendiriyor, onları tehlikeden haberdar etmek istiyordu.

Karl, Bornstedt ve Herwegh’in tahrikini bir meydan okuma olarak görüp kabul etti ve mücadeleye girişti. Mantığın ve sevgi dolu bir kalbin gürleyen sesi, salonu kaplamıştı. Karl, anlamsız bir tehlikeye atılmaları için devrimci yurttaşlarının kafalarının karıştırılmasına izin vermeyi kabul etmediğinden,

bir değerli dostunu daha kaybetmişti. Herwegh'le çok günler geçirmiş, karısı Jenny'yle birlikte birçok kez gittikleri şairin evinde kendi evlerindeymiş gibi rahat etmişlerdi. Herwegh'in şiirlerinde, düşünce ve davranışlarında Marx'tan esinler vardı. Ama Karl için devrimci mücadelenin ihtiyaçları belirleyiciydi. Herwegh isteyerek ya da istemeyerek davaya zarar veriyor, ihanet ediyordu. Böylece dostlukları düşmanlığa dönüştü.

"Bornstedt ve Herwegh, Fransa'dan Almanya'ya, devrim ihraç etmeyi öneriyorlar. Devrim; parfümeri malzemesi değildir, lüks tüketim eşyaları da değildir," diyordu Marx, kızgın bir ses tonuyla.

Marx, Geçici Fransız Hükümeti'nin, özellikle Lamartine gibi bakanlarının, binlerce Alman işçi ve zanaatkârdan kurtulmayı neden bu kadar çok istediğini de açıkladı. Fransa'da korkunç bir işsizlik vardı. Rakip emekçilerden ve bununla birlikte cesur ve deneyimli devrimcilerden kurtulmak, Paris'teki birçok burjuvanın hayaliydi... Ama bunun fiyatı elli santim değildi...

"Ama bu kadar değil," diye devam etti Marx. "En yiğit devrimcilerden bile oluşsa bir lejyon, otuz küsur krallık ve prensliğin ordusuna karşı ne ifade edebilir? Kahramanlık ve ölüm; basit bir devrim oyunu en iyi insanlarımızın yaşamına malolacak. Birilerinin entrikalarına –Karl, bakışlarıyla Bornstedt'i yakaladı– ve diğerlerinin bencilliğine ve çocukça şöhret düşkünlüğüne –eliyle Herwegh'i gösterdi– yarayacak."

Prusya ve Avusturya hükümetlerinin eski ajanı, titrek elleriyle, gözlüklerini siliyordu. "Ah, onu öldürebilsem!" diye düşünüyordu Bornstedt.

"Ondan nasıl da nefret ediyorum," diye fısıldıyordu Georg, ve sandalyesinde kıpırdanıp duruyordu.

"Çok kısa bir süre sonra, devrim bütün Almanya'da gerçekleşecek. Buna hiç şüphe yok," diye sürdürdü Marx.

"Kahve falına bakıyorsunuz. Kehanette bulunuyorsunuz," diye çığlık attı Herwegh.

“Hayır. Bu, tarihsel olarak kaçınılmaz,” diye yanıtladı Marx, ciddi bir ifadeyle.

Heyecanı çoktan yatışmıştı Karl’ın. Kısa bir süre önce Brüksel’deki ‘İşçi Eğitim Derneği’nde ders verdiği sırada olduğu gibi, kendinden emin ve sükûnetle, toplantıya katılanlara ülkelerinin ekonomik ve politik yaşamında her gün olup bitenleri anlatıyordu basitçe.

Bornstedt sessizlik içindeki topluluğu izliyordu dikkatle. Marx’ın sözleri, onun ve Herwegh’in dinleyiciler üzerinde yaratmak istedikleri büyüyü bozmuştu. “Bunca emekle planladığım her şeyi Marx yok edecek,” diye öfkelendi. Başını çevirmeden sadece gözlerini hareket ettirerek Herwegh’e baktı ve şairin ağlamaklı olduğunu fark etti.

“Bu şöhret düşkünü salak, galiba af dilemek için hemen şimdi Marx’a koşacak. Zaman kaybetmemek gerekir.”

Büyük bir ustalıkla tasarlanan oyun, bozulma tehlikesiyle karşı karşıyaydı.

“Alman kardeşler!..” diye bağırdı Bornstedt.

Sözlerinin dinlenmediğini görünce, protesto etmek için ellerini savurmaya başladı. Sakinliğiyle ünlenmiş bu adamın aniden patlaması salonda bulunanlar üzerinde etkisini gösterdi. Bir an düşüncelerinin doğruluğundan kuşkulanan ve vicdani bir rahatsızlık duyan Herwegh de kendine geldi.

“Marx’ı dinlemeyin. Cesaret ve kahramanlık şimdiye kadar devrime hiçbir zarar getirmemiştir,” diye bağırdı şair, yerinden fırlayarak, sonra da Marx’ın yanına gitti hızla. “Bizi korkutmayı bıraksın da, Alman cumhuriyetçilerinin özgür lejyonuna karşı kendisinin hangi alternatifi sunduğunu söylesin,” diye devam etti Herwegh, kopan gürültüyü boğmaya çalışarak.

Bornstedt hızla salondan çıktı.

“Konuş Marx! Karl Marx’ı dinlememize engel olmayın,” diye sesler yükseldi her taraftan.

“Biz Almanya’ya dönmek zorundayız,” dedi Marx. “Ama bunu, sınırdan girer girmez saldırıya uğrayıp yok edilecek bir lejyonla değil, tek tek

yapacağız.”

“Ya imtiyazlar,” diye sordu biri, çekingen bir sesle.

“İmtiyaz?” diye sürdürdü Marx, sesi hafiften alaycıydı. “Geçici Hükümet aynı nedenlerden dolayı, yurduna tek başına dönenlere de yardım verecektir.”

Bu arada Bornstedt, trampet vuruşları eşliğinde salona tekrar girdi. Göğsünü bir asker gibi kabartarak, öne doğru uzattığı elinde, siyah-kırmızı-sarı renkli bayrağı taşıyarak uygun adım kürsüye yürüdü. Sinirden titreyen Herwegh, yine bağırmaya başladı: “Gönüllülere sesleniyorum: Yaşasın Alman Cumhuriyeti ve onu gerçekleştirecek olan özgür lejyon!”

Salonda, herkes koltuklarında kıpırdamaya ve gürültü yapmaya başlamıştı. Biri hemen bir masa getirdi. Gönüllülerin kaydedilmesini teklif ediyordu.

“Gerçekten, bu Bornstedt büyük bir alçak, Herwegh de ondan aşağı değil,” diye düşündü Marx.

Birkaç gün sonra, Bornstedt, ‘Komünistler Birliği’nden atıldı.

***

Heinrich Heine’nın kaderi çizilmişti.

Doktorların kurtulma umudu yok dediği Heinrich Heine’ye, ilerleyen felç tanısı konulmuştu. Hastalık sonuna doğru ilerlerken ölmekte olan şairin çektiği acıları azaltma imkanı kalmamıştı. Heine’nin arkadaşı, tecrübeli doktor Rotrie’ye göre, can çekişmesi birkaç yıl daha sürebilirdi.

Lamba ve parlak gün ışığı ya da devrimden sonra Paris’i yenileyen işçilerin ellerindeki rendelerin gıcırtısı, çekiç sesleri şaire keskin fiziksel acılar veriyordu. Ama her şeye rağmen sokakta çalınan trampetlerin, söylenen devrimci marşların ezgilerini duyduğunda, yanında kimse yoksa, son gücünü toplamaya çalışarak, duvarlara yaslanarak koltuktan koltuğa ulaşıyor, pencereye doğru sürünüyordu. Yarı yarıya körleşmiş gözleri rengarenk bayrakları büyük bir istekle arıyor, titreyen elleriyle göstericileri selamlıyordu.

“Böyle bir zamanda her şeyin farkında olup tamamen güçsüz olmak; hayatım boyu şiirlerimde yücelttiğim devrime katılamamak tam bir felaket. Böyle sürünmektense ölmek daha iyi,” diye fısıldıyordu şair, gözyaşları zayıf yüzünü ıslatırken.

Heinrich Heine’nin, ekmeğini, yaptığı eşsiz fedakârlık sayesinde kazanmaya başlamasının üzerinden –yılda dört bin sekiz yüz frank– bir yıl geçmişti. Bunun için zengin ve kurnaz bir banker akrabanın isteği üzerine Heine, yayınlanmamış dört ciltlik ‘Anılar’ı yok etmeyi kabul etmişti. Elyazmalarını yok etme işini şairin kardeşi üstlendi. Heinrich Heine, ‘döşekten mezar’ına –birkaç yıldır, neredeyse hiç hareket etmeden üzerinde yattığı ve artık bıktığı somyasına bu adı vermişti– yatmış, istemsiz olarak kapanan, yarı felçli gözkapaklarının arasından, bütün hayatının, ruhunun, düşüncelerinin inişli çıkışlı tarihinin en değerli sayfalarının yanışını seyrediyordu. Hamburg bankerleri bundan böyle rahat uyuyacaktı. Bütün dünyaya onların pintiliğini, ikiyüzlülüğünü ve alçaklığını anlatan divit nihayet kırılmıştı; ‘Anılar’ alevler arasında kayboluyordu.

Ama Heinrich Heine’nin hareketsiz vücuduna yılmak bilmeyen cesur bir ruh kilitenmişti. Berrak mantığı ise hiç bulanmıyordu.

Zaman zaman Heine’nin evinin dik merdivenlerini yüksek şapkalı, yüzünü koyu renk bir tülle kapatan dolgun bir kadın tırmanırdı. Bu kadın, şairin yakın dostu, eserlerinde George Sand adını kullanan yazar Aurore Dudevant’dı. Heine, eski mobilyalarla dolu, kitaplarla tıklım tıklım, ilaç kokusunun hiç eksilmediği evine, bu kadın geldiğinde canlanıyordu.

Mathilde Heine ise –hafifmeşrep bir kadındı– kendi işleriyle ilgilenme fırsatı bulduğu için sevinerek Heine’yi konuğuyla baş başa bırakırdı. Bu kurnaz kadın, hasta kocasından daha çok, en sevdiği papağanı için endişeleniyor; Heinrich Heine’nin neden bu kadar saygı gördüğünü ise bir türlü anlayamıyordu. Kendisi için yazdığı hiçbir şeyi de okumamıştı.

Mathilde, bir bakkal ya da bir borsacıyla evlenmeyi tercih ederdi ama Heine’den başka, kendisini kiliseye götürecek kimseyi bulamamıştı. Ona göre nikahlar aslında öbür dünyada kıyılıyordu.

Yüzünün sağlıklı görünümü, iştahının yerinde olması, iyi uyuyabilmesi, yuvarlak hatları, gürleyen kahkahası, çevresindeki her şeyden ve

kendisinden duyduğu memnuniyet, bu kadının ihanetlerini, bencilliğini ve alçaklığını görmezlikten gelmeyi tercih eden Heine'yi rahatlatıyordu.

Heine, henüz sağlıklıyken ve sanatsal yaratıcılığının doruğunda olduğu dönemde tanıdığı George Sand'la karşılaştığında sanki yeniden yaşamaya başlamıştı. Gücü tükenmiş felçli şair, George Sand'ı gördüğünde sanki iyileşiyordu. Bir zamanlar, bu ünlü kadınla aralarında dostluktan öte bir bağ kurulmuştu.

Dik Pigalle sokağından hızlı hızlı çıkarak Montmartre'ın eteklerindeki büyük bir bahçenin sonuna yerleştirilmiş Aurore'nın evine sanki daha dün yürümüş gibiydi. Paris, arkasında, çok uzaklarda bir yerde kalmış gibi görünüyordu. Kaldırımın eğri taşları arasında yeşil otlar bitmişti. Kuşlar ötüyor, küçük kilisenin çanları çalıyordu. Şairler ve ilginç cübbeleri ve şapkalarıyla ressamlar, kız arkadaşlarıyla birlikte, bohem romanlarından fırlamış gibi sokakta dolaşıyorlardı. Heine, sanat çocuklarının tapınağı olan Montparnasse'ı seviyordu. Burada büyük bulvarların şatafatlı hoş sokaklarının ve St. Germain kenar mahallesinin cafcaf ve kibiri yoktu.

George Sand'ın evinde şair, yazarın oğlu Maurice, sarışın kızı Solange ve hizmetçiler tarafından neşeyle ve beklenen bir misafir gibi karşılanıyordu. Şalına sarılmış Chopin yerinden kalkıyor ve Heine'yi sevinçle selamlıyordu. George Sand'ın, savaşlarda gösterdiği cesaret ve kadınlar konusundaki başarısıyla ün kazanmış atası, ordu komutanı Maurice 'Gaskonyalı'nın büyük portresinin bulunduğu güzel misafir odasında sürekli olarak Balzac, Protestan papazı Lamennais, şair Mitzkevich, ünlü aktör Beaukaj, besteci Liszt'e raslanırdı.

Heine, George Sand'ın evine her gittiğinde manevi bir güç kazanır, sanatsal bir yaratıcılık coşkusuyla dolup taşardı. Ev sahibesinin koyu renk, hülyalı bakışlarının altında, arkadaşları, başarılı bir sözcük, parlak bir mecaz, zekice ifadeler bulmak için yarışırlar; görülmedik bir turnike başlardı. George Sand'ın da katıldığı bu mantık şölenine Chopin de çoğunlukla ilk kez konuklarının önünde çaldığı ölümsüz prelüd ve mazurkalarıyla eşlik ediyordu. Bu dost toplantılarındaki ateşli tartışmalar, pek çok sanatsal fikrin doğumuna yol açmaktaydı.

Balzac, coşkuyla Rusya ve İtalya'yı anlatıyor; Beukaj, Moliére'in monologlarını okuyor; Lamennais, Heine'nin şakalarına hiç alınmadan,

yumuşak bir sesle, onu mantıklı olana bağlanmaya, Tanrı'ya ve yarattığı kişi özgürlüklerine inanmaya çağırıyordu. Mitzkevich, eşsiz 'Ölüler Günü' şiirinden gözleri yaşararak bölümler okuyordu. Sıra Heine'ye geldiğinde, şair, belagat yeteneğini gösteriyor, yürekleri sıkıştıran bir duygusallıkla gönül okşayan şiirlerini okuyarak oradakileri etkiliyordu.

Ve şimdi George Sand'ı karşısında gördüğünde, günden güne eriyen şair, tasasız mutlu geçmişine doğru uzandı. Yeniden doğmuş gibiydi. Heine'nin düşünceleri birbirleriyle yarışarak koşuyorlardı. Kâh yıkıcı bir espri yeteneğiyle, kâh yapıcı şakalarla dolu sözler kendiliğinden dökülüyordu. Gözlerindeki sönmüş fer yine canlanıyor, gözkapakları çelikten dökülmüş iki solgun yaprak gibi ağırlaşmaktan kurtuluyordu.

Paris'in buğulu gözlü kadını George Sand, şairin her şakasına neşeli kahkahalarla yanıt veriyordu. Doğa ona, iri esmer yüzünü güzelleştiren muhteşem bir gülümseme bahşetmişti. Heine ise onun her şeyine bayılıyordu; omuzlarına dökülen laciverdi siyah gür saçlarına, insanın gözlerine doğrudan bakan, korkusuz; aşkta, yaşamda ve ölümde ısrarla gerçeği arayan zeki ve anlamlı gözlerine.

Yazar, Heine'ye ortak dostlarından bahsediyordu.

"Balzac durmadan yazıyor," diye konuşuyordu şefkatli, güzel sesini kısarak. "Onun için korkuyorum. Sanırım, çok hasta."

O zaman Heine, kuşkuyla başını sallıyordu:

"Yanılıyorsunuz, Aurore. Daha yarım yüz yıl yaşayabilecek sağlıklı bir bünyesi var onun. Bakmayın, Bu yetenekli şişko çok sağlıklıdır."

"Ama Balzac çok hasta. Balmumu gibi eriyor. Ama yine de gece gündüz çalışıyor. Yalnız, onu, aşırı yorgunluk kadar bayan Hanska da mahvediyor! Bu Polonyalı kadın, güzel olduğu kadar ruhsuz ve kötü niyetli aynı zamanda. Balzac'ın dehasının ve aşkının değerini bilmiyor."

"Onunla evlenmeyi düşünmüyor mu?" diye sordu bir seferinde Heine, George Sand'a, konu yine Hanska'dan açıldığında.

"Evet, düşünüyor. Ama korkarım ki, yakında dul kalacak."

Sohbet, ciddi bir kabul gören Mérimée, kitapları başarı kazanamayan Stendhal ve cesur şiirler yazan Hugo'yla sürerken birden koridordan, gürleyen bir erkek sesi duyuldu. Gülümseyen, süslü Mathilde'nin ardından hasta Heine'nin yattığı odaya Marx girdi. Karl, kahverengi, pahalı ama mütevazı bir elbise giymiş orta yaşlı, bu hemen tanıyamadığı kadını gördüğünde biraz çekindi. Kadının küçük ağzı, kemerli ve soylu burnu, cesur bakışları dikkatini hemen çekmişti. Odadakinin George Sand olduğunu anladığında içtenlikle ve nezaketle selamladı onu.

"Karl, sevgili dostum, seni gördüğüme ne çok sevindim," dedi Heine, kalkmaya çalışarak. Ancak başını yastıktan güçlükle ayırabilmişti.

George Sand ve Marx, ona yardımcı oldular. Mathilde, hastanın kamburlaşmış, zayıf sırtına kocaman bir yastık koydu.

"Gördüğün gibi, kadınlar hâlâ beni el üstünde tutuyorlar," diye şaka yapmaya çalıştı Heine.

Karl, şairin umutsuz durumunu Engels'ten öğrenmişti. Yine de Heine'nin görünüşü karşısında sarsıldı. Birkaç yıl önce onu son gördüğünde şair nispeten canlıydı. Marx, bu nazik vücudun bu kadar yıkılabileceğini tahmin etmemişti. Yüreğinde derin bir acıma duygusu uyandı, yatağında yerleşmesi için şaire yardım ettikten sonra heyecanını bastırmak için pencereye doğru uzaklaştı.

"Karl, seni eşinle birlikte bekliyordum. Ona bir şeyler okumak istiyordum. İtiraf edeyim ki, bu muhteşem kadının ince alaycılığından biraz korkuyorum. Zekâyla güzelliğin onunki gibi mükemmel uyumunu başka kimsede göremedim. Ne yazık ki, doğa, tıpkı eserinin taklit edilmesini istemeyen bir heykeltıraş gibi Jenny'yi yarattıktan hemen sonra, onu türünün tek örneği olarak bırakıp kalıbını yok etmiş. Yine de bugün benim için gerçek bir bayram oldu. En iyi dostlarımdan ikisi yanımda. Sizinle olmak ne güzel. Ama bir kadın daha -ölüm- bana doğru geliyor."

"Dumas okuyun," diye ciddileşti George Sand. "Onun kitapları, sinirleri bütün ilaçlardan daha etkili bir şekilde tedavi ediyor. Bunu kendi deneylerimden biliyorum. Eğer etki göstermezlerse size iyi yürekli Lamennais'yi getireceğim. O da bir ilaçtır."

“Oh, hayır, lütfen, beni şu papazdan kurtarın. Doktor Marx’ın ateizmini tercih ederim. Bari en azından öbür dünyada şeytanlar beni korkutmaz. Evet, aklıma gelmişken sevgili Aurore, biliyor musunuz ki, Marx, Proudhon’a karşı yazdığı kitabını sizin sözlerinizle bitiriyor: ‘Ya savaş ya ölüm, ya kanlı kavga ya yok oluş... Sorunun acımasız çözüm yolu işte bu.”

“Doktor Marx’ın yazdığı ‘Felsefenin Sefaleti’ hakkında çok şey duydum, ama henüz göremedim. Onu okumayı çok istiyorum. Çünkü Proudhon ve teorisi bana ikna edici gelmiyor,” dedi George Sand.

“Yeni kitabımı size zevkle hediye ederim. Ama sizi yormasından korkarım.”

Heine, hızla Marx’ın sözünü kesti:

“Hayır, hayır, ona inanmayın Aurore; bu kitap sadece tezleri bakımından değil, aynı zamanda üslup bakımından da parlak bir eser. Asla hiçbir şeyi ertelememek gerekir. Karl, senin kitabından bende iki tane var. Bir tanesini alabilirsin.”

Karl kalktı, Heine’nin yazı masasına gitti, kitaplardan birini imzaladı ve George Sand’a verdi.

Aurore Dudevant, kitabın yazarına dostça gülümsedi ve mütevazı imzayı okudu: “Bayan George Sand’a. Karl Marx, 1848.”

“Teşekkür ederim, Doktor Marx. Felsefe tabii ki, Almanların önceliği. Fransızlar, yaşamın anlamını sabırla arayamayacak kadar aceleci. Aslında büyük felsefe için bizim zamanımız da yok, çünkü sürekli bir başkaldırı halindeyiz.”

“Söyleyin Aurore, sizi Ulusal Meclis’e aday olarak gösterdikleri doğru mu?” diye kesti yazarın sözünü Heine. “Hiç şüphe yok ki, siz, bütün bu Lamartine’lerden, Ledru Rollin’lerden, şu Louis Blanc’cılardan daha fazla oy alacaksınız.”

“Evet, ama ben, bazı tiplerin beni politik bir oyuna sürüklemek için yaptıkları bütün girişimleri kesinlikle reddediyorum. Benim yerim Nohant’ta; ovaların ve ormanların arasında. Günümüzde politika denen fanilikle uğraşmaktan daha yararlı işler yapabilirim ben.”

George Sand, vedalaşmak üzere kalktı. Heine'ye, incitmemeye çalışarak dikkatle sarıldı. Marx'ın elini de dostça sıktı ve kitap için bir kez daha teşekkür etti. Kapının önünden, hasta şaire birkaç moral verici söz söylemek için yine dönüp baktı. Konuşmaya katılmayan Mathilde, onu geçirmek için çıktı.

Karl Marx ve Heinrich Heine baş başa kalmışlardı. Şairin yüzü karardı, yastığına gömülerek gözlerini hafifçe yumdu.

Karl, Heine'nin öldüğünü düşündü bir an. Hastanın terli ve ılık eline endişeyle dokundu.

"Yaşıyorum, hâlâ yaşıyorum," diye hafifçe gülümsemeye çalıştı Heine. Hastalık onu olağanüstü hassas ve dikkatli kılmıştı.

"Üstelik büyük sorunlarım var, dostum! Aldığım maddi yardımı uzun süredir sana..."

"Guizot'dan..." diye sözünü kesti Karl gerilerek, ama ağzından kaçırdığı bu söz için hemen pişman oldu. Heine ürperdi, biraz daha solgunlaştı ve yüzü titredi.

"Demek ki, artık biliyorsun? Alçaklar beni kirletmeye çalışıyorlar, bu adamın paralı ajanı olmakla suçluyorlar."

"Ama ben eminim ki, bu doğru değil; önemli olan, sakin kalman," diye ısrar etti ciddi bir ifadeyle Karl.

"Marx, bana inanıyor musun? Yoksa, ölmek üzere olduğum için beni rahatlatmaya mı çalışıyorsun? Hiç kimsenin acımasına ihtiyacım yok, seninkine bile. Ben alçak değilim, bu dava konusunda vicdanım temiz. Ama onurum, herhangi bir muhbirin elinde. Bulvar gazetelerinin dedikodu konusu olmak istemiyorum."

Heine, yine kalkmayı denedi, gözleri iri iri açılmıştı. "Beni, yeminli edebiyat tarihi uzmanlarından başka hiç kimse yargılayamaz. Guizot'nun bakanlığından gerçekten de aldığım yardım asla bir şeyin ücreti değildi. Sadece bir sadakaydı. Ben, olayları gerçek adlarıyla anmaktan korkmuyorum."

Marx, başını iki eline yaslamış oturuyordu. Kaşları hüzünle çatıldı.

“Bu zavallı yardımı uzun süredir mi alıyorsun? Böyle bir şey için neden Guizot’ya başvurdun?” diye art arda sordu şaire Marx, sesi yumuşak ama ciddiydi.

“Açlık çekiyordum ve gerçekten uçurumun kenarına kadar gelmiştim. Bundestagın, kanun hükmündeki kararnamesi ile beni, ‘Genç Almanya’nın şairini mahvetmeye karar verdiler. Almanya’da, sadece yazmış olduklarıma değil, gelecekteki bütün eserlerime de yasak konmuştu. Soruşturmasız, yargısız ve hükümsüz, keyfi bir şekilde beni her tür gelirden mahrum ettiler.”

“Ama bu yardımı Guizot’dan neden gizli alıyordun?” diye yine sordu Marx, Heine’ye bakmadan.

“Yardımı, Dışişleri Bakanlığı’nın kasasından ödüyorlardı. Toplumsal denetim dışı olan örtülü ödenek fonundan. Başka bir şey değil de, özellikle bu kasadan bana para vermelerinin uygun olup olmadığını düşünmedim. Açıkça beni destekleyemezlerdi. Kraliyet ve Prusya yandaşı düşmanlarımın, sınırdışı edilmem için ne kadar sıklıkla Fransız Hükümeti’nin canını sıktıklarını sen biliyorsun.”

Karl ayağa kalktı ve ışık, şairin hasta gözlerini rahatsız etmesin diye güneşlikleri yarı yarıya açılmış, mobilyalarla dolu küçük odanın bir köşesinden diğerine yürümeye başladı. Yüzünde, hüzün, şaşkınlık ve acıma ifadesi donup kalmıştı.

Eğer Heine sağlıklı olsaydı Karl ona bu konuda düşündüğü her şeyi söylerdi. Heine’nin Kraliyet Hükümeti’nden maddi yardım almasının herhangi bir açıklaması olamazdı. Ama şair, ölümün eşiğindeydi. Marx susuyordu.

Olağanüstü bir gözlem yeteneği olan Heine, onun her hareketini izliyordu. Şairin uzun, kemikli parmakları örtüsünün kenarlarını sinirli bir şekilde eziyordu. Karl, Heine’nin sinirli korkunç ellerini fark etti ve kendini topladı.

Yanaklarına hücum eden kan akımından dolayı Heine’nin yüzü sanki morarmıştı. Karl’ın elini yakaladı ve minnettarlıkla sıktı.

“Guizot, beni Paris’ten kovmayı reddetti. Evet, düzenli olarak bana para yardımında bulunuyor. Ama bunu unutma, ben asla uzun süre yaşamayacağım, insanın ölmeden önce yalan söylemesi ise anlamsızdır ve asla, bu yardım karşılığında benden en ufak bir karşılık veya beni alçak durumuna düşürecek bir şey istemedi. Benim edebi yeteneğime değer veriyor, sponsorluk rolü de hoşuna gidiyor. Dışişleri Bakanlığı’nın kesesi onun eline geçtikten kısa bir süre sonra, beni yoksulluktan kurtardığına teşekkür etmek için onu ziyaret ettim. Konuşma sırasında, onun görüşleriyle tam bir çatışma içerisinde olan radikal düşünceli benim gibi bir adama yardım etmesine hayret ettiğimi bildirdim. Guizot, melankolik bir iltifatla bana cevap verdi: ‘Sürgünde yaşayan bir şaire bir parça ekmek vermeyi reddedebilecek bir adam değilim.’ Daha sonra şiir üzerine konuştuk ve benim birçok şiirimi ezbere bildiği ortaya çıktı. Bu, onu gördüğüm ve konuştuğum, ilk ve son görüşme oldu.”

Heine, yastığına yaslandı ve gözlerini kapattı. Çok yorgun ve zayıftı. Yüzü terden sırılsıklam olmuş; hareketsiz elleri ise, battaniyenin üzerine uzanmıştı. Marx susuyordu. Aniden, Heine’nin yüzü sancı çekiyormuş gibi çarpıldı. İnleyen bir sesle konuştu:

“Krallardan nefret ediyorum ve hayatım boyunca onlarla savaştım. Ama sonuçta ne oldu? Şimdi iki ateş arasındayım. Dostlar ve düşmanlar, Fransız Kraliyet Hükümeti’ne kalemimi sattığıma inanabilirler.”

“Umarım, bunu kanıtlayacak ve seni lekeleyebilecek bir tek söz bile yazmamışsındır,” diye sakinleştirmeye çalıştı Marx, çaresiz şairi. Ama o, sanki hiçbir şey duymuyordu.

“Politik bir ceset olduğumu sanan sırtlanlar uluyacak. Asla, duyuyor musun Marx, sadece birilerinin empoze ettiği düşünceler için değil, aynı zamanda susmak için ücret alan dalkavuk bir yazar olmadım asla. Bütün yaşamım bunun kanıtıdır. Aşağılık hesaplar için değil; beni, onurum için savaşmaya iten yüksek idealler için yaşıyorum ben. Hiç kimseden ve hiçbir şeyden korkmuyorum. Ve tekrarlıyorum: Varsın tarih yargılasın beni. Guizot’nun arşivleri yayınlanınca herkes bana sırt çevirecek. Ama sen Marx, gerçeği bildiğine göre, benden yüz çevirmeyeceksin.”

Marx cevap vermedi.

Fransa ve Almanya’nın durumu, Herwegh, Bornstedt ve Bakunin’in eylemleri gibi Marx için çok önemli olaylar hakkındaki konuşma şimdi yapılamazdı. Heine sadece hastalığa değil, Guizot’dan aldığı parasal yardımı başkalarının da bilmesinin yol açtığı duruma da yenik düşmüştü.

Karl, son derece gergin bir halde Heine’in yanından çıktı. Mathilde’nin antreden gelen işveli kahkahasını duydu. Adamın biri ona eşlik ediyordu, Marx somurttu.

> O, neşeliydi, sarhoştu,
>
> O, dans ediyordu gülerek...

diye anımsadı Heine’nin şiirini, şairin karısını tiksintiyle düşünürken.

***

Engels’in Paris’e gelmesini sabırsızlıkla bekliyordu Marx. Martın ortasına gelmişlerdi ama Friedrich, işlerinden dolayı Brüksel’den ayrılamıyordu. Sadık Lenchen ve üç küçük çocukla birlikte Brüksel’i terk etmek zorunda kalan Karl ve Jenny, en gerekli eşyalarını bile alamamışlardı. Friedrich Engels onların bütün işlerini yoluna koydu, Paris’e götüreceği mütevazı eşyalarını toparladı, borçlarını ödedi.

İki dost, birbirlerine sık sık ayrıntılı mektuplar yazıyorlardı. Marx, Friedrich’e şöyle diyordu: “Burada, burjuvazi yine iğrenç bir şekilde yüzsüz ve gerici,” –ve Fransızca ekliyordu– “ama yine dayak yiyecek.”

Bunun yanı sıra, Bornstedt’in Birlik’ten çıkarılacağını bildiriyordu Marx. Fransa’da olup biten her şeyi takip eden Engels ise iki gün sonra kaleme aldığı yanıtında şöyle yazmıştı: “... Bornstedt’i atmanız çok iyi oldu. Bu adam o kadar iflah olmaz çıktı ki, gerçekten onu Birlik’ten atmak zorunluydu. Lamartine her gün daha da iğrençleşiyor. Bütün konuşmalarında, sadece sakinleştirmek istediği burjuvaziye hitap ediyor. Geçici Hükümet’in seçim demeci de aynı şekilde, burjuvaziyi sakinleştirmek amacıyla tamamen ona hitap ederek yazılmış. Bu alçakların yüzsüzlüğüne şaşmamak gerekir...”

Bu aynı günlerde, bir an bile dinlenmeyen Yakov Nikolayeviç Tolstoy sabahın erken saatlerinden gece yarısına kadar sürekli meşguldü. Güvendiği

insanları kabul ediyor, bakanlıkları ve salonları ziyaret ediyor, olan biten her şeyi dikkatle gözlüyor ve yeni Fransız Cumhuriyeti'nin iç veya dış politikasıyla ilgili, söylenmiş bir tek sözcüğü bile kaçırmıyordu. Gecenin geç saatlerinde kapandığı odasında şaraptan güç alarak, gördüğü ve izlediği her şey hakkında Petersburg'a, bizzat I. Nikolay'ın okuduğu raporlar yazıyordu. Yakov Nikolayeviç, Fransa'yı ve buradaki isyancıları çok iyi tanıyan biri olarak ün yapmıştı. Çar'ın yakın adamı Kont Orlov tarafından himaye ediliyordu.

Bir zamanlar gramer öğrettiği sekreteri ve yardımcısı yeni ajan Henri Murget her sabah Tolstoy'un yanına geliyordu. Murget, uzun olmayan, oldukça iyi görünüşlü, serçe gibi hareketli, canlı gözleri şaşırtıcı bir hızla ifade değiştirebilen genç bir adamdı.

Henri Murget kâh dalkavuk ve çekingen, kâh cüretkar ve dalgındı. Yüzünün küçük ve belirsiz hatları nedeniyle kesinlikle dikkat çekmemesi genç Fransızın en önemli özelliğiydi. Murget, Tolstoy'un yıllarca oturduğu evin kapıcısının oğluydu.

İnsan sarrafı Yakov Nikolaeviç, merdivenlerde sessizce hareket eden, dikkat çekici herhangi bir özelliği olmayan yoksul delikanlıyı hemen fark etmişti. Canlı gözleri, gözlem yeteneğini ve kurnazlığını ele veren Henri, her ayrıntıyı yakalıyor ama susmayı da biliyordu. Tolstoy, kapıcının oğlunu kandırıp yanına aldı, onu eğitmeye koyuldu ve kendi elyazılarını temize çekmeyi ve delikanlının zaten çok fazla benzediği bir serçe gibi gerekli bilgileri kolayca ve hızla toplamayı öğretti.

Kurnaz Murget, Tolstoy'un kendisine verdiği görevleri özenle yerine getirmesi karşılığında ayda yüz frank alıyordu. Rus casusuna gerekli ilişkileri kurmayı başararak Henri Murget, Victor Hugo ve diğer önemli edebiyat adamlarının gözüne girdi ve bu ilişkileri sayesinde Şubat Devrimi'nden hemen sonra iki gazetenin redaksiyon bölümlerinde çalışmaya başladı. Bu, Tolstoy'un çok işine yarayacaktı.

Evde 'rafadan ay' adı verilen, eski toprak kölesi hizmetçi İvan, saat tam dokuzda, Yakov Nikolayeviç'i "zamanı geldi, efendim!" uyarısı ile uyandırıyordu.

İvan, efendisini giydirirken Tolstoy, kâh hastalık ve ihtiyarlıktan yakınıyor, kâh şiir dediği karalamaları okuyordu.

İvan yıllar geçtikçe, Derjavin'in küçük lirik şiirlerini ve Puşkin'in, özellikle Yakov Nikolayeviç'e adadığı şiirlerini ezberledi.

"Benim bir zamanlar stoacı olduğum olasılıkla aklından bile geçmemiştir," diye konuşuyordu Tolstoy, ufak gözleri kinle parlayan ihtiyar hizmetçiye bakarak, sonra da "ne diye bana öyle bakıyorsun? Ben ikona değilim. Sen muhtemelen bu sözcükleri bile duymamışsındır. Tanrım, ihtiyarlığımı kiminle geçirmek zorundayım. Defol, ihtiyar kütük," diye kuduruyordu aniden.

Yıllar geçtikçe Kont daha baskıcı ve despot oldu. Kahvaltıda Henri Murget'yi beklediği yalnız anlarında, adının baş harflerinin, üzerine altınla yazıldığı, sahtiyan kapaklı not defterlerini karıştırmayı ve odasında çok sayıda bulunan kendi fotoğraflarıyla yağlı boya portrelerine bakmayı çok seviyordu.

Bir kaide üzerinde de Roma üslubunda yapılmış mermer büstü duruyordu.

"Eveet, gerçek bir patrisyen," diye düşünüyordu Tolstoy, ince patiskadan yapılmış mendili ile kıvırcık saçların, dolgun yüzün ve bir atletinki kadar güçlü ensenin üzerindeki tozları silerken. "Puşkin bana filozof diyordu. Galiba ben, yeşil lambanın altında toplanan epikürcülerin en dengeli olanıydım."

İvan, Henri Murget'nin geldiğini bildirmişti. Genç Fransız, kocaman kapı ağzına kadar açık olmasına rağmen, sağ omuzunu ileri uzatarak yan yan yürüdü.

"Şuna bak nasıl yürüyor," diye düşündü Tolstoy, "her delikten girip çıkabilir. Çevik, işe yarar ve sadık bir delikanlı olduğunu da düşünmek gerekir."

Bu arada Murget birkaç kez eğilmişti, Yakov Nikolaeviç, kendisine birlikte kahvaltı etmeyi teklif edinceye kadar.

"Nicolette nasıl?" diye sordu işveli işveli gülerek.

Henri, utanmış gibi yaptı.

“Utanma, oğlum. Senin tanımadığın bir şair, Puşkin, benim dostlarımdan biri, bana şu satırları adamıştı...”

“Mösyö Puşkin, şimdi Paris’te mi?” diye sordu Murget.

Tolstoy bu soruyu cevaplamadı ve mısraların yerlerini gelişigüzel değiştirerek şiiri okumaya başladı:

> iç sonuna kadar sevinci
> yaşa tasasız, umursamaz,
> sen an’a itaat et
> sen genç ol gençlikte

Onu geri getirmeyecek davetin
sev tatlı tembelliği
ve hafif kanatlı aşkı
ve hafif kanatlı eğlenceyi!

“Siz, Mösyö Tolstoy, herhalde bir Don Juan ve Bonvivant’tınız?..”

“Maalesef, hayır. Puşkin’in şiirinin ilk satırlarını dinle! Gençliğimde, güzel anları nasıl kaçırdığımı anlayacaksın. Ben ettim sen etme! ‘Sen kaçıyorsun, genç filozof... şölenlerden ve zevklerden...’ İşte ben böyle idim.”

“Başka ne yazmış,” diye sordu Henri Murget, yağlı tavuğu bitirmek üzereyken dalkavukça. Bu arada Tolstoy, gençliğini ve Puşkin’in onu anlatan şiirlerini hatırlamıştı.

İnan ki, tanıyacaksın sen
soğuk, kötü gerçeklerin
yararsız düşünmelerin
acı pişmanlıkların saatini

“O saat geldi!” dedi hayıflanarak Kont, sonra da dudaklarını büzerek ekledi, “yararsız düşüncelerle zaman kaybetmeyeceğiz. Hayır, ben gırtlağıma kadar işe batmışım. Bana ihtiyaç var ve hiçbir şey için pişman değilim. Ne var ne yok, oğlum?”

‘Halk Dostu’ gazetesi redaktörünün oğlu genç Raspail’ı gördüm. Bu çenesi düşük, her şeyin kendisine anlatıldığıyla övünmek için bütün sırları açıklamaya hazır. Aslında bu sırlara ancak kapıları dinleyerek ulaşabiliyor. Geçici Hükümet üyelerinin artık kavga ettiklerine ve birbirlerinden nefret ettiklerine dair birçok şey söyledi.”

“Harika, hükümetteki kargaşalar daima ülke için tehlikeli, düşmanları için yararlı olmuştur. Anlaşmazlık bekliyordum ama itiraf etmeliyim ki, bu kadar erken değil. Daha balayı bile geçmedi. Anlaşmazlıkların sebebi ne?”

“İşsizliğin ortadan kaldırılması hakkındaki tartışmalar ve emeğin örgütlenme sorunu. Fransız demosu[37] iş ve atölyelerin derhal açılmasını istiyor.”

“Oo, sen Yunanca biliyorsun. Ama ayaktakımına ‘demos’ diyerek neden şereflendiriyorsun?”

“Pleb sözcüğü, hitap edilen kişiler tarafından bilinir, o yüzden ben Yunanca sözlükten bana gerekli sözcüğü buldum.”

“Güzel, güzel. Devam et.”

“Üç; cumhuriyetçilerin, soyluluk unvanının kaldırılması için teklif ettikleri kararname skandal yarattı. Çok sayıda cumhuriyetçi, bunun haksızlık olduğunu ve soyluları daha çok kızdıracağını düşünüyor.”

“Soyluluğu ve unvanları bize Tanrı verdi ve geri alma yetkisi sadece ondadır, insanlarda değil,” dedi Tolstoy, kızarak.

Murget, bir dosyadan, Fransız Cumhuriyeti’nin diplomatik ajanları için hazırlanmış Dışişleri Bakanlığı’nın gizli genelgesini çıkardı. Yakov Nikolayeviç, açgözlü bir tavırla bu önemli belgeyi kaptı, gözlüklerini taktı ve metni incelemeye başladı.

“... Fransız Cumhuriyeti’nin hiç kimseyle savaş başlatmaya niyeti yoktur... Komşu ülkelerde hiçbir şekilde devrim propagandası yürütmeyecektir. Fransız Cumhuriyeti, ancak bir ülkenin kendi hayatından köken bulan bir özgürlüğün dayanaklı olabileceğinin bilincinde; ama o, aydınlık fikirlerin savunuculuğunu yaparak kendisine saygı duyulmasını sağlayacak ve insanlığa vaat ettiği düzen ve barışın resmini göstererek sempatileri hak edecektir.”

Tolstoy gülümsedi. Yüzü biraz daha yaşlanmış ve vahşi görünüyordu.

“Bilgiç monarkların hiçbiri buna inanmayacak. Çünkü Geçici Hükümet’te, kartal, yengeç ve turna balığı[38] bir araya geldi. Fransa’yı gerçekten hangisinin yönettiğini anlamak mümkün değil. Geçici Hükümet, içinde aşırı teröristlerin ve bitkin burjuvaların bulunduğu tam bir çorba. Aynı anda birkaç koltuğa oturan Lamartine, phoenix kuşu gibi falcılık yapıyor. Kesin olan bir şey varsa o da şu: Düne kadar Louis-Philippe için

lirik şiirler yazmış olmasına rağmen Lamartine, cumhuriyetin başkanı olmak istiyor. O zaman, Avrupa'ya nasıl görünecekler?"

Henri, genelgeyi aldı ve yüksek sesle okumaya başladı: "Cumhuriyet, beşiğinin üstüne, kendi ruhunu ifade eden ve Tanrı'yla halkın rızasını davet eden üç sözcük yazdı: Özgürlük, Eşitlik, kardeşlik... Eğer Fransa, çağımızda kaderin kendisine yüklediği kurtarıcı ve uygarlaştırıcı misyonunun farkında ise, onun için savaş anlamına gelen bir sözcük yoktur. Eğer Avrupa, akıllı ve adil ise, onda, barış anlamına gelmeyen bir sözcük yoktur."

Tolstoy ayağa kalktı.

"Her şey oldukça net! Bu, jakobenlerin örtük dili. Bir de bakmışsın, Fransa'da yeni bir Marat ortaya çıkmış. Aslında Auguste Blanqui kürsüye çıktığında, tam 'Halkın Dostu' oluyor. Lamartine ve Ledru Rollin; bu korkak tatlı dilliler ise bizim için tehlike arz etmiyor. Ama onların demagojisi, ayaktakımını tıpkı 1793 yılında olduğu gibi iktidarı ele geçirmeyi denemeye itebilir. Ne olacak, mühendis Guillotin bir zamanlar, koyunların kafalarını kesmek için 'ustura'yı icat etti. Ama hâlâ Tanrı ve Rus Çarı var! Bizim süpürgemiz birçok kez Fransız ahırlarını temizlemiştir."

Murget, dalkavukça güldü.

"E, yeni olarak başka ne var?" diye sordu kabalaşıp sinirlenen Tolstoy.

"Başka olaylar da var. Bugünlerde, tüccarlar ve kapitalistler Belediye Sarayı'na yürümüşler. Bunların en azından üç bin kişisi Borsa'dan katılmış. Hükümetten, ödemelerin ertelenmesini istiyorlarmış. Eğer istekleri reddedilirse, işyerlerini kapatıp, işçileri sokağa atarak onları ekmeklerinden mahrum etmekle tehdit ediyorlarmış."

"Siyah ceketlilerin bu isyanını duymuştum," diye karşılık verdi Yakov Nikolayeviç.

"Bu tabii ki, önemsiz bir olay," diye canlandı Murget. "Ama Ulusal Muhafızlar'ın birkaç bölüğünün de katıldığı, saygıdeğer yurttaşların gösterisi çok daha muhteşemdi. 'Kahrolsun komünistler!' diye bağırıyordu göstericiler ve soyluluk unvanlarının iadesini istiyorlardı."

"Bunu da duymuştum. Aralarında epey de kadın varmış. Komünistlere karşı yöneltilmiş olsa bile kadın çığlıklarını sevmiyorum."

“Evet, bu kadın şapkalarının ve deri muhafız kalpaklarının gösterisiydi. Daha sonra Cumhuriyetçi Kadın Kulübü’ne daldılar. Orada çok komik bir dövüş başladı.”

“Bunda sevindirici bir şeycikler var: Ulusal Muhafızlar’ın arasından düzenin cesur savunucuları da çıkmış. Dostum Murget, hükümetin sağduyulu üyeleri bunu göz önünde bulundururlar ve ayaktakımına karşı verdikleri mücadelede bunları kullanmayı başarırlar. Kenar mahalle serserileri ise ücretlerin yükseltilmesini ve işgününün kısaltılmasını istiyorlar,” diye ekledi Yakov Nikolayeviç, defterine bir şeyler yazarak. Daha sonra ayağa kalktı ve bununla, görüşmenin sona erdiğini söylemiş oldu.

Genç Fransız ayakta duruyor ve yeni görevler bekliyordu.

“Edebiyatçıların ve etkili kimselerin moral durumlarını inceleyin. Aslında devrim zamanında gücün temsilcisi onlar değil, pratik politikacılardır. Louis Blanc’la ve özellikle de fanatik komünizm ve terörle kafayı bozmuş şu Auguste Blanqui’yle tanışmaya çalışın. Öyle anlaşılıyor ki, bu siyasi mahkûm tekrar zincire vurulmadığı sürece sakinleşmeyecek.”

“Ve kafası koparılmadığı sürece,” diye ekledi Murget.

“O günleri de göreceğiz. Hoşça kalın, sadık genç dostum.”

Yakov Nikolayeviç, Bakan Lamartine’in kabulüne hazırlanma zamanı gelinceye dek çalışma odasında çalıştı. Hizmetçilere efendilerini rahatsız etmemeleri emredildiğinden, ziyaretçilere evde olmadığı söyleniyordu.

***

Tolstoy, Fransız ordusu hakkında daha önce tuttuğu notları karalama kâğıtlarından özel kåğıtlara aktararak temize çekiyordu. Devrimin ancak dışarıdan bir müdahale ile ve özellikle de Rus aristokrasisi tarafından ezilebileceğine inanıyordu. Fransız ordusu ve konuşlanması hakkında topladığı bilgiler ise, birçok kez dile getirdiği gibi, saldırı anının geldiğini kanıtlıyordu. Gerçekten de, bütün muhbirleri ve ajanları, Fransız askerlerinin en çok, ülkenin merkezinde yoğunlaştığını, cumhuriyetin kuzey ve doğu sınırlarının ise kesinlikle korunmadığını bidiriyorlardı. İri, okunaklı harflerle, orduda şu anda maaşlı olarak 548 bin kişinin yer aldığını yazdı.

Raporuna sadece Fransız ordusunun yapısı hakkındaki resmi bilgileri değil, bölüklerin savaş yeteneklerini, subay ve askerlerin moral durumu hakkındaki inceleme sonuçlarını da ekledi. Yazdığı konular üzerine geniş bir bilgiye sahip olan Tolstoy, Fransız ordusunun güçlü ve zayıf yönlerine de dikkat çekiyor, bölüklerin silahlanma düzeyini de aktarıyordu. Bilgilerin devlet için önemi öyle büyüktü ki, bu çok gizli rapor hazırlanırken İvan bile Kont'un çalışma odasına girmeye cesaret edemiyordu. Her üç saatte bir "kahvenizi buyurun efendim," diye kapıyı çalan hizmetçinin uzattığı fincanı Tolstoy, kapıdan alıyor ve tekrar odaya kilitleniyordu.

Tolstoy yazısına şöyle devam ediyordu:

"Oturumları düzenli takip eden bir Askeri Komisyon üyesi ile, bazı gariplikleri olduğu halde oturumlara karşı aynı ciddiyeti göstererek orduyla ilgili konularda özenli ve başarılı çalışmalar yapan Bay Larabit bana, Fransa'nın mevcut askeri güç durumu hakkında bilgiler verdiler. Bu bilgiler kesinlikle doğrudur.

Babası, İmparatorluk ve Restorasyon döneminde general olan, Savunma Bakanlığı'na tavsiye ile gelen bir Genelkurmay subayı da bu bilgileri doğrulayarak önemli ayrıntıları açıkladı. Bunlara göre, eğer hastalık nedeni ile saf dışı olanları bir yana bırakır, eyalet jandarmasını, muharip gazi bölüklerini ve cezalı bölükleri ve sefere çıkamayacak durumdaki acemi birlikleri elersek, ordunun savaşabilir durumdaki bölümünün 380-385 bin kişiden oluştuğu ortaya çıkar.

Paris garnizonu; yirmi piyade alayı, dokuz hafif piyade alayı, iki süvari alayı ve bir topçu alayından oluşuyor.

Paris'te toplanan veya başkentin çevresinde konuşlandırılan tüm askeri alayların sayısı, oldukça şaşırtıcı. Bu alaylar, Gezgin Muhafız Ordusu dahil, beş veya altı saat içerisinde bir araya getirilebilen 85 bin kişiden oluşuyor.

Sınırlarda o kadar az asker var ki, şu anki duruma göre herhangi bir saldırıya ciddi bir karşılık veremezler.

Hükümet, İtalya'yla savaş durumunda, Alp ordusunu hareket ettirdikten sonra Lyon'da bulunan tümenin yerine 18 veya 20 bin kişilik kolordu getirmek zorunda kalacak. Lyon'un işçi halkı, Avrupa'nın en tehlikelilerinden biri. On yedi yıl boyunca sürdürdükleri silahlı mücadele,

bunun kanıtıdır. Kraliyet Hükümeti, bu, komünist doktrinlere bulaşmış isyancı ve savaşçı halkı zapt edilmek için Lyon’u tabyalarla kuşatmak zorunda kaldı. Bunu daha sonra Paris’e de uyguladı. Bu işçi kitlesi, tıpkı Paris komünistleri gibi oyunun tamamını Raspail’a vererek coşkusunu gösterdi. Raspail için otuz bin oy kulanıldı –elleri tüfek tutan bu kadar adam!—.

Toplumu yıkıma sürükleyen anarşi, birbirine zıt fikirleri savunanların bir arada bulunduğu orduya da sızmış durumda.

Geçici Hükümet’in ilk girişimlerinden biri Gezgin Muhafız Ordusu’nun oluşturulmasıydı. Aynı gün, akşam evine çok geç saatte dönen Lamartine, misafir odasında bulunan kişilere, hükümetin bu kararnameyi kabul etmesinin gerçek nedenlerini anlatmış. Onun sözlerini kelimesi kelimesine çeviriyorum: ‘Biz, her gün 700 kişi katmak üzere Gezgin Muhafız Ordusu’na ait 24 tabur oluşturmaya ve saflara katılmak isteyenlere günde 30 su ödenmesine karar verdik. İki saat sonra artık ciddi sayıda gönüllü kazanılmıştı. Onlara güvenebiliriz. Eğer teröristler bize yeniden saldırırsa ‘gezginler’in kurşun yağmuru ile karşılaşacaklardır.’

Bu sözler, şehir yönetiminin izlediği çizgiyi tamamen açıklıyor. Hükümet başa geçer geçmez gördü ki, doktrinlerine amblem olarak kızıl bayrağı seçenler, iktidarı kabul etmek istemiyor.

Grev Meydanı’nda bağırışan ayaktakımının karşısında konuşma becerisi sergileyen Lamartine’in her zaman aynı başarıyı sağlaması olanaksız. Kenar mahallelerden gelen bağnaz halkın isteklerinin gittikçe artacağını tahmin etmekse hiç zor değil.

Geçici Hükümet, kendini koruyabilmesi için sadık bir ordunun örgütlenmesi gerektiği fikrinde.

Gezgin Muhafızlar, Paris’te bol miktarda bulunan işsiz güçsüzlerden oluşturuldu; aile denetiminden kurtulmak isteyen oldukça çok sayıda genç ve halkın serseri dediği sokak çocukları da buraya alındı. Her semt, kendi kontenjanını doldurdu; taburlar esas olarak kenar mahallelerden oluşturuldu. Baskılara karşı çıkan ya da zamanı geldiğinde harekete önderlik edebilme fırsatını ele geçirme hesapları yapan veya moral üstünlük sağlamak amacıyla silahlı kitlenin arasına karışmak isteyen terbiyeli iyi aile

çocukları ve ünlü asil ailelerden gelen gençler de Gezgin Muhafız Ordusu’nun saflarına katıldılar...”

Tolstoy koltuğuna yaslandı, yorgundu. Ama herhangi bir işi erteleme alışkanlığı yoktu. Kocaman mavi bir zarf çıkardı. Sağlam olup olmadığını özenle yokladıktan sonra içine raporu yerleştirerek, beş büyük kırmızı mumla mühürledi. Sonra da, kuryeyi beklemek üzere zarfı gizli bir çekmeceye koydu. Önemli bir işi tamamlamış olmaktan duyduğu hoşnutlukla ayağa kalkarak takvime baktı. İvan’ı çağırdı ve dışarı çıkarken giydiği takım elbisesini getirmesini emretti.

Cumartesi günüydü –Bayan Lamartine’in kabul günü–. Tolstoy, İvan’ın yardımıyla uzun etekli, siyah mütevazı giysisini giydi. Berberi de, Kont’un seyrek saçlarına son zamanlarda moda olduğu gibi dağınık bir hava vermeye çalıştı.

“Paris’te,” diyordu berber, ıslak fırçayı Yakov Nikolayeviç’in sakalından geçirerek, “baylar saçlarını, mobilyacı ve dokuma işçilerininki gibi taramamı istiyorlar. Bunu yapmak için beş parmaktan başka bir şey gerekli değil.” Berber, gösterişli bir şekilde kendi saçlarını dağıttı. “24 Şubat’tan beri hiç kimse saçlarını artık kıvırcıklaştırmıyor. Bayanlar, yapma buklelerini daha iyi günlerde kullanmak üzere çekmecelere sakladılar. Berberler işsizlik tehditiyle karşı karşıya.”

“Ne olacak, Louis Blanc ve meslektaşları, sizin için atölyeler açacak,” diye yanıt verdi Tolstoy, pörsümüş dudaklarına bir gülücük yerleştirerek.

Hazırlıklar tamamlandıktan sonra Tolstoy, sokaktan fayton çağırmalarını emretti. Elinden hiç ayırmadığı bastonuyla çıktı. Lamartine’nin oturduğu Üniversite sokağı uzaktaydı.

Gökyüzünde havanın kötüleşeceğinin belirtileri vardı. Bu, Kont’un moralini daha da bozmuştu. Uçurumun kenarındaki Fransa’nın kurtarılması için yüksek rütbeli ve dirayetli bir askeri şefin gerekli olduğunu düşünüyordu. Paris’e yürüyerek her şeyi ateşe tutabilecek ve kılıçtan geçirebilecek bir adam bulunup ordunun başına geçirilirse, Tolstoy’un Jakobenler diye andığı kişilerin korkunç bir boyunduruğa benzeyen hakimiyetlerinin belki de sonu gelecekti.

Viyana'da da devrim kargaşası başlamıştı, Prusya'da da huzursuzluk vardı. Şimdilik sadece Rusya'da hava ısınmamıştı. Ya eğer!?.

Tolstoy endişelerinden kurtulmaya çalışıyordu ama korku, ona gittikçe daha çok acı vermeye başlamıştı.

Kısa bir süre önce İngiliz vatandaşlığına geçen Rus siyasi sığınmacı ve yazar İvan Gavriloviç Golovin, bir gazetede, bir kez daha, Yakov Nikolayeviç'in eski bir provokatör ve gizli servisin ajanı olduğunu yazmıştı.

Ama ona inanan çıkmamıştı. Hatta Bakunin, Tolstoy'un lehine bir çıkış bile yapmıştı. Ama ileride ne olacağını kim bilebilirdi ki? Devrim, her şeyi açığa çıkarabilirdi.

Tatsız düşüncelerle cebelleşen Yakov Nikolayeviç, faytonun, 'Paris Komünü' kulübünün bulunduğu dar ve karanlık bir sokakta ilerlediğini fark etmedi. Açık pencerelerden alkış sesleri ve gürültü gelmeye başlamıştı. Tolstoy faytondan inerek tıklım tıklım dolu olan binaya yaklaştı. Kulübe giriş serbestti. Kapıda duran Kont, elini huni gibi büzüp kulağına koyarak, gömleği, kenevir pantolonunun üstüne sarkan, kaba pabuçlu iriyarı delikanlının konuşmasını dinlemeye başladı. Dinleyiciler konuşmacıya ateşli tezahüratta bulunuyordu.

"Geçici Hükümet, bizi kandırdı," sözlerini duydu Yakov Nikolayeviç. "Flocon, Louis Blanc ve Ledru Rollin işçilere yardım edebilecek güce sahip değiller. Auguste Blanqui ve Barbés ise, iktidarda değiller. Biz, eskisi gibi günde on-on bir saat çalışıyoruz, bodrumlarda yaşıyoruz, emeğimizin karşılığında ancak birkaç kuruş alıyoruz. Proletarya adına: Sermayeye karşı savaş, saraylara ve villalara savaş, aristokratlara savaş, burjuvaziye savaş ilan ediyorum!"

"Doğru! Konuş, konuş!" diye bağırmaya başladı salondakiler.

Heyecan artıyor, yumruklar havaya savruluyordu.

"Bakanları değiştirmek gerekiyor," diye devam ediyordu konuşmacı, gittikçe sesini yükselterek. "Kararsızlıktan uzak, sınanmış yurtseverler seçilsin. Eğer bizimle güzellikle anlaşmak istemiyorlarsa çalışmaya derhal

son vereceğiz: Grev yapacağız, sokağa çıkacağız, silahlanacağız. Biz çoğunluktayız, biz gücü temsil ediyoruz.”

Tolstoy daha fazla dinlemek istemedi, paltosunun yakasını kaldırdı ve çıktı. Kızgınlıktan deliye dönmüştü. İçgüdüsel olarak etrafına bakınarak polis aradı. Polis yoktu.

“Tabii ki,” dedi dişlerinin arasından. “Ne bekliyorlar ki?! Polis şefi Caussidière de Komün Kulubü’ndeki çete gibi toplumun tortusundan geliyor. Muhtemelen de ayaktakımının bütün önderleri ile işbirliği halinde.”

Tolstoy bulvarlara yöneldi. St. Martin ve St. Denis kapıları arasına geldiğinde, yürüyen kalabalık tören alayını karşısında görünce donakaldı.

Parke taşlı caddede bayramlık elbiselerini giymiş, lornetli ve monokllu, kocaman kar beyazı boyun bağları takmış insanlar yürüyordu. Muhteşem üniformalı, bastonlu bir delikanlı, üzerine, altınla, Bourbonlar’ın kocaman zambakının işlendiği bembeyaz bir bayrak taşıyordu.

“Yaşasın monarşi!” diye bağırıyordu göstericiler. “Kahrolsun cumhuriyet!”

Tolstoy, olağanüstü bir çeviklikle, yakından geçen bir faytona atladı ve arabacıya hızla sürmesini emretti. Arabacı, atları acımasızca kamçıladı. Yakov Nikolayeviç geriye dönüp baktığında, cumhuriyetçilerin yan sokaklardan lejitimistlere doğru koştuğunu gördü.

“Kahrolsun beyaz bayrak! Halkın düşmanlarına ve tiranlara ölüm! Yaşasın cumhuriyet!”

Kıran kırana bir dövüş başlamıştı. Fayton köşeyi döndüğünde Tolstoy, Carmagnole’un söylendiğini duydu ve doğrulup baktığında ise beyaz bayrakların kirli caddede süründüğünü gördü.

Monarşistlerin bayrağı gibi, rengi uçan Yakov Nikolayeviç, hızla çarpan kalbini, yumuşak ellerini göğsüne bastırarak sakinleştirmeye çalıştı.

“Tüm bu Carmagnole’cuların canı cehenneme!” diye fısıldadı. “Vakit varken bu cehennemden kaçmalıyım.” Kafasından çekilen kan, korkunç bir tazyikle aniden ensesine yürüdü. Kulakları uğulduyor, başı dönüyordu; ağır ağır koltuğuna yaslandı.

“Çar’dan ve Orlov’dan emekliye ayrılmak için izin istemenin zamanı geldi. Metternich işten ayrıldı, şimdi sıra bende,” diye iltihaplı kafasından geçirdi Rus devlet adamı.

Ama bir heyecan daha yaşadı. Champs Élysée’den Tuileries’e doğru ilerleyen büyük bir kalabalıkla karşılaştı. Kitle, safları sıklaştırmış, Valiliğe yürüyordu. Devasa pankartlar, Geçici Hükümet’i yola gelmeye, yurttaşların yaşamını iyileştirecek acil önlemler almaya çağırıyordu. Tolstoy gözlüklerini taktığında, göstericilerin, hainler ve uzlaşmacılarla hesaplaşılmasını, devrimin ilk günlerinde emekçilere verilen sözlerin yerine getirilmesini dile getiren pankartları okudu.

“Basın özgürlüğü, satılmışların ellerindeyse, yalanın silahıdır.”

“İşsizliğe çare bulun, işçilere yaşayanacak ücret verin.”

“İşgününü kısaltın. İşçiler ağır iş yapmaktan bitkin düştüler.”

Halk, kaldırımları ve sokakları doldurmuştu. Araba ile ilerlemek imkansızdı. Tolstoy uslu uslu, Üniversite sokağına doğru yürüdü.

Ona öyle geliyordu ki, Konvansiyon döneminde bile Tuileries’nin çevresinde böylesine kalabalık görülmemişti.

“En azından iki yüz bin kişi,” diye hesapladı Tolstoy. “Bu züğürtler korkunç çoğalmışlar. Saymak mümkün değil.”

Üzerinde, gri gökyüzüne doğru uzanmış dövizlerin, yurtseverliği simgeleyen amblem ve yazılarla süslü bayrak ve flamaların dalgalandığı kitle; Tolstoy’a doğru bir çığ gibi ilerliyordu.

Tolstoy, üzerinde arp resmi bulunan ve İrlanda yazısı olan bir bayrak; siyah, kırmızı, altın renklerindeki Alman bayrağını ve ardından uçan bir kartal resminin bulunduğu böğürtlen renkli bir başka bayrak gördü.

“Polonyalılar!” diye homurdandı Tolstoy ürpererek.

“Bak sen şu aşağılık yaratıklara! Çarı, bunlardan her şeyin bekleneceğine ikna etmek gerekir. Yüz başlı hidra gibiler. Birini kessen yerine yüz tane daha çıkar. “

Yakov Nikolayeviç, uzak sokaklardan dolaşarak, Dışişleri Bakanı'nın evine nihayet ulaşabildi. Lamartine, Tolstoy'da nefret duygusundan başka bir şey uyandırmıyordu. Ama geniş merdivenleri tırmanırken yüzüne yumuşak ve kibar bir ifade vermeye çalıştı.

"Kral'a ve Tanrı'ya ihanet eden şu çenesi düşük, bu günlerde ne konuşuyor? Onun nasıl konuştuğunu hatırlamalıyım. A, evet, şöyle bir şeydi: 'Ben kendimi ortak davaya adadım, insan bir kez ölür.' Bakan bey, geleceğine pek umutlu bakmıyor ama yine de güzel bir konuşma."

Genç bir hizmetçi, Tolstoy'un pardösüsünü aldı ve koridordan odalara açılan kapılardan birini işaret etti.

Yakov Nikolayeviç, az kalsın "geldiğimi bildirecek hizmetçi nerede?" diye soracaktı, ama şimdi protokol kurallarının modasının geçtiğini, haber vermeden de girilebileceğini hatırlayarak sustu.

Madam Lamartine'in salon kapısını memnuniyetsizlikle açtı. Bu, küçük masalar, koltuklar, Türk divanları, içinde çiçeklerin bulunduğu vazolar, kitap ve gazetelerin yerleştirildiği raflarla dolu kocaman bir odaydı. Bütün duvarlar, halk gösterilerinin ve özgürlük heykelinin yansıtıldığı taş baskı ve karakalem çalışmalarla bezenmişti; Lamartine'in, başını gururla geriye atmış halde tasvir edildiği akvarel resimler de unutulmamıştı. Abajurlar yakılmamıştı ve odayı sadece zayıf ışıklarıyla şamdanlardaki mumlar aydınlatıyordu. Dış görünüşüyle yaşını ele vermeyen Madam Lamartine, bordo renkli şatafatlı bir elbise giymişti. Tolstoy'a, içtenlikle başını salladıktan sonra çevresinde oturan kadınlara döndü. Hepsi sigara içiyor, yüksek sesle gülüyor, birbirlerinin sözünü kesiyorlardı ve Tolstoy'a göre, son derece kaba ve hatta terbiyesizce davranıyorlardı. Tolstoy, kendilerini erkeklerle eşit gören kadınlara tahammül edemiyordu.

Salonda, kimin başkan olacağını tartışan birkaç gazeteci vardı. Dağınık saçlı bir delikanlı, Yakov Nikolayeviç'e şiir yazdığını söyledi ve ardından boğuk sesiyle eserlerini okumaya başladı. Şiirler, "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" sözleri ile başlıyor, aynı sözlerle de bitiyordu.

Tolstoy bunları kendince kötü bulmuştu, ama yine de şairi övdü.

Madam Lamartine, bakanın geciktiğini söyledi ve gözlerini melankolik bir şekilde süzerek ekledi:

“Benim kocam, yurdumuzun refahı için kendini feda ediyor. O, elinden geldiğince, halkın bir kasırga gibi tehlikeli tutkusunu zapt etti. Ama dün, bana, vasiyetini hazırladığını söyledi. Maalesef, yarınlar sis içinde. Onun yaşamının her dakikası bir kahramanlık ve belki de son...”

“Ne kahramanlık! “ dedi, boğuk sesli şair.

“Göreve, onurla hizmet etmek,” diye ekledi bir gazeteci.

“Maalesef, özgürlüğün ilk günlerindeki şiirsellik, yerini katı bir duygusuzluğa terk etti,” diye ekledi Madam Lamartine, gözlerini indirerek.

Salonda, konuşulanlara yaraşır bir suskunluk oldu. Bu arada odaya iki erkek girmişti. Tolstoy, küçük ağızlı ve bakışları öfke dolu, zayıf, uzun boylu adamın Lamartine olduğunu anladı. Yanındaki tıknaz subayı ise, ilk defa görüyordu.

“Takdim etmeme izin verirsen,” diye önce karısına sonra da konuklarına döndü Lamartine, “hepinize takdim etmek istiyorum; hükümetin umudu General Eugéne Cavaignac.”

Gazeteciler hareketlendiler:

“Söyleyin, yurttaş Cavaignac, Milli Savunma Bakanlığı’nı kabul edecek misiniz?” diye sordular birbirleriyle yarışırcasına, Cezayir Genel Valisi’ne.

“Günümüz Fransası’nda Milli Savunma Bakanı’nın durumu yanıltıcıdır,” diyerek belirsiz bir yanıt verdi Cavaignac. “Görünüşte, bütün ordu onun emrindedir ama, gerçekte elinin altında bir tek tabur bile yoktur. Yurdumuzu, her taraftan tehdit eden kargaşa ve taşkınlıklar karşısında ne yapabilir ki? Bonapartçılar, Kralcılar, cumhuriyetçiler ve nihayet kudurmuş komünistler birbirleriyle ölümüne savaşmaya hazır durumdalar.

Eğer Geçici Hükümet, orduyu Paris’e geri getirir ve başkent garnizonunu yeterince güçlendirebilirse, o zaman, sizi ilgilendiren sorun çözülmüş olacak. Ben bir subayım. Benim prensibim ise, düşünmek değil, ulusumuzun refahı ve düzeni adına hareket etmektir. Kişisel becerilerim de belki belirleyicidir. Şimdilik, Ulusal Muhafızlar’ın pişman komutanları ve polis şefi Caussidière varsın terbiyesizlik yapsın.”

Caussidière’in ismini duyan bir kadın, heyecanla konuştu:

“Bu tehlikeli demagog, kemerinde iki tabanca taşıyor.”

“Haklısınız,” dedi Lamartine, “geçenlerde o, bu haliyle benim kabulüme geldi. Yurttaş Caussidière’e sordum: ‘Neden tabanca taşıyorsunuz? Yoksa yaşamınızdan mı endişeleniyorsunuz?’ ‘Hayır,’ diye cevap verdi Caussidière, ‘Benim istifamı isteyecek kadar cesur olabilecek kişiye karşılık vermeye hazır olmak istiyorum.’ ‘Hiç kimse, istifanızı vermenizi istemiyor, ama sizin yerinize başkasını getirmeye karar verdiğimizde de bunu posta ile bildireceğiz.’ ‘Bundan korkmuyorum,’ dedi polis şefi. ‘Hiçbir postacı bana öyle bir haberi getirmeye cesaret edemez, ama eğer böyle biri çıkarsa, öyle karşılanacak ki, bundan böyle hiç kimse aynı amaçla bana gelmeye cesaret edemeyecek.’ Bu konuşma hakkında ne düşünüyorsunuz, yurttaş Cavaignac?”

“Çok haklı olduğumu gösteriyor,” diye cevap verdi general, kibirle. “Benim Cezayirli askerlerime Paris’te gerçekten ihtiyaç var.”

“Korkunç!” dedi abartılı bir duygusallıkla Madam Lamartine, “yaşam günden güne daha da çekilmez oluyor. Paris Valisi, Birinci Büyük Devrim’deki gibi, özel yurttaşlık cüzdanları sistemini tekrar yürürlüğe koydu. Ben, bir bakanın karısıyım ama bu cüzdanı göstermeden Belediye Sarayı’na, kocamın yanına giremiyorum. 1793 yılına ait bir parodi daha. Ne idüğü belirsiz züğürt nöbetçiler teker teker beni merdivende durduruyor ve bağırıyorlar ‘Cüzdanınız, madam!’ Onu her yerde gösteriyorum: Dinlenme yerlerinde, salonlarda, ta kocamın odasına kadar. Ben, genellikle kocamı, haftada birkaç dakikalığına ziyaret ediyorum. O kadar meşgul ki, Belediye’de geceliyor. Bir düşünün, geçenlerde merdivenden çıkarken üstü başı perişan bir nöbetçi aşağıdan ötekine bağırdı: ‘Lamartine’in geçici karısının geçmesine izin verin.’”

Herkes neşeyle güldü.

“Evet, ünlü generallerden hiç kimse Milli Savunma Bakanlığı’nı kabul etmek istemiyor mu?” diye sordu Tolstoy.

“Evet, şimdilik. Silah çeşitlerini bile güçlükle ayırt edebilen Profesör Arago, Milli Savunma Bakanlığı’nı yönetmek zorunda.”

“Bugün başkentte, fırtınalı bir gün yaşadık,” diye yine başladı Tolstoy, Lamartine’e dönerek. “Kızılların, doksan üç yılını tekrarlayacaklarını ama

bu sefer birincisinden farklı olarak, hak ettikleri giyotinin altında ölmek yerine, kazanacaklarını düşünmüyor musunuz? Bakan bey, bu konudaki görüşleriniz ne?”

“Politik inançlar, rüzgârın kovaladığı dalgalar gibidir,” diye gülümsemeye çalıştı Lamartine. “Eğer, onu kıyıya doğru itiyorsa bazen dibe çökebilir ama kısa bir süre için. Suyun hareketleri onu, yine okyanusun enginliklerine sürükleyecektir.”

“Ama çok şüphecisiniz.”

“Daha da fazlası, politika konusunda ateistim.”

“Bir diplomat için de bu özellik önemli.”

“En istikrarlı adam sizin çarınız.”

“Evet, umarım. Devrim âfeti her şeyi kasıp kavururken düzenin tek desteği büyük Rusya olacaktır.”

Tolstoy başını eğdi. Başını tekrar kaldırdığında, yüzüne, Lamartine’e karşı taparcasına bir coşku ifadesi yerleştirmişti. Bu coşku, ün düşkünü, kendini beğenmiş bakanı daha karşılaştıkları ilk anda derinden etkilemişti.

“Ama yine de, nasıl oluyor da Belediye Binası’nı havaya uçurmaya ve belki de Geçici Hükümet üyelerinden bazılarının kafasını kesmeye hazır olan kızıl çılgınlarla, şu aşırı demagoglarla uzlaşmayı başarıyorsunuz?” diye sordu çekingen bir tavırla Tolstoy, biraz sustuktan sonra.

“A, bu, paratonerle elektrik kıvılcımı arasındaki ilişkiye benzer,” dedi oldukça yüksek sesle Lamartine.

Gazetecilerin hepsi, sanki bir kişiymişler gibi, bu şaşırtıcı itirafı not defterlerine yazdılar.

General Cavaignac, kısa bir süre sonra Cezayir’e gideceğini söyleyerek özür diledi, herkese hitaben reverans yaptı ve Dışişleri Bakanı’nın evini terk etti.

“Söyler misiniz, bu Cavaignac kimdir? Onun kökenini kastediyorum,” diye sordu Tolstoy, şiir yazmanın yanı sıra bakkal da işleten şaire.

“Tabii ki, bir şeyler biliyorum. Bütün subaylar gibi, olduğundan daha genç göstermesine rağmen artık kırk altı yaşında. Oldukça vasat bir kumandan olarak tanınıyor. Daha da fazlası, korkak olduğu söyleniyor. Size bir sır vereceğim, Oran şehrinden bazı muzipler, Cezayir’e Genel Vali olarak atandığını öğrendiklerinde ona bir sandık içerisinde kadın elbisesi ve iğ göndermişler. Bir teröristin oğlu ve bir komplocunun kardeşi olmasına rağmen onun aslan görünüşlü bir inek olduğunu söylüyorlar. Siz, herhalde rahmetli Godefroi Cavaignac’ı hatırlıyorsunuzdur? Kırk beş’te vefat etmiş. General Cavaignac, babasının ve X. Charles’a ve Louis-Philippe’e karşı mücadele etmiş cumhuriyetçi kardeşinin adları sayesinde şimdiki hükümetin güvenini kazandı.”

“Ama bana öyle geliyor ki, bu Cavaignac inek gibi görünen bir aslan davranışı sergileyecektir. Onun, kızıllara sempati duyduğunu fark etmedim,” dedi, sessizce Tolstoy.

Madam Lamartine, misafirleri yemek odasına buyur etti.

“Cumartesi akşamı,” diye konuşuyordu sevinçle, “ve pazar sabahı, kocamın evde olduğu ender saatler.”

Fazla gösterişli olmayan akşam yemeğinde, ortak bir sohbet tutturuldu ve Lamartine, yabancılarla mültecilerin yarattığı kronik sorunlardan yakınmaya başladı. Tolstoy, konuyu hemen Polonyalılar’a çevirdi.

“Onlar da, İrlandalılar ve Almanlar gibi çok can sıkıcı,” diye onayladı ev sahibi ve bu sabah Polonyalı temsilcileri kabul etmek zorunda kaldığını söyledi. Polonyalılar, Fransa’dan ayrılmak, Almanya üzerinden Polonya’ya ulaşmak için Cumhuriyet Hükümeti’nin kendilerine maddi imkan sağlamasını ve devlet cephaneliğinden silah verilmesini istemişler. “Ben şöyle cevap verdim,” dedi Lamartine, Tolstoy’un yüzüne dosdoğru bakarak: “Onlara para verebiliriz ve nerede harcayacaklarına karışmayız. Ama onlara silah temin edemeyiz. Çünkü bu, diğer ülkelerin içişlerine karışmayacağımızı ilan ettiğimiz manifestomuza aykırı. Emin olun ki, köpürüp küfretmeye başladıklarında ve Fransa’nın, alnında on sekiz yıldır bir leke olarak kalan, diğer halkları aşağılama politikasına devam ettiğini iddia ettiklerinde bile kararımdan taviz vermedim. Bu haydutlar beni tehdit ettiler,” diye bağırdı yüksek sesle Lamartine, kızgınlıkla. “Eğer Cumhuriyet

Hükümeti gerektiği gibi davranmazsa, Polonyalılar'a kardeş gözüyle bakan dürüst yurtseverlere katılıp bizi devireceklermiş."

Polonyalılar'ın tehdidini hatırlayan Lamartine, sesini daha da yükseltti ve sinirli jestler yaparak kalktı. Ama bütün bunlar roldü. Fransa Dışişleri Bakanı, Tolstoy'un, Polonyalı sığınmacılar hakkında şu anda duyduklarını Petersburg'a yetiştireceğini çok iyi biliyordu. Bu yüzden, Lamartine adalet ve hümanizm üzerine genel geçer laflar etti. Gerçekte ise, Polonyalı eylemcilere yardım etmelerinin nedeni, Çarlık Rusyası'nın çıkarlarına zarar verme isteğiydi.

Fransa Hükümeti, Polonya'nın ulusal bağımsızlık hareketini destekleyerek, I. Nikolay'ın politik ve askeri konumunu zayıflatmayı amaçlıyordu.

"Ben, insanlara karşı büyük bir sabır ve iyiniyet gösteren bir adamım," diye devam etti Lamartine, Tolstoy'a bakarak. "Ama artık sabrım tükendi ve onlara tam olarak şöyle cevap verdim: 'Eğer biz, konukseverlik gösterdiklerimizin, ekmeğine kadar her şeylerini bize borçlu olanların istekleri karşısında taviz verirsek, Fransa'nın, bizzat Polonya'dan da küçük düştüğünü kanıtlamış oluruz.'"

"Mükemmel bir cevap," dedi Tolstoy.

Ama gazetecilerden biri aniden bakana yaklaşarak ve onun evinde bulunduğuna hiç aldırmadan sert bir şekilde konuştu:

"Siz haklı değilsiniz, Bay Lamartine. 1815 antlaşmaları iptal edildi. Savaşan Fransa, bağımsızlığını kazanması için Polonya'ya yardım etmek zorunda. Cumhuriyet olarak bu bizim görevimiz."

Yemek odasında bir an soğuk bir sessizlik oldu, ardından bir uğultu yükseldi.

"Anlıyorum," dedi Madam Lamartine, tahrik olmuş bir halde, "sizi buraya, kana susamış bir Marat sempatizanı gönderdi. Ben, Dışişleri Bakanı'nın misafir odasının bir jakoben kahvehanesi veya onların kulüpleri gibi bir konuşma salonuna dönüştürülmesine izin veremem."

Yarattığı etkiden son derece memnun kalan gazeteci, kimseyi selamlamadan çıkışa yöneldi ama sükûnetini koruyan Lamartine, onu

kapının yanında durdurdu. Gazetelerden çok korkuyordu ve edebiyatçılara karşı dalkavukluk yapıyordu.

“Açık fikirlere her şeyden çok önem veririm ve eminim ki bunları bana duyduğunuz samimiyetten dile getirdiniz. Aksi takdirde bu evin kapısını açmazdınız. Burada bulunan herkes cumhuriyetin ve düzenin savunucusu. İzin verirseniz, dürüstlüğünüz için size teşekkür etmek istiyorum. Benim, geleceğe inancım sonsuz; bu, Geçici Hükümet’in yüksek başarısı anlamına gelir.”

Tolstoy, evine geç saatte döndü. Bugün gördüğü ve duyduğu şeylerden gerilmişti. Bulanık bakışlarını, şöminede parıldayan ateşe dikerek, sabahlığı ile uzun süre oturdu. Karanlık düşüncelere dalmıştı. Ona göre, devrim, ölümden daha korkunçtu. Devrim onu, foyasını ortaya çıkarmakla, rezaletle tehdit ediyordu. Eğer kargaşa salgını, –Tolstoy, düşüncelerinde devrimi böyle tanımlıyordu– diğer ülkelere geçip Rusya’ya da hâkim olursa neler neler olacaktı?

Viyana’ya ulaşan devrim dalgası, Berlin’i de içine almak üzereydi. Fransız burjuvazisi, cumhuriyet rejimine karşı mücadele etmeye başlamıştı. Tolstoy, gericiliğin bir an önce kazanması için dua ediyordu. Ama şimdilik, yangın, sönmeye yüz tutmuşken yakınlarda yanan binanın kıvılcımlarından tekrar alevleniyor; Prusya ve Avusturya’daki devrim, demagoglara güç kazandırıyordu. “Bütün bunlar benim için nasıl bir dönüm noktası olacak? Petersburg’a ve Çar’a, beklemeye zaman olmadığını ispatlamalıyım. Rusya’nın müdahalesi şart. Bir an önce savaş başlamalı. Buradaki ayaktakımını uslandırmak için hiç olmazsa birkaç Rus kolordusu göndermeleri gerekiyor!” diye düşünüyordu Tolstoy. Sönmüş şöminenin yanındaki koltukta, bu şekilde sabaha kadar kaldı.

Rus serserileri mart ayında, Paris’ten kendi yurtlarına döndüler. Ünlü varlıklı ağa Narişkin de Rusya’ya gitmek üzere hazırlanıyordu. Eskiden tanıdığı, bilimadamı ve toprak ağası Golovin de vedalaşmak için ona uğramıştı. Artık birkaç yıldır Paris’te oturuyordu ve hain Tolstoy’un ikiyüzlü çirkefliğini ortaya sermişti. Dayanamayarak kendinden geçmiş bir halde, onu çok heyecanlandıran bu konu hakkında ev sahibiyle konuşmaya başladı.

Narişkin somurttu:

“Sen, İvan Gavriloviç, av köpeği gibi ne diye bataklıkta geziyorsun? Yaşka Tolstoy’un soylu olup olmadığından sana ne? Doğruyu söylemek gerekirse, o, dürüst ve namuslu biri gibi Rus tahtına ve otokrasiye hizmet ediyor. Bugünün tabiriyle o, bir monarşisttir. Ve onun hayal ettiği gibi, bir ordu Doğu’dan Batı’ya doğru yürüyüp buradaki jakoben pisliğini temizlerse hiç de fena olmaz. Tolstoy, Metternich’e benziyor. Bakan olsaydı, Selyov’u çoktan alt etmiş olurdu. Gerçek bir devlet kafası. Sen onu lekelemek mi istiyorsun? Neden? Bunu niye yapmak istiyorsun?”

“Ama Tolstoy’un kullandığı yollar...” diye kızıyordu Golovin.

“Saçmalık! Amaca giden her yol meşrudur.”

“Aa, sen bir cizvitsin[39] tabii. İgnatio Loyola’nın tarikatına üye değil miydin?”

“Bazen cizvitlere hak vermemek elde değil. Onlar bizim kellelerimizi ve servetimizi tehdit etmiyor şimdilik. Çok kötü şeyler oluyor; şubat ayında beni, Narişkin’i faytondan indirerek ayaktakımı için barikat kurmaya zorladılar. Düzen buna denir! Hayır, ben, Tolstoy’un devrime karşı duyduğu sınırsız nefrete saygı duyuyorum. O, büyük bir yurtsever. Yakov Nikolayeviç’i deşifre ederek sen kızıllara yardım ediyorsun. Belki de sen onların yanındasındır?” Narişkin bu varsayımda bulunduktan sonra kalkar gibi oldu ve doğrudan Golovin’in gözlerinin içine baktı.

“Ben sadece bir bilimadamıyım,” diye cevap verdi Golovin uysal bir ses tonuyla. “Olup biten her şeyi gözlüyorum ve Tanrı’ya, insanlara mutluluk göndermesi için gözlerim yaşararak dua ediyorum.” Golovin’in sesi birden güçlenmiş, gözleri parlamıştı. “Ama alçak Tolstoy’un foyasını meydana çıkarmak benim görevim ve bu konuda geri adım atmayacağım.”

Golovin, Narişkin ile soğuk bir şekilde vedalaştıktan sonra evine döndü ve oturup Rusya’daki kardeşine mektup yazdı. İri harflerle yazdığı her sözcüğün üzerinde tek tek durarak yavaş yavaş yazıyordu.

“Otuz bin yabancı Paris’ten ayrıldı,” diye bildiriyordu. “Bu arada zavallı insanlık, azla yetinmek yerine, kan akıtmayı tercih ediyor. Lamartine, sürekli belagat sergiliyor. Şimdilik Fransızların bir Napolyon’u yok, ama savaş onu doğurabilir. Bütün bu kavgadan öylesine nefret ediyorum ki, evlenip ıssız bir yere yerleşmek istiyorum.”

***

Tarihte öyle günler vardır ki, o çağ bakımından paha biçilmez değerde olurlar. Böyle günlerde, her an yeni haberler gelir ve binlerce insanı etkileyen değişiklikler olur. Devrim, böyle günleri cömertçe sunar.

Paris, faal ve gerilim yüklü günler yaşıyordu. Halk gece gündüz, Geçici Hükümet'in oturumlarının yapıldığı Belediye Sarayı'nın önünde toplanıyordu. 9 Thermidor'da Robespierre'in oğlunun, Jakobenlerin yenilgisini öğrendikten sonra, kendisini atmak için kullandığı pencere, yas örtüsüyle örtülmüştü. Halk, en despot kral XIV. Louis'nin heykeline pislik atmış; Fransa'ya pahalıya patlayan bu monarkın heykelinin başına birileri soytarı şapkası geçirmişti. Belediyenin önüne her gün işsiz kalabalığı birikiyordu. Onlara yeterince ekmek, peynir ve et veriliyordu. Hükümet, atölyeler kurmak için acele ediyor ve onları tıpkı 'gezgin muhafızlar' gibi, destek olarak kazanmayı umut ediyordu.

Johann Stock, ailesi ile birlikte Paris'e döndü. Vaugirard sokağında, araba ustasının dulu, ona yine kiralık bir oda verdi.

Stock yeni açılan kulüplerden birinde, eski dostu, dokuma işçisi Cabien ile karşılaştı. Ondan, Pietro Diverolli'nin İtalya'ya gittiğini ve muhtemelen ayaklanmacılara katıldığını öğrendi. Étienne Cabien, St. Honoré sokağındaki barikat savaşında aldığı yaranın izini Stock'a gururla gösterdi

"Sen deneyimli bir barikat savaşçısısın Stock. Ne yazık ki, o günlerde, bizimle birlikte Paris'te değildin. Epey barut soluyacaktın dostum. Bunlar, uğruna hayatı feda etmeye değer günlerdi."

Stock geciktiği için üzülüyor; 'hazıra' konduğunu düşünüyordu. Ama etrafında olup biten her şeyi dikkatle izleyen Stock, çok kısa bir süre sonra Cabien'e şöyle dedi:

"Korkarım, Paris sokaklarında yeterince kan dökülmemiş."

Johann, Auguste Blanqui ile görüşmeyi çok istiyordu ama önce iş bulmalıydı. Geneviève, arada bir hastalanıyor, oğlu Johann kızkardeşiyle ilgileniyor ve ev işlerinde annesine yardımcı oluyordu. Brüksel'den getirdikleri para, kısa sürede tükenmişti. Her şeyden önce, karısı ve çocukları için ekmek parası kazanmalıydı.

Stock, Clichy’deki, şubatta boşaltılan Borçlular Hapishanesi’nin binasında Terziler Birliği’nin ilk atölyesinin açıldığını duydu. Bir sabah erken saatlerde iş istemek üzere bu atölyenin yolunu tuttu.

Clichy’deki dikiş atölyesi sıradışıydı. Terziler ve kalfaları, eskiden hücre olarak kullanılan büyük odalarda, zamanın ve rutubetin kemirdiği sütunların arasında yerlere oturarak dikiş dikiyorlardı.

Masa ve sandalye yoktu. Pencerelerdeki parmaklıklar kaldırılmıştı. Işık ve hava, eski hapishaneye engelsiz sızıyor; küf ve amonyak kokusunu ağır ağır yok ediyordu. Çok sayıda referansa sahip olan Stock, 1839 yılında Blanqui’nin ‘Mevsimler Birliği’ne üye olduğu için avantajlıydı. Terzilerin arasında birçok eski tanıdığıyla karşılaştı.

İşçiler, atölyenin yöneticilerini kendi aralarından seçiyorlardı. İçlerinden biri, Frig şapkalı, yüzü İncil’deki havarilerinkine benzeyen, herkesin “Paul baba” dediği, sakallı, düzgün görünüşlü ihtiyar, Stock’a Terziler Birliği’ndeki düzeni uzun uzun anlattı. Her işçiden, zanaatı bilmesinin dışında disiplinli ve çok özenli olması isteniyordu. Atölyedeki her şey, yeni bir başlangıca göre düzenlenmişti. Dullara, öksüzlere ve hastalara yardım etmek üzere özel bir fon oluşturulmuştu. Kârın bir kısmı, ortak sermayeye aktarılıyordu; böylece birliğin yakın bir gelecekte genişlemesi ve güçlenmesi hedeflenmişti.

“Terziler ve kalfaları,” diyordu ‘Paul Baba’, “okuma salonu, okulu ve banyosu olan bir mesken inşa etmek istiyorlar. Gelecekte bu refaha ulaşmak için zamanı ve enerjimizi zorlayarak çalışıyoruz.”

Stock’a öyle geliyordu ki, bütün bunlar, yaşamı boyunca gördüğü en güzel rüyanın gerçekleşmesiydi. Atölyedeki çalışma koşulları son derece ağır olmasına rağmen terziler kendilerini olağanüstü iyi hissediyor, birlik de hızla büyümekle kalmıyor, aynı zamanda büyük kârlar elde ediyordu.

Aynı gün Stock’a iş verildi. Johann, pis, gri duvarın yanına oturarak dikmeye koyuldu. Mutluydu. Bugüne dek genellikle karamsar ve hüzünlü olan yüzünden, gülümseme eksik olmuyordu. İlk defa, efendilere çalışmıyordu.

Clichy’deki atölyenin işleri, türküleri engellemiyordu. Stock hiç farkına varmadan, devrimci Paris’in gözdesi olan Pierre Dupont tarafından

yaratılan sade bir ezgiye eşlik etmeye başladı. Pierre Dupont ve dostu Pierre Lachambeaudie'nin şarkılarında, sade ve içten sözcüklerle, yoksulların özgürlüğü müjdeleniyor, emekçi sınıfın sefaleti ve acıları anlatılıyordu.

Johann Stock şarkı söylüyordu. Güçlü, melodik sesi, kölelik zincirlerini kırarak yeniden doğan bir ruhun coşkusunu haykırıyordu. Bir zamanlar hapishane olan binanın duvarları ve sütunları, özgür Fransa yurttaşının hak ve görevlerini anlatan parlak, renkli pankartlarla tamamen kapatılmıştı. Dürülmüş birkaç kızıl bayrak bir köşede hazır bekletiliyordu; her an sokaktaki bir gösteri için gerekli olabilirlerdi.

Paris'te çok fazla işsiz vardı. Belediyeden az miktarda para ve kendi paylarına düşen yardımı aldıktan sonra genellikle iş aramak için Lüksemburg Sarayı'ndaki Devlet İşçi Yerleştirme Komisyonu'na gidiyorlardı. Burası her zaman çok gürültülü ve kalabalıktı.

Uzun süredir iş arayıp bir sonuç alamadıkları için bekleyenler, sinirliydi; kolayca bağırıp çağırabiliyorlardı. Sorunları çözmek için kurulan hükümet komisyonunun oturumlarının yapıldığı salonda, işyeri sahipleriyle işçiler arasında kaba atışmalar oluyordu. Yeni yapılan bir grevin nedenleri de sıklıkla burada açıklanıyordu.

Terzilerin ardından saraçlar ve dokuma işçileri de kendi şirketlerini kurmuşlardı. Ama el emeğini kullanan bu kooperatiflerin, zengin patronların büyük işletmeleri ve fabrikalarıyla rekabet etmeleri zordu. Atölyeler, işçilerine yeterli ücret veremiyordu.

Devrim, Fransa'nın emekçi halkına pek fazla bir şey vermemişti. İşgünü sadece bir saat azaltılmıştı. İşçiler en az on bir saat çalışıyorlardı. Kadınlar ve çocuklar harcadıkları emek karşılığında erkeklere göre daha az ücret alıyorlardı. Halk, açlık çekerek savunduğu devrim için çok büyük özverilerde bulunmuş olmasına karşın hâlâ eskisi gibi bodrumlarda yaşıyordu.

Bir seferinde Stock, 'Paul Baba'nın izniyle, şimdi, sorunları çözme komisyonunun toplandığı eski Lüksemburg Sarayı'na gitti. Étienne Cabien'in çalıştığı fabrikanın grevdeki işçilerinin haklı taleplerini desteklemek gerekiyordu.

Johann Stock, Sorunları Çözme Komisyonu’nun salonuna girdiğinde ilk gördüğü, Louis Blanc oldu. Başını azametle kaldırarak grevci işçileri sakinleştirmeye çalışıyordu. Toplumsal devrimden ve kapitalist sistemin barışçıl ve sancısız bir şekilde tasfiyesini gerçekleştirmekten söz ediyordu. Bu haliyle de, devrimin zaferi için hiçbir özveriden kaçınmadıkları halde, yorgunluktan ve açlıktan ayakta zor duran işçileri uyutmaya çalışıyordu.

Louis Blanc, salonda, son derece yüksek topuklarının üzerinde hafifçe yaylanarak, bitkin ve karamsar insanların oturduğu koltukların arasında geziniyor ve hiç susmamacasına konuşuyordu:

“İşçi komisyonu kurmamız lazım. Devletin verdiği krediyle, demiryollarını ve madenleri zenginlerden satın almak gerekiyor. Daha çok sabır, yurttaşlar! Biz devlet teminatı altında sigorta kuracağız. Sizin için, ülkenin gerçek efendileri için, tıpkı bizzat benim gibi proleter olanlar için muhteşem evler ve hastaneler inşa edeceğiz. Biz, işçilere insanca yaşam koşulları sağlayarak yoksulluktan zenginliğe, karanlıktan aydınlığa doğru ilerleyeceğiz.”

Louis Blanc, bu rutubetli ve karanlık bodrumlar büyülü bir esin kaynağıymış gibi kendisini dinleyen işçilere, gelecekteki müstakil ve aydınlık evlerini parlak bir biçimde anlatıyordu. Nutkuna kendini iyice kaptıran hatip, sözlerini şöyle bitirdi:

“Gidin ve çalışın. Bize güvenin. İşte bakın, sizin böyle bahçeleriniz olacak.” Louis Blanc ayaklarının üzerinde yükselerek pencereyi açtığında, yüzyıllardır saray bahçıvanları tarafından yetiştirilen nadide çiçeklerin ve bitkilerin bulunduğu Lüksemburg Bahçeleri’nden eşsiz bir koku yayılarak zemini pis, duvar kağıtları yıpranmış karanlık salona girdi. Salondakiler bahçedeki güzel kokularla birlikte kuş sesleri de işittiler; salona suskunluk çöktü.

Sorunları Çözme Komisyonu’na çağrılan burjuvalar, sakallarının ardında gizlenerek sırıttılar. Bu dikkafalı emekçilerle uzlaşma, çantada keklik gibiydi şimdi. Ama şikayet için gelen kalabalığın arasından fırlayan biri bu sükûneti bozdu.

“Siz, yurttaş Louis Blanc, bize ‘gidin ve çalışın’ diyorsunuz,” dedi gürleyen bir sesle Étienne Cabien. “Bize bunu tavsiye ederken hiç

düşündünüz mü? Bütün bunlar, isteseniz de istemeseniz de bir kandırmacadan ibaret. Sizi kim anlayabilir ki? Siz, bizi kandırmalarına yardımcı oluyorsunuz! Yoksa yurttaş Louis Blanc bilmiyor mu ki, bizim, ne üzerinde çalışabileceğimiz tarlamız ne ev yapmak için odunumuz ne de dövmek için demirimiz var. Bahçelerden meyve toplamak, vahşi hayvan avına gitmek veya orman serinliğinden zevk almak bize yasak! Payımıza ne yeterince iş ne de yaşamın nimetleri düşüyor. Bu dünyaya geldiğimizde baktık ki, artık her şeyin bir sahibi var. Bizi acımasızca kaderimize terk eden kanunlar, bizsiz çıkarılmış. Ne diye, gelecek hakkında güzel şarkılar söylüyorsunuz? Biz, hemen bugün, yaşamak ve babalarımızın ve ellerimizin yarattığı her şeyden kendi payımıza düşeni almak istiyoruz. Sahibi olamayacağımız evleri neden inşa edelim? Biz bodrumlarda yaşarken inşa ettiğimiz evlerde, genellikle kocaman evlerde, iki-üç kişi keyif çatıyor. Yeryüzündeki her şey, insanların onları eşit olarak paylaşmaları için verilmedi mi? Bizzat siz, kitaplarınızda böyle yazmıştınız. Oysa gerçekte, üretim araçları çoğunluktan alınarak seçilmiş azınlığın eline bırakılmıştır."

"Çok doğru," diye yanıt verdi Louis Blanc, hiç istifini bozmadan. "Ve işte buna bir son vermek için, sizi kışkırtmak ve zaman kazanmak amacıyla burjuvazinin sadaka olarak önünüze attığı ulusal atölyelerin yerine, ben toplumsal atölyeleri öneriyorum. Orada işçilerin sadece karnı doymayacak, aynı zamanda kendi elleriyle yarattıkları her şeyi yönetebilecekler."

Ama Louis Blanc artık eski güveni sağlayamıyordu. Israrcılığı ve karmaşık, tutarsız görüşleri yüzünden halkın sevgisini kaybetmişti. İşçiler can sıkıntısıyla başlarını salladılar. Louis Blanc'ın sözde projesinin hayata geçmesini beklemektense bir parça ekmek için var olan atölyelere girip herhangi bir iş sahibi olmak daha iyiydi.

Bu arada, Lüksemburg İşçi Komisyonu ve Belediye Sarayı'nda işsizlik ve işçi sınıfının yoksulluğu üzerine tartışılırken Paris'te ve taşrada, Ulusal Muhafız ordusunun teğmenleri ve subaylarının seçimi için oylamalar yapılıyordu.

Auguste Blanqui'nin 'Mevsimler Birliği'nden eski yoldaşı Armand Barbès, oy çokluğu ile, yirminci lejyonun teğmeni oldu. Gerici düşüncelerini cumhuriyet üniforması altında saklayarak devrimle

hesaplaşacakları kara saati bekleyen çok sayıda burjuva züppesi de bu lejyona sızmıştı.

Johann Stock, derin saygı duyduğu Auguste Blanqui'nin, Temmuz monarşisine karşı mücadele ederken yoldaşı ve dostu olan Barbès'yle ilişkisini koparmak zorunda kaldığını öğrendiğinde hem şaşırdı hem de üzüldü. Terzi, kendisini gizli 'Mevsimler Birliği'ne götüren Barbès'yle birlikte barikatlarda nasıl savaştıklarını ve her ikisinin de nasıl yaralandıklarını hatırladı.

Aynı dönemde, Barbès ve Blanqui bu cumhuriyetçi komplo örgütünün Merkez Komite üyeleriydi. Blanqui için hareketin başı, Barbès'ye ise kolları diyorlardı. Ama 1848 yılında, düşmanlığa dönüşen anlaşmazlık, iki cesur savaşçıyı birbirinden sonsuza dek ayırdı. Sıradan Fransız yurttaşları, aslan yürekli ve parlak fikirli Barbès'yi seviyor ama Blanqui'ye her zaman daha çok güveniyorlardı. İşçiler, enerjisine hayran oldukları bu adamın düşüncelerine de değer veriyorlardı.

Güçlü bir karakter ve gözü kara bir yiğitlik, her zaman keskin bir zekâya ve derinlikli düşüncelere tekabül etmez. Barbès, devrime katılan güçlerin saflaşmaları konusunda net fikirlere sahip değildi. Dalkavuklardan kolayca etkilenebiliyor, önderlik etmeyi sevdiği halde genellikle, deneyimli entrikacıların elinde bir maşa haline gelebiliyordu. Geçici Hükümet'in icraatını savunan Barbès'yi Blanqui'den ayıran, sadece fikir ayrılığı değil, aynı zamanda dostuna karşı beslediği ve bir türlü kurtulamadığı rezil duygu –kıskançlık– oldu.

Stock ve Cabien, nisan başlarında boş oldukları bir cumartesi akşamı, Auguste Blanqui'nin yönettiği Cumhuriyet Merkez Kulübü'nün Berger sokağındaki binasına gitmişlerdi. Blanquicilerin yerleştiği eski tiyatro binasının önünde yoğun bir kalabalık vardı. Toplantıya katılmak zor olacaktı. Ama Stock ve Cabien, kulübün üyeleri arasından hemen arkadaş bulup ağzına kadar dolu binaya girmeyi başardılar.

Sadece işçiler, bilimadamları, ressamlar ve sanatçılar değil; burjuvalar da, adı, bazıları için kutsal bir esin kaynağı olan, bazılarına ise devrim haberini veren tehlike çanını çağrıştıran adamı görmeye ve dinlemeye çalışıyorlardı.

Paris’teki kulüplerin federasyonu niteliğindeki ‘Kulüpler Kulübü’ne birkaç yüz kulüp bağlıydı. Ama bu kulüplerin hiçbiri tek tek hatta hepsi birden emekçi halk üzerindeki etkisi bakımından Blanqui sempatizanlarının örgütü Cumhuriyet Merkez Kulübü’yle boy ölçüşemezlerdi.

Stock ve Cabien, oturumun başlamasını beklerken, bir zamanlar tiyatro olan binanın fuayesinde geziniyorlardı. Çok geniş gömleği pantolonunun üstünden sarkan, tıknaz, geniş omuzlu, gözleri ışıldayan bir işçi onlara yaklaştı.

“Merhaba, dostum Marche,” dedi Cabien, sevinerek. “Uzun süredir görüşemiyorduk.” Ve Stock’a dönerek açıkladı: “Bu, benim eski dostum. Birer sümüklü yumurcak iken onunla birlikte çamurda oynardık. Babalarımız aynı demirci dükkanında çalışıyordu. O, bizim sokaktaki en iyi dövüşen çocuktu. Ondan epey kötek yemişimdir.”

“Kilisenin bahçesindeki ağaçlara tırmanarak, dindar nineleri nasıl korkuttuğumuzu hatırlıyor musun?”

Stock, Şubat Devrimi’nin kahramanlarından biri olan Marche hakkında çok şey dinlemişti.

Marche, yaşamında çok önemli bir yer tutan, hükümetten işçi sınıfının haklarını istemek için kurulan delegasyona nasıl katıldığını anlatmaya başladı:

“Bu tavuskuşu tüylü horoz Lamartine, bizim bir çocuk gibi onun sözlerine gerçekten kanacağımızı sandı. Ama düşündüğü gibi olmadı. Ben Lamartine’e dedim ki, ‘Benim sizinkinden daha derin konuşabilen ve her şeyi delip geçen bir dilim var. İşte benim ateşten dilim. Bu sözleri söylerken bakana tüfeğimin namlusunu gösterdim. Bu, bizim işçi dilimiz; burjuvaziyle anlaşmaya otururken başka türlüsü olamaz.”

“Ya Lamartine ne yaptı?” diye büyük bir ilgi ile sordu Stock.

“Önce biraz şaşırdı ama hemen kendini topladı. Kurnaz adam; bizi kandırmaya çalıştı. ‘Yurttaş işçiler’, diyordu, ‘biraz sabredin, bize zaman tanıyın. Böylesine önemli sorunlar bir saatte çözülemez.’ Biz, Lamartine’le konuşurken, Louis Blanc, Flocon, Ledru Rollin ve birkaç işçi, pencerenin önüne çekildiler, aşağı yukarı istediğimiz gibi bir kararname yazdılar.

Her kelimesini hatırlıyorum: “Fransa Cumhuriyeti Hükümeti, emekçilere iş sağlama yükümlüğünü üstlenir; bütün yurttaşlarına iş temin etmeyi garantiler.”

“Bir noktada daha başarı elde ettiğimizi unutuyorsun, Marche,” diye ekledi Cabien, sesi alçakgönüllüydü. Sonra Stock’a açıkladı: “Ben de temsilciydim ama eğer Marche olmasaydı, bakan beyler bizi atlatacaktı.”

“Hükümetin karşısında başarı sağladığınız konu nedir?” diye sordu Stock.

“Hükümet, emeklerinin karşılığını almak için işçilerin birlikler kurmalarını kabul etti,” diye cevap verdi Marche.

“Güya, isteklerinize saygı duyuyormuş gibi yapıp, sizi kurnazca atlatmışlar,” dedi, biraz düşündükten sonra Stock. “Bütün bunlar sadece oyalama.”

“Bunu, daha sonra biz de anladık ama savaşmadan bir şeyler elde ettiğimize seviniyorduk,” dedi, dalgınlaşan Marche. “Ne yapabilirdik? Bize, sabretmek öğretilmiş.”

“Evet,” diye onayladı Stock, “halk, eskiden olduğu gibi şimdi de açlık çekiyor. Kardeşlerimizin acı deneylerinden ders alarak, işçi sınıfının bu on dokuzuncu yüzyılda ne denli zor şartlarda yaşadığını görebiliriz.”

“Doğru, dostum,” dediler aynı anda, Marche ve Cabien.

“Aklıma gelmişken, Étienne, itiraf etmelisin ki,” dedi Marche, dostuna kurnazca göz kırparak, yine neşelenmişti, “o zaman sen, Belediye Sarayı’nda bir divandan kırmızı kadife parçası kestin ve ondan bayrak yaptın; bu bayrağı daha sonra pencereden, göstericilere attık.”

“Öyle bile olsa,” diye hafiften gülümsedi Cabien, “biz, barikatlarda, kızıl bayrakların altında savaştık. Kızıl bayraklar, gelecekte de zaferlerimizin tacı ve düşmanlarımızın korkulu rüyası olmalı.”

Başlama zili bütün tiyatroda çınlamaya başlayınca üç arkadaş sohbetlerini bitirmek zorunda kaldı. Oturum başlıyordu.

Bir an önce yer kapabilmek için herkes salona yönelmişti. Sahneye Auguste Blanqui çıkacaktı.

Johann Stock, güçlü bir ruh, sarsılmaz bir irade ve yiğitlik abidesi gibi gördüğü bu adamın kırışıklarla dolu yıpranmış yüzünü, beyaz saçlarını, kambur sırtını ve cılız vücudunu görünce ürperdi. Terzi gözlerini kapattı ve geçmiş, bir film şeridi gibi gözlerinin önünden geçti. Bu çelik yürekli devrimci ne çok acı çekmişti. Neredeyse yirmi yıl süren ıstıraplı bir mahkûmiyeti olmuş, ailesini yitirmiş, en yakın dostları onu hayal kırıklığına uğratmıştı. Mücadelenin bütün engebelerini tanımıştı. Her şeye karşın, bu olağanüstü savaşçının vücudu yıkıma uğrasa da, ruhu sapasağlam kalmıştı. Blanqui'nin vücudu çöktükçe iradesi daha çok güçleniyordu sanki.

"Biliyor musunuz," diye başladı, Fransız işçilerin önderi, "bana zehirli bir ok saplandı. Beni, on yedi yılını sürgünde geçiren beni, satılmış bir hain olmakla suçluyorlar.

Şimdi parlak cumhuriyetçi kelebeklere dönüşen, Louis-Phillippe'in uşakları, Belediye Sarayı'ndaki halıların üstünde gururla geziniyor ve dalkavukluk yaparak ulaştıkları zirveden, zindandan daha yeni kurtulmuş İo'u[40] lekeliyorlar. Satılmış basınları aracılığıyla, yöneticiliğini Barbès'yle birlikte yaptığımız 'Mevsimler Birliği' hakkında, 'sorguda verilen isimsiz bir ifade'nin bana ait olduğunu ima ederek, alçakça ihanetle suçluyorlar beni. Benim alnım açık. İftiracıları buraya veya herhangi bir kürsüye davet ediyorum. Uydurduğunuz şu iğrenç sorgu tutanağını bana ve halka gösterin.

Sizi böyle davranmaya iten, duyduğunuz nefret ve korkudur. Siz, rakiplerinizden kurtulmak için her türlü yolu denemekten iğrenmiyorsunuz. Demek böyle bir belgeye ihtiyacınız varmış ve işte onu bulmuşsunuz.

Belgeyi yayınlarken yaptığınız alçakça gevelemeler, bu belgenin rezil kaynağını ortaya çıkarıyor. Gericiler, siz korkaksınız. İşte sizi kışkırtıyorum. Bu davaya, hizmet ettiğim ve yaşamımın sonuna kadar kendimi adayacağım halkın mahkemesinde bakılsın. Arkadan saplanan bu alçakça hançer hakkında daha fazla konuşmak istemiyorum. Kendimi savunmak, benim için çok onur kırıcıdır."

Bütün bunlar Stock'a bir rüyaymış gibi geliyordu. Terzi, olup bitenleri kafasında çözümlediği zaman kürsüye, arkadaşlarından biri –12 Mayıs 1839 Ayaklanmasına katılan bir devrimci– çıkmıştı. Blanqui gibi, hapishanede yatmış gizli 'Mevsimler Birliği'nin eski üyeleri, yoldaşları adına konuşuyordu. Konuşmacı, Blanqui'nin sorgu sırasında jandarmalara yaptığı

öne sürülen itiraflardan, aslında devrime ihanet eden Durêtre'ın sorumlu olduğunu açıkladı. Bu gizli raporda anlatılanlar çok önceden beri herkes tarafından bilinmekteydi.

"Auguste Blanqui'nin lekelenmemiş, saygıdeğer adına gölge düşüren, 'Tarihi İcmal'in yayıncısı Taşro, artık ortaya çıksın ve yaptığı iftiradan dolayı halk tarafından yargılansın. Kalemini satan bu gericiliğin uşağı, karşımıza çıkmaktan elbette ki korkmaktadır. Rezalet! Halk düşmanları bir kez, Blanqui'yi yakalayıp işkence etmeyi, parmaklıkların arkasına tıkmayı ve ölüme mahkûm etmeyi başardılar ama o, yenilgiyi asla kabul etmedi."

"Susmamalıyım!" diye geçirdi aklından Stock, yüzüne ateş basmıştı.

"Burada söz konusu olan sadece Blanqui değil, bütün komünist hareket." Mücadelenin en tehlikeli anında kendisini ortaya atan savaşçının kızgınlığı ve coşkusundan etkilenen terzi, konuşmadan duramazdı: Oturduğu yerden bağırdı; sesinin ahengine ve sözcüklerin, ağzından bu kadar kolayca dökülmesine şaşırıyordu.

Stock, gericilerin, Blanqui'nin şahsında devrime kara çaldıklarını söyledi. Blanquistler güçlüydü, korkakça uzlaşmaları reddediyor, korku uyandırıyorlardı. Ve yönetici güruh, liderlerinin etkisini ortadan kaldırmak için kendisine en yakışan yönteme başvurmuştu: İftiraya. Bunu ilk defa mı yapıyorlardı. Hayır.

"Hatırlayın, yurttaşlar," dedi Stock, sessizce dinleyen izleyicilere. "Blanqui'yi bir kez de lejitimist partinin ajanı olmakla suçlamışlardı. Devrim düşmanları, bizim adamlarımızın üstüne bir kova çamur dökmenin yararına inanıyor, çünkü bunun bir leke bırakacağını hesap ediyorlar. Çamur at ki, izi kalsın! Eğer iftiralar inandırıcı olmazsa ya rüşvet vermeye kalkışacaklar ya da uzlaşma arayacaklardır. Ama başaramayacaklar. Auquste Blanqui böyle biri değildir. Marat rolünü oynamasına karşın ikiyüzlü ve korkak olan Ledru Rollin ile Robespierre'in gülünç karikatürü Louis Blanc, burjuvazinin karşısında diz çökmeye her an hazırlar. Onların yolu Blanqui'nin yolundan farklıdır ve bunu çok iyi bildikleri için ona sonsuz bir kin duyuyorlar. Rüşvetle ya da vaatlerle kandırılamayan bu güçlü adamı yok etme fırsatını ellerine geçirdiklerinde duyacakları sevince şaşmamak gerekir. Küçük ve büyük burjuvalar, parti düşmanlığı uğruna her tür pisliği yapabilirler. Blanqui bu kez de galip çıkacak."

Stock, coşkuyla konuşuyor, tiyatro-kulübü dolduran halkı gittikçe daha çok etkiliyordu.

23 Nisan'da, Kurucu Meclis seçimleri yapılacaktı.

Sokak savaşlarında yenilgiye uğrayan gericilik, Parlamento'da çoğunluğu sağlayabilmek amacıyla her yönteme başvurmaktaydı. Köylerde kilisenin desteğine güveniyor ve zenginlerin hâlâ saygı gördüğü küçük kasabalarda yoksul halkı kazanmaya çalışıyordu. Kurnaz düşmanları cumhuriyeti dört bir yandan kuşatmıştı.

Bonapartistler, lejitimistler ve Orléanscılar tahta kendi adamlarını çıkarmayı hayal ediyor, bunun için oluk oluk para döküyorlardı. Blanqui'ye olan güveni sarsarak etkisizleştirme çabası da seçim öncesi günlerde uyguladıkları yöntemlerden biriydi. Toplantı bitiyordu. Marche ve Cabien'nin önerisi üzerine, Ulusal Muhafızlar'ın karargâhına on dört subay seçmek amacıyla, işçi örgütlerinin 16 Nisan'da Mars Meydanı'nda toplanmasına karar verildi. Daha sonra Belediye Sarayı'na yürünerek Geçici Hükümet'e toplu dilekçe verilecekti.

Toplu dilekçenin içeriği şöyle olacaktı: "Yurttaşlar! Gericilik başkaldırıyor. İftira silahını kullanan onursuz ve ilkesiz adamlar, halkın gerçek dostlarının üstüne zehir saçarak zarar veriyor. Biz devrimin etkin ve sadık temsilcileri, Geçici Hükümet'e bildirmek zorundayız ki, halk, demokratik bir cumhuriyetin kurulmasını, emeğin örgütlenmesini, insanın insan tarafından sömürülmesinin ortadan kaldırılmasını talep etmektedir.

Yaşasın Cumhuriyet!"

Auguste Blanqui, herkesi sakin ve kararlı olmaya çağırarak, birliğin toplantısını kapattı. Johann Stock, eski tiyatronun çıkışında, Blanqui'yi bekledi, birlikte çıktılar. Yıldızlı, serin bir geceydi. Usul usul konuşarak Blanqui'nin, küçük bir meyhanenin bulunduğu sokağındaki evine geldiler. Salondaki meşeden yapılmış bir masaya oturarak çok gerilerde kalan anılarına daldılar. Blanqui, kendini, ailesinin hatıralarına kaptırmıştı.

"İnsan dünyaya bir kere gelir, ve ancak bir kez sevebilir," dedi, karamsardı. "Hiç kimse, kaderin bize bahşettiği o biricik kadının ve annemizin yerini tutamaz. Yaşasa da yaşamasa da, ona ihanet etmek, benim

için, sonsuza dek sadık kalacağım ideale ihanet etmekle aynı anlama geliyor.”

“Siz, taş gibisiniz, Auguste Blanqui,” dedi Stock ve bu adama karşı derin bir acıma hissetti. Daha kırk beşine bile gelmemişti! Bitkin, hasta bir vücutta bir kahraman ruhu...

Blanqui, adeta yüreğinin derinliklerine kadar işleyen dikkatli gözleriyle Stock’un yüzünde bir şeyler arıyordu. Geçtiği badirelerden ne kadar yorulduğunu gizlemeden sakin sakin konuştu:

“Korkak gericiler, beni, en değerli şeylerini kaybetmiş, yıpranmış bir vücudu sürükleyen, elbiseleri lime lime olmuş bitkin yıkıntıyı lekelemeye, satılmış demeye cüret ediyorlar.”

Stock, Blanqui’nin kuru, sert, küçük elini, ellerinin arasına alarak kuvvetle sıktı.

“Siz, iftiracıları itham ederek doğrusunu yaptınız.”

Gösterdiği zayıflıktan utanmış gibiydi Blanqui; düz, beyaz saçlarını silkeledi ve gülümsedi. Ama gözlerinden gerilim ve hüzün okunuyordu hâlâ.

“Son nefesimize kadar dövüşeceğiz. Sonuçta zafer, haklı olanlarındır.”

Emma Herwegh, Herwegh’in önderliğini yaptığı lejyonun yola çıkmasını sabırsızlıkla bekliyordu. Kalbinin derinliklerinde sadece bir şairin değil, aynı zamanda Alman Cumhuriyeti’nin bir bakanının karısı olma isteği yatıyordu. Şair Lamartine’i kıskanıyordu. Emma’ya göre Herwegh, bir devlet yöneticisi olmaya daha çok lâyıktı.

Georg uzun süre sürgünde yaşamış ve devrimci şiirler yazmıştı. Oysa Lamartine, devrimden önce, monarşistti; Krallığı, Katolikliği yüceltiyordu. Emma’nın Berlin’de açmayı düşündüğü salon, hiç şüphesiz, Madam Lamartine’inkinden daha üstün olmalıydı. Fransa Dışişleri Bakanı’nın karısı, kocasının aniden açıkladığı cumhuriyetçi görüşlerine rağmen, her yerde, kralın gayriresmi kızı olmakla hava atıyordu.

Emma Herwegh bu konuda da avantajlıydı –o, burjuvazinin etinden et kanından kandı, zengin bir bankerin kızıydı–. Modern ihtiyaçlara daha iyi

cevap veriyordu. Zaten Lamartine de kim oluyordu Herwegh'in yanında? Bunu çok yakında, Alman şair, büyük devrimci bir önder olarak üne kavuştuğunda herkes anlayacaktı. Boş umutlara kapılan Emma Herwegh, seferin kesinlikle başarı kazanacağına inanmıştı. Geleceğe dair hayaller kurarken, geri dönen sığınmacılardan oluşturulacak bir lejyonla Almanya'da cumhuriyet kurulması fikrine karşı çıkan Marx'ın da nasıl utandırılacağını gözünün önüne getiriyor ve seviniyordu Emma.

"Berlin'de, iktidara geldiğimizde," diye düşünüyordu, "ben, yine de, zavallı Jenny'ye yardım edeceğim. Ne de olsa, o doğuştan bir barones. Ama boşu boşuna, bir toplumsal tortuyla uğraşıyor."

Nisan ayıydı. Emma, bayramı kutlamak için, orkestranın çaldığı ritmik parçaların eşliğinde evinin karşısındaki kilisenin önüne toplanan halkı seyrediyordu. Özgürlük ağacını –artık yeşil tomurcuklar açmış bir kavak ağacı– getirmişlerdi. Kan ter içinde kalmış geniş önlüklü iki işçi, sevinçle gülümseyerek sokak taşlarını manivelalarla söküyor, çevreyi temizliyor ve kuru toprağı kazıyordu. Coşkuyla bağıran kalabalık, boru sesleri eşliğinde sonunda ağacı dikti. Bu seremoniye katılmış olmaktan gurur duyan bayramlık elbiseleri içindeki kadınlar, toprağı cömertçe sulamaya başladılar. Kiliseden, törensel bir hava içinde çıkan papaz da kalabalığı takdis etmeye gelmişti. Ardında saygıyla yürüyen iki çocuk vardı –altın işlemeli beyaz elbiseler giymiş hizmetçilerdi bunlar–. Latince dualar okuyan papaz, gövdesine su serptiği ağacı takdis etti. Heyecanlı kalabalık hareketlendi, kavak ağacını bayraklar, çelenkler ve şeritlerle süsledi. Orkestra, Marseillaise'i çalmaya başladı. Tören bitmişti.

Emma, divana oturdu ve Berlin'de kocasını bekleyen şan ve şöhreti düşlemeye başladı. Sonra yine kızgınlıkla, hatta nefretle Marx ve Engels'i hatırladı. Ne Herwegh'in devrimci dehasının, ne de Emma'nın iyi yürekliliğinin kıymetini bilen bu nankör adamların şaşkınlığını görmek doğrusu çok güzel olacaktı.

"Jenny Marx, Brüksel'e gitmeden önce bizde kaldı," diye düşünüyordu Herwegh'in karısı. "Ve söylemek gerekirse, hizmetçisi Lenchen'in iştahı çok iyiydi. Jenny, çok hesaplı olmaya çalıştıysa da çocukla birlikte kalması, bize oldukça pahalıya patladı. Ama ben daima öyle iyiniyetli davrandım ki, bu konuda ağzımı açmadım."

Emma, aklından, Jenny'nin kendisine her şeyi ödeyip ödemediğini hesaplamaya başladı ve tutunacak bir şey olmadığını saptayınca hayal kırıklığına uğradı.

Parlak nisan günlerinde Georg ve Bornstedt, Alman lejyonunun toplantılarına son verdiler. Bir sabah erken saatlerde, lejyonerler, omuzlarında tüfeklerle dizildiler ve Paris'in tozlu sokaklarından gara doğru yürümeye koyuldular. Tabur, az sayıda kişiden oluşuyordu. Yüzlerce Alman devrimci bu maceracı saçmalıktan vazgeçerek Marx ve Belçika'dan dönen Engels'le birlikte kalmışlardı. Bunlar bir süre sonra sınırı tek tek geçmeyi düşünüyorlardı.

Herwegh'in karısı, lejyonun önderi olarak seçilen kocasına eşlik ediyordu. Sefer için kendisine üç ulusal renkten oluşan –siyah, kırmızı, altın sarısı– askeri bir kıyafet diktirmişti ve erkeksi kafasının üzerine, aynı renklerden geniş kokartlı askeri bir şapka kondurmuştu. Eskiden kocasının kaderi için onca endişelenen sanki o değildi. Bütün kaygıları silinip gitmişti.

"Ben, senin silahşörün, emirerin olacağım," diye fısıldıyordu kocasına, "ve karın olarak senin başarını paylaşacağım."

Ama kendisi ve 'ordusu' için başarı kehanetinde bulunan Herwegh ile şöhret ve büyük bir macera arayan birkaç genç adam dışında bütün lejyonerlerin morali bozuktu. Kaygı, hepsinin içini kemiriyordu. Birçoğu Marx ve Engels'in mantıklı sözlerini benimseyerek planı eleştirdi. Taburda birlik sağlanamamıştı ve bu yüzden şöhret düşkünü Herwegh ve Bornstedt'in aklına esenlere kananların kaşları çatık, omuzları düşüktü. Bir avuç silahlı adam ulusal ve kızıl bayraklarla, marşlar söyleyerek, Fransa başkentinin sokaklarında yürürken kısa bir süre önce Polonyalılar'ı, İtalyanlar'ı ve Belçikalılar'ı ülkelerine uğurlayan, her cesur girişime hayranlık besleyen Parisli işçiler onları coşkuyla kutluyor ve zafer diliyorlardı.

Kadınlar, savaşçılara bahar çiçekleri atarken Almanlar onlara kuştüyleri ile süslü yumuşak şapkalarını sallayarak veya tüfekleriyle selamlayarak karşılık veriyorlardı. Herwegh özellikle heyecanlı davranıyordu. Geçenlere selam veriyor, şiirler okuyordu; Nice'ten getirilmiş kırmızı gül buketini –vedalaşırken kendisine verilmişti– göğsüne bastırarak Almanca ve Fransızca sloganlar atıyordu.

İyice zayıflayan, bir akbabanınki gibi ince burunlu Adalbert von Bornstedt oldukça havalıydı. Sağa sola bakınıyor, yüzlerinde kaygı okuduğu askerlere dikkatli ve kin dolu bakışlar fırlatıyordu. Bornstedt, bu yürekli adamların kararsızlığının nedenlerini çok iyi biliyordu. Ama Herwegh’den inanılmaz derecede tiksiniyordu.

“Bencillik, saçmalığın kızıdır,” diyordu Bornsted, dişlerinin arasından, daha hızlı yürümeye çalışırken. Fransızların ve özellikle de kadınların hayranlığını kazanan Georg’u dinlememeye çabalıyordu. Tabur en sonunda gara ulaştı, Fransa Hükümeti’nin ayarladığı vagonlara yerleşti ve sınıra doğru hareket etti.

Aynı günlerde üç silahlı Polonyalı tabur da Paris’i terk etti ve daha sonra Visla kıyılarına inmek için Strasbourg yolundan Ren’e doğru harekete geçti. General Ribinski ve General Dvernitzki –otuzlu yılların başında, Rusya’daki mutlakiyete ve direnen Varşova’ya yönelik saldırılara karşı korkusuzca mücadele eden iki savaşçı– Polonyalı isyancılardan oluşan yeni lejyonlar hazırlamak amacıyla Fransa’nın başkentinde kaldılar. Prens Czartoryski, Almanya’da, Polonyalılar için silah ve yardım topluyordu. Orada bazen, politik çelişkiler üzerine yapılan hesaplardan dolayı ona seve seve yardım ediyorlardı.

Bu arada Karl Marx ve Friedrich Engels de ülkelerine dönmeye hazırlanıyordu. Jenny, çocuklarla birlikte Trier’e, annesinin yanına gitmişti.

Brüksel’de olduğu halde ‘Komünistler Birliği’nin Merkez Komitesi’ne seçilen Engels, Brüksel’den döndükten sonra, Marx gibi, kendisini tamamen Merkez Komitesi’ndeki işlerine vermişti. İki dost, ülkelerine döner dönmez hemen günlük devrimci bir gazete kurmak için hazırlıklara başlamaya karar vermişlerdi. Dönüşlerinden önceki bir hafta süresince de Alman devriminde Komünistler Birliği’nin Politik Platformu’nu yazarak bildiri şeklinde yayınladılar. Almanya’ya giden tüm devrimcilere ‘Komünist Manifesto’yla birlikte onu da teslim ettiler. Platformun adı, ‘Almanya’da Komünist Partinin Talepleri’ydi ve ‘Manifesto’nun son sözleriyle başlıyordu: “Bütün ülkelerin proleterleri, birleşin!”

Bildiri şöyle devam ediyordu:

“1. Bütün Almanya tek ve bölünmez bir cumhuriyet olmalıdır.

2. 21 yaşını doldurmuş her Alman, kesinleşmiş bir cezaya çarptırılmamış olmak şartıyla, seçme ve seçilme hakkına sahiptir.

3. Alman Parlamentosu'na işçilerin de girebilmesi için halk temsilcilerine maaş verilmelidir.

4. Halkın genel silahlandırılması. Gelecekte ordular aynı zamanda işçi orduları olacaktır, öyle ki, askeri güç geçmişte olduğu gibi sadece tüketmeyecek, kendisi için fiilen gerekli olandan fazlasını üretecektir. Bu aynı zamanda, emeğin örgütlenmesine de yardımcı olacaktır.

5. Adaleti güçlendirmek zorunludur.

6. Şimdiye dek köylü halka yüklenen bütün feodal yükümlülükler, angaryalar, vergiler, aşar vs. hiçbir tazminat ödenmeden kaldırılmalıdır.

7. Kraliyet malikaneleri ve öteki feodal malikaneler, bütün madenler, ocaklar vs. devlet mülkü haline gelmelidir ve bu topraklar, bütün toplumun yararına, büyük ölçekte ve en modern bilimsel araçlarla işlenmelidir.

8. Köylü toprakları üzerindeki ipotekler, devlet mülkü ilan edilecek. Bu ipoteklerin faizleri, köylüler tarafından devlete ödenmelidir.

9. Toprakta kiracılık sisteminin yürürlükte olduğu bölgelerde, toprak kirası veya kaparo, devlete vergi olarak ödenecektir.

6, 7, 8 ve 9. maddelerde işaret edilen bütün önlemler, devlet harcamalarını karşılayacak olanakları azaltmadan ve bizzat üretimi de tehlikeye sokmadan, bugüne kadar köylülerin ve küçük kiracıların omuzlarına yıkılmış toplumsal ve diğer yükleri azaltmak amacıyla alınmıştır.

Köylü ya da kiracı olmayan toprak sahibinin üretime hiçbir katkısı yoktur. Dolayısıyla bu kişinin tüketimi doğrudan bir yolsuzluktur.

10. Bütün özel bankalar yerine, yasal kuru belirleyen ve değerli kâğıt çıkaran bir devlet bankası kurulmalıdır.

Bu yöntemle kredi, halkın çıkarlarına göre düzenlenebilecek ve böylelikle büyük para babalarının egemenliği yok edilecektir. Ayrıca, altın ve gümüş sikkelerin yerine, giderek kâğıt parayı koyarak değişim araçları –burjuva uğraşın ve ticaretin vazgeçilmez aracı, ortak değişim aracı– ucuzlatılmış

olacak ve altın ile gümüş, dış ticarette kullanılmak üzere serbest bırakılacaktır. Son olarak, bu önlem, tutucu burjuvazinin çıkarlarının devrim davasına bağlanması için de gereklidir.

11. Devlet, bütün ulaşım araçlarını; demiryollarını, kanalları, buharlı gemileri, yolları, postayı vs. devralacaktır. Bunlar devlet mülkü haline getirilecek ve karşılıksız olarak, mülk sahibi olmayan sınıfın emrine verilecektir.

12. Bakmakla yükümlü oldukları bir ailesi olan ve bu nedenle daha çok maaş almaları gerekenler dışında, bütün kamu hizmetlilerinin maaşları eşit olmalıdır.

13. Kilise ile devletin tamamiyle ayrılması. Her mezhebin din adamlarına yalnızca kendi cemaatlerinin gönüllü bağışlarıyla ödeme yapılması.

14. Miras haklarının sınırlandırılması.

15. Hızla yükselen artan oranlı vergilerin uygulanması ve tüketim malları üzerindeki vergilerin kaldırılması.

16. Ulusal atölyelerin kurulması. Devlet, bütün işçilere iş güvencesi sağlamalı ve çalışamayacak durumda olanlara bakmayı üstlenmelidir.

17. Genel ve parasız halk eğitimi.

Bu faaliyetleri mümkün bütün güçleriyle desteklemek, Alman proletaryasının, küçük burjuvazinin ve küçük köylülüğün çıkarınadır. Çünkü ancak bunların gerçekleşmesiyledir ki, Almanya'da bugüne dek bir avuç insan tarafından sömürülmüş ve daha da boyunduruk altında tutulmaya çalışılacak olan milyonlar, haklarını elde edecekler ve bütün zenginliklerin üreticileri olarak hak ettikleri güce kavuşacaklardır.

Komite

Karl Marx, Karl Schapper,

H. Bauer, F. Engels, J. Moll,

W. Wolff.

Johann Stock, Marx ve Engels’in Paris’i terk edip memleketlerine gitme kararını öğrenince yanlarına geldi. Auguste Blanqui ile geçirdiği bir önceki akşamı ayrıntılarıyla anlattı.

“Kulüpte söz almakla en doğrusunu yapmışsın, Blanqui gerçek bir proletarya önderi,” dedi Marx, “ancak alçak biri bu adam hakkında şüphe duyabilir, ancak bir karşıdevrimci bu iftiraya inanabilir.”

Daha sonra konuşma, Ulusal Muhafız ordusu subaylarının seçimine kaydı. İşçilerin katılımını önlemek için seçimler hafta içi bir güne alınmıştı. Burjuvazi, gemi azıya almıştı ve bu, kötüye işaretti. Stock, Blanquistlerin, subayları işçiler arasından seçmek amacıyla onları Mars Meydanı’nda toplamak istediklerini bildirdi.

“Dinle, Johann,” dedi Marx, “sen, şimdilik Paris’te kalıyorsun. Almanya’da mutlaka yayınlayacağımız gazetenin buradaki temsilcisi olmanı öneriyoruz.”

Stock, bu çekici teklife şaşırdı ve ne cevap vereceğini bilemedi. Kendisini yeterli bulmuyordu. Ama Marx ve Engels, önerilerini reddetmemesi için onu ikna etmeye çalışıyorlardı.

“Yaşam hakkında bir şeyleri kitaplardan öğrenmiş birçok insanı, bitirdiğin hayat okuluyla kıskandırabilirsin. Ki kitapların öğrettikleri, her zaman doğru olmayabilir.”

“Öyle ise, deneyeceğim. Ben gerçekten de yaşamım süresince ve özellikle de Brüksel’de bir şeyler öğrenebildim,” dedi Stock.

“İşte, harika oldu. Nasıl düşünüyorsan öyle yaz.”

Stock gitmek için kalktığında Karl kendisine, ‘Almanya’da Komünist Partinin Talepleri’ bildirisinden birkaç tane verdi. Terzi, henüz içeriğini bilmediği bu belgeyi merak etti, masaya, lambanın yakınına oturdu ve okumaya başladı. Bitirdiğinde yüzü alev alev yanıyordu.

“Eğer gerçekten de bir proletarya devrimi olursa bu istemler sadece Almanya için geçerli olmayacak,” dedi Stock. “Bu, işçilerin, yollarını daha yüzlerce yıl aydınlatabilecek bir deniz feneridir. Yeni bir devletin kurulması için gerekli olan her şey var burada. Size teşekkür ederim.”

Heyecanını gizleyemiyordu. Bir an suskunluk oldu. Marx, pencereden, Paris gecesine bakıyordu; ama düşünceleri gerçekte çok uzaklarda geziniyordu. Stock, onun dalgın bakışlarını dikkatle izliyordu.

“Bu adam bizimle böylesine doğal ve samimi ama yine de gizemli. Eski çağlarda olsaydı, insanlar ona peygamber gibi taparlardı.”

Duygularını denetlemeyi genelde başarabilen Stock öylesine duygulandı ki, vedalaşırken Marx’a sessizce yaklaşıp ona kuvvetle sarılarak sevgisini aktardı.

“Köln’de görüşmek üzere, Johann.”

“Hoşça kal, Karl.”

Stock çıktı. Topallayarak inerken, merdivene aniden bir ışık vurdu. Dönüp baktığında kapının önünde Marx’ın, elinde bir lambayla durduğunu gördü.

“Kendine iyi bak, Stock,” diye seslendi yukarıdan.

“Elveda!” diye cevap verdi terzi. Bu sefer Marx’tan ayrılmanın kendisine neden bu kadar zor geldiğini anlayamıyordu.

“Yoksa onu bir daha asla göremeyecek miyim,” diye geçirdi aklından. “Zaman, öyle bir zaman. Hapishane veya kurşun...”

Ağır ve yersiz kuruntulara kapıldığı için kendine kızdı.

“Hayır, ben sağlamım! Sadece iradem biraz zayıflamış. Kendini toparla Stock!”

Nisanın ilk günlerinde Karl Marx ve Friedrih Engels, Almanya’ya doğru yola çıktılar.

DOKUZUNCU BÖLÜM

İLK HABERCİLER

Brüksel'de kendisini yalnız hisseden Bakunin sık sık, Liza ile görüşme ihtiyacı duyuyordu. En derin düşüncelerini ve umutlarını paylaşabiliyordu onunla. Ama istemediği halde, Liza'nın tamamen söndürdüğü eski duygularını alevlendirecek kadar etkili olmuştu üzerinde.

Bu içine kapanık ciddi kızın yüreğinde, Mihail'e duyduğu aşk yeniden canlandı. Duygularını bastırmak için gösterdiği tüm çabalar boşunaydı. Liza, Bakunin'in kendisine değil onda uyandırdığı duyguya önem verdiğini çok iyi biliyordu. Bakunin bu duygudan gururlanıyor, bir koleksiyoncu gibi, Liza'nın aşkının işaretlerini biriktiriyor ama kendisi soğuk bir mantık çerçevesinde hareket ediyordu. Bir defasında Liza'yı yanına çekip kömür karası saçlarından öptü. O zaman genç kız hüzünle konuştu:

"Herkeste, hatta sizin gibi olağanüstü bir insanda bile gizli bir efendilik duygusu var. Siz gerçek bir özgürlük şövalyesisiniz, ama sadık ve her şeye boyun eğen bir köleye ihtiyacınız var. Pekala, onu bende buldunuz işte."

Bu konuşmadan rahatsız olan Bakunin, şaka yaparak kurtulmaya çalıştı. Ciddi bir ses tonuyla:

"Beni anlamalısınız, Liza" dedi. "Ben çok genç yaşlarımdan beri, kendimi dünyadaki tüm insanların mutluluğu için verdiğim mücadeleye adadım. kaderimi bu belirledi. Ben savaşçı bir gezginim. Ama son günlerde rüyalarımda bile sizin harikulade gözlerinizi gördüğümü, onlardaki sevgiyi sevinçle fark ettiğimi gizlemeyeceğim. Teşekkür ederim, ama unutmayın, ben kendime ait değilim."

Liza uysalca yanıtladı:

"Öyle olsun. Aşkımın karşılığında hiçbir şey beklemiyorum sizden. Sevmek de bir mutluluk kaynağıdır, öyle değil mi? Hatta, herkesi severek birini sevemediğiniz için size acıyorum. Ben sizden daha zenginim."

"Böylesine zeki olmanız güzel," dedi Bakunin. "Kadınlar, beni genellikle her şeyden ve tabii ki bir insanın yaşamından çok daha önemli olan büyük

amaçtan kıskanmışlardır. Ama kalbimdeki, acı çeken Slav halkına duyduğum büyük aşktan arta kalan ufacık yeri size vermek isterdim."

Liza, Bakunin'e yaklaştı ve onun büyük, kıvırcık saçlı başını göğsüne bastırdı.

Liza, yaşamındaki en mutlu birkaç gününü geride bırakmıştı ki, Fransa'da devrim patladı. Onu umarsızca seven kadın büyük bir acıyla Bakunin'in artık tanınmaz hale geldiğini gördü. Dünyadaki her şeyden daha çok devrime önem veren Bakunin başka kapılara yönelmiş, Liza'dan uzaklaşmaya başlamıştı. Liza, onu sonsuza kadar kaybetmemek için bunu kabullenmekten başka bir yol kalmadığını anladı. Ama Bakunin Brüksel'i terk eder etmez çaresizlik duygusu o kadar yoğunlaştı ki, Liza hastalandı. Yeni inşa edilen Brüksel garında Mihail onunla dalgın bir biçimde vedalaşırken Liza, Paris'e onu davet etmemesine karşın Bakunin'in peşinden gitmeye karar verdi. Bakunin'in hayatında başka bir kadının olmadığını, serbest olduğunu bilmek Liza'yı bir parça rahatlatıyordu. Bakunin'in, sürekli, birilerinin şefkatine ihtiyaç duyan kocaman sıradışı bir çocuk olduğuna inanıyordu.

Bu yüzden büyük bir samimiyetle bir anne gibi endişeleniyordu Liza. Ona duyduğu sevgi artık uzun bir süredir insan sevgisinin her türünü içeriyordu. Onları hiçbir şeyin ayıramaması için kızkardeşi bile olmaya razıydı. Liza en çok, bir kenara atılmaktan ve unutulmaktan korkuyordu. Bakunin'in ekonomik sorunlarını bildiği için, ders vererek veya çeviri yaparak kazandığı paranın neredeyse tamamını ona gönderiyor ve her gün mektup yazıyordu. Böylece kendisini avutuyordu.

"Mihail Aleksandroviç," Liza ona ismiyle hitap etmeye çekiniyordu, "bir kez olsun bana acıyın. Bu dünyada hiç kimsem yok, bana hiç kimse acıyamaz. Çevremdekilere kendi sorunlarımdan asla bahsetmiyorum: Bu, gururumdan geriye kalan tek belirti. Paris'e gitmeden önce, bana son geldiğinizde kendi içinizde verdiğiniz mücadelenin şiddetinden hasta olduğunuzu ve sıtmaya yakalandığınızı söylediniz. Demek ki ayrılık, tıpkı benim için olduğu kadar sizin için de korkunçtu. Ben hâlâ aynı durumdayım. Bugün öyle üzülüyorum ki, gözyaşlarıma engel olamıyorum. Oysa boşu boşuna ağlamak bana göre değil. Zaten yeterince mutsuzum, beni kırmayın, daha fazla üzmeyin. Bir an önce hiç değilse birkaç satır

yazın. Hayatımız öyle çabuk geçiyor ki, neden kendi ellerimizle hem kendimize hem başkalarına zehir edelim.”

Liza hiçbir mektubuna yanıt alamayınca Bakunin’i aramak için Paris’e gitti. Ama onun Paris’e varmasından iki gün önce Bakunin Poznan’a geçmişti. Yolculuğa devam etmek için Liza’nın ne parası ne de takati kalmıştı. Karşılıksız aşkının verdiği acıya yenilmiş halde yaşlı ve hasta Mariya Lvovna Ogariyovna’nın yanına sığındı. Yaşlı kadının öğütlerini ve eleştirilerini dinlemek istemediğinden, yaşadıkları hakkında tek bir söz etmemeye ve Bakunin’in adını ağzına almamaya karar vermişti.

Nisan ayında, Rusya’daki teyzesi, eve dönebilmesi için Liza’ya biraz para gönderdi. Kısa bir süre sonra, beklemekten umudunu kestiği Bakunin’den, Liza’nın çok sayıdaki mektuplarının karşılığı geldi. Mihail sert bir ültimatom veriyordu; geleceğin korkunç ve tehlikelerle dolu olduğunu ve sonsuza dek ayrıldıklarını yazıyordu. Liza ile aralarında uçsuz bucaksız bir uçurum vardı ve ondan, yaşadıklarını unutmasını istiyordu. Ama aşk, hakaretler ve kötü olaylar olmadığı sürece en acımasız sözcüklerden bile korkmaz. Liza çaresizliğinin verdiği bir kararlılıkla Bakunin’i yanıtladı:

“Güçlü bir iradeyle üzerine yol kurulamayacak bir uçurum yoktur: Bir tek şey söyleyin, nerede olursanız olun görüşme imkanı sağlayabilirim. Ben bugün sizin mektubunuzu alınca nihayet rahat bir soluk alabildim. Oysa şimdiye dek Paris’te gündüzlerin ve gecelerin olduğunun farkında değildim. Kendi kendime hep sizinle konuşuyor; tanıştığımız günden itibaren düşündüğüm ve hissettiğim her şeyi size anlatıyordum. Ne kadar çok acı çektiğimi bir bilseniz! Yüreğimdeki ve ruhumdaki bütün gücü sizi bulmak için harcadım. Size yazma ve hakkınızda iyi şeyler duyma imkanından yoksun kalmanın, sizi sonsuza dek yitirmenin benim için ne kadar dayanılmaz olduğunu anlamalısınız. Birinin beni anlayabilmesi için yaşadıklarımı yaşaması gerekiyor. Her zaman herkesin acısını paylaşmaya hazırım, ama kendim bu anlayışı insanlarda nadiren gördüm.

Ama ruhumdaki en canlı coşkular reddedilse bile sevme gücünü yitirmediğim için Tanrı’ya şükrediyorum. Bu duygu içimde olduğu sürece, ben mutsuz olduğumu söyleyemem.

Berlin’e gitmeye karar verdim. Orada sadece hakkınızda bir şeyler duymayı değil, olasılıkla sizinle görüşmeyi de başarabilirim. Yanıma

gelmek veya beni Poznan'a çağırmak size kalıyor. Eğer bana karşı biraz olsun dostluk duyguları besliyorsanız, Tanrı aşkına, bana yazın."

Liza'nın mektubu Bakunin'i etkiledi. Onunla Berlin'de görüşmeye söz verdi.

***

Herwegh ve Bornstedt'in lejyonu, Baden bölgesinde, Niderdossenbach köyü yakınlarında Nürnberg ordusu tarafından bozguna uğratıldı.

Lejyonerler, hepsini bir darbeyle yok etmeyi tasarlayan Almanya ve Fransa hükümetlerinin kurduğu kapana kıstırıldılar.

Yiğitçe savaşan Herwegh ve gönüllüler taburu zaten yenilgiye mahkûmdu. Emma bu zor anlarda olağanüstü bir soğukkanlılık ve yaratıcılık göstermişti. Herwegh ile birlikte saklandıkları köyde bir köylüden, başarısız önderi sandığa gizlemesini ve üstünü samanla örtmesini rica etti. Daha sonra erkek gibi giyinen Emma, bir köy arabasına yüklediği sandığı Fransa'ya götürdü.

Adalbert von Bornstedt ise, bu savaşta bir zafer kazanarak geçmişini silip dürüst bir devrimci olduğunu kanıtlamayı başaramadı. Niderdossenbach'taki çatışmadan zor kurtuldu. Devrimci dalganın yükseldiği yerlerde bulunmaya artık ihtiyacı yoktu. Çalkantılar içindeki Berlin ve Viyana'da bile Bornstedt, halk mahkemesine çıkarılıp kendisinden hesap sorulmasından korkuyordu. Üstelik yıllarca kükürtlü sular ve kükürtlü su ve javel suyu masajlarıyla tedavi etmek için beyhude bir çaba harcadığı eski hastalığı hızla ilerlemeye başladı. Bornstedt sürekli takip edildiğinden kuşkulanıyor; bu yüzden uykusuzluktan ve cezalandırılmayı beklemekten bitkin halde şehir şehir geziyordu. Bir iskelet gibi zayıflamıştı; çevresindekileri, ani krizler geçirerek ürkütüyordu. Halüsinasyonlar peşini bırakmıyor; anlamsız bir ölüme götürdüğü, özverili, cesur adamların kanlar içinde düşüşlerini tekrar tekrar gözünde canlandırıyordu.

"Her şeye yeniden başlayabilseydim," diye düşünüyordu bazen, ıstırap içinde, "her şeyi unutabilseydim!"

Ama iltihaplı beyninde geçmiş yeniden ve daha güçlü canlanıyordu.

Bornstedt'in korktuğu başına geldi: Gözaltına alındı. Hapishaneye düştüğünde delirmişti. Hücresinde kâh askeri emirler veriyor kâh affedilmesi için yalvarıyor bazen de birilerine tehditler savuruyordu. Sonunda onu bağlayarak hapishanenin akıl hastanesi İllenau'ya kapattılar.

Bornstedt orada öldü.

Marx ve Engels, Köln'e giderlerken, Ortaçağ'da düşman tarafından kuşatıldığında yiğitçe direnen ünlü kentte, Mainz'da bir süre kaldılar. Burada görüştükleri Komünistler Birliği üyeleriyle, bundan sonra birlikte yürütülecek faaliyet ve işçilerle nasıl daha yakın ilişkiler kurulacağı üzerine konuştular. Karl yine Almanya'daydı ve anadilini duyuyordu. Daha birkaç ay öncesinde, Almanya'ya dönmek onun için ağır hapis cezası, belki de ölüm anlamına geliyordu. Ama o, bir gün bu durumun değişeceğini, yurdunu görebileceğini biliyordu.

Son birkaç yıl süresince kıtlık ve yoğun bir ekonomik kriz yaşayan Almanya'da da, Fransa'da olduğu gibi halk ayaklanmaları baş göstermişti. Mart'ta, Berlin'de iki gün süren sokak çatışmalarından sonra isyancı halk, Kraliyet askerlerini yenilgiye uğrattı.

Prusya'da ve diğer Alman krallık ve prensliklerinde, liberal-burjuva hükümetler kuruldu. Ama etkinliklerini yarım yamalak reformlar yapmakla sınırladılar.

Örneğin, köylüleri feodal baskıdan kurtarmak için hiçbir şey yapılmamıştı. Emekçi halkın durumu, hâlâ eskisi gibi kötüydü ve yönetimde, poliste, orduda yine aynı zengin aileler hüküm sürüyordu. Alman burjuva hükümetleri, otuz altı küçük devlete bölünmüş olan Almanya'nın birleşmesini gerçekleştirmek konusunda da beceriksiz davrandılar.

Bu süreçte, çoğu Komünistler Birliği üyesi yaklaşık dört yüz Alman işçi, sınırı tek tek geçerek Almanya'nın çeşitli kentlerine dağıldı. Hemen hemen hepsi de devrim mücadelesine katıldı. Gelişmeler Marx ve Engels'in önerdiği taktiğin doğruluğunu kanıtlarken devrimin ön saflarında Komünistler Birliği'nin yarattığı devrimci işçiler ve entelektüeller çarpışıyordu.

***

Karl ve Friedrich, Mainz'dan Köln'e kadar bir yolcu arabasıyla seyahat ettiler. Çenesine kadar kapalı resmi ceket giymiş, boynunda sıcak kaşkol taşıyan, yüzü bataklık kuşunun yüzüne benzeyen zayıf bir memur, korkuyla bakınan yolculara dehşet içindeymiş gibi anlatıyordu:

"Köylüler, bu insan kılıklı barbarlar, lanetli 1525[41] yılında olduğu gibi, tırpanlarla, yabalarla ve baltalarla silahlanmışlar. Malikanelere saldırıyorlar ve dağ ormanlarından hiçbir cezaya maruz kalmadan sürükledikleri çalılar gibi yakıyorlar."

Kadınlar inliyor; erkekler korkularını yenmek ve kendilerini bu karanlık bahar gecesinde biraz olsun rahatlatmak için hızla puro içiyorlardı.

"İncil'deki evliyalar bu yaşadıklarımızı önceden söylemişler," dedi köşede oturan Protestan papazı ve erzak dolu bir sepet çıkardı. "Korku, ruhunu kemirdiğinde sen de kaz kemir," diye de ekledi, oradakileri neşelendirmeye çalışarak.

"Köylüler, sadece, kölelik belgelerini, zenginlerin büro ve evlerini yakmakla kalmıyorlar; aynı zamanda yakında bütün beylerle hesaplaşmanın işaretlerini de veriyorlar," diye devam etti memur.

Arabacı, sert bir hareketle atları aniden durdurdu. Sarsıntıdan, yolcuların başlarının üstündeki bohçalar ve bavullar uçuştu. Kadın çığlıkları duyuldu.

"İşte, işte oradalar!" diye bağırdı birileri.

Karl ve Friedrich, pencereye yapıştılar. Simsiyah gökyüzüne, güneşin doğuşundaki gibi parlak bir ateş yansımıştı.

"Bir malikane yanıyor!" diye bağrıştılar her taraftan.

"Yakında Almanya'da bir tek şato bile kalmayacak. Sonra da köylüler kollarını bizim için sıvayacaklar. İşte, anarşi budur!"

Ama arabanın yolunu hiç kimse kesmedi.

11 Nisan'da Karl ve Friedrich, Köln'e vardılar.

Gotik katedral, değişmemiş olarak yine evlerin çatıları üzerinden yükseliyordu ama Marx'ın birkaç yıl önce bıraktığından beri kentin

görünümü biraz değişmişti. ‘Nibelungen Destanı’ndaki kahramanlara benzeyen iri yarı, sarışın Renliler, sokaklarda keyifle dolaşıyordu.

Bir zamanlar Marx ve Rutenberg’in, bir yandan bira veya Ren şarabı içerken, parçalanmış Almanya’nın gelecekteki kaderini tartıştıkları semt pazarı civarındaki meyhanelerde, artık çeşit çeşit salamlar ikram ediliyordu.

Ren’in sol kıyısında kurulu bulunan Prusya kenti Köln, bir zamanlar bir Roma Colonia Agrippina’sıymış[42]. Kent halkı, eskiden beri zanaatçılık ve ticaretle ilgilenmekteydi; tahıl, deri mamülleri, tütün, pirinç, şarap, kumaş ticareti yapılmaktaydı. Malların sevkiyatı için de Ren’de çok sayıda büyük ve küçük deniz taşıtı çalışıyordu. Nehir hattı boyuna yarım daire gibi yerleşen Köln, tapınakları, meydanları ve zengin semtleriyle güzel bir kentti.

Kentin en ilginç yapısı, gotik mimari esaslara göre yapılmış ve dünyanın en muhteşem binalarından biri olan Köln Katedraliydi. Özellikle, katedralin içindeki gemiyi destekleyen, görünüşte tüy gibi hafif yüz sütun çok etkileyiciydi. Ama güzel binaların yanı sıra, birer labirent gibi uzanan; yayalar, yük arabaları ve faytonlarla dolu pis, karanlık, dar, yamru yumru sokaklar da vardı. Köln, uzun süre, nüfus yoğunluğu bakımından, Hamburg ve Berlin’den sonra Almanya’nın üçüncü kenti olmuştu. Nüfus, önemli savaşlara ve yönetim değişikliğine bağlı olarak artıyor veya azalıyordu.

1848’de devrim rüzgârları esmeye başladığında kent çok gürültülü bir hale geldi. Aydınlık gökyüzünün altında, tartışmak için toplanan işçiler ve dükkan sahipleri, köylüler ve üniversiteliler, Almanya’yı sözcüklerin yardımıyla düzenlemeye, toplumsal yapıyı değiştirmeye, anayasanın oluşturulmasını sağlamaya çalışıyorlardı. Almanya’nın yeniden birleşebileceğini umuyorlardı. Çünkü bir zamanlar, Viyana Kongresi’nde, Avusturya Şansölyesi Metternich, eski Alman İmparatorluğu’nun topraklarında otuz dört minik devletin cılız da olsa, birliğini oluşturmayı başarmıştı. Avusturya, güçlü Prusya’ya karşı onların koruyucusu rolünü oynamıştı. Ama Prusya ve Avusturya’nın denetimindeki önemli miktardaki toprak, birliğin dışında kalmıştı. Bütün Alman devletlerini ve dört özgür Alman kentini –Hamburg, Frankfurt, Lübeck ve Bremen– birleştiren tek kurul, Frankfurt’taki Ulusal Meclis idi ve Alman devletlerinin ayrı ayrı temsilcilerinden oluşuyordu.

Marx ve Engels, Köln’e gelir gelmez hemen işe koyuldular. Almanya’da ayrı bir parti kurma sorununu daha Şubat Devrimi’nden önce birkaç kez tartışmışlardı. Ama koşullar henüz olgunlaşmamıştı.

Prusya’da ve tüm diğer Alman krallık ve prensliklerinde durum gittikçe karmaşıklaşıyordu. Bütün Almanya’yı kasıp kavuran, taşrada köylülerin ve küçük atölye ve dükkan sahiplerinin de desteklediği 1848 Martı’ndaki kanlı işçi ayaklanmalarından sonra Prusya Kralı ve çok sayıda prens, belirli tavizler vermek zorunda kaldı. Otokratik feodal rejime darbe indirilmişti. Ama elde edilmesi hiç de kolay olmayan bu zaferin meyvelerini zenginler, sanayiciler, bankerler, büyük mağaza ve fabrika sahipleri toplamaktaydı. Şaşkınlık içindeki Prusya Kralı, yeni hükümete yardım için Camphausen ve Hansemann’ı Berlin’e çağırdı. Bu kurnaz düzenbazlar, en çok proletaryadan korktukları için zenginlerle ve prenslerle anlaşmayı tercih ettiler. Burjuvazinin ihanetinin sonucu, monarşiye sadakatle hizmet eden muhafazakarlar poliste, orduda ve devlet kuruluşlarındaki yerlerini korumuştu.

Marx ve Engels, bütün bunları daha Fransa’dayken anlamışlardı. Çalışmak için, proletaryanın politik bilince kavuşarak uyandığı, kudretinin ve yapabileceklerinin farkına vardığı Ren taşrasının ilerici kenti Köln’ü tercih etmeleri tesadüf değildi. Büyük bir devrimci gazete çıkarmak için de Köln’deki koşullar daha uygundu. Burada hâlâ Napolyon’un yasaları hüküm sürüyordu. Bu kanunlar, Berlin’de kesin olarak kabul edilen Prusya hukukundan daha fazla yurttaşlık hakları içeriyordu.

Son derece meşgul olmasına karşın, ailesinin çok uzaklarda olmasından üzüntü duyan Karl, Jenny’den daha fazla ayrı kalmak istemiyordu. Gelecek ne denli belirsiz görünürse görünsün Jenny’yi ve çocuklarını yanına çağırmaya karar verdi. Onlar da kısa bir süre sonra Lenchen’le birlikte Köln’e geldiler.

Yeni bir gazete çıkarmak kolay değildi. Para yoktu. Marx, Köln’deki hissedarları sıkıştırırken Engels de bu zor iş için babasını ikna etmek umuduyla Barmen’e gitti. Babasının, ticari bir amaçla girişimlerine yardım edeceğini düşünüyordu. Ama, Wuppertal’e yaptığı ziyaret Engels’i hayal kırıklığına uğrattı. Engels de, Marx’a yazarak çabasının olumsuz sonuç verdiğini bildirdi.

Friedrich’in bir zamanlar komünist olarak tanıdığı birçok kişi, kendi işletmelerini kurduktan sonra gerçek burjuvalar haline gelmişti. Bunlar şimdi toplumsal sorunları tartışmaktan vebadan korkar gibi korkuyor; böyle yapanları da kışkırtıcılıkla suçluyorlardı.

“...İki veya üç gün sonra, gidişat konusunda olumlu bir haber alacaksın,” diye yazdı Engels, Karl’a. “Radikal burjuvalar bile bizim yüzümüze bakınca, gelecekteki en büyük düşmanlarını görüyorlar ve çok yakında onlara doğrultacağımız silahı elimize vermek istemiyorlar. Benim ihtiyardan kesinlikle bir şey koparılamaz. Ona göre, ‘Köln Gazetesi’, her tür isyanın mayalandığı yer olacak ve bize bin taler yerine bin peşrev kurşunu seve seve gönderecetir.”

Ancak, Barmen’in çevresindeki birçok kenti dolaşıp, bütün diplomatik becerisini harekete geçirerek, komünistlere sempati duyan varlıklı yurttaşları, belirli bir sermaye katmak yoluyla gazetenin yayınlanmasına katkıda bulunmaları için ikna etmeye çabalayan Friedrich’in olağanüstü enerjisi ve zekâsı engelleri aşmayı başardı. Sonunda, Marx’ın Köln’de sağladıklarına ek olarak o da on dört hissedar bulmuştu.

Uzun süredir beklenen ‘Yeni Ren Gazetesi’ -Neue Rhenische Zeitung-, haziranın ilk günlerinde yayınlanmaya başladı. Gazetenin genel yayın yönetmeni Marx’tı. Redaksiyon kurulunda ise Engels, G. Weerth, H. Bürgers, E. Dronke, Wilhelm ve Ferdinand Wolff yer alıyorlardı. Gazetenin başlık altı yazısında ‘Demokrasi Organı’ ibaresi vardı.

Marx ve Engels, tüm büyük veya küçük Alman prensliklerinin ve kraliyet Prusyasının durumunu göz önünde bulundurmak zorundaydılar. Alman emekçi halkının çoğunluğunu zanaatkârlar oluşturuyordu. Alman sanayisi, Fransa ve özellikle İngiltere sanayisinden oldukça geriydi.

Politik bakımından parçalanmış Almanya’da kitlesel bir proleter parti oluşturma imkanı yoktu. Bunun farkında olan Komünistler Birliği’nin birkaç yüz üyesi, Marx ve Engels gibi memleketlerine dönmüşlerdi ve yorulmak bilmeden çalışıyorlardı. Ama onlar da, efendilerine güvenen önyargılı emekçi kitlesini hemen harekete geçiremezlerdi.

Yayın hayatını sürdürebilmesi için para veren hissedarlar, ‘Yeni Ren Gazetesi’nin, kendilerini sakinleştiren ve hayran bırakan ‘demokrasi’

sözcüğünün temel alındığı bir politik çizgiyi takip etmesinde ısrar ediyorlardı. Bütün bunları hesaba katan Marx, Engels ve yandaşları, Köln Demokratik Birliği'ne üye oldular.

Mart'ta, Berlin ve Viyana'da başlayan devrimci çatışmalardan birkaç ay sonra, nehrin kabaran suları tekrar yatağına döndü. İktidar dümenini ellerinde tutanlar, feodal öncüllerinden sadece özgürlük ve adalet talepleri, işçilerin yaşamını iyileştirme gibi konulardaki abartılı nutuklarıyla ayrılıyorlardı ve ne kadar çok laf sarf etmişlerse o kadar az iş yapmışlardı. Yasalarda ciddi değişiklikler yapması ve Almanya'yı birleştirmesi beklenen Frankfurt'taki Ulusal Meclis'in bütün vaatleri, sözcükler ve iyi dilekler denizinin dibini boylamış ve her şeyin eskisi gibi kaldığı görülmüştü.

18 Mayıs 1848'de Frankfurt'taki Meclis'in genel toplantısı açıldı. Tüm demokratlar, umutlarını bu toplantıya bağlamışlardı. Temsilcilerin, gelecekteki birleşik Alman devletinin anayasa maddelerini oluşturacakları ümit edilirken, kısa bir süre sonra anlaşıldı ki, Frankfurt Meclisi herhangi bir yaptırım gücünden yoksundu ve onu elde etme yönünde çaba da harcamıyordu. Sadece Meclis'te çoğunlukta olan liberaller değil, küçük burjuvazinin temsilcileri de birer gevezeydi. Korkaklıklarını, iradesizliklerini ve hızla büyüyen karşıdevrimci hareket karşısında halka önderlik etme konusundaki apaçık isteksizliklerini, sözcüklerin ardına gizliyorlardı.

'Yeni Ren Gazetesi'nin birinci sayısı bomba gibi yankı yarattı. Frankfurt Parlamentosu –1848 Mart Devrimi'nde Berlin'de zaferi kazanan proletaryayı kandıran vicdansız gevezeler topluluğu– aleyhine yazılanlar her şeyden önce hissedar bayları korkuttu. Hissedarlar, Marx'ın redaksiyon bölümündeki mütevazı çalışma odasını kuşatarak gazeteye duydukları tepkiyi dile getirdiler.

"Afedersiniz ama," diyordu, gazetenin burjuva hissedarlarından biri, "siz yatağımın altına bomba yerleştiriyorsunuz ve hem de benim paramla. Lanet olsun, burada hangi namuslu demokratik politika izleniyor? Bu düpedüz komünizm! Sizinle birlikte sanık sandalyesinde oturmak istemiyorum."

Marx, soğuk bir tavırla, hissedarları sakinleştirmeye çalışıyor, ama gazetenin politikasını değiştireceğine dair hiçbir söz vermiyordu. Böylece 'Yeni Ren Gazetesi' Alman proletaryasının tek gerçek devrimci sesi oldu.

Komünistler Birliği'nin eski Merkez Komitesinin işlevini görmeye başlayan gazetenin redaksiyonu, bu dönemde çok sayıdaki Alman işçi örgütünün başında duran Birlik üyelerinin faaliyetini de yönlendiriyordu. Marx ve Engels, mücadeleye hazır komünistlerden oluşan devrimci bir karargah oluşturdular. Burada en iyi, en yetenekli gazeteciler, yazarlar ve şairler çalışıyordu. Marx'ın çalışma odasının kapısı sabahın erken saatlerinden gecenin geç saatlerine kadar kapanmıyordu. Weerth, aniden aklına gelen bir fikri genel yayın yönetmeniyle paylaşmak veya son derece boğuk sesiyle, gözleri gibi ışıltılı şiirlerini okumak için odasına sürekli dalıyordu. Weerth, Marx'ın kısa gece uykuları için çoğu zaman kullandığı dar bir divanın da bulunduğu bu dumanlı, gürültülü odada kendisini çok mutlu hissediyordu. Bu doruktan, sadece bütün Almanya değil, bütün dünya görünüyordu. Dosyaların üzerinde, yerlerde ve mürekkep hokkalarının çevresinde çok sayıda izmaritin bulunduğu, birkaç masa ve sandalyesi olan bu basit odacıktan savaş çağrıları yapılıyordu.

Bu, iyilik ve bilgi ışınları yayan iradeli, zeki, coşkulu, olağanüstü özverili, neşeli insanlarla kısa bir süre geçiren herkes, sanki doruğa yükseliyor ve karşısında gördüğü manzarayı hayranlıkla seyrediyordu. Sözcüklerin barut etkisi gösterdiği günlük gazetede Engels, mükemmel bir askeri dehaya sahip olduğunu da gösterdi; kalemi, çok sayıda bataryaya bedeldi. Hasta olmasına rağmen yorulmak nedir bilmeyen Weerth, soğukkanlı Freiligrath, 'kızıl' diye çağırdıkları neşeli ve şakacı Ferdinand Wolff, atik ve ateşli Dronke, çalışkan ve özverili Wilhelm Wolff; hiçbiri, çok sıkı çalışmalarına, fıkralar makaleler yazmalarına rağmen, çok yönlü Engels'le yarışamazdı.

"Plutarch'tan[43] okumuştum; Anibal, birkaç gün uyumadan durabildiği, açlığa, soğuğa ve bütün başka kötü koşullara sabırla direndiği ve her işte hırslı olduğu için zafer kazanabiliyormuş. Şüphe yok ki, bizim Friedrich de bu büyük önderler cinsinden," diyordu Weerth, Engels hakkında.

Engels'in kaleminin berraklığı, derinliği, eşsiz yaratıcılığıyla gerçekten de kimse yarışamazdı. Bazen gazeteye, baskıdan az önce gelen bir haber ve konuyu bile oturup hemen, derin bilgisinin ve zekâsının sergilendiği ironik bir yazıya dönüştürebilirdi. Ele alamayacağı hiçbir konu yoktu. Gazete için gerçek bir hazineydi. Genel politik faaliyetin yönetiminin, örgütlenme faaliyetinin bütün yükünü taşıyan Marx'a da sık sık yardım ediyordu. Engels başyazılarının çoğunu ayaküstü yazabiliyordu. Julius Sezar gibi aynı

anda hem yazıyor, hem konuşuyor, hem de gelen redaksiyon materyalini inceleyebiliyordu.

“Sen gerçek bir ayaklı ansiklopedisin!” diyordu Karl, arkadaşına. “Her şeyi en ufak ayrıntısına kadar biliyorsun, şeytan gibi kurnazsın, günün ve gecenin her saatinde, aç veya tok karnına çalışabiliyorsun.”

Marx ve Engels birbirlerini her konuda mükemmel bir biçimde tamamlıyorlardı.

‘Yeni Ren Gazetesi’nin komünist yazarları, 1848 Mart çatışmalarından sonra ortaya atılan devrimin sona erdiği ve nimetlerinin ancak gelecekte görülebileceği gibi mavalları yeriyor, işçileri ve köylüleri yalnız bırakan burjuvazinin ihanetini acımasızca eleştiriyorlardı.

“Büyük toprak ağalarının devletinin işinin bittiğini mi düşünüyorsun?” diye yazıyordu Engels, bir yazısında. “Hata! kesinlikle hata!”

> “Gördüğün güzel rüyadan sarhoş olmuşken,
> Sen aniden açtın gözlerini...”

Marx ve Engels, gerici güçlere karşı mücadele eden, sonra da unutulan Alman köylülerin olduğu gibi işçilerin de bilincini gazete aracılığıyla pekiştirmek, zincirlerini koparacak enerjiyi vermek, burjuva demokratik devrimi sonuçlandırmaya çağırmak istiyorlardı. Onlara göre ancak o zaman sosyalist devrim için bir sonraki mücadeleye geniş bir yol açılacaktı. Bunu gerçekleştirmek hiç kolay değildi. Devlet güçlerinin engelleriyle savaşmak gerekiyordu.

Karl ve Friedrich’in eskiden tanıdığı, Komünistler Birliği üyesi Stephan Born[44] Berlin’de ‘İşçilerin Kardeşliği’ adını verdiği bir örgüt kurdu.

Kıyıda köşede kalmış tek tek bütün zanaatkârlara ulaşarak, onları, önemli olanın Alman halkının ortak politik amaçları değil, işçilerin yaşamının ekonomik bakımdan düzeltilmesi olduğuna ikna etmeye çalışıyordu. Born, devrim mücadelesini işgününün uzunluğu ve işçi ücreti sorununa indirgiyordu. “Bu konuda ise,” diyordu, “fabrika sahipleri ile anlaşabiliriz.”

Köln ‘İşçi Birliği’nin yöneticisi doktor Andreas Gottschalk ve Amerika’dan Almanya’ya dönen Weitling de devrimin burjuva demokratik

bir karaktere sahip olduğunu anlayamıyor; iç savaşın patlamasını ve işçi cumhuriyetinin ilan edilmesini istiyorlardı. Toplantılarda, ‘Yeni Ren Gazetesi’ne saldıran Weitling, gazeteyi; bütün demokratik güçleri, işçiler aleyhine birleştirmeye çalışmakla suçluyordu.

Politik cehalet içinde son derece keyfi bir tutum içine giren dar görüşlü teorisyenler; iş faaliyete gelince korkaklıkla uyumlu bir laf salatasının arkasına gizleniyorlardı. Konuşmalarının kafa karıştırması, Marx ve Engels’i endişelendiriyordu. Çünkü Alman ve dünya devrimci hareketinin saldırıya geçtiği bu tehlikeli anda bölünmeye izin verilmemeliydi. Mart zaferlerinden geriye kalan az sayıdaki kazanımı koruyabilmek için işçi ve köylülerin birliğine ve yenme azmine her zamankinden daha çok ihtiyaç vardı.

Çabuk sinirlenip ateşlenen ama tehlikeli anlarda soğukkanlılığı elden bırakmayan Marx, ‘Yeni Ren Gazetesi’nin redaktör koltuğunda, komünistlerin toplantılarında, ‘Demokratik Topluluk’un ve ‘İşçi Birliği’nin kürsülerinde de son derece sabırlıydı. Muarızlarını, kararlılığı ve düşüncelerinin berraklığıyla yenilgiye uğratıyordu.

Dünyada ne olup bitiyorsa, insanlığın kaderi için önem taşıyan ne varsa her şey ‘Yeni Ren Gazetesi’nin ilgi konusuydu.

Polonya’daki olaylar, Almanya’da devrimci hareketin birliği gibi sorunlar aynı önem derecesiyle bu sayfalara giriyordu.

Engels, ‘Polonya’nın Yeniden Paylaşılması’ başlıklı yazısında Polonya halkının ulusal kurtuluş hareketini ateşli bir dille savunmuştu. Demokratik bir Polonya yaratmanın, demokratik bir Almanya’nın önkoşulu olduğunu tartışılmaz bir biçimde kanıtlıyordu. Dünyadaki bütün ülkeler, aynı zincirin halkalarıydı.

***

Bastille Meydanı yakınlarındaki ‘Marianne’ın Yanında’ adını taşıyan küçük meyhane, ortasında ocak olan, basık tavanlı bir odacıktan ibaretti; sahibi, reklam panosuna devrimden hemen sonra, kendi elleriyle, şişi andıran bir mızrak ve üçgen şekere benzeyen frig şapkası çizmişti. Bir Burgonya köyünde doğan meyhane sahibesinin hazırladığı kızartılmış leziz

etlerin ve elma şarabının kokusu gün boyu eksik olmaz, müşterilerin iştahını kabartırdı. Robespierre'in ve Marat'ın posterleri, 1793 gösterilerinin resmedildiği taşbaskılar daha İkinci Cumhuriyet'in ilanından itibaren meyhanenin duvarlarına asılmıştı. Meyhane sahibi şimdi yeniden kurulan jakoben kulübünün üyesiydi ve en keskin devrimci fikirlere sempati duyuyordu. Raspail'ın çıkardığı 'Halkın Dostu' gazetesini okuyor ve Auguste Blanqui'nin akşam yemeklerini sıklıkla onun meyhanesinde yemesiyle övünüyordu. Johann Stock ve Cabien de iş çıkışlarında 'Marianne'in Yanında'ya uğruyorlardı; o kadar çok müşteri oluyordu ki, bir sandalyeye iki kişi birden oturmak zorunda kalıyordu.

Bir seferinde, terzi ve çıkrıkçı, hava karardıktan sonra yaklaştıkları meyhanenin ağzına kadar açılmış kapısının önünde durdular.

"A, bu Béranger'nin ta kendisi," dedi sevinçle Cabien, Stock'a, kel kafalı bir ihtiyarı göstererek. Şairin sadece ensesinde kalmış uzun beyaz saçları taç gibi kıvrılmıştı.

Johann, müthiş ezgilerin yaratıcısının kırışık yüzünü merakla inceliyordu. Béranger'nin kızarık çekik gözleri iyi görmüyor, gözlerini kısarak etrafına bakıyordu. Geniş delikli burnu dikkat çekiyordu. Béranger şaşkın görünüyordu. Meyhanede toplanan işçiler ve zanaatkârlar, onu soru yağmuruna tutmuşlardı.

"Kurucu Meclis'e katılmayı neden ısrarla reddediyorsun? Bütün iyi insanlar, Fransa'nın tüm emekçi halkı sana oylarını veriyor ya."

"Biz, barikatlarda senin ezgilerini söyledik. Sen daima yoksullara acımışsındır ve bizim ihtiyaçlarımızı biliyorsun."

Stock, Pierre-Jean Béranger'nin bu soruları, sesini yükseltmeden nasıl cevapladığına kulak verdi:

"Unutuyorsunuz ki, ben artık yetmişine merdiven dayamış biriyim. Kalabalıkta ne yapacağımı şaşırıyorum. Zavallı beynim şimdi bile şaşkın. Sayınız oldukça fazla. Ben sadece parlamento koltuğundan değil, akademideki koltuktan da vazgeçtim. Bu, bir yazar için onur değil de nedir! Ama bu eski ve bitkin dostunuzu anlayın ve affedin. Otuz yıldan fazla bir süredir, acılarınızın ve umutlarınızın yankısı olamadım mı yoksa? Ama

yankı, ormanların, ovaların ve suların sessizliğinden doğar. Yalnızlığımdan koparıp almayın beni. Orada, sizin için daha yararlı olabilirim, dostlarım."

"Ne o, sen kaçıyor musun?" diye bağırdı, demirdöküm fabrikasında çalışan genç bir işçi.

Stock, ona yaklaştı ve kolundan tuttu.

"Sus delikanlı. Béranger'nin beyaz saçlarına ve titreyen ellerine bak. Varsın, proletaryaya kendisini en rahat hissettiği yerde hizmet etsin."

Stock'un yanına, koyu renk geniş gömlekli, uzun saçlı, boylu poslu bir erkek gelip durdu.

"Ben de sizin gibi bir işçiyim. Birçok şair gibi, ezgilerimi Béranger'ye borçluyum. Adım Dupont."

Devrimci kenar mahallelerin en çok sevilen şairinin sözü, coşkulu haykırışlarla kesildi.

"Konuş, Pierre. Biz, türkülere ve şiirlere değer vermesini ablak suratlı burjuvalardan daha iyi biliriz."

Ama Dupont söylenenlerin hiçbirini duymamış gibi Béranger'nin yanına gitti ve bir Ortaçağ menestreli[45] veya troubadour[46] edasıyla kolunu savurarak eğildi.

"Béranger! İhtiyar önderimiz, yazdığımız her satırı sana borçluyuz!"

Daha sonra Dupont, bütün Fransa'dan, genç ve yazmaya yeni başlayan işçi şairlerin, coşkulu ama başarısız şiirleriyle birlikte Béranger'ye nasıl başvurduklarını anlattı. Yaşlı Béranger proleterlerin bu ilk eserlerini özenli bir sabırla okuyup düzeltiyordu.

"Biz, proleter şairlerinden hangimiz," diye devam ediyordu Dupont, "onun öğütlerinden yararlanmadık ki?" Sonra yeniden bu şiir patriğinin önünde zerafetle eğiliyordu.

"Béranger, sen birçok kez bize, başardığımızdan emin olmadıkça iğneyi, örsü, rendeyi ve çekici bırakmamamız gerektiğini öğrettin. Günümüzde, yoksulluğun ve kötülüklerin, yazarları da felaketin uçurumuna sürüklediği hakkında bizi uyarıyordun. Şair olmak ve vahşi burjuvazinin var olduğu bir

dünyada gerçeğin türküsünü söylemek zor zanaat. Sen Béranger, sadece işçilerin dostu ve şairi değil; aynı zamanda, şiire gönül verenlerin öğretmenisin. Emekçilerin lirini senden başka kim böylesine özenle akord edebilir? Gelecek nesillerin de ilhamı olacaksın!”

Yaşlı şair, duygulanmıştı; Dupont’a sarıldı ve bakışlarıyla, jestleriyle ve sözleriyle ona duydukları sevgiyi birbirleriyle yarışarak ifade eden bu insanlara hitap etti:

“Teşekkür ederim, kardeşler! Size, yazdığım bir ezginin sözleriyle yanıt vereceğim:

Duyduklarında ismimi yoksul insanlar,
varsın minnetle fısıldasınlar:
“Övgüler ona ki, ilk defa getirdi
şiiri yoksul köşemize.”

Béranger gittiğinde, Stock ve Cabien, düşüncelere dalarak daha uzun süre, sessizce oturdular. Sonra terzi sessizliği bozdu:

“Tanıdığım en iyi ve en zeki insan olan Marx bile, Béranger’nin ölümsüz olduğunu söylüyor. Bir türkü, sapına kadar halkın yanında olursa bak nasıl bir güce sahip olabiliyor.”

“Bu Marx’la tanıştırılmamızın zamanı geldi artık, sen herkesi böyle sık sık övmezsin.”

“Evet, kardeş, onun gibileri bin senede bir doğar. Ama şimdi seni onunla tanıştıramam. Çünkü Almanya’da.”

Stock, Marx’tan ve Komünistler Birliği’nden bahsetti ona. Bu akşam olağanüstü heyecanlı ve neşeliydi.

Oysa evde kendisini bir felaket bekliyordu.

Terzi ‘Marianne’in Yanında’dayken Geneviéve hastalanmıştı. Hastalıklarını genellikle kocasından ve çocuklarından gizlerdi. Ama bu kez durum öylesine ciddiydi ki saklayamadı. Birdenbire başlayan şiddetli ağrı ve bulantı nöbetleri giderek sıklaştı. Hayatında ilk kez, gündüz, yatabilmek için eski döşeğine doğru süründü güçlükle. Acılara dayanamayıp yüksek

sesle inlemeye başladı. Ev sahibesi ne olduğunu anlamak için koşup geldi. Kramplardan kıvranan Geneviéve, ondan çocukları uzaklaştırmasını rica etti.

“Johann, küçük Catherine’e dikkat et,” dedi dokunaklı bir sesle oğluna. Sonra da, “Kalkabilecek miyim bilmiyorum. Kendimi çok kötü hissediyorum.” diye yakındı.

Küçük kızı annesinden güçlükle kopardılar, korkmuş olan Johann ise, gözyaşlarını tutamıyordu. Annesini ilk kez bu kadar zayıf görüyordu. Fayton ustasının iyi yürekli dulu, çocukları kendi odasına götürdü ve Geneviéve, kocası gelene dek yalnız kaldı. Stock, akşam geç saatte eve döndüğünde karısını acıdan kıvranır bir halde buldu. Kan ter içindeki Geneviéve, döşeğin üzerinde inliyordu. Terzi, ona seslendi ama yanıt alamadı. Karısının başını kaldırdığında, acının dayanma sınırındaki iki yabancı gözün dehşet içinde baktığını gördü. Geneviéve’in bakışları onu delip uzaklara gitmişti.

“Sevgilim, güvercinim, karıcığım, hanımım,” diye art arda sıraladı Stock.

Bu güzel sözlerin onun ağzında ne işi vardı? Halbuki, on sekiz yıllık beraberlikleri boyunca Geneviéve’e bunları öyle az söylemişti ki! Kadın, bu sevgi sözcüklerini duymayı nasıl da hayal etmişti. Ama şimdi gözlerinde sadece derin bir acı ve şaşkınlık ifadesi vardı.

Geneviéve’i kucağına alan Johann, gövdenin hafifliğinden ürperdi. Bu, bir zamanlar, Lyon’da Rhône’un kıyısında, kucağında taşıdığı Geneviéve miydi? Aralarına sızan kötü ruhları kovmak istercesine ona sıkıca sarıldı. Hastanın vücudu yeniden kasıldı; Geneviéve inliyordu. Çaresizlik içindeki Johann, biriktirdikleri az miktardaki parayı çıkarıp bir mendile bağlayarak dışarı koştu. Karısına nasıl yardım edebilirdi? Zenginlerin oturduğu sokaklarda, metalden yapılmış doktor tabelaları gördüğünü hayal meyal hatırlıyordu. Paris’in merkezine ulaşabilmek için uzun süre yürümesi gerekiyordu. Nihayet, Koyu gri renkli, görkemli ‘St. Sulpice’ tapınağının yakınlarındaki güzel evlerin arasında bir doktorun tabelasını gördü. Stock, küçük çekiçle kapıyı çaldı. Hizmetçi, kaba gömleğinin üzerine yün hırka giymiş işçiye şaşkınlıkla baktı. Onu kabul odasına almaya çekindi ve karanlık koridorda beklemesini istedi.

“Doktor bey, kendisi gelecek sizin yanınıza,” dedi küçümsemesini saklama gereği duymadan.

Stock hiçbir şeyi umursamıyordu. Kaldıramadığı tek şey oyalanmaktı; oysa akşam yemeğini yiyen doktoru beklerken zaman geçmek bilmiyordu. Lanet okumamak için kendini zor tutan Stock, odaya dalmamak için de direndi.

Geneviéve’i kurtarabileceğini sandığı tek adamı kızdırmak istemiyordu. En sonunda, rahatsız edildiği için sinirlenen doktor, ceket yakasının altına tutturulmuş kar beyazı bir peçeteyle koridorda göründü.

“Hasta siz misiniz?” diye sordu tiksintiyle. “A, demek karınız hasta? Pekala. Arabanız nerede? Hastalara yürüyerek gitmem. Üstelik, şunu da göz önünde bulundurmanızı rica ediyorum; ben de sizin gibi emekçiyim ve para kazanmak zorundayım. Parasız tedavi edemem. Eğer paranız yoksa, lütfen, komşuma başvurun.”

Stock, paralarının çoğunu doktora uzattı, sonra da fayton tutmak için topallayarak çıktı.

Doktor yol boyunca, yoksulların, sağlıklı oldukları halde duydukları acıyı genellikle abarttıklarından dem vurarak söyleniyordu.

Stock susuyordu. İçinden, evden ayrıldığı süre zarfında Geneviéve’in biraz iyileşmiş olmasını umut ediyordu. Ama eve girer girmez umudu suya düştü. Görünüşe göre, acılarını azaltmak için ayağa kalkmaya çalışan hasta tekrar nöbete yakalanmış, sürünerek somyaya ulaşmaya uğraşırken küçük sandelyeyi devirip, suyu dökerek düşmüştü. Bitkin başı döşekten sarkan hastanın, rengarenk kılıflı yastığı ayak ucundaydı. Süzülmüş ve tanınmaz hale gelmiş yüzü çarpılmıştı. Doktor tiksintiyle bakındı, yanında getirdiği çantayı açarak kocaman bir termometre çıkardı.

“Eminim ki, bu batakhaneye gelmem şart değildi,” dedi sinirli bir şekilde.

Geneviève’in krampları yine harekete geçti. Doktor sarardı ve eğilip yatağa yaklaştı.

Geneviéve kıvranıyor, çökük karnını elleriyle bastırıyordu. Gözleri faltaşı gibi açılmıştı. Bilinci tamamen yerindeydi ama konuşacak takati kalmamıştı, onun yerine boğazından anlamsız hırıltılar çıkıyordu. Hastanın

gözlerindeki korku ifadesi, bu bakışı yakalayan doktora çoğalarak sirayet etti. Stock bu teması yakaladı ve birden, hiçbir umut kalmadığını anladı.

“Kurtarın onu, yalvarırım. Bize acıyın. Yardım edin!” diye bağırmaya başladı, şu ana dek yaşamı boyunca hiç tanık olmadığı korkunç bir sesle. “Yardım edin, bize acıyın doktor bey! Çocuklarımız var.”

“Tavuk suyu, külbastı, badem yağı,” diye sıralıyordu doktor, hastanın yatağından uzaklaşırken. “Böyle durumlarda papatya çayı da işe yarıyor. Meslektaşlarım bu sayede mükemmel sonuçlar elde etmişler. Ilık banyo, acıları hafifletir.” Sonra titrek elleriyle bir reçete yazarak terziye uzattı.

Doktor, kapı kolunu ipek mendiline sardığı eliyle tuttuğunda, Stock, onu engelledi.

“O ölürken böyle gidemezsiniz. Size daha para bulacağım. Bu kadın benim için hayatımdan daha değerli. Bir kez artık onun öldüğünü sanmıştım ama o, bana döndü, onu buldum. O günden itibaren hep benimle oldu. Asla şikayet etmedi. O, bir azize. Kurtarın onu doktor, Bunun için o kadar okudunuz siz.”

“Maalesef, dostum” dedi doktor yumuşak bir sesle. “Ben, Tanrı değilim. Tıp bu durumda çaresiz kalıyor. Dikkat edin hastalık size de bulaşmasın. Sanırım siz de iyi değilsiniz.”

“Geneviéve’in nesi var ki? Bu ne biçim bir hastalık, doktor?”

“Kolera.”

Bu dönemde, her gün, bu ürkütücü hastalıktan, bütün Avrupa’da olduğu gibi Paris’te ve Fransa’nın diğer kentlerinde de binlerce insan ölüyordu. Kolera, Ortaçağ’daki veba gibi korkunçtu. Stock bunu duymuş ve okumuştu ama hastalık ona, Cayenne’deki sarısıtma kadar uzak geliyordu. Ama işte evine kadar giren bu hastalık Geneviéve’i öldürüyordu.

Terzi, karısını yaşatmak için iki gece ve bir gündüz boyu elinden geldiğince mücadele etti. Buz kesilen gövdeyi nefesiyle ısıtmaya çalışıyor, mütevazı evinde eline ne geçerse onunla sarıyor, yükünün gittikçe daha da hafiflediğini derinleşen bir çaresizlikle fark ederek kucağında taşıyordu. Karısına seslenerek kendisini yalnız bırakıp gitmemesi için yalvarıyordu.

Hastalık cehennem azabı gibi kavururken umarsız Johann, sevdiği kadının acılarını nasıl hafifleteceğini bilemeden kızgınlıktan deliye dönüyor, tehditler savuruyor; inanmadığı Tanrı'dan medet umarak dua bile ediyordu. Bu arada gözünün önüne getirdiği kahırlı yaşamı boyunca karısına karşı yeterince ilgi ve dikkat göstermediği için vicdani bir rahatsızlık da duyuyordu. Bu, telafi edemediği gecikmiş pişmanlık ise, acısını artırıyordu. Karısı, bitkin eliyle Stock'u okşadığında çocuk gibi ağladı:

"İstersen yıllarca hasta yat ama bırakıp gitme. Benim için yaşa. Ölme!" diye yalvardı.

Bir vakitler, birkaç yıl boyunca dul olduğunu sanmış ve tam bu düşünceye alışmışken, hiç beklenmedik bir anda karısını yeniden bulmuştu. On yıl boyunca bu proleter yaşamın korkunç yükünü birlikte taşıdılar. Birbirleri ve çocukları için duydukları tasalar, acılar, az sayıdaki sevinçler, geceler ve gündüzler onları koparılmaz bir biçimde birleştirdi. Stock sadece Geneviéve'in değil, kendisinin büyük bir parçasının da ölmekte olduğunu hissediyordu. Ölümün geldiği anı kaçırmak istemediği için gözlerini kapatmıyordu. Ve sonunda Geneviéve'in acıları son buldu. Ölümü yaşamından daha kolay olmadı; ama onca çileye ve yoksulluğa nasıl katlandıysa, yine öyle usulca öldü.

Henüz kırk yaşında olmasına karşın, tabutta yatan Geneviéve çok değişmişti. Hasta yattığı üç günde, yaşamadığı yılları hızla yaşayarak yolun sonuna gelmiş gibiydi.

Stock, Geneviéve'in yok olduğuna bir türlü inanmıyor; soğuyan gövdeye dokunarak, onu gözyaşlarıyla ve sözcüklerle canlandırmaya çalışıyor, belki bir mucize olur diye karısının gömülmesine izin vermiyordu. Dünya ve çocuklar umurunda bile değildi.

Bir süre sonra, "Bu bir kâbustu, artık uyanmak gerek," diye kendini toparladı Stock; ama acısı öylesine fiziksel bir hal almıştı ki yaşadıklarının bir gerçek olduğunu hatırlatıyordu durmadan.

Kötü günlerinde hep yanında olan dostu Cabien, onu teselli etmeye çalışıyordu:

"Stock, iyisi mi sen biraz şarap iç. Yaraları deşmekle eline ne geçer? Ölülerin geri dönmesini sağlayamazsın."

Johann, o zaman kızgınlıktan deliye dönüyordu:

“Ben onu unutmak istemiyorum. Neden sakinleşecek mişim? O, asla kendisine acımıyordu ve benim bir parçam olmuştu; biz onunla hep, bir tek kişi gibi olduk.”

“Ama o, artık yok,” diye ısrar ediyordu iyi yürekli çıkrıkçı. “Johann dostum, kendini toparlamanın zamanı geldi. Canını yakmanın bir anlamı yok ki.”

“Ne demek, ‘o, yok’? Ben varım ya, yaşanan yıllarımız var ya.”

Stock’un çevresindekiler de çok üzgündü. Clichy atölyesinin yardım fonundan ona yardım vermişlerdi ama bu para da suyunu çekmek üzereydi. Açlık, bütün aileyi tehdit ediyordu.

Küçük Johann da bir fabrikada çalışmaya başladı. Sağlıklı, iriyarı bir çocuktu.

Stock, acısını yenemiyordu bir türlü. Her gün Geneviéve’in mezarına gidiyor, çimlerle örtülü küçük kabrin yanına oturuyor ve sadece Johann’ın bildiği ortak geçmişlerinin tek tanığı olan karısını geri çağırıyordu. Bütün ruhuna derin bir huzurun sinmeye başladığı terzi için ölüm, artık çok aşina olduğu bir ülke gibiydi. Bir gün yine, tahminen Geneviéve’in kalbinin bulunduğu yerden kopardığını düşündüğü bir tutam çimeni göğsüne bastırarak mezarlıktan dönerken yoldan geçen biri eline bir bildiri tutuşturdu:

“Egemen halkın adına!

Yurttaşlar! Şubat barikatlarında, Geçici Hükümet üyesi sanını verdiklerimiz, bize demokratik ve sosyal bir cumhuriyet vaat ettiler; bize, şaşaalı sözler verdiler; biz de onların sözlerine inanarak barikatları terk ettik. Ama onlar üç ay içinde ne yaptı? Hiçbir şey. Verdikleri sözleri yerine getirmediler.

Biz, Sekizinci Bölge yurttaşları, şunları talep ediyoruz:

Demokratik ve sosyal bir cumhuriyet!

Devletin yardımı ile emeğin özgürce örgütlenmesi!

Paris’teki askerlerin geri çekilmesi!

Yurttaşlar!

Unutmayın ki, egemenlik sizindir. Unutmayın ki sloganımız: ‘Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik’tir.”

Ve Johann Stock, nisan ortalarında, hükümete, yurtseverliklerini gösteren bir armağan ve toplu dilekçe vermek için Champs de Mars’ta ve hipodromda toplanarak Belediye Sarayı’na yürüyen işçilerin görkemli gösterisi sırasında Blanqui’nin yanında yürüyordu. Neredeyse iki ay geçmiş olmasına karşın, genç cumhuriyetin güç kazanması için zaman tanıyıp reformların yapılmasını bekleyen halk, hâlâ açlık çekiyor ve yeni hükümet, taleplere yanıt vermiyordu. Blanqui ve yandaşları, hükümetteki diğer bakanlar ve Ledru Rollin hakkında şüphe duyuyordu.

Göstericiler, Grev Meydanı’na yaklaştıklarında tahmin ettikleri en kötü şey gerçekleşti. Tüfeklerinin süngü ve namlularını üzerlerine çevirmiş iki sıra askerin arasında kaldılar.

Askerler tehdit edici bir sükûnet içindeydi. Yüzlerce süslü bay ve bayan ise asker barikatının ardındaki kaldırımlarda adeta kudurmuşlardı.

Burjuvalar, baston ve şemsiyeler savurarak çığlık atıyordu.

“Kahrolsun komünistler! Kahrolsun Blanqui!”

İşçiler bu sürprize son derece şaşırmışlardı. Yaklaşmakta oldukları Belediye Sarayı kale gibi görünüyordu. Lamartine’in öğütlerine kulak veren İçişleri Bakanı Ledru Rollin, Paris’in tehlikede olduğunu ilan ederek ağırlıklı olarak büyük ve küçük burjuvalardan oluşan, Ulusal Muhafız taburlarını göreve çağırmıştı. Bu muhafızlar, şubat savaşçılarıyla hesaplaşmak için yanıp tutuşuyordu.

Tepeden tırnağa silahlanmış olarak, bahçeyi ve Belediye Sarayı’nın tüm salonlarını tutmuşlardı. Halkın istemlerini hükümete iletmek üzere, birkaç temsilci binaya girdi. Ulusal Muhafızlar’ın on ikinci lejyonu ise Belediye Sarayı’nın pencerelerinden gelen sevinç çığlıkları eşliğinde göstericilerin karşısına çıktı. Lejyonun başında, kılıcını kınından çıkarmış, uzun boylu, iri yapılı bir adam yürüyordu. Stock, Barbés’yi tanıdı. Bir grup işçi arasından sıyrılan cılız, kısa boylu Auquste Blanqui, Barbés’nin karşısına dikildi. İki

mücadeleci, iki ünlü devrimci, bir zamanlar ‘Mevsimler Birliği’ Merkez Komitesi üyesi bu iki adamın karşı karşıya geldiği anda ortalığı ölüm sessizliği kapladı.

Barbés’nin eli, eski yoldaşının delici bakışları karşısında titredi ve kılıcını indirdi:

“Sen halka, proletaryaya karşı duruyorsun,” diye bağırdı, Barbés adına utandığı için kendini kaybeden Blanqui ve şu anda bu suçlamayı bile hak etmeyen adama sırtını döndü.

Kısa bir süre sonra Belediye Sarayı’ndan dönen temsilciler, Lamartine’in kendileriyle görüşmeyi reddettiğini bildirdiler. Ulusal Muhafızlar’ın saflarından ve orada toplanan karşıdevrimci kalabalıktan çıkan bağrışlar gittikçe yükseliyordu.

“Kahrolsun komünistler! Kahrolsun Blanqui!”

Blanqui ve yandaşları, Belediye Sarayı’nı terk etmek zorunda kaldı. Düşmanları tarafından her tarafta aranan Blanqui, güvenilir dostlarının yanında gizleniyordu artık.

Johann Stock, Cabien ile birlikte, bildiriler yazıyor ve dağıtıyordu. Bu bildirilerden birinde şöyle seslenmişlerdi:

“Silahlara sarılalım!

Biz, demokratik ve sosyal bir cumhuriyet istiyoruz.

Biz, halk egemenliğine dayanan bir yönetim istiyoruz.

Cumhuriyetin tüm yurttaşları, buna ters düşen bir şeyi istememeli ve isteyemez.

Cumhuriyetin savunulması için herkesin katılımına ihtiyaç var. Bunu artık anlamış bulunan çok sayıda demokrat, emekçi halkın hakları için mücadele ediyor.

Yurttaşlar, tehlike çanı çalıyor! Herkes bu bildiriye kulak vermelidir!”

Stock, her perşembe, mesaiden sonra, pimpirik, kendini beğenmiş, ukala doktor Hermann Ewerbeck’in evinde, hemşerileri ile görüşüyordu. Bu kısa

boylu, yengeç gibi yamuk yamuk yürüyen adam, Johann'ı sinirlendiriyor; sıklıkla tartışıyorlardı.

Ewerbeck akşamüzerleri genellikle hasta kabul etmezdi. Ama çalışma odasına daima olağanüstü bir dağınıklık hakimdi. Stock, su kovaları ve pis pamuk tamponlarıyla dolu leğenlere çarparak dolaşıyordu. Aksülümen ve kükürt kokuları onu, hiç susmak bilmeyen ev sahibinin cırlak sesi kadar rahatsız ediyordu.

Ferdinand Wolff ve arada bir Köln'den gelen Ernst Dronke buraya, genellikle birlikte uğruyorlardı. Stock, Ferdinand'ın Montmartre'daki bohemlere özentili davranışlarına daima şaşırmıştı. Wolff, kırmızı, geniş bir gömlek giyiyor ve boynuna kızıl bir atkı takıyordu.

"Bu Kızıl Wolff, ressam ve Fransız ama, kesinlikle Alman değil," diye düşünüyordu onun hakkında terzi.

Ferdinand'ın arkadaşı, 'Gnom' lakabıyla tanınan Dronke, çok sempatik biriydi. Yüzünden eksik olmayan gülümseme kâh gözlerinde, kâh dudaklarının iki ucunda duraksayarak geziniyordu.

"Ve işte, 'Yeni Ren Gazetesi'nin Paris'teki dört temsilcisi de burada," diyordu Ferdinand Wolff. "İşler ne alemde, Stock? Dün Köln'e bir şeyler gönderdim. Onu oku. Gazetede, benim yazımın ayırt edici işareti, karedir."

"Sen, onu benden taklit ettin. Ben kendime daha önce imza olarak ters çevrilmiş üçgen işaretini seçmiştim. Fransa'dan gönderdiğim haberler bu işaretle yayınlanıyor. Gizlilik gerekli. Hâlâ her şey olabilir." dedi havalı bir edayla Ewerbeck.

"Her zaman onun bir korkak olduğunu düşünmüşümdür," diye aklından geçirdi Stock.

"Ne yazık ki," dedi bu arada Ewerbeck, "Marx, şu aşırı ve düşüncesiz. Barmenli nüktedanla çok fazla yakınlaştı. Engels, yirmi dilde kekeleyebilse de insanlarla ortak bir dil tutturamıyor; hiç kimse ile anlaşamıyor, Marx'a uygun biri değil."

"Bakın Ewerbeck," diye kesti onun sözünü Stock, "siz daima entrikalar çevirmişsinizdir. Engels, olağanüstü bir gazeteci ve çok iyi bir teorisyendir; ve insanları da çok iyi tanıyor."

“Ne saçmalıyor bu terzi? On dokuzuncu yüzyılın Aristosu olan Marx’ı, bir seferinde beni bile eleştirmeye cüret eden şu karga Engels’le kıyaslamak ha!” diye bağırdı Ewerbeck.

“Çok gürültü yapıyorsun doktor, otur kıçının üstüne,” diye gürledi bas sesiyle Ferdinand Wolff. “Friedrich gibi olmaya hevesleniyorsan git de kıskançlığını tedavi ettir.”

“Beni, komünist toplulukların yöneticisi olan beni, entrikacılıkla suçluyorlar! Maalesef, dünyada kutsal olan bir şey kalmamış artık,” diye zıpladı Ewerbeck; kısa kollarını yukarı kaldırarak, odada koşuşturuyordu.

“Yeter, biraz saçmaladık, ama artık tamam,” diye söze karıştı Dronke.

“Gnom haklı, şimdi gelin atışmayı bırakıp Paris’te olup bitenler hakkında konuşalım. Anlat, Stock.”

“Ne yani, ben daima kardeşliğe evet demişimdir,” dedi Ewerbeck sanki hiçbir şey olmamış gibi ve doktor koltuğuna oturdu. ‘Burada düşmana gerek yok, dostlar yeter,’ diyen şarkı doğru söylüyor,” diye ekledi ve titrek, yüksek tenor sesiyle şarkıyı söylemeye başladı.

‘Yeni Ren Gazetesi’nin muhabirleri o akşam Paris’in endişe verici durumunu uzun süre konuştular.

Bundan kısa bir süre sonra Stock, Lyon’a gitti. Lyon işçileri, Paris işçilerine göre çok daha iyi örgütlenmişlerdi. Çok sayıdaki yenilgiye rağmen devrimci birliklerinin dağılmasını önlemişlerdi. Bu birlikler, şehirdeki emekçi kitlesiyle yakın ilişkide bulunan beşerli, onarlı ve yüzerli gruplara bölünmüşlerdi. Tekstil başkentinin proleterleri devrimden sonra, yardımlaşma fonları ve kulüpler de oluşturmuşlardı. Stock, bir zamanlar, ilk mücadele tecrübesini Croix-Rousse kenar mahallesinde kurulan barikatlarında kazandığı kenti göreceği için çok sevinçliydi.

***

Cabien, Jeannette ile birlikte, Latin mahallesinin kötü yapılmış eğri sokaklarında uzun süre gezdikten sonra cesaretini toplayarak önerdi.

“Benimle evlen.”

Kız, dolgun alt dudağını ileriye doğru çıkarıp gülünç bir ifade takındı.

“Ama senin yaşlı bir annen ve baban var. Bana nasıl bakacaksın? Aptal olma. Biz yoksul insanlarız. Dünyaya yeni yoksullar getirmekte nasıl bir mutluluk olabilir ki?”

Jeannette on iki yaşından beri bir hizmetçi gibi çalışıyordu. Oldukça güzel, yaşama sevinciyle dolu ve mantıklıydı; erkeklerin kurlarından kaçınıyor ve yaşamı tüm yönleriyle tanımak istiyordu. Şubat Devrimi’nden kısa bir süre önce bir demir tüccarıyla neredeyse evlenmek üzereydi ama karar verememişti.

Tüccar, sadece ikiyüzlü bir cimri değil, aynı zamanda cumhuriyetin açıkça aleyhinde konuşan biriydi. Oysa Şubat günlerinden sonra Jeannette, ateşli bir cumhuriyetçi olmuştu. Baharda, Marseillaise’i söyleyerek omuz omuza yürüdükleri bir gösteri sırasında Cabien’le tanıştı. Her ikisinin en mutlu günleriydi bunlar.

Étienne, Jeannette’i karısı olmaya ikna etmek için durmadan konuşuyordu:

“Babam deri imalatında çalışıyor ve elleri oldukça sakatlanmış olmasına rağmen hâlâ çalışabiliyor. Annem ise –Étienne iç çekti– geçen hafta koleradan öldü.”

Jeannette şirinlikler yapmayı bıraktı. Yüzünde bu kez gerçek bir hüzün belirdi. “Zavallıcık. Ben de çok küçük yaşlarda öksüz kaldım ve insanın annesini yitirmesinin ne demek olduğunu biliyorum. Çok büyük bir acıdır. Eğer evli olsaydık onu herhalde sevecektim. İyi bir anne, göklerin bize verdiği gerçek bir hediyedir.”

“Benim annem öylesine çalışkan, öylesine iyiydi ki. Onun gibisini hiç görmedim. Bana ve babama çok güzel çorbalar pişirirdi. Çocuklarımıza mükemmel bir şekilde bakabilirdi.”

“Bak sen, işi nerelere götürdün. Belki de seninle evlenmek istemiyorum. Belki de başkasını seviyorum,” diye şaka yaptı Jeannette.

Ama Étienne, bu kızın artık karısı olacağından emindi. Onu bu kadar etkileyen kızın tombulluğunu hiç düşünmüyor, dış görünüşü eleştirmek ona ayıpmış gibi geliyordu. Jeannette’in kuş ötüşünü andıran zarif kahkahasını

her zaman dinlemek istiyor, ince ve şirin burnunun üzerindeki, onu çok etkileyen çilleri sürekli yanında görmeyi arzu ediyordu.

"Yüzüne sanki kara biber serpilmiş," diye düşünüyordu Étienne ve diğer kızların yüzüne acımayla bakıyordu. "Belki güzeller ama ciltleri renksiz, bir tek leke veya çil yok."

Jeannette, kendisinde kusur olarak gördüğü şeyleri bile Étienne'in sevdiğini fark ettiğinde ona sadece şefkatle değil, aynı zamanda minnetle baktı.

"Neden biz daha uzun bir süre genç ve güzel kalamıyoruz," diye düşünüyordu akıllı kız, "kırışıklar peydahlanıyor, güçsüz kalıyoruz. Bir sene için evlenmiyorum; ama Étienne gibi biri, beni çirkin ve yaşlı olduğumda da sevecektir."

"Aynı yük, iki kişi tarafından taşınırsa hafifler," diye ikna etmeye çalışıyordu Cabien.

"Biraz da sevinçlerden, mutluluktan bahsetsen. Oysa sen hep acılardan söz ediyorsun," diye bağırdı bir gün Jeannette.

"Sözümü bitirmeme izin vermedin ki, biz şimdi aşağı değil yukarı doğru yürüyeceğiz, daha iyi bir yaşam için ileri atılacağız."

"Tam da bundan korkuyorum ya, dul mu kalacağım ben? Şimdi böyleleri çok var. Tehlike çanı çaldığında sen de barikatlara koşacaksın."

"Aa, bu kadın işi değil, karışma, seni ilgilendirmez bu," diye somurttu genç çıkrıkçı.

"Ne demezsin! Sen neredeysen ben de oradayım Étienne," dedi Jeannette, sonra kendisi bile farkında olmadan, duygulu bir sesle eski Romalılar'ın kutsal evlilik formülünü söyledi:

"Ubi Tu Es, Gaius, İbi Ego, Gabia!"

Cabien birkaç gün sonra karısını eve, babasının yanına götürdü. Tüm komşular samimi, çalışkan ve neşeli olduğu için onu sevmişlerdi. Geneviéve'in ölümüyle öksüz kalan küçük Catherine ve genç Johann'ın eğitimi ile ilgilenmeyi öneren Jeannette; Johann'a Jean adını verdi.

“Üç kişinin sığdığı yere beş kişi de sığar,” dedi sert bir şekilde, kocasının bu konuda kararsız olduğunu anlayınca. “Eğer biz yardım etmezsek bu öksüzlere kim yardım eder? Bir şekilde geçinir gideriz. Belki de, yokluk dışında üzüleceğimiz başka bir şey yok.” Ve artık sinirlenerek ekledi:

“Étienne, ne diye somurtuyorsun? Bunlar senin arkadaşının çocukları. Son kuruşunu ve bir parça ekmeğini onlarla nasıl olur da paylaşmazsın?”

Cabien utandı ve çekinerek baktığı kızgın karısına sarıldı.

“Kendin bilirsin. Ama boşuna uğraşıyorsun. Henüz kendi çocuklarımız yok fakat etrafımız yabancılar tarafından sarılmış. Aslında reis sensin.”

Jean, yaşına göre çok fazla ciddi ve uzun boylu bir delikanlıydı. Onun on dört yaşında olduğuna kimse inanmıyordu. Demiryolları deposunda da büyüklerle çalışıyor, kazandıklarını kızkardeşinin masrafları için gururla veriyordu. İşçiler arasında ender görülecek bir biçimde okuma yazmayı çok seviyor, bütün boş zamanlarını ayırarak Almanca ve Fransızca kitaplar okuyordu. Yaşıtlarıyla arkadaşlık etmeyen Jean, geç saatte evine döndüğünde okumak için köşesine çekilmeyi tercih ediyordu. Ona bir anne gibi davranan Jeannette, Jean’ın arada bir okumayı kesip her hareketini nasıl izlediğini fark ediyordu. Jeannette bir anne gibi davranıyordu ona. Jeannette’in her şeyi, delikanlıda hayranlık uyandırıyordu. Onun kıvrak vücudunu, masum güzel yüzünü, hafifçe sarkık alt dudağını seyrediyor, çocuksu sesine ve ahenkli kahkahasına kulak veriyordu. Jeannette bazen, Jean’ın bakışını yakalıyor ve yapmacık bir kızgınlıkla söyleniyordu: “Ne diye öyle bakıyorsun! Bak sen, şu dikizciye! Bacaksız, ben senden neredeyse on yaş büyüğüm ve annen olacak yaştayım. Sen, benden korkmalı ve sözümü dinlemelisin.”

“Ne annesi?” diye yanıtlıyordu rahat ifadeyle Jean ve çekingen bir tavırla ekliyordu: “Anneler yaşlıdır oysa sen kitaplarda yazdıkları gibi, dünyanın en güzel kadınısın. Böyleleri sadece tiyatroda görülür.”

Cabien, coşkuyla söylenen bu masum sözleri işitiyordu sıklıkla. Memnundu ama çocuğun, kendisini kitaplardaki, gerçekle ilgisi olmayan kurmaca dünyaya fazla kaptırdığını düşünüyordu.

Cabien, Jeannette’i çok sevmesine ve evliliklerinin balaylarında onunla mümkün olduğunca çok birlikte olmak istemesine rağmen gittikçe daha az

eve gelebiliyordu. Yaşam, işçiler için çekilmez hale gelmişti.

Hükümet, Kurucu Meclis seçimlerinin öngününde orduyu yeniden Paris'e yerleştirdi. Blanqui'nin kulübünün, halka yönelik bu tehdidi protesto etmesi sonuçsuz kaldı. Büyük toprak sahipleri, soylular, gerici din adamları ve memurlar kendi adaylarının seçilebilmesi için seçmenlerin ezici çoğunluğunu oluşturan kara cahil köylü kitlesinden oy kazanabilmek amacıyla çılgınca mücadele ediyorlardı.

Cumhuriyetçilerin nasıl kan içtikleri hakkında ustaca düşünülmüş hikayeler uydurup yayıyorlar; "Komünizm baba" adındaki korkunç Parisli'nin maceralarını anlatan bir destan yazıyorlardı. Köylülerin politik bakımdan cehaletleri, monarşistlerin ve burjuvazinin karşıdevrimci ajitasyonuna başarı kazandırdı; Ulusal Kurucu Meclis seçimlerinde, demokratlar büyük bir yenilgiye uğratıldı.

Çoğunluğunu burjuva aydınları, memurlar, büyük toprak sahipleri, küçük ve büyük burjuvalar, din adamlarının oluşturduğu 818 temsilcinin sadece on sekizi işçi, altı tanesi zanaatkârdı.

Ulusal Kurucu Meclis'in gösterişli açılış töreninde ayağa kalkan temsilciler, "Yaşasın Cumhuriyet!" diye bağırdılar. Bu bağırışlar on yedi kez tekrarlandı. Daha sonra, temsilciler Şubat Devrimi sırasında proletarya tarafından kazanılan cumhuriyetin ilelebet yaşayacağını ilan etmek amacıyla Bourbon Sarayı'nın önündeki alana toplanan halkın karşısına çıktı. Ama tüm bunlar göstermelikti. Kurucu Meclis'in daha ilk günlerdeki icraatı, devrimci işçilerin tüm karamsar tahminlerini doğruladı.

Şubattan sonra işçilerin elde ettiği tüm kazanımların ortadan kaldırılmasını öngören plan, uygulanmaya başlanmıştı bile. Burjuva cumhuriyetçiler ve monarşistler, bu korkunç ve alçakça planı gerçekleştirmek amacıyla, lejitimist, Orléanscı veya Bonapartist ayrımı yapmaksızın tek cephede birleştiler.

İşsizlikten ve düşük ücretle çalışmaktan bitkin düşen Rouen'lı dokuma işçileri, kendi adaylarının onaylanmayarak en zengin fabrikatörlerin ve kan içicilerin Kurucu Meclis'e seçildiğini öğrenince kan beyinlerine sıçradı. Hükümeti, seçimlerde hile yapmakla suçlayarak Belediye Sarayı'nın önünde protesto gösterisi düzenlediler. Burjuva cumhuriyetçisi Savcı

Sénard, orduyu çağırarak silahsız işçilerin üzerine ateş emri verdi. Müthiş bir kıyım başladı. İşçiler kendilerini taşlarla savundu. İnsanlık dışı bir vahşet uygulayarak halkla kanlı bir hesaplaşmaya girdiler. Yaklaşık yüz işçi yaralandı ve katledildi. Bundan rahatsızlık duyan burjuvazi, isyancıları yargılayarak kırk sekiz işçi önderini ağır çalışma ve hapis cezasına çarptırdı.

Gericileri, Rouen'lı emekçiler için özellikle bir kıyım tezgahlamakla suçlayan Blanqui konuyla ilgili çarpıcı bir çağrı çıkarırken Louis Blanc ve Flocon'un Paris'teki gazetesi 'Reform', "Proletarya ve burjuvazi arasındaki kavga yine alevleniyor," diye yazdı.

Fransa'da gericiliğin yeni dönemi böyle başladı.

Ulusal Meclis, mayısın ilk günlerinde, meclis binasının duvarları arasında, halka açık bir şekilde toplu dilekçe okunmasını yasaklayan bir kararname çıkardı.

Dilekçeler ve şikayetler ancak bu amaç için belirlenmiş bürolar aracılığıyla yazılı olarak iletilebilecekti. Bazı devrimci kulüplerin, özgürlük için yiğitçe mücadele eden Polonya'ya derhal yardım edilmesi talebiyle Kurucu Meclis'e karşı gösteri düzenlemeyi planlamaları bu kararın alınmasına vesile olmuştu.

Avusturyalılar, eski Polonya kenti Krakov'da isyancı kahramanları ezmeye çalışıyordu. Poznan'da mücadele dinmiyor ve Prusya ordusu, gerici basını da kullanarak, özgürlüklerine tutkun cesur Polonyalılar'ın köylerini ve kentlerini talan ediyordu. Lamartine, Polonya'nın Fransız halkı için bir insan ırkının esaretini ve tiranlıktan öç alma isteğini temsil ettiğini söylemesine rağmen Fransa'nın ayaklanmacılara yardım etmemesi için elinden gelen her şeyi yapmaktaydı.

Galiçya ve Poznan'daki Ulusal Komite temsilcileri, Fransız halkını milli kurtuluş davalarına yardıma çağıran bir bildiri sunmuşlardı. Sizigmund Krasotzki, Poznan'daki Polonya Ulusal Komitesi temsilcilerinden birisiydi.

Parisli emekçilerin, mücadele eden Polonya halkını desteklemeye can atması nedeniyle Kurucu Meclis de, Polonya konusunu görüşmeyi kabul etmek zorunda kaldı.

Kurucu Meclis'in Polonya'dan yapılan çağrıyı görüştüğü gün, yakınlarda dağılan 'Kulüpler Kulübü'nün yerine kurulan Merkez Komitesi tarafından Meclis binası önünde bir gösteri düzenlendi. Göstericiler 15 Mayıs'ta Fransa'nın, Polonyalı isyancılara yardım etmesini talep ederek Bourbon Sarayı'na yürüdüler. Gösteri bir çığ gibi büyüyordu. İki arkadaş –Étienne Cabien ve Sigizmund Krasotzki– sabahın erken saatlerinde Bastille Meydanı'na gitmek üzere yola koyulmuşlardı. Meydana vardıklarında uçsuz bucaksız bir insan denizinin dalgalandığını gördüler. Sigizmund Krasotzki, getirdiği bayrağı göğe savurdu. Kanatları açık beyaz bir kartalın işlendiği böğürtlen rengi bayrağın üstünde iri harflerle "Yaşasın Özgür Polonya!" yazıyordu. Yanı sıra, birleşmiş Almanya'nın ve bağımsız İtalya'nın flamaları dalgalanıyordu. Çimen yeşili bir zemin üzerindeki İrlanda arpı da göze çarpıyordu.

Her birinin göğsünde rozet ve flamalar bulunan büyük insan kitlesi yeşil dallar, buketler ve kır çiçekleri sallıyordu. Öylesine muhteşem ve keyifli bir şölendi ki, insanlar sanki dans etmeye, hayattan ve doğadan zevk almaya hazırlanıyordu. Kahkahalar ve türküler; kardeşliğin, sevincin ve sonsuz güvenin senfonisi gibi yankılanıyordu. Parlak mayıs semasında bir bulutun çıkıp da töreni gölgeleyebileceğine dair hiçbir belirti yoktu.

"Yöneticilerimizi ziyarete gidiyoruz ve onların misafirperver davranmalarını bekliyoruz," diye şakalaşıyordu göstericiler.

"Onlar yönetici değil, bizim hizmetkarlarımız; kendileri öyle demiyorlar mıydı!"

"Yaşasın Cumhuriyetimiz!"

"Yaşasın Fransa'nın kızkardeşi Polonya!"

150 binden fazla insan, şimdi artık Ulusal Meclis'in bulunduğu Bourbon Sarayı'na doğru yavaş yavaş ilerliyordu. Fikirlerini hayata geçirmeye karar vermişlerdi. Çok sayıda demokrat ve sosyalist, devrimci bir iktidarın kurulacağını umut ediyor ve buna hazırlanıyorlardı. Planları şöyleydi: Halkın kurtuluşu için dokuz kişiden oluşan bir komitenin kurulması, valiler hariç bütün memurların saf dışı bırakılması, beşi işçi olmak üzere yedi üyeden oluşan şehir komitelerini görevlendirerek faaliyete geçmelerinin sağlanması, işçilerden oluşan savunma birliklerinin kurulması, Ulusal

Muhafızlar’ın dağıtılması, mensuplarının silah ve üniformalarına el konarak zorunlu ikamete mecbur edilmesi, sermaye sahiplerinin gelirlerinin dörtte birini ya da üçte birini alma esasına dayalı artan oranlı vergi sisteminin getirilmesi; bu vergiyi ödemeyi reddedenlerin taşınmaz mallarının, toplumsal mülkiyet olarak ilan edilmesi, üç haftalık bir süre zarfında, emeğin koşullarının işçi sınıfının lehine kanunlarla düzenlenmesi...

Sadece bir ay önce, Belediye Sarayı’nda uğradıkları ihaneti hatırlayan tecrübeli politikacı Auguste Blanqui’nin, kendi kulübünün üyelerini aceleci davranmaktan alıkoymaya yönelik çabaları boşunaydı.

Blanqui şöyle diyordu:

“Kendimize hakim olalım. Gericileri mindere çağıracağımız an, zaferi kazanmanın zamanı henüz gelmedi. Emekçilerin gücünü boşuna harcamamak gerekiyor. Şu anda düşmanlarımız bizden güçlü. Sadece beş altı hafta sabredeceğiz arkadaşlar. Rüzgâr, yönünü değiştirecek ve bizden yana esecek.” Étienne Cabien ve bazı işçiler Blanqui’den yanaydı. Ama 15 Mayıs’ta devrim girdabı herkesi sürükledi, halkı hiçbir şey durduramıyordu. Blanqui de hareketin başına geçti. Daima kararsız ve amaçları belirgin olmayan Barbés bile, kendi kulübünün üyeleri ile birlikte sokağa dökülmüştü.

Kalabalığın uğultusu, derin bir hayal kırıklığının, isyanın ve devrim için duyulan endişenin yankısıydı. Göstericiler ‘Aziz Magdalena’ kilisesinin önüne geldiğinde durdular. Burası hemen bir miting alanına dönüştü. Konuşmacılar, avlunun sivri parmaklıklarına tutunarak konuşma yapmak üzere duvarların taş çıkıntılarına tırmandılar. Öfkeli yumruklarını yakınlardaki Bourbon Sarayı’na doğru sallıyorlardı. Dinleyicilerin yüzleri asılmış, havada isyan çığlıkları duyulmaya başlamıştı. İnsan denizi dalgalandı, fırtına koptu kopacaktı sanki.

Paris’te çeşitli kulüplere üye olan konuşmacılar hükümete olan kızgınlıklarını dile getiriyorlardı. O hükümet ki, sömürücü despotizmi yıkmak isteyen Polonya’ya yardım etmiyordu. Bazıları, Avusturya’ya karşı mücadele eden İtalya’yı örnek gösterirken bazıları da halkın umutlarını boşa çıkaran Ulusal Meclis’in dağıtılmasını istiyordu.

Sözü Sigizmund Krasotzki aldı. Heyecandan biraz kekeliyordu.

“Yurdum Polonya henüz yaşarken, henüz özgür iken, Avrupa kültürünün feneriydi. Kan içiciler sanmasın ki, onu öldürmeyi başardılar; ölmedi o, sadece uyuyor.”

“Yaşasın özgür Polonya!” diye karşılık veriyordu göstericiler, “Konuş Polonyalı, anlat!”

Ve Krasotzki, hakimiyetini gittikçe artırarak sürdürüyordu:

“Biz Polonya’nın evlatları, yurdumuza duyduğumuz aşkın gücünü ve Polonya davasına olan bağlılığımızı bütün yüreğimiz ve içtenliğimizle kanıtladık.

Ben bu konuda Polonya yurttaşı olmayanları, samimi olmadıklarını öne sürerek kırmak istemiyorum. Bütün sorun, Polonya’nın bağımsızlığını en kısa bir sürede geri almak için uygulanacak yöntemlerin ne olduğu sorunudur.

Fransa çok güçlü; Ulusal Muhafızlar ve sürekli ordu olmak üzere yarım milyon askere sahip. İstediği zaman –çarların ve kralların son çare olarak gördükleri savaşa başvurmaya gerek duymadan– diğer devletlere kendi görüşlerini ve fikirlerini dikte edebilir. Fransa, Polonya’nın özgürlüğüne kavuşması için yardım etmeli! Bekliyoruz ve umut ediyoruz.”

Ve sözleri, yanıt olarak yine “Yaşasın özgür Polonya!” haykırışlarıyla karşılandı.

Birden,’Aziz Magdalena’ kilisesinin taş basamaklarında Blanqui göründü. Her zaman olduğu gibi sevinç ve hayranlıkla karşılandı.

“Halk,” diye başladı, keskin, güçlü sesiyle; zayıf, sinirli elini ileri doğru uzatarak. Heyecanlı kalabalık sustu. İnsanlar, hakkında destanlar yazılan, doğaüstü bir güce sahip bu devrim kahramanının bir tek sözünü bile kaçırmamak ve onu daha iyi görmek için itişip kakışmaya başlamıştı.

“Ben eğer şunu söylersem, herkesin isteğini dile getirmiş olacağım: Fransız halkı, Ulusal Meclis’in, Polonya’nın 1792’deki durumuna, özgürlüğüne kavuşuncaya kadar silahlarımızı elimizden bırakmayacağımıza dair derhal yemin etmesini istiyor.

Biz, aşağılanan ve hakarete uğrayan Fransızlar, hükümetin, taşrada işlediği günahların hesabını vermesini istiyoruz. Hepiniz biliyorsunuz ki, kısa bir süre önce Rouen'da, halkın masum kızları ve oğullarının kanı döküldü. Bu bir rezalettir! Fransız Cumhuriyeti'nde, devrim döneminde korkunç katliamlar, haksızlıklar yapılmakta. Suçlular bunun hesabını vermelidir!"

Daha sonra, Blanqui, Ulusal Meclis'in, emeğin güvence altına alınmasıyla ilgili kanunu ele almasını isteyerek, yoksulluğu ve eşitsizliği yaratan burjuvaziye veryansın etti.

"İleri! Yaşasın Cumhuriyet!" haykırışları duyuldu, fırtınada duyulan deniz dalgalarının gümbürtüsü gibi. Bu cılız ve solgun halk hatibini, kürsüden onlarca el büyük bir özenle indirdi.

Blanqui saraya yürüyen göstericilerin başına geçti.

"İleri!"

Göstericiler, Concorde Meydanı'nı geçtikten sonra Bourbon Sarayı'na yaklaştılar. Tüm girişleri tuttular. Karşılarına ilk çıkan Lamartine oldu. Ama melodik sesinin ve çarpıcı cümlelerinin etkisine hâlâ güvenen şairi bu kez hiç kimse dinlemek istemiyordu.

"Defol!" sesleri duyuldu kalabalıktan. "Senin eski teranelerinden bıktık. Laf kalabalığına karnımız tok!.."

Lamartine hızla uzaklaştı. Halk, Ulusal Meclis'in büyük toplantı salonuna daldı. Bu mavi gömlekli, kızıl atkılar takmış, tozlu ve terli insanlar, localarda ve galerilerde sıkça rastlanan, toplantıya veya tiyatroya gider gibi giyinmiş sosyete bayanlarında dehşet ve korku uyandırdı. Şallarını, yelpazelerini ve dürbünlerini düşürerek, uzun galerilerde koşuşturmaya başladılar. Öyle ki, bu süslü, şatafatlı binaya ancak bir vahşi hayvan sürüsü dalmış olsaydı, bu kadar paniğe sebep olabilirdi.

Kırılan koltuklar ve banklar gürültüyle yerlere düştü. Gülünç olan hiçbir şeyi kaçırmayan kenar mahalleliler neşeyle kıkırdıyorlardı.

"Koşun, koşun gidin de yırtılan çoraplarınızı, şeritlerinizi dikin!" diye bağırdılar kaçanların ardından.

Salonun en güzel kesimine yerleşen diplomatların ve karılarının duyduğu dehşet de daha az değildi. Hıncahınç dolu binadan sıvışmanın zor olduğunu anlayınca kendilerini kaybeden redingotlu ve ceketli baylar galerilerin parmaklıklarından atlıyor veya sütunların üzerinden kayıyorlardı. Büyük bir kargaşa vardı. Fransız parlamentosunun kürsüsü, kıran kırana bir çatışmanın arenasına dönüşmüştü.

Zaferin kesin olduğuna ve yeni hükümetin başına kendisinin geçeceğine inanan Barbés, Ulusal Meclis'in büyük burjuva temsilcilerini, kendi yandaşlarını harekete geçirerek püskürtmeye çalıştı. Tamamen şaşıran Louis Blanc, son eforunu harcayarak halktan sakin olmasını rica etti. Çünkü kürsünün önünde kavga başlamış, düşman taraflar birbirine girmişti. Arkadakiler öndekileri itiyor, herkes birbirine küfrediyor, bağırıyordu.

Temsilci Raspail, toplu dilekçeyi okumak amacıyla harcadığı kürsüye çıkma çabasından sonuç alamadı. Birileri aniden bağırmıştı:

"Blanqui, Blanqui konuşsun! Blanqui'yi dinlemek istiyoruz!"

İşçiler, Blanqui'yi omuzlarına kaldırdı, o da halkın iradesi doğrultusunda muhteşem ve ateşli bir konuşma daha yaptı. Sözünü henüz bitirmişti ki, kürsüye doğru bir süngü uzatıldı; ucunda bir kağıt vardı ve üzerinde şu sözler yazılıydı: "Halk adına: Ulusal Meclis dağıtılmış sayılır!"

Aynı anda, Meclis Başkanı, koltuğundan hemen apar topar indirildi.

Haykırışlar yükseldi: "Silahlara sarılın, kardeşler! Belediye Sarayı'na yürüyelim!" Sessiz olunmasını rica eden Cabien, yeni hükümetin adaylarının listesini okudu. Blanqui, Cabet ve Barbés listenin başında yer almışlardı.

Bu arada salondaki hava tehlikeli boyutta boğucu olmuştu. Nefes nefese kalan yorgun göstericiler, kesin bir zafer elde ettiklerini düşünerek sarayın çıkışına yöneldiler. Bazıları Belediye Sarayı'na gitmeyi düşünüyordu. Kendisini de oraya götürmek için Ledru Rollin'i arıyorlardı. Ama o, daima güçlülerin yanında yer alan kurnaz bakan, şu anki galiplerin kısa bir süre sonra yenilgiye uğrayacağını hesaplayarak sarayın çalışma odalarının birinde masanın altına gizlendi.

Başlangıçta darbenin başarısına pek inanmayan Barbés ise Ledru Rollin'in tam tersine, hükümette istediği koltuğa nihayet ulaşacağına kanaat getirerek fırsatı kaçırmamak için Belediye Sarayı'na gitti. Ancak o kaybetti, alçak Ledru Rollin kazandı.

Ulusal Muhafızlar Bourbon Sarayı'nı bastı ve göstericiler de geri çekilmek zorunda kaldı. Ulusal Meclis'in toplantısı yenilendi. Masanın altından çıkan Ledru Rollin ve bir yerlerden yetişen Lamartine, süvarilerin koruması altında Belediye Sarayı'na yürüdü.

Barbés orada Ulusal Meclis'in dağıtılması ile ilgili kanun hükmündeki kararnameyi imzalıyordu. Başlarında Lamartine ve Ledru Rollin'in bulunduğu Ulusal Muhafızlar Barbés'i tutuklayarak Vincénnes kalesine gönderdiler. 'Cumhuriyete karşı girişilen ayaklanma'nın sonu böyle oldu. Ve yine, tıpkı 'Mevsimler Birliği' ayaklanmasının bastırıldığı günlerde olduğu gibi gericiler, "Kahrolsun Blanqui! Kahrolsun Barbés!" solganını attı. Barbés eski yoldaşından uzaklaşmış olmasına karşın, devrim düşmanları onun adını Blanqui'nin adıyla bir daha yan yana anıyordu.

Başarısız darbe denemesi gericiliğin vahşi terörünün başlaması için ışık yaktı. Şaraptan ve denetimsizlikten sarhoş gezgin muhafızlar, arama bahanesiyle demokratların ve sosyalistlerin evlerini basmaya başladı. Gazete bürolarını talan ediyor, halk kulüplerini kapatıyorlardı.

'Merkez Cumhuriyet Birliği' ile de hesaplaştılar. Birliğin başkanı Blanqui bundan böyle Paris'te, tehlikeli maceralarla dolu bir yaşam sürdürmek zorundaydı.

Blanqui, bir süredir Mountolone sokağında, güvenilir dostlarının yanında saklanıyordu. Ulusal Muhafız subayı üniforması giyiyor ve sahte belgeler kullanıyordu; her zamanki gibi coşkulu ve faaldi, yeni bir devrimci örgütlenmenin oluşturulması için soğukkanlılığını kaybetmeden çalışıyordu. Cabien, onun olağanüstü direncine ve ruhsal sağlamlığına hayran kalmıştı. Cabien sürekli polis takibi altındaydı, ama yine de bir yolunu bulup Auguste Blanqui'yi gizlice ziyaret etti.

"Sevgili Blanqui, sadece Paris'tekiler değil aynı zamanda bütün Fransa'daki arkadaşlarımız adına, buradan gitmeni rica etmek için geldim," dedi Cabien, kararlı bir tavırla. "Derhal İngiltere'ye veya Amerika'ya kaç.

Gereken her şey hazır. Güvenilir insanlar seni bekliyor. Burada peşinde hayvan sürüsü gibi polis var. Başın belada. Senin işini bitirecekler. Oysa özgürlüğün ve bütün gerçek cumhuriyetçilerin sana ihtiyacı var. Kendini koru, devrim için, bizim için, işçiler için.”

“Ben asla savaş meydanından kaçmadım,” diye yanıtladı Blanqui. “Benim yerim Fransa ve özellikle Paris. Gerçek arena burada. Étienne, seni kim kandırdı ki, çatışmada ya da zindanda ölmektense döşekte ölmenin daha onurlu ve zevkli olduğuna inanmışsın. Nerede olursam olayım, ben daima devrimin askeri olarak kalacağım. Dolayısıyla, alnıma ya da sırtıma gelecek kurşunlara hazırım. Gerçekten de, bana göre en iyi ölüm, barikatlarda düşmanın elinden olanıdır. Çünkü bu, mücadele ederken ölmek anlamına gelir.”

“Blanqui, dün ortak dostumuz cesur Marche’ın yakalanarak Vincénnes şatosuna sürüldüğünü biliyor musun? Onun 25 Şubat’ta söylediği sözleri asla unutmayacağım: ‘İşçiler, üç ay yoksulca yaşayarak cumhuriyet için özveride bulunmaya hazır.’ Ve sonuçta ne oldu, biz üç ay boyunca ihanete uğradık. Marche gibi yiğit ve zeki bir adamın, bitleri beslemek için bağlanıp zindana atıldığını düşünmek beni kahrediyor.”

Cabien, duyduğu acıyı gizleyemiyordu. Blanqui somurttu. Kuru, gri gözkapakları, sinirli bir şekilde titreşti.

“Marche, zekâsını zindan taşları üzerinde bileyecektir. Bu çocuk gerçek bir savaşçı. İşçiler ise, üç aydır açlık çekiyor ve öyle görünüyor ki, bu durum aynı şekilde devam edecek. Kuru ekmeklerinin üzerine tuz ekilmemesi yetmedi, kan da damladı –Blanqui, başını salladı–. Faaliyete geçmek üzere hazırlanmalıyız Cabien, şehirde başka neler oluyor?”

“Gericiler adeta kudurdu. ‘Kahrolsun Cumhuriyet!’ diye bağırıyorlar.”

“Her şey çok açık! Sağcılar ve kendilerine merkezciler diyenler, monarşiye duydukları sempatiyi açıkça ifade ediyorlar. Onların hırslarını dizginleyen utanç ve korku, artık bütünüyle yok oldu. Burjuvazi ve zengin köylüler kraliyet istiyor.”

“Ledru Rollin,” dedi Cabien, “burjuvazinin karşısında diz çöküp yalvarmasına karşın, herkesle uzlaşan Louis Blanc gibi, yakında iktidardan rezil bir şekilde kapı dışarı edilecek. Bay gericilere göre, Lamartine de

şüpheli görünüyor. Başlangıçta, halka aşk şarkıları söylediğini ona mutlaka hatırlatacaklardır.”

“Hiç kuşkusuz, kariyerist olmalarına karşın ikisi de politik bir cesettir. Hayatta olan herkes yaşıyor anlamına gelmez,” dedi Blanqui ve delici bir bakışla Cabien’e sordu: “Ya sen, dostum, mücadeleye hazır mısın?”

“Ben işçiyim. Daima işçi önlüğü giyen benim gibi insanlarla birlikte oldum ve hayatımın sonuna kadar da olacağım,” dedi kararlı bir ifadeyle çıkrıkçı.

“Sağol kardeşim. Cesaretini yitirme. Gelecek, emekçilerin olacaktır. Ve eğer ölmemiz gerekirse, ‘zafer bizimdir’ inancı tesellimiz olacak. Johann Stock nerede?”

“Lyon’da. Orada çok işimiz var.”

“Evet, emekçilerin kenti Lyon’a boyun eğdirtmek hiç de kolay değil. Ulusal Muhafızlar bu kentte, isimlerini tam anlamıyla, onurla taşıyorlar. Lyon’da Ulusal Muhafız ordusu neredeyse tümüyle işçilerden oluşuyor ve gericiliği desteklemiyor.”

İki yoldaş daha uzun süre konuştu. Sohbetin sonunda Blanqui şöyle dedi:

“Unutma Étienne, gelecekte acımasız çatışmalar, ölümcül savaşlar bizi bekliyor. Cesur ol. Ölüm korkusunu aşmak, hayvanlıktan çıkıp insan olmak anlamına gelir. Korkuyu yenmek, delinmez bir zırha sahip olmakla eşdeğerdir. Gericiler, Fransa’yı uçuruma sürüklüyor. Halk onların iğrenç komplolarını etkisizleştiremezse yurdumuzun üstüne yıllarca sürecek bir karanlık çökecek.”

Blanqui düşündü. Gri yüzü, sanki granittendi ve gözleri, iki meşale gibi yanıyordu.

“Despotizm konusunda, aşağılık yaratık Louis-Philippe’i bile geçebilecek bir diktatör bulunabilir. Zenginler, bizimle hesaplaşmak umuduyla, her celladı kendi yöneticileri olarak seçebilirler. Ama biz hiçbir şekilde bunlara papuç bırakmayacağız ve inanıyorum ki yeneceğiz. Hakları için mücadele eden halkın gücü tükenmez. Aklıma gelmişken, Blanqui’yi darağacında görmeyi hayal edenlere benim mektubum işte bu: ‘Sabredin baylar, sizin

Ulusal Muhafız ordunuz, beni henüz süngülerinin ucuna takamadı, ben özgürüm ve yakında yine halka hitap edeceğim.'"

"Sana bir şey sormak istiyordum," dedi gitmeye hazırlanan Cabien. "Eğer hükümet, atölyeleri kapatırsa, işçi ve zanaatkârların durumu ne olacak? Böyle bir durumda onları açlık bekliyor. Biz ve ailelerimiz, yoksulluktan zaten bitkin düştük. O zaman işsizlere ne söyleyebilirim?"

Blanqui'nin canı sıkılarak somurttu.

"Gerçekten de en önemli olan bu değil. Her şeyden önce yenmek zorundayız. İhtiyacı olanlara nasıl yardım edeceğimizi daha sonra düşünürüz."

"Sözcüklerle, en güzelleri ile bile, çocukları doyurup giydirmek olanaksız. Söyle Blanqui, ne yapacağız?"

"Faaliyet yürütmek için, en deneyimli ve cesur olanları seçip gizli birlikler oluşturmak gerekir. O zaman biz kazanacağız ve isteklerimiz gerçekleşecek," dedi ısrarla Blanqui. Açlık çekenlere nasıl yardım edileceği ve işsizliğin nasıl engelleneceği hakkındaki sorusuna yanıt alabilmek için Cabien'in gösterdiği çaba sonuçsuz kaldı.

Blanqui, Étienne ile vedalaşırken, birkaç hafta sonrası için bir görüşme saptadı. Ona göre, birkaç hafta sonra açık bir mücadele başlatılabilirdi.

Tek başına kaldığında Cabien huzursuzluk hissetti.

"Blanqui, bana cevap veremiyor. Ya ben, ne diyeceğim emekçilere? Ne yapacağız, nasıl yaşayacağız?"

Cabien, Stock'un Marx hakkında anlattıklarını anımsadı. Yoksa bu Alman bilimadamı onun sorusunu cevaplayabilir, öğütleriyle yardımcı olabilir miydi? "Ama bütün dünyaya devrimci mücadeleyi öğreten Fransızlar değil mi? O zaman bu, Almanlar'ın işi değil." diye karar verdi hemen.

Mayısın son günlerinde, Auguste Blanqui, iz süren polisler tarafından yakalandı. Sonsuz acılar ve zindan işkenceleri başlamış; sürgünde geçirdiği on yedi kayıp yıla, canlı canlı gömülmek anlamına gelen yirmi yıl daha eklenmişti.

***

Toplantılarını Lüksemburg Sarayı'nda yapan hükümetin yürütme kurulu, rüzgârlı, tozlu ama yakıcı haziran ayının yirmi beşine doğru ulusal atölyelerde çalışan 18-25 yaşları arasındaki işçileri bir seçim yapmaya zorladı. İşçiler, ya hemen, orduda hizmete alınacaklardı ya da kendilerine gösterilen eyaletlere gidip orada sözleşmeli olarak tarım işleri ile ilgileneceklerdi.

Proleterlerin sabrı taştı.

"Gitmeyeceğiz! Sağlıksız koşullarda yaşamaya zorlayarak bizi sıtmadan öldürmek istiyorlar. Günlüğümüz on beş su olacak. Ailelerimiz ne olacak? Bizi sürgüne gönderiyorlar, ölüme mahkûm ediyorlar. Çocuklarımız, karılarımız ve ihtiyarlarımız ölüme mahkûm ediliyor. Gitmeyeceğiz!"

Başkentin bütün sokak ve kavşaklarında kendi aralarında tartışan kalabalıklar toplanıyordu. Etrafta kol gezen çaresizlik, bir ayaklanmanın başlayacağına işaretti.

"Gitmeyeceğiz!" sözleri duyuluyordu her yandan.

Yüz binden fazla işçi, bir meydanda toplanarak Lüksemburg Sarayı'ndaki yürütme komisyonuna gönderilecek temsilcilerini seçti. Temsilci olarak seçilen Cabien bir konuşma yaptı.

"Biz, Fransa yöneticilerine ilan ediyoruz: Yeryüzünde bizi çalışma hakkından yoksun bırakabilecek hiçbir güç yoktur." Cabien sinirden titriyordu. "Biz cumhuriyeti kanımızı dökerek kazandık ve bizi tekrar köle yapmalarına izin vermeyeceğiz. Adalet istiyoruz, karşılığında bize süngülerini gösteriyorlar! İş istiyoruz ama karşılığında kurşun veriyorlar. Birleşelim ve emekçi haklarına tecavüz edenleri, bütün kan içicileri, sömürücüleri güçlü bir darbeyle ezelim."

Lüksemburg Sarayı'nda, yürütme kurulu, başlarında Cabien ve Pujols'un bulunduğu işçi temsilcilerine kısa bir yanıt verdi:

"Eğer işçiler, taşraya gönüllü olarak gitmezlerse biz zorla götüreceğiz."

Cabien ve Pujols, karanlık St. Sulpice meydanına döndüler.

“Yurttaşlar,” diye başladı Pujols. “Cumhuriyetin bayrağına sadık mısınız?”

Binlerce ses cevap verdi:

“Evet!”

“Bravo size, Paris’in oğulları! Siz, bütün Fransa’nın yiğitlik ve yurtseverlik örneğisiniz. Halkın sesine kulak tıkayanın haline acırım. Hepimiz birleşelim, ‘iş ve ekmek’ haykırışımız, yurdumuzun her köşesinde yankılansın. Cumhuriyetten hakkımız olanı almak için gidip yine çarpışalım! İleri!”

“Vaatlere inandık ama bizi kandırdılar, alçakça ihanet ettiler. Bu ihanetin intikamını alacağımıza yemin ediyoruz!” diye bağırdı Cabien.

“Yemin ediyoruz!” diye cevap verdi bir nefeste onbinlerce kişi. “Yemin ediyoruz!”

Gece çöktü. Kızıl meşaleler titreşti.

Ayaklanma başladı.

Du Temple, La Villette ve St. Antoine varoşlarında barikatlar yıldırım hızıyla kuruldu.

Dev Paris inledi.

Silahlara! Barikatlara!

Dehşete kapılan burjuvazinin temsilcileri, kurtuluş yolu aramak için orduyu yöneten General Cavaignac’a koştu.

General Cavaignac, sabırsızlıkla, devrimci işçilerle hesaplaşma saatini ve fiilen diktatör olacağı anı bekliyordu. Çaresiz halk sokağa çıkıp daha fazla sayıda barikat kursun diye, kasıtlı olarak oyalanıyor ve bekliyordu. Sürekli bir tehdit olarak gördüğü Paris proleterlerinin işini kanlı bir hesaplaşmayla tamamen bitirmek istiyordu. Cezayir generali, böylesine eşitsiz bir mücadelede kazanacağı zaferden duyduğu sevinci gizlemiyordu. Bürosunda geziniyor, ancak bir celladın duyabileceği o sarhoş edici zevki iliklerine kadar hissediyordu. Harekete geçme zamanı yaklaşmıştı.

Bir astına, büyük bulvarlardan tugayı ile geçip, barut ve kurşunu esirgemeden, St. Denis karakolu bölgesindeki ayaklanmacıları yok etmesini, bir başka astına da Belediye Sarayı bölgesinde güçlerini mevzilendirmesini emretti. Üçüncü bir askeri kol Lüksemburg Sarayı'ndan Panthéon'a hareket etmekle yükümlüydü. Emekçi halktan; ne ihtiyarlara, ne çocuklara, ne de kadınlara acınmalıydı. Ortaya çıktıkları her yerde; evlerinin pencerelerinde, kapıların önünde, sokaklarda öldürülmelerine izin verilmişti.

Cabien, barikatın arkasından baktığında, bulvardaki güneş saatinin 13:00'ü gösterdiğini fark etti. Bu arada Cavaignac'ın muhafızları ve askerleri, işçilerin gizlendikleri yerlere kurşun yağdırdılar. Barikatın en üstüne yerleştirilen devrilmiş bir arabayı siper alan Cabien, kendi koluna beklemesini emretti. Sokaklarda, trampetlerin ritmik vuruşları eşliğinde Ulusal Muhafızlar yürüyordu. Yaklaştıklarında, barikattakilerin komutanlığını yapan Cabien bağırdı:

"Ateş!"

İki katlı ev yüksekliğindeki barikattan hemen bir kurşun yağmuru başladı. Kaldırım, ölü ve yaralı muhafızlarla döşendi. Aniden saldırıya uğrayan askerlerin yardımına yeni bir tabur yetişti. Etraftaki evlerin çatılarından, pencerelerinden ve yakındaki kafenin terasından muhafızlar yine kurşun yağmuruna tutuldu.

Cabien, en yakın barikata, düşmana arkadan saldırma olanağının olduğunu bildirerek, birkaç isyancıyla silah gönderdi. Cabien'in barikatı, diğer iki barikatla haberleşmek üzere evlerin duvarlarına açılan delikler vasıtasıyla geçişler oluşturularak ustaca kurulmuştu.

Kendilerini birdenbire çapraz ateş altında bulan Cavaignac'ın askerleri geri çekilince işçiler sokakta göğüs göğüse bir muharebe başlattılar. Elinde bir kızıl bayrakla, barikatın üzerinde Cabien göründü.

"Yaşasın toplumsal cumhuriyet!" diye bağırdı berrak ve güçlü bir sesle.

"Ya iş, ya kurşun!" diye bağırdı bir kadın.

Cabien, tehlikeden uzak kalması için evde bıraktığı Jeannette'i gördü. Bu kanlı günde yüzünde ilk kez bir dehşet ifadesi belirmişti.

“Neden buradasın? Hemen koş, eve git.”

“Sen nerede olursan Étienne, ben de orada olacağım.”

Aynı anda Cabien, Gezgin Muhafız Ordusu’ndan yeni bir takviyenin geldiğini fark etti. Kendi birliğini uyarmak için aşağıya atladı. Ayaklanmacılar ise ateş ederek barikata çekiliyorlardı. Tam bu anda muhafızlar yeniden saldırdı ve çatışma yeniden başladı.

“Bir adım bile geri çekilmeyeceğiz, zafer bizim olmalı,” diye bağırıyordu Cabien, barikatın tepesinden. İşçilerin duraksadığını fark edince bayrağı yine yükseltti.

Tam o anda bir düşman kurşunu onu yere serdi. Ayağı takıldı ve bayrağa hakimiyetini yitirerek vahşi bir hayvana dönen muhafızların süngüleri üstüne düştü.

Bayrağı Jeannette kaptı. Açık renk saçları rüzgârda dalgalanan, ufak tefek genç kadın, askerleri durdurdu. Bir asker el kol işaretleri yaparak Jeannette’e saklanması gerektiğini söylemeye çalışıyordu ama ona nişan alan bir subayın açtığı ateşle, sessizce, genç Jean Stock’un kollarına yığıldı. Barikatın ardından fırlayan bir başka kadın, Jeannette’in kanıyla ıslanan bayrağı kaldırdı. Ancak bir süre sonra üzerine yağan kurşunlardan o da ölümcül yaralar alarak düştü.

Ama barikatın savunucuları, öç alma isteğinin verdiği güçle daha uzun süre çatıştılar. Cabien’in barikatı iki gün dayandı ve sonra düştü. Hiç kimse sağ kurtulamadı. Muhafızlar, barikatı ancak top gülleleriyle yerle bir ettikten sonra yaklaşabildiler.

Ayaklanma bütün şehre yayılmıştı. Dört yüzden fazla işçi tabyası, çok sayıda bulvarla kenar mahalle girişlerini tutmuşlardı. Paris’te sıkıyönetim ilan edilmiş, Ulusal Meclis’in aldığı bir kararla tüm yürütme yetkisi Cavaignac’ın ellerine teslim edilmişti.

Cavaignac, nihayet muradına ermiş ve diktatör olmuştu. Bunu ne çok arzulamış ve ne çok hırs göstermişti! Paris, sürekli top atışları altında sarsılıyordu. Teslim olmaktansa taş ve çakıl yığınlarının arkasında ölmeyi tercih eden, kuşatılmış isyancılar son nefeslerine dek savaşıyordu. Ölenlerin

yerini hemen yenileri alıyordu. Ayaklanmanın bu son günlerinde isyancıların karıları ve çocukları da barikatlara geldi.

“Onlara bakamıyoruz, öyleyse, varsın bizimle birlikte ölsünler.”

Kadınlar süngülerin üzerine atılıyordu.

“Siz, kocalarımızı, oğullarımızı ve kardeşlerimizi öldürdünüz; bizi de öldürün!”

En uzun süre St. Antoine kenar mahallesi direndi.

İşçiler, barikata pankartlarını asmışlardı:

“Yurttaşlar!

Silahlara sarılın! Biz toplumsal ve demokratik bir Cumhuriyet istiyoruz. Halk yönetimi istiyoruz. Cumhuriyetin yurttaşlarının bundan başka bir isteği yoktur ve olamaz. Ama cumhuriyeti savunmak için herkesin desteğine ihtiyacımız var...

Bu kutsal savunma davası uğruna çok kurban verdik; hepimiz bir insan gibi, ölenlerin intikamını almaya ya da ölmeye kararlıyız. İleri, mücadeleye! Yurttaşlar, bu çağrıya hiçbirimiz duyarsız kalmayalım. Eğer siz, kör bir cehaletle, bu kan denizine umursamaz kalırsanız, biz, kemiklerimizi St. Antoine kenar mahallesinin yıkıntılarının altında bırakacağız. Karılarınızı, çocuklarınızı düşünün ve saflarımıza katılın!”

Cavaignac, St. Antoine direnişçilerine seslenerek teslim olmalarını, aksi takdirde şiddetle cezalandırılacaklarını söyledi. Savaşçılar ancak şartları kabul edilirse direnişten vazgeçeceklerini bildirdiler.

Şartlar şunlardı:

1- Ulusal Meclis dağıtılacak, 2- Ordu, Paris’ten en az 40 mil uzaklaştırılacak, 3-Vincénnes Hapishanesi’ne atılan tüm ‘esirler’ derhal serbest bırakılacak, 4- Gerçek bir anayasa için güvence, 5-Ulusal atölyelerin kapatılması ile ilgili karar kaldırılacak, 6- Ulusal Meclis, emeğin hakları ile ilgili kanun çıkarma yükümlülüğü üstlenecek.

Bir süre sonra İşçilerle Cavaignac’ın temsilcileri arasında görüşmeler başladı.

“Biz asi değiliz, ilkelerimiz için mücadele ediyoruz, cumhuriyeti savunuyoruz,” diyordu işçiler, hükümet temsilcisi üç generale.

Cavaignac, temsilcileri aracılığıyla, eğer barikatlar kaldırılmaz ve isyancılar koşulsuz teslim olmazsa bütün kenar mahallelerde taş üstünde taş bırakmayacağını ileterek tehdit savuruyordu.

O zaman işçiler de uzlaşmaları karşılığında ek güvenceler istediler: Esir alınan devrimciler derhal serbest bırakılsın, silahlarına el konulmasın ve Temmuz Ayaklanması’ndan ötürü hiç kimse hakkında kovuşturma açılmasın.

Cavaignac, işçilerin tüm isteklerini reddetti ve kahraman barikatçılara yeni bir saldırı düzenlemeden önce zaman kazanmak amacıyla işçilere, düşünmeleri için birkaç saat süre verdi.

Halkın temsilcileri, görüşmelerden son derece üzgün olarak isyancıların yanına döndüler. Artık hiçbir umut kalmamıştı. Mahalle girişini tutan barikatın üstünden emekçi halkın kararlı savunucularına bilgi verdiler: Ya koşulsuz teslim olacaklardı ya da sonuna dek savaşacaklardı; başka çıkış yolu yoktu. İşçiler ikincisini seçti; Cavaignac’ın askerleri vahşice saldırıyordu. Mermiler her yana saçılıyor; barikatları, kopkoyu bir barut dumanı sarıyordu. Toz ve duman bulutu, çatıların üzerine yükseldi, güneş görünmez oldu. Yıkılan duvarların taşları yuvarlanıyor, evler yanıyordu. Her yandan insan çığlıkları ve seri top atışlarının gümbürtüsü duyuluyordu.

Askerler, St. Antoine mahallesini kuşatarak işçileri arkadan vurdu. Yiğit işçilerle son hesaplaşma anı gelmişti.

Kentin her yanında toplu infazlar yapılıyordu, kadınlar esirleri öldürmemeleri için askerlere yalvarıyordu.

Şehir valiliği, Panthéon’un önündeki Montmartre taş ocakları, du Temple ve St. Antoine kenar mahallesi bir insan mezbahasına dönüşmüştü. Sokaklarda oluk oluk kan akıyordu. Ama yine de, dehşet anını yaşayıp ölümde huzur bulanlar izbe bodrumlara kapatılan on binlerce tutukludan daha şanslıydı. Tutukluları, dipçiklerle vurarak, pis su ve kanla doldurulmuş havasız, karanlık bodrumlara atıyorlardı.

Zindanlar, aç ve susuz bırakılan insanlarla dolup taşınca, gardiyanlar, yarı ölü mahkûmların bir kısmını yukarıya çıkarıyordu. Havadar bir yere çıkarılmak, anında öldürülmek anlamına geliyordu ama birçok mahkûm bunu tercih etti. Cesetler, Seine nehrine atılıyor, akıntı onları denize sürüklüyordu. Carrousel Meydanı’nda günler ve geceler boyunca silah sesleri dinmedi. Paris halkı, her silah sesinin, Haziran Ayaklanması’nın kahramanlarına ölüm getirdiğini biliyordu.

Muhafızlar, Belediye Sarayı’nda ele geçirdikleri işçileri kapılara ve pencere parmaklıklarına asarak eğleniyordu. İsyancıları nehre atıp ateş etmekten de hoşlanıyorlardı. İşçi gömleği giymiş herkes, onlara göre isyancıydı ve giysilerinden işçi oldukları anlaşılan çok sayıda insan sırf bu nedenle katledildi.

Bu günlerde, Rus Çarı I. Nikolay, Parisli işçilerin ayaklanmasını bastırdığı için Cavaignac’a tebriklerini bildirdi.

***

Jeannette ağır yaralıydı ve bilinci uzun süre kapalı kaldı. Johann Stock’un oğlu Jean, onu kollarında taşıyarak eve getirdi. İyi bir hastabakıcı gibi özen gösterdi. Jeannette kendine geldiğinde, kapıldığı çaresizlik, yarasından daha ağırdı.

“Bu iğrenç dünyada ben niye kaldım ki?!” diye çırpınarak, iyileşmekte olan yaralarının sargılarını yırtıyor ve gözyaşlarına boğuluyordu. “Neden iyileştirdiniz beni? Yaşamak istemiyorum! Benim yerim Étienne’in yanı, kara toprak. İnsanlar kurtlardan da kötü. Çünkü kurtlar birbirlerini yemiyor. Ne iyiliğin ne de acımanın olduğu bu dünyaya lanet olsun.”

Böyle zamanlarda Jean ne diyeceğini bilemiyordu, küçük Catherine ise, korkusundan ağlıyordu.

Semafor çalışmadığı için hiçbir haber alamayan Johann Stock Paris’te işçilerin ayaklandığı söylentisini duyunca hemen Lyon’u terk etti. Başkente gitmek üzere yola koyulduğunda posta arabaları olağanüstü hal nedeniyle Paris’ten onlarca mil uzaklıkta durdurulmuştu. Johann, yürüyerek gitmeyi denedi ama ayağı öylesine sancılandı ki, bir posta durağında yattı ve orada yirmi dört saatten fazla kaldı. Stock, barikat savaşlarına katılamadığı için

yoğun bir çaresizlik yaşıyordu. Son çatışmadan önce dostlarına ulaşabileceğini ummuştu ama bir dizi raslantı onu engellemiş, Paris'e bir an önce varmasının olanağını ortadan kaldırmıştı.

Terzi üç sonuçsuz girişimden sonra nihayet, bir köylüyü kendisini başkentin yakınlarına kadar götürmesi için ikna etti. Ama at, yolda aniden öldü. Stock kent sınırına güçlükle ulaştığında ise sırtında işçi gömleği olduğu için şüpheli şahıs muamelesi görerek tutuklandı. Birkaç gün sonra ayaklanma bastırılınca, kurşuna dizilmekten kurtuldu ve serbest bırakıldı.

On binlerce işçi, çatışmalar sırasında veya daha sonra işkencede katledilmiş; kurşuna dizilmişti. Paris burjuvazisi, ölesiye nefret ettiği işçi sınıfına insanlıkdışı bir ders veriyordu.

Johann Stock, çok sayıdaki arkadaşlarından hiçbirini bulamadı. Bazıları Cavaignac'ın askerleri tarafından öldürülmüş, bazıları ise zindanlara atılmış veya denizaşırı sömürgelere gönderilmişti. Aşırı yoğun çalışma koşulları ve sarı sıtma –bu kansız giyotin–, daha ilk yılında sürgünü, yaşama külfetinden kurtarıyordu. Çünkü sürgündekiler için, yaşamak gerçekten bir yüktü.

Çocukları Jeannette'in yanında kalan Stock'un artık bir aile ocağı yoktu. Johann, yanlarına gitmek üzere yola koyuldu. Oğlu yüzünden tutuklanan Cabien'in babası, Tuileries bahçesindeki yeraltı hapishanesinde öldürülmüştü. O iğrenç bataklıkta, kendisi gibi birçok insanla birlikte, havasız, susuz ve ekmeksiz birkaç gün kalmış; bir seferinde, kötü kokulardan boğulma raddesine vararak azıcık temiz hava soluyabilmek için daracık pencerenin parmaklıklarına kadar sürünmüştü. Açlıktan kıvranan ihtiyarcık, oradan geçen bir askerden bir parça ekmek isteyince, "Al sana ekmek," diye kahkahayla yanıt veren asker, ihtiyarın alnına bir kurşun göndermişti.

"Evimiz genişledi," dedi acı acı gülümseyerek Jeannette, Stock'a. "Ben ve senin çocukların..." O anda Stock, bu gözlerde çıldırmanın belirtilerini görür gibi oldu. "Katillerden intikam alınmayacak mı?" diye aniden bağırmaya başladı. "Ne yapalım? Nasıl intikam alalım? Taşlar kan emdi. Her yerde kan var. Silah seslerini duyuyor musun? Kardeşlerimizi hâlâ kurşuna diziyorlar," diye sayıkladı. Kulaklarını elleriyle kapattı ve yüzünde bir dehşet ifadesi belirdi. "Bundan böyle onların evlerini, köprülerini ve demiryollarını kim inşa edecek? Katillere kim kumaş eğirecek, ayakkabı

dikecek, atlarını nallayacak; kim maden ve kömür çıkaracak, odun kesecek? Onlar hepimizi mezara götürecek kadar rahat edemeyecekler. Ama bizi nehirlerde boğmak varken ne diye gömmeye uğraşsınlar ki? Yaralarımızı su yıkayacak.” Jeannette aniden öyle bir kahkaha attı ki, Stock ürperdi. Genç kadının akli dengesini yitirdiğinden kuşkulandı. Ama Jeannette birden taş kesilerek konuştu: “Ben deli değilim Johann! Söyle neler oldu? Tam bir ay boyunca ben Cabien’in karısıydım. Senin için en değerli insanları görememenin ne demek olduğunu bilir misin? Hepsi gidiyor, yok oluyor... Belki de hiç ölmediler? Ne dersin? Onları nerede arayalım? Babam köyden şehre gitti ve dönmedi. Daha sonra öldüğünü söylediler. Ama ben onu tabutunda görmedim, alnından öpmedim, mezara göndermedim, toprağının üzerindeki çimlere yatmadım. Annem ben hizmetçiyken öldü. Biz yoksulduk, St. Denis’nin en yoksullarıydık ve onu nereye gömdüklerini kimse bilmiyordu. Şimdi ise Cabien ve babası yok. Ben Étienne’in düştüğünü gördüm ve düşmanlar kirletmesin diye bayrağı yükselttim. Ama o öldü mü, cesedi nerede? Kocamı gömmedim ama herkes bana Cabien’nin dulu diyor... Kayınpederim gitti ve dönmedi.”

Stock’un içini acı kapladı.

“Onlar da tıpkı binlerce kahraman gibi öldü. Étienne Cabien’in anısı daima yaşayacak. Bu, kemiklerinin çürüdüğü bir mezara sahip olmasından daha önemlidir.”

“Ben, onların öldüğüne inanmıyorum. Belki de geri dönecekler. O güzelim gözlerini kendi ellerimle kapatabilseydim, sevgili ellerini öpebilseydim, vücudunu gözyaşlarımla yıkayabilseydim, baba evine gider gibi mezarını ziyaret edebilseydim...”

Ağlamaya başladı. Stock da gözyaşlarını zor tutuyordu. Kendisi de, Geneviéve’in kabrindeki otları öpmüyor, mezarlıktaki ağaçların esintisinden huzur bulmuyor muydu?

Babasıyla Jeannette’in konuşmasını sessizce dinleyen Jean, ergen sesiyle söze girdi:

“Zırlamanın anlamı yok. Katillerden intikamımızı alacağız. Hem de nasıl intikam alacağız! Dökülen her damla kanın hesabını soracağız!” Yumruğunu sallıyordu.

“Aferin oğlum,” diye yanıt verdi, kendisini toparlayan ve biraz önce gösterdiği zayıflıktan utanır gibi olan Stock. “Senin işin daha kolay olacak. Proletarya, mücadele etmekte deneyim kazanmaya başladığında sen de savaşacaksın. Görünüşe göre şu anda bu, biz işçilerin gücünü aşıyor. Barikatlar her zaman mücadelenin sonucunu belirlemez.”

Stock biraz sustuktan sonra ekledi:

“Büyüdüğünde anlarsın. Ben, senin yaşındayken güçlü olmama karşın oldukça aptal bir çocuktum. Ama işte bir şeyler öğrendim artık. Şimdi bir tüfek namlusu gibi barut kokuyorum.”

Jeannette, Stock’a yaklaştı.

“Baba,” dedi, ona bu şekilde hitap ettiğini kendisi de fark etmeden. Saçları genç kadının saçlarının yanında oldukça yaşlı olduğunu gösteriyordu. “Baba, yoksa devrim bitti mi? Oysa baharda ne kadar mutluyduk.”

“Evet,” diye yanıt verdi terzi, biraz sustuktan sonra. “En iyi, en cesur proleterler öldürüldü. Kulüplerimiz kapatıldı. Ulusal atölyeler dağıtıldı. İntikam alacak oğullarımız hemen büyüyemez. Para babaları ve sanayiciler bugün bayram yapıyor. Cavaignac şu anda, kendisini, Austerlitz’te zafer kazanan Napolyon’dan daha güçlü hissediyor. O, burjuvazinin iktidarını ve servetini kurtardı. Cezayir celladı gerçek bir diktatör oldu.”

1848 yılının korkunç sonbahar ayları birer birer geçiyor, Stock eriyordu. ‘Yeni Ren Gazetesi’ne ayrıntılı haber ve bilgiler göndererek sürekli irtibatta olduğu Marx’ın yanına, Köln’e gitmeyi düşündü. Ama önce kızının daha sonra da mucize eseri koleradan kurtulan oğlunun hastalanması, onu Paris’te kalmaya zorladı.

***

20 Haziran 1848 tarihli nüshasında ‘Yeni Ren Gazetesi’ bildiriyordu:

“... Paris’ten son anda gelen haberlerin çok fazla yer tutması nedeniyle, tüm yorum yazılarını çıkarmak zorunda kaldık. Bundan dolayı okuyucularımıza ancak birkaç satır verebiliyoruz. Ledru Rollin, Lamartine

ve diğer bakanlar istifa etti. Cavaignac'ın askeri diktatörlüğü, Cezayir'den Paris'e taşındı. Paris kana bulandı."

Engels bir gün sonra, korkunç 28 Haziran gününe ilişkin şunları yazdı :

"... Haziran Devrimi, çaresizliğin devrimidir ve çaresizliğin suskun öfkesi ve soğukkanlılığıyla sürüp gidiyor. İşçiler, ölümüne bir mücadele yürüttüklerini biliyorlar ve bu mücadelenin acımasızlığı karşısında işlek Fransız zekâsı bile susuyor.

Tarihte, şu anda muhtemelen hâlâ süren Paris'teki bu mücadeleye benzeyen, sadece iki anın yaşandığı biliniyor: Roma'da kölelerin savaşı ve 1834 Lyon Ayaklanması. Eski Lyon sloganı 'Çalışarak yaşamak ya da savaşarak ölmek' on dört yıl sonra yeniden canlandı ve şimdi bayraklara yazıldı... Şubat Devrimi'nin tek sesliliği; tatlı dilli hain Lamartine'in kendine yaraşırcasına temsil ettiği, aldatıcı parlaklıkla ve baştan çıkarıcı yalanlarla bezeli şairane tek sesliliği yok oldu."

***

Engels, burjuvaziye ateş püskürerek, Paris'teki trajedinin ayrıntılarını, 'Yeni Ren Gazetesi'nde günü gününe veriyordu.

Bu arada Alman burjuva basını, General Cavaignac'ın cellatlarını ihya ediyor; Fransa başkentinin barikatlarında, düşmanın, kendilerinin birkaç misli olan güçlerine karşı dört gün direnen kahramanlara iftira ve yalan yağdırıyordu.

Gericilerin manevralarını dikkatle izleyen Marx ve Engels, Paris proletaryası ve burjuvazisi arasında kaçınılmaz bir çatışmanın patlayacağını uzun süredir biliyorlardı. İç savaş onları yine de derinden sarsmıştı. Gazete bürosundan bir an bile ayrılmıyor, Fransa'dan semafor aracılığıyla telgraflar ve daha önemlisi kan gölüne dönmüş kentten, kuryeler bekliyorlardı. Marx'ın masasına ulaşan haberleri tartışıyorlar; sabırsızlıkla açtıkları zarflardan çıkan belgeleri ve Fransa gazetelerinin son baskılarını inceliyorlardı. Marx ve Engels, yorulmak bilmeden çalışıyorlardı. Fransız proleterlerin, uğruna mücadele verdikleri dava, onların da kan davasıydı. Her birinin gönlü Paris barikatlarındaydı.

“İşçilerin çatışmada gösterdikleri cesaret gerçekten hayret verici,” diye yazdı Engels. “Otuz-kırk bin işçi, tam dört gün, seksen bin askere, yüz bin Ulusal Muhafıza, makineli tüfeklere, bombalara, toplara karşı direndi... İşçiler yenilgiye uğradı ve büyük çoğunluğu vahşice katledildi... Tarih onlara, proletaryanın ilk kesin meydan savaşının kurbanları olarak çok özel bir yer ayıracaktır.”

Paris işçilerinin ‘Haziran Devrimi’ yenilgiyle sonuçlandı. Bütün ülkelerdeki gerici iktidarlar yine bayram ediyordu. Mücadeleyi bütün yönleriyle izleyen Karl Marx, “Haziran Devrimi” yazısında, Fransa’nın başkentinde olup biten korkunç olayların irdelemesini yaptı.

Karl, Paris’teki tüyler ürpertici olayları yazdığı sırada gazete bürosundan hiç ayrılmıyordu. Bazen masadan kalkıp pencereye doğru yürüyordu. Gri ve erguvani renklerdeki gökyüzü, fırtına öncesinde olduğu gibi ürkütücüydü. Şehir, şiddetli sıcaklardan ve boğucu havadan nefessiz kalmıştı. Güneş yoktu, yağmur da yoktu. Gece de huzur getirmiyordu. Hava hareketsiz görünüyor ve sanki etraftaki her şeyi koyu bir toz perdesiyle örtüyordu.

Şafak sökmek üzereyken Engels, Marx’ın odasına uğradı. Marx, yazdıklarını ona uzattı.

“Tamam mı?” dedi hayretle Engels. “Bu, senin için oldukça anormal bir durum Karl! Yazını alıkoyup her zaman olduğu gibi, sonradan bir şeyler eklemeye, düzeltmeye, değiştirmeye kalkmayacak mısın?”

“Zaman beklemiyor Friedrich,” diye yanıt verdi, yazısında dile getirdiği düşüncelerin etkisinden hâlâ kurtulamayan Marx. “Dikkat ettin mi: ‘National’den ya da ‘Reform’dan hiçbir ünlü cumhuriyetçi halktan yana değildi! Kuşandıkları kinleri dışında herhangi bir lidere ve araca sahip olmayan halk, burjuvazi ve askeriyenin birleşik güçlerine karşı direniyordu. Tıp fakültesi öğrencileri, yaralı pleblere bilimsel yardım sunmayı reddetti. Öyle ya, bilim, şimdiye dek hiç duyulmamış görülmemiş büyüklükte bir suç işleyen –kanını Louis-Philippe için dökmek yerine bu kez kendi varoluşu uğruna verdiği mücadelede dökmeyi tercih eden– plebe hizmet edemez... Ve böylece, Lamartine’in havai fişekleri, Cavaignac’ın yangın füzeleri haline geldi.”

“Bu, çok mükemmel,” diye sözünü kesti Engels.

“Biri diğerini sömüren, uzlaşmaz karşıt iki sınıfın kardeşliğinin, şubatta ilan edilen, büyük harflerle Paris’in alnına, her cezaevinin her kışlanın duvarları üzerine yazılan bu kardeşliğin gerçek, aslına uygun, alelade yalın ifadesi iç savaştır, emek ile sermaye arasındaki savaş. Proletaryanın Parisi yanar, kanar, ölüm hırıltıları saçarken burjuvazinin Parisi ışıl ışıl aydınlandığı zaman 25 Haziran akşamı bu kardeşlik, Paris’in bütün pencerelerinden alev alev tutuştu. Bütün bunları yazımda ele aldım.”

“Sen bu yazıyı kanla karışık bir mürekkeple yazmışsın,” dedi alçak sesle Engels. ”Yazını tek başıma okuyacağım, sen muhtemelen çok yorgunsundur, biraz dinlen.”

“Böyle günlerde yorgunluğa yer yok,” dedi Marx. “Sanırım, ben bugün hepimizin hissettiğini, düşündüğünü yazdım.”

28 Haziran’da, ‘Yeni Ren Gazetesi’nde Marx’ın yazısı yayınlandı:

“Paris işçileri, kendilerini aşan düşman güçler tarafından ezildiler ama teslim olmadılar. Onlar yenilgiye uğradı ama aslında düşmanları yenildi. Kaba gücün, anlık zaferin bedeli, Şubat Devrimi’nin tüm çekiciliği ve yanılsamalarının yıkılmasıyla ödenmiştir... Fransa’nın iki ulusa –varlıklıların ulusu ve işçilerin ulusu– bölünmesiyle ödenmiştir. Üç renkli cumhuriyet bundan böyle tek renk taşıyacak –yenilenlerin rengi, kanın rengi–. O, kızıl cumhuriyet oldu...

... Şubat Devrimi, güzel bir devrim, herkesin sempatisini kazanan bir devrim oldu. Çünkü bu devrimde krallığa karşı patlak veren uzlaşmaz çelişkiler henüz embriyon halinde uslu uslu, yan yana uyuklamaktaydılar, çünkü onun arka planını oluşturan toplumsal savaşım ancak hayal meyal belirsiz bir varlık, ancak sözde bir varlık kazanabilmişti. Haziran Devrimi ise tam tersine; nefret edilesi, iğrenç bir devrimdir, çünkü bu devrimde, nesne sözün yerini almıştır. Çünkü cumhuriyet, kendisini koruyan ve gizleyen tacı alaşağı ederek canavarın başını bütün çıplaklığıyla ortaya koymuştur...

... Geçici Hükümet döneminde, iyiniyet belirtisi vardı, daha da fazlası, yüce gönüllü işçileri –binlerce resmi pankarta yazıldığı gibi bu aynı işçiler cumhuriyete üç ay tanımışlardı– etkilemeye ihtiyaç duyuluyordu; Şubat Devrimi’nin güya bizzat işçilerin çıkarları için yapıldığı ve Şubat

Devrimi’nde her şeyden önce söz konusu olanın işçilerin çıkarları olduğu konusunda politik hayaller yayıldı. Ulusal Meclis, Şubat Devrimi’nin hayalleriyle derhal ilişkisini kesti. Bakan Trélat’nın ifade ettiği gibi, artık söz konusu olan, emeğin eski koşullara dönmesiydi. Evet, işçiler şubatta, sanayi krizinin uçurumuna fırlatılmak için çatışmış oldular...

... Geçici Hükümet 17-25 yaş arasındaki Parisli işçileri orduya katılmaya zorladı ya da sokağa attı. Paris dışından işçileri de, tazminatlarını ödemeye gerek görmeksizin Sologne’a sürdü. Yaşlı Parislilere her tür halk toplantısına katılmamaları yani cumhuriyetçi olmamaları koşuluyla askeri koşullara göre örgütlenmiş atölyelerde sadaka önerdi.

Ama ne şubattan sonraki duygusal konuşma sanatı, ne de 15 Mayıs sonrasında, yürütme komisyonunun acımasız uygulamaları hedefine ulaştı. Sorun, pratikte çözülmeliydi. Siz düzenbazlar, Şubat Devrimi’ni kimin için yaptınız, kendiniz için mi, yoksa bizim için mi? Soru öyle konuldu ki, Haziranın cevabı gelmeliydi: Makineli tüfekler ve barikatlar...

... Bizzat burjuva toplumunun bağrında ortaya çıkan çelişkilerin hayal gücüyle çözülmesi mümkün değildi, sınıf mücadelesiyle çözülmeliydi. Proletarya için, toplumsal çelişkilerin saklanmadığı, zoraki olarak dondurulmadığı dolayısıyla sadece yapay bir şekilde, sadece görünüşte yok edilmedikleri devlet şekli en iyisiydi. Bu çelişkilerin açık mücadeleye ulaşabildikleri ve bununla çözüldükleri devlet şekli cumhuriyetti.

Ama plebler, açlıktan bitkin düşmüş, basın tarafından aşağılanmış, doktorlar tarafından terk edilmiş durumdalar, karıları ve çocukları daha da sınırsız bir yoksulluğa itilmiş; yaşayanlar arasında kalan en iyi temsilcileri denizaşırı ülkelere gönderilmiş. Onların korkunç ve karamsar alnına onur halesi koymak; bir ayrıcalıktır, demokrat basının hakkıdır.”

‘Yeni Ren Gazetesi’, Paris işçilerinin kana bulanmış bayrağını yükselten, dünyadaki ilk basın organıydı.

Haziran Ayaklanması ile ilgili ateşli yazılar, gazetenin geriye kalan az sayıdaki hissedarının da öfkeden kudurmasına ve paniğe kapılmasına neden oldu.

Hissedarlar, gazete ile herhangi bir ilişkilerinin kalmasını istemiyorlardı. Marx ve Engels, hissedarlar toplantısında onların korku dolu konuşmalarını

dinlediler, ama bulundukları çizgiden bir adım bile taviz vermediler. Bu dönemde tüm Almanya'da tanınan ve emekçiler tarafından sevilen gazetenin varlığını hiçbir şey engelleyemezdi. 'Yeni Ren Gazetesi', Fransa'da işçilerin yenilgiye uğramasından sonra güçlenen uluslararası gericiliğin kendisine açtığı savaşa cesur bir şekilde göğsünü açtı.

Bu fırtınalı 1848 yılının haziran ayı başında, dürüstlerin en dürüstü, bir zamanlar Marx ve Engels'in yanına Brüksel'e gelen, onlara göre 'gerçek bir insan' olan saatçı Joseph Moll, 'Köln İşçi Birliği'nin başkanı seçildi. Birkaç ay sonra ise bu göreve Marx geçti.

Marx hangi işe el atarsa atsın, sanki çevresindekileri çekim alanına alıyor; içlerinde uyuyan enerjiyi ve sanatsal yaratıcılığı harekete geçiriyordu. Yakınında bulunanlar, hiç umulmadık bir dikkat ve ateşle kendilerini işlerine veriyordu. Çünkü bu iş, onlar için özel bir önem taşımaya başlıyordu.

Marx, birliğin faaliyetini canlandırmayı başardı. Ruhsal olarak güçlü, yılmaz bütün insanlar gibi Marx ve Engels de, kişisel onura ve başkasının yeteneklerine saygı duymayı biliyor; arkadaşlarına sürekli destek oluyorlardı. Büyük ölçüde bu nedenle, Wolff'un, Freiligrath'ın, Weerth'in ve diğerlerinin gazetede yazdıkları her şey genellikle parlıyor, ışık saçıyor ve dile getirdikleri düşünceler, alaycılıkları, bulaşıcı heyecanları herkesi etkiliyordu.

Şapkacı sokağı, Köln'ün alelade sokaklarından biriydi. Bu sokaktaki 17 No'lu ev ise, dış görünüşü itibariyle kendisini, öteki yüzlerce evden ayıran hiçbir özelliğe sahip değildi.

Bu evde Dietz'in yayınevi ve 'Yeni Ren Gazetesi'nin redaksiyon bürosu bulunuyordu. Gereksiz hiçbir eşyanın bulunmadığı odada, redaktör Wilhelm Wolff, basit bir masada çalışıyordu. Ve sanki basımevine gitmenin dışında yerini belki de hiç terk etmemişti. Israrlı, çalışkan redaktör, çalışma saatlerini, boş zamanlarını ve bir bütün olarak kendisini tümüyle gazeteye veriyordu.

"Bak, dostum Lupus," dedi bir seferinde Weerth, Wolff'a. "Bu sarhoş edici akşamda ben, Lorelay'ın Ren kıyısından gelen çağrısını duyuyorum."

“Lafı dolandırma Georg. Yarınki sayıyı herhalde senin yüzünden kaçırmamı istiyorsun. Senin Lorelay’ının adı ne: Amelia, Louise ya da Grethen mi?”

“Sen sihirbazların pirisin ve bir kâhin gibi düşüncelerimi okuyorsun,” diye güldü şair. “Ama adı bir sırdır ve ben bu sırrı mezara kadar saklayacağım.”

“Şimdi de Schiller gibi konuşuyor,” diye şakadan surat astı Wolff.

‘Yeni Ren Gazetesi’nin ‘Lupus’ dışındaki tüm redaktörleri otuz beş yaşın altındaydı. Hepsi de genç ve hayat doluydu. Eğlenceyi, şakalaşmayı ve şarap içerken muhabbet etmeyi seviyorlardı.

Parlak bir yazdı. Büronun pencerelerinden taze samanların ve çiçek açmış ıhlamurların kokusu geliyordu. Weerth ve Engels, sıklıkla, Ren’de yüzdükten ya da kürek çektikten sonra canlanmış ve neşeli bir halde gazete bürosuna geliyorlardı. Geceleri büroda, dışarıdan gelen güzel kokulara puroların acı kokusu ve ‘Köln suyu’nun[47] tatlı kokusu karışıyordu.

Bu arada Engels, özenle Paris’teki Haziran olaylarını inceliyordu. “İşçilerin yenilgisini büyük ölçüde hükümet askerlerinin güç üstünlüğü belirledi,” diye yazdı Engels. Sokak çatışmalarını askeri açıdan ele alarak ayaklanmacıların yaptığı en önemli hatayı gösterdi: “Halk çok engin gönüllü,” diye yazdı, “Cavaignac’ın askerlerinin roketlerine ve obüs toplarına karşı toplu bina yakmalarıyla karşılık vermeliydi.” Engels, askeri sorunlarla daima ilgilenmişti. Haziran trajedesi ona, ayaklanma durumunda nasıl mücadele edileceğini ve sınıf mücadelesinde taktik ve strateji ilişkisinin ne olacağını öğretiyordu.

Prusya Hükümeti de, Ren bölgesindeki herhangi bir işçi kalkışmasının kendi hakimiyeti bakımından nasıl bir tehdit oluşturduğunu anlamıştı. Ren bölgesinin merkez kenti Köln’de, başında Marx ve Engels’in olduğu ‘Komünistler Birliği’nin merkez bürosu vardı. Bu birlik çok güçlü bir silaha sahipti; şimdiye dek dünyanın hiç görmediği ünlü bir gazete.

‘Yeni Ren Gazetesi’ çok yönlü ve akıllı bir yayın politikası izliyordu. Marx ve Engels, alaycı eleştirinin ve neşenin tartışılmaz bir güce sahip olduğunu biliyorlardı. Gazeteden çıkan ses kâh ciddi, kâh öfkeli, kâh alaycıydı. Şiirsel bir söylemi olan düzyazılarda, yergili fıkralarda, dünyada

ve özellikle Almanya'da gerçekleşen tüm olayların derin bir bilimsel analizi yer alıyordu. Marx'ın, Engels'in, Wolff'un ve çeşitli şehirlerde bulunan çok sayıdaki muhabirin kapsamlı yazılarının yanı sıra, Freiligrath ve Weerth'in şiirleri de 'Yeni Ren Gazetesi'ni süslüyordu.

Georg Weerth, gazeteye, maceraları okuru çok güldüren yalancı bir asilzade ve mevki düşkünü von Schnappanski hakkında yergili bir şiir yazdı. Weerth tasvir ettiği bu tiple, devrimin yüz yıllık düşmanlarının; junkerlerin, milliyetçilerin ve liberalizm taslayan burjuvalarla gericilerin kusursuz bir eleştirisini yapmıştı. Okuyucular, şiirde sözü edilen kahramanı hemen Frankfurt Meclisi'ndeki gerici temsilci Prens Lihnovski'yle özdeşleştirdiler.

Bir seferinde Weerth, pencereye yaslanıp bir şiir okumuş; şiir, orada bulunanlar tarafından beğenilince bir sonraki sayıda yayınlanmıştı:

Bu sabah yolculuk ediyordum Düsseldorf'a ben,
Kuşette vardı müthiş bir arkadaş-
O, Yeni Ren Gazetesi'ne küfürler etti,
mesleği devlet danışmanlığıydı.
"Orada redaktörler var- her tür ayaktakımı,
hepsi de insan kılıklı şeytanlar.
Korkuları yok tanrıdan, korkuları yok hatta
Zweiffel'den, yüksek yargıçtan.
Her kötülüğe düşünmüşler çare,
yararından hiç kuşku yok-
Kıpkızıl bir cumhuriyette
bütün insanlara eşit nimet.
Onlar bütün dünyayı parçalayacaklar bir anda
yüz milyon parçaya,
kesecekler toprağı, ovaları ve otları,
ve hatta denizdeki dalgaları
eşit bir parçacık olacak o zaman
her serseri ve haydut için.

En yağlı lokmayı yutacaklar
Yeni Ren Gazetesindekiler.”
Danışman sustu, kapattı ağzını,
. . .
Ben dinliyordum neredeyse hayranlıkla
“Karışık zamanımızda siz
eğitimli bir insana benziyorsunuz.
Bu sohbet zevkliydi benim için
ve düşünceler –son derece ilginç.
Ama bilmelisiniz ki, ben de o redaktörlerdenim
Yeni Ren Gazetesi’nin.”

Devlet yetkilileri ‘Yeni Ren Gazetesi’ni öylesine tehlikeli bir devrimci kale olarak görüyorlardı ki, daha temmuz ayında hakkında dava açıldı. Gazetenin ilk sayısının yayınlanmasının üstünden bir buçuk aydan az bir süre geçmişti ki Köln’de tutuklamalar başladı. Gazete, bunu hemen okuyucularına bildirince polis, gazete bürosunda arama yaparak karşılık verdi. Jandarmalar bütün dolapların ve masaların çekmecelerini boşalttılar; binlerce kağıt yerlere saçıldı.

Polis, bir yığın yazı, rapor, şiir ve makale arasında ‘Tutuklanmalar’ başlığını taşıyan yazıyı buldu. Onları çok rencide eden bu imzasız yazının sahibini bulabilmek için polis, kan ter içinde el yazılarını karşılaştırıyordu. Marx, Engels, Dronke ve aynı zamanda gazetenin yayıncısı Korff da sorgulandı. Hepsi de yazının sorumlusunu söylemeyi kesinlikle reddetti. Sonuçta on bir matbaa işçisi şahit olarak karakola götürüldü.

Birkaç gün sonra Marx, ‘Yeni Ren Gazetesi’ne açılan dava ile ilgili yazdığı yazıda şöyle diyordu:

“.. Okuyucuların dikkatini çekeriz ki, aynı baskılar aynı anda çeşitli yerlerde başladı –Köln’de, Düsseldorf’da, Koblenz’de–. Korkunç raslantılar zinciri!”

Aradan birkaç gün geçince Marx, ‘Tutuklanmalar’ yazısıyla ilgili olarak yeniden sorguya çekildi.

Jenny, çocuklar ve Lenchen, Köln'de, sığınma yurtlarındaki gibi basit ve ucuz mobilyayla döşeli küçük bir evde kalıyorlardı. Gerekirse hemen yola çıkabilecek durumdaydılar. Ailenin mütevazı eşyaları hâlâ, sepetlerde, açılmamış bir halde duruyordu; çok sayıdaki kitap ve dökümanlar bile düzenlenmemişti. Karl, genellikle, işinden ayrılıp eve gelemiyordu. Uğrayabildiğinde ise çok kısa bir süre kalıyor, bu yüzden eve gelişi çok büyük bir sevinçle karşılanıyordu. Çocuklar kıskançlıkla birbirlerini itip Karl'ın dizlerine tırmanıyor ya da sürekli onun peşinde dolaşıyorlardı. Hava karardığında da gidip uyumayı reddederek, babaları onları kendi elleriyle yatırıp başlarında masal anlatıncaya kadar kapris yapıyorlardı.

Lenchen, Karl'ın en sevdiği yemekleri –acı soslu et, kaymaklı tatlı ve koyu kahve– hazırlarken ve sağa sola koşuştururken, Jenny, o yokken ailede olup bitenleri ayrıntılarıyla aktarırdı.

Ama Karl genellikle büroya dönmek ya da başka işlerle ilgilenmek için acele ederdi. Onu mutlaka geçiren Jenny ile, bir zamanlar Trier'de olduğu gibi yine birbirlerine âşık, yan yana yürürlerdi. Karşılaştıkları herkes "Ne kadar mutlular" diye geçirirdi aklından.

Ağustosta Köln'de, Demokratların Birinci Ren Kongresi gerçekleşti. Bu kongreye on yedi örgütün temsilcisi katıldı. Oturumlar arasındaki molada, düzgün tıraşlı, özenle düzeltilmiş küçük bıyığı olan uzun boylu, yakışıklı genç bir adam Marx'a yaklaştı.

"Doktor Marx, elinizi sıkma şerefine ulaşmayı uzun süredir bekliyordum," diye başladı, kendine ve konuşmasına hayran olduğu göze çarpıyordu. "Siz herhalde hakkımda bir şeyler duymuşsunuzdur. Ben, Düsseldorf'daki 'Demokratik Birlik'i yönetiyorum. Adım Ferdinand Lassalle."

Karl ilgisini gizlemedi ve hızla elini sıkarak yanıt verdi.

"Ama henüz çok gençmişsiniz," dedi hayretle.

"Yirmi üç yaşındayım."

"Bir mücadelecinin en güzel çağı. Tanıştığımıza sevindim. Duyduğum kadarıyla, Düsseldorf'da hiç boşa zaman harcamıyormuşsunuz. Devrimci

demokratik faaliyetlerinizde burjuvaziye değil de işçilere dayanmakla iyi de yapıyorsunuz. Burjuvazi kötü bir destek verdi; Paris'i anımsayın!"

Lassalle, Marx'a, Prenses Hatzfeldt'in boşanma davasıyla ne kadar çok zaman kaybettiğini anlatmak için sabırsızlanıyordu.

"Bu davayı sürdürmekteki ısrarınızı 'Yeni Ren Gazetesi'ne yazmıştık," diye yanıt verdi Marx.

"Benim faaliyetlerim çok yönlüdür. Sosyal çalışmalarım ve hukukla uğraşım dışında en kısa zamanda Heraklitos hakkında bir kitap yazma tasarım var. Bu işe henüz başladım ama alışkanlıklarım arasında, herhangi bir şeyi yarıda bırakmak yoktur. Dünyadaki her şeyin sürekli değişim halinde olduğu gibi devrimci bir düşünceyi ilk olarak dile getirmeyi başaran eski düşünür hakkında yazmak istiyorum."

Marx gözlerini kısarak Lassalle'ı inceledi.

"Bütün bunlar övgüye değer. Böyle bir konuyla ilgilenmek cüret ister," dedi.

Lassalle, şık bir jestle kıvırcık saçlarını arkaya doğru savurarak Marx'ın manevi gücünü abartılı sözcüklerle övmeye koyuldu.

Övülmekten hoşlanmayan, bunda iğrenç bulduğu bir yağcılık ve ciddiyetsizlik sezen Marx'ın alnında, –Rembrand'ın da bir yüz için çok önemli bulduğu– iki kaşının arasındaki, güçlü bir iradeye ve önseziye işaret eden çizgi –son yıllarda Marx'ın yüzündeki bu kırışık iyice belirginleşmişti– derinleşti, gözleri sinirli bir şekilde kısıldı. Lassalle, Marx'ın kızdığını fark edince akıllıca bir manevrayla konuşmayı, Düsseldorf'daki 'Demokratik Birlik'in faaliyetlerine yöneltti.

Ferdinand Lassalle, Köln'de kaldığı birkaç gün süresince sürekli olarak Marx ile görüşme olanağını kolluyordu. Ama Karl, Lassalle ile tanıştığı ilk günde kapıldığı o ikircikli duygudan –az bir sempati ve bununla birlikte belirgin bir antipati– kurtulamadı. Mükemmel bir eğitim görmüş sivri zekâlı Lassalle, son derece hareketli, konuşkan, etkileyici düzeyde faaldi; oldukça sıradışıydı.

Prenses Sophie von Hatzfeldt'in olaylı boşanma davasından dolayı Lassalle, Almanya'nın her köşesinde iyi tanınıyordu. Dava, iki yıldır

başarıyla sürmekteydi. Lassalle, Prenses ile Berlin'de karşılaşmıştı. Despot kocası tarafından çocuğu alınan ve neredeyse tamamen parasız bırakılan Prenses, bu dönemde çaresiz durumdaydı; yardım aramaları sonuçsuz kalmıştı. Feodal saray çevrelerinden bir kadının mahkemeye başvurması, sadece baskı altında tutulma değil aynı zamanda da baştan bir yenilgi anlamına geliyordu.

Yüz yüze geldiği insanlar tarafından incitilmiş, yalnız bırakılmış Sophie von Hatzfeldt'in kaderi, yirmi bir yaşını henüz bitirmiş olan delikanlıyı derinden sarstı. Hukukçu değildi ama çocukluğundan bu yana öylesine nefret ettiği kast ile kapışma düşüncesi hayal gücünü harekete geçirmişti. Lassalle'a göre Prenses, sadece kocasının değil aynı zamanda doğuştan ait olduğu saray aristokrasisinin de kurbanıydı. Prenses'in özgürlüğüne ve annelik haklarına kavuşmasını amaçlayan dava, politik bir olay haline gelmeliydi.

Küçüklüğünden beri mücadele etmeyi seven Lassalle, şan şöhret düşkünüydü ve abartıdan da hoşlanıyordu. On dört yaşındaki Ferdinand, ailesinin yanında bolluk içinde bir hayat sürme olanağı varken, devrimci faaliyetlere ilgi duymasına ve mazlum olmayı seçmesine kızan babasına yanıt olarak şöyle yazmıştı:

"... Eğer herkes böyle düşünseydi, eğer herkes böyle korkak olsaydı kim mücadele ederdi? Ben neden mazlum olmalıyım? Çünkü içimdeki tanrısal ses beni mücadeleye çağrıyor, çünkü ben bir kutsal amaç için mücadele edebilir ve acı çekebilirim; kısacası, çünkü başka türlü yapamam..."

Genç Lassalle daha küçük yaştayken başka bir şeyi de düşlüyordu:

"... Devrimci-demokrat, cumhuriyetçi görüşlere sahip olmama karşın hissediyorum ki, Schiller'in 'Fiyasko'sundaki Labih'in yerinde olsaydım onun gibi yapardım ve Cenova'nın en saygın vatandaşı rolünü oynamakla yetinmezdim; bu durumda, eğer olayı daha iyi incelersek, benim doğrudan bir egoist olduğum ortaya çıkacaktır. Bir prens ya da grandük olarak dünyaya gelseydim, ruhen ve bedenen soylu olacaktım ama sıradan bir burjuvanın oğlu olduğumdan dolayı demokrat olacağım... Paris'ten, özgürlüğün sığınağından, Grandük gibi tüm halklara sesleneceğim ve tüm hanedanlar korkudan tir tir titreyecek ve anlayacaklar ki, son saatlerini yaşıyorlar. Ama ben, yoluma ne engeller çıkarmadım ki! Düşmanlarım,

kaçan tüccara nasıl da zulüm edecekler... ‘Satıcı!’, ‘Arşın şövalyesi!’ diye homurdanacaklar her köşeden. Ama taht ile birlikte kazancın sonu gelecek ve o zaman satıcı, onlarla öyle bir dille konuşacak ki, dillerini yutacaklar.”

Kendini gösterme olanağı bulduğuna sevinen Lassalle, hiç düşünmeden, Prenses Hatzfeldt’in boşanma davasını üstlenerek faaliyete geçti. Prusya hukukunun bütün inceliklerini, kurnazlıklarını kısa sürede öğrendi ve olağanüstü bir beceri ile, güçlü, zengin Prens Hatzfeldt’e savaş açtı. İncinmiş aristokrat kadının haklarını savunmak ona devrim için bir önem taşıyormuş gibi gelse de, bu, sıradan, üstelik oldukça pis, mal mülk paylaşmak için sürdürülen bir boşanma davasıydı. Bu davaya kâh yüksek sosyetedeki skandallar, kâh hesaplı pazarlıklar eşlik etti. Prens Hatzfeldt’in sevgilisinden, içinde ona verilecek mal mülk hakkındaki belgenin saklandığı kutu çalındığında epey bir patırtı koptu. Bu olay, Mart Devrimi’nin yapıldığı günlerde gerçekleşmişti ve kutunun çalınmasında rol oynayanlar cezadan kurtuldular. Ama Prens vazgeçmek istemedi. Von Hatzfeldt, Lassalle’ı, hırsızlığa teşvikle suçladı ve hizmetçisini satın alarak dava açtı.

Bu iddia ile ilgili davaya 1848 yılının ağustos ayında bakıldı. Lassalle, savunmasını kendi üstlendi. Konuşması altı saat sürdü. Lasalle kazandı ve dava, ona büyük bir ün getirdi. Savunmasında, kendisine has o abartma yeteneği ile zavallı Prenses’i, sömürülen proletaryaya benzetiyordu. Mahkeme salonundan eve dönerken kalabalık bir meraklı topluluğu, Lasalle’ı sevinç çığlıklarıyla selamlıyordu.

Lassalle, Köln’e çok sık uğramaya başladı. Bu ziyaretleri sırasında Karl ile yakınlaşmayı da başardı; ona her tür yardımda bulunmaya çalışıp duyduğu derin saygıyı her fırsatta sergileyerek senli benli oldu. Ama kelimenin gerçek anlamıyla asla dost olamadılar ve olamazlardı da.

Marx, Lassalle’ı gördüğünde içgüdüsel olarak temkinli davranmaktaydı ve dışarıdan hemen fark edilmese de araya ciddi bir mesafe koyuyordu. Alçakgönüllülükten yoksun genç adamın böbürlenmesi, onursuz kibri, hedefe ulaşmak için her yolu meşru görmesi ona itici geliyordu. Karl, Heine’nin Lassalle için yaptığı kendisinin de çok isabetli bulduğu değerlendirmeyi hatırlıyordu.

“Lassalle, şimdiye kadar gördüğüm en ciddi eğitim seviyesini, en geniş bilgiyi ve en kıvrak zekâyı,” diye yazıyordu şair, “büyük bir irade gücü ile, öylesine bir pratik beceri ile birleştiriyor ki, elimde olmadan şaşıp kalıyorum... Lasalle yeni zamanın gerçek bir oğlu. Bu yeni zaman, bizim büyük bir içtenlikle yetindiğimiz ve övündüğümüz bir zamanların o özveri ve alçakgönüllülüğünü tanımak bile istemiyor. Bu yeni nesil, her şeyin tadını çıkarmak istiyor, açıkça kendini göstermek istiyor.”

***

Şair Ferdinand Freiligrath, Brüksel’den Londra’ya gitmişti. Şubat Devrimi’ne dek orada, bir ticarethanede memur olarak çalıştı ama iki yakasını bir araya zor getiriyordu. Bu yükü daha fazla taşıyacak gücü kalmadığı için ailesiyle birlikte Amerika’ya gitmeye karar verdi. Eski dostu, bu denizaşırı ülkenin dahisi Long Fallow onu ısrarla davet ediyordu. Ama Paris’te patlayan devrim fırtınası, Freiligrath’ın düşüncesini tamamen değiştirdi. Hemen Almanya’ya döndü ve uzun süredir beklediği sürekli yazma, yaratma dönemi başladı. Çoktan olgunlaşan yeteneği, kendisini yeni, olağanüstü bir güçle gösterdi.

Bir zamanlar sanatta apolitikliği savunan şair, şimdi devrimin bir askeri ve ozanı olarak alnı açık konuşuyordu. Şiirlerindeki politik tema onların sanatsal önemini artırmaktaydı. Aynı 1848 yılında Freiligrath, Kraliyet iktidarına karşı silahlı ayaklanmayı kışkırtmakla suçlandı. Düsseldorf’da yargılandı. Dava sırasında yiğitçe bir tutum sergiledi. Şairin lehine verilen mahkeme kararı da salonda bulunanların sevinç çığlıkları arasında okundu.

Marx, kolay kolay herkesle dost olmazdı. Sadece az sayıda kişi onun güvenini ve bağlılığını tam olarak kazanmakla övünebilirdi. Ama gerçek bir dostluk söz konusu olduğunda Marx sonuna dek sadıktı. Ortak dava ve hedefleri olmayan, sözde kalan dostluğu kabul etmeyen Karl, kendisini dostlarından da sorumlu tutuyordu. Onlarla her şeyini paylaşıyor, başarılarına seviniyor, onlar için hiç düşünmeden mücadeleye atılıyordu. Karl, Freiligrath ile hiç kimseyle olmadığı kadar gurur duyuyordu. Şairin edebi yaratıcılığı ve devrimci faaliyetleri, demokratik hareket açısından tartışılmaz bir önem taşımaktaydı.

“O gerçek bir devrimci ve tümüyle dürüst bir insan. Böyle bir övgüyü çok az sayıdaki insan için yapabilirim,” diye yazmıştı Karl, Weydemeyer’e; ve

devamında, şairlerin, şiir yazabilmek için çocuklar gibi övülmeye ihtiyaçları olduğunu hatırlatıp Freiligrath'a karşı iyi davranmasını da rica etmişti.

Ağustos sonunda, Marx, Berlin ve Viyana'yı ziyaret etmeye karar verdi. Demokratik birliklerle, işçi birlikleriyle ilişkilerini güçlendirmek zorundaydı ve yöneticilerinden, azgınlaşan karşıdevrime kararlı bir tutumla mücadele yürütme sözü almalıydı. Karl yıllar önce bir delikanlıyken, Trier'den Berlin'e geldiğinde, bu kenti şu anda bulduğu gibi itici bulmuş; kötü izlenimler edinmişti. Sokaklarda, kendini beğenmiş, silahlı gerici birlikler dizlerini karınlarına değdirircesine tören adımlarıyla yürüyordu. Kibrit kutuları gibi tekdüze, yan yana dizilmiş gri evler onmaz bir can sıkıntısı uyandırıyordu.

Marx öğrencilik yıllarından hatırladığı 'Spargnapani' lokantasında kremalı kahve içerek gazeteleri gözden geçirmeye başladı ve 'Yeni Prusya Gazetesi' dikkatini çekti. Kısa bir süre önce burada, zengin toprak sahiplerinin kongresi toplanmıştı; bu zenginler, birkaç gün boyunca, toprak ağalığının çıkarları doğrultusunda ateşli konuşmalar yapmışlardı. 'Yeni Prusya Gazetesi' bu 'junker parlamentosu'nun yayın organı durumundaydı. Lutherci kilise, kraliyet çifti, hatta onu karşıdevrimin dayanağı olarak gören Rusya hükümeti, her tür maddi ve manevi olanağı sağlayarak 'Yeni Prusya Gazetesi'ne kol kanat germekteydi.

Marx, gazetenin ilk sayfasında, devrimci fikirlere ve devrimcilere karşı bir haçlı seferi başlatan bir yazı okudu. Yazarı, 'Prusya Derneği'nin en etkin üyelerinden biri olan Bismarck adında genç ve başarılı bir subaydı. 'Prusya Derneği' ise karşıdevrimci örgütlenmeleri yönlendirebilen, onlardan yararlanabilen çok güçlü bir partiydi.

Marx, eski Prusya saray çevresinin lideri General Gerlach'ın ve girişken, kurnaz Kraliçe Elizabeth'in, eski bir aristokrat ailenin temsilcisi olan sarışın devi kendi himayeleri altına aldığını biliyordu. Sarışın dev, her fırsatta Prusya tahtına olan sadakatini, her türden reforma duyduğu kini, bir öküzünkine benzeyen hırsını sergiliyordu. Üstelik, dış görünümü bir töton gibi gösterişliydi. Von Bismarck yazılarında ve konuşmalarında genellikle, bir Haçlı Seferi için çağrı çıkarmakla yetinmiyor aynı zamanda monarşinin ve düzenin devamını sağlayacak Prusya junker örgütlerinin reorganizasyonu üzerine öğütler veriyordu.

Bu düşünceler, son derece dengesiz olarak tanınan, halka hiçbir şekilde ödün vermeye yanaşmayan Friedrich Wilhelm'in hoşuna gidiyordu. Mart Devrimi'nden sonra bazı ayrıcalıklardan kendi isteği ile vazgeçmek zorunda kalmış, ama hemen ardından, onları geri alabilmek için elinden geleni yapmıştı. Kral darbeyi düşlüyor ve bundan böyle tüm umutlarını Prusya junkerlerine bağlıyordu.

Marx, Berlin'de kaldığı sürede birçok insanla görüşme olanağı buldu. Özellikle 'Yeni Ren Gazetesi'ne para bulma yollarını araştırıyordu. Hissedarların paniğe kapılıp haince sıvışmalarından bu yana gazete, ancak satışları sayesinde ayakta duruyordu. Ama bu gelir, her zaman yeterli olamıyordu. Marx, biriktirdiği bütün parayı gazetenin yayınlanabilmesi için harcamıştı.

Karl, Berlin'de Bakunin ile de görüşüp sohbet edebildi.

"Aklıma gelmişken," dedi aniden Bakunin, tedirginlikle, "Çarlık Hükümeti bana iftira atmaya devam ediyor. Sizin gazetenizin bu iftiraları yalanlaması herkesi ikna edemedi."

Bakunin, Çar'ın Paris'teki temsilcisi Kiselyov'un kendisi hakkında çıkardığı ajanlık suçlamasını kastediyordu.

Bir seferinde 'Yeni Ren Gazetesi'nde de çıkan haberler, şaşkınlık ve üzüntü yaratmıştı. Enformasyon Bürosu Havas ve onun ardından da gazetenin Paris muhabiri Ewerbeck, edindikleri bazı bilgilere dayanarak Mihail Bakunin'in Çar yönetiminin gizli ajanı olduğu şeklinde haber geçtiler. George Sand'da bunu doğrulayacak birtakım belgeler bulunduğunu söylemeleri de haberin inandırıcılığını artırmıştı. Ama sadece birkaç gün sonra yazardan, bütün bu alçak kuruntuları reddeden bir mektup gelince, 'Yeni Ren Gazetesi' haberi tekzip etti.

"Bu hikayenin bazı ayrıntılarını size açıklayacağım," diye devam ediyordu Bakunin. "İyi biliyorum ki, iftiranın tek kaynağı Rus Hükümeti'dir. Beş yıl önce, kürek cezasına mahkûm edildiğim Sibirya madenlerinden kaçtıktan sonra nerede kaldıysam beni rahat bırakmadılar.

Çarlık Hükümeti o kadar ileri gitti ki, Petersburg'dan kaçış nedenimin siyasi değil de yüksek miktarda para çalmak olduğu dedikodusunu yaymaya başladı. Ama bununla da yetinmeyip beni I. Nikolay'ı öldürmeye teşebbüs

etmekle suçladılar. Güya bu amaçla Rusya'ya iki Polonyalı isyancı göndermişim. Şimdi ise, işte bu iftira... Rusya Hükümeti'nin hayal gücü yorulmak bilmeden çalışıyor ve ben bundan böyle ne ile suçlanacağım konusunda artık tahmin bile yürütemiyorum."

"Rus gericiliğinin canını çok sıkmışsınız. Bundan dolayı da en alçakça ve zavallı yöntemlerle sizden intikam almaya çalışıyorlar," dedi Karl.

"Evet, Çar ve Rus halkı arasında uyum olduğu masalını ben gerçekten de yıkmak istiyorum. Israrla bu masal anlatılıyor. Halka yaptığım konuşmalarda birçok kez, Rusya'da gerçekleşen kanunsuzlukları ve halkın yaşam seviyesini yükseltme konusunda hükümetin gösterdiği yeteneksizliği dile getirdim. Ben, halkı iktidardan ayıran o uçurumu gösterdim ve Çarlık yönetiminin, bütün alçaklıkları ve yalanlarıyla birlikte yakında yıkılacağını kanıtladım. Kısa bir süre sonra Nikolay'ın yok olacağını ve Rus devletinin yıkıntıları arasından özgür Rus halkının yeniden doğacağını savundum. Rusya'daki devrimci partiler adına, aydınlığa ve özgürlüğe ulaşmak isteyen bütün halk güçleri adına, Çar Nikolay'a ve onun kötülüklerine karşı Polonya halkıyla devrimci bir birlik kurmayı önerdim. Doğal olarak da, Çarlık Hükümeti bunun için bana teşekkür etmeyecekti!"

"Rusya'daki bu devrimci partiler hangileri ve orada kimler var? Siz Rusya'dan geleli uzun yıllar oldu. Oradan birileri ile irtibatınız var mı? Rusya'nın durumu beni çok ilgilendiriyor. Hiç kuşkusuz Rusya'nın geleceği çok parlak olacak!"

"Rusya'da barut rolünü köylüler oynuyor. Gericiliği yıkmak için ayağa kaldırılması gereken halk kesimi de köylüler. Bizim fabrika işçilerimizin sayısı azdır. İşçiler, topraklarından koparılmış yoksullardır ve güç onlarda değil. Avrupa, Rus halkı hakkında ne yazık ki, neredeyse hiçbir şey bilmiyor. Nikolay ve çevresindekiler, Rusya'nın çevresine Çin Seddi örmeye çalışıyor; ki, oradan hiçbir ses dışarı çıkmasın: Bu bir acı inlemesi, öfke çığlığı da olsa dışarı yansımasın."

"Bunu artık hiçbir çar başaramaz! Zamanımız hızla ilerliyor. Devrimler, devletler arasındaki sınırları yıkıyor," dedi Marx.

"Avrupa, Rus halkının aptal olduğunu, Çarı sevdiğini, ona taptığını düşünüyor galiba!" diye bağırdı Bakunin. "Çar da, hükümeti de, dünyayı,

güçlü olduklarına, halkın kendilerini desteklediğine ikna etmek için ellerinden gelen her şeyi yapıyor."

Masada karşı karşıya oturan Marx ve Bakunin, zorlu bir seferde kısa bir mola veren iki savaşçıyı andırıyordu.

Fransız işçilerinin haziran yenilgisinden sonra afallayan, ama şaşkınlığı çok derin olmayan Bakunin, yakınlarda Breslau'dan dönmüştü. Ondan önce de Prag'daki Slav Kongresi'ne katılmıştı; Rus gericiliği ile mücadele etmek için tüm Slavlar'ın birleşeceğini umut ediyordu. Bu umudunu Marx'la sohbet ederken de dile getirdi. Marx, ona, Slavlar'ın şimdilik barikatın her iki tarafında da durduğunu anlatmaya çalıştı.

"Çok sayıda Avusturya Slavı," dedi Marx, "düşmana yardım ediyor. Devrimde belirleyici olan ırklar değil, sınıflardır."

Tartışıyorlardı ve tam olarak hemfikir değillerdi; aralarında bir sorun çıkmasını da istemiyorlardı. Her biri, kendi kendine bir daha ne zaman ve nasıl görüşebileceklerini düşünüyordu. Her ikisinin de yaşama amacı, devrimlerin kazanımlarını savunmaktı ve onları acımasız bir mücadele ve sayısız tehlike bekliyordu. İdeallerini gerçekleştirmek için izledikleri yol farklı olsa da amaçları Marx ve Bakunin'i yakınlaştırmıştı.

Vakit epey geç olmuştu. Akşamı birer koyu kahve içerek bitirmek isteyen Marx ve Bakunin, hoş ve düzenli bir pastane olan 'Kranzler'e uğradılar. Daha masaya oturmamışlardı ki, kalın, gür bir ses, Marx'a hitap etti. Pardösüsünün önü açık, oldukça etkileyici favorili bir erkek yanlarına geldi.

"Beni tanıyamadın mı? Karlcığım, bana iyi bak! Eşsiz Mosel'in kıyılarında seninle birlikte az mı koştuk? Babalarımızı ve annelerimizi nasıl da üzüyordu o iki küçük yaramaz. Saygın Wittenbach'ın, Friedrich Wilhelm Lisesinde bize nasıl öğüt verdiğini hatırlıyor musun? İtiraf etmeliyim ki, ben, kafalarımıza ısrarla sokmaya çalıştıkları her şeyi unuttum."

"Schleig!" diye şaşırdı Marx. Onu bir anda Trier'e, çocukluğuna götüren bu karşılaşmaya sevinmişti. Ama eski okul arkadaşına dikkatle bakınca, gördüğü besili, aptal, parlak surata soğuk ve alaycı bir şekilde konuştu: "E nasıl, Tanrın Merkür seni eskisi gibi destekliyor mu?"

“Evet, elbette,” dedi kabararak Fritz Schleig, yüzüklerle dolu şişman parmaklarını yukarı kaldırarak. “Ben Camphausen’in ortağıyım. Saklamayacağım, sermayem artık neredeyse....”

“Pekala Schleig, görüyorum ki, sen hâlâ Oberprima’da olduğun gibisin. Hatırladığım kadarıyla sana Mosel kıyılarının büyüyen çocuğu lakabını vermiştik. Belli ki, tanrılar sana yardım etmiş!”

“Saklamıyorum, saklamıyorum! Üç oğlum ve iki kızım, oldukça ciddi bir sermayeye sahip olacak. Umuyorum ki, babaları gibi, insanların yararı ve yükselişi için çalışacaklardır,” dedi Schleig hava atarak, Marx’ın alaycılığını fark etmeden ve garsonun dalkavukça çektiği koltuğa kendisini bırakırken.

“Dadı arıyorum,” dedi Schleig, nefes alarak. “Berlin’de dadı yetersizliği var. Nadide bir mal gibi.”

Masalarına kaba bir tavırla oturan adamı tam bir kayıtsızlıkla izleyen Bakunin birden canlandı.

“Beni size takdim etmediler ama sorun değil,” dedi.

Schleig, Bakunin’in selamına törensel bir yanıt verdi.

“Üç dili –Almanca, Fransızca ve İngilizce– anadili gibi konuşan genç bir Rus bayan benim himayemde,” dedi Bakunin. “Üstelik, aristokrat bir aileye mensup ve mükemmel bir eğitim görmüş, iyi aile kızı. Siz onu tanır mısınız Marx?” Bakunin Liza’yı anımsattı.

“Ciddi ve sempatik bir kız,” diye onayladı Karl.

Schleig sevindi.

“Size minnettarım!” diye bağırdı. “Çocuklarımın eğitimi ile bizzat kendim ilgileniyorum. Bu, annelerinin yapabileceği bir iş değil. Kadınlar aptaldır ve belki de çekici olmalarının nedeni budur,” dedi laubali bir şekilde gülerek.

Prusyalı’nın adresini alan Bakunin kalktı, Marx ile dostça vedalaştı ve Schleig’ı selamladı.

Marx’la yaptığı görüşme, bu sıralar yalnız ve şaşkın olan Bakunin’i canlandırmıştı. Şimdi artık, eskiden duyduğu o can sıkıcı ikircikli duygu –gizem ve bununla birlikte bu olağanüstü Alman’a karşı sempati– onu rahatsız etmiyordu.

“O büyük bir teorisyen,” diye düşündü Bakunin; Marx’ın yüzünü gözünün önüne getirerek.

“Bu adamın garip bir güzelliği var,” diye sürdürdü düşünmeyi. “Güzelliğinin kaynağı düzgün yüz hatları değil, bakışları. Jestlerinde ve sözlerinde dışavuran, sürekli alev alev yanan bir yürek. Ama Marx yanlış yolda. Şimdi güç, Alman teorisyenlerinde ve felsefede değil; hareket ve yıkımda. Bizim işimiz, eski yapıları havaya uçurmak. Bu yıkıntıların üzerine, varsın gelecek nesiller bir şey inşa etsin.”

Karl, Berlin’de kaldığı sürece Schleig onunla görüşme olanağını ısrarla zorluyor, Marx’a çocukluk yıllarında duyduğu saygıyı şimdi de gösteriyordu.

Marx, duyduğu nefreti açıkça belli ederek ondan ne kadar kaçıyorsa, o, Marx’ı şaşırtmak ve etkilemek için o kadar çaba harcıyor; çeşitli spekülasyonlarla elde ettiği büyük sermayesine güvenerek böbürlenen bu kaba yırtıcı hayvan, gittikçe yüzsüzleşiyordu.

“Bak Karlichen, ben senin için birçok şey yapabilirim. Neden kaçıyorsun bu eski dostundan?” diye başlıyordu konuşmasına, sabahları Marx’ın kaldığı ucuz otel odasına pervasızca dalarak. “Ben gerçekten de senin kaderine karşı duyarsız kalamam. Öyle bir gazete çıkarıyorsun ki, bu gazete seni, böylesine yetenekli bir insanı hapse götürecek. Zavallı anneni ve aileni düşün. Henüz geç değil. Benim dostlarım Bay Camphausen, Hansemann ve çok sayıda saygın, zengin insan sana seve seve yardım edeceklerdir. Seni bankanın müdürü hatta ortağı yapabiliriz. Parlak bir zekân var. Değerli şeylerin nereden alındığını, nasıl para kazanıldığını biliyorsun. Gençlikte hangimiz aşırılıklara savrulup isyan etmedik ki? Şimdi bu kadar isyan ve devrimden sonra kendine gelmelisin. Biz, seni bakan bile yapabiliriz. Duydum ki, sen bu zavallı tutku yüzünden son paracıklarını da gazeteye yatırmışsın. Böyle gidersen iflas edeceksin. Seni temin ederim, paralarını, bundan daha kötü kullanamazdın. Halbuki büyük bir tüccar veya yönetici olabilirdin...”

Schleig’ın uzun monoloğu, Marx üzerinde hiçbir etki göstermedi.

İkna çabalarının boşa gittiğini gören Schleig, ellerini ileri çıkmış göbeğinin üstünde birleştirdi ve dokunaklı bir sesle konuştu:

“Pekala, kendini istediğin gibi harca! Ben elimden geleni yaptım. Ama senden bir ricam olacak. Karının kardeşi bay Ferdinand von Westphalen, Prusya sarayında çok etkili bir insan. Kral ona özellikle çok güveniyor, bakan koltuğu çoktan hazır. Madem kendin için bir şey istemiyorsun o zaman bana yardım et. Bir tavsiye mektubu yaz ve bana ver.”

Marx, Schleig’a kahkahalarla yanıt verdi:

“Tamam, madem kapıdan atılmak ve her tür siyasi suçtan sorumlu tutulmak istiyorsun, ben seni, Prusya Monarşisi’nin çürük kirişlerini tutan bu parlak direğe gönderirim!”

Bu görüşmeden sonra Schleig, Karl Marx’ı görmek için hiç de can atmadı.

***

Karl, 27 Ağustos’ta Avusturya’nın cıvıl cıvıl, hareketli başkentine varmıştı. Kendini beğenmiş Berlin ne kadar ruhsuz ve şekilsizse, müziğin, yeşil ovaların ve sıcak insanların ünlü kenti Viyana o kadar etkileyici geldi Marx’a. Feodal Habsburg İmparatorluğu’nun esareti altına giren Macarlar, Çekler, Hırvatlar, İtalyanlar ve Polonyalılar, kendi kültürlerini ve ulusal özelliklerini Almanlar’a devretmekteydiler. Ressamlar ve müzisyenler uzun süredir Viyana’ya akın akın geliyordu. Politik çalkantılara ve savaşlara rağmen, bu Alman Parisi’nin kafelerinden Macar ve Romen orkestra müziği, şarkılar, kahkahalar ve tartışma sesleri yükselmekteydi. Ama yine de, bu dışavuran tasasızlığın ardında kentin durumunun oldukça edişe verici olduğunu fark etmemek olanaksızdı.

Halkın, Metternich’in baskısından kurtulup kraldan, feodal yükümlülükleri kaldırmasını istediği mart günlerinden bu yana çok şey değişmiş; Avusturya’nın sömürüsü altındaki çok sayıda ülkede de bağımsızlık ve özgürlük ayaklanmaları başlamıştı.

Marx buraya gelmeden sadece dört gün önce, Viyana sokaklarında bile kan gövdeyi götürdü. Parisli işçilerin haziran hareketinden ürken Avusturya burjuvazisi, monarşiyi cumhuriyete tercih etti. Bu da, Viyana halkının demokrat kesimini özellikle kızdırdı.

Slovenler'in, Sırplar'ın, Hırvatlar'ın ve Transilvanya Romenleri'nin ulusal bağımsızlık hareketi gelişti. Bu hareketler, devrim fırtınasının zaten dinmediği Macaristan'ın durumunu daha da ağırlaştırdı. Kısa bir süre önce Avusturya başkentinin sokaklarında cereyan eden çatışmaların gündeme geldiği 'Demokratik Birlik'in daha ilk toplantısında, Marx, olayların; kabine değişikliği ve hükümetteki kargaşaların sonucu olmadığını, tıpkı Paris'teki işçi ayaklanmasında olduğu gibi, burjuvazi ve proletarya arasındaki sınıf mücadelesinden kaynaklandığını saptadı.

Karl; Alman, Macar ve Avusturya devletinin sınırları içinde bulunan diğer ulusların verdiği mücadelenin son derece karmaşık özelliklerini tanıyor, Viyana'da karşılaştığı işçiler ve üniversiteliler ile görüşüyor; kulüpleri ziyaret ediyor, demokratik derneklerin yöneticileri ile anlaşmalar yapıyordu.

Bu dönemde Alman Devrimi'nin temel amacı birleşmeyi sağlamaktı, oysa Avusturya-Macaristan demokratları, tam tersine, çeşitli kabilelerden oluşan Habsburglar'ın imparatorluğunu yıkmaya çalışıyorlardı. Çokuluslu ülke, rengarenk parçacıklardan oluşan kocaman bir tabloya benziyordu.

Marx, sınırsız bilgisi ve ilişkilerinde gösterdiği alçakgönüllülük sayesinde, kısa bir sürede, tanıştığı insanların sempatisini kazandı.

"Sanki hayatı boyunca bizim gibi yaşamış," diye konuşuyordu. Avusturyalı işçiler, hayret ve saygı ile.

"Kim bu adam? Tıpkı İncil'deki havariler gibi bizim geçmişimizi, şu andaki durumumuzu ve geleceğimizi biliyor!" diye fısıldanıyordu, Marx, Birinci Viyana İşçi Birliği toplantısında, ücretli emek ve sermaye hakkında ayrıntılı bir rapor sunarken. İşçiler ve yoldaşları onu merakla dinliyor, onun korku bilmeyen ruhu, minnettarlığın, sevginin ve sınırsız bir güvenin yaydığı sıcaklığı içine alıyordu. Bu insanlarla gözünü kırpmadan mücadeleye atılabilir, onları sürükleyebilirdi. Ama Karl, bunun zamanının henüz gelmediğini biliyordu. Emekçilere sömürücü sınıfın doğuşunu ve yok

oluşunu belirleyen koşulları, Avrupa'daki sosyal ilişkileri ve proletaryanın devrimci mücadeledeki rolünü anlatıyordu.

***

Karl, Viyana'daki yoldaşlarla yakın ilişkiler kurup 'Yeni Ren Gazetesi'ne para bulmak için sağa sola koşuştururken, Engels şimdi, 'Tutuklamalar' yazısıyla ilgili açılan davanın tanığı olarak değil, baş sanığı olarak yargıç önüne çıkarılmıştı.

Prusya'daki politik durum gün geçtikçe daha da kritikleşiyordu. Marx, Viyana'dan ayrılmak için acele etmek zorundaydı. Köln'e giderken yine Berlin'e uğradı. Burada kaldığı birkaç gün içinde, demokratik hareketin liderleriyle anlaşmalar yaptı ve Prusya Ulusal Meclisi'nin toplantısını izledi.

Berlinliler, Kral ve çevresindekilerin, orduyu Berlin'e getirip onun yardımıyla muhalif burjuvalarla hesaplaşmak istediğini biliyordu. Marx'ın izlediği meclis toplantısında, temsilciler, savaş bakanından, emir çıkartarak, görüşleri anayasal yönetimle çelişen subayların istifalarını sağlamasını istediler. Bu, yükselen fırtınayı durdurmak için yapılan zavallı bir girişimdi.

Karl, tartışmaları dikkatle dinledi. Eğer kurnaz, korkak ve uzlaşmacı politikasını değiştirmezse, "bilgelik taslayarak homurdanan, karar almakta beceriksiz kalan" Berlin Ulusal Meclisi'nin yok olacağını 'Yeni Ren Gazetesi' uzun süre önce yazmıştı.

Marx, Berlin'den ayrılmadan kısa bir süre önce 'Yeni Ren Gazetesi' için nihayet biraz para buldu; Polonya Demokratları, Polonya halkının bağımsızlık davasını en tutarlı şekilde destekleyen gazetenin yayınını sürdürebilmesi için iki bin taler vermeyi kabul etti. Marx, Köln'e gitmek için acele ediyordu. Ren çevresindeki bölgeler, Kralı çok endişelendirmekteydi. Olası bir ayaklanmayı engellemek amacıyla, endüstrinin ve işçi sınıfının en güçlü olduğu bu bölgelere Prusya ordusunun neredeyse üçte biri yerleştirilmişti.

Gerçekten de Ren ülkesinde devrimci hareket son yıllarda giderek gelişmişti. Başında Marx'ın bulunduğu 'Demokratik Birlik'in yanı sıra,

Köln’deki eski sığınmacılar; Joseph Moll ve Karl Schapper’in yönettiği ‘İşçi Birliği’ de faaliyet halindeydi.

‘Yeni Ren Gazetesi’nin baş redaktörünün ünü, Almanya’nın sınırlarını çoktan aşmıştı. Gazete, Prusya Hükümeti için her gün daha da tehlikeli oluyordu. ‘Yeni Ren Gazetesi’, sadece işçiler, zanaatkârlar ve aydınlar arasında değil, aynı zamanda ordu içinde de sevgi ve saygıyla karşılanmaktaydı.

Bir seferinde Köln’deki mücadele organının bürosunda, “gazetenin redaktörlerine ve ‘İşçi Birliği’nin liderlerine” hitabıyla başlayan bir mektup alındı:

“Biz, 34. Piyade Alayı’nın askerleri, ‘Yeni Ren Gazetesi’nin saygın redaktörlerine, en içten ve derin minnettarlığımızı bildirmeden yapamazdık... İnanın ki, Marx, Schapper, Engels, Wolff isimleri belleğimizden asla silinmeyecektir. Dahası biz öyle umuyoruz ki, bu baylara duyduğumuz minnetarlığı göstereceğimiz zaman gelecektir.”

Mektubun altında 1700 imza vardı.

Aynı günlerde, İçişleri Bakanı, kendisine Alman yurttaşlığı verilmediğine dair Marx’ın yazdığı şikayet dilekçesine verdiği yanıtta, Karl’ın Prusya vatandaşı olma hakkını reddeden Köln yetkililerinin kararını, tamamen yasal bulduğunu açıklıyordu. Ve böylece Marx vatandaşlıktan yoksun kaldı.

***

Fritz Schleig, uzun uzun konuşmaya gerek duymadan Liza’yı işe almıştı. Soylu bir dadıya sahip olmak, sermayesi arttıkça, ona paralel olarak kendini beğenmişliği de artan bu kurnaz üçkağıtçının hoşuna gidiyordu. Böylece Bakunin’e daha yakın olmak isteyen Liza da, Rusya’daki teyzesinin yanına gitmekten vazgeçip Berlin’de kalabilecekti. Babası da öldüğü için yurduna dönmek için artık hiçbir nedeni kalmamıştı Liza’nın. Bundan sonraki yaşamı, uzaklardaki Bakunin’e bağlanmıştı.

Ev sahibi, kızı, değerli eşyalarla tıka basa dolu gösterişli misafir odasında nezaketle karşıladı. Liza, çok sayıdaki ayna, raf, divan ve küçük masalardan ürktü. Sadece ziyaretçilerin hayal gücünü etkilemek amacıyla orada bulundurulan bir vazoyu ya da tabureyi devirmeden, kötü antikacı

dükkanını andıran bu odadan geçmek kolay değildi. Schleig, odaya girenin ürkekliğini keyifle izledi. Ve, kendince bir açıklama yaptı:

“Gelmenize çok sevindim, fräulein” dedi kasılarak. “Burada gördüğünüz her şey gerçekten de anlamsız. Mükemmel olan her şeyi, bu, bana kaça patlarsa patlasın toplamaya çalışırım, kişiliğim böyle. Bundan böyle evimi bir paha biçilmez mücevherle daha süsleyeceğim.”

Liza bu iltifatı hemen anlayamadı ama bir zamanlar, yanında çalıştığı kontun kendisine yaklaşmaya, aşkını kazanmaya çalıştığını anımsayınca Schleig’a sert bir bakışla cevap verdi.

“Sanırım yanlış anladınız,” diye sözü hemen değiştirdi Schleig. “Ben, amurlar ile süslü muhteşem bir aynayı kastetmiştim. Bu endişe verici çağımızda birçok soylu, pahalı eşyalarını satıp, kargaşanın alevleriyle yanan ülkeyi terk etmek için acele ediyor. Açıkça söylemek gerekirse, İngiltere’ye kaçıyorlar. Ben ise boşa zaman harcamıyorum. Tarihin bize öğrettiğine göre, paranın değeri, isyanların ve çeşitli tatsızlıkların yaşandığı dönemlerde düşer. Parayı altına ve değerleri asla düşmeyen eşyaya çevirmek anlamlıdır. Gördüğünüz gibi, ben bu altın kuralı unutmuyor ve zamanımı boşa harcamıyorum.”

Liza bu kızıl suratlı şişkonun aptallığına gülümsemeden yapamadı.

“Evet, sizin odalarınız,” dedi Liza, “gerçekten de birer depoya benziyor.”

“Niye şiirsellikten bu kadar uzak konuşuyorsunuz? Bir bilseydiniz bu tabloları, kilimleri ve mobilyaları kaça aldım, oysa daha sonra ne kadar para edecekler! Ama biz işimize bakalım. Beş çocuğum var. Şimdiden söylüyorum ki, karım, iyiniyetli, saygın, namuslu bir bayandır ve çocuklarımın eğitimi ile ilgilenmez. Kimin söylediğini hatırlamıyorum ama hiç kuşku yok ki, ne söylediğini iyi biliyormuş: ‘Kadınlar, kadınlar, sizin adınız değersizlik.’ Matmazel, görüyorum ki, şaşırdınız. Karşınızda kimin durduğunu anlamıyorsunuz. Marx’ı tanıyorsunuz, benim çocukluk arkadaşımdır. Eğer beni ona sorarsanız, sivrisinek kovarcasına elini savuracaktır. Çünkü benden nefret ediyor. Evet, öyle! Herkes onun gibi filozof ve bilge olamaz. Ben de dünyanın en kötü insanı değilim ama Karl’a anlatamıyorum. Her Berlinli sanayici size, Fritz Schleig’ın insan sarrafı olduğunu söyleyecektir. Hemşerim Marx, benim çözemediğim tek

bilmecedir. Ama sizinle olan işimize dönelim. Evet, oğullarımdan hiç değilse birinin Marx kadar akıllı olmasını istiyorum. İkinci oğlum benim işimi sürdürecek. ‘Fritz Schleig ve oğlu’ firmasını kurdum bile. Siz ne düşünüyorsunuz, Marx gibi beyinleri doğa mı yaratıyor yoksa eğitim mi?”

“Her ikisi de,” diye yanıt verdi Liza.

“Bundan böyle çocuklarımı size emanet ediyorum; çünkü sizi, şu dahi mi desek, ilginç adam mı desek, o tavsiye etti. Onun ne olduğuna hâlâ karar vermiş değilim. Uzun zamandan beri görüşmemiştik ve düşünün ki, ben tıpkı bir zamanlar onun şimdi olduğu kadar yoksulken karşısında çekindiğim gibi, şimdi de çekindim ondan. Neden?”

İlk konuşmadan sonra, Liza, Schleig’ı pek fazla görmedi. Hizmetçiler, efendinin ‘para yaptığını’ ve iş gezisinde olduğunu söylüyordu. Çocukların, babaları tarafından hayvan gibi terbiye edildikleri ve bununla birlikte anneleri tarafından da şımartıldıkları ortaya çıktı. Anne, küçücük gözlerin, ufacık bir burnun ve dudakların arasında kaybolduğu kocaman yağ kütlesinden ibaret bir kadındı. Bütün zamanını, denetlemeye çalışmadığı bir iştahla yemek yiyerek geçiriyor ve karşılığını da sık sık hastalanarak ödüyordu. Yemek, nefes darlığı, karın ağrıları ve çeşitli hastalıklar hakkındaki konuşmalar, bir zamanlar kontesin yaptığı öğüt verici monologlar kadar canını sıkıyordu Liza’nın.

Schleig’ın evinde kocaman bir kütüphane de vardı. Liza, duvarları tamamen kitap rafları ile kaplı bu büyük odada geçireceği mutlu anları hayal ediyordu. Çünkü çocukluğundan beri, elindeki bir kitapla başbaşa kalmak en büyük tutkularından biriydi. Ama Schleig’ın kütüphanesindeki kitaplardan bir tekinin bile sayfalarının ayrılmadığını anladığında müthiş şaşırdı. Ev sahibinden, raflarda duran mücevherlerden birini alıp sayfalarını ayırması için kendisine izin vermesini rica etti.

“Üzgünüm, fräulein,” diye cevap verdi Schleig, “büyük emeklerle ve çaba sarf ederek topladığım şeylerin değerini düşüremem. Benim kütüphanemin değeri, hiç kimsenin dokunmadığı yepyeni ciltlerle dolu olmasından gelir. Kesilmemiş kitapları topluyorum. Bu, derneğimizdeki bütün koleksiyoncuları kıskandıran bir sermayedir. Birkaç rakibim var, ama kısa bir süre önce iflas etmiş bir antikacı dulunun dükkanını satın alıp oradan birkaç düzine hiç dokunulmamış eser elde ederek onları solladım.”

“Sayfaları ayrılmamış demek istiyorsunuz,” diye düzeltti Liza, alaycı gülümsemesini güçlükle gizleyerek.

“Tabii ki. Yoksa o kitaplar için bir tek taler bile vermezdim...”

Bir keresinde, inanılmaz sayıda perde, örtü ve eşyanın yığıldığı boğucu evde dolaşırken Liza, merdivenin altında bir kapının bulunduğunu fark etti. Bir aralıktan ışık sızmaktaydı; kulağına iniltiler ve homurtular geldi. Birilerinin yardıma ihtiyacı olduğunu düşünerek içeri dalan Liza, kendini küçük, penceresiz son derece kötü bir odada buldu.

Yamalı ev giysisi içindeki yaşlı bir kadın, çok eski, ucuz bir sandalyede oturuyor ve keskin kenarlı bir tabaktan iştahla çorba içiyordu. Küçük bir mum, dilenci yatağını, büyük leğeni, sürahiyi ve daha birkaç parça eşyayı titrek bir ışıkla aydınlatıyordu.

“Afedersiniz,” dedi Liza, nereye ve kimin yanına geldiğini anlamaya çalışarak.

Schleig çalışamayacak durumdaki yaşlı insanlara dayanamıyordu. Bu evdeki hizmetçiler genç ve fiziksel olarak güçlü insanlardı. Yaşlı kadın, dişsiz ağzı ile kekeleyerek, konuksever bir tavırla Liza’ya, kendisi gibi zavallı ve döşemesi delik deşik olmuş eski bir koltuğa oturması için işaret etti.

“Yanıma öyle nadiren insan geliyor ki. Sokağa çıkmak için ise çok yaşlıyım,” diye konuştu.

Liza oturdu. Yaşlılık onda daima acıma duygusu ve saygı uyandırıyordu.

“Ama siz kimsiniz?” diye sordu, merdivenin altındaki odada kalan bu zavallı ihtiyarı daha önce görmemiş ve duymamış olmasına şaşırarak.

“Ben Bayan Schleig’ın annesiyim.”

Liza boğulacağını sandı. Değerli eşyalarla dolu çok sayıda aydınlık odaları olan kocaman evi gözünün önüne getirdi. Ama bu evde, ev sahibesinin yaşlı annesi için bir yer yoktu!

“Fritz ve kızım yaşlılara dayanamıyor. Ben de onları anlıyorum; ihtiyarlık, sevgili kızım, hiç kimseyi güzelleştirmiyor. Çok uzun süre

kaldım bu dünyada. Bir insan için bu çok büyük bir şanssızlıktır.

“Ama onlar zengin.”

“A, tabii ki. Mutfak eşyası tüccarı sevgili Bay Schwarz’ın bana bıraktığı her şeyi ben de Fritz’e verdim. Ama biliyor musunuz, her sermaye, –çocuklarım bana öyle anlattı–, kâr getirmeli. Benim ise, verecek başka bir şeyim yok. Benim gibi bir nine sadece masraf kaynağıdır; hepsi bu.” Bayan Schwarz hüzünle gülümsedi.

Liza ise kızgınlıktan ne söyleyeceğini bilemiyor; içinden isyan ediyordu. Başarılı Prusyalı burjuvanın evinden uzaklara kaçmak istedi. Ama Bakunin’in görüşmek amacıyla yine Berlin’e uğrayacağı fikri, Bay Schleig’ın evinde gördüğü bütün iğrençliklere duyduğu tepkiyi açığa vurmasını engelledi.

Bu arada Bakunin, Almanya’daki devletleri dolaşıyordu. Ama Prusya Hükümeti, Poznan’a gitmesi için ona çıkış vizesi vermemişti. Liza, tamamen parasız, arkadaşsız, irtibatsız kalan Bakunin’e küçük maaşı ile yardım etmeye, onu aşkı ile canlandırmaya ve rahatlatmaya çalışıyordu. Arada bir görüştüklerinde Bakunin, çaresizlik ve umutsuzlukla sızlanıyordu.

“Parasızlık yüzünden Berlin’e çakılıp kaldım. Param olsaydı devrimci Macaristan’a ya da Polonya’ya gider, ayaklanma yapmaya koyulurdum. Sonbahar bitmek üzere, oysa ben hâlâ tembellik yapıyorum. Kimi ve neyi beklediğimi bilmeden oturuyorum. Üstelik bütün dünyanın önünde ajan olmakla suçlanıyorum. İnsanlardan uzaklaşıyorum, bana inanmazlar diye korkuyorum.”

Birden kalkıyor odada sinirli sinirli dolaşmaya başlıyordu.

“Şimdiye dek kendimi hiç bu kadar kötü hissetmemiştim. Her yerde kötü ve kuşkulu bakışlar görür gibi oluyorum.”

Kendi yorgun ruhu da acı ve yalnızlıktan erirken, Liza onu sakinleştirmeye çalışıyordu:

“Mihail, herkes sizin çok dürüst biri olduğunuzu biliyor. Size inanıyorlar. Ama cesur olmalısınız,” diye ikna etmeye çabalıyordu. “Sizin sabırsızlıkla beklediğiniz o hareket anı da çok yakında gelecektir!”

“Hayır, hayır, ‘Yeni Ren Gazetesi’ Alman demokratlarının okumayı en çok sevdiği kitap haline geldi.”

“Daha da iyi ya. Hakkınızdaki alçak dedikoduların iftira olduğunu da bu gazete yazmıştı.”

“Evet ama istemeden de dökülse, yağlı çorba, kumaşın üzerinde yine de leke bırakır. Beni iki taraftan sıkıştırıyorlar: Rus Hükümetinin gözünde ben bir caniyim, insanların gözünde ise adi bir ajan. Hayatım pahasına da olsa, halka dürüst olduğumu kanıtlamalıyım. Kaderim belirlenmiştir. Yemin ederim ki, hedefimden taviz vermeyeceğim, yürüdüğüm yoldan çıkmayacağım, benden kuşkulanan Almanlara ve Polonyalılara ajan olmadığımı kanıtlayana dek daima ileriye yürüyeceğim. Üstelik Avrupa’daki haziran olayları bir demokrat olarak beni derinden sarstı. Hiç kuşku yok ki, bu olaylar Avrupa’nın ufkunu daha da karartacak. Ve burada, Almanya’da hükümet sessizce güç topluyor ve demokrasiye öldürücü darbeyi indirmek için uygun anı kolluyor.”

“Ah, Mihail, her şey düzelecektir,” dedi Liza. “Sahip olduğunuz irade ve beceriyle siz her işte başarılı olacaksınız. Planlarınız o kadar şaşırtıcı ki. Mesela, sizin ‘Slavlara Çağrı’nız beyinleri ve yürekleri ne kadar sarstı, bilmiyor musunuz?”

“Kendimi bir tek arzuya verdim. Devrimi arzuluyorum,” dedi Bakunin, Liza’nın kendisine gösterdiği aşırı ilgi ve heyecandan canlanarak. “Bütün kızıl cumhuriyetçiler ve demokratlar arasında en kızıl olanın ben olduğum doğru. Belki de benim bu kadar sinirli ve saldırgan olmamın nedeni eski başarısızlıklar ve bulunduğum durumun dayanılmazlığı, garipliğidir. Üstelik Avrupa’da gericilik zirveye çıktı. Zaman artık beklemiyor. İşte benim son planım. Beni dinle. Ben her şeyi düşündüm.”

Liza, hangi konuda olursa olsun, Bakunin’in onun fikrini umursamadığını ama bir dinleyiciye ihtiyacı olduğunu biliyordu.

“Slav devrimi, Bohemya’da başlayarak Moravya’ya, Avusturya Silezyası’na yayılacak ve sonra da bütün Slav dünyasını içine alacak. Daha sonra ise, Alman topraklarına geçecek. O zaman, şimdiye kadar ancak şehirlilerin, zanaatkârların, fabrika işçilerinin, edebiyatçıların ve avukatların devrimi olan Alman devrimi de bütün halkı içine alacak. Prag’da bir devrim

hükümeti kurulacak ve ona sınırsız hükmetme yetkisi verilecek. Soyluları, karşıdevrimci din adamlarını, memurları kovaladıktan sonra lafazanlık yaparak, zararlı bir anarşinin yuvası haline gelen tüm kulüpleri, dergileri vs. ortadan kaldırıp herkesin diktatörlüğe boyun eğmesini sağlayacağız; her şeyi etkin, yararlı bir anarşiye dönüştüreceğiz.”

Bakunin’in karmaşık sözcükleri Liza’yı bunalttı, genç kadının başı döndü. Ama Liza ona herhangi bir konuda karşı çıkmaya cesaret edemiyordu. Çünkü Bakunin’in itirazlara dayanamadığını biliyordu.

Tek başına kalan Liza, Bakunin’in söylediklerini düşünerek Tiergarten’de uzun süre dolaştı.

“Zavallı Mihail,” diye düşündü, “çelişkili arzuları onu parçalıyor. Yapmayı ne kadar çok istiyor ama yapmak istediğinin ne olduğunu ne kadar az biliyor! Çok ayrıntılı tasarıları olmasına karşın, faaliyet sadece kafasında gerçekleşiyor. Halka ve iyiliğe samimi bir sadakat besliyor. Ama tüm bunlar, kutsal ideallerini gerçekleştirmesi için ona yetmiyor. Düşünceleri sadece hayalperestliğinin ürünü, hasta bir adamın sayıklamaları değil mi?”

Liza birden ‘Yeni Ren Gazetesi’nde bazen yazılarını okuduğu Wilhelm Wolff’u, Marx’ı ve onların Brüksel’deki dostlarını düşündü. Kendisinin de tarif edemediği garip bir kıskançlık ve can sıkıntısıyla bu adamları hatırladı. Mihail bir kartal gibi yalnızdı ve çevresine güvenilir yoldaşlardan oluşan sürekli bir grup toplayamıyordu. Onun kaderi Liza’yı endişelendiriyor ve kötü önsezilerini harekete geçiriyordu.

***

26 Eylül’de ‘Yeni Ren Gazetesi’nin her zaman başyazısının yayınlandığı köşesinde iri puntolarla şu haber yayınlandı: “Köln’de sıkıyönetim. Gazeteyi, bugün, çıkması için acele ettiğimizden yine içindekiler sayfası olmadan yayınlıyoruz. Güvenilir kaynakların bize verdiği bilgiye göre, önümüzdeki birkaç saat içerisinde şehirde sıkıyönetim ilân edilecektir; şehrin gönüllü milisleri dağıtılmış ve silahsızlandırılmıştır, ‘Yeni Ren Gazetesi’nin yayını... durdurulmuş, askeri mahkemeler kurulmuş ve mart ayında elde edilen tüm haklar yok edilmiştir. Şehirdeki gönüllü milislerin silahsızlandırılmalarına izin vermeyeceğine dair söylentiler dolaşmaktadır.”

Bundan bir gün önce Köln Savcılığı, Engels ve Wilhelm Wolff hakkında kovuşturma başlatmıştı. Mevcut düzene karşı yıkıcı faaliyette bulunmakla suçlanıyorlardı.

Bundan kısa bir süre önce de mayısta Frankfurt'ta bir ayaklanma başladı.

Frankfurt Meclisi, anayasa maddelerinin şu ya da bu fıkrası hakkındaki boş konuşmalarla oyalanırken Danimarka Kralı, Schleswig-Holstein'ı kendi topraklarına katmaya kalkışmıştı. İşte bu, Alman prensliklerinde yaşayan halkın tepkisini uyandırdı. Birlik Meclisi'nden bunun için istenen yardıma verilen yanıt, Prusya ordusunun, ayaklanan kente müdahale etmesi oldu.

Frankfurt'ta sokak çatışmaları patlak verdiğinde Frankfurt Meclisi'nin gerici üyelerinden biri, Prens Lihnovski kalabalığa ateş etti ve sonra da kalabalık tarafından linç edildi. İşçiler ve zanaatkârlar çevre köylerde yaşayan köylüleri destekliyordu. 'Yeni Ren Gazetesi' bu konuda şöyle yazdı: "Yine de itiraf etmemiz gerekirse, cesur isyancıların kazanacağına dair pek fazla umudumuz yok. Frankfurt oldukça küçük bir şehir, çok güçlü bir ordu ve Frankfurt esnafının, herkesin de bildiği gibi karşıdevrime beslediği sempati, güç dengesini bozduğundan, abartılı umutlara kapılmamıza engel oluyor."

Frankfurt'ta sıkıyönetim ilan edilmişti. Silahla yakalanan herkes askeri mahkemeye veriliyordu. Demiryolları birçok yerde kesintiye uğramış, posta hizmetleri de durdurulmuştu. Frankfurt emekçilerinin uğradığı yenilgiye Köln'de kitlesel halk toplantılarıyla karşılık verildi. İşçilerin karşısında bir konuşma yapan Engels, onlara Frankfurt'taki kardeşlerinin yenilgisine yol açan faktörleri anlattı.

"Hiç kuşku yok ki," demişti Engels, "barikatlara doğru ilerleyen orduya yol açan topçu alayı sokak çatışmalarında belirleyici rol oynadı. Frankfurtlu tüccarlar ve burjuvalar, her pencere barikata dönüştüğü zaman evlerinin kapılarını askerlere açtılar ve mücadelede öncelik kazandırabilecek her türlü olanağı onlara sağladılar. Köylüler, işçilere yardım etmek üzere köyler arasındaki yollardan yürürken hükümet askerleri, demiryollarından hızla kente akın etti..."

Ren kıyısındaki bölgeler kaynıyordu. Köln'de, işçiler ve zanaatkârlar her gün kâh manejlerde,[48] kâh meydanlarda, kâh halk eğlencelerinde

kullanılan ambar gibi kocaman binalarda toplanıyordu.

“Neden?” diye bağrıyorlardı konuşmacıya. “Devrim davamız neden yenilgiye uğruyor? Bir tek şeyi okuyor ve dinliyoruz: Napoli’de Prag’da, Viyana’da, Paris’te işçiler yenildi. Frankfurt’ta da böyle oldu.”

Bu soruyu, kendine özgü bir ayrıntı zenginliğiyle yanıtlamıştı Engels: “Bunu şöyle açıklayabiliriz; tüm partiler, her uygar ülkede hazırlanan mücadelenin şimdiye dek gerçekleşen öteki devrimlerden ne kadar farklı, ne kadar çok önemli olduğunu biliyor. Çünkü Viyana’da, Paris’te ve Berlin’de olduğu gibi; Frankfurt’ta ve Lyon’da olduğu gibi, Milano’da olduğu gibi *–burjuvazinin politik hakimiyetini yıkmak* söz konusu. Bu öyle bir darbedir ki, en uzak sonuçları bile tüm büyük ve spekülasyonla uğraşan burjuvazinin yüreğinde dehşet uyandırıyor. Birbirine kardeşlik bağıyla bağlanan Avrupa proletaryasının mücadele sembolü olan kızıl bayrağın, son beş ay içinde, barikatlarında dalgalanmadığı herhangi bir devrimci merkez var mı ki daha dünyada?

Frankfurt’taki, birleşmiş junkerlerin parlamentosuna ve burjuvaziye karşı verilen mücadele de kızıl bayrağın altında sürdürülüyor. Çünkü şu anda gerçekleşen her ayaklanma doğrudan, burjuvazinin politik durumunu ve dolaylı olarak da toplumsal konumunu tehdit ediyor; işte bütün yenilgilerin asıl nedeni budur.

Çoğunluğu silâhsız olan halk, sadece, burjuvazinin eline geçen örgütlü memur ve asker devletinin gücüne karşı değil aynı zamanda bizzat silâhlı burjuvazinin kendisine karşı da mücadele etmek zorunda. Örgütlenmiş ve iyi silahlanmış tüm sınıflar, örgütsüz ve kötü silahlanmış halkın karşısında duruyor.

İşte böylece halkın yenilgiye uğramasının nedenleri açıklığa kavuşuyor... Ordu, ya bir savaşta düşmanları tarafından ya da kendi saflarındaki çatlaklar yüzünden zayıf düşürülmemişse ve karşılaştığı büyük bir sorunda çaresizliğe kapılarak mücadele etmek zorunda kalan halk, düşmanları üzerinde moral bozukluğu yaratmamışsa yenilgi kaçınılmaz olur.”

Köln’de yapılan provokasyonlar sayesinde ayaklananlarla acımasız bir hesaplaşmaya girmek isteyen polis, Köln işçi birliklerinin ve demokratik birliklerin yöneticilerini tutukladı. Schapper ve Becker cezaevine atıldı.

Özellikle emekçi halkın çok saygı duyduğu Joseph Moll’un da tutuklanma tehlikesi vardı. Şehirdeki hava elektriklendi. Yetkililerin keyfi tutumuna kızan işçiler sokaklara döküldü ve barikatlar kurmaya koyuldu.

25 Eylül sabahı eski pazaryerinde aniden başlayan ‘İşçi Birliği’nin mitinginde Marx, ısrarla hiç kimsenin provokasyonlara kapılmamasını istedi. Çatışma isteyen, son derece heyecanlı emekçilerden düşmanın kurnazlığını, acımasızlığını anımsamalarını rica ediyor ve güçlerini ileride olgunlaşacak olan daha büyük olaylar için korumaya çağırıyordu.

“Erken yapılan bir ayaklanma amacına ulaşamaz ve yenilgi kaçınılmaz olacaktır,” diye konuşuyordu Marx. “Kraliyet, Junker hükümeti birleşik bir saldırıya başlıyor. Bunu hatırlayıp gücümüzü boşa harcamamamız gerekiyor. Son zamanlarda her yerde olduğu gibi, burjuvazi karşıdevrimci hareketi destekliyor...”

Marx, “burjuvazi” sözcüğünü her söyleyişinde sanki ağzından pis bir şeyi tükürür gibi oluyor ve sesinde, öfkesini ele veren tınılar hissediliyordu.

Eski pazaryerindeki toplantı bitince, zamanın beklemediğini, zaferin, daha yiğit, daha dayanıklı olanlara ait olacağını anlayan Marx ve çok sayıdaki sempatizanı, kocaman Eiser salonunda gerçekleşen ‘Demokratik Birlik’ ile ‘İşçi Birliği’nin ortak toplantısına gittiler.

Zenginlerin sıklıkla balolar düzenlediği bu yerde muhteşem senfoni konserleri de veriliyordu ve Gluck, Beethoven ve Bach’ın müziği, dinleyicilerin yüreklerini sarsıyordu.

Henüz öğleden sonra saat üçtü ve sonbahar güneşinin ışık demetleri çok sayıdaki pencereden sızıyor, salonda oturanların alev alev yanan yüzlerinde geziniyordu. Kızgın halkın heyecanı, ayaklanma belirtileri taşıyordu.

Ama orada toplananları, başarısızlığa mahkum aceleci sokak çatışmalarından kaçınmaları için sert bir şekilde uyaran Marx’ın güçlü sesi yine duyuldu. Devrim liderinin sağlıklı düşüncesi kazandı; işçiler şimdilik barikat kurmanın anlamsız olduğuna, hep birlikte sükûnet ve metanetle beklemeleri gerektiğine ikna oldular.

Yine de Köln Komutanı sıkıyönetim ilan etmiş; ‘Yeni Ren Gazetesi’ni yasaklamış, Engels ve diğer yazarların tutuklanması için emir çıkarmıştı.

Prusya askerlerinin eline düşmek istemeyen Engels, Dronke ve iki Wolff Kardeş şehri terk etti. Engels'in tutuklanma kararında şöyle deniyordu:

"Özellikleri aşağıda belirtilen kişiler, Cinayet Kanununun 87, 91 ve 102. maddelerini ihlal suçu işlediklerinden dolayı haklarında açılan davaya katılmayarak kaçmışlardır. Köln şehir yargıcının bu kişilerin yakalanması için verdiği emre dayanarak tüm ilgili kurum ve memurlardan belirtilen kişilerin bulunması amacıyla harekete geçmelerini ve yakalandıkları takdirde tutuklanıp bana teslim edilmelerini özellikle rica ediyorum.

Köln, 3 Ekim 1848

Devlet Yargıcı Hecker

Adı ve soyadı –Friedrich Engels; ait olduğu zümre –tüccar; doğum yeri ve ikâmetgâhı –Barmen; dini –evangelist; yaşı –27; boy- 5 foot ve 8 daumen; saç ve kaş rengi –kumral; alın –normal; göz –gri; burun ve ağız –orantılı; dişler –iyi; sakal –kestane rengi; alt çene ve yüz –oval; ten rengi –sağlıklı; vücut –özürsüz."

Engels, Barmen'e giderek dedesinin eski bir boş villasında saklandı. Polisin aramaları sonuçsuzdu.

Friedrich daha sonra Belçika'ya kaçtı. Orada kendisini, tutuklanma ve cezaevi bekliyordu. Engels'e, "gerekli belgeleri olmayan gezgin" muamelesi yaparak onu Fransa sınırına gönderdiler. Oradan nihayet Paris'e ulaştı. Engels'in, polis tarafından sıkı takibe alınan dostu Dronke de kaçmıştı.

Marx Köln'de kaldı. Tehlikelere rağmen, 'Yeni Ren Gazetesi'ni bir süre sonra yayınlama olanağına kavuştu. Ama iflasın eşiğine gelmişlerdi. Yayının sürdürülmesi için gerekli para yoktu. Gazeteyi ne pahasına olursa olsun çıkarmaya kararlı olan Marx, son çare olarak babasından miras kalan birkaç bin taleri kullanmaya karar verdi. Bu para, Trier'de annesinin koruması altındaydı. Bu paralar bir mücadeleciyi ve ailesini pusuda bekleyen kara günler için ayrılmıştı. Ama Karl, son parasını mücadelenin kalesi olan gazete için harcayacaktı. Bunu Jenny'ye, onun yalan söylemeyi ve kurnazlık yapmayı bilmeyen gözlerine soru sorar gibi bakarak söyledi. Geceydi. Son derece mütevazı döşenmiş bitişik odada üç çocukları uyuyordu. Bir anda her ikisi de çocuklarını düşündü ama kocasının

bakışlarına açıkça yanıt veren Jenny’nin gözlerinde ne bir şaşkınlık ne bir kaygı ne de pişmanlık okunuyordu.

“Devrim, bizim hayatımızın davası,” dedi Jenny sadelikle. “Paranın böylesine doğru bir şey için kullanılması çok iyi. Onlar için daha uygun bir şey düşünemiyorum.” Ve elini Marx’ın güçlü omzuna koydu.

Ve böylece Marx yine yenilmemişti, mücadeleye devam ediyordu.

‘Yeni Ren Gazetesi’ ekim ayında yeniden yayınlanmaya başladı. Yazar kadrosu Ferdinand Freiligrath ile zenginleştirildi, bir müddet sonra Wolff da döndü. Sadece, Engels yoktu.

Artık koyu bir gericiliğin hüküm sürdüğü Paris, Engels’i korkunç derecede sarsmıştı. Cumhuriyetin balayındaki Fransa başkenti ile şimdi karşılaştığı kenti karşılaştırarak Engels gezi notlarında şöyle yazdı:

“O zamanki ve şimdiki Paris arasında 15 Mayıs vardı, 25 Haziran vardı, dünyanın şimdiye dek gördüğü en amansız mücadele vardı, kandan bir deniz vardı, on beş bin ceset vardı. Cavaignac’ın bombaları, Parislilerin sevincini dağıttı. Marseillaise söyleyen sesler sustu... Bir lokma ekmeği bile bulamayan ve silahsız kalakalan işçiler ise kızgınlıkla diş gıcırtıyorlardı. Ama Paris ölüydü, o artık Paris değildi...

Bu ölü Paris’e uzun süre dayanamazdım. Nereye olursa olsun gitmek zorundaydım...”

Engels, İsviçre’ye gitmek üzere yola çıktı. Parası çok azalmıştı ama önünde yürümek gibi bir seçenek vardı. Marx, ona ancak en sınırlı ihtiyaçlarını karşılayabileceği kadar para gönderebiliyor; kendisini hapishanenin beklediği Köln’e dönmekte acele etmemesi için ısrar ediyordu. Köln ‘İşçi Birliği’, temsilciler göndererek Marx’ın örgütü yönetmesini istemişti. Yirmi dört saat işi başından aşkın olan Marx, ‘İşçi Birliği’nin yönetimiyle de geçici olarak ilgilenmeye başladı.

‘Yeni Ren Gazetesi’ne yönelik baskılar biraz azalınca Weerth de dönmüş, hemen kaleme sarılmıştı. Geçici yasaktan sonra çıkan gazetenin ilk sayısında şairin şu lirik iğneleyici şiiri yayınlandı:

Isırdığımda lanet düşmanı,

sevinçten zıplıyor kalbim.
seviyorum bilemeyi kinle dilimi
her adilik ve iğrençliğe.
Ben okşadım artık telleri, ama anında
çöktü yasak üzerime–
Kutsal Köln'de yargıçlar kararlaştırdı:
Biz bugün sıkıyönetimdeyiz.
Domuz kılı gibi anında
sivrildi her yerde kral süngüleri,
Prusya baş melekleri kulak kesildi tüm gün
her köşesinde pazarların.
Dikildi üsteğmen önüne bizim kapının,
ardında –demir kasklılar.
bağırdı o, trampet vuruşları arasından. "Ölüm
Yeni Ren Gazetesine!"

Kısa bir süre sonra Weerth hakkında, alaycı dizisi 'Şövalye Schnappanski'nin Maceraları' yüzünden soruşturma açıldı. Daha önce de, şiirin, gerici Prens Lihnovski'nin Frankfurt Ayaklanması sırasında öldürülmesinde kışkırtıcı bir rol oynadığı öne sürülerek Weerth, ağır hapis cezasına çarptırılmıştı.

Sonbaharla birlikte yağmurlar ve soğuklar da başladı. Köln'de bol miktarda bulunan ağaçların altın yaprakları çürüyüp döküldü. Neşeli Ren karardı. 'Yeni Ren Gazetesi'nin bürosundaki koşuşturma ve hararetli tartışmalar dinmek bilmiyordu. Matbaa işçileri, dizgiciler, kuryeler, muhabirler ve yazarlar grubu hep birlikte yorulmak bilmeden çalışıyorlardı.

Kent sakinleri, 'Yeni Ren Gazetesi'nin matbaa işçilerini kan kırmızı jakoben şapkalarından tanıyordu. Bunlar, büyük bir fedakarlıkla çalışan, içtenlikle kahkahalar atabilen, gerektiğinde gazeteyi elde silah korumaya hazır, korkusuz insanlardı; hiçbir şey, Avrupa'nın her köşesinden gelen endişe verici haberler bile onları yıldıramamıştı.

Berlin'deki İkinci Demokratik Kongre –Alman devrimcilerin büyük umutlar bağladığı kongre–, karşıdevrim karşısında gerçekçi önlemler almak

yerine tartışmalarla ve gereksiz ayrıntılarla vakit öldürüyordu.

Ayaklanma sırasında sadece üniversiteliler tarafından desteklenen, buna karşılık köylülerin ve burjuvazinin ihanetine uğrayan Viyana işçileri, uzun süre direndikten sonra, saldırgan orduya teslim olmak zorunda kaldı.

Sesi soluğu kesilen ürkmüş Avusturya başkentinde soğuk kasım rüzgârı yine Habsburg Hanedanlığı'nın siyah-sarı bayrağını dalgalandırıyordu.

Berlin'de Prusya Kralı, Ulusal Meclis'in dağıldığını ilan etti.

Avrupa Devrimi dairesel döngüsünü tamamlıyordu. Paris'te başlayan devrim, Avrupa çapında bir harekete dönüşmüştü. Karşıdevrimci hareket ilk darbeyi Paris'te, haziran günlerinde indirmiş; bu, sonra bütün Avrupa için karakteristik olmuştu. Ferdinand Lassalle, Düsseldorf'un şehir milisine girdi ve karşıdevrime karşı silahlı bir direniş örgütlemeye koyuldu. Berlin'e; acılar içindeki meclis üyelerine, Düsseldorf'daki gönüllüler adına çağrıda bulundu.

"Pasif direnişin artık miadı doldu. Ulusal Meclis, silahlanma ve harekete geçme çağrısı yapmalı!"

Lassalle, ayrıca, halkı, vergileri protesto ederek ödememeye ikna etmeye çalışıyor ve silahlanmaya çağırıyordu.

Düsseldorf yakınlarında, Najse'de bir toplantıda Lassalle'in işçi arkadaşlarından biri "Krala ölüm!" diye bağırınca Lassalle tutuklandı. 'Yeni Ren Gazetesi' hemen onu destekleyen bir yazı yayınladı.

Marx, bürodaki masasını ancak bir işçi toplantısına katılmak veya bir konuşma yapmak için terk ediyor ve gecenin geç bir saatinde, ertesi günkü sayıyı incelemek ve gelen bilgileri gözden geçirmek amacıyla tekrar gazeteye dönüyordu. İradesini son raddesine kadar kullanarak büyük yorgunluğunu yeniyordu. Saçlarında aklar belirmişti, esmer yüzü biraz daha sertleşmişti. Oysa iş, günden güne çoğalıyordu. Geniş katılımlı bir toplantıda Marx, Köln Halk Komitesi'ne seçildi. Bu halk komitesi, devrimin kazanımlarını korumayı amaçlıyordu.

Bütün bu süre içinde yargıçlar da Marx'ın peşini bırakmadı. Polisin sataşmaları gittikçe yüzsüzleşmekteydi. Gazeteyi ve başyazarını, ayaklanmaya teşvik, polise ve memura hakaret, Kraliyet iktidarını yıkmaya

teşebbüsle suçluyorlardı. Bir seferinde Marx adliye binasından çıktığında kendisini heyecanlı bir kalabalık karşıladı. Halk, gerekirse liderini savunacaktı.

***

Sırtındaki yolcu elbisesi ve sağlam çizmeleriyle, elinde baston taşıyan Engels dağ patikalarından geçerek fazla yorgunluk hissetmeden Fransa-İsviçre sınırına ulaştı.

Alpler’in zirvesinde, kar, gökkuşağının bütün renklerini saçarak parlıyordu. Buzullardan soğuk bir rüzgâr esiyordu. Havada kurumuş otların ve geç açan çiçeklerin kokusu vardı. Çevredeki dağlar geometrik şekilleri andırmaktaydı. Alp ovalarında, çobanlar kilden okarinalarıyla hüzünlü melodiler çalarken yaz boyu semizleşmiş olan ineklerin boyunlarına takılı çıngıraklar onlara eşlik ediyordu. Kâh yükselen, kâh hızla aşağıdaki boğazlara inen yamuk yumuk yolların kenarlarında nadiren meyhanelere rastlamak mümkündü. Yolcular, genellikle peynir, ekmek ve bir matara suyla yetiniyordu.

Friedrich, doğayı hem seviyor hem de onu herkesten daha iyi görmeyi ve dinlemeyi biliyordu. Bazen yolun kıyısına oturup otların arasındaki minik hayvanların hareketini uzun süre izliyordu. Sıradan bir sinek ya da bir domuzlan böceği dikkatini çekiyor kimi zaman da tanımadığı bir çiçeği ya da bitkiyi koparıp yürürken bir bilim adamı sabrı ve merakıyla elindekini inceliyordu. Çevresindeki doğaya karşı umursamaz davranmak elinden gelmiyordu. Aylarca süren gerginlik, uykusuzluk ve kalabalık arasında bulunmaktan sonra dağların sessizliği ve erken gelen sonbaharın kokusu başlangıçta onu nedense rahatsız etmişti. Ama Engels’in sinirleri giderek gevşedi. Hava erkenden kararırken ateş böceklerinin şarkı söylemesi, başının üstündeki yıldızların göz kırpması, güneşin sivri zirvelerin arasından yuvarlanarak yavaşça doğuşu gücünü tazelemişti.

“Böyle bir zamanda Alp yollarında gezinmek ne saçmalık, ne aptallık!” diye düşünüyordu bazan. “Ben tıpkı gemiden atılanlar gibiyim. Böyle giderse galiba yakında cezaevinde yatmanın böyle ‘topal bir özgürlük’ten daha iyi bir şey olduğu fikrine varacağım.”

Engels, çok yakında yine işinin başına, mücadeleye döneceğini düşünerek rahatlıyordu.

İsviçre, Friedrich'e dayanılmaz geldi. Çok yakın bir geçmişte yaşanan fırtınalı günlerden sonra ülke, kendilerini yağmurun altındaki kurbağalar kadar muhteşem hisseden tok ve rahat burjuvaların yaşadığı sakin bir bataklığa dönüşmüştü.

Kalvinizm –dinler arasında en ikiyüzlüsü– esnafın beynini demirden bir örümcek ağı gibi sarmıştı. Sükûnetten hoşlanan bu tabaka, halkın herhangi bir hakkını savunmaktansa devrimin celladı olmayı tercih etmekteydi. Tertemiz, pırıl pırıl Cenevre'nin kenar sokaklarında dolaşırken ve berrak dalgalarını yavaş yavaş kımıldatan Leman gölünü seyrederken, Engels'i sürgünde olmak boğuyordu. Bütün bölgeyi, saat ve çikolata fabrikalarıyla mandıra sahiplerinin yönettiği, dağlarla çevrili bu ülkenin kayıtsızlığı, Engels'i gittikçe daha çok rahatsız etmeye başladı.

Kısa bir süre sonra Tanrı korkusunun kol gezdiği mutlu Lozan'dan ve güzel manzaraları ile ünlü 'İsviçre'nin Atinası' dedikleri Bern'den tüm kalbiyle nefret etti. Ama yine de Engels, zamanını boşa harcamıyordu. Devrimci işçileri buldu ve onlarla yakın ilişkiye geçti. Lozan'da burjuvaları zekice eleştirdiği alaycı konuşmalarıyla emekçilerin güvenini, saygısını kazandı. Lozan 'İşçi Birliği' tarafından Bern'deki işçi kongresine temsilci seçildi. Birliğin belgelerinde, yirmi sekiz yaşındaki devrimciden "Proletarya davasının eski savunucusu" diye söz edildi.

İsviçre'deki zorunlu ikameti sırasında Engels 'Yeni Ren Gazetesi' ile de irtibatını kesmedi, Marx'a yazılar ve haberler gönderdi. Ancak 1849 yılı ocak ayı ortalarına doğru, Ren Prusyasında durum biraz değiştiğinde ve tutuklanma tehlikesi ortadan kalktığında yine Köln'e, dostlarının, yoldaşlarının arasına döndü.

Döndüğünde, her zamanki gibi 'Yeni Ren Gazetesi'nin yazarları Marx'ın masasının etrafına toplandı. Engels çok heyecanlı ve mutluydu; kendisi için çok değerli olan bu insanların yüzlerine dikkatle baktı. Sanki onlarca yıl geçmişti. Bu son birkaç ayda dünyada öyle çok şey değişmişti ki.

Paris'te, cumhuriyete başkan olarak Louis Napolyon Bonaparte seçilmişti. O ve çevresinde bulunanlar imparatorluğa giden yolu ivecenlikle

temizlemekle meşguldü. Viyana ve Berlin de, karşıdevrimin kıskacına girmişti. Kızıl bayrağın gururla dalgalandığı son kale Köln'dü, ama bu özgürlük tutkunu kentin de kuşatılma tehlikesi vardı.

Marx'ın güçlü alnında, Engels'in daha önce görmediği yara izi gibi birkaç yeni kırışık daha oluşmuştu; göz akları maviye çalan siyah gözleri daha parlak ve deliciydi sanki. Weerth zayıflayıp sertleşmiş ve küçük, sımsıkı dudaklarının ifadesi değişmiş gibi geliyordu Engels'e. Wilhelm Wolff'un her zaman biraz hüzünlü olan yüzü ise katılaşmıştı. Görünüşte biraz yorgun olmalarına karşın yılmaz Freiligrath, Dronke ve Ferdinand Wolff daha da hareketli ve heyecanlıydılar.

'Yeni Ren Gazetesi'nin yazarlarında ne çekingenlik ne de yılgınlık vardı. Aksine, yaklaştığını sezdikleri çatışmalar onları canlandırıyor ve sözlerine, hareketlerine çeviklik kazandırıyordu.

Dronke, Engels'e büroda sekiz tüfek ve birkaç yüz kurşunun bulunduğunu söyledi.

“Bizim karargahımız savaşmaya hazır,” diye şakalaştı üstelik.

“Matbaa ve redaksiyon işçilerini mi kastediyorsun,” diye sordu Engels.

“Tabii, ama komutanımız yoktu! Şimdi sen geldin ve her şey mükemmel oldu. Kumandanımız olacaksın!”

Şubatta Marx ve Engels, mahkemeye çıktılar. Hükümete hakaret etmekle suçlanıyorlardı. Ama suçlananlar sırayla parmaklığa yaklaşıp konuşmaya başladıklarında yargıç öylesine zavallı göründü ki, Marx ve Engels'in her lafı, kendilerini insan azmanı gören mahkeme heyetini birer cüceye dönüştürdü. Suçlayıcılar sanık durumuna düştü.

Mahkeme, Marx ve Engels'i suçsuz buldu. İki ay sonra 'İşçi Birliği' ve yöneticileri, küçük burjuva demokratlarıyla olan ilişkilerini kestiler. Yakın zamana dek müttefik olan bu demokratların kararsızlıkları ve ihaneti, çatışma günlerinde son derece tehlikeli olacaktı.

Köln'de sıkıyönetim uygulamasının başlatılması için Berlin'den emir geldiğinde, böyle bir durumda isyan tehlikesinin doğacağını bilen kale komutanı emre uymaya cesaret edemedi. O zaman, Marx'ı, Köln'den sürüp ondan kurtulmanın olanaklarını arayan emniyet kurumunda karmaşık, kulis

arkası entrikalar çevrilmeye başlandı. Emniyet müdürü, Berlin'den, içişleri bakanından yardım istedi. 'Yeni Ren Gazetesi'nin başyazarına karşı baskıcı önlemler alındığı takdirde özgürlüksever şehrin tüm devrimcilerinin tehlikeli bir isyana başvurabileceklerini bildirdi.

Bakan da bu konuda tek başına harekete geçmeye cesaret edemedi ve resmi olarak, Ren bölgesinin yöneticisinden tavsiye istedi.

İçişleri Bakanlığı'nda yaklaşık iki ay, polis raporlarına göre, tüm düzenin temellerini yıkan, halkı mevcut devlet kurumlarını sarsmaya kışkırtan, Kralın kutsal bulduğu her şeyle alay edip duran gazeteden ve Marx'tan nasıl kurtulunabileceği tartışıldı. Bu arada gazetenin tirajı, günden güne artıyordu.

10 Mayıs'ta Karl Marx şehir dışına çıktı ve devrimci fikirlerinden dolayı sıkı takibe alınan asteğmen Henze ile, büyük bir komünist yayıncılığın prensiplerini ve nasıl oluşturulacağını görüştü. Ertesi gün Köln'e döndüğünde, Almanya'nın sınırlarını terk etmesi için emir aldı. Böylece 'Yeni Ren Gazetesi'nin kaderi de belirlenmiş oldu.

19 Mayıs'ta, gazetenin kırmızı mürekkep ile basılmış, meşale gibi ışıldayan son sayısı çıktı. Gazetenin kan kırmızısı başlığının altında Freiligrath'ın şiiri yayınlandı:

Yeni Ren Gazetesi'nin veda sözü

Çıkmadı karşıma açık bir çatışmada düşman,
öldürdüler beni aşağılık hayvanlar,
yıktı beni sürüngen alçaklığı, kuduzluğu
iğrenç batı barbarlarının.
Parladı derin karanlıkta düşman bıçağı,
Pusu kurdu okları,
bu yüzden yatıyorum genç ve güçlü –
göğsünden vurulmuş isyancı.
Sert bakışımda acı bir alayla,
parlak bir kılıçla elimde-
"Ayaklanma" diye bağırdım ölmeden önce.

Böyle düştüm onurla mücadelede!
Yırtık elbiseli yoksul bir adam
üzerine eğildi vücudumun.
O, üzerine toprak attı tabutumun
çalışmaktan nasırlaşmış eliyle.
Akçaağaç dalları ve mayıs çiçeklerinden
koydu başıma mütevazı bir çelenk.
Karısı ağır çalışma sonrasında, gece
çelenk örmüş alnıma.
Bağışla, mücadele ile sarsılan ey toprak,
bağışlayın, korkusuz dostlar,
ve sen de ey ova, dinmez silahlar altında,
çınlayan kılıçların sesi altında,
Bağışlayın, ama bilin ki, karanlık mezar
saramadı alev alev yanan ruhumu!
Saati geldiğinde, silahla yine
döneceğim çatışmaya sizin yanınıza!
Yıkıldığında son taht,
halk acımasızca
tiranı yargılayacağı zaman kendi kanunuyla,
döneceğim yine aranıza.
Sözle, kılıçla
Tuna'nın, Ren'in her yerinde
ayaklanan halk ile yürüyecek ileri
Mücadelede yiten isyancı!

Freiligrath'ın bu heyecanlı, geleceği sezen mısralarının ardından gazete yazarları Köln işçilerine sesleniyordu:

"Ayrılırken, sizleri Köln'de her tür provokatif girişimden uzak durmanız yönünde uyarıyoruz. Köln'de sıkıyönetim ilanı durumunda acımasızca bir yenilgiye uğramanız muhtemeldir. Elberfeld örneğinde, burjuvazinin işçileri ateşe gönderip sonra da onlara nasıl alçakça ihanet ettiğini gördünüz. Köln'de olası bir sıkıyönetim, bütün Ren bölgesini çöküntüye uğratır; ve bu sıkıyönetim, bizler tarafından yapılacak herhangi bir ayaklanma girişimini meşru gerekçe yapar. Sizin sakin kalmanız Prusyalıları çaresizliğe düşürecektir.

'Yeni Ren Gazetesi' redaktörleri size veda ederken, gösterdiğiniz ilgi için teşekkür ederler. Onların son sözü her zaman ve her yerde, işçi sınıfının kurtuluşu olacaktır.

'Yeni Ren Gazetesi' yazarları."

Savaş gemisini en son terk eden Karl Marx oldu.

Cebinde metelik yoktu. Jenny, geriye kalan tek değerli eşyasını –Westphalen'lerin armasını taşıyan gümüşleri– sattı. Sağladıkları parayla yola çıkabilirlerdi artık. Geleceğin ne getireceği belirsiz olduğu için Jenny, çocuklar ve Lenchen, Trier'e gittiler. Yaşlı Barones Westphalen, kızının ve torunlarının gelişine her zaman çok seviniyordu.

Karl ve Friedrich, Baden yoluna düşmüşlerdi.

***

... Harekete geçmek için yanıp tutuşan Bakunin'in ateşli kafasındaki planlar sürekli değişiyor, bir uçtan diğerine savruluyordu. Bohem devriminin başına geçmek üzere geldiği Prag'da ahbapları vardı. Ama tasarlayıp örgütlemeye başladığı gizli komiteye Gustav ve Adolf Straka adındaki iki Çek'in dışında kimse katılmamıştı. Bakunin, etkileyici ve abartılı duygusal konuşmaları ile, raslantı sonucu Leipzig'de karşılaştığı, bu çabuk güvenen iki ilâhiyat fakültesi öğrencisinde olağanüstü güzel izlenimler bırakmıştı. Her ikisi de onu liderleri olarak kabul edip söylediği her şeye uymayı taahhüt etmişlerdi.

Bakunin’in kafasındaki kargaşa artıyor, çelişki had safhaya ulaşıyordu.

Başlangıçta Rus Çarı I. Nikolay’a karşı kin dolu bir ‘Slav’lara Çağrı’ metni ile patladı, ardından Prusya ve Avusturya’nın, birçok Slav halkını sömürdüğünü saptayarak Rus tiranına bir mektup yazdı ve onu, Slav halklarının başına geçmeye davet etti. Mektubunda, ortak bir Slav bayrağını yükseltmesi için Rus Çarı’nı ikna etmeye çalışarak şöyle yazıyordu:

“Eğer siz, efendim, bunu yapar ve Avusturya ve Prusya topraklarında yaşayan, Slav dillerini konuşan herkesi birleştirirseniz, onlar da Rus kartalının geniş kanatlarının altına tutkuyla koşarak bütün Batı Avrupa’ya öfkeyle saldıracaklardır.”

Böylece Bakunin, panslavizm ile bütün ırkların, halkların kardeşliği fikri arasında kararsız kalıyor, her tür teoriyi reddediyor, her şeyin yıkılmasını, tüm kuralların kaldırılmasını hayal ediyor ve birden iktidar hırsını, güçlü bir kişilikle temsil eden diktatörlük özlemlerinin peşine düşüyordu. Bakunin yalnız ve zavallıydı.

Tek başına kaldığını ve tamamen güçsüz olduğunu fark etmesi onun aşırı uçlara savrulmasına neden oluyordu. Daha sonra yırtmak üzere yine Çar’a yazdığı mektuplar birer günah çıkarma belgesine benziyordu; çok uzun ve anlamsızdı. Ama içten ve ateşli bir dille yazdığı bu mektuplar her zamanki ruhsal düzensizliğini, kafasındaki sayısız çelişkileri de yansıtıyordu.

Sonunda çabuk alevlenen karmaşık kişiliği onu, Mayıs Ayaklanması sırasında Dresden barikatlarına götürdü.

İsyancılar, bu cesur, soğukkanlı ve gözünü budaktan sakınmayan adamı, en ağır ve umutsuz çatışmaların yaşandığı ayaklanmanın lideri olarak tanıdı. Tehlike ve ölüm karşısında gösterdiği umursamazlık, yoldaşlarına gösterdiği özen, ona nihayet devrimcilerin sevgisini, saygısını, minnetarlığını kazandırmıştı. Aslan yelesi gibi dağınık saçları, barikatların üzerinde yükselen güçlü vücudu, çınlayan sesi ve cüreti, isyancılara cesaret veriyordu. Ayaklanmanın ve Geçici Hükümet’in tüm resmi liderleri ihanet ederek kaçarken, Bakunin tek başına ve son ana kadar barikatları yönetti. Burada kalmasının nedeni başarıya inanması değildi. Bir avuç cesur işçi, tarihin genel gidişini değiştiremez; başarısızlığa mahkum bir devrimi de doğal olarak Bakunin kurtaramazdı. Ama sonuna dek savaştı; uyumuyor,

yemiyor, içmiyor hatta artık uzun yıllardır yapmadığı bir şeyi yaparak sigara içmiyordu.

Yenilginin kaçınılmaz olduğu anlaşıldığında, Bakunin, geride sağ kalmayı başaran isyancılara düşmanın eline geçmemek için Belediye Sarayı ile birlikte havaya uçmayı önerdi. Buna yetecek miktarda barutu ayırmıştı. Ama Geçici Hükümet üyeleri bu öneriyi reddetti. Bunun üzerine Bakunin, barikatların en yiğit savunucularını toplayarak, alev alev yanan Dresden'in dışına çıkardı. İsyancılar kolu, Freiberg'e yöneldi; Bakunin bu kolu Bohemya'ya götürecekti. Burada uzun süredir bir ayaklanma başlatma hayalinden vazgeçmemişti.

Ama yoldaşları son derece yorgun, bitkin ve yenilmiş olmaktan son derece üzgündüler; yeterince silâhları yoktu. Hemnitz'de yardım yerine ihanet gördüler. Gerici bürgerler isyancıları son derece düşmanca karşıladı. Gece yataklarında kıskıvrak yakalayarak Prusya yetkililerine teslim ettiler. Duyduğu vicdan azabından kıvranan Bakunin, eline, defalarca kaçma fırsatı geçtiği halde orada kalıp kaderini beklemeye başladı. Hemen kurşuna dizileceğini tahmin ediyordu, çünkü en büyük korkusu Rus yetkililerine teslim edilmekti. Ama Prusya Askeri Komutanlığı onu eski Königstein Kalesi'ne gönderdi. Bundan kısa bir süre sonra da, önce Prusya Askeri Mahkemesi'nde ve sonra da Avusturya Askeri Mahkemesi'nde olmak üzere iki kez yargılandı ve ölüm cezasına çarptırıldı.

Mahkeme kararında şöyle deniyordu:

"Rusya'nın Tvernska bölgesine bağlı Torkijk'da 1814 yılında doğan Yunan kilisesine mensup bekar Mihail Bakunin'in, 10 Mayıs 1849'ta Prag ve çevresinde ilân edilen sıkıyönetim gereğince oluşturulan askeri mahkemece yapılan kovuşturma sonucunda, kanunen doğruluğu kanıtlanmış olaylar ile hiçbir şüpheye yer bırakmayan kendi beyanından hareketle, Avusturya İmparatorluğu'na karşı vatan hainliği suçu kesin görülmüş ve bu suçtan dolayı asılarak öldürülmesine karar verilmiştir."

Ancak daha sonra, Bakunin'in korktuğu başına geldi: onu Rus Çarına teslim ettiler.

Bu arada Liza, endişe dolu zor günler geçiriyordu. Çaresizlik ile umut arasında salındığı günlerdi bunlar. İlk önce ona, Dresdenli ayaklanmacıların

başarısızlığa uğradığı haberi ulaştı; daha sonra da, Mihail’in öldüğünü duydu. Bu beklenmedik acıyla sarsılan kız, ölümü her zaman benzettiği sisin dışında, etrafındaki hiçbir şeyi görmez oldu.

Her şeyini anlattığı Fritz Schleig, Bakunin’in ölümüyle ilgili söylentilerin doğru olmadığı, onun Hemnitz’de tutuklanıp ölüm cezasına çarptırıldığı haberini getirdi. Saksonya Kralı, ölüm cezasını ömür boyu hapse çevirerek Bakunin’i hemen Prag’daki Avusturya İmparatorluk Mahkemesi’ne teslim etmiş; burada da Bohemya’daki devlet karşıtı faaliyet yürütmekle suçlanarak yeniden ölüm cezasına çarptırılmıştı.

“Ona yardım edin,” diye yalvarıyordu Liza, Schleig’a. “Hayatımın sonuna dek size sadakatle hizmet ederek borcumu ödeyeceğim.”

O kadar güçlü biri olarak görüldüğüne sevinen Schleig, Bakunin’in yanına gidebilmesi için Liza’ya, para sağlayacağına dair söz verdi. Ama hiç kimsenin bir mahkuma yardım edecek kadar güçlü olmadığı konusunda kızı uyardı.

“Bakın fraulein,” dedi, Liza’nın zaten çalışarak hak ettiği parayı sayarken. “Sizin hemşehriniz tehlikeli bir suçlu. Bizzat Rus çarının bu işe karıştığı söylentisi dolaşıyor. Bu da onun kaderini ancak şöyle değiştirebilir; Prag’da asılmak yerine kendi ülkesinde darağacında sallanır.”

Liza’nın nasıl sararıp solduğunu gören Schleig, öğüt vermeye başladı:

“Biliyorum ki, Avusturya anayasasının cinai suçlar kanununa göre, eğer bir yabancı, yabancı bir ülkede, temel kanunlara, devlet banknotlarına ya da o devletin para sistemine karşı bir suç işlemiş ise, o ülkenin vatandaşları ile eşit şartlarda, aynı kanunlarla yargılanacaktır. Dolayısıyla bay Bakunin yine yargılanacaktır ama bu sefer Avusturyalılar tarafından. Siz gurur duymalısınız, çünkü herkes birkaç ülkede birden idam cezasına çarptırılma şerefine nail olamıyor. Eğer açıkça söylemek gerekirse, ben koleradan ölmeyi tercih ederim ama tabii ki, bu bir zevk meselesi. Tarihin bize öğrettiğine göre, tahtları sallamaya çalışan herkesi darağacı ya da zincir bekliyor.”

Königstein, Taunus’un en güzel kasabasıydı. Kasabanın yamaçları huzur veren sakin ve yeşil ormanlarla çevriliydi ama Liza, etrafındaki her şeye nefretle bakıyordu. Ufuk çizgisinde, sivri bir kayayı andıran gri bir kale

yükselmekteydi. Cezaevi, duvarlarına tırmanan sarmaşık ve otlardan dolayı ıssız bir ortaçağ şatosuna benziyordu. Bu hayali sadece Gotik duvarların ardındaki, dışarıdan görünmeyen gardiyanların bağırışları, bekçi fenerlerinin titrek ışıkları yıkıyordu.

Liza, kalenin bulunduğu tepenin eteklerinde dolanıp durdu. O, Bakunin'in karısı, kardeşi ve dostuydu ama onunla resmi olarak hiçbir bağı olmadığından tamamen yabancı biriydi. Alt çenesi üçgen şeklinde olan ve balık gözlü sıska bir subay, onun karışık monologunu uzun süre dinledi. Görüşme veya mektup ve para iletilmesi kesinlikle söz konusu olamazdı. Liza, Bakunin'in kaderinin belirlendiğini anladı.

Hapishanenin çevresinde bir uyurgezer gibi dolanmaya devam ederken Mişel'i oradan nasıl kaçıracağını, gardiyanı, hakimleri nasıl satın alacağını tasarlıyordu. Bütün bunlar bir hastanın hezeyanıydı. Parası ve arkası olmadığı için kendini tamamen güçsüz hissediyordu. Bu korkunç duvarları düşünceyle, sözleriyle ve duygularıyla delip umudunu, aşkını, sadakatini mahkuma nasıl ulaştırabilirdi. Bakunin ve Liza'nın birbirinden taş yığınıyla ayrılmış yalnızlıkları, evrendeki iki yıldızın arasındaki uçurum kadar aşılmazdı.

Hapishane hücresinin duvarına demir zincirlerle bağlı Bakunin gibi her tür umudunu kaybederek bitkin düşen Liza mahkeme kararını bekliyordu.

Bu arada, Petersburg'da çıkan 'Rus Özgürlüğü'nün bir sayısı eline geçti; okudukları tüyler ürperticiydi.

"Bütün Batı Avrupa'da isyanlar, karışıklıklar yaratan," diye yazılmıştı gazetede, "ve düzeni ve halkların refahını yok etmekle tehdit eden yıkıcı öğretiler ne yazık ki, belirli ölçülerde ülkemizde de etkili oldu. Ama Rusya'da –kutsal inancın, monarka duyulan sevginin, tahta olan sadakatin, halkın doğal özelliklerine dayandığı ve şimdiye dek herkesin kalbinde sarsılmaz bir şekilde korunduğu ülkede– çoğu genç ve ahlaksız, üstelik tamamen yeteneksiz bir avuç insan, dinin, kanunun ve mülkiyetin en kutsal haklarını ezme olanağı bulduklarına sevinmişlerdir. Hükümet, bu kötü niyetli adamların faaliyetini dikkatle izleyip hemen ortaya çıkarmasaydı tehlikeli bir durum doğabilirdi.

Yapılan araştırma sonucunda; anlaşılmıştır ki, Dışişleri Bakanlığında çalışan danışman Butaşeviç-Petraşevski, ülkeyi yönetimden yoksun bırakmak amacıyla bizim devlet sistemimizi yıkmayı düşünmüştür. Kötü niyetlerini yaymak amacıyla, çeşitli kesimlere mensup gençlerle evinde toplantılar yapmıştır. Petraşevski'nin, ziyaretçilerini tahrik etmek için kullandığı silahlar; İmparator efendimizin kutsal kişiliğine karşı imansız, cüretkâr konuşmalar yapmak, hükümetin faaliyetlerini çirkin şekilde çarpıtmak ve devlet adamlarına hakaret etmektir.

Toplantı düzenlemenin dışında, 1848 yılının sonunda, Moskova alayı mülazımı (poruçık) Mombeli, Egersk alayının karargah yüzbaşısı İkinci Lvov ve sivil toprak ağası Speşnev ile birlikte gizli bir komite oluşturmaya koyulmuştur.

Bunlardan Mombeli, 'Gizli Birlik' ya da 'Değişimci görüşlere sahip insanlar için kardeşlik ve dayanışma' adı altında gizli bir komitenin kurulmasını önermiş; Lvov, komitenin yapısını belirlemiş, Speşnev ise, devlete karşı ortak bir ayaklanmanın planını çıkarmıştır. Petraşevski'nin iki suç ortağının evinde de danışman Kaşkin ve ilahiyat kolejinde din görevlisi Durov ile belirli günlerde, aynı ölçüde tehlikeli toplantıların yapılması kararlaştırılmıştır.

Bu dava ile ilgisi olan herkesin yakalanması için imparator hazretleri, özel, gizli bir soruşturma komisyonu kurmayı uygun bulmuştur. Beş ay süren özenli araştırmalar sonucunda komisyonun, majestelerine sunduğu raporda gösterilen, suç teşkil eden komplolara raslantı sonucu ya da başkalarına kanarak düşüncesizlikten dolayı katılan tüm kişiler, imparator hazretlerinin yüksek emriyle daha sonra yapılacak olan bütün kanuni takiplerden muaf tutulmuşlardır. Daha sonra, kesin bir adli soruşturmaya tabi tutulacak olan 23 kişi belirlenmiştir ve bunlar, yüksek emrin belirttiği gibi, general yardımcısı Perovski'nin başkanlığında kurulan özel askeri mahkeme komisyonu tarafından cinayet yasasına göre yargılanacaklardır.

Yardımcı general, askeri mahkeme komisyonunun gerçekleştirdiği davadan sonra, 21 sanığın hepsinin az ya da çok suçlu bulunduğunu açıklamıştır.

Bunlar vatanın mevcut kanunlarını ve devlet düzenini yıkma girişiminde bulunmaktan dolayı suçludurlar; bu nedenle kurşuna dizilerek idamlarına

karar verilmiştir. Diğer iki kişiden üsteğmen Çernosvitov hukuki delillerin yetersiz olmasına rağmen hakkında ciddi kuşkular uyandırarak zan altında kaldığından imparatorluğun merkezinden en uzak bölgelerinden birine sürülmüş; saygın vatandaş Katenin'in oğlu ise akli dengesini yitirdiğinden şimdilik cezaya çarptırılmamıştır; ama iyileştikten hemen sonra yine askeri mahkemeye çıkarılacaktır.

Majesteleri, sadık hizmetkarı komisyonun raporunu okuyunca cezayı belirli ölçüde hafifletebilecek koşullara dikkat edilmesi lütfunda bulunarak şunu emretmiştir: Ölüm cezasını içeren mahkeme kararı, askerlerin önünde sanıklara okunduktan ve idam cezası öncesinde uygulanan bütün kurallar yerine getirildikten sonra, imparator efendimizin, suçluların hayatlarını bağışlayarak onları ölüm cezası yerine başka çeşitli cezalara çarptırdığı ilan edilsin."

Bir daha idam cezasına çarptırılan ve daha sonra da Rus çarına teslim edilen Bakunin'in davasının ikinci celsesini bekleyen Liza, Petersburg'a gitti. Muhteşem siyah saçlarına aklar düşmüş ve genç kadının sert bakışlı kara gözleri trajik bir şekilde açılmıştı ve dudakları sinirden titriyordu.

Jenny çocukluğunu düşünürken, büyük dalların köklerine doğru eğilmesi gibi o da sanki geçmişine eğilir gibi oluyordu. Karl'ın ve kendisinin doğduğu küçük Trier'deki her şey, hava bile bir anlam taşıyor, geçmişi hatırlatıyordu.

Marx ile ülke ülke dolaştığı yıllar boyunca Trier çok az değişmişti. Merkezdeki meydanda bulunan, bir aziz figürüyle süslü fıskiye şırıldıyor; heykelin kaidesinin kenarlarındaki aslan kafaları tembel tembel su tükürüyordu. Westphalen'lerin bir zamanlar oturduğu, aydınlık akşamlarında Jenny ve Karl'ın konuşmaya doyamadıkları Roma sokağının yakınlarındaki çınar da duruyordu.

Brückengasse'deki 664 numaralı ev de değişmemişti. Dış görünüşü itibarıyla kasabadaki yüzlerce evden hiçbir farkı yoktu. Düzgün gri duvarların tek süsü, dış kapının üzerindeki evin, XVIII. yüzyılda inşa edildiğini gösteren rakamlardı.

Birkaç nesile hizmet ettikten sonra yok olup gidecek, belki yerine yeni ve daha modern bir bina dikilecek olan bu bina, 1818 yılının kışında avukat

Marx tarafından kiralanmış 5 Mayıs 1818'de de Bayan Henriette Marx, Karl Heinrich adını koyduğu üçüncü oğlunu dünyaya getirmişti.

Jenny, kocasının üzerinde doğduğu, güzel döşemeli, akçaağaç karyolasını çok iyi tanıyordu. Gençlik yıllarında Karl'ın kızkardeşi Sophie ile sıklıkla bu karyolaya otururlar; elişi veya resim yapar ya da okunan bir kitabı dinlerlerdi. Marx'ların evindeki her köşenin Jenny için ayrı bir anlamı vardı. Her zaman pek çok çiçeğin bulunduğu, evin yanındaki bahçeyle Sophie ilgilenirdi. Yaz boyunca, leylak, gül, lale ve Lâtin çiçekleriyle muhabbet çiçeklerinin kokusu yayılırdı.

Evin asıl binasını küçük bir yapıyla birleştiren, iki tarafından, pembe, yeşil renklerle boyanmış işlemeli balkonların uzandığı düzgün, minik avlu oldukça özgündü ve Cezayir ya da Fas mimarisini andırıyordu. Girişteki ilk kapı, Heinrich Marx'ın basık tavanlı, geniş çalışma odasına açılıyordu. Karl çocukluğunda, babasıyla içten sohbetler ederek bu odada pek çok mutlu akşam geçirmişti. Oğul, okumak için Bonn'a daha sonra da Berlin'e gidince baba buradaki büyük masanın üzerinde ona, öğütlerle dolu uzun mektuplar yazmış, kaygılarını, tasalarını ve umutlarını paylaşmıştı.

"Oğlum, umarım senin isminin bütün dünyada duyulduğu ve şana kavuştuğun günü görebilirim."

Heinrich Marx, Jenny'nin sevgisini herkesten daha çok kazanmayı başardı. Jenny ondan hiçbir şeyini saklamıyordu. Karl ve Jenny ihtiyar dostları Heinrich Marx'ın ölümüne bu çalışma odasında ağlamışlardı.

Jenny, Karl'a duyduğu büyük aşkın doğduğu evden ağır ağır uzaklaştı. Kasaba sakinleri Jenny Marx'ı içtenlikle gülümseyerek selamlıyorlardı. Çocukken tanıdıkları, o buralarda yokken anne ya da baba olmuşlar, bir zamanlar kibarca reverans yaptığı annesinin arkadaşları ise yaşlanmışlardı.

Jenny, doğduğu bu kentte amaçsızca dolaşmayı seviyordu. Hemen her zaman, Karl ve Edgar'ın okuduğu, Friedrich Wilhelm Lisesinin taş avlusunda duruyor ve Prusya askeri karargahına benzeyen, olgunlaşmamış domates rengindeki, sarmaşıklarla kaplı binayı seyrediyordu. Duvarlarının yanında yaprakları tozlanmış, neredeyse hiç gölge vermeyen birkaç ağaç vardı.

Jenny, tepenin altındaki mezarlığı da ziyaret ediyordu. Orada çok sevdiği iki insanın mezarı vardı. Yaşama sevinci ile dolu, insanlara karşı iyi niyetli, bilgiye daima açık ve biraz da alaycı babası Ludwig von Westphalen'i hatırlıyordu. Mütevazı bir mezar taşının altında da Karl'ın babası yatıyordu. Jenny onu kendi babası gibi sevmişti. Karl da karısının babasına karşı bir oğul gibi sadık ve saygılıydı.

Her iki ihtiyar da, Fransızların saldırısını, Napolyon'un yükselişini ve düşüşünü, büyük Fransız devriminden sonra Avrupa'da başlayan fırtınalı yılları görmüşlerdi. İyi eğitimli ve gerçek birer insansever olduklarından, Karl ve Jenny'ye kendi yaşam deneyimlerini aktararak küçük Trier'i aşabilmeleri için onların düşüncelerini, ruhlarını yükseltmişlerdi.

Marx'ın dehasını ilk olarak bu iki insan takdir etti. Bunları düşünen Jenny, isimlerin ve tarihlerin altın harflerle, rakamlarla yazıldığı taşlara eğiliyordu.

***

Marx ve Engels, oraya vardıklarında Baden'in merkezi Manheim'de ayaklanma hazırlıkları sürüyordu. Ayaklanmanın liderleriyle görüştüklerinde Engels'in hazırladığı askeri planının kabul edilmesi için ısrar ettiler.

"Her şeyden önce," diyordu Engels, "kalelerde ve garnizon kentlerinde ayrı kargaşaların çıkmasına izin verilmemeli. Bu sadece anlamsız bir güç kaybına neden olur. Ama hükümet askerlerinin ilerlemesini engelleyebilecek küçük kasabalarda, fabrika bölgelerinde ve kırsal kesimlerde vurkaç harekâtları gerçekleştirmek kesinlikle şarttır. Tüm serbest kuvvetleri ise, iyi korunan bir alanda toplayıp devrim ordusunun çekirdeğini oluşturmak gerekir.

Ayaklanmanın Badenli liderleri ne yeterince cesarete ne de sezgi gücüne sahiplerdi. Bu denli cüretkar bir planı görünce dehşete kapılıp Marx ve Engels'in öğütlerini reddettiler. Ve böylece ayaklanma kısa sürede başarısızlığa uğradı.

Marx ve Engels de, Baden'den Kaiserslautern'e geçtiler. Orada, Pfalz Geçici Hükümeti üyeleri ile görüştüler. Sınanmış bir Kölnlü yoldaşın,

Kömünist d’Ester’in yardımıyla, Marx, Paris’e, işçileri ve küçük burjuvaları birleştiren sosyal demokrat partinin, kendilerine yakıştırdıkları adla ‘Dağlılar’ın, yanına gitmek için Demokratik Merkez Komite’den belge aldı. Partinin, 1793 olaylarından esinlenerek kendine uygun gördüğü isim –Dağlılar (Montagnards)- Üçüncü Cumhuriyet’in yöneticilerini deliye çeviriyordu. Cumhuriyetin başında Fransa Başkanı Louis-Napolyon Bonaparte ve Haziran ayaklanmasını acımasızca bastıran General Cavaignac vardı.

Fransa’nın yolunu tutan Marx ve Engels, Hessen Prensliğinden geçerken isyancı oldukları gerekçesiyle tutuklandılar. Bu ortamda her şey olabilirdi: Almanya’da başarısızlığa uğrayan devrimden sonraki kargaşa ortamında askeri mahkemenin önüne çıkarılıp kurşuna dizilmek de, tesadüfen serbest bırakılmak da aynı derecede olasıydı. Marx ve Engels Darmstadt’tan Frankfurt’a götürüldüler ve nasıl bir anda tehlikeli bir suçlu görülüp tutuklandılarsa aynı şekilde birden salıverildiler.

Karl, Almanya’nın mevcut koşullarında yeni bir devrimci hareketin canlanmayacağını gördüğü için doğrudan Paris’e geçti. Engels ise geri çekilen isyancılara yardım etmek amacıyla Kaizerslautern’e döndü. Tahminleri tamamen doğrulandı –en kararlı komünistler aynı zamanda en kararlı askerler olmuştu. Kendisi de böyle bir insan olan Engels, komutanlığını Prusya emekli teğmeni Willich’in yaptığı gönüllü müfrezeye katıldı.

Bu müfreze, Prusya kalesi Landau’yu başarıyla kuşattı. Eğer ayaklanmacıların topları olsaydı bu kale kolaylıkla zaptedilebilecekti.

Engels kendine özgü bir enerji ve iradeyle katıldığı çatışma sırasında ayaklanmanın Kaiserslautern’deki idare merkezine dilekçe üstüne dilekçe yazarak Wilich için obüs topları istiyordu. Ama Baden’deki geçici hükümetin yöneticileri Engels’in eleştirilerinden hoşlanmadılar ve Engels, sınır yakınlarında bir Pfalz kasabasında tutuklandı.

Elleri bağlı ve yaya olarak Kaiserslautern’e götürüldü ve orada bir hapishaneye tıkıldı. Bunu öğrenen gönüllü müfrezelerdeki Ren işçileri ve askerler, Engels serbest bırakılmazsa mevzilerini terkedeceklerini bildirdiler. İsyancı birliklerin protestosu ve kızgınlığı öylesine tehlikeli bir

boyuta ulaştı ki, geçici hükümetin emriyle sadece yirmi dört saat sonra Engels serbest bırakıldı ve kendisinden binlerce kez özür dilendi.

Kısa bir süre sonra karşı devrimci Prusya askerlerinin taşraya doğru ilerlediği haberi geldi. Friedrich yine silaha sarıldı; Pfalz-Baden ordusu İsviçre'ye püskürtülünceye dek disiplini ve cesaretiyle ünlenmiş Willich'in gönüllü müfrezesinin girdiği bütün çatışmalarda yer aldı. Bu askerler, tüm Baden ordusu geri çekilinceye kadar, ilerleyen Prusyalıların saldırısını karşılamakla yükümlüydü.

1849 yılının temmuz ayı ortalarında, Güney ve Batı Almanya'daki ayaklanma tamamen bastırıldı. Her şey bitmişti. Engels, sağ kalan mücadelecilerle birlikte İsviçre topraklarına geçti. Yaklaşık iki ay boyunca Friedrich ve Karl, birbirlerinden hiçbir haber alamadılar. Marx'ın tutuklandığına dair dolaşan söylentilerden endişeye kapılan Engels Temmuz sonunda Vevey kantonundan Jenny Marx'a şunları yazdı:

"Sevgili Bayan Marx!

Siz de, Marx da bu kadar uzun süre haber vermediğime şaşıracaksınız... Marx'a yazdığım gün (Kaiserslautern'den), Prusyalılar tarafından ele geçirildiği için Hamburg'un Paris'le irtibatının kesildiği bildirildi. Bundan dolayı mektubu gönderemedim ve Willich'in yanına gittim. Dört çatışmada yer aldım; bunlardan ikisi oldukça ciddiydi, özellikle de Rastatt yakınlarındaki; o zamandan beri anladım ki, çok övülen o yiğitlik, insanın sahip olması gereken özelliklerin arasında en sıradan olanıdır. Kurşunların vızıldaması en kolay iş, ve sefer boyunca çok raslanan ödlekliğe karşın ben çatışma sırasında korkaklık gösteren on kişi bile görmedim. Ama 'aptalca korkusuzlar' çoktu.

... Bizim kolordu, düşmanı ateş altında tutarak Baden ordusunun geri çekilişini sağladıktan sonra, biz, herkesten yirmi dört saat daha geç İsviçre yolunu tuttuk ve dünden beri ben burada, Vevey'deyim. Sefer ve İsviçre'ye yürüyüş sırasında bir tek satır bile yazmam olanaksızdı. Ama şimdi size haber vermek ve bir an önce yazmak için acele ediyorum. Çünkü Baden'de Marx'ın Paris'te tutuklandığı söylentisi kulağıma çalındı. Hiç gazete görmedik ve bundan dolayı hiçbir şey öğrenemedik. Bunun doğru olup olmadığını kontrol edemiyorum. Siz benim kaygılarımı anlıyorsunuzdur ve dolayısıyla beni bu endişeden kurtarmanızı, Marx'ın durumunu bildirmenizi

ısrarla rica ediyorum. Bu söylentiyi doğrulayacak hiçbir şey duymadığımdan dolayı hâlâ Marx'ın tutuklanmasının doğru olmadığını umut ediyorum.

Marx'ın serbest olduğundan bir emin olabilseydim!

Sıklıkla düşünüyordum ki, ben Prusya kurşunlarının altındayken, Almanya'da bulunanlardan ve özellikle Paris'teki Marx'tan daha az tehlikedeydim. Beni bu endişeden hemen kurtarın..."

Bu arada Marx, bütün ailesi ile birlikte artık Paris'teydi. Engels'in durumu için endişelenen Karl da dostundan aldığı bu mektuba çok sevindi.

Ağustos sonunda Engels, Marx'ın yanıtını aldı.

"Sevgili Engels!

Beni, Brötanya'nın Pontinis bataklıklarındaki Morbihan eyaletine sürüyorlar. Sen anlıyorsundur ki, bu örtülü cinayet girişimine razı olmayacağım. Bundan dolayı Fransa'yı terk ediyorum.

İsviçre için bana pasaport vermiyorlar ve dolayısıyla Londra'ya gitmek zorundayım; üstelik en geç yarın. Zaten İsviçre'de, kısa bir süre sonra ani bir darbeyle tüm fareler kapana kısılacak.

Bunun yanı sıra: Londra'da bir Alman gazetesi kurmak için *uygun* koşullar var. Paranın bir kısmı *garantilenmiştir.*

Bundan dolayı sen hemen Londra'ya gitmek zorundasın. Bu, güvenliğin için de önemli, Prusya'lılar seni iki kez kurşuna dizebilirler:

Bir, Baden için; iki, Elberfeld için. Ve hiçbir şey yapamadığın İsviçre'de ne işin var? Londra'ya gelmen önünde hiçbir engel yok...

Bundan eminim. Sen İsviçre'de *kalamazsın.*

Karım şimdilik burada kalıyor...

Sevgilerle, *K. M.*"

***

Marx, Paris'te kudurganlık derecesinde saldırganlaşan gericilerin, devrimci demokrasiye yönelik gittikçe daha acımasız hale gelen saldırılarına tanık oldu.

Daha geldiği ilk gün, Poatie sokağında yürürken, elinde tesbihi olan yaşlı bir kadın onu durdurdu ve haç işareti yapıp 'Ave Marie' diye fısıldadıktan sonra küçük bir kitap uzattı. Bu, 'Düzenin Partisi' tarafından halka yönelik olarak çıkarılan, sosyalizme karşı korku ve tiksinti uyandırmayı amaçlayan otuz broşürden bir tanesiydi. Kendilerine 'Düzenin Partisi' adını veren bu karşıdevrimci grubu Karl tanıyordu.

Grup, Orléansçılardan, Bonapartçılardan, lejitimistlerden, katoliklerden ve hatta ekonomik reformları şeytanın işi olarak ilân eden birkaç Cumhuriyetçiden oluşuyordu. Eğer beş kuruşa satamazlarsa, yaşlı zengin kadınlara verip gelen geçene dağıttırdıkları iğrenç vaazları, vicdansız ve yüreksiz satılmış kalemler büyük paralar karşılığında yazıyordu.

Karl kendisine verilen broşürü öylesine açtı. Tirajı yarım milyondu. Marx okudu:

"Kızıl biri, insan değildir, o bir kızıldır. Onun aptal bir yüzü ve kaba bir yüz ifadesi; insanın yüzüne asla doğrudan bakamayarak bakışlarını domuz gibi kaçıran bulanık, heyecanlı gözleri; uyumsuz yüz hatları; küçük, soğuk, kırışık bir alnı; eşeğinki gibi biçimsiz bir ağzı; kocaman, çıkık dudakları –alçakça arzuların işareti–, ince çizgileri olmayan, büyük, geniş, hareketsiz bir burnu vardır –işte genellikle her komünistte görebileceğiniz karakteristik özellikler bunlardır. Savundukları öğretilerin ve fikirlerin aptallığı onların yüzlerine yansımıştır."

Marx, broşürü bir bakkalın yanındaki çöpe attı.

"Karşıdevrimci bayların safra kesesi ne kadar da dolmuş," diye düşündü, gülümseyerek. "Galip çıktıklarını sanmalarına rağmen halk onları iyice korkutmuş."

Eğlence düşkünü, satılmış tüccar kuzucukları olan Valon ve Theodor Mire ile kuka burunlu, yüzsüz polis ajanı Chenu da gerici yazılar konusunda ustalaşmışlardı. İğrenç küfürnameler yazıyor ve yayınlıyorlardı. Cazip olsun diye, broşür kapaklarının üzerine çocuklara vaaz veren bir köy papazı ya da çiçekler arasında güvercin resmi çiziyorlardı. Broşürlerin başlıkları da

yanıltıcı olmalıydı; örneğin, “işçinin iman kitabı veya emekçinin sözleri”, “köylü nasıl mutlu olabilir?”, “Bir kulübede akşamlar”, “iş ve ekmek” gibi.

Sosyalizmle mücadele kafilesine katılan yazarlar arasında bazan ünlü ya da etkin isimlere de raslanıyordu. Meclis üyesi Louis Belyo ve Mareşal Bugaud, sosyalizm düşlerinden vazgeçmiş köylü aileleri tasvir etme kurnazlığında bulundular. “Zenginlerin sadece yoksulların velileri değil, tanrının, yeryüzünde kendi misyonunu sürdürmelerini istediği kimseler olduğunu hatırlayın ve kabullenin” diye yazıyorlardı.

Thiers de yeniden politik arenaya çıkmıştı. Hiçbir ekonomi bilgisine sahip olmayan kral Louis-Philippe’in eski bakanı, ‘Komünizm Üzerine’ başlıklı bir kitap yazdı. Eski bakanın söylediklerine göre, komünizm’de “ortak çalışmamız, sevinmemiz ve yaşamamız gerekecektir.” Yazdığı broşürle kendi mülkiyetinin savunulduğunu gören minnettar burjuvazi, Fransız pleb devrimiyle mücadele etmesi için Thiers’e epey kaynak sağladı. Thiers, banker ve fabrikatörlerden aldığı paralarla bir yayınevi kurdu ve oldukça ucuz hatta bazan da parasız dağıtılan kitapçıklar çıkarmaya başladı. Bunlar ‘Ahlâk ve politik bilimler akademisinin kısa eserleri’ adını taşıyordu.

Ama halk Thiers’in yayınlarının kâğıtlarını farklı, oldukça gülünç amaçlar için kullanıyordu.

Karşıdevrimcilerin broşürlerine, tezlerine, küfürnamelerine cevap olarak yükselen halkın gözdesi, Paris’in sesi, genç, ateşli Pierre Dupont’un şiirleri daha da cesur ve kışkırtıcı olmuştu:

> sosyalizmin vardır iki kanadı-
> üniversiteliler ve işçiler
> ve o sınır tanımaz uçuşunda,
> tanımaz son!

Onlara, Béranger’nin heyecanlı ve iğneleyici şiirleri eşlik ediyordu. Hugo, her şeyi meydana çıkaran düz yazılarıyla sarsıyordu. Sosyalist fikirler, eskiden olduğu gibi Paris’in varoşlarında hâlâ hakimdi.

Bu insanlar, gerici ajitatörlere şöyle yanıt veriyorlardı:

“Defolun! Bizim, çocuklarımız için parasız eğitime, hasta ve sakatlar için hastaneye, gücümüzün yeteceği bir iş gününe ihtiyacımız var. İnsanca

yaşamak istiyoruz. Defolun! Üniformalı ve cüppeli yarasalar, takım elbise giymiş örümcekler! Kahrolsun toprak ağaları, papazlar ve zenginler!"

Kentte kolera salgını vardı. Doktorlar, bu öldürücü hastalığı nasıl ve neyle tedavi edeceklerini bilemiyorlardı. Çaresizlik arttıkça halk korkusuzlaşıyordu. Boğucu yaz günlerinde, evleri, ağaçları hatta gökyüzünü saran toz ve yorgun emekçi halkın, muzafferleri tehdit eden kızgınlığı ve ani patlamaları başkentte belirsizliği hakim kılıyor, endişe verici gergin bir hava yaratıyordu.

Fransa askerleri, anayasanın beşinci maddesine rağmen –cumhuriyet asla kendi güçlerini başka halkların ulusal çıkarlarını çiğnemek amacıyla kullanmaz ve yabancı ülkelerin içişlerine karışmaz– Roma'ya yürüdü ve 'ölümsüz şehri' kuşattı. Olaylara hemen tepki gösteren, kolayca patlayabilen binlerce ve binlerce Fransız, sabahlara dek meydanları ve bulvarları doldurdu. Hükümetin ve Bonaparte'ın anayasaya uymasını, orduyu kanunlara saygılı olmaya çağırmalarını istiyorlardı. Ama kitlesel toplantılarda dile getirilen isteklere ve hazırlanan toplu dilekçelere yanıt verilmiyordu. Hazirandaki kanlı hesaplaşmadan sonra halk silahsız ve güçsüz kalmış; devrimci liderler ise, öldürülmüş, hapislere tıkılmış ya da saklanmışlardı. Bu yıllarda 'Dağlılar', işçi hareketinin başına geçememişti.

Hükümet, geçen yılki kanlı katliamı tekrarlamak için bahane arıyordu. Yetkililer, ordu ve polisin emekçi halka karşı, gericiliğin zaferini pekiştireceğini sanıyorlardı. Bu sırada emekçi halkın tüm düşmanları birleşirken, halk gerçek devrimci önderlerinden yoksun kalmıştı.

'Dağın Partisi' halktan kopuktu. Cumhuriyete karşı alttan alta komplo tezgahlayan hükümetin 'Düzen Partisi', 'Dağ'ı sıkı takip ve baskı altına almıştı.

Marx, yakından tanıdığı Montanyarların karşı devrimci güçlere karşı hiçbir ciddi karşı koyuşta bulunamayacağını anladı. Meclis duvarlarının arasında çok konuşkan ve havalı olan Montanyarlar 1848 yılında halkın karşısına çıktıklarında laftan öteye gidemediler. Üstelik devrimin kurtuluşu silaha bağlıyken barış çağrısı çıkarmışlardı.

Haziran trajedisinden sonra, olup bitenler hakkında bir soruşturma başlatmak üzere bir araştırma komisyonu kuran Ulusal Meclis, komisyonun

başına yarı liberal, yarı cellat, her zaman alçak ve kurnaz Odilon Barrot'yu getirdi. Barrot, Şubat Devrimini engellemek için Louis-Philippe'e yardım etmesi gerekenlerden biriydi ama bu konuda başarılı olamamıştı. Kraliyet hükümetinin başına geçmeyi hayal ediyordu ama monarşi düşünce, yıkılmasını çabuklaştırmak için cumhuriyete uyum sağlamıştı. Barrot'nun olağanüstü yetkilere sahip olduğu komisyon, pratikte bir polis karakolundan farksız olduğunu ortaya koydu. Komisyon, haziran hesaplaşmasında tutuklanmaktan kurtulmayı başaran herkesi yakalayıp cellatların eline teslim ediyor ya da cezaevine gönderiyordu. Uyduruk bir mektup, herhangi bir iftira, sorgu sırasında cesaretli davranmak, komisyona göre mahkum edilmek için yeterliydi. Meclis üyeleri, halk temsilcileri bile komisyonun sıkı takibi karşısında savunmasızdı. Louis Blanc, Caussidiere gibi kararsız ve iradesiz temsilciler özel olarak izleniyordu.

'Düzen Partisi'nin sadık hizmetkârı Cavaignac'ın borusu ötüyordu ve o da açıkça, 'adaletin gidişatına' engel olmayacağını açıklamıştı. 'Dağın Partisi'ne sürekli polis darbeleri indiriliyordu. Bu yüzden safları gittikçe seyreliyordu.

3 Ağustosta, Ulusal Meclis'te, yargıç, 'Dağ'ın üyelerine karşı adli soruşturma başlatıldığını ilan etti. Buna, gürültü ve kargaşa ile cevap verildi. Bütün Montanyarlar yerlerinden kalkarak bağırmaya başladılar:

"Kanıt! Suçumuzu ispatlayacak kanıtlar gösterin!"

Ledru-Rollin ve Louis Blanc, bankları yıkarak kürsüye hücum etti. Meclis başkanı onları zil sesiyle bastırdı. Böylece suçlananlara bir tek söz bile söyletilmedi. Bu arada yargıç, hiçbir partiye üye olmayan, kararsız temsilcilere karşı sahte deliller ve yalancı şahit raporları hazırlıyordu.

Daha temmuzda, Fransa İçişleri Bakanı, Karl Marx'a polis müdürü aracılığıyla Brötanya'nın Morbihan eyaletine taşınmasını emretti. Bu sıtmalı bölgenin iklimi, sağlık açısından son derece zararlıydı.

"Bu giyotine ya da Cayenne'e eşit! Oraya gitmemiz olanaksız," dedi kararlı bir şekilde Jenny, emri öğrendiğinde.

Bu dönemde hamileydi, doğumu yakındı, dördüncü çocuğunu bekliyordu. Üstelik ailenin durumu neredeyse korkunçtu. 'Yeni Ren Gazetesi' son

kuruşuna dek her şeyi götürmüştü. Marx, Freiligrath ile, altı ay tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakılan Lassalle'dan yardım istemeyi düşündü.

Özgürlüğüne kavuşan Lassalle, hemen, prenses Sophie von Hatzfeldt'in yarım kalan boşanma dovasıyla ilgilenmeye başlamış, bu ise fikirdaşlarının canını sıkmış ve onları gücendirmişti. Özellikle Freiligrath büyük tepki gösteriyordu.

"Ne işi var Lassalle'in, gidip de prensin aile bataklığını eşeliyor," diye konuşuyordu kızgınlıkla.

Marx'ın mektubundan onun maddi sorunlarını ve durumunu öğrenen Lassalle, kendini gösterebileceği için sevindi. Karakter olarak cömert bir insandı ama övülmeye bayılıyordu. Ren dehası Karl Marx'ın bizzat kendisinden yardım istediğini çevresindekilere gösterme isteği, bir zamanlar aldığı eleştirilerden dolayı kırılan kalbini onardı. Çok hızlı hareket ederek, tanıdığı tanımadığı herkese Marx'ın durumunu anlatıp mektubunu gösterdi. Böylece belirli bir miktar para topladı. Freiligrath çok daha farklı davranmıştı. Kendisi de çok zor durumda olmasına karşın kibar ve duygulu bir şekilde her şeyini dostuyla paylaştı.

Lassalle'den bulunduğu rica üzerine çıkarılan büyük patırtıyı öğrenen Marx, can sıkıntısını ve üzüntüsünü gizleyemedi.

"Böylesine dilenmektense, açlıktan ölmek daha iyidir," diye konuşuyordu Jenny'ye, son derece sinirli bir ses tonuyla ve kaşlarını hüzünle çatarak. "Güvenimi istismar eden Lassalle, cömertliğini sergilemek için karşısına ilk çıkana anlatıyor. Bu kendini beğenmiş düzenbaza neden ricada bulundum ki? Bu olay beni gerçekten deli ediyor."

Jenny de, Lassalle'in, onların sorunlarını ve durumlarını bu şekilde yaymasına en az kocası kadar kırılmıştı.

Aileden biri gibi görülen, ailenin bütün zorluklarını bilen Lenchen ise öğretici bir tavırla ekledi:

"Kitapta da yazdığı gibi, ne verdiğin değil nasıl verdiğin önemlidir. Bay Lassalle'in sağ eli, sol elinin ne yaptığını çok iyi biliyor."

Uzun uzun düşündükten sonra Marx Brötanya'ya gitmeyi reddedip ailesiyle birlikte Londra'ya taşınmaya karar verdi. Yakında doğum yapacak

olan Jenny'nin sağlık durumu, tüm ailenin birlikte yolculuk etmesini engelliyordu. Karl, ev bulmak için tek başına gitmeliydi ama bu da çok zordu. Nerdeyse hiç parası yoktu.

Zor ve acımasız koşullar altında başlıyordu Karl'ın üçüncü sürgünü.

24 Ağustos'ta küçük ve eski bir gemi, coşkulu Fransa'nın kıyılarını terk etti. Güvertenin parmaklıklarına yaslanan Marx, ufka bakıyor, Manş'ın, lacivert suları çalkalanıyordu.

Marx, gerginlik içinde, Fransız Devriminin yenilgisinin nedenleri üzerine düşünüyordu. Birkaç saat sonra, dünyanın en güçlü endüstri ülkesinin topraklarına yine ayak basacaktı. Büyük İingiliz sanayicisiyle karşılaştırıldığında en zengin Fransız fabrikatörü bile bir küçük burjuva kalırdı. İngiltere'de sanayi, Fransa'da ise tarım yaygındı. Karl not defterini çıkardı ve son aylarda yaşadıklarıyla ilgili düşüncelerini ve o an aklına gelenleri kaydetti.

Londra'ya gidince, kesinlikle, devrimi başarısızlığa götüren nedenleri araştırmaya karar verdi. Kafasında berraklaşıyordu ki, Fransanın ekonomik koşulları da, yarı feodal Almanya'nınki gibi, işçi sınıfının zaferi için henüz olgunlaşmamıştı. Çok sayıda komünistin, işçinin, Fransa ve Almanya'daki karşıdevrimle giriştiği eşitsiz mücadelede nasıl yok olduklarını Marx, hüzün ve acıyla hatırladı. Üzücü düşüncelerin etkisinde kalan Karl, farkında olmadan devrimde ölenlerin hayali mezarlarına şapkasını çıkardı. Denizden gelen rüzgar, beyazlayan gür saçlarını dağıttı.

"Şimdiki nesil, Musa'nın çölden geçirdiği Yahudilere benziyor," diye yazdı Marx. "O, sadece yeni dünyayı kazanmak zorunda değil aynı zamanda da yeni dünyaya hazır olan insanlara yerini vermek için sahneden çekilmeli."

Gemi, limana yaklaşırken Dover kıyılarındaki beyaz kayaların bulanık siluetleri göründü. Karl Marx'ın yaşayacağı ada sisle kaplıydı.

Genç orman muhteşemdi. Fidanların dalları göklere uzanıyor ama yıllar geçtikçe bazıları fırtınaya yenik düşüyor, kimileri rüzgardan eğiliyor, bazıları ise yok oluyor ya da kuruyordu. Az sayıdaki güçlü ve yenilmez, tayfundan ürkmeyenleri ise azametle yükseliyordu. Dallar, güneşe ve yıldızlara uzanırcasına büyümekteydi.

Büyük Britanya kıyısına indiğinde Marx, otuz bir yaşını biraz geçmişti.

Neredeyse hiç parası yoktu. Her şeyden önce, hamile Jenny, üç çocuk ve Lenchen için ev bulmalıydı. Bir kez daha, yaşama yeniden başlamak zorundaydı. Bütün güçlü insanlar gibi, çoğalan zorlukların karşısında inanılmaz biçimde sakindi ve enerjisini yitirmiyordu.

İngiltere için oldukça olağan bir yağmur yağıyordu. Gün, aydınlık başlaması gerekirken gri bir karanlıkla başlamıştı. Tren koyu bir sisle örtülü Londra'ya yaklaşırken, Marx birden, Dante'nin 'İlahi komedya'sından bazı dizeleri anımsadı:

> Yaşam alanının ortasında
>
> buldum kendimi bir karanlık ormanda kötü bir yazgıyla.

Marie Deroque'un yatak odası, bir zamanlar Josephine Bonaparte'ın Malmaison çiftliğinde, taç sahibi kocası için hazırladığı yatak odasının tam bir kopyasıydı. Yatağının üzerine gerili açık mavi ipekten yapılma tente, sefer çadırlarını andırıyordu. Ama bu kez birkaç kocaman deri, toprağı değil döşemeyi örtüyordu. Marie Deroque'un somyası da asker yatağına pek benzemiyordu. Yastığın yanında duran rengârenk bayraklar ise artık çok fuzuliydi.

Mavi ipek çadır, kocaman salonun ortasında garip bir oyuncak gibi duruyordu. Boğucu havaya ve yetersiz ışığa rağmen Marie bir süredir bu çadırda uyuyordu.

Bu sabah, sıkça tekrarlandığı gibi, bir sepet menekşe aldı.

"Cumhuriyetin başkanından, madam," dedi oda hizmetçisi, dalkavukça. Zambaklar nasıl Bourbonların simgesiyse menekşeler de Bonaparte'ların amblemiydi. Marie, taze mor çiçeklerden oluşan buketi korsesine taktı ve çadırdan çıktı.

Marie bugün, Louis Napolyon ve kardeşi Kont Morny ile birlikte kapalı bir faytonla, Ulusal Muhafızlar eşliğinde, Bonaparte'ların şehir dışındaki eski saraylarına -Malmaison- gitti. Cumhuriyetin başkanı, büyükannesinin sarayını satın almaya karar vermişti.

“Siz bana yardım edeceksiniz, sevgili Marie,” dedi kapris yaparak Louis Napolyon ve narin dar çenesini yüzlüklerle dolu parmaklarıyla okşadı. “Biz, imparatoriçe Josephine kültünü canlandıracağız. Çünkü onun, güzellikle keskin bir zekayı birleştirerek yükselttiği amcamı, Marie-Louise düşürdü.”

“Bu iki kadının, imparatorun yazgısındaki önemlerini abartmıyor musunuz?” diye sordu Marie, dudaklarını kurnazca sıkıp gözlerini eğerek. “Neyiz ki biz kadınlar? En iyi durumda oyuncak, en kötü durumda ise erkeklere ayakbağı oluyoruz!”

“Doğru, dünyayı erkekler yönetiyor,” dedi kendinden emin bir halde Kont Morny.

“Erkekleri de genellikle kadınlar yönetiyor,” dedi kışkırtıcı bir tavırla Marie. “Ama bu, taç sahibi erkekler için geçerli değil,” diye ekledi, Louis Napolyon’un hafiften somurttuğunu görünce. Marie, kendini beğenmiş Louis Napolyon’un bu sözlerden kendine bir pay çıkarmasından korkmuştu.

“Aklıma gelmişken,” dedi Morny, “duyduğuma göre, siz Louis, kısa bir süre önce, bir davette, Fransızların iyilikle yönetilemeyeceğini savunmuşsunuz. Bu, burjuvazinin sempatisini yitirmenize neden olabilir. Bana göre, kamçı sadece plebler için gereklidir.”

“Ben de başka bir şeyi kastetmiştim,” diye canlandı başkan. “Enerji ve irade, büyük olayların doğmasına neden oldu, amcamın üne kavuşmasını sağladı. Bu yüzden de ulusumuz ona minnettar. Eğer amcam korkakça ve körü körüne hareket etseydi taca ulaşmak yerine kovulurdu.”

“Sizin koşullarınız farklı kardeşim. Başkanlık koltuğunda birkaç ay kalmak, iktidara ulaşmak için yeterli değil. Üstelik Meclis, ısrarla kendi haklarını koruyor ve önünüze çeşitli engeller çıkarıyor.”

“Benim birkaç ay yönetmekle yetinmeye niyetim yok,” dedi Louis Napolyon.

“Bravo!” diye bağırdı Marie ve alkışladı. “Majestelerinden de tam bunu beklerdim. Size iktidarı insanlar değil Tanrı verdi.”

“Sessiz olun,” diye endişelendi Joseph. “Kadın her zaman, erkeğin en gizli düşüncelerini dışa vurur.”

“Ben Bonaparte’ların hizmetindeyim. Bütün geçmişim bunun kanıtıdır.”

“Siz Marie, gerçekten bir kahramansınız ve büyük bir saygıyı hak ediyorsunuz.”

“Ben asla iktidarı kısa bir süre için almam,” diye başladı yine Louis Napolyon. “Eminim ki, onu sonsuza dek elimde tutacağım. Kısa süren iktidar, benim Fransız karakterimle bağdaşmaz.”

“Teşekkür ederim majesteleri,” dedi heyecanla Marie. “Aksi takdirde, verilen emeğe değmez. Sizin adınızı artık yurdumuzun en tenha köşelerindeki köylerde bile tapınarak anıyorlar. Milyonların gözü üzerinizde. Siz, bizim umudumuzsunuz.”

“Bağışlayın,” dedi Morny, “kardeşimin tahta yaklaşmasıyla çok ilgileniyorum. Ama bana öyle geliyor ki, cumhuriyet yasalarını yıkmak, ülkede anarşi yaratmak anlamına geliyor. Çünkü devrimci sürüsü uyumuyor. Aslında seçimlerde siz altı milyonun üzerinde oy aldınız. Bu, en az altı ay iktidarda kalmanızı sağlayacaktır. Öyle değil mi?”

“Saçmalamayın Joseph. Bir politikacı gibi düşünmüyorsunuz. Size diyorum ki, ben ölene dek yönetmek istiyorum,” dedi Louis-Napolyon.

Fayton, Malmaison’un taş avulusu önünde durdu. ‘Elysée Kardeşliği’nin birkaç yandaşı, şapkalarını çıkarmış, başkanı bekliyordu. Louis-Napolyon, yakınları ve korumaları, çakıl ile döşenmiş patikalardan geçerek, İmparatoriçe Josephine’in yaşadığı ve orada öldüğü orta büyüklükteki saraya girdiler.

“Buradaki her şey benim yüce atalarımı hatırlatıyor,” dedi cumhuriyetin başkanı çevresindekilere; yüzünde hüzünlü bir saygı okunuyordu.

Eve bakan adam, başkanı kibarca selamlayarak, her şeyin I. Napolyon döneminde olduğu gibi korunduğu bir odaya götürdü. İşlemeli, büyük, yuvarlak masanın üzerinde imparatorluğun tüm mareşallerinin portreleri vardı. Duvarda, Josephine’in portresi asılıydı.

“Amcam, boş zamanlarını bu mareşal odasında geçirmeyi seviyormuş,” dedi uzaklara dalarak Louis-Napolyon. İmparatorun her zaman oturduğu kotuğa kendini bıraktı. “Ben, bir an önce bu evi satın almak zorundayım.

Çünkü o tarihin malı," dedi başkan ayağa kalkarak. "Kont Morny, belgeleri hazırlama görevini size veriyorum."

Joseph'in yüzü sanki biraz solgunlaştı ve gözleri hareketlendi.

İki kardeş, Martinik adasından getirilmiş, bir zamanlar nadide bitkilerin yetiştiği kış bahçesinde başbaşa kaldıklarında Louis-Napolyon konuştu:

"Paraya çok ihtiyacım var. Meclis, Fransa başkanına çok az para veriyor. Aslında bu iğrenç durum yakında sona erecek. Lütfen Joseph, Malmaison'u alabilmem için gereken parayı bana borç olarak ver. Paranın üç katını sana geri vereceğim. Eğer altının yetişmezse, Jérôme Bonaparte'tan ya da diğer akrabalarımdan iste."

"Maalesef, sevgili Louis! Bizim cüzdanlarımız da boş. Sana takılıp kaldığımız günden bu yana neredeyse beş kuruşsuzuz. Yakında ben de iflas edeceğim," diye cevap verdi Morny, kollarını açarak.

"Ama anlamalısınız," dedi sabırsızlıkla ve sesindeki alışılmış kaprisli tınıyla Bonaparte. "Biraz daha gayret! Ben bir süre sonra tahtta oturuyor olacağım. Ama tabii ki, masraflar artıyor. İddiaya girerim ki, yakında devlet bankası benim resmimi taşıyan banknotlar basmaya başlayacak, sen bakan, Jérôme Bonaparte ise varisim olacak. İkinizin de parlak bir geleceği var. Sen beni tanırsın, hiçbirinizi unutmam. Ama şimdi anlamalısın ki, tüm bu para dolu çuvalların ve aynı zamanda subayların, askerlerin gözünü boyamak; onları altın oltayla tutmak gerekir. Benim sadık Fleury'm öyle öğütlüyor."

Morny, içinden hesap yaparak uzun süre yanıtlamadı. Sonra da sordu:

"Ya yeni yandaşımız, banker Fould için ne diyeceksin? O çok ateşli bir Orleancıdan daha da ateşli bir Bonapartçıya dönüştü. Bu adamın burnu çiçek değil ortamı koklamaya yarıyor. Madem ki o sizin yanınızda, sevgili kardeşim, hiç kuşkusuz yükseliyorsunuz, hedefe yaklaşıyorsunuz."

"O, bana yaklaşık bir milyon borç verdi. Ben de parasal durumumu gerçekten biraz düzelttim. Ama sadece onun yardımı yeterli değil. Çünkü ben, tahta giden son adımları atmaktayım. Doğal olarak masraflar artıyor. Örneğin, Malmaison'u satın alıyorum. Neden? Çünkü bu, herkesi çok etkileyecek. Joseph bir düşün; Fould'un üzerinde durduğu hisseler, bir frank

otuz beş santim değer kazanacak. Ve Joseph, parmağını bile oynatmadan yaklaşık üç milyon frank kazanacak. Ama acele et, çünkü yükselişten sora hızla bir düşüş olacak ve hiçbir telgraf uydurması ya da kargaşa, spekülasyoncuları yok olmaktan kurtaramayacak.”

“Sizi tebrik ederim; sadece devletin başı değil aynı zamanda da mükemmel bir borsacısınız.”

“Fould, aptal değil. Eğer ben onun yardımıyla tahta kavuşursam o da paraya ve itibara doyacak. Marie onun zayıf tarafını çok kolay buldu. Bu kadın gerçekten de paha biçilmez bir mücevher.”

Başkana eşlik edenler kış bahçesine girmişlerdi. Hortanse Beauharnais’nin oğulları, ani hava değişimlerinden ve yaklaşan eğlencelerden bahsetmeye başladılar.

Aynı akşam, başkanın yanına, küçük ‘külübe’ye –Elysée ovalarında küçük bir villa– gitmeden önce Marie, I. Napolyon’un yeğeni bayan Mathilde Demidova’yı ziyaret etti. Bu fazla çekici olmayan ama zenginliği hesapsız genç kadın, eski Westphal kralı Jérôme Bonaparte’ın kızı, Louis-Napolyon’un da kuzeyindi. O da Marie gibi, Bonaparte’ların komplosunda aktif olarak yer almaktaydı.

Nazik selamlaşmalar ve kucaklaşmalardan sonra iki kadın nihayet, ev sahibesinin özel köşesindeki yumuşak koltuklara oturdular. Özel bölmenin duvarları, yerleri ve mobilyaları bir kumaş sergisini andırırcasına işlemeli yün ipek kumaş parçacıkları ile örtülüydü. Perdeleri ve kapıları örten büyük perdeler temiz havanın girmesini engelliyordu. Öyle ki, Marie gül ve söğüt kokularını içine çekerken boğulur gibi oluyordu. Ama bayan Demidova temiz hava ve parlak ışıktan korkuyordu. Kendini ancak kilimler, perdeler ve örtüler arasında iyi hissedebiliyordu.

“Rus olduğumdan beri, doğuya ait her şey hoşuma gitmeye başladı, oysa kocam ve yakınları bize, Fransızlara benzemeye çalışıyor,” diye hızla konuşmaya başladı ev sahibesi. “Size bir sır vereyim sevgili Marie, insan, zenginliğinin ve asaletinin tadını ancak Rusya’da çıkarabiliyor. Bacasız ya da kuzey barbarlarının dediği gibi teremsiz bir kulübeye gideceğimden korkuyordum. Ama Rus soylularının, XIV. Louis kadar ince ve kibar olduklarını gördüm! Bir kadının hayal edebileceği her şeye sahibim!

Düşünebiliyor musunuz, kölelerim bile var. Amerika'dakiler gibi zenci değil, bizim gibi beyaz. Oda hizmetçimi görmek ister misiniz? Muhteşem bir şey."

Mathilde zili çaldı. İçeri, hülyalı bakan olağanüstü gözlere ve kurumuş akçaağaç yaprakları renginde saçlara sahip, orta boylu bir yakışıklı girdi.

"Peter, içeriye hiç kimseyi alma. Evde yokum," dedi bayan Demidova kibarca, kur yaparcasına.

"Evet, çok iyi! Sanki Prens Borghese'in ta kendisi," dedi Marie. "Dikkatli olun Mathilde. Böyle bir çekiciliğe karşı koymak çok zordur. Aslında Rus kadın köleler de bu kadar güzelse, kocanız da tehlikede!"

"Etrafımda genç hizmetçi bulundurmuyorum," diye cevap verdi Marie, ağzını büzerek. "Kocaların sadakatini bu şekilde sınamak günahtır."

İki kadın kahkahalarla güldü. Marie, başkanın yine paraya ihtiyacı olduğunu söyledi. Bayan Demidova, incecik bir sigara yaktı.

"Sevgili Marie, anlamalısınız ki, ben artık Kuzen Louis için tüm mücevher ve gümüşlerimi yatırdım," dedi soğuk bir ses tonuyla. "Ortak davamız için feda edemeyeceğim hiçbir şey yok. Ama maalesef Fransa'da köle satılmıyor. Kocam da artık Petersburg'dan para göndermiyor. Düşünebiliyor musunuz, bugün bir ticari şirketin elemanı şaraplar için benden 600 frank istedi. Bir tek liram bile olmadığını söyledim. Eleman gerçekten de son derece çaresizdi! Şöyle söyleyerek onu canlandırdım: Sakin olun mösyö, hiçbir şey kaybetmeyeceksiniz. Size söz veriyorum ki, yakında imparatora satış yapacaksınız."

"Ne kadar dikkatsizsiniz," diye bağırdı Marie. "Cavaignac ve meclisin ajanları her tarafta kol geziyor. Louis'nin öyle çok düşmanı var ki."

"Küçük iş, sevgili Marie. 'Düzenin Partisi' ve Cezayir hayvanı artık demode oldu. Cavaignac çok kaba! Düşünebiliyor musunuz, dans etmeyi bile bilmiyor. Damarlarından asil kanın akmadığı hemen belli oluyor. Celladın işi bitti, defolup gitme zamanı geldi. Ama kuzen Louis neden bu kadar anlamsızca para savuruyor?"

Marie, başkanın zorunlu masraflarını saymaya koyuldu. Sadece gizli polis ve Korsikalı Korumalar ona 150 binden fazlaya patlıyordu. Şimdi her şeyi

belirleyen para ve rüşvetti. Tahttan düşürülen aptal Louis-Philippe Orleans, 24 milyon gelire sahip olmasına rağmen bu güvenilir yola başvurup tacını kurtarmayı akıl edememişti. Fransa başkanının maaşı ise, yıllık altı yüz bindi.

“Majesteleri,” diye ateşlendi Marie, “Birinci Napolyon’un vârisi. Para saçmak zorunda. Mücevherler, pahalı işlemeler, Sevr porselenleri ve banknotlar, subayların, meclis üyelerinin, diplomatların, özellikle de gazetecilerin gönüllerini kazanmak için gerekli. Şimdi basın, bazan silahtan bile önemli. Bizim gazetemiz ‘Pouvoir’, adına yaraşır olmalı ve gerçekten de gücü temsil etmeli. Bunun için ise, para gerekli. Elysée sarayındaki askerlere ek bir maaş ödenmesi gerektiğini başkana ben hatırlattım. Gün gelecek onların silâhlarına ihtiyacımız olacak. Başka yolu yok, ödemek gerekir. “Yaşasın Üçüncü Napolyon” diye bağıran Fransa’nın ayaktakımı, çeşitli esnaflar, papazlar ve vahşi köylüler, menfaatlerine çok düşkünler ama işleri de kolay. Aslında Tanrıya şükür, onları satın almak mümkün. Dürüst insanlarla yani Babeuf’ün devamı olan gerçek cumhuriyetçiler çetesi ile uğraşmak çok daha zor.”

Marie yelpazesini çıkardı, boğulmak üzereydi. Bayan Demidova boyun eğerek, üzerindeki incileri, büyük pırlantalarla süslü bileziklerini çıkardı ve arkadaşına uzattı.

“Öyle güzel konuşuyorsunuz ki, eminim, imparatorların kız arkadaşları arasında en ünlüsü siz olacaksınız. Siz sadece bir metres değil aynı zamanda çağdaş bir Madame de Mentenon’sunuz.”

“Hayır, hayır sevgili Mathilde, ben şöhret istemiyorum. Bir zamanlar henüz çocukken, bir Alp geçidinde gördüğüm Madame de Stael, ölümsüz romanı ‘Korina’da, şöhretin, kadın için, mutluluğun mezarı olduğunu yazdı.”

“Evet, haklı! Kadının yeri, sadece erkeğin kalbinde,” diye onayladı Bayan Demidova ve anlamlı bir şekilde ekledi: “Siz ise Marie, Bonaparte’ların en iyisinin gönlünde taht kurmuşsunuz.”

Marie yanıt vermedi ve gözlerini uzun kirpiklerinin arkasına gizledi. Rujlu dudakları, bir orağı her zamankinden daha çok anımsatıyordu.

Kısa bir süre sonra, ıssız sokağın köşesinde faytondan inerek yoluna yaya devam etti. Kovana benzeyen, küçük bir villanın önünde durarak kapıyı kendi anahtarıyla açıp girdi.

Başkan gecikmişti. Her şeyini kendisinin aldığı yatak odasında üstünü değiştirdi. Yemek odasında iki kişilik akşam yemeği hazırlanmıştı. Sevgilisini sükûnetle beklemeye başladı. Rakipleri olduğunu biliyordu: Kâh Louis'nin Londra'dan getirdiği genç İngiliz kadın, kâh içki arkadaşlarının ona Paris'in çeşitli batakhanelerinde bulup getirdikleri ortadan hemen kaybolan fahişeler. Marie bütün bunları umursamıyordu.

Art niyetli planlar ve komplo hazırlığıyla ilgili sırları, bu iki insanı, en ateşli aşktan bile daha sıkı bir şekilde birbirine bağlamıştı. Korkak ve iradesiz Louis-Napolyon, Marie'de gördüğü enerjik, kurnaz, umut verici yandaşa değer veriyordu. Doğanın Louis'ye bağışlamadığı irade ve kararlılık, Marie'de bolca vardı. O adeta bu ikisinin barut hakkı gibiydi. Louis-Napolyon başarısız olduğunda, Marie'yi suçlamaya ve ona hakaret etmeye başlıyordu. Çünkü biliyordu ki, o yine dudaklarını sımsıkı kapatıp ona tek bir söz bile söylemeyecektir. Başarılı olduğunda ise, bu kurnaz, cesur kadına neler borçlu olduğunu hemen unutup kendi kendini övmeye ve atıp tutmaya başlıyordu. Ve Marie, yine başını eğerek susuyordu. Ama harekete geçip Louis'nin davasına destek vermek söz konusu olduğunda, güzel konuşan, ikna edici Marie ısrarlı oluyor ve her zaman başarı kazanıyordu.

Louis-Napolyon görüşmeye geldiğinde sinirliydi. Marie, Hortanse Beauharnais ve Amiral Verhuel'in oğlunun kaba yüzüne bakar bakmaz bunu anladı. Belirgin bir alt çene yokluğunu gizleyen kürek gibi dar sakalı titriyor; uykulu gözleri her zamankinden daha da dalgın bakıyordu. Kaşkolunu çıkarırken, sert, düz yakayı yamulttu ve tamamen sinirlendi.

"Daha ne kadar beklemeliyim? Az önce, beni tanıyıp 'Yaşasın İmparator' diye bağıran iki cesur delikanlıya kalabalık saldırdı. Bunun ne olduğunu bir tek şeytan bilir. Adalet Bakanı Roucher'in, bana sadık insanlara baskı uygulayanları yargılaması gerekir."

"Sizin bayram edeceğiniz gün artık kapıda, sevgilim," dedi Marie, "Barrot, gereken her şeyi yapacaktır."

Başkan soğuk bir şekilde Marie’yi uzaklaştırdı, masaya oturdu ve bardaktaki koyu, kahverengi tatlımsı sıvıyı hemen bitirdi.

“Venedik’in ataları, alkollü içkilerden anlıyorlar. Likörleri eşsiz. Roma’daki papanın yerinde olmak isterdim,” dedi, neşesi yerine gelen ve kaba bir şekilde Marie’yi kendisine doğru çeken Louis Napolyon. “Zamanında uzun süre ilgi beklediniz, Tilkicik! Galiba ben nasıl tacı beklediysem siz de öyle ilgi beklediniz.”

“Ama başarısızlıklar beni asla yıldırmadı! Tam tersine,” diye gülümsedi küçük, kurnaz ağzıyla Marie, saçlarını düzelterek. “Kendime şöyle diyordum: bekleyeceğim, çoğu gitti azı kaldı.”

Ama Louis-Napolyon artık başka bir konuya geçmişti.

“‘Topun Tarihi’ kitabımda söylediklerim hâlâ programımdır.”

“Bu broşürü yayınlamak talihsiz bir girişimdi dostum,” diye onun sözünü kesti Marie, iki kadehe şarap doldururken. “Şu aptal Cavaignac haziran kargaşalarını bastırmak için top kullandıktan sonra bunlardan söz etmek yersizdi. Asılanın evinde urgandan söz edilmez.”

“Finale bir adım kaldı. Bana karşı bir isyana kalkışmaları galiba artık olanaksız. Şimdi biz, bir kargaşa durumunda neye yaslanmamız gerektiğini biliyoruz: Eğer ayaktakımı barikat kurarsa biz de barikata karşı barikat dikeceğiz. Kötü örgütlenmiş işçi çetelerinin karşısına disiplinli bir ordu çıkaracağız. Ben de Louis-Philippe’in yaptığı hatayı tekrarlamayacağım. Birkaç bin sokak serserisi ve namussuzu görünce sarayımı terk etmek için koşmayacağım.”

Louis Napolyon bir Havana purosu yaktı ve kendini şöminenin yanındaki koltuğa bıraktı. Marie piyanoya yaklaştı.

“Annemin Arenenberg’de bestelediği şarkıyı çalınız. İmparator olduğumda bu şarkı, Fransızların resmi marşı olacak.”

Marie, sözünü ve müziğini Hortanse’ın yazdığı şarkıyı söylemeye başladı. Louis-Napolyon, eliyle eşlik ederek nakaratı bir orkestra şefi gibi yönetiyordu. Birkaç kadeh daha içtikten sonra sarhoş oldu.

“Doğruyu söylemek gerekirse, hayat hikâyem bir imparatora pek yakışmıyor! Ben babamın kim olduğunu bile tam olarak bilmiyorum.”

“Susun Louis,” diye yalvardı Marie. “Bundan asla ve hiçbir yerde söz etmeyin. Siz Tanrının isteği ile damarlarınızda akan kan gereği imparatorsunuz. Bunun dışındaki her şeyi unutacağınıza yemin edin.”

“Sesinizdeki bu abartılı duygusallık size hiç yakışmıyor,” diye gülümsedi Bonaparte.

Bu arada, Marie’nin, sevgilisiyle buluşmak için satın aldığı ‘kulübe’nin sokağından tesadüfen Johann Stock geçiyordu. Son zamanlarda hep yaptığı gibi düşüncelere dalmıştı ve etrafında olup bitenlerin farkında değildi. Birden, güçlü bir ses onu uyandırdı.

“Hey, toz ol! Buradan geçmek yasak.”

Terzi çevresine bakındı ve yüksek, demir bir kapının önünden geçtiğini fark etti. Üniformalı iki insan azmanı –görünüşe göre birer Korsikalı– girişi koruyordu.

“Paris sokaklarından geçmek ne zamandan beri yasak” diye bağırdı, sinirlenen Stock. “Kimbilir ne tür pis işler çeviriyorsunuz burada.”

“Eğer kurşunlarımı yemek istemiyorsan sus ve defol,” dedi korumalardan biri dişlerinin arasından ve Stock’a doğru yürüdü. Bu arada villanın kapısı gürültüyle açıldı ve avluya giden patikada iki kişi –silindirli bir erkek ve yüzü siyah bir dantelle sıkıca örtülü bir kadın– göründü. Korsikalılar cılız terzinin üstüne atladılar ve kendisini toparlamasına fırsat vermeden ellerini arkaya büktüler.

“Ne demek oluyor bütün bunlar? Yoksa kötü niyetli biri mi?” diye sordu merakı yüzünden okunan ve iltifat görmüş gibi kasılan başkan.

“Size suikast hazırlamışlar, ama kurtuldunuz.” diye bağırdı Marie. “Bütün bunlar Cavaignac’ın entrikaları.”

“Üstünü arayın,” emrini verdi Louis-Napolyon.

Stock’u yere yatırıp aradılar

“Silâh yok,” dediler hayalkırıklığına uğradıklarını gizlemeyen Korsikalılar ve terziyi tartaklayarak Louis-Napolyon’a doğru götürdüler.

“İlginç,” diye homurdandı cansıkıntısıyla başkan, fenerin ışığı terzinin yüzünü aydınlatmıştı. “A, bu işçi bana tanıdık geliyor; olağanüstü bir hafızam olduğunu itiraf etmeliyim. Biz daha önce bir yerlerde görüştük, öyle değil mi?”

“Brüksel’de tahmini ölçülerinize göre takım elbise dikmeye başlamış, sonra da üzerinizde devam etmiştim” dedi kin dolu bir sesle, Napolyon’un yeğenini tanıyan Stock.

“Hatırladım. Muhteşem bir frak ve avcı elbisesi dikmiştiniz. Lord Derby gibi bir snop bile, bu elbiselerin havasına bayıldı. Eğer elbiselerimi kötü dikseydiniz belki de sizi dar ağacına gönderecektim. Ama unutmayın! Fransa’nın başkanı iyilikleri unutmaz. Bırakın bu terziyi...”

“Yapmayın, o belki de Blankçıların çetesinden. Marat’ya benziyor. Onu hapse gönderin lütfen,” diye fısıldadı Marie.

“Hayır. Bonaparte’ın sözü sözdür. Şimdi hatırladım, kısa bir süre önce terzim, redingotumu dar dikmişti. Siz olsaydınız böyle yapmazdınız. Gidin yurttaş ve işçilere, onların dostu, savunucusu olduğumu anlatın, gelecekte de sizi serbest bırakan Louis-Napolyon için çalışın.”

Başkan ve Marie kapalı faytona bindiler. Atlar hareket etti ve küçük sokak yine sakinleşti.

Stock uzun süre kendine gelemedi. Kader onu ikinci kez, Fransa tahtının talibiyle karşılaştırmıştı.

“Gücü nereden geliyor? Bu insan azmanı iğrenç solucanı, sırtında kim yükseltti” diye düşünüyordu terzi, yerinden kıpırdamadan.

Stock, Louis Bonaparte hakkında bildiklerini gözden geçirdi. Cumhuriyetin başkanı, Bandiera Kardeşler’in komplosunda yer almıştı, daha sonra İngiltere’de polis memuru olarak çalışmış, kolay para kazanmak amacıyla münasebetsizliklerle uğraşmaktan ve rüşvet almaktan tiksinmeden karanlık işlerle ilgilenmişti. Bazı insan müsvetteleri de yıllarca ona eşlik etmişti. Louis Bonaparte, iki kez darbe girişiminden yargılanmış; iki kez de mahkemede utanç verici ve alçakça tavırlar sergilemişti. Şimdi Fransa’nın

başkanı olmuş, ‘Düzen Partisi’ ile birlikte, mülkiyetin, dinin savunucusu olduğunu ilân etmişti.

Ve aniden Johann, Marx’ın bir sözünü hatırladı: Bourbons’lar, büyük toprak sahiplerinin hanedanlığıydılar; Orleanslar, bankerlerin kralları. Bonapartlar ise köylülere –geri kalmış, unutulmuş, tutucu– yaslanıyordu. Köyde oturan, kilise tarafından yönetilen cahillerin seçtiği kişi, burjuva parlamentosuna boyun eğen Bonaparte değil, burjuva parlamentosunu dağıtan Bonaparte olabilir.

Terzi bunu uzun süre düşündü ve karar verdi: Marx’ın kartal gibi gözleri geleceği görebiliyor.

Daha sonra yavaş yavaş ‘Uyum Meydanı’na doğru yürüdü.

Johann iyi tanıdığı bu büyük kentte, kendisini, bir zamanlar kale hapishanesinin taş hücresinde olduğu kadar yalnız hissediyor; artık hiç kimseyi görmek istemiyordu ama bu duruma nasıl gelmişti? Anlamsız bir itiş kakış olarak gördüğü şeye acıyla uyum sağlamaya çalışıyordu.

Karısının öldüğü, neredeyse tüm dostlarının yok olduğu haziran yenilgisinden sonra, bazan beş duyusunu kaybetmiş gibi geliyordu ona; yüreği de yaşamla ilgisini kesmişti.

Bu, kendini koruma içgüdüsünün verdiği bir tepki miydi, yoksa aksine, ruhunun önemli bir bölümü ölmüş müydü? Elinde iğnesiyle dikiş dikmeye oturduğunda durmadan bu soruyu soruyordu kendine. Ara sıra parmağı delindiğinde fiziksel acı duyabilmesine seviniyordu.

“Yine de bir şeyler hissediyorum” diyordu içinden.

Terzinin çalıştığı, bir kenar mahalledeki bakımsız atölye çok pisti. Köşelerde, kocaman, kara örümcekler sallanıyor; Johann onları izlemeyi seviyordu. Ona göre, örümcekler de kendisi gibi yalnızdı ve hoşsohbet değillerdi. Terzi çalışmaktan yorulan gözlerini kaldırıp saygı ve sevgiyle bu çalışkan dokumacıları takip ediyordu. Yalnızlık her zaman bir ağ gibi çevrelerini sarmıştı. Küçük bir top haline geçerek saatlerce ve günlerce yalnızlıklarıyla başbaşa kalıyorlardı. Stock’un içi titriyor; o zaman yalnızlığın en korkuncunun hapishane hücresinde yaşanmadığını fark ediyordu.

Devrimin yenilgisinden sonra yalnızlığın tüm nüanslarını olanca somutluğuyla tanımıştı.

Şimdi Stock, insanlara hayretle bakıyor, gürültü yaptıklarında, güldüklerinde, memnun ve neşeli göründüklerinde şaşırıyordu.

“Ne yaptıklarını bilmiyorlar,” diye düşünüyordu terzi, kalabalığın arasından geçerken. “Tek yaşamsal doğrunun sadece bir avuç insanın değil bütün insanların mutluluğu olduğu tartışılmaz gerçeğini ne zaman ve nasıl anlayacaklar? İnsanlar sadece umursamaz davrandıkları için kan gölünde boğuldular.”

Bir şeylere mahkum olma düşüncesi ona acı veriyordu. Gereğinden önce doğmak, belirlenen hedefe ulaşamamak ve bunun farkında olmak; işte bunu bir türlü kabullenemiyordu. Terzi artık kendini kandıramazdı, çok şey yaşamış, tanımış ve anlamıştı. Üstündeki her otu kutsal bir şey gibi koruduğu, Geneviève’in mezarına sık sık gidiyordu. Onun başucuna oturup, artık hayatta olmayan dostlarını içinden sayıyordu.

“Burdakilere göre oradakiler sayıca daha çok,” diye fısıldıyordu hüzünle. Terzi, ölümden sonra bir yaşamın olduğuna inanmıyordu ve “orada” derken de gözünün önüne ne ışığın ne duyguların ne düşüncelerin olduğu kocaman, karanlık bir kuyuyu getiriyordu. Geneviève’i, gözyaşlarına hakim olamadan anımsıyordu:

“Ben yaşadığım sürece o da içimde yaşacak. Yakında ben de yok olacağım. Küçük Catherine bile annesinin nasıl sevgiyle gülümsediğini hatırlamayacak. Anımız üç nesilden fazla yaşamadığına göre, sadece insanın ruhunu daha iyi ve hayatı daha mutlu kılanlar ölümsüzdür,”

Stock, bu sıralarda ‘Komünistler Birliği’nin üyeleriyle bağlantı kurmaya çalıştı. Bir seferinde, Willich, Schapper ve Berthelemy’nin yandaşlarıyla karşılaşmış onlarla tartışmıştı. Marx’a mektup yazınca Birlik’in merkez komitesinin Köln’e yerleştiğini öğrendi. Stock, komünistlerle güvenilir ilişki kurabilmek amacıyla Mainz’a; uzaktan akrabası ve her zaman Marx ve Engels’in hareket programına bağlı genç terzi kalfası Friedrich Lessner’in yanına gitmeye karar verdi. Ama önce çocuklarla ilgilenmeli ve onlar için para biriktirmeliydi.

Stock’un oğlu Jean, yaşına göre çok uzun boylu, güçlü, gelişmiş bir delikanlıydı ve bir lokomatif ateşçisiydi. Fransa’dan ayrılmayı kesinlikle reddetti ve bunun temel nedeni Jeannette idi.

Daha çocukluk yıllarından itibaren gönlünü genç kadına kaptırmıştı. Kadının, aralarında on yaş fark olduğunu belirtip kendisine bir oğul sevgisiyle yaklaşmasını istemesi hiçbir şeyi değiştirmiyordu. Jean onsuz bir tek gün bile olamıyor; ve bunun sonunu hiç mi hiç düşünmüyordu.

Cabien’in dulu da ona ve kendi kızı gibi yetiştirdiği Catherine’e çok bağlanmıştı. Küçük kız yüzünden, bir mağazada tezgâhtarlık yapmak gibi iyi bir işten vazgeçmiş; onunla sürekli ilgilenebilmek için evde başkalarının çamaşırlarını yıkayıp yamamaya başlamıştı. Cabien’in anısına sadıktı ve rahat bir yaşam vaat eden birçok evlilik teklifini reddetmişti

Bu çöpçatanlık girişimlerini öğrendiğinde Jean’ın yüzü iyice asılıyor, “Sen evlenmeye cesaret edemezsin. Biraz daha bekle. Hiç kimse seni benim gibi sevemez,” diye sızlanıyordu.

“Ne zamandan beri sümüklüler benim işlerime karışma cüretinde bulunabiliyor,” diye gülüyordu Jeannette ama kalbi hızla çarpıyordu. “Ben köyde komşu çocuklarına dadılık yaparken sen daha doğmamıştın bile. Sen henüz yürümeye başladığında elime tutunuyor, ben senin sümüklü burnunu silerken ‘yapma teyze!’ diye bağırıyordun.”

Jean, onun elini ne zaman tutmaya çalışsa Jeannette, ensest bir ilişkiye giriyormuş gibi dehşetle geri çekiliyordu. Ama delikanlıdan ayrılması artık olanaksızdı. Üstelik güzel dulun küçük kıza duyduğu sevgi gittikçe güçlenmişti.

Akşam yemeğinden sonra genellikle Jeannette çamaşır yamamaya ya da ütülemeye koyuluyor, Catherine uyuyor, Jean ise kitap okumaya başlıyordu. “Kitabında aşk varsa sesli oku. Ama sonu iyi bitsin,” diyordu genç kadın. Aleksander Dumas ve Eugene Sue romanlarını özellikle çok seviyordu; Jean geç saatlere kadar okuyordu. Jeannette işini bitirdiğinde Catherine’in yanına yatıyor; dirseğini yastığa dayayarak dikkatle Jean’ı dinliyordu. Bazan neşeli bir kahkaha atıyor bazan da isyan ediyordu.

Johann Stock eve genellikle çok geç dönüyordu. Son derece titiz bir eleştirmendi ve oğlunu dinlerken sıklıkla şöyle diyordu:

“Senin yazarın da amma yalancıymış. Adam sen de! Bu tür tatlandırılmış şımarıklıklara dayanamayacak kadar ihtiyarladığım belli oluyor,” ve tiksintiyle gidip yatıyordu.

Biraz para biriktirdikten ve çocukları iyi yürekli Jeannette’in şefkatine emanet ettikten sonra Johann Stock, Almanya’ya Mainz’daki Friedrich Lessner’in yanına gitmek üzere yola çıktı.

Terzi kalfası Lessner sadece yirmi yedi yaşındaydı ama ünlü bir geçmişe sahipti. Genç komünistin her şeyi Johann’ın hoşuna gidiyordu: Canlılığı, heyecanı, düşünme tarzı, öğrenmek için gösterdiği hırsı da.

Lessner, Marx ve Engels’i iyi tanıyordu. Onlarla daha 1847 yılında ‘Adiller Birliği’nın Komünistler Birliği’ne dönüştürüldüğü kongrede karşılaşmıştı.

1848’deki devrim günlerinde, Alman sığınmacı Köln’e geldi, orada illegal bir yaşam sürmeye başladı. Ama yine de, kenar mahallelerde Kartens adıyla kısa sürede ün kazandı. ‘İşçi Birliği’ne etkin olarak yardım ediyor, ‘Demokratik Birlik’te konuşmalar yapıyor ve bu gergin, unutulmaz günlerde sürekli ‘Yeni Ren Gazetesi’nin bürosuna uğruyordu. Kısa sürede buradaki herkesin güvenini kazanmıştı.

“O aydınlık günler hızla geçti,” diye anlatttı Stock’a. “O zamanlar ben, bütün Alman halkının hemen ayaklanıp tek vücut halinde devrimi tamamlayacağını düşünüyordum. Daha farklı olacağını ve en iyi arkadaşlarımızın kanı ellerinde daha kurumamışken şehreminlerinin sürünerek gidip tiranların ellerini öpeceklerini kim bilebilirdi ki?”

Stock, Köln’deki özgürlük mücadelesini anlatan Lessner’i zevkle dinliyordu. Kalfa da bu konuda saatlerce konuşmaktan hoşlanıyordu. Her iki komünist de –birisi yaşlı ve yorgun, diğeri ise, sağlıklı, genç, enerjik– 1848 yılında, öylesine iyi başlayan devrimi yenilgiye götüren nedenleri anlamaya çalışıyorlardı.

“Ben Marx ve Engels’in yeni yazılarını adeta kutsal kitaplar gibi okudum,” diye itiraf ediyordu Stock. “Marx ve Engels, Avrupa’ya hakim olan bütün bu kargaşayı anlamama yardım etti. Deneyimli bir izci bile kolayca yolunu kaybedebilir; Fransa’da kurbağa Louis Blanc, hindi

Weitling, Ruge ve diğerleri kafalarımızı karıştırabilirdi. Ama Marx ile yolunu asla şaşırmazsın."

"Doğru; o ve Engels, bir körü bile kutsal ışığa götürebilirler, varolsunlar," diye cevap verdi Lessner. "Sık sık Wilhelm Wolff ve Ferdinand Freiligrath ile de karşılaştığım oluyordu. Şair, galiba mesleği gereği, suskun, içine kapalı; aklı hep başka yerlerde olduğundan ona yaklaşmak zor. Ama bak, Wolff cana yakın adam, içi de dışı da bir. Bazan 'Demokratik Birlik'te konuşma yaptığında salon tıklım tıklım oluyordu. Dinlemek gerçekten bir zevk; insanı güldürüyor ve her şeyi sade sözcüklerle anlatıyor. O da Marx ve Engels gibi her zaman her şey için hazır bir cevap buluyor."

"İnsan bilgiliyse daima iyi bir konuşmacı olur diye düşünüyorum. Bazıları ise, boş kafalarıyla kürsüye çıkıyor, ellerini savuruyor, başlarını sallıyor ve dinleyicileri sözcük bombardımanına tutuyorlar. Öyle biri ne kadar çok çaba harcarsa harcasın, en fazla, bir uyurgezer gibi konuşur. Oysa Marx, Engels ya da Wolff gibi insanların emekçiye söyleyecek bir şeyleri daima oluyor."

"Haklısın Stock. Onları kaç kez dinlediysem hep, bunca düşüncenin bir kafaya nasıl sığdığına şaşırmışımdır. Onların beyinleri, masaldaki iğ gibi hiç durmadan düşünce eğiriyor."

"Marx'ı en son ne zaman dinledin?" diye sordu özel bir sıcaklıkla Stock.

"Bin sekiz yüz kırk sekiz yılının kasım ayında 'Demokratik Birlik'in bir toplantısında," diye anlatmaya başladı Lessner. "Marx, bize, Viyana'da demokrat Robert Blum'un idam edildiğini söyledi. Sen herhalde Avusturya hükümetinin bu alçak provokasyonunu biliyorsun. Blum, Alman halkını temsil ediyordu. Kraliyet askeri sahra mahkemesinin verdiği karar, hepimize, demokrat ve sosyalistlere karşı dolaysız bir provokasyon amacını taşıyordu. O acı anda kürsüde konuşan Marx'ı asla unutamam. Sert ve müthişti. Onu görür gibi oluyorum: Blum'un kurşuna dizilerek idam edildiğini bildiren telgrafı havaya kaldırdı. Salonda, ölüm sessizliği vardı. Hepimiz donup kalmıştık. Bizim temsilcimizi bir hiç uğruna öldürmüşlerdi. Marx konuşmaya başladı. Eğer 'Benim ardımdan yürüyün, despotlarla çatışın ve hepiniz ölün,' deseydi, herkes bir an bile tereddüt etmeden bunu yapardı." Lessner sustu. "Böyle bir adama güvenmeden yapamazsın," diye devam etti. "Onun gibiler, seni yanlış yola sokmaz. Kaya gibi bir adam."

Stock sigara içiyor ve önüne bakıyordu.

“Devrim sırasında işçiler, birçok şeyi irdelemek, kavramak, sırtında taşımakla kalmadı, en önemlisi de kimin kaç para ettiğini gördü,” dedi düşünceli bir ifadeyle. “Nihayet birçoğu küçük burjuva lâklâkçıların etkisinden kurtuldu. Marx ve Engels, kanımızı kendi kanları biliyorlar. Boşuna kan dökmemize izin vermezler. Onlar Willich ve Schapper gibi değiller.”

“Ben, Merkez Komitesinde çoğunluğun aldığı karara tamamen katılıyorum. Willich ve diğer zararlı lafazanlar kafamı karıştıramadılar. Mainz’da biz komünistler, bildiri basıyor ve dağıtıyoruz. Bu işi öyle ayarladık ki, eğer fikrimizi söylememiz gerekirse bir saat içinde bütün kenti bildiri yağmuruna tutabiliriz. Bu gergin ortamda ne olup bittiğini, emekçilerin nasıl davranması gerektiğini ve amacımızı işçinin diliyle, sade bir şekilde anlatmaya çalışıyoruz. Aklıma gelmişken, Marx ve Engels’in açıklamalarıyla birlikte yayınlanan Blanqui’nin sunusunu okudun mu? Düşünebiliyor musun, Willich, Schapper ve çeteleri, Belville hapishanesinin eski kahramanının bu ateşli selâmını kendilerine atfediyorlar!”

“Bak bu gerçek bir haber,” diye şaşırdı Johann. “Versene şu sunuyu, herhalde sende vardır!”

“Var tabii,” diye cevap verdi Lessner.

Lessner gittiğinde Stock, karyola işlevi gören ahşap yatağa çıkıp perdeyi çekti. Dar pencere, bir köşesinde uzun bir bacanın bulunduğu kambur bir çatıya bakıyordu. Balık pullarına benzeyen kiremitlerle örtülü çok sayıdaki çatıdan başka hiçbir şey görünmüyordu. Stock, Blanqui’nin sunusunu bir nefeste okudu. Almanca çevirinin girişi imzasızdı ama Marx ve Engels’in kaleminden çıkmıştı.

“Halkı kandıran birkaç zavallı, yani kendilerini Avrupa merkezi diye tanımlayan Willich, Schapper vs’nin yönetimi altındaki bu ayaktakımının Merkez Komitesi, Londra’da Şubat Devrimi’nin yıl dönümünü kutluyor.”

Stock neşeyle gülümsedi. “Bak sen, sanki alçakları kamçıyla döver gibi yazıyorlar,” diye düşündü ve büyük bir merakla okumaya devam etti.

“Louis Blanc –duygusal sosyalizmin tumturaklı temsilcisi– bir başka haine, Ledru-Rollin’e karşı entrikalar çevirerek, ikinci kalite adayların oluşturduğu bu güruha katıldı. Eğlenceleri sırasında, güya onlara gönderilen çeşitli adresleri okudular. Bütün yakarışlarına karşın, Almanya’dan bir tek mesaj bile almayı başaramadılar. Alman proletaryasının gelişimini gösteren tipik bir belirti!

Onlar, mesaj göndermesi ricasıyla Blanqui’ye, devrimin ve komünizmin bu aydın fedaisine de yazdılar.

O, onlara şöyle bir şerefe kadeh kaldırmayla yanıt verdi:

‘HALKA UYARI

Gelecekteki devrimi nasıl görünmez tehlikeler bekliyor? Dünkü devrimi parçalayan o aynı görünmez engeller, sualtı taşları. Devrimi savunan hatip kılığındaki burjuvaların ağlamaklı nutuklarının etkisi.

Ledru-Rollin, Louis Blanc, Lamartine, Flocon.

Karanlık bir liste! Demokratik Avrupa’nın her yanında kanlı harflerle yazılı dehşet verici isimler.

Geçici hükümet, devrimi öldürdü. Tüm felâketlerin ve binlerce kurban kanının sorumluluğu ona ait.

Gericilik, demokrasiyi öldürürken sadece görevini icra ediyordu. Çabuk kanan halkın, kendi yöneticileri olarak gördüğü ama onları gericiliğin eline teslim eden hainler, suç işlediler.

Kahrolası hükümet! O, halkın haykırışlarını ve yalvarışlarını dinlemeden, çaresizliğe kapılan köylüleri çılgına çeviren 45 santim’lik vergi belirledi.

O, monarşinin temel karargâhlarını, monarşi mahkemelerini ve kanunlarını koruyor. İhanet!..

... 1848 Devrimi’ni yok eden tüm felâketlerin suçlusu onlar, yalnızca onlar.

Büyük suçlular var; ama aralarındaki en kötüleri, yüzlerinde, onların güzel konuşmalarına kanan halkın kendi kılıcını ve kalkanını gördükleridir. Halkın coşkuyla, kendi geleceğinin temsilcisi olarak ilan ettikleridir.

Eğer halk gelecekteki zafer gününde, zayıf ve kötü hafızası ve hoşgörüsü nedeniyle kendi sözlerine ihanet eden bu adamlardan bir tanesini bile iktidara getirirse çekeceğimiz var demektir; devrim ikinci kez yok edilir!

Varsın işçiler bu lânet isimlerden oluşan listeyi sonsuza dek hatırlasınlar; ve eğer sadece birisi, evet, eğer sadece birisi bir gün devrimci hükümette görülürse, varsın herkes bir insan gibi bağırsın: ‘ihanet!’

Çünkü o zaman konuşmalar, yeminler, programlar yine sadece bir kurnazlık ve kandırmacadan ibaret olur; aynı hokkabazlar, ancak yine aynı sihirbazlıkları yapmak için dönerler; bu, daha da acımasız bir gerici faaliyet zincirinin ilk halkası olur!

Eğer yine ortaya çıkma cüretini gösterirlerse, onlara lânet olsun! Eğer aptal kalabalık tekrar onların ağlarına düşerse, utansın, yazıklar olsun!

Şubat sihirbazlarının kent valiliğinden sonsuza dek kovulmaları yeterli değil; muhtemel yeni hainlere karşı da önlem almak gerekir.

Proletaryanın omuzlarında yükselen ve şunları gerçekleştirmeyen hükümetler ihanet etmiş olacaktır:

1- Burjuva muhafız ordularının tamamını silahsızlandırmak;

2- Tüm işçileri ve onların askeri organizasyonlarını silahlandırmak;

Tabii ki, başka birçok faaliyetin yürütülmesi de zorunlu olacak. Ancak bunlar, doğal olarak, önceden verilen teminat gereği halkın güvenliğini sağlayan bu ilk hareketten sonra gündeme gelecek.

Burjuvazinin elinde bir tek tüfek bile olduğu sürece kurtuluş yok.

Şu anda kitlelerin sempatisini kazanmak için birbirleriyle yarışan çeşitli öğretilerin yandaşları, kurbanı onun gölgesi uğruna terk etmemek şartıyla reform yapma ve halkı refaha ulaştırma vaatlerini gerçekleştirebilecekler. Eğer halk, kendisini teorilere kaptırıp tek pratik ve umut verici unsur olan güç için çaba göstermezse, ancak acı bir başarısızlığa uğrar.

Silah ve örgütlenme –işte ilerlemenin temel kuralı, yoksulluğu yok etmenin kesin yolu!

Kılıç kimde ise ekmek de onda! Silahın karşısında herkes diz çöküyor oysa silahsız kalabalığı dağıtıyorlar.

İşçilerin süngüleriyle ayağa kalkmış bir Fransa –işte sosyalizmin gelişi.

Silahlı proleterler için hiçbir şey olanaksız olmayacak, tüm engeller, her karşı koyuş yok olacak.

Ama sokaklarda gezinerek, özgürlük ağaçları dikerek, ahenkli cümlelerle eğlendirilen proleterler, başlangıçta kutsal su, sonra hakaret, sonunda da kurşun ve daima yoksulluk alacaklar.

Varsın halk seçimini yapsın!”

Stock yazıyı okuduğunda, hafif bir düşkırıklığı hissetti. “İhtiyar güzel yazmış,” diye düşündü. “Ama yine de bir şeyleri eksik bırakmış, tam olarak söylememiş.”

Ve eski mücadeleci, Marx ve Engels’in yoldaşı Johann, birden huzursuzluğunun nedenini buldu.

“Blanqui, biz işçileri dünyanın en devrimci sınıfı haline getirenin yaşamın ta kendisi olduğunu kavrayamamış. Üstelik o, işçilerle köylülerin yoksulluğunu aynı kefeye koyuyor; proleterleri anlayamamış! İşte bundan dolayı Blanqui’nin sözleri berraklıktan yoksun. Hayır, bizimki gibi bir birlik kuramayacak. Bu yiğit devrimci, kafası karmakarışık kendini beğenmiş Barbés’e benzemiyor ama Marx ve Engels’le arasında da yıldızlar kadar mesafe var.”

Fransa’ya dönmek için sabırsızlanan Stock, Mainz’da kısa bir süre kaldı. Orada kendisine daha fazla ihtiyaç vardı. Zeki ve iyi bir gözlemci olan Lessner onu tutmaya çalışmadı.

“Çalışmak daha iyi olacak,” diye karar verdi. Ayrılık günü geldiğinde ihtiyar savaşçı ve genç kalfa iki eşit dost gibi bira içip sohbet ettiler.

“Sen benden on beş yaş gençsin. Ben kırkın üzerindeyim. Belki de kardeşlerimizin mutlu gününü göreceksin. Bizim işçi hayatımız da bundan ibaret,” dedi Johann Stock.

“Devrimcinin yaşı yoktur,” diye itiraz etti Lessner. “Bu yüzden mücadele her gün yeniden başlıyor. İşte şimdi ben bildirilerle uğraşıyorum. Onları basarken kendimi güneş ışınlarını kâğıda sarmış sonra da dağıtmış gibi hissediyorum. Gerçekten zor zamanlar yaşıyoruz ama zırlamak sana yakışmıyor, ihtiyar.”

Stock, somurttu ama birden Lessner’in elini tutarak konuşmaya başladı:

“Başlangıçta sana bir tokat atmak geçti içimden ama sonra haklı olabileceğini düşündüm. Geleceğe kredilenmiş bir mücadeleyi sürdürmekten yoruldum. Yoksa sen beni tanıyamadın mı? Hayır Lessner, bende esnaf ruhu yok, ağlamıyorum.”

Stock Paris’e döndüğünde kendisinden kuşku duymaktan yine de uzun süre kurtulamadı ama genellikle çaresizliğe kapılmamaya çalışıyordu. Akşamları yanına işçiler geliyordu. Jeannette artık romancıların sürükleyici kuruntularını değil, Marx, Engels ve diğer komünistlerin kitaplarını dinlemeye başlamıştı. Başlangıçta sıkılıyordu ama gittikçe, emekçi halkın yaşamı hakkındaki sade ve berrak düşünceler onun da ilgisini çekmeye başladı.

Önce, ilk kez karmaşık bir senfoni dinleyen insanın duyduğu sarhoşluğa kapılıyor, rahatsız oluyor ama sonra, okunan metnin içeriğini kavradığında, birden önünde, daima düşlediği bir ses ve renk dünyası açılıyordu. Başlangıçta gürültülü ve karışık gelen şey, şimdi çeşitli enstrumanların seslerini algıladığı muhteşem bir müziğe dönüşmüştü.

***

Bu günlerde Paris’te ve tüm Fransa’da, sıkıca kenetlenen Bonapartistlerin partisi darbe hazırlıklarına başladı. ‘Afrika generalleri’ denen Cavaignac’ın adamları ordudaki en önemli mevzilerden uzaklaştırıldı. Onların yerine ustaca, Bonaparte yandaşları yerleştirildi. Okullar din adamlarının eline verilerek Vatikan’ın gönlü hoş edildi. Bu pis iş, demokrasinin ve sosyalizmin azgın düşmanı Adolphe Thiers tarafından tezgâhlanmıştı. Thiers, eğitim sistemini inceleme komisyonunun başkanıydı. Düşüncelerini hiçbir zaman gizleme ihtiyacı hissetmeyen bu başkan, zorunlu eğitimin komünizmin ta kendisi ve halk için okulun da gereksiz bir müsriflik ve lüks olduğunu ilân etti.

“Kitlelerin,” diyordu Thiers, “yukarıdan önceden belirlenmiş doğrulara ihtiyacı vardır ve onların tek felsefesi din olmalıdır.”

Katolik kilisesi ve hayırsever din örgütleri halk okullarına hakim olduklarında, çok sayıda köy öğretmeni işten kovuldu. Onların yerine siyah cüppeliler geçti. Demokratlar da –üniversite profesörleri, memurlar, assubaylar ve subaylar– baskı altına alındı. Birçoğu Afrika’ya ve diğer sömürgelere gönderildi.

Daha çok polis hükümetine benzemesine karşın, Louis Bonaparte’ın hükümetine “hizmetçiler hükümeti” adı verildi. Ülke, boynuna geçirilen jandarma kemendinden boğulmak üzereydi. Memurlar ve subaylar arasındaki eyyamcı şöhret düşkünleri, takip edilenlerden değil takip edenlerden olmak için Bonapartistlere yakın duruyorlardı. Fransa’nın yürütme organının yarım milyonluk bir memur ordusu vardı. Devlet, tüm yurttaşların sadece en önemli işlerine değil günlük yaşamlarındaki en küçük faliyetlerine bile karışarak onları sıkı bir takip altında tutuyordu. Bu süre içerisinde tarım büyük zorluklar yaşarken sanayi ve ticaret gelişmeye devam etti.

1851 yılında yüksek sosyete, en hareketli günlerini yaşamaktaydı. Élysée Sarayı’ndaki balolardan sonra Marie Derouque’un muhteşem kabulü de yaklaşıyordu. Bonapartistlerin planına göre, bu akşam, komplo yöneticileri gözden geçirilecekti.

Marie, Louis-Napolyon’un başarılarından adeta uçuyordu.

“Kim bilir,” diye düşünüyordu Marie, “belki de onun yükselmesi için yaptıklarımın karşılığında, amcasının yaptığı gibi, benimle evlenir. Kocam engel olamaz, onu her an ortadan kaldırabiliriz. Josephine Beauharnais benden daha soylu değildi ve çok daha aptalmış. Yüksek çevrelerde benim prestijim de onunkinden kat kat iyi.”

Kont Morny, bir süredir başkanın sevgilisinin en güvenilir dostu olmuştu; her an Marie’ye ulaşabiliyordu.

Balo gününde, kuaför son bukleyi de tamamlayıp tacı ‘Tilkicik’in kızıl saçlarına yerleştirdiğinde Joseph Morny onun özel odasına girdi.

“Her şey mükemmel, bayan,” dedi ve geniş, küçük eli ile yanından geçen güzel hizmetçinin yanağından makas aldı.

“Dün Grand Opera’da Cavaignac’ın locasına uğradım. Bu ihtiyar deve bana öyle bir baktı ki; sanki onun deve çobanıymışım gibi. Ama ben ona bol bol iltifat edip övgüler yağdırınca, yumuşadı. Demiryolu hisselerimin üzerine iddiaya girerim ki onun kuşkularını giderdim ve yalanlarıyla şişmiş olan safrakesesini de galiba yıkadım.”

“Ne biçim konuşuyorsunuz Joseph!? Balık tüccarlarının toplantısında değilsiniz,” diye somurttu Marie.

“Orléans ailesinin en hırslı propagandacılarından bir bayan,” diye devam ediyordu Morny. “Kin dolu bir ifade ile bana şöyle sordu: Eğer benim ulu kardeşim Ulusal Meclisi dağıtırsa ben ne yapacakmışım? Aklıma gelmişken, bu hiç de fena bir fikir değil. Bilmiyorum, diye cevap verdim o aptala. Ama böyle bir şey olursa sizi temin ederim ki, daima, süpürge kimin elinde ise onun yanında olurum.”

Marie kurnaz gözleriyle gülümsemekle yetindi; yüzündeki, tenine kaymak rengi veren kalın makyaj tabakasının bozulmasından korkuyordu. Sonra dudaklarını dikkatle oynatarak konuştu:

“Biliyor musunuz Joseph, bu cevap sadece iyi ve zekice olmakla kalmıyor, aynı zamanda sizin karakterinizi, moralinizi ve prensiplerinizi de ele veriyor.”

“Size defalarca söyledim ki, ben artık dürüst bir burjuva oldum.”

“Ve bundan böyle şiarınız da daha fazla kâr.”

“Başka türlü nasıl zevk alabiliriz ki. Bizim tüm ‘Élysée kardeşliğimiz’ aynı tanrıçaya ibadet ediyor. Biz olmazsak Louis-Bonaparte, Strasbourg ve Boulogne’de olduğu gibi bataklığa saplanırdı.”

Balo başladı. Louis-Napolyon, en iyi birliklerini gözden geçiren bir kumandan gibi, yüzlerce mum ve kocaman gaz lambalarıyla aydınlatılan salonda yürüdü. Tüm davetliler, karşısında dalkavukça eğildiler. Bonaparte’ın süt kardeşi Madam Cornu, fazla kiloları ve heyecanı yüzünden adeta nefes nefese kalarak ev sahibesi ile konuşmaya başladı:

“Louis-Napolyon, bir Fransa imparatoruna yaraşır biçimde görkemli. Sanırım uzun boyu, büyük Birinci Napolyon’dan alamadığı özellikleri dengeliyor.”

Marie, Hortanse Beauharnais’nin sözleri ile cevap verdi:

“Başkan, 18 Brumaire’de tacı kapan Birinci Napolyon’dan daha avantajlı, çünkü Louis-Napolyon onu yasal hakkı olarak isteyebilir.”

Orkestra, Rigoletto’dan potburiler çalmaya başladı. Birkaç tüccar, Paris’e doğru yaklaşan kızıl tehlike üzerine sohbet etmek amacıyla sigara içme odasına geçerek küçük, mozaik, Cezayir masalarına toplandı. Onları özellikle, kısa bir süre önce Lyon’da toplanan askeri mahkeme endişelendiriyordu. Güya on beş eyalette ayaklanma hazırlamaya çalışan ‘Genç Dağ’ üyeleri yargılanıyordu.

“Birçok kez kan kaybettiği için bitkin düşen şu ayaktakımının bizim için bir tehlike arz edeceğine ben pek fazla inanmıyorum!” dedi Lyon tekstil kralı Vikont Duval; kısa bir süre önce ölen kayınpederinden Rhône eyaletinin en büyük manifatura işletmelerini miras olarak almıştı. “Polis olduğu sürece komplolar da olacaktır. Sanırım büyük Fauché, büyük imparatora böyle demişti. Ben ‘Genç Dağ’ı savunmuyorum ama provokasyonları da sevmiyorum.”

“Sevgili Duval,” diye cevap verdi, başkentin en zengin bankerlerinden biri, “böyle bir düşüncesizliği sizden beklemezdim. Hatırladığım kadarıyla, Lyon ayaklamasını özellikle siz, kurşunlarınızla bastırdınız. Ve bizi yine korkunç günlerin beklediğini düşünüyorum. Belki de, ayaklanan cahillerin baltaları altında can vereceğiz. Kızgınlıktan deliye dönen bir cahilden daha korkunç bir şey yoktur. Kesin olan şu ki, Fransa, kanlı bir ayaklanmanın öngününde. Baylar, izin verirseniz sizi Bay Romie’ın eseri ile tanıştırmak istiyorum.” Banker, kapağı kırışmış küçük bir kitap çıkardı ve vaaz okur gibi yavaş yavaş, vurgulayarak okumaya başladı: “Artık her yerde parola verilmiştir, ardında büyük sosyal çatışmaya hazır olarak düşmanın beklemediği ne bir ağaç ne de çalı kaldı...”

Sigara içenler, çevresine toplandı. Bazıları tembelce, bazıları ise öfkeyle kalın kahverengi purolarının ateşini canlandırıyor veya uçlarını koparıp kültablalarına tükürüyordu. Güzel kokulu Havana purolarının arada bir

canlanan közü, iyi bakılmış taralı sakalları, kısa ya da uzun bıyıkları, düz ya da kıvırcık favorileri aydınlatıyordu.

“Peki kurtuluş nerede?” diye sordu sigara içenlerden biri, dumanı içine çekip sonra da dışarı vererek.

“Askeri diktatörlükte,” diye yanıtladı finansör. “Tamamen sağduyulu olan Romier diyor ki, çağımızın sorunlarını ancak top çözer. Maalesef onu da Rusya’dan getirtmemiz gerekiyor.”

“Rusya! Şimdi bin sekiz yüz on dört yılı değil! Bizim otomatik silâhlarımız da yeterli,” diye bağırdı birisi.

“Romier, ayaktakımının hangi gün ayaklanacağını söylüyor. Bu kalem ustası, görünüşe göre, toplumun tortusunu iyi incelemiş.”

“Her şey 1852 yılı 2 Mayısı’nda, başkanın tekrar seçileceği günde olmalı,” dedi anlamlı bir ifadeyle banker.

Koyu mavi tütün dumanı odayı kaplamıştı. Herkes sessizce sigara içmeye devam ediyordu. Birden, yüksek, alaycı bir ses, sükûneti bozdu:

“Burada kim beni gömmeye çalışıyor?”

Kapıda, hindi gibi kabaran Louis-Napolyon duruyordu. Duval güzel bir jestle, hafif hafif yanan purosunu ağzından çekti ve Bonaparte’ın renksiz gözlerine kışkırtıcı bir şekilde baktı:

“Maalesef günümüzde hiçbir şey ebedi değil, özellikle de başkanlar. Anayasaya göre, onların Elysée Sarayı’ndaki ikamet süreleri ve ihtişamları sadece dört yıl olabiliyor. Seçildikleri günden itibaren, sona doğru giden kısa yolda ilerlemeye başlıyorlar. Çünkü yeni doğan her şey sürekli olarak olgunlaşıyor ve ölüme yaklaşıyor.”

“Mükemmel bir cevap, ama belli ki, vikont birilerine kızmış. Jupiter sen dargınsın, demek ki haklı değilsin,” diye cevap verdi Bonaparte. “Size işin aslını açıklayacağım. Bay Duval, benim lehime olan herkesin seçim hakkının yeniden verilmesi konusunda ısrar etmemden memnun kalmayan ‘düzen partisi’ne üye. Her zaman dürüst bir cumhuriyetçi oldum ve bana güvenen halkın hakları için her tür mücadeleye hazırım.”

“Hatırlatma cüretinde bulunacağım ama seçim kanunu kısa bir süre önce sizin de katkınızla değiştirildi,” dedi Duval. Yırtıcı kuşlarınki gibi boş bakan, açık renk gözleri kinle parladı.

“Kavga etmeyeceğim, sevgili vikont. Siyaset pis bir zanaat. Ama ben halka hizmet ediyorum ve benim için onun refahı her şeyden daha önemli. Açıkça ifade edilen düşüncelere saygı duyduğumu söylemek zorundayım. Ben sizin dostunuzum.”

Alçaklık, Louis-Napolyon’un tutarsız ve değişken karakterinin en belirgin özelliklerinden biriydi.

Marie’nin evindeki balo, ilk bakışta, bu günlerde Paris’in diğer zengin ve nüfuzlularının verdikleri balolardan farklı değildi. Bankerler, borsa simsarları, sanayiciler ve hükümet başkanının özel ilgi gösterdiği oldukça fazla sayıda subay vardı. Cumhuriyetçiler ve demokratlar bir kenarda duruyorlar ve bayram eden Bonapartistlerin arasında kendilerini güvensiz hissediyorlardı.

Muhteşem yemekler, yüzlerce şampanya ve pahalı burgon şarapları, insanların dillerini çözemiyor, onları birleştiremiyordu. Ama ev sahibesi Marie, bayanların, sıkıldıklarını hissettiren yüz ifadelerinden ve bu karışık toplulukta eğlenilemediği konusundaki iğneleyici sözlerden hiç mi hiç endişelenmiyordu. Danslar ve oyun başladığında Kont Morny’yle fısıldaşıp kısa bir süre sonra onunla birlikte salondan kayboldu.

“Tanrılar!” diye çırptı kısa parmaklı kalın ellerini Kont Morny. “Yine bizi Aid’e tıktınız. Sanırım Yunanlılar, cehenneme bu adı vermişlerdi. Buranın her tarafında sadece oy sandıkları var. Senin gibi harikulade bir kadın bu ölü eşyalara neden bunca ilgi duyuyor?”

“Sessiz olun Joseph,” diye fısıldadı yalvarırcasına Marie. “Tanrıya karşı günah işlemeyin.”

Odanın ortasında, başında büyük taç olan Birinci Napolyon’un heykeli duruyordu. Şu anda heykelin dibinde solmakta olan menekşeleri, sonbaharın son günleri olmasına karşın, Marie’nin bahçıvanları, seralarda yetiştirmişlerdi.

Yıllardır havalandırılmayan salondaki çiçek ve rutubet kokusu iğrençti, iticiydi. Eski şamdanlardaki mumların zayıf ışığı, duvarlarda asılı çok sayıdaki portreyi aydınlatıyordu. Askeri üniformalı ve fraklı birkaç kişi, başkanın etrafına toplandı.

“Evet dostlar öbür gün 2 Aralık, büyük Austerlitz savaşının yıldönümü. Kırk altı yıl geçti ama bu günün anısı, hâlâ her Fransız’ın yüreğini çarptırıyor,” diye başladı Louis Bonaparte. “Biliyorsunuz ki, tüm komplocular yani komünistler, demokratlar, lejitimistler ve Orleancılar, halkın gerçek iktidarını yok etmeyi, onun haklarını çiğnemeyi planlıyor. Kader, yüce ve özgür Fransa’nın çıkarlarını korumak için beni seçti. Ama eğer biz zaman kaybedersek alçak düşman ayaklanacak ve halkın tüm kazanımları yok olacak. Tehlikeyi ortadan kaldırmak, isyancıları ezmek, yurdumuzu kurtarmak bizim görevimiz. Ya ölüm ya zafer. Öyle değil mi baylar?”

Başlangıçta duygusal ve etkili konuşan Louis-Napolyon, biraz sonra yalpalamaya başladı. Çevresine bakınıp yurttaşlarını süzdü. Marie onun her hareketini izliyor ve kendi kendine fısıldıyordu.

“Güçlü ol! Korkma! Cesur ol!”

Louis Bonaparte sanki yeniden canlandı.

“İşi ertelemek olmaz! Ulusal Meclis, cumhuriyete karşı kurulan komplonun merkezi haline geldi. Tüm bu Cavaignac’lar, Duval’ler, Changarnier’ler, Thiers’ler ve özellikle de kenar mahallelerdeki düzenbazlar, henüz hazırlıksızken bir anda yakalanıp tehlikesiz hale getirilmelidir. Acımasız olalım!”

“Yaşasın imparator!” diye bağırdı komplocular. Yan salondan gelen müzik ve dans edenlerin çıkardığı gürültü sesleri bastırıyordu.

Buradaki herkes onun yandaşıydı. Albay Fleury, zengin bir tüccar olan babasından kalan mirası batakhanelerde savurmuştu. Başkanın yaveri, sadık adamı, Afrika ordusunda taşkınlıkları ve eğlence düşkünlüğü ile ün yaptıktan sonra subaylar arasında onun için yandaşlar kazanmaya başladı. Böylece Bonapartistlerin her kademedeki subayları içirip satın alması ve kazanması amacıyla kendisine verdiği paraları savurma olanağına yine

kavuşmuştu. Bonaparte bu amaçla onu birkaç kez Afrika'ya gönderdi. Orada, her şeyi yapmaya hazır bir sorumsuz komplocular çetesi kurdu.

Çok kısa bir süre sonra da, olası bir darbede Bonapartistlerin yaslanabilecekleri Afrikalı birlikler Paris Garnizon Komutanı General Magnan'ın emrine verildi.

Eğlence düşkünü ve savurgan Magnan, gırtlağına kadar borca batmıştı ve her an hapsi boylayabilirdi. Ama Bonaparte onu, bir milyon frank borç vererek kurtardı. Eğer darbe başarılı olursa, Magnan, içine düştüğü bataklıktan kurtulacağını umuyordu.

Onun için, Bonaparte, tacın, onlara da maddi olanaklar ve mevki sağlayacağı konuklarının karşısında konuşurken, Marie, Louis-Napolyon'a Strasbourg ve Boulogne maceralarında eşlik eden, Arenenberg'li eski dostu de Presigny'yi bir kenara çekti. Bu adam darbenin kasası ve candamarıydı.

"Size yalvarıyorum, değerli dostum," diye fısıldadı Marie, Bay de Persigny'nin karanlık, hantal yüzüne yalvarırcasına bakarak. "Majestelerini bir tek an bile yalnız bırakmayın. O öylesine duygusal ki, özgüvenini kolayca kaybediyor. Eğer bir depresyona girerse, felaketi sadece siz önleyebilirsiniz. Bu, başına çok sık geliyor."

"Ya siz madam, yoksa geri mi çekiliyorsunuz?" diye sordu alayla de Persigny.

"Hayır, kesinlikle! Ama ben sadece güçsüz bir kadınım. Burada, tüm bu kahramanların –Marie parlak üniformalı komplocuları gösterdi– karşısında susmayı tercih ediyorum. Üstelik, imparatorun bir kadın eteğine tutunduğuna dair bir dedikodunun dolaşması hoş olmaz."

"Tüm dostlarımız, sizin karşınızda eğiliyor, Marie! Sizi, çizme giyen hatta mahmuz takan birçok kişiye hiç düşünmeden tercih ederim," diye gülümsedi de Persigny.

"Maalesef haklısınız, çünkü şu anda kadın derken erkeği kastediyorsunuz."

"Evet bayan, sevdiğiniz adamın iradesini güçlendirmek için hiç fırsat kaçırmayın. Ben, onun korkusunu gizleyip yiğitlik göstermesi gerektiği anlarda ne kadar güçsüz davrandığını artık görmüş bulunuyorum."

Yakında gerçekleştirilecek olan darbenin başı, Saint Arnaud dedikleri General Leroy'du. Onu kompoloya, kendisi gibi çürümeye yüz tutmuş, her şeye hazır maceraperestleri ustaca seçen Fleury kazandırmış ve yanılmamıştı.

Saint Arnaud, özellikle Bonaparte kendisini milli savunma bakanı olarak görevlendirdikten sonra orduda Cavaignac ve generallerine karşı ciddi bir muhalefet hareketi örgütledi. Savunmasız Afrika kolonisi Konstantine'in kanını akıtan, kumarcı, yağmacı, yırtıcı bir hayvan kadar acımasız Saint Arnaud, yönetme hırsıyla yanıp tutuşan cellat Cavaignac'a yaraşır bir rakipti. O da gırtlağına kadar borca batmıştı. Ancak iktidar ve para vaat eden Bonaparte'ın lehine yapılan bir darbenin yardımıyla planlarını gerçekleştirebilecekti.

Çok sayıdaki savurganlardan, oyunculardan ve şan şöhret düşkünlerinden biri olan Paris Emniyet Müdürü Maupas ise, taşrada, sosyalist-cumhuriyetçileri baskı altına almak ve tutuklamak konusunda gösterdiği çalışkanlıkla, başkanın yüksek dikkatlerini çektiğinde henüz otuz iki yaşındaydı. Ama hakimler ona pek yardımcı olmadılar, öyle ki yeterince delil toplayamadı! Maupas daha sonra, işinin inceliklerini öğrenerek çalışma tarzını değiştirdi. Kurbanlarının evlerine provokatörler ve serseriler aracılığıyla silâh, bomba ve sahte belgeler koydurttu. Ancak Maupas ve çevresindekilerin bu alçak faaliyetleri ortaya çıkarıldı; sonra da büyük bir skandal koptu. Ama Bonaparte bu tip insanlara ihtiyaç duyduğu için onu taşradan başkente alıp rütbesini yükseltti. Böylece ordu ve polis tamamen komplocuların eline geçmiş oldu.

"Burada, tüm atalarım ve yerine geçeceğim ulu imparatorun önünde, sizi, Fransa'nın iyiliğine adanan ortak davamız için bir kez daha yemin etmeye çağırıyorum," dedi Louis-Napolyon.

Bonapartistler, son derece abartılı bir duygusallıkla oynanan bu sahneden biraz utanarak da olsa I. Napolyon heykelinin önünde diz çöktüler.

"Harekete geçelim," dedi Louis-Napolyon. "Lütfen Bay Morny, Persigny, Saint Arnaud ve Maupas yarın gece çalışma odama gelsinler. Şimdi misafirlerin yanına dönelim."

Marie kapının yanına gidip perdeyi araladı. Komplocular ‘tapınak’ını teker teker terk ediyordu. Tek başına kaldığında başını ellerinin arasına aldı ve kendisini kilimin üzerine bıraktı. Mutluluktan ağlıyordu. Onu himayesine alan Hortanse Beauharnais’ye ölüm döşeğinde verdiği söz ve tüm hayalleri gerçek oluyordu.

“Bu mutlu anı yaşamak için hayatta kalmama değdi,” diyordu Marie.

Komplocular, ertesi gün Bonparte’ta toplandı. Morny gayret etmesine karşın korkusunu gizleyemiyordu.

“Eveet, bir iş çeviriyoruz ama, çılgın bir borsa oyuncusu olarak ün yapmama karşın böylesine bir rizikoya daha önce hiç girmemiştim. Baylar, burada insan sadece beş kuruşsuz bir dilenci olma tehlikesiyle karşı karşıya olmakla kalmıyor, aynı zamanda da vücudunun hiç de küçümsenmeyecek kadar önemli bir bölümünü, yani kafasını kaybetme riskine de giriyor,” diyerek şaka yaptı.

Oldukça içkili olan Armand Leroy komploculara elinden geldiğince cesaret vermeye çalışıyordu.

“Bu çatışmada başarı kesin. Konstantine taşrasında bile, kabilelerle çatışırken zaferi elde edeceğimden bu kadar emin değildim. Aramızda kalsın ama, bu neredeyse tamamen silâhsız Afrikalılar bizim mükemmel topçu alayımız ve büyük piyade birliklerimizle kıyaslanınca bir hiç sayılır.”

Gece yarısında Louis-Napolyon da geldi. Sakin görünmeye çalışıyordu. Gizli bir çekmeceden bir paket çıkardı. Üzerinde bir tek sözcük yazılıydı: ‘Rubikon.’ Pakette, hemen çoğaltılıp dağıtılması gereken tebliğler, kanun hükmünde kararnameler, çağrılar vardı.

“Sevgili Joseph,” dedi Bonaparte Morny’e dönerek, “bu belgelerin arasında sizin atamanız da var. Bundan böyle siz, içişleri bakanısınız. Evet dostlar, hava aydınlanmaya başladığı anda işe koyuluyoruz. Bir zamanlar benim dahi amcam Birinci Napolyon, unutulmaz bir tarihi günde On Sekiz Brumaire’de özgürlük ve yurttaşlık haklarının savunucusu olduktan sonra, zorbalıkla iktidara el koyanları kovaladı. Şimdi bizim de aynısını yapmamız gerekiyor. Gidin ve harekete geçin! Rubikon geçilmiştir!”

Başkanın yaveri, gece, bir jandarma bölüğü ile basımevine gitti ve Bonapartistlerin belgelerini basmalarını istedi. Düzeltmenlerin dikkatini çekmemesi için, el yazıları ince şeritlere kesilmişti. Ama işçiler kötü bir şeyler olacağını sezdiler ve çalışmayı reddettiler. O zaman, her birinin başına tüfekli iki asker kondu. Jandarmalar, basımevini terk etmeye kalkan herkesin öldürüleceğini beyan etti. Sabah saat üçe doğru tüm tebliğler hazırdı. Ve bunlar Maupas Kumandanlığı altında, yapıştırılmak üzere son derece güvenilir kişilere teslim edildi. Aynı gece, emniyet müdürü en sevdiği işe –tutuklamalara–başladı. Genellikle sosyalistlerin, ünlü cumhuriyetçilerin bulunduğu tutuklama listesinde Cavaignac ve Thiers de vardı.

Polisler onu almaya geldiğinde, Orléans hanedanlığının dostu Thiers derin uykudaydı. Bu kaba adamı hiçbir şey şaşırtamazdı. Louis-Napolyon'un yerinde olsaydı o da aynısını yapardı. Beyaz gece şapkasını ve geceliğini çıkarırken, nasıl bir tavır göstermesi gerektiğini düşündü ve pek fazla tehlike altında olmadığına kanaat getirdi.

Kendisine özgü bir kabalıkla hapishane hücresine girdi ve derhal sütlü sıcak kahve getirilmesini istedi. Emniyet yetkililerine, beslenme rejimini Bonaparte için bile bozmaya niyeti olmadığını ve sağlığının Fransa'ya daha defalarca gerekeceğini kanıtlamak istiyordu.

***

Johann Stock, darbe haberini sabah atölyeye giderken aldı. Sokağın köşesine asılı bir bildiriden cumhuriyet başkanının Ulusal Meclisi dağıttığını ve tüm ilde sıkıyönetim ilan edildiğini okudu. Uzun tebliğde, Meclis üyelerinin çoğunluğunun, Fransa'yı iç savaşla tehdit eden alçak bir komplo hazırladığı anlatılıyordu.

"Sizin de bildiğiniz gibi, Anayasa, sizin bana verdiğiniz yetkiyi önceden yok edecek bir şekilde uyarlanmıştır," diyordu Bonaparte ve fiili diktatörlüğünü 1799 yılında Napolyon birinci konsülken uygulanan anayasanın beş maddesine dayanarak ilan etmişti.

Halka yönelik bildirinin altında Emniyet Müdürü Maupas'ın, sokaklarda toplanma girişimi ya da yeni iktidara herhangi bir isyan durumuna yönelik tehditleri yer almaktaydı.

Stock, Bourbon Sarayı’na koştu. Korkuya kapılan Meclis Başkanı Dupin ve ardından da birkaç temsilcinin, görev simgelerini kapıda atarak meclis binasından kaçtığını gördü. Askerler, ıslıklar, tekmeler ve kılıç kınlarıyla dürterek onları kovalıyordu.

“Halk bizden yana ama güç düşmanın elinde,” diye bağırdı halk temsilcilerinden biri, en yakındaki sokağa doğru var gücüyle koşarken.

Stock, Paris’in en zengin semtlerinden St. Germain’de yürümeye başladı. Etrafta darbeyi anımsatacak hiçbir şey yoktu. Terzi, sadece kenar mahallelerde ürkütücü bir hareketlenme fark etti.

Eve geldiğinde, Jeannette, Johann’ı kapıda karşıladı. Ona sokuldu ve yüzüne baktı. Kuşkularının doğrulandığını hissetti.

“Sen çıkmak için gelmişsin. Evde kal, baba. Ne ile savaşacaksınız? Yumrukla mı? Kenar mahallelerde artık bir tek tüfek bile yok. Thiers, Cavaignac ya da Bonaparte, emekçi halk için ne fark eder? Hepsi bizim düşmanlarımız, hepsi kan içici.”

“Jean nerede?” diye onun sözünü kesti terzi.

“Oğlunun yolculuktan dönmediğini öğrenen Johann, küçük Catherine’i kucağına aldı ve onun her şeyden habersiz mutlu, narin, çocuk yüzünü uzun süre sakallı yanağına bastırdı.”

“Sen bize karşı hep iyi oldun Jeannette, gelecekte de çocuklarımı bırakma. Üçünüz birlikte olursanız yaşam sizin için daha kolay olur,” dedi.

“Bunlar ne biçim laflar, Johann! Anayasa yoluna kelleni vermeyi mi düşünüyorsun?” dedi neredeyse ağlayarak Jeannette. “Çocuklarına acı. Kal! Zaten uzun süredir anayasadan geriye kalan sadece kuyruğu ve kulakları. Boşuna ölümü arama!”

Ama Stock çıktı. Olaylardan heyecanlanan işçilerin toplandığı, şehrin dışındaki bir sokakta, Vincénnes’dan mahkum getiren bir hapishane arabası gördü.

“Temsilcileri götürüyorlar!” dedi biri.

“Ardımdan gelin! Onları kurtaralım!” diye bağırdı terzi ve atları semerlerinden yakaladı. Ardından, diğer işçiler de faytona koştu. Arabadakilerin korkudan beti benzi atmıştı. Dehşete kapılan temsilciler, kendilerini kurtarmamaları için kalabalığa bağırmaya başladılar.

“Defolun! Bırakın bizi! Yoksa sizin yüzünüzden hayatımızdan olacağız.”

Stock, geri çekilmeye hazırlanan askerlere döndü:

“Götürün yükünüzü,” dedi kin dolu bir sesle. “Ona ihtiyacımız yok. Gidelim kardeşler, bunların nasıl insanlar olduğunu gördük.”

Stock, eve dönmemesinin nedenini tam olarak düşünmeden, Paris’te dolaşmaya başladı. Bir avuç Parisli büyük bulvarlarda Fransızlara özgü bir ateşlilikle olup bitenleri tartışıyordu. Ama askerler en küçük topluluğu hemen dağıtıyordu.

Kenar mahallelerde kararsızlık ve şaşkınlık hakimdi. Stock her şeyi anlıyordu. Ama etrafında ne yapacağı konusunda karar vermesine yardımcı olabilecek bir tek arkadaşı bile yoktu. Marx ve Engels uzaktaydı; Cabien ve Geneviève artık yoktu. Oğlu ve Jeannette de onu anlamıyordu.

“Her şey bitti. Bundan böyle, Şubat Devrimi’nin gölgesi bile kalmayacak. Hırsız, maceraperest biri diktatör olmuş. İşçi sınıfının özgürlüğü ve umutları yine çalındı. Bizi artık, okulların teslim edildiği süngüler ve cüppeler yönetecek. Şubat Devrimi kahramanlarının kanı üzerine kuruldu tüm bunlar. Marx, zafer tohumlarının yetiştirilmesi gerektiğini söylüyor. Ama sadece insan değil, toprak da gerekli. O, haklı. Ama ben, o günleri göremeyeceğim.”

‘Kıyı Sokağı’ndan nöbetçi askerler geçti. Paris sıkıyönetim altındaydı. Terzi bir girişe saklandı ve askerler uzakta kaybolana dek bekledi.

Bu gece Stock’un belleği, yıldızların serpiştirildiği tertemiz bir gökyüzü gibiydi. Raslantının, kendisini karşılaştırdığı herkesi aklından geçirdi. Her insan, içinde kendi evrenini taşıyordu.

“Yoksa çocukların yanına dönüp Jeannette’i sakinleştirsem mi?” diye düşündü terzi. Genç kadının evde endişeler içinde dolanıp durduğunu ve onun dönmesini beklediğini biliyordu. Bu yüzden eve doğru yürüdü. Paris’e

hakim olan korkaklık artık Stock'u ilgilendirmiyordu. Tam o anda, St. Antoine semtinin bir sokağında, Ulusal Meclis üyesi Baudin ile karşılaştı.

"Baksana, kardeş!" diye bağırdı Baudin, terziye. "Seni terzi atölyesinde görmüştüm ve hayatta olmana sevindim."

Bu aralık gecesinde Stock'un kaderi galiba belirlenmiş oldu. Sabah, Stock, Baudin ve birkaç yüz işçi, "Silâhlara! Barikatlara! Yaşasın Anayasa!" çığlıklarıyla nöbetçileri silâhsızlandırıp barikat kurmaya koştular.

El konulan birkaç araba, sokakta barikat kurmak için yetersizdi. Bir süre sonra da ayaklananları 'yatıştırmak' için askerler geldi. Mücadele etmenin hiçbir işe yaramadığını gören bazı eylemciler, çatışmayı beklemeden gitmeye hazırlandılar. Baudin ve Stock, ne kadar uğraştılarsa da kalmaları için onları ikna edemediler.

"Bunlar barikat değil, elek. Sadece birkaç franklık günlüğümüzü korumak için ölmek istemiyoruz," dedi zayıf bir terzi ve tüfeğini attı.

Bu arada bir bölük asker işçilere doğru yürüdü.

"Durun, kardeşler! Bir parça ekmek için nasıl ölündüğünü göreceksiniz," diye bağırdı çaresizlik içinde Baudin ve barikatın üzerine çıktı.

Sağır edici bir silâh sesi duyuldu. Kafasına isabet eden üç kurşunla, Baudin cansız bir halde Stock'un kucağına düştü. 'Dağ Partisi' işçilerin saygısını kazanan, kararlı, en dürüst üyelerinden birinin ölüm haberi, bir anda işçi mahallelerini dolaştı: Haber, bir kıvılcım etkisi yaratarak kenti canlandırmayı başarmıştı. Her taraf kaynıyordu. Kısa bir sürede, yeni iktidara karşı yeni isyan odakları ortaya çıktı. Evlerin duvarları, halkı, iktidarı zorbalıkla ele geçiren adamla mücadele etmeye çağıran, elyazısı bildirilerle örtüldü. Orleans yandaşları ve liberal burjuvazi, Bonaparte'ın daha önce Strasburg ve Boulogne'daki maceralarının hazin sonunu hatırlayarak onunla açık açık dalga geçiyordu. Ama Saint Arnaud ve çetesi, buna aldırmadı. Milli Savunma Bakanı, sıkıyönetime dayanarak, barikat inşa ederken ya da savunurken ya da elinde silah ile yakalanan herkesin anında kurşuna dizileceğini Parislilere duyurdu.

Ama yine de Aralığın 3’ünü 4’üne bağlayan gece, Elysée Sarayı’nda hiç kimse uyumadı. Emniyet Müdürü Maupas öylesine çok korkmuştu ki, borsadaki başarısızlıklarından kaşarlanmış yeni İçişleri Bakanı Morny, emrinde çalışan bu adama şu ültimatomu gönderdi: “Bir an önce yatıp uyuyun yoksa donunuzu kirleteceksiniz.”

Gece yarısına doğru General Magnan, birliklere sokaklarda görünmemeleri için emir verdi. Joseph Morny böyle istemişti. Bu pembe yanaklı, kel üçkağıtçı, kan içicilik ve art niyet konusunda tüm ‘Elysée Kardeşliği’ni solladı. Komplocuları toplayarak şöyle konuştu:

“Varsın isyancılar güçlerini toplayıp barikatlar kursunlar; biz, bir tek darbeyle onları ezeceğiz. Fazlasını bilmem ama onlardan, en azından otuz kat daha güçlüyüz! Birliklerimizi küçük çatışmalarla yormayacağız; kritik an için hazırlanmalıdırlar. Kapışmayı geciktirmemiz gerekir, yoksa zafer, yenilgiye dönüşebilir.

4 Aralık’ta, General Magnan, askeri birliklere, sokağa çıkıp hiçbir uyarı yapmadan sadece barikatlara değil, ortalıkta dolaşan kalabalıklara da ateş etmeleri emrini verdi. Ve Parisliler acımasızca katledilmeye başladı. Adeta kendilerinden geçen askerler, bulvarlara, bahçelere, evlere ateş açıyorlar; süvariler atlarıyla kafelere dalıyorlar, kim olduklarına bakmaksızın tüm müşterileri kılıçlarıyla doğruyorlardı.

Tüm barikatlar top atışlarıyla un ufak edilip ve tesadüfen halâ hayatta olan savunucuları anında öldürüldükten sonra Bonaparte, başkentinde dolaşmaya karar verdi. Meşaleli muhafızlar ona eşlik ediyordu. Marie, İmparatordan –artık Louis Banaporte’a böyle hitap ediyordu– bu geziye kendisini de götürmesi için rica etti.

Bu akşam, bulvarlara masalar dizilmişti; zafer kazanan askerlere fıçılar dolusu şarap ikram ediliyordu. Kocaman ateşler yanıyor; yıkılan barikatlardan kalan tahta parçacıkları ile bu ateşler besleniyordu. Askeri orkestranın müziği, Mars alanından gelen silâh seslerini –orada hâlâ işçiler kurşuna diziliyordu– bastırıyordu. Yakalanan barikat direnişçileri Emniyet Müdürlüğünde, fazla gürültü çıkmasın diye kafalarına kalın bir kütükle vurularak öldürülüyordu. Korkusunu atan Emniyet Müdürü Maupas, infazları bizzat yönetiyor ve ölümcül darbeyi nasıl indirecekleri konusunda ajanlarına ders veriyordu.

“Bunun insan olduğuna bakma, öküzmüş gibi vur. Bugün, burası kasaphane,” diye tekrarlıyordu.

Bonaparte, çetesiyle birlikte uzun süre Paris’te gezindi. Her yerde ölüm sessizliği vardı. Sadece taşkınlık yapan sarhoş askerlerden bazıları onu bağırarak kutluyordu. Şehir yine, terörün altında acıyla kıvranmaktaydı.

***

Johann Stock, St. Margarita sokağını kapatan bir barikatta ağır yaralı bir halde yatıyordu. Askerler, barikatı dört bir yandan kuşatıp ateşe verdiler. Bir faytonun altında kalan Stock ağır ağır kan kaybediyordu. Hiç kimse onu fark etmedi. Askerler, esir aldıklarını da yanlarında götürerek gittiler. Stock ise, kendinde değildi; ona her tarafı beyaz bir sis kaplamış gibi geliyordu. Duyduğu keskin fiziksel acı bilincinin geri gelmesini sağlayınca doğrulmaya çalıştı. Ama faytonun arka kısmı adeta bir tabut kapağı gibi onu aşağı bastırıyordu. Kurtulmak için harcadığı çaba sonuç vermeyince yine kendinden geçti. Sonra acı ve bilinç yine geri döndü. Ama yaralardan akan kanıyla birlikte gücü de tükenmişti. Saatlerinin sayılı olduğunu anlayan Johann, sakinliğine şaştı. Demek ölmek hiç de korkunç bir şey değildi. Nedense, Geneviève’in mezarındaki otların küçük, yeşil gövdelerinin ne kadar fark edilmez ve sakin bir şekilde solduklarını anımsadı. Bilincinde, yaşama, acımaya benzer bir şeyler duyumsadı.

“Kurtarın beni,” diye bağırmak geçiyordu içinden ama bu düşüncesinden tiksinerek dudaklarını ısırdı: “Stock, yoksa sen zavallı bir korkak mısın?”

“Yapabileceğim tek şey, insanca ölmek,” diye fısıldadı kendi kendine.

Birden sanki hafifledi. Gözlerini açtı. Uyku onu teslim almaya başladığında bir çocuğun anlatılmaz merakı sardı kafasını.

Duyduğu nal ve insan sesleri Stock’un ruhuna huzur veren sessizliği yırttı. Ellerinde meşaleler taşıyan bir güruh faytonu kaldırıp Johann’ı sürüklediler.

“İşçi elbiseli bir adam, bir isyancı,” diye bağırışlar duyuldu. “Sir, bu lanet anarşist yüzünden eğlenceye gölge düşürmeyin.”

İki subay Johann’ı kaldırdı ve onun güçsüz kollarını arkaya doğru büktü.

“Bu alçak, ağır yaralı numarası yapıyor,” dediğini duydu aşağılayıcı bir kadın sesinin Stock.

Stock büyük bir çaba sarfederek gözlserini araladı. Meşalelerin ışığı gözlerini yakıyordu. Muhafızlar onu faytona doğru sürüklerken Stock, Bonaparte’ın tanıdık yüzünü gördü.

“Yaşasın komünizm!” diye bağırdı Johann, kalan son gücünü kullanarak.

Louis-Napolyon öfkeden çılgına döndü, tabancasını çıkardı ve bütün vücuduyla ileriye doğru uzanarak terzinin kocaman, çıkık alnına ateş etti.

“Bir keresinde bir pleb öldürmüştüm ve bunun için beni yargılamaya kalkmışlardı. Bundan böyle, bu imkansız artık,” dedi Louis-Napolyon.

“İmparatorun şahsı, dokunulmaz ve kutsaldır. Siz gerçek bir kahramansınız, size tapıyorum,” dedi Marie.

İmparatorun faytonu ve maiyeti hızla uzaklaştı.

Johann Stock, kararmaya başlayan yanık yüzüyle kaldırımın üzerinde yatıyordu; artık hiçbir şey görmeyen gözleri gökyüzüne dikilmişti.

1958

İKİNCİ CİLDİN SONU

[1]*Keb*: Tek at tarafından çekilen üstü açık fayton. –*çev*.

[2]*Sans-culottes*: Baldırıçıplaklar. 1789 Fransız Devrimi sürecinde çoğunlukla yoksullardan oluşan radikaller.

[3] Heine, Kış Masalı.

[4] Tanrımız. –çev.

[5] Stendhal. –çev.

[6]*Grum*: Bir atlıya veya arabaya eşlik eden bir tür hizmetçi. –çev.

[7] Rusçada kisel sözcüğü bir çeşit nişasta tatlısı anlamına gelir. –çev.

[8]*Eres*: Ortaçağ’da kilisenin dinsiz ilân ettiği bir konuşma veya eser.

[9]*Brunette*: Esmer; blondness: Sarışın. –çev.

[10]*Pomeşçik*: Rus toprak ağası. –çev.

[11] Kaymakam, ilçenin en büyük mülki amiri. –çev.

[12] Taburlar kurun! Silah kuşanın yurttaşlar! –çev.

[13]*Tudor*: İngiltere’de 16. yüzyılda saltanat süren hanedan ailesi. –*çev*.

[14]*Spiker*: İngiltere'de Meclis Başkanı'na verilen ad. *–çev*.

[15]*Whip*: Parlamentoda parti denetçisi. –*çev*.

[16]Whigh’ler: Sonradan Liberal Parti adını alan akım. –çev.

[17] Blue blood (Mavi Kan) [İng.]: Soylu. –çev.

[18] Parvenu [Fr.]: Sonradan görme. –çev.

[19] Diyadem: Alın süsü. –*çev*.

[20] Kreol: Güney Amerika’da doğmuş İspanyalı. –*çev*.

[21] Stallmeister [Alm.]: Seyisbaşı. –*çev*.

[22] Leipzig’de Britanya ve Prusya orduları tarafından yenilgiye uğratılarak Elbe adasına sürgüne gönderilen Napolyon, Viyana Anlaşması görüşmeleri sürerken Fransa’ya geri döndü. Ancak Waterloo’da bir kez daha hezimete uğradı ve bu kez St. Helene adasına sürüldü. Yüz gün, Napolyon’un Fransa’ya gelişiyle tekrar sürgüne gönderilmesi arasındaki dönemdir. –*çev*.

[23]*Prelat*: Papanın nezdinde iş gören yüksek rütbeli katolik ruhani. –çev.

[24]*Planter*: Sömürgelerde büyük çiflik sahibi- çev.

[25] Bekleme odasında. –*çev*.

[26]*Lupus*: Latince kurt. Wolff ise, Almanca kurt anlamına geliyor. – yazarın notu.

[27] Engrenement: Dişlilerin iç içe geçmesi. –çev.

[28]*Satisfait* [İng]: Tatmin olmuş. *–çev*.

[29] *Cottage*: Küçük ev, sayfiye evi. –*çev*.

[30]*Macintosh*: Kömür katranı naftası içinde çözülmüş kauçukla yapılan bir tür su geçirmez yağmurluk. *–çev*.

[31] “Çok dilde mektup yazdığımdan dolayı şimdi İngilizce’ye geçeceğim veya hayır, sözcükleri en muhteşem bahçelerin çiçekleri gibi, zefir gibi zarif ve narin güzel İtalyancama ve dallar arasında esen rüzgâra benzeyen İspanyolcama ve çiçekler ve otlaklarla süslü kıyıdaki deniz sesini anımsatan Portekizceme ve küçük, sevimli bir çaydanlığın hızla kaynamasına benzeyen Fransızcama ve pipo dumanını andıran Hollandacama...”

[32]*Progressif*: İlerleme, gelişme. –çev.

[33] Gözcü. *–çev.*

[34]*Assomption*: Meryemin gökyüzüne kaldırılması. –*çev*.

[35]*Kara Vendée*: 1793’te Vendée’de başlayarak Lyon, Marsilya ve Normandiya’ya kadar yayılan, aristokrasinin desteğini kazanmış köylü ayaklanması. –*çev*.

[36]*Ampir*: 1. Napolyon döneminde Fransa’da gelişen mimari, takı, mobilya stili. *–çev*.

[37]*Demos*: Halk. –*çev*.

[38] Burada, bir işi yürütmek üzere bir araya gelen kartal, yengeç ve turna balığının, her biri işi ayrı ayrı yöne çektikleri için bir şey yapamadıklarını anlatan Rus fıkrasına gönderme yapılıyor. –çev.

[39]*Cizvit*: İsa derneği denilen bir Hıristiyan derneğinin üyesi. –*çev*.

[40]*İo*: İnek biçimine girip, karnında Zeus'un tohumunu taşıyarak kıtadan kıtaya atlayan, geçtiği yerlere adını veren mitolojik kahraman. –*çev*.

[41] Thomas Münzer’in önderlik ettiği ve ilkel komünist talepleriyle dikkat çeken köylü ayaklanması. –çev.

[42]*Colonia Agrippina*: Roma İmparatoru Neron'un annesi Agrippina'nın kolonisi. –çev.

[43]*Plutarch veya Plutarkhos*: I. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan, deneme, yaşam-öyküsü türleri ve tarih yazıcılığının gelişmesini büyük ölçüde etkileyen eski Yunanlı yazar ve filozof. –*çev*.

[44] Gerçek adı Simon Buttermilch, 1824-1898. –*çev*.

[45]*Menestrel*: Ortaçağda Fransa ve İngiltere'de gezgincilik yapan şair-müzisyene verilen ad. –*çev*.

[46]*Traubadour* [Fr.]: Saz şairi. –*çev*.

[47]*Köln suyu*: Kolonya; kolonya, adını ilk defa üretildiği Köln şehrinden almıştır. *–çev*.

[48]*Manej [İng. Manege]*: Atların eğitildiği kapalı alan. –*çev*.